

41/1,2 2001

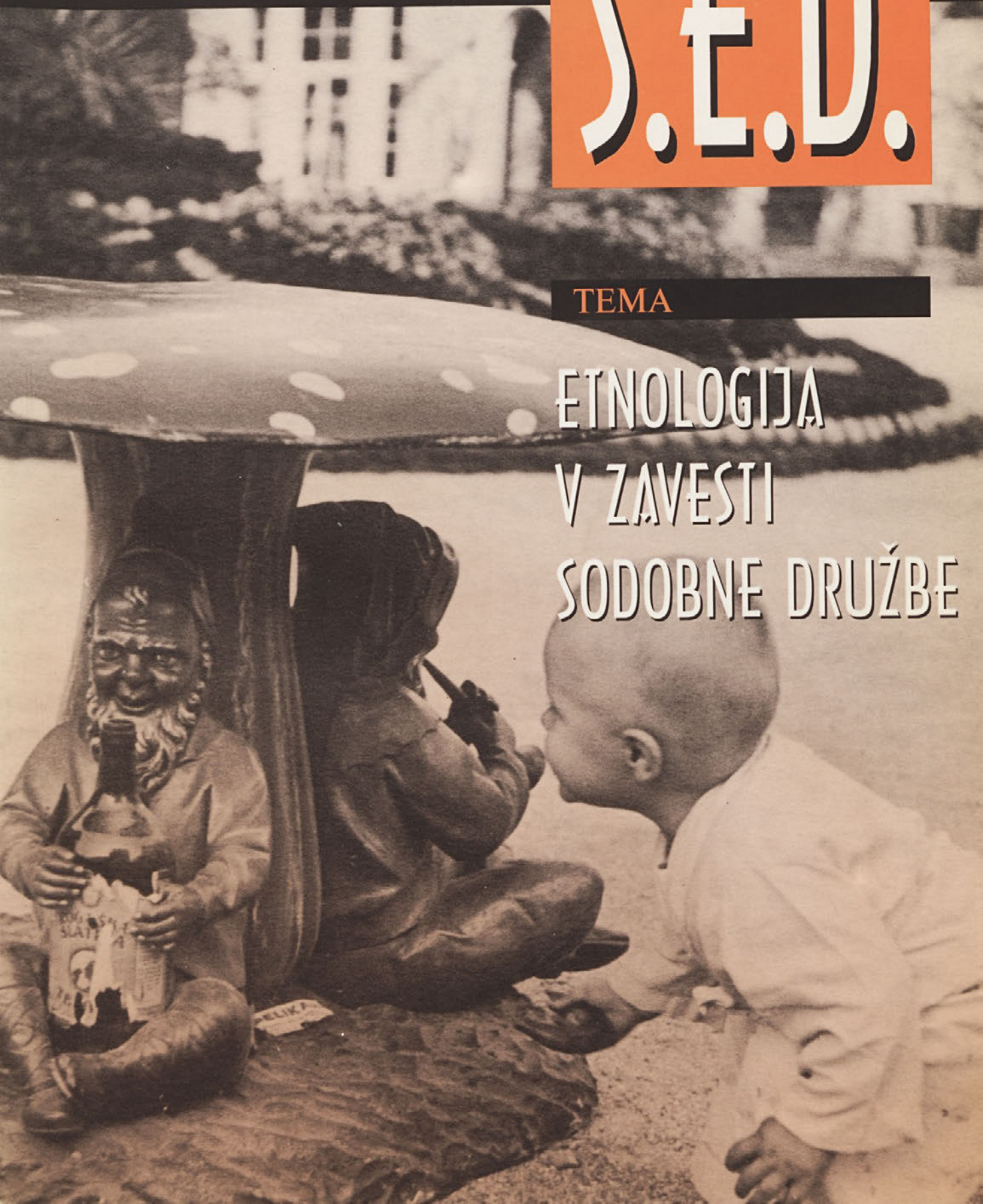
glasnik slovenskega etnološkega društva

bulletin of the slovene ethnological society

S.E.D.

TEMA

ETNOLOGIJA
V ZAVESTI
SODOBNE DRUŽBE

Izdajatelj / Publisher

Slovensko etnološko društvo/*Slovene Ethnological Society*,
 zanj dr. Duša Krnel - Umek*

Urednici / Editors

Tanja Roženbergar Šega (glavna urednica / *managing editor*)
 Mateja Habinc (odgovorna urednica / *editor-in-chief*)

Uredniški odbor/Editorial Board

dr. Duša Krnel-Umek, Polona Sketelj, Tanja Hohnec, dr. Aleš Gačnik,
 dr. Naško Križnar, dr. Zmago Šmitek, Mojca Račič Simončič

Lektorica / Language editor

Beba Splichal

Prevodi angleških povzetkov / Translation of English Summaries

Helena Biffio - Zorko, Tamara Bosnič, avtorji

Oblikovanje / Designer

Lilijana Praprotnik Zupančič

Fotografija na naslovnici / Cover photography

Josip Pelikan, fototeka Muzeja novejšje zgodovine Celje

Računalniški stavek / Layout

ENTER d.o.o., Dejan Jenko

Tisk / Printed by

SO-RA d.o.o., Celje

Naklada / Number printed

700 izvodov

Naslov uredništva / Address

Metelkova 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
 telefon: (+386) 01 4325-403, telefax: (+386) 01 4325-377

Revija izide štirikrat letno. Letna naročnina znaša 2.000 sit.

Glasnik SED je indeksiran v bazah podatkov:

Anthropological Index Online (AIO RAI)

ULRICH's International Periodicals Directory (I.P.D.)

RILM Abstracts of Music Literature

International Bibliography of the Social Sciences

Revija subvencionirata Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport in
 Ministrstvo za kulturo. Prispevke svojih sodelavcev subvencionira tudi
 Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

April 2001, Celje

*Pred izidom številke smo izvolili novo predsednico - dr. Bredo Čebulj - Sajko

Navodila za oblikovanje in oddajo prispevkov za Glasnik SED

Uredništvo Glasnika Slovenskega etnološkega društva naproša vse dosedanje in bodoče sodelavce, da se držijo navedenih oblikovnih standardov in zahtev glede oddaje prispevkov:

1. *Besedila oddajte natisnjena in na disketi na naslov društva ali na naslov Tanja Roženbergar - Šega, Muzej novejšje zgodovine Celje, Prešernova 17, 3000 Celje. Lahko jih pošljete tudi na elektronska naslova:*
tanja.rozenbergar@guest.arnes.si
mateja.habinc@guest.arnes.si
2. *Besedilom dopišite svoje podatke (ime, priimek, delovno mesto, naslov ...).*
3. *Fotografije in drugo ilustrativno gradivo, ki ga vračamo ob izidu posamezne številke, naj bo ustrezno označeno. V tipkopisu in na disketi mora biti zaznamovano, kam sodi. Podnapisi k ilustrativnemu gradivu naj bodo prav tako že v tipkopisu in na disketi.*
4. *Prispevki za razdelek Obzorja stroke naj imajo na začetku kratek izleček, besedila za Razglabljanja pa na koncu še nekoliko daljši (1 do 2 strani) povzetek.*
5. *Citiranje virov in literature mora biti v skladu z uveljavljenimi normami slovenskega pravopisa.*

Uvodna pojasnila in povabilo

Številka, ki je pred vami, v osrednjem, tematskem delu prinaša prispevke z lanskega posveta Slovenskega etnološkega društva, *Slovenska etnologija v zavesti sodobne družbe* (Nova Gorica - Grad Kromberk, 24.-25. 10. 2000). Paleta je predvsem barvita - v vseh pogledih. Med besedili so tako izvirni znanstveni članki kot tudi strokovni teksti in ljubiteljske osvetlitve določenega problema. Objavljeni so vsi prispevki, ki jih je pripravljalni odbor posveta uvrstil na "dnevni red" le-tega, avtorji pa so se odzvali pozivu, da svoje teze predstavijo širši javnosti tudi v pisni obliki. Zato boste lahko naleteli na tekste avtorjev, ki jih iz takšnih ali drugačnih razlogov kljub napovedi v Novi Gorici ni bilo, velja pa tudi nasprotno - na naslednjih straneh boste morda pogrešali izdelek koga, ki se ga kot referenta spomnite z jesenskega druženja. Prav tako naj v teh uvodnih pojasnilih opozorim tudi na zaporedje prispevkov - besedila smo skušali nizati tako, kot so jih avtorji predstavljali na posvetu. Začenjamo torej s sklopom, ki se spopada s teoretičnimi vprašanji stroke, nadaljujemo s prispevki o beguncih in zamejcih, temu sledi sklop, ki zaobjema etnologijo, "ujeto" v avdiovizualno področje ter muzejske in konservatorske okvire. Tokratna tema Glasnika pa se zaključi z razdelkom, namenjenim vprašanjem folkloristike.

Naj se na tem mestu v imenu uredniškega odbora publikacije zahvalim tudi vsem tistim, ki ste besedilu dodali tudi svojo fotografijo, saj upamo, da bodo tudi te nekoliko pripomogle k boljšemu medsebojnemu poznavanju in poznavanju "navzven", pa tudi k boljši komunikaciji sploh.

In ker gre za prvo številko v novem letu, v njej opozarjamo tudi na nekatere aktualne dogodke (podelitev nagrad in priznanj, jubilej, izid knjige ...) in objavljamo nekaj poročil o delovanju predvsem etnologov, zaposlenih po različnih slovenskih muzejih. Toliko na kratko o tem, kaj vam ponujamo; pred koncem pa še povabilo, da bodoče strani Glasnika SED zapolnite tudi z vašimi mnenji in odzivi.

Mateja Habinc, odg. ur.

800103850

Nacionalno in globalno v slovenski etnologiji

Ob 25. obletnici Slovenskega etnološkega društva

Leto 2000 je imelo tudi v slovenski etnologiji simbolni pomen. Pred petindvajsetimi leti sta se združili etnografsko in etnološko društvo, ki sta delovali v tedanjih zveznih jugoslovanskih okvirih, in za svoj cilj določili razvoj etnologije kot ene od nacionalnih ved. Društvo je nadaljevalo z izdajanjem revije dotedanjega Slovenskega etnografskega društva – Glasnika SED. Od leta 1956 je izšlo že štirideset letnikov. Pred dvajsetimi leti je nastala Knjižnica Glasnika SED, v kateri je izšlo 32 zvezkov. Od leta 1988 podeljuje društvo Murkove nagrade in Murkova priznanja za dosežke na etnološkem področju.

Novoustanovljeno društvo je želelo ustvariti širok prostor za strokovne in znanstvene razprave. V slovenski etnologiji je v sedemdesetih letih tekla razprava o predmetu, metodološki usmerjenosti vede in temeljnih delih, ki jih je bilo treba načrtovati in opraviti. Obseg predmeta so določile vprašalnice za Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja, pri katerih so sodelovali skoraj vsi etnologi. Klasična etnološka delitev na materialno, družbeno in duhovno kulturo je bila razdeljena na enajst zvezkov vprašalnic, ki so zajele celoten način življenja v povezavi s kulturnimi sestavinami. V Uvodu so bila podana metodološka izhodišča za znanstveno in strokovno delo ter poročila o opravljenem delu v ustanovah, kjer so delovali etnologi.

Po novi opredelitvi predmeta je sledila razprava o usmeritvah in metodologiji. Usmeritev, za katero je bila značilna obravnava ljudske kulture s poudarkom na kulturnih sestavinah, je bila označena kot delni pogled na problematiko, zato naj bi jo zamenjala koncept načina življenja in celovitejša obravnava posameznih področij. Metodologija za obravnavo načina življenja se je šele začela oblikovati. Zanikanje pomena ljudskega kot izvirnega in lastnega kmečkemu sloju, v katerega je v preteklosti sodilo slovensko prebivalstvo, je imelo družbene korenine v povojni ideološki internacionalistični usmerjenosti.

Slovenska etnologija je prenesla poudarek z nacionalne identitete na anacionalno, ki je bila vezana na poklicne sloje in družbene

razrede, predvsem delavstvo, ter na regionalne enote, to je na pokrajine in občine.

Cilj raziskovalnega dela je bil "sintetični prikaz tako imenovanega načina življenja Slovencev 20. stoletja in tako imenovana ljudska kultura". Predlagani seznam temeljnih del v vedi, ki je bil pripravljen, tako zastavljenega programa ni zagotavljal. Bibliografija, etnološka topografija, slovar, atlas, dokumentacija in teorija niso odražali dejanskega pomena, ki so ga imela posamezna področja za razvoj teoretičnih spoznanj in praktično reševanje problemov. Razprave so se nadaljevale leta 1978 na posvetovanju v Brežicah z naslovom Etnologija in sodobna slovenska družba, kjer so bila področja etnološkega zanimanja predstavljena po temah: družbena podlaga razvoja slovenske etnologije, etnologija in naša samoupravna družba (etnologija po letu 1950), etnologija in druge znanosti, sodobna slovenska družba – etnologija in muzeji, spomeniško varstvo, raziskovanje, pedagoška dejavnost, komunikacijska sredstva, turizem, urbanizem, družboslovne raziskave in popularizacija stroke. Referati so obravnavali nove teme, saj naj bi raziskave "rabile tudi praktičnim potrebam razvoja današnje slovenske družbe".

Razprave naj bi prispevale k spoštovanju drugačnosti in raznolikosti ter k nadgradnji doseženega. Na osnovi novih spoznanj bi odločili, katera področja raziskovanja in strokovnega dela je treba podpreti. Potrebno je bilo dolgoročno načrtovanje. V stroki so se s področjem materialne kulture – tako imenovano premično in nepremično dediščino – v največji meri ukvarjali Slovenski etnografski muzej, pokrajinski muzeji in zavodi za spomeniško varstvo. Osrednji muzejski ustanovi so predlagali, naj preneha z zbiranjem gradiva na terenu v terenskih ekipah in naj pred nadaljnjim terenskim delom pripravi seznam belih lis. Pričakovali so program za tematska področja. Pri tem ni bilo poudarjeno bistvo problema, da na Slovenskem ni stalne zbirke, ker bi za to potrebovali stavbo. V nasprotju s temeljnimi potrebami slovenske etnologije so takrat kot prednostno obnovili stavbo zunaj Ljubljane, in sicer za neevropske zbirke. Duhovno kulturo sta raziskovala Inštitut za slovensko narodopisje in Glasbenonarodopisni inštitut, ki sta nadaljevala delo po zastavljenem programu ohranjanja slovenske nacionalne identitete. Široko področje družbene kulture, ki je bilo nanovo opredeljeno v vprašalnicah, so začeli raziskovati na Oddelku za etnologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, saj je bila ugotovljeno, da je še nepokrito.

Pripravljena sta bila dva projekta monografskih raziskav Vitanja in Galjevice. Nov metodološki pristop je bil oblikovan na osnovi študija domače in tuje etnološke, kulturno- in socialnoantropološke, sociološke in zgodovinske literature. Pedagoška novost je bila v tem, da so bili študentje vključeni v raziskave s seminarskimi in z diplomskimi nalogami ter s terenskimi praksami. Vitanje je pomenilo novost tudi v tem, da je bilo v ospredju ugotavljanje zakonitosti v načinu življenja in strukturi družbenih odnosov – v delu in delitvi dela, skupnostih in oblikah razlikovanja. Posebnost projekta je bila tudi, da je obravnaval razmerje Slovencev do Nemcev na konkretnem primeru in v vsakdanjem življenju v časovnem razdobju od sredine 19. stoletja do druge svetovne vojne. V širšem pomenu je bil to začetek poglobljenih etnoloških raziskav o boju Slovencev za uveljavljanje slovenskega jezika in kulture v javnosti in državnih institucijah ter razumevanja razmerij, ki smo jih imeli do drugih narodov in kultur. Pričakovati bi bilo, da bo novo usmeritev upošteval predvsem oddelek za etnologijo, ki je imel izključno možnost določanja vsebine študijskih programov in s tem seminarskih nalog, diplom in doktoratov. Študijski program pa ni sledil zastavljenim izhodiščem, še manj praksi in potrebam vsakdanjega življenja, da bi usposobil diplomante za reševanje teoretičnih in praktičnih vprašanj v institucijah, kjer so delovali etnologi. Iz domneve, da posreduje profesor študentom znanje s tistega področja, ki ga sam raziskuje, izhaja, da so izbirali profesorje, ki so posredovali določeno znanje.

Obsežno področje družbene kulture, prikazano v vprašalnicah in v monografski raziskavi Vitanja, ni bilo deležno podpore, ki bi jo pričakovali glede na vsebinske in metodološke novosti, ki jih je prineslo. Študijski program se ni prilagajal potrebam vede niti na drugih področjih: ni dovolj nadgradil muzejskega in konservatorskega dela na univerzitetni ravni, ni dal pravega mesta folkloristiki, ni začel odpirati novih področij, kot sta etnologija v turizmu in načrtovanju. Pregled možnosti za zaposlitve etnologov je leta 1978 pokazal, da potrebujejo največ etnologov muzeji in zavodi za spomeniško varstvo. Število zaposlenih etnologov v teh ustanovah se je v dvajsetih letih zelo povečalo, ni pa bilo temu primerno več magistrstov in doktorjev. Nasprotno: pokrajinski muzeji in zavodi za spomeniško varstvo nimajo niti enega doktorja znanosti, število v Slovenskem etnografskem muzeju pa se je znižalo od

štirih na enega. Na temo konservatorstva je bil narejen en sam doktorat in šele pred nedavnim magistririj iz muzeologije.

Projekt Topografija slovenskega etničnega ozemlja, ki je bil zastavljen vzporedno z monografskima raziskavama načina življenja Slovencev v 20. stoletju in je bil osrednji nacionalni projekt na oddelku za etnologijo deset let, se je že na začetku oddaljil od prvotno zasnovane usmeritve poglobljenega znanstvenega dela na izbranih problemih, monografskih raziskavah in obravnavah kulturnih sestavin. Zastavljen je bil po načelu enotnih vprašalnic, ki so vsebovale samo izbrana in usmerjena vprašanja. Vrsto let so nastajali pregledi po občinah, ki so jih pripravljali etnologi in študentje etnologije. Rezultati prioriteto zadane naloge izdelave bibliografije do danes še niso bili objavljeni, etnološki slovar se je deloma uresničil v Enciklopediji Slovenije in delo se nadaljuje, delo za etnološki atlas, ki je bilo zasnovano v zveznih jugoslovanskih okvirih, pa se za Slovenijo ni nadaljevalo.

Po letu 1990 je na pobude posameznikov in na terenu naraslo zanimanje za ohranjanje nacionalne identitete. Etnološka veda na to ni bila pripravljena, zato ni mogla izkoristiti priložnosti in ponuditi svoje projekte, ki so jih zahtevale razmere v družbi. Posamezni projekti in promocija teh idej niso dali odgovorov na številna vprašanja, ki so se odprla. Krčenje univerzitetne etnologije ni vzpodbudno in s ponovnim oživljanjem internacionalizma, ki se tokrat imenuje globalizacija, duši in zavira vse, kar je drugačno. V koncept znanosti kot neodvisne in svobodne dejavnosti to seveda ne sodi, v odprto in v razvoj usmerjeno družbo pa še manj. Povečan vpliv anacionalne smeri, ki se pogosto kaže kot protinacionalna s pretiranim poudarjanjem "mednarodnega", posebnih in netipičnih tem, kjer "neposvečeni" etnologi nimajo pravice do lastnih pogledov na vedo, bolj služi trenutnim zanimanjem in osebnim interesom, ki bodo imeli dolgoročno usodne samoraznarovalne posledice. Te se že čutijo na različnih ravneh slovenske družbe.

Slovensko etnološko društvo je zato v svojem delovanju namenjalo večjo pozornost javni razpravi o odprtih vprašanjih v vedi, zanimanju za nacionalno identiteto, razvijanju etnološke dediščine in povezovanju zamejstva in izseljenstva v enoten slovenski kulturni prostor. Na posvetovanju o Etnologiji v zavesti sodobne slovenske družbe, ki je bilo oktobra leta 2000 ob 25. obletnici društva v Novi Gorici, so referati zato obravnavali vprašanja

etnologije in teorije, slovenske nacionalne identitete, konservatorstva, muzeologije, zamejstva, izseljenstva, folkloristike in turizma. V referatih so bila načeta številna odprta vprašanja, ki se porajajo tudi v stroki in ki glede na naglo spreminjajočo se družbo tudi od etnologov zahtevajo nove odgovore. Izobraževanje je namreč v Evropski zvezi v izključni domeni posamezne države. Bolonjska deklaracija zato poudarja prilagajanje novim zahtevam sodobne družbe ob ohranjanju in razvijanju nacionalnih jezikov in kultur.

Etnologija je danes prav tako aktualna, kot je bila pred petindvajsetimi leti. Omogoča vedenje o naših značilnostih, pa tudi podobnostih skupni evropski in svetovni dediščini. Ob vedno novih izzivih modernih tehnologij in informacij, ob enakih produktih, ki jih omogočajo globalizacijski procesi, je razvijanje istovetnosti in razpoznavnosti zagotovilo, da se bomo ohranili kot enakopravna nacija. V deželi, ki je na stičišču štirih kulturnih krogov, je to prednost, vendar le, če jo bomo znali uporabiti kot izziv za lastni razvoj.

dr. Duša Krnel - Umek, predsednica Slovenskega etnološkega društva

TEMA

dr. Borut Brumen

REFOLUCIJA SLOVENSKE
ETNOLOGIJE IN KULTURNE
ANTROPOLOGIJE

8

Blaž Telban

SLOVENSKA ETNOLOGIJA -
TRNULJČICA, KI SPI ?

17

Dr. Rajko Muršič

SLOVENSKA ETNOLOGIJA
IN MARKSIZEM: V VRTNCU
STOTERIH MOŽNOSTI

19

Dr. Monika Kropelj

MITI SLOVENSKE DRUŽBE,
MITI ETNOLOŠKE VEDE

27

Dr. Branka Berce - Bratko

PROSTORSKO PLANIRANJE
IN ETNOLOGIJA

30

Inga Miklavčič Brežigar

KULTURNA IDENTITETA IN
ETNOLOGIJA V OKVIRU
MODERNE GLOBALIZACIJE

34

Zvezda Delak Koželj

ETIČNI VIDIKI ETNOLOGA
V VARSTVENI DEJAVNOSTI

41

Dr. Aleš Gačnik

ETNOLOGIJA RAZVOJA /
ETNOLOGIJA, REGIONALNE
KULTURE IN RAZVOJ

44

Natalija Vrečer

ALI JE KONCEPT
ČLOVEKOVH PRAVIC
RELEVANTEN ZA
ANTROPOLOGIJO?

52

Jernej Mlekuž

PROSTOR NA GALA PLESU
IN BOJNEM POLJU
ETNIČNE, NARODNE TER
NACIONALNE IDENTITETE:
IZBRANI TEORETSKI VIDIK

55

Marija Kozar Mukič

ARHIVSKI PODATKI KOT
VIR ZA ETNOLOŠKO
PREUČEVANJE SLOVENCEV
NA MADŽARSKEM

62

Martina Piko - Rustia

SODOBNO
PRIPOVEDNIŠTVO
NA KOROŠKEM

65

Roberto Dapit

SOCIOLINGVISTIČNO
RAZISKOVANJE V REZIJI
TER ODMEV TEGA DELA V
VZGOJNO -
IZOBRAŽEVALNEM
SISTEMU IN V DRUŽBI

68

Dr. Naško Križnar

TRENUTEK SLOVENSKEGA
ETNOGRAFSKEGA FILMA

72

Darja Skrt

AVDIOVIZUALNO NA
ETNOLOŠKIH RAZSTAVAH

78

Mihaela Hudelja

OD DOKUMENTARNE K
ETNOLOŠKI FOTOGRAFIJI

81

Tita Porenta

UVOD K REFERATOM
ETNOLOGOV MUZEALCEV

86

Irena Keršič,

Bojana Rogelj Škafar,
Polona Sketelj, Janja Žagar
IZBIRANJE, ZBIRANJE
IN INTERPRETIRANJE

88

Tanja Roženbergar Šega

MUZEJSKA PONUDBA
ETNOLOŠKIH VSEBIN

93

Tita Porenta

POSREDOVANJE
ETNOLOŠKE DEDIŠČINE
V TRŽIŠKEM MUZEJU

96

Tatjana Dolžan Eržen

ETNOLOGIJA
IN ŠTUDIJSKI KROŽKI

100

Tanja Hohnec

TURIZEM V ETNOLOŠKEM
KONSERVATORSTVU

106

Andrejka Ščukovt

EVIDENTIRANJE,
INVENTARIZIRANJE IN
REVIZIJA ETNOLOŠKE
DEDIŠČINE OZ.
ETNOLOŠKA STAVBNA
DEDIŠČINA V OBČINI
IDRIJA

109

Dr. Marjetka Golež Kaučič

MED TRADICIJO IN
INOVACIJO ALI POLOŽAJ
FOLKLORISTIKE V SODOBNI
ZNANOSTI

116

Dr. Marija Stanonik

ANTROPOLOŠKI VIDIK
SLOVSTVENE FOLKLORE

121

dr. Nena Židov

SLOVENSKA ETNOLOGIJA
MED LJUDSKO IN
ALTERNATIVNO MEDICINO

134

OBZORJA STROKE**mnjenja**

Kristina Toplak 138
ŠE KAKŠNEGA, PROSIM!

nagrade

MURKOVA NAGRADA IN 139
PRIZNANJA ETNOLOGOM

gradivo

Nuša Berce 145
ZGODBE VSAKDANA

aktualno

Dr. Naško Križnar 146
STRPNOST IN SVOBODA

recenzije

Marija Jurić Pahor 148
NAROD, IDENTITETA, SPOL
(Irena Destovnik)

poročila

Zdenka Torkar Tahir 150
POROČILO O DELU
KUSTOSINJE ETNOLOGINJE
V GORNJESAVSKEM
MUZEJU JESENICE
ZA LETO 2000

Magda Peršič 152
POROČILO ETNOLOŠKEGA
ODDELKA NOTRANJSKEGA
MUZEJA POSTOJNA ZA
LETO 2000

Andrej Brence 152
POKRAJINSKI MUZEJ PTUJ -
POROČILO O DELU
ODDELKA ZA ETNOLOGIJO
V LETU 2000

Andreja Berdnaršek 153
BELOKRANJSKI MUZEJ
METLIKA ETNOLOŠKI
ODDELEK POJASNILO
NAMESTO POROČILA

Tatjana Dolžan Eržen 153
POROČILO O DELU
ETNOLOŠKEGA KUSTO-
DIATA GORENJSKEGA
MUZEJA V KRANJU
V LETU 2000

Helena Rožman 154
JAVNI ZAVOD KOZJANSKI
PARK - POROČILO O DELU
KUSTOSINJE ETNOLOGINJE
V LETU 2000

Helena Rožman 156
EVIDENTIRANJE IN
DOKUMENTIRANJE
ANONIMNE PODEŽELSKÉ
STAVBNE DEDIŠČINE NA
OBMOČJU KOZJANSKEGA
PARKA

Tita Porenta 159
POROČILO O DELU
KUSTOSINJE ETNOLOGINJE
V TRŽIŠKEM MUZEJU V
LETU 2000

Dr. Duša Krnel Umek 161
POROČILO O DELU
SLOVENSKEGA
ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA
OD 1999 DO 2001

ETNOLOGIJA JE POVSOD

Rupel Aldo 162
S KAJAKOM PO SOČI

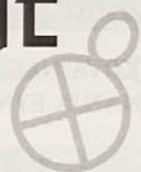
SUMMARY

166

Izvirni znanstveni članek/1.01

dr. Borut Brumen

"REFOLUCIJA" SLOVENSKE ETNOLOGIJE IN KULTURNE ANTROPOLOGIJE*

Kulturna antropologija je bila na Oddelku za etnologijo pred slabim desetletjem vpeljana zaradi metodoloških in osebnih/generacijskih razlogov kot tudi zaradi institucionalnih razmer. Nadgradnja etnologije s kulturno antropologijo je sprožila proces odkrivanja "novih" znanstvenih tradicij in s tem rekonstrukcijo zgodovine vede. Vse to je vodilo do redefinicije nekaterih temeljnih teoretičnih in metodičnih usmeritev ter do dokončne uveljavitve kulturne antropologije. To se pozna tako v pedagoški praksi in raziskovalnih rezultatih, kot tudi v interdisciplinarnem sodelovanju in v mednarodni širitvi in priznavanju slovenske etnologije in kulturne antropologije. Vsi ti rezultati dokazujejo, da se je "boj" za identiteto stroke in njeno institucionalno uveljavitev za kulturne antropologe in tiste etnologue, ki v kulturni antropologiji nismo videli nevarnosti, temveč izziv, v Sloveniji zaključil.

V zadnjem desetletju smo prebivalci¹ Slovenije pričeli tektonskim družbenim spremembam, ki nam hočeš-nočeš spreminjajo naša vsakdanja življenja in se poznajo tudi v humanistiki in družboslovju. Spomnimo se samo viharjev, ki so se razvneli ob odkrivanju "novih" znanstvenih tradicij socialne in kulturne antropologije, navdušenj in razočaranj ob poskusih njihovih institucionalnih uveljavitev ali pa odrešujočega in izključujočega izpostavljanja pomena t. i. "nacionalnih strok". Tako kot še marsikje drugje v srednji in vzhodni Evropi je bil tudi v Sloveniji ta proces zabeljen z redefinicijami nekaterih temeljnih metodoloških diskurzov, rekonstrukcijo zgodovine, generacijskimi konflikti, s poskusi mednarodnih (samo)predstavitev in novih oblik (ne)komunikacij znotraj posameznih znanstvenih skupnosti. Preden pa preidem na svojo predstavitev razvoja slovenske etnologije in kulturne antropologije v zadnjem desetletju, se moram na kratko ustaviti pri teoretskih usmeritvah v slovenski etnologiji ob koncu osemdesetih let ter tudi pri tistih širših družbenopolitičnih procesih, ki so posredno vplivali na današnjo podobo etnologije in antropologije v Sloveniji. Slavko Kremenšek je pred štirimi desetletji opredelil slovensko etnologijo kot vedo, ki raziskuje povezave in medsebojne pogojenosti vseh družbenih fenomenov, kot vsebino vsakdanjega življenja v njenih vsakdanjih, generalnih in tipičnih oblikah (Kremenšek 1960-1961, 7-8).² Iz današnje perspektive lahko mirne duše ocenimo, da je bila to v tistem času ne samo metodološko utemeljena, temveč tudi inovativna definicija vede, ki naj bi omogočila tudi odpiranje novih znanstvenih obzorij. Z izjemo uspešne etnologije slovenskih mest s poudarkom na delavski kulturi pa je etnologija v večini primerov ostala deskriptivna veja, obremenjena s ljudstvom, neopredeljeno kulturo in ozko povezana s kmetstvom in kmečko kulturo. Še huje, zaradi pomanjkanja ustreznih metod in neupoštevanja novih teorij s(m)o bili slovenski etnologi največkrat nemočni pri raziskovanju in pojasnjevanju sodobnih družbenih pojavov. Kot sem zapisal drugje, s(m)o zato etnologi največkrat (raz)iskali samo tradicijo in preteklo čase. Za moderno življenje in sodobnost pa nam je

zmanjkalo konceptualnih orodij in okvirov, s katerimi bi lahko pojasnjevali sinhrone spremembe v družbi (primerjaj Brumen 1995).

Za tako stanje slovenske etnologije v zadnjih desetletjih našega (so)bivanja v bivši Jugoslaviji se ne moremo sklicevati, tako kot v nekaterih vzhodnoevropskih deželah, na kakšne neposredne ideološke vplive ali omembe vredne politične pritiske na etnologijo. Kot bomo podrobneje videli v nadaljevanju, je bila naša raziskovalna politika v največji meri vezana na slovensko etnično ozemlje. Etnologi s(m)o se v Sloveniji kot tudi drugje po Jugoslaviji ukvarjali skorajda izključno z lastnim narodom in pri tem še tu in tam celo kritizirali sodobne teorije nacij. Šele leta 1983 je bila hrvaška etnologinja Dunja Rihtman - Augustin tista, ki je na prvem (in zadnjem) skupnem kongresu jugoslovanskih etnologov in folkloristov v Rogaški Slatini organizirala okroglo mizo z naslovom "Etnos in nacija kot folkloristični in etnološki problem". Jasnovidno nam je predlagala študij etničnosti kot procesa (Rihtman - Augustin 1983), in če bi takrat razumeli in sprejeli njene predloge, bi mogoče že leto ali dve pozneje, ko je začelo vsepovprek razpadati jugoslovansko načelo "bratstvo in enotnost", lahko pojasnjevali nevarnosti vzhajajočih nacionalizmov. Na žalost smo takrat zamudili vlak, ki bi nas zapeljal med sodobne družbenoanalitične vede in tudi zaradi tega večina slovenskih etnologov v drugi polovici osemdesetih let ni bila sposobna slediti družbenopolitičnim procesom, ki so že napovedovali radikalne spremembe.

Pred dobrim desetletjem so civilno družbene zahteve po demokratizaciji Jugoslavije in Slovenije dosegle svoj vrh v trenutku, ko je postalo jasno, da jih takratni jugoslovanski oblastniki z Miloševićem na čelu ne mislijo upoštevati. To spoznanje je v Sloveniji pravzaprav pomenilo začetek konca koncepta civilne družbe, ki je bil neopazno, a hitro zamenjan s konceptom nacionalne države. Demokratizacija je tako postala izenačena z nacionalno emancipacijo. Slovenski politiki so se začeli sklicevati na konvencijo OZN o pravicah narodov do samoodločbe in so v svoji viziji prihodnosti Slovenijo takoj umestili v Evropsko skupnost. V Sloveniji se je tako v drugi polovici osemdesetih let pospešil proces spreminjanja samovidenja Slovencev in njihovih jugoslovanskih in evropskih sosedov, ki ga je mogoče, po Helge Gerndtu, teoretično razložiti s pomočjo osnovnih kategorij sprememb kulturnih procesov (Gerndt 1990).

Najprej je prišlo do sprememb notranjih sistemskih pozicij, ki so predstavljale prvi pogoj za iskanje nadomestnih modelov. Različne oblike le-teh (konfederacija, civilna družba, Evropska skupnost) so bile nato povod za kvalitativne spremembe do takrat ustaljenih (samo)predstav o Evropi. Spremembe pozicij so se v času odvijale skozi iskanja evropske tradicije pri Slovencih in v prostoru s prenašanjem sodobnih vsakdanjih življenjskih praks ter s posredovanjem novih vrednostnih modelov (primerjaj Brumen 1997).

In nato nas je po letu 1989 nepričakovana socialna (r)evolucija iz socialistične republike prelevila v kapitalistično nacionalno državo. Obnemeli smo preživeli tako svojo kot tudi vse sosednje vojne in se vsak

po svojih močeh prebijali skozi utvaro, imenovano tranzicija.³ V primeru teh družbenih sprememb, s katerimi se soočamo v zadnjem desetletju po razpadu nekdanjih "komunističnih" dežel, smo etnologi in antropologi najprej dobesedno obnemeli.⁴ In ker pri slovenski "refoluciji" v družbenopolitičnih spremembah v zadnjem desetletju ni šlo in ne gre, kot sva zapisala z Rajkom Muršičem, "zgolj za vprašanja tranzicije, (dis)kontinuitete in sprememb, temveč za transformacijo, ki jo razumemo kot popolno predelavo temeljnih pomenskih in interpretativnih sistemov, s katerimi si tako posamezniki kot tudi skupnosti na novo vzpostavljajo orientacijske točke v spremenjenem družbenem svetu in življenju v njem ..., je vzpostavitev večstranskega sistema začetna in dokončna 'sprememba'. Vse drugo so njene posledice, tako združujoče kot razdružujoče: liberalizacija trgov, ponovno vzpostavljene svoboščine (misli in govora), na novo opredeljena skrb za človekove pravice, pojav novih političnih enot, ki se potegujejo za 'popolno' demokracijo, prikriti ali odkriti spopadi za novo prilaščanje kapitala, ekonomske spremembe, naraščanje potrošništva, spremembe v sistemih vrednot, ponovna afirmacija starih religij, milenarizem, radikalne spremembe v vsakdanjih življenjskih slogih, poglobljanje stikov z drugimi deli sveta, naraščanje kriminala, izbruhi šovinizma, novega rasizma in prikrita fašizma, nastajanje paravojaških organizacij, vojaški spopadi, razpadi držav ..." (Brumen in Muršič 1999, 8-9). V takih pogojih je zato več kot nujno, da poleg analitičnega pogleda okrog nas pogledamo tudi sami sebe. Čim prej, tem bolje! Tem transformacijam etnologi in antropologi nismo ušli niti kot posamezniki niti kot

* Povabilo na The London School of Economics and Political Science mi je v začetku leta 2000 onemogočilo dostop do najnovejše slovenske literature. Zato na tem mestu objavlam razpravo, ki sem jo v spremenjeni obliki predstavil na kongresu "Wende als Wende?" oktobra 1999 na Dunaju, in v njej citiram samo tiste slovenske razprave in monografije, ki so izšle do prve polovice leta 1999. Z izrazom refolucija, na katerega me je opomnil prijatelj Nik Jeffs, je Veljko Rus poimenoval sistemske spremembe v Sloveniji iz začetka devetdesetih let, ki so se gibale med reformo in revolucijo (Rus 1992).

1 Ko zapišem prebivalci, mislim tudi prebivalke, in to velja tudi za druga samostalniška poimenovanja v vseh sklonih in številih ter za glagolske oblike, razen če ni posebej drugače pojasnjeno (glej Rošker 1996, 6-7).

2 Kot znanstveni koncept je bil vsakdanji način življenja (v tem kontekstu tudi ljudska kultura) deloma razvit v Sovjetski zvezi. V slovensko etnologijo ga je vpeljal in znanstveno dodelal Slavko Kremenšek, pozneje pa so ga prevzele tudi nekatere druge vzhodnoevropske dežele. Način življenja in ljudska kultura sta ostala v Sloveniji temeljna koncepta etnologije vse do devetdesetih let.

3 Prvi so te aktualne družbene spremembe začeli sistematično analizirati naši zahodni kolegi in kolegice (npr. Hahn 1993; Giordano in Greverus 1993/1994) in spoznali, da se dogodki v deželah, ki so jih pokroviteljsko poimenovali "tranzicijske", zrcalijo tudi v zahodni Evropi in njenih integracijskih "tranzicijah" (primerjaj Macdonald 1993; Goddard, Llobera in Shore 1994).

4 Edino izjemo predstavlja Rajko Muršič, ki je leta 1994 analiziral napake tistih antropologov, ki so pojasnjevali dogodke na tleh nekdanje Jugoslavije (Muršič 1994).

profesionalci.⁵ Torej kakšne, zakaj, kje in kdaj so se v zadnjem desetletju dogajale transformacije v naši stroki? Za lažje iskanje odgovorov na ta vprašanja in tudi njihovo razumevanje se bom osredotočil samo na Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo na Filozofski fakulteti (OEIKA), tako da se ne bom ukvarjal z (ne)sodelovanjem, vplivi in problemi ostalih antropoloških šol v Sloveniji.⁶ Seveda pa moram najprej pojasniti, zakaj obravnavam zgolj in samo eno izmed slovenskih institucij.

Nikakor ne mislim, da bi OEIKA lahko predstavljal nek relevanten vzorec slovenske etnologije in kulturne antropologije v celoti. Vloga OEIKA pri kritični analizi in rekonceptualizaciji slovenske etnologije pa je verjetno neizpodbitna. Poleg OEIKA obstajajo še tri nacionalne institucije: Slovenski etnografski muzej, Inštitut za slovensko narodopisje in Glasbenonarodopisni inštitut pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.⁷ Prva je bila v zadnjem desetletju zaposlena predvsem z uspešnim pridobivanjem novega samostojnega muzejskega poslopja, kjer pa se po prvih, nedvoumno uspešnih muzeoloških predstavitev nikakor ne moremo znebiti grenkega priokusa zaradi mačehovskega odnosa do Muzeja neevropskih kultur v Goričanah.⁸ Kot pove že ime, gre pri Inštitutu za slovensko narodopisje in Glasbenonarodopisnem inštitutu za stebra slovenske "klasične" etnologije in folkloristike, kjer v metodološkem smislu iz tradicionalnih okvirjev izstopa le nekaj posameznikov. Nekateri med njimi, tako etnologi kot tudi antropologi, so zaposleni tudi na drugih institucijah v okviru SAZU. Tako stanje potrjuje tudi Mojca Ramšak v edini analizi slovenskih etnoloških in antropoloških publikacij v zadnjem desetletju. Pravi, da je bila etnoantropološka letina 1995 obilna. V Sloveniji smo proslavili objavo 27 monografij,⁹ ki jih večinoma lahko klasificiramo v polje folkloristike in materialne kulture. In začuda se ni nihče obregnil ob alarmantno ugotovitev Mojce Ramšak, da so iz metodološkega in vsebinskega zornega kota vredne natančne omembe samo štiri monografije letnika 1995 (Ramšak 1997, 55).

Z današnjega zornega kota ni videti naključje, da so bili trije od štirih avtorjev teh monografij sodelavci OEIKA, zato lahko za našo nadaljnjo izpeljavo predpostavimo, da je prav širitev etnologije s kulturno antropologijo omogočila bistven kvalitativni preobrat v slovenski etnologiji v zadnjem desetletju. Pri tem je treba najprej izpostaviti, da gre v srednje- in vzhodnoevropskem merilu za enkratni dogodek. Uvajanje kulturne antropologije na OEIKA ni bila namreč niti posledica padca "berlinskega zidu" niti slovenske osamosvojitve. Ponoven, "novodoben" in predvsem uspešen poskus uvajanja antropoloških predmetov v predmetnik Oddelka za etnologijo sega v drugo polovico osemdesetih let, ko smo se v Ljubljani še bahali z "uspelo" poroko med "Volkskunde" in "Voelkerkunde" v navidez idiličnem etnološkem zakonskem jarmu. Naj smo se še tako trudili, pa smo v tej zvezi takrat vedno znova opažali prevlado domačijskosti nad svetovljanstvom, historičnosti nad komparativizmom in "naroda" nad posameznikom, navkljub nekaterim izjemnim metodološkim prebojem v šestdesetih in

sedemdesetih letih. Kot tak je bil povsem primerljiv s svojimi (zahodnimi) srednjeevropskimi bratraci in sestričnami, od katerih se je, zlasti v sedemdesetih in osemdesetih letih, vztrajno distanciral. In potem se je leta 1990 Oddelek za etnologijo "nepričakovano in nebodigatreba" preimenoval v Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo (Nov 1991; Jezernik 1991)!?¹⁰

Danes lahko posledice uvajanja in uveljavljanja kulturne antropologije v Sloveniji strnemo v dva sklopa:

I. Kulturna antropologija je bila na Oddelku za etnologijo vpeljana zaradi metodoloških in osebnih/generacijskih razlogov kot tudi zaradi takratnih institucionalnih razmer. Nadgradnja etnologije s kulturno antropologijo je sprožila proces odkrivanja "novih" znanstvenih tradicij in s tem rekonstrukcijo zgodovine vede. Vse to je vodilo do redefinicije nekaterih temeljnih teoretskih in metodoloških usmeritev ter do dokončne uveljavitve kulturne antropologije.

Oddelek za etnologijo je bil vse do osemdesetih let sorazmerno uspešno podjetje. Sodelovali smo s Hrvati in Poljaki, gojili načelno interdisciplinarnost, na skrivaj kukali proti severnim sosedom in imeli v predmetniku za okrasek nekaj evropske in neevropske etnologije. Glavnina raziskovalnega in posledično tudi pedagoškega dela na Oddelku za etnologijo (in v dobršem delu celotne slovenske etnologije) je od leta 1975 potekala v okviru projekta "Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja - ETSEO".¹¹ Kot je razvidno iz imena, je bil projekt vezan na slovensko etnično ozemlje, temeljil je na enotni opredelitvi predmeta etnologije kot vede, ki se na ravni vsakdanjosti ukvarja z načinom življenja in ljudsko kulturo (glej Kremenšek 1994, 3-4), in na enotni genetično-strukturalni metodologiji¹², ki je pogosto spominjala na "historični pozitivizem".

Od samega začetka je pri projektu ETSEO sodelovala vrsta takrat mladih etnologov. Začeli so s sestavljanjem vprašalnic (objavljenih med leti 1976 in 1978 v enajstih zvezkih), in če pogledamo v spiske literature v teh vprašalnicah, vidimo, da so se nekateri njihovi snovalci prav tam "okužili" s sodobnimi etnološkimi in antropološkimi znanstvenimi teorijami.¹³ Marsikoga je verjetno pograbil "heretična" želja po novih, drugačnih in samostojnih znanstvenoraziskovalnih projektih, vendar pa v svojih vsakodnevnih institucionalnih realnostih niso imeli skorajda nobenih možnosti za realizacijo lastnih projektov. Na Oddelku za etnologijo je sicer načeloma vsak lahko počel, kar je hotel, raziskovalni denar pa je prihajal v glavnem samo za projekt ETSEO. Najpozneje v osemdesetih letih so to še posebno (ob)čutili nekateri člani Oddelka za etnologijo, ki so bili nosilci kateder za evropsko in neevropsko etnologijo (Zmago Šmitek) in etnologijo Balkana (Božidar Jezernik) ter so se v osemdesetih letih, skupaj z nekaterimi mlajšimi kolegi izven OEIKA, izpopolnjevali v tujini (Indija, Velika Britanija, Mehika, Kolumbija).

Njihova reakcija je bila povsem normalna in v akademskem svetu običajna kritika dominantnih znanstvenih teženj v slovenski etnologiji. Temeljila je na

rušenju mita etnologije kot nacionalne vede, opozarjanju na odsotnost primerjalnega pristopa v etnologiji, pomanjkanju holističnih raziskav in zanikanju individualnih razsežnosti človeka na račun izpostavljanja kolektivne entitete (Jezernik 1991; Šmitek 1991). Zato moramo na uvajanje kulturne antropologije v Sloveniji v začetnem obdobju gledati tudi kot na generacijski razkol med nekaterimi znanstveno povsem uveljavljenimi posamezniki. Seveda je pri tem šlo tudi za odkrit upor in odpor proti metodološki (ETSEO), prostorski (slovensko etnično ozemlje) in nenazadnje tudi finančni odvisnosti od prevladujočega oddelčnega trenda in usmeritve. Od tu do zahtev po širitvi študijskega programa in po preimenovanju Oddelka za etnologijo pa je bil le še korak. Preimenovanje v Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo se je zgodilo brez obsežnejših metodoloških analiz ali javnih strokovnih razprav, z večinsko podporo članov oddelka.¹⁴ Ta navidezna zaletavost je bila v času slovenskih univerzitetnih reform nujna. Za uresničitev metodoloških sprememb je bilo namreč treba najprej pridobiti institucionalni prostor, kjer bi drugače misleči in delujoči posamezniki dobili priložnost za uresničevanje svojih idej. Če bi takrat zamudili priložnost, bi se po vsej verjetnosti v nedogled izgubljali nekje med historistično in aplikativno etnologijo v službi turizma.

5 Že samo poimenovanje nas etnologov in antropologov kot profesionalcev je posledica uvajanja neoliberalističnega besednjaka in s tem del transformacijskih procesov. V prejšnjih socialističnih časih bi mi to oznako nekateri lahko celo zamerili, saj se je takrat s profesionalci najprej označevalo športnike.

6 Na Univerzi v Ljubljani je danes mogoče dodiplomsko študirati etnologijo in kulturno antropologijo samo na OEIKA in socialno etnologijo na Oddelku za sociologijo kulture (oboje na Filozofski fakulteti), prav tako pa obstaja katedra iz socialne antropologije na Fakulteti za družbene vede in fizične antropologije na Biotehnični fakulteti. Vse te fakultete nudijo tudi podiplomski študij, poleg njih pa ima podiplomske antropološke programe tudi Inštitut za humanistične študije (ISH). Kvantitativno gledano imamo pogoje, da to dejstvo vzamemo kot prednost, ki se lahko kumulira v nastanku pluralne antropologije, kot je v slovenski strokovni javnosti apeliral Rajko Muršič (Muršič 1996, 135).

7 V kontekstu te razprave ne omenjam številnih etnologov in antropologov, zaposlenih v drugih slovenskih institucijah, ki, razen nekaterih izjem, niso aktivno sodelovali pri uvajanju antropologije.

8 Ob tem pa seveda ne moremo spregledati enkratnega dosežka Gorazda Makaroviča z njegovim delom "Slovenci in čas" (Makarovič 1995).

9 V Avstriji 57, v Nemčiji in Rusiji 51, na Finskem 45, Norveškem 21, Republiki Češki 11, na Slovaškem 8, na Hrvaškem 6 itd. (Ramsak 1997, 55).

10 Preimenovanje oddelka in uvedba novega pedagoškega programa (Nov 1991) je predvsem del Božidarja Jezernika (Jezernik 1991), takratnega predstojnika, in Zmaga Šmitka (Šmitek 1991). Širjenje etnologije z uvajanjem kulturne antropologije ni neka slovenska posebnost, saj smo bili v bližnji preteklosti priče podobnim procesom redefiniranja temeljnih znanstvenih izhodišč v številnih državah nekdanjega "realnega socializma" (npr. Češka, Poljska, Rusija ali nekdanja Vzhodna Nemčija). V širšem kontekstu lahko proces preimenovanja razumemo tudi kot odgovor na krizo identitete stroke, ki se je s padcem totalitarnih režimov in njihov ideoloških aparatov – ti so ponekod v večji in drugje v manjši meri vplivali tudi na raziskovalno politiko – znašla pred novimi znanstvenimi izzivi. Da bo paradoks še večji, se je desetletje pozneje v podobnem položaju znašel sosednji nam Dunaj, kjer je danes obstoj in delitev na "Volkskunde" in "Voelkerkunde" zgolj in le spomin. Dunajski

Začetni, navidez neproblematični institucionalizaciji kulturne antropologije na OEIKA je kmalu sledila burna reakcija s strani nekaterih slovenskih etnologov (Kremenšek 1993). Ti so svoje pozicije zagovarjali z očitki kulturnim antropologom o njihovi pomanjkljivi opredelitvi koncepta kulture, neutemeljenosti kritike o ozki nacionalni usmerjenosti slovenske etnologije v času evropskih sintez regionalnih etnografij in s poudarjanjem posebnega položaja etnologije kot t. i. nacionalne vede pri manjših narodih (Slavec Gradišnik 1995).

Odgovorila sta jim Zmago Šmitek in Božidar Jezernik z razpravo "Antropološka tradicija na Slovenskem". Najprej sta ugotovila, da je bila glavna značilnost antropološke misli na Slovenskem, vse od šestnajstega stoletja, prav v tem, "da je skušala svoj predmet (človeka) obravnavati holistično in je predvsem problematizirala vprašanje, kaj je človek, kakšno je njegovo poreklo in proces kulturnega dozorevanja, kaj je tisto, po čemer se razlikuje od živali, medtem ko etnologija na Slovenskem tega vprašanja ni eksplicirala kot problem in se še vedno obnaša, kot da je to nekaj samoumevnega" (Šmitek in Jezernik 1992, 260), ter nato do konca dokaz(ov)ala, da v imamo v Sloveniji opravlja z dvema znanstvenima tradicijama, ki sta se v preteklosti pogosto prepletali ali pa tudi razvijali ena mimo druge (Šmitek in Jezernik 1992, 268).

Oddelek za etnologijo (Voelkerkunde) je leta 1998 novi predstojnik André Gingrich takoj preimenoval v Oddelek za etnologijo, socialno in kulturno antropologijo. Konrad Koestlin, predstojnik dunajskega Oddelka za narodopisje (Volkskunde) pa je letos najavil, da se bo njihova institucija z letošnjim letom preimenoval v Oddelek za evropsko etnologijo. Stavim, da sta v naši sosesčini naslednja (in poslednja) na vrsti Oddelek za etnologijo v Zagrebu in Gradcu.

11 Koncept slovenskega etničnega ozemlja do takrat v slovenski etnologiji ni obstajal. Prej nasprotno. Vilko Novak je leta 1960 slovensko ozemlje razdelil v štiri etnične regije s podobnimi kulturnimi elementi (Novak 1960, 21). Zato lahko rečemo, da se je s projektom ETSEO s strani etnologov začel proces nacionalizacije kulture. Čeprav je bil projekt v začetku obetavno zastavljen in so bili temu primerni tako navdušenost kot rezultati, se je najpozneje do sredine osemdesetih let že pokazalo, da je njegov rok trajanja potekel (primerjaj Brumen 1992). Projekt se je uradno zaključil leta 1996 z izidom osemnajste topografske knjige.

12 Na nezdružljivost geneze in strukture sta prva opozorila Rajko Muršič (Muršič 1995, 149) in Borut Brumen (Brumen 1995, 162).

13 Pri tem nikakor ne smemo pozabiti tudi na vlogo "teoretične biblije" slovenske etnologije, učbenika Obča etnologija, ki je bil v tistem času edini in temeljit pregled etnoloških in antropoloških teorij na Slovenskem (Kremenšek 1973).

14 Na Oddelku za etnologijo se je med letoma 1988 in 1990 zvrstila cela vrsta burnih sestankov, na katerih so soočali argumente zagovornikov in nasprotnikov uvajanja kulturne antropologije. Odločitev za kulturno antropologijo je bila pragmatične narave, saj je bila kulturna antropologija pravzaprav še edina nezasedena znanstvena disciplina na Univerzi v Ljubljani. Socialno antropologijo so takrat že predavali kot predmet na FDV, na Filozofski fakulteti pa se je Oddelek za sociologijo tudi pripravljala na uvajanje socialno antropološkega programa. Takratni predstojnik tega oddelka Izotok Saksida - Sax se je celo bal, da bosta njegov oddelek in etnološki oddelek prijavila antropološki program z istim imenom, kar bi seveda uspešno (samo)blokiralo institucionalizacijo obeh.

15 Rajko Muršič se je vključil v diskusijo leta 1994 (Muršič 1994a) in je s svojim "ostrim" jezikom kaj kmalu postal nočna mora "ortodoksni" slovenskih etnologov (primerjaj Muršič 1995).

Nadaljnje polemike med eno in drugo stranjo so potekale večinoma v Glasniku Slovenskega etnološkega društva (SED), ki je kljub nekaterim pritiskom ostal odprt za vse različne poglede, kar je nedvoumno zasluga takratnih urednikov, Rajka Muršiča¹⁵ in Mojce Ramšak.¹⁶ Stopnjevanje utemeljevanja, ne vedno prepričljivega niti akademskega, je doseglo svoj vrh na kongresu Slovenskega etnološkega društva "Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj" oktobra 1995 v Ljubljani. Na njem smo bili vsi udeleženci priče odkrite delitve med etnologi, kulturnimi antropologi, tistimi etnologi, ki smo podpirali uvajanje kulturne antropologije, in onimi, ki jim je bilo pravzaprav vseeno. Najširša strokovna javnost je pričakovala, da bo prišlo do soočenja zagovornikov in nasprotnikov kulturne antropologije v sekciji "Teorija in zgodovina stroke". Po nekem nerazumljivem naključju pa je prav tisti dan, ko bi morali za govorni pult stopiti kritiki obstoječe etnologije, naenkrat zmanjkalo predvidenega časa za posamezne referate. Zato smo bili vsi takratni govorci naenkrat povabljeni pred občinstvo, kjer je vsak izmed nas "obsojencev" v nekaj kratkih stavkih predstavil svoje argumente, ki pa so bili tik pred začetkom kongresa, na srečo, objavljeni tudi v zborniku (Muršič in Ramšak 1995a).

Zmago Šmitek je tako izpostavil negativne posledice zgolj diahrone zgodovinske metode, vezane na etničnost, v tem primeru slovenstvo, in istočasno zanemarjanje neevropske etnologije (Šmitek 1995). Rajko Muršič je tej "bedi historizma" predpisal rešilno terapijo s hermenevtiko in "močjo etnografije" (Muršič 1995a); Naško Križnar je pri odnosu Matije Murka do slikovnega materiala "bogokletno" ugotovil, da je bil ta bližje holističnemu študiju človeka in s tem antropologiji kot etnologiji (Križnar 1995); Borut Brumen je slovensko etnologijo mesta, ki se še ni razvila v urbano etnologijo, obsodil stagnacije kot posledice zgolj deklarativnega priseganja na enotno definicijo predmeta etnologije (Brumen 1995); Ingrid Slavec Gradišnik pa se je ob primerjavi in kritiki temeljnih metodoloških izhodišč slovenske etnologije in kulturne antropologije zavzela za "konceptualno in metodološko odprtost in pluralizem", ki bi lahko obogatila obe vedi (Slavec Gradišnik 1995, 137).

Zaradi pravilne ugotovitve, da je bilo uvajanje kulturne antropologije "najneposredneje prepleteno s kritiko obstoječe slovenske etnologije" (Kremenšek 1995, 145), je njenemu predlogu najglasneje nasprotoval Slavko Kremenšek. Ugotavljal je ne samo škodljivost, temveč tudi pogubnost kulturne antropologije "za identiteto etnološke vede in za neupravičeno zanemarjanje in podcenjevanje problematike, ki je z njo najneposredneje povezana" (Kremenšek 1995, 143). Edino zdravilo za obstoječe stanje je zato videl v postopni in razumni prekinitvi povezanosti etnologije in kulturne antropologije (ibid.: 146). Problematika, o kateri je govoril in ki naj bi bila "najneposredneje" povezana z etnologijo, je bila rdeča nit še nekaterih drugih avtorjev. Določimo ji lahko skupni imenovalce, in to je slovenski narod, nad katerim sme in mora bedeti tudi etnologija kot nacionalna veda, za katero niti v našem stoletju niso zanemarljive "narodnopolitične pobude etnološkega

strokovnega dela", kot je zapisal Kremenšek leto dni pred kongresom (Kremenšek 1994a, 9).¹⁷ Nasprotniki kulturne antropologije so od kongresa verjetno pričakovali, da bodo udeleženci, tako kot je predlagala Duša Krnel Umek, "personalno številčnejši in z razvitejšo vedo" izdelali "času primeren program", ki bo predstavljal prelomnico "v nadaljnjem razvoju etnologije kot nacionalne vede in spoznavanju Slovencev kot državotvornega naroda" (Krnel Umek 1995, 193).¹⁸ Na srečo udeleženci kongresa njenega poziva k strnjevanju vrst "personalno številčnejših" etnologov niso podprli, pa tudi Slavko Kremenšek se je zaradi tega, ker "kolegov zunaj Filozofske fakultete soodnosnost med etnologijo in antropologijo kaj dosti ne prizadeva in ne zanima", naslednje leto javno poslovil od pisanja o razmerju med etnologijo in antropologijo (Kremenšek 1996, 27).

II. Glavne posledice uveljavitve kulturne antropologije lahko danes opazimo na dveh nivojih:

a) v pedagoški praksi in raziskovalnih rezultatih

Zamisel o postopni ločitvi etnologije in kulturne antropologije je bila delno realizirana z novim pedagoškim programom v študijskem letu 1998/1999. Z njim je postal študij etnologije in kulturne antropologije razdeljen na dva dela. Po dveh letih splošnih predmetov se študentje samostojno odločijo za izbiro etnološke ali antropološke usmeritve (primerjaj Bogataj 1998).¹⁹ OEIKA je notranje razdeljen na šest kateder, ki ima vsaka svojega strokovnega vodjo: neevropska antropologija (prof. Zmago Šmitek), antropologija Balkana (prof. Božidar Jezernik), etnologija Slovencev (prof. Janez Bogataj), metodologija (doc. Rajko Muršič), muzeologija (doc. Vito Hazler) in etnologija Evrope (doc. Borut Brumen). V pedagoškem procesu so študenti soočeni s širokim spektrom metodologij, kar jim omogoča samostojno primerjalno ovrednotenje in svobodno izbiro med etnološkimi in antropološkimi teorijami. Kakšne bodo dejanske usmeritve študentov in njihova kasnejša strokovna usposobljenost in uveljavitev, bomo videli šele prihodnjih letih. Že zdaj pa lahko opazimo občutno povečanje objavljenih člankov študentov OEIKA v Glasniku SED v zadnjem desetletju (glej Glasnik SED 1990–1999).²⁰ Vse to tudi dokazuje, da je pestrost učnih predmetov z veliko izbiro seminarjev naletela na odobravanje študentov kot tudi na večjo pedagoško vnemo predavateljev. Ta se kaže tako v teoretičnih razmišljanjih o poučevanju antropologije²¹ kot tudi v praksi, npr. v okviru splošnega seminarja, ki ga organizira Rajko Muršič, na katerem se vsak teden predstavijo gostujoči predavatelji. Posebna pozornost se posveča vzpodbujanju osebnega sodelovanja predavateljev s študenti v procesu nastajanja seminarskih in diplomskih del. Obudili pa smo oddelčno "tradicijo" organiziranja različnih informacijsko-izobraževalnih ekskurzij (Poljska, Bosna, Avstrija, Češka in Italija), začeli pa smo tudi z novo obliko dela, in to so študijsko-raziskovalne ekskurzije (Maroko, Slovaška, v pripravi Iran in zahodna Afrika).

V objavljenih znanstvenih razpravah nekaterih članov OEIKA v zadnjih petih letih se kažejo še nadaljnja teoretična osmišljanja položaja kulturne antropologije in

njene prepletenosti z etnologijo. Rajko Muršič se je tako lotil opredeljevanja "slovenskih antropologij" in njenih potencialov (Muršič 1996).²² Božidar Jezernik je dokazal, kako aktualna je lahko historična antropologija za razumevanje naše sedanjosti (Jezernik 1998). Zmago Šmitek pa je s tehtno metodološko analizo opozoril na možnosti sodelovanja in zbliževanja obeh disciplin (Šmitek 1999). Istočasno je prišla na površje do zdaj neprepoznava dimenzija naše stroke, to je znanstvena analiza sodobnih družbeno-kulturnih pojavov, kot so: (etnični) predsodki in stereotipi, socialno-kulturni fenomeni mest, posledice vojn v nekdanji Jugoslaviji, kulturne značilnosti potrošniške družbe, socialne in kulturne posledice novih državnih meja in procesi spreminjanja identitet v novi državi (Šmitek 1998a, 1999; Jezernik 1998a, 1999; Muršič 1998, 1998a; Hudelja 1997; Brumen 1997a, 1998)²³. Vsa ta prizadevanja dobivajo prepoznavno obliko v bogati monografski beri na OEIKA. Ta sega od etnologije Slovencev in Balkana, načina življenja v ekstremnih življenjskih razmerah, komparativne mitologije slovanskih in indoevropskih narodov ter urbane etnologije do antropologije glasbe, raziskovanja podkultur in ostalih sodobnih kulturnih pojavov (Šmitek 1995a, 1998; Muršič 1995b; Brumen 1995b; Jezernik 1997, 1998, 1999a; Bogataj 1997; Mencej 1997). Ta objavljena dela opozarjajo tudi na nesmiselnost načelnih ločitev med etnologijo in antropologijo. Posledica tega je prepoznavna pri kvaliteti našega medsebojnega sodelovanja in komuniciranja na OEIKA, zlasti pa je ta težnja zbliževanja opazna pri večini doktorskih disertacij na OEIKA v zadnjih letih. Če jih na hitro pregledamo, vidimo, da se je Nena Židov soočila s sodobnim fenomenom alternativne medicine v Sloveniji (Židov

1996); Rajko Muršič je analiziral kulturne in socialne razsežnosti obstoja rockovskega kluba v severovzhodni slovenski vasi (Muršič 1997); Ingrid Slavec Gradišnik je ovrednotila metodološke usmeritve v slovenski etnologiji in kulturni antropologiji, ki bodo v objavljeni obliki prav gotovo najbolj analitičen in sistematičen pregled slovenske etnologije in kulturne antropologije v iztekajočem se stoletju (Slavec Gradišnik 1998); Vito Hazler je postavil nove temelje in opredelil smernice konservatorskega dela v Sloveniji (Hazler 1998; Hazler 1999); Borut Brumen pa je po daljši terenski raziskavi predstavil vlogo in pomen socialnih spominov in časov za nastajanje, ohranjanje in spreminjanje lokalnih identitet v istrski vasi (Brumen 1999a).

b) v interdisciplinarnem sodelovanju in v mednarodni širitvi in priznavanju slovenske etnologije in kulturne antropologije

Interdisciplinarna usmerjenost OEIKA v zadnjih letih se kaže najprej v novem pedagoškem programu, kjer je poleg etnologov in kulturnih antropologov (iz OEIKA, kakor tudi iz drugih institucij) vključena vrsta zunanjih sodelavcev (folkloristi, arheologi, socialni in fizični antropologi, sociologi, lingvisti, psihologi in zgodovinarji). Po drugi strani pa so si člani OEIKA v zadnjem desetletju z udeležbo in organizacijo mednarodnih znanstvenih konferenc izborili svoje mesto na svetovnih akademskih zemljevidih. Sodelavci OEIKA so v zadnjih petih letih organizirali štiri mednarodne znanstvene simpozije: "Urbani simboli in rituali" leta 1996 v Ljubljani (Jezernik 1999b); "Poučevanje antropologije" leta 1997 v Piranu in istega leta v Piranu tudi "Etnološka stičišča med slovensko in poljsko etnologijo" (Muršič in Brumen 1999)²⁴ in v soorganizaciji s Slovenskim etnografskim muzejem kongres "Etnološki in

16 Poleg omenjenih je za uvajanje antropologije od samega začetka apelirala tudi Natalija Vrečer (Vrečer 1991), ne smemo pa pozabiti tudi na posredne vplive, ki so danes prepoznavni v vrsti antropološko usmerjenih magistrskih del iz tega obdobja: ena izmed prvih kritik etnološke urbane raziskovalne metodologije (Brumen 1993 - objavljeno 1995b), analitični pregled kulturno-antropoloških perspektiv izpod peresa Rajka Muršiča (Muršič 1994b), antropološka raziskava beguncev (Vrečer 1994), semiotika ženske torbice (Braica 1994), analiza katoliškega razumevanja slovenske identitete (Hribar 1994), teoretsko ovrednotenje etnološke enciklopedije Slovencev (Ramšak 1997) in nenazadnje tudi prva antropološka številka Glasnika SED (Glasnik 1995).

17 Na tem kongresu je Zmago Šmitek med drugim ugotavljal, da domačijska etnologija, ki operira z nacionalnimi/ističnimi pobudami in jih postavlja nad strokovne, nima perspektive (Šmitek 1995, 157). Borut Brumen pa je opozoril, da bi bilo treba (re)definirati koncept nacionalnega, saj se z obstoječim »nacionalnim konceptom etnologije vračamo v petdeseta leta in s tem prehajamo k že zdavnaj preživelim strategijam evropske etnologije« (Brumen 1995, 163).

18 Da je avtorica, ki je pozneje postala tudi predsednica SED, s svojimi izjavami mislila dobesedno, je potrdila tudi na mednarodni konferenci "Meje v Istri", ki je septembra 1997 potekala v Poreču na Hrvaškem. Zaradi tamkajšnjega nacionalističnega nastopa ji je bil na izrednem običnem zboru SED leta 1998 izrečen disciplinski ukrep javnega opomina. Ker sta takrat zaradi samovolje predsednice SED nepreklicno odstopila tudi dotedanja urednika Glasnika SED, ta "javni" opomin ni bil nikoli objavljen v društvenem glasilu.

19 Prav zdaj pa se pripravlja še ena reforma študijskega programa, ki je povezana z uvedbo t. i. "kreditnega sistema" v visokošolsko izobraževanje. V tem sistemu bodo imeli študenti trdno jedro obveznih predmetov, ki jih bodo po lastni izbiri dopolnjevali z vsemi ostalimi "kreditnimi" predmeti na vseh družboslovnih in humanističnih oddelkih v Sloveniji in Evropi.

20 Natalija Vrečer je v knjižni obliki objavila tudi rezultate seminarja pri predmetu antropologija Balkana z naslovom "Begunci v Sloveniji" (Vrečer 1999).

21 Zmago Šmitek in Rajko Muršič sta aktivna člana sekcije "Poučevanje antropologije" pri največjem evropskem stanovskem združenju antropologov in etnologov "European Association of Social Anthropologists" (EASA), ki jima je bila zaupana tudi organizacija letnega strokovnega srečanja te sekcije v Piranu leta 1997.

22 Pri njem lahko sledimo kontinuiranemu teoretičnemu osmišljanju kulturne antropologije na Slovenskem in prav zaradi tega se mi zdi nujno apelirati na strokovno javnost, da se že končno enkrat izda njegovo magistrsko delo "Perspektive kulturne antropologije. Človek, kultura in znanost" (Muršič 1994b).

23 V tem tekstu navajam samo nekatere izbrane bibliografske enote posameznih avtorjev. Celotno znanstveno bibliografijo vseh sodelavcev OEIKA si lahko vsak ogleda na medmrežnem naslovu <http://www.izum.si/cobiss> in jo primerja s slovensko etnološko bibliografijo med letoma 1986 in 1990 (Račič Simončič 1997).

24 Začetnik bienalnih znanstvenih srečanj s poljskimi etnologi je Slavko Kremenšek, ki je leta 1988 organiziral prva "stičišča" (Jezernik in Muršič 1997a, 7).

25 Prispevki iz tega kongresa, ki so ga organizirali Mirjam Mencej, Rajko Muršič in Nena Židov, so objavljeni v predzadnji številki revije Etnolog.

antropološki vidiki preučevanja smrti" leta 1998 v Ljubljani.²⁵ Poleg tega smo bili leta 1996 pedagoški delavci (Zmago Šmitek in Borut Brumen) in takratna študentka (Liza Debevec) soorganizatorji (skupaj z etnološkimi in antropološkimi oddelki švicarskih univerz v Fribourgu, Laussanu in Neuchaletu) in izvajalci podiplomskega raziskovalnega projekta "Multikulturalnost v vsakdanjem življenju in politiki", ki je potekal v Piranu, Novem Gradu (Hrvaška) in Miljah (Italija). Mednarodno najodmevnejša znanstvena prireditve, ki so jo ustanovili in jo skupaj s Fakulteto za podiplomski humanistični študij (ISH) organizirajo nekateri sodelavci OEIKA, je od leta 1994 prav gotovo MESS - Mediteranski etnološki poletni simpozij (Brumen in Šmitek 1995a; Baskar in Brumen 1998; Šmitek in Muršič 1999).²⁶ In nenazadnje smo leta 1999 pospremili na pot tudi prvo knjižno zbirko OEIKA (urednik Rajko Muršič), ki se imenuje po Niku Županiču, antropologu in prvem profesorju za etnologijo na Univerzi v Ljubljani (Šmitek in Muršič 1999a; Jezernik 1999b; Muršič in Brumen 1999).

Tako v Sloveniji kot v nekaterih drugih vzhodnoevropskih deželah so se etnologi, ki so bili izobraženi in izoblikovani v tradiciji (kulturne) zgodovine, v iskanju novih znanstvenih konceptov usmerili proti antropologiji (primerjaj Dunja Rihtman Augustin 1996, 104). Pri tem ni šlo za slepo prevzemanje konceptov in absolutne prestopa iz ene v drugo stroko, temveč prej za metodološka oplemenitenja. Zmago Šmitek zato v pravkar izdanem spisu utrjuje prepričanje o komplementarnosti antropologije in etnologije in se zavzema za njuno nadaljnje zблиževanje (Šmitek 1999), podobne trende pa lahko opazimo tako v Nemčiji (Kaschuba 1999) kot tudi v Veliki Britaniji (Miller 1998).

Slabo desetletje po uveljavitvi kulturne antropologije na OEIKA se danes meje med etnologijo in kulturno antropologijo na OEIKA tako ponovno brišejo. Po svoje gre za absurden proces, saj so prav tisti posamezniki, ki so uvajali ali podpirali uvajanje kulturne antropologije, v zadnjih petih letih objavili največ znanstvenih monografij, vezanih na "slovensko etnično ozemlje" in imajo tudi v mednarodnih okvirjih absolutni primat pri predstavljanju "nove" etnologije Slovencev. Ingrid Slavec Gradišnik je leta 1995 zapisala: "Razumljivo je, da imajo take raziskave (Slovenije, ki jo raziskujejo domači znanstveniki; op. p.) največjo spoznavno težo in odmev prav v tem okolju; za druge raziskovalce imajo izsledki predvsem primerjalno vrednost, ki jo je mogoče presojati po tem, koliko raziskovalski standardi nacionalnih ved ustrezajo mednarodni znanstveni ravni" (Slavec Gradišnik 1995, 137). V zadnjih petih letih se je več kot potrdilo, da "tradicionalno" raziskovanje Slovencev na OEIKA več ne izpolnjuje teh mednarodnih znanstvenih standardov, saj njeni dosežki raziskovanja sodobne slovenske stvarnosti in njene transformacije ne presegajo nivoja poljudnoznanstvenih monografij. Boj za identiteto stroke in njeno institucionalno uveljavitev se je tako za kulturne antropologe in tiste etnologue, ki v kulturni antropologiji nismo videli nevarnosti temveč izziv, v Sloveniji zaključil!

"Nova" slovenska etnologija se je s kulturno antro-

pologijo približala sodobnim usmeritvam v družbenih in humanističnih vedah. Čeprav se je obdobje dosledne uporabe "klasične" antropološke metode dolgotrajnega terenskega opazovanja z neposredno udeležbo in metodološko izpostavljanje vprašanj o pomenu procesualnega in primerjalnega raziskovanja preteklih in sodobnih kulturnih ter družbenih pojavov v slovenski etnologiji in kulturni antropologiji šele prav začelo, sta natančno poznavanje in s tem pravilna uporaba raziskovalnih metod ter študij in razumevanje znanstvenih teorij že spremenila raziskovalne perspektive v Sloveniji. Etnologi in antropologi zato v preteklosti lokalnih skupnosti ne odkrivamo več nostalgčnih tradicij, temveč nas zanimajo iznajdene in umišljene tradicije, z njimi povezane spregledane zgodovine prebivalcev posameznih območij in procesi spreminjanja družbe in kulture nekoč in danes. Od predpisovanja določenih kulturnih lastnosti Slovincem se etnologija in kulturna antropologija preusmerja v raziskovanje nastajanja, utrjevanja in spreminjanja spolnih, lokalnih, manjšinskih in nacionalnih identitet. Namesto iskanja materialnih in duhovnih prežitkov se osredotoča na sočasne fenomene potrošniške družbe in se namesto čemenja v samozadovoljnem položaju nacionalne vede razvija v dinamično stroko, ki analizira pretekle in zdajšnje človeške predstave ter z njihovo pomočjo razgalja sodobne sociokulturne probleme. Vendar pa bo slovenska etnologija in kulturna antropologija šele z uresničitvijo prizadevanj za pridobitev novih delovnih mest za neevropsko antropologijo²⁷ in z ustanovitvijo sklada za podiplomske terenske raziskave doma in po svetu²⁸ postala ne samo mednarodno primerljiva, temveč tudi znanstveno

26 Zaradi organizacije MESS je bil leta 1992 pri OEIKA ustanovljen Inštitut za multikulturne raziskave, ki ga vodi Zmago Šmitek. Njegova ustanovitev je bila predvsem posledica takratnih razmer na OEIKA, zaradi katerih pravzaprav ni bilo mogoče izpeljati nobenega skupnega projekta. Slovenski predstavnik v mednarodnem znanstvenem svetu MESS je Zmago Šmitek, od petih članov organizacijskega odbora (Zmago Šmitek - predsednik, Bojan Baskar, Rajko Muršič, Irena Weber in Borut Brumen) so trije člani OEIKA. MESS je po svoje nadomestil nekatere prejšnje oblike znanstvenega sodelovanja, kot je bilo npr. vsakoletno srečanje slovenskih in hrvaških etnologov. Na dosedanjih MESS v Piranu je sodelovalo 45 predavateljev in okrog 250 njihovih do in podiplomskih študentov iz 20 držav (Avstrije, Švice, Nemčije, Italije, Danske, Nizozemske, Velike Britanije, Francije, Švedske, ZDA, Izraela, Hrvaške, Madžarske, Češke, Slovaške, Poljske, Ukrajine, Estonije, Litve in Slovenije). Naši gostje iz tujine so bili vrhunski strokovnjaki, kot so Ernest Gellner, Maurice Bloch, Daniel Miller, Anthony Cohen, Caroline Humphrey, Chris Hann, Robert Minich, Giovanni Levi, Christian Giordano, Dunja Rihtman Augustin, Michael Harbsmeier, Martine Segalen, Georg Elwert, Klaus Roth, Jonas Frykman, André Gingrich, Vaclav Hubinger, Laszlo Kurti, Dan Rabinowitz, Pierre Centlivres, Olaf Bockhorn in drugi, ki se nahajajo na zavidljivih mestih v citatnih indeksih mednarodne etnološke in antropološke literature.

27 Pri tem mislim na prizadevanja Zmaga Šmitka, da bi končno pridobil nova delovna mesta za neevropsko etnologijo, kjer bi se lahko zaposlila dva mednarodno uveljavljena slovenska antropologa: Borut Telban in Ivan Šprajc.

28 Ustanovitev raziskovalnega sklada, ki bi najboljšim podiplomskim študentom omogočila terenske raziskave, pomeni, po mojem mnenju, eno izmed prednostnih nalog celotne slovenske etnologije in kulturne antropologije.

inovativna in družbeno priznana, da ne rečem nujna, veda.

Literatura:

- BASKAR, Bojan in Borut BRUMEN (ur.) 1998: MESS - Mediterranean Ethnological Summer School, vol. 2. Ljubljana, Inštitut za multikulturne raziskave.
- BOGATAJ, Janez 1997: Gaudeamus igitur: šege in navade maturantov na Slovenskem. Ljubljana.
- 1998: Dolgo vroče poletje. V: Glasnik SED 38/3-4, 20-26.
- BRAICA, Silvio 1994: Retorika torbe. Fenomenologija, semiotika, antropologija. Ljubljana, neobjavljeni magistrski.
- BRUMEN, Borut 1992: Das ETSEO-Projekt und die Entwicklung der Alltagskultur in Prekmurje im 20. Jahrhundert. V: Klaus Roth (hrg.), Die Volkskultur Südosteuropas in der Moderne = Southeast European Folk Culture in the Moderne Era. München, Südosteuropä-Gesellschaft, 59-72.
- 1995: Naprej v preteklost in nazaj v prihodnost: od etnologije mesta k urbani etnologiji. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 161-165.
- BRUMEN, Borut in Zmago ŠMITEK (ur.) 1995a: MESS - Mediterranean Ethnological Summer School vol. 1. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo.
- BRUMEN, Borut 1995b: Na robu zgodovine in spomina. Urbana kultura Murske Sobotne med letoma 1919 in 1941. Murska Sobota, Pomurska založba.
- 1997: "Europe is to blame for everything" - Slovene stereotypes about Europe 1985-1992. V: Božidar Jezernik in Rajko Muršič (ur.), Prejudices and Stereotypes in the Social Sciences and Humanities. Ethnological contacts 5 & 7. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 136-142.
- 1997a: Cambio en los conceptos de tiempo y espacio de los pueblos eslovenos a causa de la nueva frontera estatal. V: Revista de la Universidad Complutense-Facultad de Ciencias Políticas y Sociología, No. 25 - Política y Sociedad. Sociedad, Espacio y Tiempo, 77-86.
- 1998: Grenzen, lokale Identitäten und interkulturelle Kommunikation im istrischen Dorf Sv. Peter. V: C. Giordano, D. R. Colombo in E. N. Kappus (hrg.), Interkulturelle Kommunikation im Nationalstaat. Münster, New York, München, Berlin, Studia Ethnographica Friburgensia 20. Universitätsverlag Freiburg Schweiz, Waxmann Verlag Münster, 183-205.
- BRUMEN, Borut in Rajko MURŠIČ 1999: Introduction to Disenchantment of Transition. V: Rajko Muršič in Borut Brumen (ur.), Cultural Processes and Transformations in Transitions of the Central and Eastern European Post-Communist Countries. Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 7-12.
- BRUMEN, Borut 1999a: Socialni spomini, časi in identitete v vasi Sveti Peter v slovenski Istri. Ljubljana, neobjavljeni doktorat.
- GERNDT, Helge 1990: Kulturvermittlung. Modellüberlegungen zur Analyse eines Problemkomplexes am Beispiel des Atomunglücks von Tschernobyl. V: Zeitschrift für Volkskunde 86/1, 1-13.
- GLASNIK SED 1995: 35/2-3.
- GODDARD, Victoria A., Joseph R. LLOBERA in Chris SHORE (ur.) 1994: The Anthropology of Europe: Identities and Boundaries in Conflict. Oxford, Providence, Berg.
- GIORDANO, Christian in Ina-Maria GREVERUS (ur.) 1993/1994: The Post-Communist Transition. Anthropological Journal on European Cultures. Fribourg, Frankfurt.
- HANN, Chris (ur.) 1993: Socialism. Ideals, Ideologies, and Local Practice. London, New York, Routledge.
- HAZLER, Vito 1998: Predlog standardov za delo v etnološkem spomeniškem varstvu. V: Etnolog 2 (58).
- 1999: Podreti ali obnoviti. Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem. Ljubljana, Založba Rokus.
- HRIBAR, Daša 1994: Katoliški pogledi na slovensko identiteto v 30. letih 20. stoletja. Ljubljana, neobjavljeni magistrski.
- HUDELA, Mihaela 1997: The social background of Jewish stereotypes. V: Božidar Jezernik in Rajko Muršič (ur.), Prejudices and Stereotypes in the Social Sciences and Humanities. Etnološka stičišča 5 & 7. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- JEZERNIK, Božidar 1991: O novem vzgojno-izobraževalnem programu. V: Glasnik SED 31/1-2, 13-16.
- 1997: Italijanska koncentracijska taborišča za Slovence med 2. svetovno vojno. Ljubljana, Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije.
- JEZERNIK, Božidar in Rajko MURŠIČ (ur.) 1997a: Prejudices and Stereotypes in the Social Sciences and Humanities. Etnološka stičišča 5 & 7. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- JEZERNIK, Božidar 1998: Dežela, kjer je vse narobe: prispevki k etnologiji Balkana. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- 1998a: Western perceptions of Turkish towns in the Balkans. V: Urban History 25(2), 211-230.
- 1999: The Old Bridge of Mostar. V: Božidar Jezernik (ur.), Urban Symbolism and Rituals. Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 53-68.
- 1999a: Struggle for Survival: Italian Concentration Camps for Slovenes during the Second World War. Ljubljana, Društvo za preučevanje zgodovine, literature in antropologije.
- JEZERNIK, Božidar (ur.) 1999b: Urban Symbolism and Rituals. Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- KASCHUBA, Wolfgang 1999: Einführung in die Europäische Ethnologie. München, Beck.
- KREMENSEK, Slavko 1960-1961: Nekaj pripomb. V: Glasnik SED 3/1, 7-8.
- 1973: Obča etnologija. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- 1993: Razhajanja. V: Glasnik SED 33/3-4, 2-8.
- 1994: Etnološka terminologija. V: Glasnik SED 34/4, 3-5.
- 1994a: Izviri in pobude. V: Glasnik SED 34/3, 8-10.
- 1995: Osamosvajanja, združevanja, cepitve. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 141-146.
- 1996: Dve pojasnili, eno vprašanje in kratek sklep. V: Glasnik SED 36/1, 27-29.
- KRIŽNAR, Naško 1995: Območji besede in slike v slovenski etnologiji. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 174-180.
- KRNEK UMEK, Duša 1995: Pomen slovenskega etnološkega društva za razvoj slovenske etnologije 1975-1995. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 187-194.
- MACDONALD, Sharon (ur.) 1993: Inside European Identities: Ethnography in Western Europe. Providence, Oxford, Berg.
- MAKAROVIC, Gorazd 1995: Slovenci in čas. Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja. Ljubljana, Krt.
- MENCEJ, Mirjam 1997: Pomen vode v predstavah starih Slovanov o posmrtnem življenju in šegah o smrti. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo.
- MILLER, Daniel 1998: Why some things matter. V: Daniel Miller (ur.), Material Cultures: Why Some Things Matter. London, UCL Press, 3-21.
- MURŠIČ, Rajko 1994: Proti površni antropologiji. Antropologi in vojskujoči se Jugoslovani. V: Časopis za kritiko znanosti, let. XXII/1994, št. 170-171, 111-126.
- 1994a: O razmerju med etnologijo in antropologijo ter predvsem o teoriji v etnologiji. Zoločno provokativni esej za enkratno uporabo. V: Glasnik SED 34/1-2, 10-11.
- 1994b: Perspektive kulturne antropologije. Človek, kultura in znanost. Ljubljana, neobjavljeni magistrski.
- 1995: Antropološke pošasti na obzorju. V: Glasnik SED 35/2-3, 1.
- 1995a: Oddaljeni pogled na preplete etnološke samorefleksije: etnološki raziskovalni programi. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 147-154.
- 1995b: Center za dehumanizacijo. Etnološki oris rock skupine. Pesnica, Frontier, ZKO Pesnica.

- -1996: Prepletena pahljača antropologij. V: Antropološki zvezki 4 (1996), 131-139.

- -1997: Dinamika medkulturnega stika: odnos med rokovo podkulturo in lokalno kulturo na Tratah v Slovenskih goricah. Ljubljana, neobjavljeni doktorat.

- -1998: "Razkritje krinke": O lokalno - globalnih identifikacijah. V: Traditiones 26, Ljubljana, SAZU 1997, 223-236.

- -1998a: Autochtonisation of rock music in rural Slovenia. V: T. Mitsui (ur.). Popular music: intercultural interpretations. Kanazawa, Kanazawa University, Graduate program in music, 281-288.

MURŠIČ, Rajko in Borut BRUMEN (ur.) 1999: Cultural Processes and Transformations in Transition of the Central and Eastern European Post-Communist Countries. Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

NOV študijski načrt Oddelka za etnologijo (in kulturno antropologijo) FF 1991: V: Glasnik SED 31/1-2, 11-13.

NOVAK, Vilko 1960: Slovenska ljudska kultura. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

RAČIČ SIMONČIČ, Mojca 1997: Slovenska etnološka bibliografija 1986-1990. Ljubljana, Knjižnica Glasnika SED.

RAMŠAK, Mojca 1997: Knjižna bera slovenskih etnologov - pravljičja ali stvarnost? V: Glasnik SED 37/1-2, 53-58.

- -1997a: Enciklopedija etnologije Slovencev - teoretični model. Ljubljana, neobjavljeni magistrski.

RIHTMAN - AUGUŠTIN, Dunja 1983: Etnos kao proces. V: Janez Bogataj in Marko Terseglav (ur.), Zbornik 1. kongresa jugoslovanskih etnologov in folkloristov. Ljubljana, Knjižnica Glasnika SED, 806-812.

- -1996: A National Ethnology, its Concepts and its Ethnologists. V: Ethnologia Europaea, 26/2, 97-105.

ROŠKER, Jana 1996: Metodologija medkulturnih raziskav. Ljubljana, Filozofska fakulteta in Oddelek za azijske in afriške študije.

RUS, Veljko 1992: Refolucija: med reformo in revolucijo. V: Veljko Rus, Med antikomunizmom in postsocializmom. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 15-31.

SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid 1995: Med narodopisjem in antropologijo - o razdaljah in bližinah. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 125-140.

- -1998: Med narodopisjem in antropologijo: teoretsko-metodološka vprašanja in odgovori v etnologiji na Slovenskem. Ljubljana, neobjavljeni doktorat.

ŠMITEK, Zmago 1991: Kam z antropologijo? V: Glasnik SED 31/1-2, 16-18.

ŠMITEK, Zmago in Božidar JEZERNIK 1992: Antropološka tradicija na Slovenskem. V: Etnolog 2(53), 259-274. (V dodelani obliki je članek izšel še leta 1995: The anthropological tradition in Slovenia. V: H. F. Vermeulen in R. Alvarez (ur.), Fieldwork and footnotes: studies in the history of European anthropology. London, New York, Routledge, 171-183.)

ŠMITEK, Zmago 1995: Neevropska etnologija v Sloveniji ali koliko daleč vidimo. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 155-160.

- -1995a: Srečevanja z drugačnostjo: slovenska izkustva eksotike. Radovljica, Didakta.

- -1998: Kristalna gora. Mitološko izročilo Slovencev. Ljubljana, Forma sedem.

- -1998a: Kresnik: An Attempt at a Mythological Reconstruction. V: Studia mythologica Slavica., št. 1, 93-118.

- -1999: Etnologija in antropologija v slovenski perspektivi - opozicija ali sodelovanje? V: B. Čas (ur.), Kamniški sociološki zbornik. Humanistične in družboslovne študije. Kamnik, Šolski center Rudolf Maister, 281-291.

ŠMITEK, Zmago in Rajko MURŠIČ (ur.) 1999a: MESS - Mediterranean Ethnological Summer School Vol. 3. Ljubljana, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.

VREČER, Natalija 1991: Etnologija in/ali kulturna antropologija. V: Glasnik SED 31/1-2, 20-23.

- -1994: Izkušnje begunskih otrok v Celju. Ljubljana, neobjavljeni magistrski.

VREČER, Natalija (ur.) 1999: Vsakdanje življenje beguncev in begunk v Sloveniji. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo.

ŽIDOV, Nevenka 1996: Alternativna medicina v Sloveniji. Etnološki vidik. Ljubljana, neobjavljeni doktorat.

Polemika, diskusijski prispevek/1.21

Blaž Telban

SLOVENSKA ETNOLOGIJA – TRNULJČICA, KI SPI?

*Za razmišljanje o poti,
ki jo je prehodila
slovenska etnologija v
dobrih dveh desetletjih,
je čas pred posvetom z
naslovom Slovenska*

*etnologija v zavesti sodobne družbe, ki ga
organizira Slovensko etnološko društvo,
verjetno pravi, saj društvo praznuje 25-letnico
ustanovitve. Takrat je bilo namreč zaradi
polemik ali etnografija ali etnologija po
šestindvajset letih delovanja razpuščeno
Slovensko etnografsko društvo in ustanovljeno
etnološko.*

Če so predvojni etnologiji očitali, da je bila zaradi proučevanja starozitnosti "nagnjena" v desno, pa je povojni čas žal ni izravnal, pač pa poskušal podrediti socialističnemu družbenemu razvojnemu toku. Učinek ni bil samo nagib v levo, sledila je tudi otrplost. Raziskovalci slovenskega življenja so bili vse do 2. svetovne vojne vezani na srednjeevropski prostor, kar se je metodološkem smislu nadaljevalo tudi pri mnogih etnologih v povojnem času¹. Etnologija, ki je bila metodološko strokovno opredeljena kot historična, dialektična in materialistična je bila seveda drugačna². Tistim, ki se temu niso želeli podrediti, je bila namenjena kritika. Tako se je takrat razširilo mišljenje, da se moramo, če hočemo biti družbeno angažirani, zanimati za vzroke pojavov, za tendence v razvoju in za nosilce posameznih teženj. Seveda pa tudi pozitivisti, ki hočejo biti nepristranski in pri soočenju družbenih sil nevtralni, to v resnici niso. S svojim stališčem se dejansko postavljajo na povsem določeno stran³. Slovenski etnologiji je bilo celo očitano, da je za

naprednimi težnjami v družbi rahlo zaostajala že od konca preteklega stoletja, nato pa vedno bolj. Ideološko je bilo sodelovanje vzpostavljeno z ostalimi socialističnimi državami, predvsem s Sovjetsko zvezo in Poljsko. Danes najstarejši živeči slovenski etnolog Vilko Novak je vedel, da razvoj stroke sloni na pretoku znanstvenih informacij, zato je v petdesetih letih tega stoletja strnil pozitivne prvine preteklega narodopisja in napredne smeri tedanjih evropskih etnoloških tokov, predvsem norveškega etnologa Sigurda Erixona in njegovo poudarjanje treh etnoloških razsežnosti: časa, prostora in družbenosti ter švicarskega etnologa Richarda Weissa in težnjo po funkcionalistični metodologiji⁴. Njegovi cilji, da bi se slovenska etnologija zlila v mednarodne strokovne tokove, so bili še daleč. Slovenska etnologija, vezana predvsem na svoje srednjeevropske korenine, je počasi tonila v spanje v smislu objav slovenskih etnologov v tujih mednarodno priznanih revijah. Vzrokov je več, pomembna pa sta dva, in sicer: primerljivost z zahtevami, ki jih danes pogojujejo vodilne humanistične znanosti v svetu, in nepotrebnost, saj lahko v znanstvenih in pedagoških ustanovah zaposleni etnologi napredujejo brez objav v mednarodno priznanih revijah. Še težje je z objavo knjig pri priznanih tujih založbah. Žal je izjem manj, kot je prstov na rokah. Tako sta v letih 1968 in 1973 pri založbi dr. Rudolfa Trofenika v Muenchnu izšli brošuri Zmage Kumer⁵ in Vilka Novaka⁶. Leta 1988 je pri ekvadorski

1 Borut Brumen, Uveljavitev britanske "anthropology at home", v: Janez Bogataj (et al), Kolesar s Filozofske, Zbornik v počastitev 90-letnice prof. dr. Vilka Novaka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Zbirka Župančičeva knjižnica, št.4, Ljubljana 2000, 118.

2 Slavko Kremenšek, Je naša metodološka usmerjenost ustrezna? v: Etnologija in sodobna slovenska družba, Slovensko etnološko društvo in Posavski muzej Brežice, knjiga 5 Brežice 1978, 49.

3 Boris Zihnerl, Temelji marksistične obče sociologije, Ljubljana 1974, 14-16.

4 Ingrid Slavec Gradišnik, Redefinicija slovenskega narodopisja v objemu evropske etnologije ali "o bistvu etnografije in njeni metodi" – še enkrat, v: Janez Bogataj (et al), Kolesar s Filozofske, Zbornik v počastitev 90-letnice prof. dr. Vilka Novaka, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Zbirka Župančičeva knjižnica, št.4, Ljubljana 2000, 99.

5 Zmaga Kumer, Das slowenische Volkslied in seiner Mannigfaltigkeit, Litterae Slovenicae I, dr. dr. Rudolf Trofenik, Muenchen 1968.

6 Vilko Novak Über den Charakter der Slowenischen Volkskultur in Kärnten, Litterae Slovenicae IX, dr. dr. Rudolf Trofenik, Muenchen 1973.

založbi, specializirani za indijansko tematiko, izšlo delo **Blaža Telbana** o kolumbijskih Indijancih⁷, 1996. leta sta Ivanu Šprajcu izšli dve knjigi v Mehiki^{8,9}, Niku Kuretu pa posthumno knjiga Praznično leto Slovencev v Avstriji¹⁰. Borutu Telbanu je 1998. leta izšla knjiga pri prestižni založbi Clarendon Press - Oxford, ki izdaja izvrstne etnografije in novosti v analizi, knjiga, katere osnovo tvori **terensko delo na Papui Novi Gvineji**¹¹. V letošnjem letu je Božidar Jezernik v Sarajevu izdal prevod svoje knjige V deželi, kjer je vse narobe¹². Da ni vse tako črno, priča odprtost slovenske etnologije, ki se kaže na več področjih, kot so: aktivno sodelovanje na mednarodnih posvetovanjih, raziskovanje slovenskih etnologov, tako slovenskega etničnega prostora kot tudi neslovenskega, raziskovanje slovenskega etničnega prostora tujih strokovnjakov in objavljane tujih avtorjev v naših revijah. Lahko se pohvalimo s predavanji tujih strokovnjakov pri nas, kar gre v največji meri zahvala Mednarodni mediteranski etnološki poletni šoli, ki je doslej potekala že sedemkrat in gostila več kot štirideset predavateljev iz različnih držav, med njimi iz Velike Britanije, Francije in ZDA, ki danes predstavljajo vodilno silo na etnološko-antropološkem področju. Manj pa smo zastopani, ko gre za predavanja slovenskih strokovnjakov na tujih univerzah in institucijah. Pomembno je tudi, da omenimo sodelovanje med Inštitutom za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Univerzo v Vidnu z Oddelkom za jezike in kulturo srednjevzhodne Evrope, ki izdajata revijo *Studia mythologica Slavica* in jo lahko prištevamo med vodilne publikacije, ki zadevajo mitologijo Vzhodne Evrope. Slovenski etnografski muzej, ki je bil vrsto let zaradi nerešenih prostorov v nekakšnem zamrznjenem stanju, se počasi prebuja. Seveda so tu še vedno spori okoli gradu Goričane, kljub temu pa upam, da jim bo aktivno delovanje na področju razstavljanja neevropskih kultur, ki se kaže tudi v zadnji razstavi *Svilena mavrica*, grad vrnilo v njihov objem, kar bi koristilo celotni etnološki srenji.

Prav tako bi bilo škoda, da bi zaradi razglabljanj, ali etnologija ali socialna ali kulturna antropologija, ki so bila v zadnjih desetih letih že kar moteča, trpela stroka. Zgolj ime ne bo zagotovilo kvalitete in primerljivosti, ki sta tako za domačo kot mednarodno afirmacijo nujno potrebni.

Kaj je torej s slovensko etnologijo? Je res speča Trnuljčica ali pa se je že prebudila iz zakletga spanja, bo pokazal tudi posvet na gradu Kromberk pri Novi Gorici.

7 Blaž Telban, Grupos étnicos de Colombia, Etnografía y Bibliografía. Ediciones Abya-Yala MLAL (Movimiento Laicos para América Latina) Colección 500 años 3, Quito Ecuador, Roma 1988.

8 Ivan Šprajc, La estrella de Quetzalcóatl, El planeta Venus en Mesoamérica, Editorial Diana, Mexico 1996.

9 Ivan Šprajc, Venus, lluvia y maíz, Simbolismo y astronomía en la cosmovisión mesoamericana, Instituto nacional de Antropología e Historia Mexico 1996.

10 Niko Kuret, Das festliche Jahr der Slowenen, Brauchtum im Jahreslauf, Hermagoras, Celovec etc. 1996.

11 Borut Telban, Dancing Through Time, A Sepik Cosmology, Oxford studies in social and cultural anthropology, Clarendon Press, Oxford 1998.

12 Božidar Jezernik, Zemlja u kojoj je sve naopako: prilozi za etnologiju Balkana, Biblioteka Meridijani, Sarajevo, Bemust 2000.

Izvirni znanstveni članek/1.01

dr. Rajko Muršič

SLOVENSKA ETNOLOGIJA IN MARKSIZEM: V VRTINCU STOTERIH MOŽNOSTI

Avtor poskuša prikazati podobnosti in razhajanja med sočasnimi tokovi marksistično zaznamovanih epistemologij slovenske etnologije ter nekaterih smeri ameriške kulturne in francoske socialne antropologije. Pri tem ga zanima moč teh razlagalnih metod in njihova uporabnost danes in v prihodnosti. Kritično ost uperi v naivne predstave o vrednostno nevtralni znanosti in se zavzema za kritično spoštovanje domačih dosežkov v razvoju vede od šestdesetih let dalje.

Razloga, da sem si za posvet, v katerem sem videl priložnost za kresanje mnenj o usmeritvah stroke v 21. stoletju, izbral prav razpravo o marksizmu in njegovem deležu pri razvoju slovenske etnologije, sta dva. Prvi je v tem, da sem se v zadnjih letih ob vsakokratnem srečanju z različnimi predstavami o tem, kaj naj bi nam prinašali tektonski premiki, ki so jih napovedale postmodernistične zgodbe o padcu velikih pripovedi, vedno znova spraševal, ali sam pravzaprav sploh sledim postmodernim pogledom, kot sem menil doslej, ali pa se kljub vsemu še vedno naslanjam na predpostmoderno paradigmo. S postmoderno me veže vsaj antifundacionalno (prim. Rorty 1990), če že ne radikalno antifundamentalistično stališče. V velike projekte, ki bi prinašali zdravila za vse in za vsakogar, pač ne verjamem. Toda obenem pa, vsaj v znanosti, ne morem pristajati na enakovrednost vseh razpoložljivih epistemoloških možnosti: nekatere epistemologije so v

danem kontekstu bolj, druge bistveno manj učinkovite. Znanost pač ni nikakršna samopostrežba gotovih obetov, temveč nepredvidljivo iskanje in procesiranje novega znanja. Če bi bilo vsako znanje enakovredno drugemu, adijo pamet!

Postmoderni preobrat se je v naši vedi zgodil le nekaj let, preden sem se odločil za študij etnologije. Temeljna paradigma naše vede je bila takrat, v poznih osemdesetih, videti kremenito modernistična: da etnologi preučujemo način življenja in ljudsko kulturo, je bilo jasno kot beli dan. Kako? Historično, kakopak, in s posebno pozornostjo do tega, kar nam lahko način življenja in ljudska kultura povesta o nekem narodu. Predvsem o našem. Potem se je zgodilo leto 1991 in z raznobarnimi nacionalizmi zaznamovan razpad države. Šok, ki smo ga doživeli po medenih mesecih deviškega verjetja v demokratično voljo ljudstva, ki ima naravno pravico do svobodnega odločanja o svoji usodi, smo ponotranjili vsak zase (kar zadeva pisca teh vrstic, glej npr. Muršič 1989, 1990, 1991, 1992, 1992a, 1994, 1999 in 2000). Ali smo nacionalisti, če se usmerjamo le v preučevanje svojega naroda? Ali smo pri tem lahko nedolžno nevtralni in objektivni? Ne, o tem raje nismo razpravljali. Mar ni nastopil že skrajni čas za tovrstno samoizpraševanje?

Drugi razlog za izbor naslovne teme je v vtisu, da je bila prvotna namera članic in članov vodstva Slovenskega etnološkega društva, da bi razpravljali o stanovskem etičnem kodeksu. V "gradivu za debato", ki smo ga člani in članice društva prejeli že pred časom pod naslovom "Temeljna načela poklicne etike" (Temeljna... 1999), je bilo mogoče prebrati zapoved, kako da je strogo prepovedano, da bi naše politično ali versko prepričanje vplivalo na našo strokovno presojo. Naivno leporečništvo na prvi pogled deluje prepričljivo:

"Strokovno delo naj bo kljub zaželeni interdisciplinarnosti popolnoma neodvisno, njegovo vsebino lahko ocenjuje le stroka sama.

Na strokovne odločitve ali dejanja ne smejo vplivati različni politični in verski pogledi ter ekonomske in osebne koristi."

Toda kaj storiti, ko je od tovrstnega prepričanja odvisna

ETNOLOGIJA V ZAVESTI SODOBNE DRUŽBE

tudi analitična moč neke metode? Pri tem imam seveda predvsem v mislih marksizem in njegovo metodološko orožje radikalne materialistične kritike družbe, ki je obenem tudi prvovrstno epistemološko in analitično orodje za preučevanje družbe. Marksisti torej ne bi več smeli biti etnologi? Srhljivo. Kaj pa, če si slučajno marksist in etnolog? Naj karikiram: da bi ti strokovni etični kolegij dal zeleno luč za opravljanje dejavnosti, bi moral prikrivati svojo teoretsko držo ali se ji celo odreči. Odreči bi se moral velikemu delu strokovnih referenc, med katerimi so tako pomembni avtorji kot Claude Lévi-Strauss ali Pierre Bourdieu, da o Marvinu Harrisu, Arjunu Appaduraiju ali Raymond Williamsu ne govorim. In, jasno, zbogom frankfurtski mojstri družbene kritike.

Še sreča, da obstajajo zdravila proti takšnemu strokovnjaškemu lepodušenju. Enega od njih bom prepisal iz 'Etičnega kodeksa Ameriškega antropološkega združenja' (Code of Ethics... 1998): V okviru točke C, 'Odgovornost pred javnostjo', pod alinejo 1 piše:

"Antropološki raziskovalci naj omogočijo dostop do rezultatov svojega raziskovalnega dela sponzorjem, študentom, ljudem, ki sprejemajo pomembne odločitve, in drugim neantropologom. Pri tem morajo biti verodostojni. Niso odgovorni le za faktično vsebino svojih stališč, temveč morajo tudi skrbno upoštevati družbene in politične posledice informacij, ki jih posredujejo. Storiti morajo vse, kar je v njihovi moči, da bodo prejemniki razumeli njihove informacije na ustrezen način, da jih bodo podali naprej v ustreznem kontekstu in da jih bodo uporabljali odgovorno. Jasno morajo naznačiti empirične temelje, na katerih temeljijo njihova poročila, odkrito predstaviti svoje kvalifikacije in filozofska ali politična nagnjenja ter priznati in pojasniti omejitve antropološkega strokovnega znanja. Sočasno pa morajo biti pozorni na morebitno škodo, ki bi jo lahko povzročile dane informacije ljudem, med katerimi delajo, ali njihovim kolegom."

Pričujoča razprava o marksizmu in slovenski etnologiji nima nič skupnega s popularnimi pretresi naše "mračne preteklosti" pod nekakšno temno stranjo meseca. Nasprotno: s kritičnim pretresom metodoloških temeljev nespregljivega dela dediščine stroke ter ob primerjavi njenega razvoja in sočasnih usmeritev nekaterih pomembnih avtorjev nikakor ne želi zgolj objektivirati morebitnih izgubljenih priložnosti, temveč opozarja na pahljačo odprtih postmodernih poti, ki jih lahko uberemo sodobni raziskovalci in raziskovalke, še posebno tisti in tiste, ki v marksistično zasnovani epistemologiji še vedno iščemo navdih za prihodnje raziskovalno delo.

Način življenja kot paradigmatška kategorija

Ena temeljnih opredelitev etnologije in termina "način življenja" iz druge polovice šestdesetih let je bila Baševa:

"Etnologija je veda "o načinu življenja ali, natančneje, o zgodovini načina življenja posameznih narodov. Ob tej opredelitvi nam način življenja pomeni razmerje vseh družbenih skupin, ki sestavljajo neki narod, do danih kulturnih prvin kakor tudi vplive, ki jih je imelo zadevno razmerje na življenje teh družbenih skupin." (Baš 1968, 274)

Kaj pravzaprav pomeni "razmerje vseh družbenih skupin, ki sestavljajo neki narod, do danih kulturnih prvin", in kaj pomenijo "vplivi, ki jih je imelo zadevno razmerje na življenje teh družbenih skupin"? Priznam, da sem o tem kar dolgo tuhtal in iztuhtal komajda kaj uporabnega, dokler nisem naletel na naslednji citat:

"Kajti celota teh odnosov, v katerih živijo nosilci produkcije med seboj in do narave, celota odnosov, v katerih producirajo, je ravno družba, če jo gledamo z vidika njene ekonomske strukture." (Marx 1973: 912)

Zanima nas torej nič manj kot družbeni ustroj, družba, vendar ne z vidika ekonomske strukture, temveč z vidika, če smem uporabiti ta izraz, kulturne strukture, ki opredeljuje narod. V ospredju našega zanimanja je skratka to, kar je Marx imenoval *Überbau*: nadgradnja, vrhnja stavba. Pričakovali bi lahko torej, da bo stroka sledila frankfurtski kritični marksistični dediščini. Izhodišče je bilo nedvomno obetavno: "kulturne prvine" sicer res učinkujejo in neposredno ali posredno vplivajo na življenje družbenih skupin, vendar ne kakorkoli, temveč kakor in kolikor jim to dopuščajo ali narekujejo odnosi med njihovimi nosilci. In, seveda, njihova zgodovinska prtljaga (prim. Marx 1979). Skratka, pomembni so ljudje, ne reči, nosilci, ne njihova prtljaga, ki se kaže v kulturnih artefaktih materialnega ali navideznega duhovnega tipa.

Toda pri zanimanju za nosilce kulture in njihove načine življenja, kakor se manifestirajo skozi razmerja med njimi in kulturnimi proizvodi, nas ne zanima celotna vrhnja stavba. Naša optika naj se zoži na tisti del, ki zaznamuje življenje najširših, preprostih in reprezentativnih slojev v vsakem zgodovinskem trenutku, zato naj bo etnologija

"... specializirana disciplina historiografskega značaja, ki se posveča raziskovanju vsakdanjih, običajnih, tipičnih kulturnih oblik in vsebine vsakdanjega življenja tistih družbenih slojev in skupin, ki dajejo neki etnični ali nacionalni enoti njen specifični značaj." (Kremenšek 1960/1961, 7)

Takšno pojmovanje stroke je zaznamovalo njen razvoj v naslednjih desetletjih. Tri desetletja kasneje je bila:

"Etnologija, prej tudi etnografija ali narodopisje, veda, ki preučuje ljudsko kulturo in način življenja etničnih skupin na vseh stopnjah njihovega razvoja ter na ravni vsakdanjosti še posebej." (Kremenšek 1989, 63)

Pri takšni opredelitvi vede ne moremo spregledati njene izhodiščne redukcije na dobro staro narodopisje, skupaj s folkloristiko. Nekoliko slabše jo je očitno odneslo staro

narodoslovje, ki je etnologiji dalo ime, potem pa, kot se žali, ostalo zgolj njen naključni privesek (Šmitek 1995). Pri tem ni zanemarljivo dejstvo, da sta oba segmenta široko pojmovane etnologije pač plačevala davek redni finančni podhranjenosti, in to kljub strateškemu cilju, da naj bi koncept "način življenja" omogočil etnologiji postati matična veda za njegovo preučevanje na Slovenskem.

Zunanji opazovalci bi morda lahko zaradi opredelitve načina življenja kot osrednjega predmeta etnološkega preučevanja sklepali, da se je slovenska etnologija vsaj glede opredelitve svojega predmetnega polja povsem približala kulturni antropologiji. V tem bi jim pritrjevala marsikatera predmetna opredelitev stroke na angleškem govornem območju. Poglejmo si na primer dve učbeniški opredelitvi antropologije in kulturne antropologije:

"Antropologija je preučevanje človeštva – pradednih in sodobnih ljudi ter njihovih načinov življenja." (Harris 1993, 2)

Kulturna antropologija pa je

"...primerjalno preučevanje človeških družb in kultur ... /.../ Cilj antropologije je opisati, analizirati in razložiti različne načine življenja, tj. kultur, s katerimi se posamezne človeške skupine, družbe, prilagajajo na svoje okolje." (Nanda 1991, 5)

Razlik med opredelitvijo slovenske etnologije in ameriške kulturne antropologije na prvi pogled skorajda ni. Edino razliko lahko vidimo v širšem obsegu preučevanja pri antropologih. Ti izpostavljajo človeštvo, slovenski etnologi pa etnično skupino. Razlika je majhna le na videz. V resnici je ključna, a to ni predmet tokratne razprave. Tema moje razprave so paradigmatični temelji, ki narekujejo izbor raziskovalnih programov in metodologij, s katerimi se lotevamo posameznih tem. Kakšno raziskovalno metodologijo so torej ponudili slovenski etnologi? Historiografsko. To metodologijo sem že vzel v precep (glej Muršič 1995), zato se ne bom ponavljal. Od takrat tudi nisem naletel na argument, ki bi omajal Popperjevo kritiko historizma (glej Popper 1991). Bolj zanimivo se mi zdi vprašanje, kaj se je sočasno dogajalo z raziskovalnimi programi, ki so vsaj deloma temeljili na marksizmu.

Živ in zdrav kulturni materializem:

Marvin Harris

O Marvину Harrisu si ne bi upal trditi, če je marksist ali ne. Gotovo je materialist. Kulturni materialist. Čeprav se v zgodovino vede bržkone ne bo zapisal kot najbolj prepričljiv razlagalec prehranjevalnih sistemov pri Aztekih, pa je njegov učenik antropologije – tako splošne kot kulturne – med najreprezentativnejšimi. In brez sramu izkazuje rahlo predelano marksistično paradigmo, saj razdeli polja raziskave človeštva na infrastrukturo, strukturo in superstrukturo. Pri tem si vzame kot izhodišče Marxovo zgoraj omenjeno delitev družbe na gradnjo in vrhno gradnjo. V infrastrukturo uvrsti produkcijo in reprodukcijo, struktura se začne z ekonomsko organizacijo, nadaljuje pa z domačim življenjem, s sorodstvom, z rodovi in lokalnimi

skupnostmi, s pravom, z redom, vojno, državnostjo in drugimi oblikami ureditve, s stratifikacijo, spolom, spolnostjo in hierarhijo. V superstrukturo potem uvrsti osebnost in kulturo, religijo in umetnost (glej Harris 1993). Kakšno je njegovo metodološko izhodišče?

V eni zadnjih sintez stroke (Borofsky 1994) se je pošalil, da bo kulturni materializem kar dobra raziskovalna paradigma, dokler se ne pojavi kaj boljšega. Materialistična opredelitev kulture se po njegovem nanaša na "družbeno pogojene zbirke dejavnosti in mišljenja, ki so povezani s posamičnimi družbenimi skupinami ali populacijami." S tem se izogne esencialističnemu pristopu, ki razume "kulturo kot kraljestvo čistih in poenotenih idej, ki lebdijo nad direndajem vsakdanjega življenja konkretnih posameznikov" (Harris 1994, 63). Vsako znanstveno delo je materialistično, vsaj kar zadeva razlago tistih pojavov, ki jih je mogoče opazovati. V ta namen zadoščajo materialne razlage – metafizičnih pri tem ne potrebujemo (Bernard 1994, 3–4). Kulturni materializem pa posebej poudarja znanstveno-raziskovalno strategijo ali paradigmo, ki daje prednost materialnim, vedenjskim in etničnim procesom pri razlagi divergentnih, konvergentnih in vzporednih evolucij človeških sociokulturnih sistemov (Harris 1994). Posebnost preučevanja sociokulturnih sistemov je v tem, da moramo poleg opazljivih dogodkov, torej vedenja in produktov človeškega delovanja, upoštevati tudi ločene mentalne dogodke. Kljub materialističnim izhodiščem nikakor ne moremo vedno obravnavati samo materialnih dejstev.

Ne gre samo za ločevanje med mentalnim in vedenjskim vidikom, ampak tudi za ločevanje med etničnim in emskim pogledom na mišljenje in delovanje. Pri tem etško pomeni k opazovalcu usmerjene, emsko pa k udeležencu ali udeležencem usmerjene vidike. Ta zelo pomembna delitev izhaja iz bistvene dvojnosti kulture, na katero je opozoril Ward H. Goodenough (glej npr. 1994). Pojmovanje kulture je razdelil na dva vidika: fenomen-ski, torej na to, kar se nam prikazuje kot izkustveno in zaznavno, ter ideacijski, tisto, kar najdemo v implicitnih in eksplicitnih (pred)postavkah v duševnosti posameznikov, materializira pa se v različnih kodeksih, vrednotah, pravih vedenja, zapovedih, prepovedih, vrednotah in drugih mentalnih stanjih ter produktih.

Marvin Harris posebej poudarja, da kulturni materializem ne sme zanemarjati nobenega od štirih temeljnih vidikov preučevanja kulture (emsko mišljenja, emsko vedenja, etško vedenja in etško mišljenja). Tako zasnovan program kulturnega materializma ima dve prednosti: koncepta kulture ne omejuje na emske vidike, še posebno ne le na emske vidike mišljenja, kar se pogosto dogaja v t. i. idealističnih smereh, poleg tega pa naj bi kulturnomaterialistično razumevanje "sociokulturnega" omogočalo vzpostavitev nomotetične znanosti (Harris 1994).

Dvojnost opredelitve preučevanja ljudske kulture in načina življenja v slovenski etnologiji je v tej luči bolj razumljiva in nedvomno upravičena. Žal pa epistemološko in metodološko (predvsem kar zadeva ireduktibilno dvojnost metodologij preučevanja vedenja in njegovih kulturnih produktov) ni bila izpeljana do konca, tako da se v strokovnem delu prepogosto mešajo

emski in etskí vidiki ali, če hočete, domoznanska in znanstvena paradigma. Verjetno ne bom dal preveč pavšalne ocene, če bom zatrdil, da materializma v slovenski etnologiji na srečo ni primanjkovalo, a je bilo v njej, žal, tudi veliko naivnega pozitivizma in zdravorazumarskega idealizma.

Nacionalna obzorja:

Benedict Anderson

Kot smo videli zgoraj, naj bi se karakteristična razlika med ameriško kulturno antropologijo in slovensko etnologijo skrivala v poudarku, s katerim se slovenski etnologi posvečajo preučevanju značilnosti etničnih skupin oz. narodov. Kaj nam lahko o sodobnih dogajanjih v zvezi z narodi in nacijami pove analiza, ki se vsaj navdihuje pri Marxu? Ogromno. Enega od najprepričljivejših odgovorov na to vprašanje je pred sedemnajstimi leti dal Benedict Anderson (glej 1983), politični antropolog, ki je večinoma preučeval dogajanja v Indoneziji. Njegova teza je v bistvu preprosta in se v marsičem prekriva s sočasno Gellnerjevo (1983): nacionalizem je nujna posledica uvajanja in nastanka skupnega komunikacijskega prostora, ki ga zaznamujejo tiskani in drugi mediji (pri Gellnerju gre za potrebe industrijske družbe, ki narekuje opismenjevanje prebivalstva).

Prek medijev se vključujemo v predstavno polje drugih naslovnikov istih sporočil. Po Andersonu sproži nek jezik nastanek nacionalizma šele takrat, ko ga najdemo v tisku, ne pa kar jezik sam zase (Anderson 1983, 122). Množični tisk in množično branje ter sprejemanje istih sporočil vodijo do nastanka skupnosti, ki jo je Benedict Anderson poimenoval "zamišljena" ali predstavna skupnost (*imagined community*). Takšna "zamišljena politična skupnost – zamišljena kot po naravi omejena in suverena" (Anderson 1983, 15) – je materializirana predstava v pravem pomenu besede. Takšno pojmovanje naroda kot predstavné politične skupnosti tudi ni daleč od pojmovanja skupnega slovenskega kulturnega prostora ter razumevanja položaja naroda v sodobnem svetu po Speransovih (Kardeljevi) analizah. Orodje materialistične kritike je torej že večkrat učinkovito razkrilo podlago, iz katere se oblikujejo nove nacije, s tem pa je tudi opozorilo na sodobne načine konstituiranja novih struktur moči. Preučevanje naroda torej nikakor ni tema, ki bi zadevala zgolj ljudsko kulturo in način življenja – če je tako, spregledamo nacionalizem kot pojav, ki spremlja razvite načine med-oz. nadosebne komunikacije prek tiskanih in elektronskih medijev v obdobju splošne pismenosti. Spregledamo ga ne le pri drugih, temveč predvsem pri sebi.

Takšna je raven analize, kadar so njen predmet svetovni nacionalni sistemi. Kaj pa je mogoče doseči na nižjih, elementarnejših ravneh, na tistih, v okviru katerih lahko šele zares govorimo o preučevanju vsakdanjega življenja skozi neposredno opazovanje? Kako pravzaprav sploh postanemo pripadniki neke skupnosti, še preden nas ujame v svoje lovke "predstavna" ali "zamišljena" skupnost? Skozi prakso.

Prav pri analizi te ravni kulturnih pojavov in dogajanj bi lahko nastopil koncept "načina življenja" kot izjemno učinkovito analitično orodje. Z njim je slovenska etnologija dobila orodje, s katerim se je prebila do neposredne sosesčine aktualnega dogajanja v svetu. A od koncepta "način življenja" do teorije prakse, kot jo je nekako v istem času, ko je Slavko Kremenšek postavil način življenja kot jedro etnologije, zasnoval francoski antropolog in sociolog kulture Pierre Bourdieu (glej 1977, 1984), je dolga pot. Stvar je zapletena, a rezultati neznansko uporabni. In zgolj mimogrede: Bourdieu je po Lévi-Straussu ne le najvplivnejši francoski antropolog, temveč tudi prepričan marksist. Morda še najbolj od vseh, ki jih tokrat omenjam.

Fenomenološka razpotja:

Pierre Bourdieu

Francoska postrukturalistična, poeksistencialistična, pomarksistična in pofenomenološka humanistika in filozofija sta najizraziteje vplivali na dogajanje v svetovni humanistiki in družboslovju ob koncu dvajsetega stoletja. Naj omenim le Michela Foucaulta, Jacquesa Lacana, Jeana Baudrillarda, Gillesa Deleuza, Felixa Guattarija in Jeana-Françoisa Lyotarda. Ko nas zanima, kako se družba vtisne v posameznike, se lahko naslonimo na opozorila Emila Durkheima, ki je v *Elementarnih oblikah religioznega življenja* zapisal, da družba ni nominalno bitje, ki ga je kreiral razum, ampak sistem dejavnih sil. Tudi drugi velikan sociološke misli z začetka 20. stoletja, Max Weber, velja za tistega, ki je v družbenih vedah opozarjal na pomen razumevanja človeške dejavnosti:

"Vsaka znanost o duhovnih ali družbenih vezeh je znanost o *človeškem* obnašanju, ta pojem pa obsega vsak duhovni akt mišljenja in vsak duševni akt habitusa." (Weber 1989, 243)

Takšen opis konstitucije družbe je povsem blizu marksističnemu. Marxovo in Engelsovo besedilo v *Nemški ideologiji* pravi:

"Produkcija idej, predstav, zavesti je najprej neposredno vpletena v materialno dejavnost in materialno občevarje ljudi, jezik dejanskega življenja." (Marx in Engels 1979, 24)

Fenomenološko zasnovano družboslovje je izhajalo iz teh premis. Po Alfredu Schützu izhajamo iz prve ravni empiričnega pristopa, iz neposrednega sveta vsakdanjega izkustva. Na podlagi niza zdravorazumskih posplošitev ljudje reinterpretirajo ta neposreden doživljajski svet. Potrebujemo torej teorijo tega doživljajskega sveta.

Teorija prakse je lahko pogoj za nastanek eksperimentalne znanosti o "dialektiki internalizacije eksternalnosti in eksternalizacije internalnosti" ali znanosti o inkorporaciji in objektivaciji (Bourdieu 1977, 72). Zanimajo nas prav tiste "točke prešitja", v katerih se srečujeta realno in simbolno, točke, kjer se simbolno pravzaprav začne, točke na glavo obrnjene zrcalne podobe v "temni komori" vstopanja v svet, točke, prek katere preslikujemo realno v simbolno. Takšna "točka prešitja" pa se razpre takrat, kadar nek posameznik

Onkraj primeža zgodovinopisne paradigme: Maurice Bloch

Claude Lévi-Strauss je postavil jasne meje kompetence strukturalne metode, ki ji diahronija, torej časovno dogajanje znotraj neke strukturne urejenosti, ni tuja, onkraj njenega dometa pa je geneza neke strukture: imamo lahko torej le alternativo med preučevanjem geneze (procesa) in strukture (stanja, tudi trajajočega) (glej Lévi-Strauss 1988, 1989). Na obeh stolih pač ne moremo sedeti. Sedimo za hip na stol zgodovine in partikularnosti.

Maurice Bloch je v zelo odmevnem besedilu o preteklosti in sedanjosti v sedanjosti (glej 1989) postavil pod vprašaj enega od postulatov fenomenoloških tokov v družboslovju, ko se je vprašal, če res drži Durkheimova teza, da je kognicija (torej načini spoznavanja in znanje) družbeno determinirana. Odgovor je poiskal pri orodjih, ki jih imamo na voljo za analizo in razumevanje družbene spremembe. Po podrobnem premisleku funkcionalističnih, marksističnih, simbolističnih in strukturalnih pristopov je ugotovil, zelo podobno kot Popper v svoji kritiki historizma, da bi, če bi bilo spoznavanje in znanje res kulturno pogojeno, torej relativno, in če bi torej vse koncepte in kategorije opredeljeval družbeni sistem, ne bi bili mogoči drugačni pogledi in inovacije, saj bi bilo v tem primeru vse znanje oblikovano tako, da bi se skladalo s tistim, kar naj bi podvrglo kritiki (Bloch 1989, 5).

Zagata je resna. Nekateri marksistično usmerjeni antropologi so poskušali rešiti dojenčka iz vode tako, da so predlagali rešitev: zunanji okvir za oblikovanje pravil in konceptov naj bi bila infrastruktura. S tem pa bi trčili, je opozoril Maurice Bloch, v novo težavo, saj bi bila v tem primeru infrastruktura zunaj konceptov, s katerimi bi operirali akterji (Bloch 1989, 6). Če torej verjamemo v družbeno determiniranost konceptov, pridemo do nosilcev ali akterjev, ki nimajo jezika, s katerim bi lahko govorili o svoji družbi in jo tako spreminjali, kajti govorili bi lahko le *znotraj* nje (6).

Medkulturne primerjave kažejo, da so konceptualne in perceptivne razlike med različnimi kulturami razmeroma majhne in da mora obstajati nek širši korpus skupnega "nadkulturnega" spoznavanja. Če ne bi bilo tako, bi pravzaprav imeli resne težave pri konstrukciji skupnih znanosti. Če bi namreč res imela vsaka družba svoj kognitivni sistem, bi imeli najrazličnejše fizike in antropologi bi preučevali vse mogoče fizike pri različnih ljudstvih. A znanje fizike je samo eno. In univerzalno. Ključen argument za zagovarjanje univerzalnih dispozicij, ki presegajo kognitivni relativizem, je Bloch našel pri obravnavanju različnih načinov konceptualizacije časa. Seveda obstajajo različne predstave o času. Predvsem gre za predstavi o linearnem in statičnem ali ponavljajočem se času. Pri razpravi o različnih načinih pojmovanja časa se je Bloch najprej naslonil na spoznanja lingvistov, ki sicer ne zanikajo razlik v jezikovnih sistemih, opazajo pa, da, kar zadeva čas, obstaja neka temeljna sintaksa v vseh jezikih. In ta sintaksa temelji na skupni logiki, da govorniki različnih jezikov na najbolj fundamentalni ravni pojmujejo čas na

participira v dejavnosti, ki presega njegovo vednost o njej. Za prenos shem od prakse do prakse namreč ni treba aktivirati diskurza ali zavesti (Bourdieu 1977, 87). Za razliko od simbolnega interakcionizma, ki temelji na konstruktih drugega reda – torej na konstruktih konstruktov akterjev – se Bourdiejeva teorija prakse vrača v samo izhodišče teh konstruktov. Šele temeljita prevetritev načina tvorjenja objektivnih struktur omogoča razpravo o mehanizmi, ki vzpostavljajo odnos med strukturo in praksami ali reprezentacijami, ki jih spremljajo. Konstitutivna moč družbenega ne leži v jeziku, ampak v skupini, ki ga potrjuje (Bourdieu 1977, 21).

Ko govorimo o praksi, ki jo opredeljuje njen tempo, smo v območju časovnega. Zaradi upoštevanja časa z njegovim ritmom, orientacijo in ireverzibilnostjo moramo zamenjati vloge s strategijo (Bourdieu 1977, 8–9). Znajdemo se v "habitusu", sistemu trajnih, a spremenljivih dispozicij, strukturiranih in strukturirajočih struktur (Bourdieu 1977, 72), v sferi imanentnega zakona, ki izhaja iz najzgodnejše vzgoje in je prvi pogoj za koordinacijo praks ter za prakse koordinacije (81). Habitus je princip, ki generira strategije, s katerimi se dejavni posamezniki kosajo z nepredvidenimi in neprestano spreminjajočimi se situacijami (72). Kot produkt zgodovine habitus producira individualne in kolektivne prakse in s tem tudi zgodovino v skladu s shemami, ki jih zgodovina spodbuja (82).

To pomeni, da opazujemo družbena dogajanja skozi strategije, ki jih glede na dane in spreminjajoče se dispozicije razvijajo posamezniki znotraj danega okvira habitusa. Toda s svojo dejavnostjo ga tudi povratno spreminjajo. Nič ni za vekomaj zacementiranega. Druženje na podlagi skupnega okusa je eden od načinov premostitve najtežjih trenutkov pri vcepljanju družbene resničnosti posameznikom, ki so vpeti v šolski aparat, lokalno in družinsko okolje. Prav v tej vzpostavitvi otočkov sodb okusa, ki presegajo dane izbire strategij (in na drugi strani tudi znotraj danih družbenih ločnic), tiči moč tistega veziva, ki družbo drži skupaj tako, da povezuje njene posamezne dele (prim. Bourdieu 1984). Na prvi pogled zelo zapletena terminologija nas vodi do spoznanja, da je vsakdanje izkustvo ne le vse prej kot trivialno, temveč da je vedenje samo bistveno več kot zgolj učenje pravil vedenja in njihovo izvajanje. Družba temelji na ponotranjenju pravil, na njihovi habituaciji in na njihovi manifestaciji v telesnih navadah. Polje ustvarjalne kritike sodobne družbe se je z Bourdiejevo marksistično fenomenologijo, če smem uporabiti to skovanko, ponovno na široko razprlo. S konceptom načina življenja, ki ga je vsaj v določenem smislu mogoče razumeti tudi kot Bourdiejev habitus, slovenski etnologi takrat, torej na začetku sedemdesetih let, nis(m)o prav nič zaostajali za aktualnim dogajanjem v svetu, le da tega še dolgo nismo vedeli ...

Če je torej temelj družbenega kontingentna kulturna manipulacija s telesi, kako je potem mogoče, da sploh obstaja kakršnakoli univerzalna podlaga človeštva? Odgovore ponuja sodobna kognitivna antropologija.

enak način (Bloch 1989, 9). Zato je Maurice Bloch opozoril, da je vsako znanje dvojno. Na eni strani temelji na univerzalnih predstavah, ki temeljijo na specifičnem spoznavnem aparatu človeške vrste, na drugi strani pa obstaja socialna struktura, ki temelji na kulturno specifičnem sistemu klasifikacij (Bloch 1989, 14). Sedaj nam preostane samo še strategija ločevanja teh dveh ravni.

In tukaj se lahko ponovno oborožimo z marksistično delitvijo na gradnjo in nadgradnjo ali, če hočete, stavbo in vrhnjo stavbo. Naivno bi bilo misliti, da je infrastruktura ali gradnja (stavba) univerzalna. Vsak marksist, ki upošteva genezo družbenih formacij, bo vedel, da je gradnja kontingentna. Za akterje ima tudi infrastruktura lasten kognitivni sistem. Univerzalnost je veliko globlja. Ljudje velikokrat mešamo različne ravni družbenega in podlegamo mistifikaciji statičnih in organskih predstavnihih modelov svoje družbe, ki postajajo posredno fenomenološko resnične skozi ritualno komunikacijo. Na drugi strani pa imamo tudi drugi vir konceptov, katerih uporaba nas lahko pripelje do uresničitve izkoriščanja ali njegovega izpodbijanja (Bloch 1989, 15). Če kot preučevalci načinov življenja različnih človeških skupin opazujemo predvsem eksotično predstavnost, povezano z ritualnostjo, in puščamo v nemar druge konceptualizacije sveta, lahko pomešamo sisteme, skozi katere spoznavamo svet mi sami, s sistemi, ki nam ga prikrivajo (18).

Skupni niz zmožnosti, s katerimi smo opremljeni kot človeška bitja, je šele tisti temelj, na katerem je mogoče graditi kritično znanost. Spoznavanje sveta in naše znanje o njem sta odvisna od strukturacije in opremljenosti posameznih simbolnih sistemov, vendar prav tako obstaja temeljna podlaga, kontekst človeštva kot vrste, znotraj katerega je sploh mogoče govoriti o simbolnem. Ponovno vidimo, zakaj je pomembno razločevati med kulturo, ki se nam kaže kot dejansko vedenje posameznikov in skupin, torej kot njihov način življenja, in kulturo, ki jo sestavljajo pravila tega vedenja (Goodenough 1994).

Toda ta pravila niso aksiomi, iz katerih bi bilo mogoče po deduktivni poti izvesti posamezne operacije in funkcije, ki določajo izide dejanskih interakcij med posamezniki in skupinami – nasprotno: kot simbolni sistemi nekaj pomenijo. Ti pomeni pa niso enoznačni in skupni vsem. So predmet pogajanja, ker jih je vedno mogoče razumeti na različne načine. Vsaka znanost o kulturi je nujno tudi interpretativna, o tem pač ni mogoče dvomiti. Ni pa nujno, da je zgolj in samo interpretativna. Vsaj v nekem smislu je vedno relativna (Geertz 2000) in daleč onkraj postulatov paradigmatike metodične strogosti historičnega materializma.

Onkraj dogmatizma: odprta pota raziskovalnih programov

Hermenevtični preobrat, ki ga je zaznamovala znamenita Geertzova knjiga *Interpretacija kultur* (1973), pri nas ni odmeval. Mar zato, ker so slovenski etnologi ob vnetih razpravah o pojmovanju ljudstva in ljudskega spregledali spornost koncepta kulture? Ne zgolj zato. Metodološka historiografska paradigma se je začela greti ob lončeni peči domoznanstva in je vse bolj zanemarjala primerjalne analize in generalizacije. Brez govora o abstraktnih splošnostih pač ni znanosti, čeprav je še kako res, da je najtežji prav govor o konkretnih dejstvih. Opisovanje dejstev, pisanje o opažanjih, zaznavah, doživetjih in predstavah je ustvarjalno dejanje. Vsako pisanje je poseg v diskurzivni prostor in je tudi dejanje prevajanja ter tolmačenja.

Kultura, ki jo opisujemo, je že sama zase predmet interpretacije, zapis o njej pa generira še vsaj eno interpretacijo. Sklepno prispeva bralec ali bralka. S tem spoznanjem kritikov pisanja kulture (glej Clifford in Marcus 1986; Marcus in Fischer 1986) se je začelo novo prevrednotenje vrednot: postmoderni preobrat, ki se ne sprašuje o statusu dejstev, temveč o statusu besedil in formul, s katerimi jih opisujemo (o tem več v Muršič 1999a), ter vodi v kritiko samega statusa in načina naših etnografskih intervencij v danem okolju z brezprizivno kritično držo (Marcus 1999). In – paradoksalno – v ospredju so se znova znašli nosilci kulture, ki jim moramo znati prisluhniti, z njimi pa tudi mnogoglasje in kakofonija možnih načinov opisovanja in tolmačenja dejstev. A le nekatere glasove izmed njih je mogoče pripeti zgolj na zgodovinsko os. Drugi govorijo jezik simbolnih struktur, tretji jezik moči, četrti česarkoli drugega.

Razlogov za onkrajzgodovinsko iskanje globljih povezav med opazovanimi spremenljivkami pa je še več. Pravzaprav bi morda bilo mogoče, izhajajoč iz Feyerabendovih argumentacij, ki se nanašajo na zgodovino znanosti, (po)gledati na zgodovino tudi kot na realno strukturalnega – realno v Lacanovem smislu kot tisto, kar ostaja zunaj/onkraj simbolnega, tj. tisto, kar ostaja zunaj strukturiranega. Na eni strani imamo naše abstrakcije, ki se navidez skrivajo v ozadju pojavov (tik pred bistvom reči, daleč pred molkom biti), na drugi strani pa je resnično zgodovinsko dogajanje, ki je le po nekakšni naši mistični zanki del istega procesa. V resnici obstajajo samo kontingentnosti, abstraktne strukture pa so apriorne in nujno onkraj izkustva. In v tem je čar neresljive zagate vsake vednosti: polje vsakega izjavljanja je utemeljeno v širšem polju, znotraj katerega je izjavljanje šele lahko utemeljeno. Ali drugače: nobene vednosti ni, ki bi jo bilo mogoče pojasniti ali utemeljiti zgolj s sredstvi znotraj njenega polja kompetence. Inačice Gödlovega principa lahko najdemo povsod. Kar zadeva zgodovino, je Karl Löwith potrdil, da njene problematike ni mogoče rešiti znotraj njenega lastnega področja (Löwith 1990, 235).

Čeprav slovenska etnologija pri samoopredelitvah ohranja sintagmo, da se ukvarja z raziskovanjem načina življenja (vseh slojev v vseh obdobjih) in ljudske kulture,

je po epistemološkem rezu v šestdesetih in sedemdesetih letih ljudsko kulturo v dobršni meri postavila in oklepaj. Prepričan sem, da moramo (tudi – in predvsem – v zvezi s predmetom raziskav kulturne antropologije kot vede o kulturi, v katere jedru je človek kot njen ireduktibilni presežek) ta oklepaj premisliti na novo. Čeprav naj bi bila ustrezna rešitev "dosledna raba pojma ljudska kultura za pojave, ki izvirajo v fevdalni družbeno-zgodovinski strukturi, in pojma množična kultura za bolj ali manj podobne pojave obdobja meščanske družbe" (Kremenšek 1983, 127), do praktične realizacije tega vodila ni prišlo v ustreznih meri. Razlogov je več, najpomembnejši pa je gotovo ta, da je tovrstno ločevanje nekoliko preveč togo, saj preučevalcem "ljudske kulture" ločevanje ni potrebno, ker jih praviloma zanimajo le posamezne sestavine ljudske kulture, v prvi vrsti tiste, ki so dokumentirane ali še žive na terenu, "množična kultura" pa ima soznačnico v velikem ožjem pojmu sodobne "popularne kulture" in etnologov praviloma – kot taka – sploh ne zanima. Folkloristika pač ima, to moramo priznati, lastno predmetno polje in lastno metodologijo.

Postmoderni mišmaš in pelin odgovornejše prihodnosti

Velike pripovedi skupaj z velikimi paradigmatскими loki pometafizičnih monopolov so bolj ali manj izpraznjene, s tem se je mogoče strinjati ali pa vsaj sprijazniti (prim. Lyotard 1988).

Postmodernizem za razliko od modernizma ne prisega več na aktivizem v praksi. Za razliko od denimo Hegla, ki je najprej zagovarjal revolucijo, potem pa restavracijo oz. vzpostavitev pruskega totalitarizma, Marxa, ki je ob genialnih analizah družbenih odnosov stavil vse karte na revolucionarni proletarijat, ekonomistov, ki vse stavijo na učinkovanje trga, se danes ne smemo slepiti, da je s koncem velikih pripovedi tudi konec velikih neumnosti. Iztek postmodernizma gotovo ne bo prinesel tako osvobajajočih impulzov kot njegova afirmacija. Vse skupaj pravzaprav že danes ni več videti kaj prida obetavno, v prvi vrsti zaradi moralnih razlogov. Postmodernistična ideologija kar nekako silí v večno nevarne zdrse k mitologiziranju, ohlapnosti in površnosti. Mešanje vsega po malem, neodgovorna neobveznost – še posebno v pavperiziranih inačicah postmoderne misli kot mode mišljenja – se kaj lahko sprevrže v obdobje, ki bo potiskalo v ospredje povprečnost.

To, kar se danes dogaja na lokalnih ravneh, razume Marshall Sahlins kot izraz večjega procesa strukturne transformacije, formacije svetovnega sistema kultur, "kulture kultur" (1994, 389). In zlobno dodaja, da bi morali etnografsko preučevati prav to "domorodenje modernosti" (390). Če pogledamo na to "kulturo kultur" od znotraj, opazimo različne načine življenja, fleksibilno igro podajanja, prevzemanja in zavračanja družbenih vlog, različne vrednostne in normativne sisteme itd. V ospredju sodobnih kulturnih tokov so razhajanja in razlikovanja, nam govorijo marksistično zaznamovane analize "globalne kulturne ekonomije"

(Appadurai 1990), ne pa stapljanje kultur v nekakšno planetarno brozgo. Dela nam zlepa ne bo zmanjkalo. Odgovornost, ki čaka preučevalce in preučevalke sodobnega (multi)kulturnega babilona, postaja veliko večja kot je bila prej.

Najpomembnejša in izhodiščna postavka kakršnekoli znanosti je svoboda raziskovanja. Brez doslednega priznavanja svobode, ki v praksi pomeni udejanjanje znamenite misli Rose Luxemburg, da je svoboda svoboda tistih, ki mislijo drugače, ni mogoče nobeno znanstveno delo. Brez priznavanja izhodišče svobode pri izbiri raziskovalnih tem, predmetov in področij ni nikakršnega akademskega diskurza in tudi ni mogoče govoriti o družbi, ki temelji na modelu iskanja maksimalnega izkoristka vseh obstoječih virov za njeno preživetje in dolgoročno dobrobit. Svobodo, skratka *coditio sine qua non* vsake znanosti, vede in stroke, je mogoče omejevati le z dvema kategorijama: s svobodo drugih in z odgovornostjo do njih.

Naj ilustriram s konkretnim primerom. Ameriški antropologi, ki so že v medvojnem času pod Boasovim vplivom v veliki meri zavrnili teorije rasnih tipov, so po šoku zaradi holokavsta najprej razmišljali o svobodi znanstvenega raziskovanja, šele potem pa o odgovornosti, ker so se dobro zavedali, kje je jedro nesporazumov. Leta 1948, ko smo na našem koncu sveta prekinili s stalinizmom in zavili v kardeljansko inačico titoizma, so v Ameriškem antropološkem združenju sprejeli "Resolucijo o svobodi publiciranja" (Resolution ... 1948), s katero so jasno opredelili polje strokovne igre, ki je zadevala tako svobodo raziskovalnega dela kot odgovornost do sponzorjev in ljudi, ki jih antropologi preučujejo. Šele v šestdesetih letih so ta stališča nadgradili z "Izjavo o problematiki antropoloških raziskav in etiki" (Statement ... 1976) in z "Načeli strokovne odgovornosti" (Principles ... 1971), dokončen etični kodeks pa so sprejeli šele leta 1998 (Code of Ethics ... 1998). Še sreča, da imamo po teh načelih oblikovan predlog etnološkega kodeksa (Ramšak 1996). Le prebrati in razumeti ga je treba.

Iz tega, kar vemo o statusu znanstvenih izjav, in iz tistega, kar narekuje premislek o naši odgovornosti, nam ostaja ena sama pot, ki vodi v "nekompromisno in teoretično poglobljeno strokovno kritiko" (Kremenšek 1976, 43), ki bo prej ali slej doletela tudi nas. Če se bomo zavedali svoje odgovornosti, jo bomo tudi lažje prenesli.

Literatura:

ANDERSON, Benedict 1983: *Imagined Communities, Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, New York, Verso.

APPADURAI, Arjun 1990: Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy. V: *Public Culture* 2(2), 1-24.

BAŠ, Angelos 1968: O predmetu etnologije. (Teze za diskusijo.) V: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 4, 273-277.

BERNARD, Russell H. 1994: *Research Methods in Anthropology: Qualitative and Quantitative Approaches*. 2. izdaja, Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage.

BLOCH, Maurice 1989: *The Past and the Present in the Present. V: Ritual, History and Power: Selected Papers in Anthropology*. London in Atlantic Highlands, The Athlone Press, 1-18.

BOROFKY, Robert (ur.) 1994: *Assessing Cultural Anthropology*. New York itd., McGraw-Hill.

BOURDIEU, Pierre 1977 (1972): *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney, Cambridge University Press.

- - 1984 (1979) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.

CLIFFORD, James in George E. MARCUS (ur.) 1986: *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, Los Angeles in London, University of California Press.

CODE OF ETHICS of the American Anthropological Association. Approved June 1998. Internetni vir:

<http://www.ameranthassn.org/committees/ethics/ethcode.htm>

GEERTZ, Clifford 1973: *The Interpretation of Cultures*. New York, Basic Books.

- - 2000: *Available Light: Anthropological Reflections on Philosophical Topics*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press.

GELLNER, Ernest 1983: *Nations and Nationalism*. Oxford, Basil Blackwell.

GOODENOUGH, Ward H. 1994: *Toward a Working Theory of Culture*. V: Robert Borofsky (ur.), *Assessing Cultural Anthropology*, New York itd.: McGraw-Hill, 262-275.

HARRIS, Marvin 1993: *Culture, People, Nature: An Introduction to General Anthropology*. 6. izdaja. New York: HarperCollins College Publishers.

- - 1994: *Cultural Materialism Is Alive and Well and Won't Go Away Until Something Better Comes Along*. V: Robert Borofsky (ur.), *Assessing Cultural Anthropology*, New York itd.: McGraw-Hill, 62-76.

KREMENŠEK, Slavko 1960/61: Nekaj pripomb. V: *Glasnik Slovenskega etnografskega društva* 3(2), 7-8.

- - 1976: Uvod. V: *Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja*. Ljubljana, Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov, 1-52.

- - 1983: *Etnološki razgledi in dileme 1*. Ljubljana: FF UEK, Oddelek za etnologijo.

- - 1989: *Etnologija*. V: *Enciklopedija Slovenije* 3. Ljubljana, Mladinska knjiga, 63-67.

LÉVI-STRAUSS, Claude 1988: *Znanstveni kriteriji u društvenim i humanističkim disciplinama*. V: isti, *Strukturalna antropologija* 2. Zagreb, Školska knjiga, 265-287.

- - 1989: *Povijest i etnologija*. V: *Strukturalna antropologija*. Zagreb, Stvarnost, 11-36.

LÖWIT, Karl 1990 (1953): *Svjetska povijest i događanje spasa*. Zagreb, Sarajevo, August Cesarec, Svetlost.

LYOTARD, Jean-François 1988 (1979): *Postmoderno stanje*. Bratstvo-Jedinstvo, Novi Sad.

MARCUS, George E. (ur.) 1999: *Critical Anthropology Now: Unexpected Contexts, Shifting Constituencies, Changing Agendas*. Santa Fe, New Mexico, School of American Research Press.

MARCUS, George E. in Michael M. J. FISCHER 1986: *Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago in London, The University of Chicago Press.

MARX, Karl 1973 (1894): *Kapital: Kritika politične ekonomije*. Tretji zvezek, tretja knjiga, Celotni proces kapitalistične

produkcije, Ljubljana, Cankarjeva založba.

- - 1979 (1852): *Osemnajsti brumaire Ludvika Bonaparta*. V: Karl Marx in Friedrich Engels, *Izbrana dela*, 3. zvezek. Ljubljana, Cankarjeva založba, 445-574.

MARX, Karl in Friedrich ENGELS 1979: *Nemška ideologija*. V: Karl Marx in Friedrich Engels, *Izbrana dela*, 2. zvezek. Ljubljana, Cankarjeva založba, 5-352.

MURŠIČ, Rajko 1989: *Politika, morala in žrtvovanje*. V: *Katedra* 29(8), 3.

- - 1990: *Hudič sploh ni črn: pogled na samobitnost skozi planetarna očala*. V: *Katedra* 30(8), 6.

- - 1991: *Božjast ali slovenska obsedenost s samobitnostjo*. V: *Katedra* 31(5), 6.

- - 1992: *O rodovnikih, nacionalni kulturi in o pasteh desnega populizma: psoglave duše*. V: *Katedra* 32(4), 3.

- - 1992a: *Sarajevski potres in zgodovinski um*. V: *Katedra* 32(6), 3.

- - 1994: *Proti površni antropologiji: Antropologi in vojskujoči se "Jugoslavlani"*. V: *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 22 (170-171), 111-126.

- - 1995: *Oddaljeni pogled na preplete etnološke samorefleksije: etnološki raziskovalni programi*. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 147-154.

- - 1999: *Zlo etnofašizma v oklepu perfidnih amnezij*. V: *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 27(195-196), 13-20.

- - 1999a: *Postmodernity, Postmodernism and Postmodern Anthropology: Circling around Decentredness*. V: Zmago Šmitek in Rajko Muršič (ur.), *MESS - Mediterranean Ethnological Summer School*, vol. 3. Ljubljana, FF, OEiKA, 11-27.

- - 2000: *The Yugoslav Dark Side of Humanity: A View from a Slovene Blind Spot*. V: Joel M. Halpern in David A. Kideckel (ur.), *Neighbors at War: Anthropological Perspectives on Yugoslav Ethnicity, Culture, and History*. University Park, The Pennsylvania State University Press, 56-77.

NANDA, Serena 1991: *Cultural Anthropology*. 4. izdaja. Belmont, Wadsworth Publishing Company.

POPPER, Karl 1991 (1957): *The Poverty of Historicism*. London in New York, Routledge.

PRINCIPLES of Professional Responsibility. Adopted by the Council of the American Anthropological Association, May 1971. Internetni vir: <http://www.ameranthassn.org/stmts/ethstmnt.htm>

RAMŠAK, Mojca 1996: *Etični kodeks slovenskih etnologov (predlog)*. V: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 36(1), 33-37.

RESOLUTION on Freedom of Publication. Adopted by the Council of the American Anthropological Association, December 1948. Internetni vir:

<http://www.ameranthassn.org/stmts/ethstmnt.htm>

RORTY, Richard 1990 (1980): *Filozofija i ogledalo prirode*. Sarajevo, Veselin Masleša.

SAHLINS, Marshall 1994: *Goodbye to Tristes Tropes: Ethnography in the Context of Modern World History*. V: Robert Borofsky (ur.), *Assessing Cultural Anthropology* New York itd.: McGraw-Hill, 377-395.

STATEMENT on Problems of Anthropological Research and Ethics. Adopted by the Council of the American Anthropological Association, March 1967. Internetni vir:

<http://www.ameranthassn.org/stmts/ethstmnt.htm>

ŠMITEK, Zmago 1995: *Nevropska etnologija v Sloveniji ali koliko daleč vidimo*. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo, 155-160.

TEMELJNA načela etnološke poklicne etike. Gradivo za debato. Tipkopis. Ljubljana, Slovensko etnološko društvo.

WEBER, Max 1989 (1922): *Metodologija društvenih nauk*. Zagreb, Globus.

MITI SLOVENSKE DRUŽBE, MITI ETNOLOŠKE VEDE

Miti so skupek zelo starih simbolov in naj bi predstavljali razsežnost človekove realnosti in dojemanja sveta. V njih odseva

človeška psiha, kajti arhetipi, ki se v mitih pojavljajo, so človeku prirojeni. Vsaka figura mita predstavlja določeno psihično funkcijo in se izraža v simboliki, npr. zmage ali poraza junaka v boju s pošastjo določenega in določljivega pomena.

Mit o boju med junakom in zmajem je tudi eden izmed najosnovnejših mitov; lahko rečemo, da je arhetip v človekovem načinu mišljenja.¹ Prav to je osnovni mit mesta Ljubljane, katere simbol je zmaj, ki ga premaga sv. Jurij.

Ljubljanski grb.

Globinski pomen mitov lahko prepoznamo prek simbolov, ki jih oblikujejo oz. sestavljajo. Človeška družba, ki jo proučuje tudi etnologija, prav tako nastaja in se oblikuje po določenih simbolnih sistemih – zavednih ali nezavednih. Gre za določene arhetipe v načinu mišljenja, ki jim lahko sledimo tako

v družbenih kot ideoloških institucijah. Človek je namreč – kot je zapisal sloviti nemški antropozof Ernst Cassirer² – predvsem "animal symbolicum" in ne toliko

"animal rationale". Šele tako lahko razumemo njegovo specifično različnost od drugih živih bitij, od katerih se loči predvsem po posebnih značilnostih svojega mišljenja, ki odpirajo pot do civilizacije. Človek namesto da bi upravljal s stvarmi samimi, ves čas razpravlja sam s seboj. Tako se je zavil v lingvistične oblike in artistične podobe, v mitične simbole ali religiozne rituale, da stvari in pojave vidi le skozi ta medij. Celo v praktičnem svetu ne živi v svetu dejstev ali v skladu s svojimi potrebami ali željami, temveč sredi imaginativnih čustev, upanj, strahov, iluzij, deziluzij, v svojih fantazijah in sanjah. Evhemer, grški filozof iz 4. stoletja pred n. š., je videl v mitih ponazoritev preteklega življenja ljudstev; mit naj bi bil poetizirana zgodovina, dramaturgija družbenega življenja, ki se je simbolično odigravalo na ravni bogov. Tudi našo zgodovino bi lahko mitizirali. Miti torej niso le poetizirana zgodovina primarnih civilizacij, arhetipsko mišljenje je prirojeno vsem, tudi sodobnemu človeku, pa čeprav živi v tehnokratski družbi v času splošne globalizacije.

Slovenski grb.

V slovenskem grbu je upodobljena gora, naš najvišji vrh – Triglav. Gora kot simbol predstavlja prebivališče bogov, skrivališče zakladov. V gori spi junak, ki se bo – ne glede na to, ali je kralj Artur ali naš kralj Matjaž – vrnil med ljudi in jim prinesel blaginjo. V slovenskem grbu je tudi morje, ki simbolično povezuje sveto; po njem odpelje "črn zamorec" Lepo Vido v svoje kraljestvo.

Slovenskih simbolov oz. znamenj pa je še veliko, od lipovega drevesa in lipovega lista, prek knežjega kamna, vojvodskega prestola, zlatoroga, nageljnov (v Gorici bi rekli – vrtnice), do kozolca, panjskih končnic, kurentov, lipancev in danes – ko ljudje radi sanjajo o mesečni renti – lahko k vsemu temu prištejemo še dobre vile in še bi lahko naštevali.

Etnologija in socialna oz. kulturna antropologija sta vedi, ki interpretirata in razlagata človeške kulture in človekovo družbo, saj je bilo že od vsega začetka jasno, da je etnologija (kakor tudi sociokulturna antropologija) veda o človeku kot članu ljudske skupnosti. Potemtakem so ji miti in simboli človeških družb še kako blizu, celo tako blizu, da so bili v njih inspirirani tudi začetki teh

¹ Prim.: V. Ia Propp, *Le radici storiche dei racconti di fate*, Torino 1949, 431.

² E. Cassirer, *The Philosophy of Symbolic Forms II.: Mythical Thought*, New Haven, London 1965.

Kralj Matjaž, ilustr. Gvido Birola, V: Vinko Möderndorfer 1957: Koroške pripovedke. Ljubljana.

disciplin. Na področju filozofije sta jih vzpodbudila Giovanni Battista Vico (1668-1744) in Johann Gottfried Herder (1744-1803) s povpraševanjem po "esencializiranem nacionalnem značaju" in s poveljevanjem ljudskega mitopoetičnega izročila. Tako je začela etnologija svojo pot s prepoznavanjem etnij in narodov. Zanimali so jo predvsem človekova ustvarjalnost, jezik in znanje, zato se je že razmeroma kmalu uveljavila angleška beseda "folklor", ki je v Angliji pomenila ljudsko vedenje in znanost o njem. Folklor – čeprav kot termin obremenjena s številnimi negativnimi prizvoki in predsodki – se je torej pojavila na začetku etnološke vede oz. sociokulturne antropologije.

V času, ko so antropološke raziskave dosegle svojo zrelost – kot študij "koloniziranih drugih", se je tudi prvič pojavila akademsko obeležena folklor – kot študij "domače eksotike", ki jo je še bilo mogoče najti v ruralnih predelih domovine. V obeh primerih imamo opraviti z raziskovanjem nekakšne "otroške faze" človeške zgodovine, torej s poetizirano zgodovino, in spet smo pri mitih.

V svetu so začela nastajati prva društva te vede. Prvo večje evropsko tovrstno društvo je bilo "Ethnological

Lepa Vida, ilustr. Anton Koželj, V: Jakob Sket 1912: Slovenske balade in romance. Celovec.

1000 skodelic
za kupce kompletov 10-ih srečk

**DOBRE
VILE**

Žrebanje vsak ponedeljek!

Izpolnjeni kupon lahko izročite prodajalcu ali pa v kuverti pošljite na naslov:
Športna loterija d.d., Cigaletova 15, 1000 Ljubljana.

Komplete srečk lahko naročite tudi
po telefonu: 174 88 88
ali internetu: www.sportna-loterija.si

Dobre vile, srečke 1999.

Society of London" (1843). Podobna društva so bila ustanovljena v Parizu (1858), Berlinu (1869) in na Dunaju (1870). V Ameriki so ustanovili društvo "American Ethnological Society" (1842), ki se je leta 1902 inkorporiralo v "American Anthropological Association". V Evropi so zasnovali "Societe Internationale d'Ethnologie et de Folklore" in "European Association of Social Anthropologists". Imena vede se torej izmenjujejo, predmet raziskav pa je – široko gledano – isti.

France Mihelič: Kurenti

Tudi pri nas oz. na ozemlju bivše Jugoslavije so nastajala etnološka in folkloristična društva, ki so se uspešno združevala. Razprave okoli terminologije pa še vedno povzročajo spore in najrazličnejše nerodnosti. Še največ nepotrebne navlake se je nabralo okoli besede "folklor", ki je angleška tujka in je povezana s številnimi družbenimi in političnimi predsodki in bolj pejorativnimi konotacijami, od nacionalističnih do komercialnih, zato bi se neanglosaksonski narodi lahko vprašali, ali naj še uporabljajo ta izraz v stroki.

Prav pa je, da ločimo med etnologijo in etnografijo. Slednja nas popelje do etnološke študije in je ena izmed pomembnih nivojev etnološkega oz. kulturno-antropološkega raziskovanja ter predstavlja eno izmed

Trikotnik etnološkega raziskovalnega dela; v ozadju naslovnica Zbornika s posvetovanja v Brežicah: Etnologija in sodobna slovenska družba. Brežice 1987.

Narodopisna razstava Českoslovanska, 1895.

točk v trikotniku poglobljene etnološke študije (etnografija, primerjava, kontekstualizacija).

Kaj se je torej dogajalo v naši stroki v preteklosti in kaj se dogaja danes? Etnologija je bila pravzaprav že od začetka zasnovana kot veda o nacionalnih simbolih – tj. o ljudskih pesmih, pripovedih, nacionalno estetiziranih stavbah, narodni noši in podobnem. V ta namen so organizirali tudi številne mednarodne razstave v smislu nacionalnega duha in nacionalne duše, npr. v Pragi (1895), Parizu (1867) in drugod. Ustanavljali so nacionalne oz. etnografske muzeje, matice in razne komisije. Po vojni je bilo treba za obnovo precej te estetizirane tradicije ponovno zbrati; pri nas so takšne akcije potekale predvsem pod okriljem Slovenskega etnografskega muzeja. Kasneje so začeli raziskovalci vedo usmerjati v študij današnjega, predvsem mestnega načina življenja, konzumacija etničnega pa se je preselila v turizem, folklorne skupine, poustvarjalce ljudskega izročila in v trgovine. Vendar pa raziskovanje vsakdana in današnjega načina življenja – kot se je pogosto izkazalo pri nas – ni povsem zadovoljilo niti stroke niti družbe. Zdi se, da bi s pomočjo novih metod in usmeritev veda morda lažje približala človeku in družbi, ki še vedno živi v svojih mitih.

PROSTORSKO PLANIRANJE IN ETNOLOGIJA

V tržnem sistemu in sistemu prostega gibanja ljudi, kapitala in blaga mora prostorsko planiranje delovati nadsektorsko. To pa pomeni, da mora imeti, tudi po vstopu v Evropsko unijo (EU), nacionalno zakonodajo.

Nacionalna raven urejanja prostora oziroma prostorskega planiranja pa zahteva, da je slovenska država pristojna in odgovorna za celosten prostorski razvoj. Primeren oziroma trajnostni in uravnotežen razvoj bo lahko dosegla le s "profesionalizirano" stroko, ki bo tudi visoko strokovno organizirana in izvajana. Razmejiti je treba med "planibilnimi" elementi in zakonodajo ter omogočiti podjetništvo z vsemi korektivi varstva okolja in ob kvalitetnem prostorskem razvoju s primerno vključitvijo tehnik in metod celostnega planiranja v tržnih razmerah s ciljem razvijati in ohranjati prostorsko identiteto Slovenije.

Prostorsko planiranje (PP) ima od osamosvojitve naprej negativen predznak, ker sama beseda plan in planiranje vzbujajo negativne povezave s socialističnim političnim sistemom in z gospodarstvom, kar pa integralno prostorsko planiranje ne sme biti, ker mora biti strokovno in interdisciplinarno. Treba je ločiti planiranje kot stroko od politike, posebej zato, ker je angleški izraz, ki pomeni razvojne usmeritve, enačen s politikom, in sicer kar s strankarsko.

Vsakovrstna identiteta, od gospodarske, socialne do ožje prostorske, pride lahko v veliki meri do izraza s tehnikami in metodami prostorskega planiranja. Razvoj in kontinuiteta identitete sta izjemnega pomena. Za ohranjanje in razvoj prostora je zelo pomembna identiteta teh prostorov, ki jih soustvarjajo prebivalci z načinom življenja in življenjskim stilom v nekem širšem prostoru, regiji, oziroma na neki lokaliteti, naselju, za katere se načrtujejo in izvajajo prostorski plani in izvedbeni načrti.

Slovenija je prostorsko, v primerjavi z deželami EU, relativno majhna država. Majhna po kriteriju površine in

tudi po kriteriju števila prebivalcev, vendar gigant po biotski in kulturno-krajinski raznolikosti in raznovrstnosti, ki je tako zelo cenjena na področju varstva narave, ne zavedamo pa se je dovolj na področju identitete prostora in narodne skupnosti.

V referatu je podano primerjalno razmerje med profesijo in zakonodajo in navedene so nove metode, njihov pomen in uporabnost oziroma potrebnost za PP, ki jih narekujejo novi razvojni izzivi. Opredeljeno je razmerje med prostorskim planiranjem in etnologijo, in sicer konkretno prek planibilnih elementov, ki zagotavljajo kontinuiteto in rast identitete ter trajnostni razvoj:

- državni plan prostorskega razvoja z vsemi prostorskimi prioritetami,
- planiranje infrastrukture od prometne do kulturno-izobraževalne,
- razvoj regij in urejanje naselij,
- kompleksna prenova oziroma regeneracija delov naselij oziroma celot,
- nova pozidava v kontekstu regije, naselja oziroma lokacije.

PROSTORSKO PLANIRANJE IN VKLJUČEVANJE RAZISKAV KOMPLEKSNE IDENTITETE PROSTOROV

ali

ETNOLOGIJA V PLANIRANJU IN ZA PLANIRANJE

Če želimo opredeliti, zakaj in kako lahko prostorsko planiranje opravlja funkcijo orodja, s katerim je mogoče doseči kontinuiteto in razvoj kompleksne identitete, primerno kvaliteto življenja ter trajnostni in sonaravni razvoj, moramo opredeliti osnovne definicije (PP), definirati kompleksno identiteto in trajnostni oziroma sonaravni razvoj s stališča razmerja med etnologijo in PP. Treba je razložiti povezave med posameznimi elementi prostorskega planiranja in raziskav identitete ter vlogo etnologije kot vede in kot stroke, ki jo je mogoče praktično uporabiti pri metodah in tudi v konkretnih izvedbah PP.

Definicije pojmov

Prostorsko planiranje je urejanje prostora s plani in načrti bodisi na novih oziroma nepozidanih površinah bodisi kot prenova oziroma regeneracija pozidanega prostora z namenom, da dosežemo celosten oziroma integralen razvoj prostora. Tehnike in metode prostorskega planiranja so eden redko dopustnih intervencij v sicer tržnem gospodarstvu. Prav s prostorskim planom lahko dosežemo neke strateške gospodarske cilje oziroma ohranimo neko kulturno dediščino.

V državah EU ima prostorsko planiranje pozitiven predznak, ker z njim država tudi intervenira za dosego določenih gospodarskih, socialnih in ožje prostorskih ciljev. Pri nas pa se prostorsko planiranje enači z bivšim ekonomskim sistemom.

Po definiciji zajema prostorsko planiranje varovanje in smotrno rabo, usmerjanje razvoja dejavnosti v prostoru, njihovo prostorsko organizacijo in določanje namenske rabe, in sicer tako, da omogoča trajnostni razvoj prostora in ljudi.

Trajnostni razvoj pa je razvoj, ki ohranja naravno okolje vsaj tako kvalitetno, če ne boljše, kot je v ničelnem stanju, za prihodnje rodove (Rio 92, Agenda 2000).

Celosten razvoj mora biti načrtovan in izvajan po načelih trajnostnega oziroma sonaravnega razvoja prostora v najširšem pomenu besed: prostor in ljudje. Kot trajnostni razvoj ljudi razumemo ohranjanje in razvijanje identitete ljudi, ki pa je prostorsko-okoljska, gospodarska, družbena in ožje kulturna. Prav iz teh razlogov v prostorskem planiranju strokovno delimo kategorijo prostor v okoljsko-prostorski, družbeni in ožje kulturni prostor.

Etnologija kot veda preučuje horizontalno in vertikalno način življenja in s tem tudi življenjski stil ljudi in prostora, v katerem živijo in delujejo skozi stoletja. Kompleksno oziroma celostno identiteto je za PP najbolj primerno preučevati s kulturološko analizo. To je metoda, ki je bila razvita v osemdesetih letih na primerih prenove delov naselij v Sloveniji in na Škotskem. Metoda je univerzalna do te mere, da jo je mogoče prilagoditi za stare, nove dele urbaniziranih naselij kot tudi za ruralna območja, ki so poseljena.

Raziskave identitete so se začele v petdesetih oziroma šestdesetih letih: od "raziskav kulturnih vzorcev" do advokativnega planiranja (L. Peatty 1967), prek "skritih dimenzij" (E. T. Hall 1969), koncepta "pripadati: kulturna identiteta in organizacija družbe" (A. P. Cohen 1982) do ekološke, regionalne in lokalne, politične in socialne identitete, pa vse do kulturne, ki je večplastna, zelo raznolika in odločilna za razvoj neke socialne skupine oziroma prostora, lokalitete oziroma urbanega ali ruralnega ambianta.

Identiteta so vrednote, problemi in kulturni vzorci, ki se odražajo horizontalno in vertikalno v prostoru in človeku kot posamezniku in predstavniku skupine oziroma družbe kot celote. Kompleksno identiteto predstavlja več vrst identitete:

Prostorska identiteta so vrednote, problemi in kulturni vzorci, ki se odražajo horizontalno in vertikalno v

prostoru, ki je geografsko območje oziroma ožji prostor, običajno ga poimenujemo z besedo ambient. Fizično pa je to del naselja, ulica, manjše naselje s pripadajočim nepozidanim prostorom in v kombinaciji s človekom. Pomemben sestavni del sta način življenja in življenjski stil posameznika oziroma skupin, ki živijo in odločilno sooblikujejo prostorsko identiteto. Pretežno se tudi ujema z etnološkim strokovnim terminom materialna kultura.

Gospodarska identiteta je osnova, iz katere nastaja oziroma je z njo določena socialna in ožja identiteta v prostoru, in sicer posameznikov in skupine, ki je predmet njenega oblikovanja in raziskovanja. Gospodarska identiteta je družbeni del vrednot, problemov in gospodarskih vzorcev.

Socialna ali družbena identiteta v največji meri ustreza delitvi na družbeno kulturo znotraj etnološke vede z razlikovanjem med načinom življenja (splošno oziroma značilno biološke potrebe in standardi) in življenjskim stilom (posebnosti posameznika oziroma skupine). Je družbeni del vrednot, problemov in socialnih oziroma širše družbenih vzorcev.

Ožje kulturna identiteta prav tako ustreza klasični delitvi na "duhovno" kulturo z zgoraj opisanim razlikovanjem načina življenja in življenjskega stila posameznika in skupine. Je ožje kulturni del vrednot, problemov in ožjih in širših kulturnih vzorcev.

Planibilni elementi

V PP operiramo z elementi, ki jih je mogoče raziskati in po možnosti tudi grafično predstaviti v dokumentu, ki ga strokovno imenujemo prostorski plan. Osnova so zato "planibilni" elementi, ki so:

- državni plan prostorskega razvoja z vsemi prostorskimi prioritetami, ki mora biti nadsektorski, omogočati demokratičen, a hkrati trajnosten razvoj;
- strateško planiranje infrastrukture od prometne do kulturno-izobraževalne in oskrbne (od makro do mikro nivoja);
- razvoj regij in urejanje naselij;
- kompleksna prenova oziroma regeneracija delov naselij oziroma celot;
- nova pozidava v kontekstu regije, naselja oziroma lokacije.

Tehnike planiranja

Nadresorsko planiranje si prizadeva dosegati uravnotežen trajnostni oziroma sonaravni razvoj države kot celote. Delo strokovnjakov z multidisciplinarnim znanjem in timsko delo varuhov ter uporabnikov prostora mora biti prežeto tudi z ekonomijo in ekonomiko ter do neke mere tudi s socialnimi cilji (stanovanja, ekonomsko in socialno degradirana območja bodisi "industrijska" bodisi "stanovanjska").

Načrtovanje pretežno zajema konkretizacijo v prostoru, ki jo po veljavni zakonodaji razumemo kot izvedbene načrte. Med določenimi strokovnjaki velja mnenje, da naj ne bi razlikovali med planerji in načrtovalci. V več državah razlikujejo med tistimi, ki načrtujejo/planirajo

dolgoročno in med izvajalci/načrtovalci/projektanti, ki pripravljajo izvedbene načrte oziroma projekte. Načrtovalski / projektantski del se mora profesionalizirati in tudi primerno privatizirati oziroma podjetniško usposobiti in zaživeti.

Kontrola izvedbe oziroma posega v prostor. V tem delu niso aktivne samo inšpekcijske službe, ki bi morale delovati skladno z zakonodajo, ampak tudi licenciranje projektantov. Problem nezakonitih, nelegalnih, posegov v prostor bi morali izbrisati iz prakse.

Presoja vplivov na okolje (PVO) – Environmental Impact Assessment je že obvezen element večjih posegov v prostor.

Družbeni vplivi na okolje (DVO) – Social Impact Assessment, ki pri nas še ni obvezen, bo pa postal instrument, s katerim bo mogoče posredovati in uravnotežiti odklone, pozitivne in negativne, ki jih povzroča trg na področju prostora, ko ga obravnavamo celostno. Med družbene vplive sodijo tudi **ekonomski vplivi (EVO)** na okolje in ljudi.

Etnologija v planiranju:

Kulturološki pristopi (KP) v iskanju integralnih prostorskih konceptov varovanja in razvoja prostora na ravni regij, naselij, lokalitet. **Kulturološka analiza (KA)** v postopkih integralne prenove naselij, delov naselij. Pri tej metodi gre za horizontalno in vertikalno soočanje različnih strok in sektorjev ter za opredelitev medsebojnih vplivov. **Kulturološka sinteza (KS)** predstavlja nadgradnjo kulturološke analize z integralnimi rešitvami za varovanje in razvoj na konkretnem primeru.

Demokracija postopkov (DP) od planskih, do izvedbeno-načrtovalskih. Konvencija o dostopnosti okoljskih informacij in soudeležbi prebivalcev (Aarhus 1998) zavezuje državo, vlado in Ministrstvo za okolje in prostor, da vzpostavi sistem izobraževanja in okoljske vzgoje za vse generacije tudi medresorsko in nadsektorsko.

PRILOŽNOSTI ZA IZBOLJŠANJE METOD, TEHNIK IN PRAKSE PROSTORSKEGA PLANIRANJA S PRIMERNO VKLJUČITVIJO RAZISKAV KOMPLEKSNE IDENTITETE

ali

ETNOLOGIJE V PP

Potrebna je:

- uporaba novih tehnik in metod v prostorskem planiranju tako DVO, EVO, KI, KA, KS, ki smo jih našli in opredelili;
- posebna licenca za planerja in tudi posebna za načrtovalca, podobno kot v tujini, in združevanje v Zbornico urbanistov, ki bi strokovno in praktično razmejila delo med urbanisti in arhitekti oziroma med planerji in projektanti;
- poenostavitev, profesionalizacija in usklajitev postopkov pridobivanja in izvajanja dovoljenj z

zakonodajo ter ureditev pravnomočnega in učinkovitega nadzora v prostoru;

- **konkretizacija nadzora**, ne le zakonodaja (Na ravni zakonodaje stvari do neke mere delujejo, v praksi pa vlada velika anarhija. Pretežno k temu neredu pripomore zastarela zakonodaja, delno naši "balkanizirani" kulturni vzorci, neprofesionalnost in nesankcioniranje profesije oziroma neizvajanje že obstoječih predpisov.);
- **konkretizacija večje demokratičnosti in soudeležbe prebivalcev** v postopkih načrtovanja in izvajanja prostorskega planiranja.

Prostorska zakonodaja:

Republika Slovenija ima Zakon o varstvu okolja (ZVO 1993), pod katerega sodi tudi prostorska zakonodaja. Povedati moramo, da še vedno velja zakonodaja iz prejšnjega političnega sistema in to je tudi eden izmed razlogov, da sistem ne deluje. Že takoj na začetku je treba poudariti, da je prostorska zakonodaja tudi v državah EU prepuščena nacionalni ravni.

V pristojnosti EU je le regionalna infrastruktura, posebno veliki transportni koridorji, ki so predmet načrtovanja in soodločanja EU. Za Slovenijo so bili veliki transportni koridorji v pretežni meri določeni v predpristopnem obdobju. EU si prizadeva za dobro povezavo med članicami, in po odločitvi za razširitev (Maastricht 1993 in Amsterdam 1996) je začela podpisovati tudi Transportne sporazume z državami, ki bi lahko bile kandidatke za polnopravno članstvo v EU. Slovenija predstavlja pomembno geostrateško točko za koridorje proti vzhodu in jugu, predvsem do Grčije. Harmonizirati oziroma prilagoditi moramo okoljsko zakonodajo, zagotoviti transportne koridorje in sami urejati prostorski razvoj.

Zakonodaja prostorskega planiranja je v pristojnosti nacionalnih držav, ni na ravni Evropske unije (EU), kar po vključitvi tudi pomeni, da Slovenija lahko strateško planira za slovensko etnično ozemlje, ki v tem primeru zajema celoten prostor, kjer živijo Slovenci, pa čeprav zunaj uradno priznanih meja. Slovensko avtohtono prebivalstvo pomeni otoke kulture, ki pripomore k raznovrstnosti in raznolikosti, ne le Slovenije, temveč celotne EU.

Slovenija in EU

Planiranje, načrtovanje in urejanje prostora je v EU zelo pomembno. Hkrati pa si EU postavlja prioritete sprememb in finančnih podpor.

Potrebno bo:

- revidirati politike EU za kmetijstvo, okolje in "razvojne"-strukturne sklade ter upoštevati program INTERREG II, ki se nanaša na transnacionalne cone, obmejna območja. Znano je, da so nacionalne vlade locirale najbolj umazano industrijo in okolju škodljive objekte prav na teh območjih. Evropa pa postaja dežela brez meja in mora očistiti oziroma razviti tudi ta območja, ki imajo svojevrstno prioriteto.

- koordinirati investicije v makroinfrastrukturne projekte s sprejemom EURO-SPACE PLAN-a, nove avtoceste Z-V prek Poljske in J-S prek Madžarske in Mediterana do Baltika.
 - poskrbeti zavečje približevanje in usklajenost politik EU z mednarodnimi telesi, kot so UN, WHO (Blue Med Plan, HEALTHY Cities), IUCN (varovanje redkih habitatov), SVET EVROPE (ceste kulturne dediščine, romarske poti, Hanseatska trgovska pot, IFHP trajnostna mesta, varnost v prometu);
 - povečanje financiranja (opazen je spremenjen odnos do ohranjanja dediščine, pozitivnega razvoja "zelenega" in "kulturnega" turizma);
 - regeneriranje lokalnih skupnosti z integralno prenovno, ki vključuje ekonomsko, socialno in kulturološko revitalizacijo in regeneracijo prostora in prebivalcev;
 - finančno podpiranje javnega transporta iz okoljskih razlogov;
 - podpirati v razvoju zaostale regije (PTO območja).
- V vse te programe in politike pa se lahko vključuje tudi Slovenija, pri čemer ji morajo biti popolnoma jasne njene varstvene in razvojne prioritete.

Zaključek

Slovenija je prostorsko, v primerjavi z deželami EU, relativno majhna država. Majhna je po kriteriju površine in tudi po kriteriju števila prebivalcev, vendar gigant po biotski in krajinski raznolikosti in raznovrstnosti, ki je tako zelo cenjena na področju varstva naravne in kulturne dediščine, ne zavedamo pa se je dovolj na področju identitete prostora in narodne skupnosti oziroma na ravni države, predvsem kadar ta nastopa navzven.

Vsakovrstna identiteta, od gospodarske, socialne do ožje prostorske, pride lahko v veliki meri do izraza s tehnikami in metodami prostorskega planiranja. Razvoj in kontinuiteta identitete sta izjemnega pomena. Za ohranjanje in razvoj prostora je zelo pomembna identiteta teh prostorov, ki jih soustvarjajo prebivalci z načinom življenja in življenjskim stilom v nekem širšem prostoru, regiji, oziroma na neki lokaliteti, naselju, za katere se načrtujejo in izvajajo prostorski plani in izvedbeni načrti.

Partnerstvo med etnologijo in PP je edini primeren način vključevanja kompleksnih raziskav identitete o prostoru in za prostor oziroma ambientih in krajinah Republike Slovenije. Kompleksno identiteto Slovenije pa bomo lahko primerno ohranjali in razvijali le s PP oziroma s partnerstvom med strokami, med katere sodi tudi konservatorstvo. Slednje je tudi ena izmed strok, ki morajo biti vključene v interdisciplinaren in celostni pristop za trajnostni razvoj in ohranjanje in hkrati tudi razvijanje kompleksne identitete v Sloveniji.

Viri in literatura:

- BERCE - BRATKO, Branka 1985: Etnološki vidik v urbanističnem in prostorskem planiranju. Oddelek za etnologijo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, magistrska naloga.
- - 1992: Culturological Analysis in Urban Rehabilitation: Cases in Slovenia and Scotland. Ph.D Study at Centre for Planning, University of Strathclyde, Glasgow, Scotland.
- - 1997: Prostorsko planiranje kot učinkovito orodje za doseganje trajnostnega in uravnoteženega razvoja ob vstopanju v evropsko unijo. Sedlarjevo srečanje urbanistov, Nova Gorica 23-24. oktober 1998.
- 2000: Can Small Urban Communities Survive? Ashgate-Gower House.
- BLACKMAN, D. 1998: Fears of European polluted land Plan. V: Planning 25, 7.
- EUROPEAN spatial development perspective. Nordwijk 1999.
- HEALY, A. 1998: Bordering on the obscure V: Planning 18, 11.
- KITCHEN, T. 1998: The RTPs research role. V: Planning 11, 21.
- PROGRAM pristopne strategije v EU. V: Poročevalec. Državni zbor RS, 1998.
- THE EU COMPENDIUM of spatial planning systems and policies. European communities, Luxembourg 1997.
- WILLIAMS, R. 1998: A new charter, not an old set of values. V: Planning 28, 9.
- - 1998a: Assessors should go back to school. V: Planning 28, 10.
- ZAKON o varstvu okolja, 1993.
- ZAKON o varstvu kulturne dediščine, 1999.

Izvirni znanstveni članek/1.01

Inga Miklavčič - Brezigar

KULTURNA IDENTITETA IN ETNOLOGIJA V OKVIRU MODERNE GLOBALIZACIJE

*ali "živeti lokalno, misliti globalno" v vlogi etnologa muzealca
z obrobja Slovenije*

*Fenomen globalizacije,
ki z ekonomskim in
družbenim učinkom, v
temeljih spreminja
svetovno družbo, se
dotika tudi vprašanj
etnologije, ki se s
specifiko svojih*

*raziskovanj usmerja na obravnavo kulturne in
etnične identitete posameznih skupnosti.*

*Vprašanja, ki se postavljajo pred etnologe ob
raziskovanju lokalne kulture, zadevajo tudi
razmislek o možnostih ohranjanja
identitete posameznika in etnične skupnosti
v okviru globalne kulture. Članek opisuje
razmislek ob srečanju z globalizacijo prek
medijev in izkušnje ob terenskem in
muzejskem delu z vidika dela etnologa-
muzealca v lokalnem kompleksnem muzeju.*

Etnologija se s specifiko svojih raziskovanj, usmerjenih v obravnavo kulturne (in etnične) identitete posameznih skupnosti, sooča s povsem novim fenomenom globalizacije, ki v temeljih spreminja svetovno družbo. Vprašanje, ki se postavlja pred etnologe ob raziskovanju lokalne kulture zadeva tudi razmislek o možnostih ohranjanja identitete posameznika, vpetega v lokalno in etnično skupnost. Globalizacija kot tendenca

uniformiranja materialne kulture z ekonomsko globalizacijo ter duhovne in socialne kulture s kulturno globalizacijo poraja tudi nasprotno učinke v smeri iskanja in potenciranja lokalnih identitet in - v stiku z globalnimi tokovi preseljevanja - poskuša le-te zavarovati tudi s ksenofobično obrambo pred "tujci" vseh vrst. Etnična in nacionalna kolektivna identiteta (na podlagi različnih kulturnih elementov od jezika do običajev, religije ali česa drugega) je bila in je še vedno gibalno združevanja ljudstev v etnije in nacije, ki težijo k lastni državi (v današnjem času lahko opazujemo primer boja kosovskih Albancev za priznanje in institucionaliziranje njihove etnične identitete in njihovo, mogoče zdaj že nekoliko pozabljeno parolo Kosovo - republika). Ne glede na porajajoče se premike od kolektiva k posamezniku pa se etnična in z njo povezana lokalna identiteta ohranja kot pomemben element zavedanja pripadnosti posameznika določeni lokalni skupnosti.

Premik od kolektiva k posamezniku

Etnologija že od šestdesetih let zapuša "odmirajoči stari svet vasi" (Kuhar 1972) kot predmet raziskave in na predmetu ali pojmu narodopisja (etnografije) temelječo metodološko usmeritev. Po "pozitivističnem" in "historičnem" programu slovenske etnologije 20. stoletja, po dveh definicijah etnologije (Baševi o zgodovini načina življenja posameznih narodov in Kremenškovi o specializirani disciplini historiografskega raziskovanja posameznih skupin, ki dajejo etnični ali nacionalni enoti njen značaj), ki sta po Rajku Muršiču "kraljevali" od šestdesetih let dalje (Muršič 1995, 148), je pristala na "človeku" kot objektu raziskovanja. Metodologija preusmeritve objekta raziskave s predmeta na ljudi je potekala prek raziskave "načina življenja" posameznih narodov in/ali slojev in skupin, ki oblikujejo etnično ali nacionalno enoto v okviru definicij

etnologije (veda o narodu oz. etnični ali nacionalni enoti kot kulturni in historični entiteti). Nekateri "stari" etnologi se sicer še vedno poskušamo držati pojma "etnologije" in ne pristajamo zlahka na Muršičevo radikalno sintagmo *"Kultura in življenje sta prazna pojma; predmet raziskave je lahko samo človek, ali pa so to stvari, ki jih človek producira za lastno reprodukcijo."* (Muršič, prav tam). Okrog te sintagme se očitno nadaljuje teoretični disput "med narodopisjem in antropologijo" (Slavec Gradišnik 1995, 125-140, Kremenšek 1995, 141-146), ki rezultira v preimenovanju Oddelka za etnologijo v Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo in v epilogu Ingrid Slavec Gradišnik *"O 'antropologizaciji' etnologije"* (Slavec Gradišnik 2000: 509-524), kjer opisuje premike od etnologije k antropologiji oz. kulturni antropologiji. Sama teoretična podlaga stroke, ki združuje etnologijo in kulturno antropologijo, je danes sprejeta več ali manj kot dejstvo, "stari" etnologi pa se empirično ujamemo v nadaljevanje Muršičevega razmišljanja: *"(In) človek ni abstrakcija, to so zmeraj ljudje z imeni in priimki, skupine ljudi, skupnosti in le neke na obzorju, v zelo oddaljeni perspektivi človeštvo v celoti."* (Muršič, prav tam). Tovrstna konceptualna in metodološka spoznanja v etnoloških raziskavah reflektirajo v vedno večji personalizaciji raziskav tako s strani etnologov/ etnologinj, kot s strani t. i. "informatorjev". Le-ti se v objavah pojavljajo z izjavami v prvi osebi, s citati intervjujev, objave osebnih spominov in življenjskih zgodb¹ pa so se v novjšem času razvile v tako rekoč posebno smer slovenske etnologije (Makarovič, Ramšak 1997).

Etnologi muzealci sledimo razvoju obeh bazičnih strok v stalni razpetosti med raziskavami in razstavami, med teorijo in prakso. Če se torej v raziskavah kaže personalizacija izjav, se v razstavah kaže personifikacija predmetov. Predmetu se pripiše zgodba konkretnih oseb ali se nanjo naveže, če se le da. Včasih se predmet naveže na zgodbo dogodka, ki naj zbujajo obiskovalcu asociacijo na svojo lastno izkušnjo (*"to imamo, smo imeli tudi mi doma"*, ali *"je imela moja nana"*).² Muzeji, polni zaprašenih, skorajda pozabljenih predmetov v poltemi, pa so se v devetdesetih letih 20. stoletja vedno bolj razvijali v smeri predloga muzealca Tomislava Šole, ki koncept muzeja kot "shrambe predmetov" zamenja s konceptom muzeja kot "najprej hiše idej, šele potem predmetov". (Šola 1997, 1998). Tako se shizofrenija etnologa muzealca, ki se je v začetku osemdesetih let po Našku Križnarju v muzeju obnašal kot kustos 19. stoletja, publicistično pa kot sodobni etnolog (Križnar 1980), razreši prek empiričnega dela etnologov v muzejih, ki s pripovedjo predmetov razkrivajo vsakdanje življenje (Slavec Gradišnik 2000, 502-507) prebivalstva in njihovo vpetost v "način življenja".

Globalizacija nas okupira

Fenomen "globalizacije" začenja v začetku tretjega tisočletja prodirati v zadnji kotic stvarnega, miselnega in zavestnega sveta "vsakdanjega življenja". Globalizacija je po enciklopedični razlagi razvita stopnja ekonomskega in imperialističnega ekspanzionizma

svetovnih korporacij. Globalna ekonomija integrira vse aspekte ekonomije v soodvisnost na svetovni ravni, kot njeni simboli pa nastopajo Coca-cola, McDonald's ali Kodak ter vedno večje število produktov, ki nam lahko tudi v zadnji indonezijski vasi pričarajo iluzijo "doma". Kulturna globalizacija se povezuje v soodvisnost prek javnih medijev, reklam, interneta in elektronske pošte, simbolizacija globalizacije kulture pa se je prek radijskih in televizijskih aparatov in telefonov povojnega obdobja prenesla na CD-playerje, osebne računalnike in mobilne telefone devetdesetih let.

Vpliv globalizacije ponovno potegne etnologa v vprašanja "družbenih skupnosti", "etnijs", v vprašanja "identitete" z vsemi njenimi osebnimi in družbenimi variantami (Južnič 1993) in psihološkimi diskurzi (Mirjana Nastran-Ule 2000).

Ob globalizaciji nas v razmišljanja o večnih vprašanjih, kaj povezuje in kaj ločuje posamezne kraje in ljudi, njihov način življenja, jezik, navade in običaje, videz in vrsto drugih elementov, združenih v pojem "kulturne identitete" in posledično "etnične identitete", povleče predvsem realnost krutih etničnih razprtij balkanskih in drugih držav in narodov sveta. Prav tako trčimo ob problem globalizacije, ko se soočimo z novodobnim "preseljevanjem ljudstev", ki jih po eni strani definira migracija "iz nuje" - poosebljena v beguncih, političnih in ekonomskih emigrantih, priseljencih in azilantih - ter njeno diametralno nasprotje - migracija "iz zabave", poosebljena v kategorijah, ki jih Bojan Baskar posrečeno označi kot "tri kaste: turisti, popotniki in antropologi" (Baskar 2001).

Problematika "kulturne identitete" v povezavi z "etnično identiteto", ki se vzpostavi ob prodoru globalizacije in njenih posledic v vsak najmanjši kraj nekoč trdno v

1 Osební spomíní v domoznanski spísi v knjígah strokovnjakov in nestrokovnjakov so bili vedno hvaležno gradivo etnologov. Večinoma so jih zapisovali intelektualci, družbeni delavci, učitelji, duhovniki, politiki, lokalni zgodovinarji itd. Posebna vrednost te etnološke smeri pa so zapisi spominov "navadnih" ljudi, ljudi "iz ljudstva", ki so bili v "stari" etnologiji tako rekoč brezimni informatorski material. V tej smeri slovenske etnologije je najizrazitejša predstavnica Marija Makarovič, ki je s serijo Tako smo živeli in z objavami spominov koroških Slovencev, spodbudila še druge etnologe in neetnologe: Antonija Puštak je skupaj z etnologinjo Ivanko Počkar uredila življenjepise Stajercev in Kranjcev ob sotočju rek Krke, Save in Sotle (Puštak, Počkar 1998), Magda Rodman je skupaj z Marijo Makarovič pripravila spomine Vipavcev in Vipavk (Rodman, Makarovič 2000).

2 Muzej holokavsta - The United States Holocaust Memorial Museum, Washington, USA, odprt 1993, je na globalno raven prenesel povezavo predmeta z osebo, prav tako povezavo abstraktne zgodbe s konkretno osebo z imenom in priimkom. V muzejsko predstavitev žrtev holokavsta je bil sicer že prej uveden višji asociativni nivo, s katerim je obiskovalcu omogočeno identificiranje z žrtvijo - npr. v spominskem muzeju rekonstruirane hiše Ane Frank v Amsterdamu, do neke mere tudi v ohranjenih koncentracijskih taboriščih. Prav tako smo prek raznih spominskih hiš in muzejskih zbirk s pomočjo osebnih predmetov spoznavali življenje slavnih osebnosti. Novost je uvajanje "neslavnih" osebnosti v kolektivni prikaz nekega dogajanja. Muzej novejšje zgodovine na podoben način pripravlja razstavo o slovenskih izseljencih, kjer bodo prek osebnih usod posameznikov ali njihovih družin predstavljene izseljenske poti Slovencev.

tradicionalnost in ustaljen način življenja zasidrane lokalne skupnosti, vznemirja tako lokalne prebivalce, ponosne na svoj kraj, pokrajino, deželo, narod, državo, ki jim predstavljajo "identiteto", kot tudi "obiskovalce", ki v vsakem od zgoraj naštetih geografskih in kulturnih območij, prepoznavajo posebnosti lokalne kulture. V primeru "priseljencev" (beguncev, imigrantov, azilantov) gre za opažanja elementov zavarovanja, ohranjanja "čistosti" lokalne kulture; priseljenci to čutijo kot sovražno nastrojenost okolja, ki jih zavrača - lokalna skupnost s ksenofobijo potencira varovanje svoje identitete, občutek pripadnosti³ in etnične distance do rase, nacije, etnične ali družbene pripadnosti tujcev. (Južnič 1993, 272-276). "Turisti, popotniki in antropologi" običajno opažajo elemente razlikovanja v pozitivističnem sprejemanju in dojemanju razlik in podobnosti "mojega" in "njihovega" naroda s subjektivnimi občutki in vrednostnimi sistemi kot "zanimivo", "lepo", "drugačno", v pridobivanju "domačijskih izkušenj", ki jih potem interpretirajo na sebi lasten, nemalokrat popačen način (Baskar 2000). V ekstremih se na podlagi identifikacijskih znakov ljudje prepoznavajo, postajajo prijatelji, sosedje, se združujejo v narode in države - ali pa si postajajo nasprotniki, sovražniki in se spogledujejo prek puškine cevi. Problem se iz novic od daleč, ki nam jih prek globalne CNN še sveže dostavijo na dom vsako jutro, zelo hitro realizira v novico iz prekmurske ali bloške vasi ali v novico iz sosesčine - in globalno v trenutku postane lokalno.

V primerjavi s preteklostjo postaja korelacijski problem osebne in kolektivne identitete, s katero je človek prek materialne, socialne ali duhovne dediščine ukoreninjen v določeno skupnost, na drugačen način spet problem sodobnega človeka. Kulturna identiteta je pri tem le ena izmed identitet v vrsti mnogih, s katerimi človek išče, po Južniču, "sidrišče človekovega obstajanja, ki bi mu rekli kar pripadanje" (Južnič 1993, 5). Ana Kučan npr. piše o krajini kot identifikacijskem elementu (Kučan 1990) in implicira "krajinsko identiteto", Slavoj Žižek v Kugi fantazem uvaža tudi rahlo obscene identifikacijske elemente posameznih urbanih ali ideoloških skupin (Žižek 1997). Obravnave problematike identitete po Južniču izhajajo iz "zmede in zbežanosti, ki je delež naše sodobnosti, ko človek in cele človeške skupnosti skoraj obupano iščejo svojo identiteto." (Južnič, prav tam)

Zmeda in zbežanost sodobnega človeka (ali človeštva?) z globalizacijo, ki počasi nadomešča "evropeizacijo" in/ali "amerikanizacijo" v povezavi s kulturno identiteto zahodnega sveta, se uvaža predvsem s tehnološkim razvojem, ki manjša razdalje in izoliranost posameznih skupnosti. Ob tem se izgublja razlike, ki določajo identiteto in ves svet postaja ena sama velika vas - ali bolje mesto. Ključni problem globalizacije se pri tem pojavlja v različnih fobijah, generiranih tako prek medijev (s poplavo različnih informacij) kot prek empiričnega izkustva vsakdanjega življenja. Odločitve "ljudstva" in v veliki meri tudi njegovih političnih "predstavnikov" so odvisne od medijev, ki prek intervjujev ali prispevkov teoretska in strokovna razmišljanja prenašajo na vsakdanji nivo ("učenih knjig

nihče ne bere"), v še večji meri pa od čisto banalnih osebnih stikov, vsakdanjih situacij in izkušenj ob osebni vpletenosti v razne "globalizacijske" procese.

Ekonomist Jože Mencinger npr. opozarja na pasti tržnega gospodarstva in prihajajočega kapitalizma ter prevlado "ameriškega tržnega fundamentalizma" ki grozi "učinkovitim in obenem socialno uspešnim gospodarstvom Zahodne Evrope", s katerimi se je primerjalo slovensko gospodarstvo in ostala gospodarstva bivših socialističnih držav Vzhodne Evrope v času tranzicije. Obenem se boji, da globalizacija, ki je po njegovem mnenju "pretežno amerikanizacija, oz. vsiljevanje ameriških idealov vsemu svetu," ne obeta nič dobrega tudi zaradi "konkurence, ki jo hkrati prinaša, pa tudi uničuje" in "vse bolj spominja na nekakšen gospodarski kanibalizem, ki morda vodi, na to vsaj opozarjajo prevzemi, tudi h koncu tržnega gospodarstva". Mencinger v isti sapi tudi opozori, da "razvoj informacijskega sistema vodi v, kot kaže, družbo velikega brata". (Mencinger 2000). Dejansko vsi občutimo monopole velikih "globalnih" družb in potrošništvo, ki prek reklam v poštnih predalih vdira v naše vsakdanje življenje. Navdušenje nad svetovno informacijsko mrežo je kot pri Mencingerju pomešano z nezaupanjem, ko ta mreža posega v vsakdanjo komunikacijo posameznika, vse skupaj pa vodi v pritrdjevanje zaključku, da sta "trg in pravica do zasebnosti temelja demokracije". Ob prebiranju intervjuja resnično začutimo, da bi nas ob veselju nad dobrodošlico tudi nekoliko zmrazilo, ko (če) bi, kot navaja Mencinger, ob prihodu v hotelsko sobo na televizorju zagledali napis "Welcome, Mr. Mencinger" oz. podoben osebni napis. Personifikacija dobrodošlice v tuji, brezosebni sobi, ki si je ne želimo prisvojiti ("udomačiti", bi rekel Saint Exuperyjev Mali princ), je tako še en v množici elementov svetovne "globalne" strukture, ki grozi z izgubo lastne identitete (v svetovni uniformiranosti) in osebne integritete (in pravice do zasebnosti).

Družboslovca Borut Brumen in Darko Štrajn sta v javnem mediju s strokovno distanco in z osebno prizadetostjo (in zgroženostjo nad dogajanjem) prikazala ksenofobičnost slovenske družbe v odnosu do prebžnikov in tujcev in poskušala spremeniti javno mnenje. Odnos intelektualca, ki pozna zgodovinska dogajanja po svetu in Evropi, je v Brumnovem pristopu označen z empatično navdahnjenimi ironizirajočimi uvodnimi besedami: "Zadnje leto dni smo v Sloveniji spremljali uvod v nadaljevanke o lovskih uspehih naše policije. Njihove trofeje so bili prestrašeni ljudje, možje, ženske in otroci, iz različnih držav deprivilegiranega večinskega dela sveta, ki so jih budni varuhi reda in zakonitosti ujeli pri kriminalnih dejanjih peščenja po poljih, travnikih in gozdovih ali gnetenja po avtomobilih. Vrli policisti so jih najprej popisali, jim pobrali ves denar in nakit, nato pa jih ponavadi zaprli v domove, ki niso bili samo po imenu podobni koncentracijskih taboriščem." Napaka uvodnih besed je mogoče le pretekli čas, v katerem so zapisane, saj se opisano dogaja še danes, tukaj in zdaj. Mogoče se je nekoliko spremenil le odnos, ki ga je Brumen z diametralnim preskokom v kožo "predstavnikov družbe" zapisal v nadaljevanju besedila: "Če ne že prej na organiziranih 'safarijih', so jih sedaj gotovo obiskali predstavniki in predstavnice sumničave

sedme sile. V kleni slovenščini so jih zasliševali, zakaj, da nas ogrožajo, zbirali podatke o njihovih rasnih lastnostih in se zgražali nad 'divjaško' nefotogeničnostjo. 'Seveda, ko pa imajo nekaj za hrbtom,' so poročali svojim urednikom, ki so jih takoj napotili razkrit, kaj je to." V tem stilu se nadaljuje nadaljevanka, ki jo Brumen poimenuje "bal slovenske ksenofobije in rasizma" (Brumen 2001). Članek je napisan za medijske potrebe, zato je prav, da z ostrino besed postavi ogledalo družbi, ki se ji ksenofobija lahko vrne kot bumerang. Darko Štrajn z mekoliko manj ostrim stavkom ugotavlja, da "brez tujcev ne bo šlo," ter poskuša z apelom ugotavljati, "kako obrniti javno mnenje" (Štrajn 2001).

V končnem Štrajnovem vprašanju pa se skriva ključ problema, o katerem razpravljamo. "Javno mnenje" oziroma slovenska družba je s svojim vrednostim sistemom razmeroma slabo prilagojena problemom, ki se ji kot izziv postavljajo ob "grozeči" globalizaciji. Deloma jih zaslutimo iz prej opisanih situacij: "klena slovenščina" - jezik in občutljivost Slovencev do lastnega jezika (ne glede na to, da zelo grdo ravnamo z njim); kriminalizacija "pešačenja po poljih" - vstop, vdor v lastnino, vdor na zemljo (vsi, ki smo živeli v stiku s slovenskimi kmeti, vemo, da "buhvari stopit" na njegov travnik ali njivo, rabutanje sadja in beg pred razjarjenim kmetom pa je bil sploh slovenski nacionalni šport); "zgražanje nad videzom" - nujnost konformizma v navadah, obnašanju in oblačilih. Predvsem pa je tu sumničavost, zaobjeta v stavku "nekaj imajo za bregom". Sumničavost se raztegne na medije oz. na pisce in poročevalce v trenutku, ko ljudje, zaslutijo ali si samo domišljajo, da nekdo nekaj prikriva. Korelacija besedne, vizualne in materialne resnice v integralni povezavi posrednih in neposrednih (osebnih, personificiranih) izkušenj, je tu ključna: sosedje zbirnih centrov azilantov ali "centrov za odstranjevanje tujcev" ne bodo kar tako verjeli, da so prebežniki in ilegalci res "prestrašeni ljudje, može, žene in otroci", če vidijo in izkusijo močne, avanturistične in samozavestne mladce, ki se na poti v "boljše" življenje ne ustrašijo ovir. Policisti, ki za vsakdanje tveganje ob meji ne dobivajo kaj dosti več od povprečne slovenske plače, ne bodo več zmogli empatije ob neprespanih nočeh in tisočih polovljenih ljudi. Kvantiteta emocij se v povsem obrambnem mehanizmu na račun kvalitete zreducira na minimum - in pogosto v birokratski nuji vsakdanjega stika s tujerodnimi ljudmi in njihovo kulturo trpi empatija. Podobno se je dogajalo ljudem, ki so z odprtim srcem priskočili na pomoč beguncem iz balkanskih vojn. Tu pa se etnologija sreča s politiko.

Negotovost v odločitvi, ali zaupati ali ne medijem (kot posrednikom družbenih dogajanj in političnih odločitev), ob katerih navadni "smrtniki" težko presodimo njihovo realno težo, lahko do neke mere ublaži drugi vidik globalnega preseljevanja ljudstev, ki smo ga omenili: osebna izkušnja "popotnikov, turistov in antropologov".

Ne glede na namene in metode obiskovanja tujih krajev in ljudi je stik dragocen. Rasistične podtone, pa bodisi da gre za direktno pozicijo "gledanja z viška" ali za Rousseaujevsko idealiziranje "čistega ljudstva," je pač treba vzeti v zakup, saj verjetno v vsakem pomalem,

odvisno od okoliščin, živi kanček tovrstnih občutkov.⁴

In kje sta zdaj lokalno življenje in etnolog v muzeju?

Etnolog / etnologinja in z njim/njo vred etnologija, ki jo živi v vsakdanjem življenju, vpet/a v lokalno skupnost, delo na terenu in obenem delo v muzeju, ne more ostati neprizadet/a ob globalnih procesih na lokalni ravni, ki so priložnost za preverjanje njegove/njene vloge in pomen v bodoče.

Problematika identitete, predstavljena na globalni ravni, se na lokalni ravni izkazuje v nizu drobnih, vsakdanjih identifikacijskih znakov, ki razmejujejo določene identitete na mejnih območjih z drugimi etnijami, ideološkimi, religioznimi, kulturnimi itd. skupnostmi (Banks 1997, 1996) tudi in predvsem na lokalni ravni. V slovenski kulturi je znan rek "vsaka vas ima svoj glas", ki prek jezikovne bariere narečij ločuje ne le narečna območja, pač pa tudi posamezne vasi.

Muzejska interpretacija etnoloških znakov identificiranja se je nekako do sedemdesetih let osredotočala na predstavljanje identifikacijskih znakov "tradicionalne" ljudske kulture v okviru znanih etnoloških paradig: materialne, socialne in duhovne kulture tradicionalnega kmečkega okolja kot simbola slovenskega naroda, oblikovanega v 19. stoletju v vaškem in malomestnem ambientu slovenskega podeželja. Tovrstna "slovenska narodna kultura" je svoje znake ohranjela do srede 20. stoletja. Zbiranje in predstavitev materializiranih identifikacijskih znakov je bilo nujno zaradi hitro izginjajoče tradicionalne kulture. Že od začetka 20. stoletja so se tradicionalni znaki začeli počasi izgubljati - na Primorskem, ki je po 1. svetovni vojni ostala pod Italijo in doživela raznarodovalni pritisk italijanskega fašističnega režima, je bila izguba še večja in je posegala na ključni identifikacijski etnični znak - jezik kot jezik svobode misli³ (Chomsky, 1997 (1973). Primorci, ki so si pod Avstrijo šele pridobili in oblikovali etnično identiteto, so pod Italijo pod vplivom italianizacije (prisilne, pod politiko fašističnega režima) začutili

3 Banks se pri definiciji pojma "etnična identiteta" ne obremenjuje s striktnim definiranjem termina, ki ga uporablja v bolj splošnem pomenu občutenja pripadnosti neki etnično definirani skupnosti (občutenje, ki je lahko subjektivno s strani posameznika ali krajsnica za označevanje pozicije, atribuirane posamezniku) (Banks 1997, 1996, 9).

4 Na nivoju medetničnih odnosov se "rasistični" občutki kažejo vedno s poimenovanjem, ki se spreminja glede na zgodovinski kontekst in se glede na nove okoliščine tudi tolerančno mehča. Pri nas na zahodni meji smo Italijane nekoč posmehljivo označevali z "lahi", z ideološkim predznakom so še dolga leta po vojni bili tudi "fašisti", oni so nas označevali s "ščavi" in spet z ideološkim predznakom "comunisti" ali "titini". Nova generacija današnjih slovenskih goriških - v pomenu novogoriških - najstnikov pa Italijane označuje le še s posmehljivo izpeljanko iz "Italijan = tuljo, mn. tuljoti", medtem ko italijanski goriški najstniki, ki so še pred kratkim uporabljali prav tako posmehljivo izpeljanko iz "Jugoslovan = jugo, mn. jugi" zdaj večinoma uporabljajo kar "Slovenec = sloven, mn. sloveni".

eksistenčno stisko ob možni izgubi jezika (prepoved javne in privatne uporabe "materinega" jezika), kulture (prepoved društev), narodnostnih simbolov (prepoved "narodne" noše, simbolov v "narodnih" barvah), prek katerih se je etnična identiteta manifestirala.

Po drugi svetovni vojni in zmagi zavezniških sil nad italijanskim fašizmom so primorski Slovenci v prizadevanja za priključitev Primorske matičnemu kulturnemu in geografskemu območju Slovenije (matični domovini), čeprav v okviru tedanje komunistične države Jugoslavije vložili izjemno energijo. "Boj proti Italijanom", "boj za Slovenijo in Jugoslavijo" je zahteval uporabo političnih moči na nivoju državne politike in na meddržavnih pogajanjih, ljudstvo ali "primorski narod" pa je moralo anglo-ameriškim zavezniškim komisijam, ki so na lokalnem nivoju določale državno mejo med Italijo in Jugoslavijo, dokazati, da na tem območju živijo Slovenci, ki se identificirajo kot etnična skupnost nasproti Italijanom. Boj za priključitev Primorske Sloveniji (Jugoslaviji) se je odvijal tudi prek povsem etnografskih elementov, s katerimi je primorsko "ljudstvo" poskušalo dokazati svojo identiteto. Elemente identitete so "materializirali" v vidne, slišne in otipljive simbole npr.:

- Slovenski jezik, za primorske Slovence odločilen element identitete v razmerju do italijanskega jezika in s tem italijanske "kulture", "nacije" in "države", so predstavljale narodnostne parole, pogojene z ideologijo tistega časa, npr. "Tu smo Slovenci", "Tu je Jugoslavija", "Živel Tito" in podobne, nekatere zelo slikovite, izpisane na zidovih hiš. Napisi so v marsikateri vasi na Goriškem še vedno ohranjeni na fasadah starih hiš (muzej hrani fotodokumentacijo nekaterih napisov, še ohranjenih v letu 1998). Slovenski jezik, prisoten ob italijanskem, furlanskem in nemškem v mestu Gorici, predvsem pa v podeželski okolici, se je predstavil tudi prek narodnih manifestacij in govorov, manifestov in peticij na stenčasih in napisnih tablah.
- Običaji kot del socialne kulture so bili predstavljeni z značilnimi slavoloki, ki jih pozna slovenska ljudska tradicija okraševanja z zelenjem in postavljanja mlajev "majev" ob vaških praznikih. V tej obliki (sodobni
- "maji" in "prtoni" za mladoporočence) je okraševanje kot identifikacijski simbol še ohranjeno. Postavljanje "maja" v Dolini pri Trstu, ki je ostala pod Italijo, pa se je razvilo v institucijo "majence" kot iniciacijskega rituala vaških fantov in deklet ter istočasno manifestacije slovenstva vasi v sicer italijanskem državnem prostoru.
- Noša, del materialne kulture, je bila na manifestacijah uporabljena kot identifikacijski simbol: dekleta in žene so si iz padalske svile sešile nošo v slovenskih barvah: bela bluza, rdeče krilo in modre naramnice. Ideološko identifikacijo zmagovitega "slovenskega" ali "jugoslovanskega" komunističnega režima v kontrapolu z italijanskim "kapitalističnim" pa je označevala rdeča zvezda, našita na naramnice ženskega krila.

V tem času se je slovenski primorski prostor tudi prvič srečal z "amerikanizacijo" - angloameriško kulturo in

njenimi posebnostmi. V kontrastu z "našo" kulturo je spomin na zavezniške vojake in srečanja z zahodnjaško kulturo označen z ležerno držo "ameriškega vojaka", ki ima noge na mizi, kar v spominu naših ljudi na splošno označuje "Amerikance". Dobrine "zahodne" kulture, kot so čokolada, žvečilni gumiji "čingumi", cigarete in značilne "anglo-ameriške" kletvice, s katerimi se je Primorska srečala "pod zvezniki" v času 1945-1947, pa so s kasnejšo integracijo v lokalno kulturo že po drugi svetovni vojni nakazovale bodočo "globalizacijo".

V etnološki raziskavi povojnih dogodkov na Goriškem sem se tako prvič srečala s problemom etnografskega popisa identitetnih simbolov, v muzejski prezentaciji raziskave v razstavi z naslovom "Spomini naše mladosti - življenje pod zvezdami" (Goriški muzej, grad Kromberk 1998-99) pa s problemom, kako prikazati identiteto, pravzaprav simbole, ki naj identiteto "materializirajo", izolirajo iz konteksta drugih identitet in jo s tem prek muzejskega medija naredijo dostopno in dojemljivo obiskovalcem (Miklavčič - Brezigar 1998).

V raziskavi (in nato pri razstavi) sem se soočila s spreminjanjem identitete, povezane s političnimi odločitvami po drugi svetovni vojni, ki so na "način življenja" prinašale dogodke in odločitve t. i. "visoke politike". Po drugi svetovni vojni in priključitvi leta 1947 sta tudi primorsko, tako kot ostalo Slovenijo in Jugoslavijo pod tedaj veljavnim komunističnim režimom, oblikovali dve osnovni liniji politično načrtovanega razvoja - gospodarska politična linija je tradicionalno kmečko družbo s kmečko kulturo preobrazila v sodobno industrijsko družbo z delavsko kulturo, socialna in duhovna politična linija je slovensko kulturo poskušala oblikovati v komunistično oz. socialistično družbo in jo vključiti v oblikujočo se jugoslovansko kulturo.

V tem času sta potekala dva procesa, ki sta posredno povezana z globalizacijo kulture: spreminjanje tradicionalne kmečke kulture (kmetov in malih obrtnikov) v delavsko kulturo (zaposlenih v industriji) in poskus spreminjanja slovenske ljudske kulture v jugoslovansko ob paroli "bratstva in edinosti" z ostalimi jugoslovanskimi narodi - in s tem spet izgubo slovenske etnične identitete na račun privzemanja nove jugoslovanske etnične identitete (po državnem posredovanju). Etnološki elementi teh sprememb so vidni v materialni (sprememba bivališč, noše, prehrane, itd.), socialni (sprememba vloge žensk, novi družinski odnosi, kolektivizem ter ob spremembi standarda in uvedbi samoupravljanja tudi novi družbeni odnosi) in duhovni kulturi (sprememba tradicionalnih, s krščansko religioznostjo prežetih praznikov v t. i. komunistične, državne in ateistične praznike).

Medtem ko je prvi proces uspel, je drugi propadel, in eksistencialna bojazen, da bi slovenski narod izgubil svojo etnično in kulturno identiteto ter s tem praktično prenehal obstajati, je posledično vodila v referendumsko odločitev za odcepitev in s tem v boj za samostojno Slovenijo.

Z razstavo "Spomini naše mladosti" smo želeli poleg ohranjanja materializiranih spominov kot objektivnega popisa preteklega načina življenja v obdobju po drugi svetovni vojni (torej kratkega časa

zavezniške uprave s še kapitalističnim gospodarskim sistemom in nato dolgega obdobja komunističnega in socialističnega "samoupravnega" sistema) - z resnimi in tudi zabavnimi dogodki iz vsakdanjosti ter vzbujanjem asociacij in emocij, potrebnih za subjektivno vrednotenje preteklosti, prikazati tudi boj za ohranjanje identitete lokalne skupnosti v okviru širše identitete slovenskega naroda.

Obenem smo želeli prikazati, da je bil "slovenski narod" dolgoročno sposoben ohranjevati, razvijati in krepiti svojo identiteto vse do oblikovanja nacionalne države. Strah pred izgubo identitete v vsesplošni globalizaciji smo poskušali z etnološkim pogledom relativizirati ter prikazati poti, po katerih je ljudska kultura sposobna poiskati in oblikovati simbole svoje identitete.

Etnolog muzealec živi v lokalnem muzeju svoje etnološko življenje, razpet med pripravljanim raziskav in razstav in specifičnim delom na terenu, ki ni izključno raziskovalno in etnografsko, pač pa predvsem sožitje z lokalnimi društvi, ki pri iskanju identitete potrebujejo in želijo pomoč etnologa.

Tako je druga premisa muzejskega dela "lokalnega" etnologa pomoč in sodelovanje z društvi, skupinami ali posamezniki lokalnih skupnosti, ki svojo identiteto iščejo in potrjujejo prek zbiranja, urejanja in končno muzejskega predstavljanja dokumentov, fotografij in predmetov lokalnega spomina.

Po letu 1991 se želja po manifestaciji lokalne identitete izkazuje prek povpraševanja po "etnoloških" uslugah, kot so pomoč pri postavljanju in obnovi lokalnih muzejev in zbirk, sodelovanje pri zbiranju in etnografskem raziskovanju običajev, prehrane, noš, sodelovanje pri t. i. "živih muzejih" s predstavitvami tradicionalnih ljudskih - lokalnih - običajev pri npr. ob "prazniku češenj" v Goriških Brdih ali "furengi" v Vipavski dolini. Sicer pa si kulturna, folklorna društva ali društva za ohranjanje lokalnih tradicij pomagajo kar sama. Ženske si sešijejo t. i. "narodno nošo", aktivni kmečkih žena so vedno bolj nepogrešljivi del lokalnih prireditev s pripravo lokalnih "tipičnih" jedi, razstavo "tradicionalnih", spet lokalnih predmetov ali izdelkov, vas ali kraj pa kot celota deluje pri pripravi "kulturno-turistične" ponudbe. Tako se lokalna identiteta manifestira kot neke vrste eksotika, kjer smo etnologi lahko aktivni ali pasivni udeleženci.

Etnologi muzealci se v tovrstno družabno življenje vključujemo kot servis, ki pomaga z nasveti, istočasno pa je to priložnost za etnografsko raziskovalno metodo "opazovanje z udeležbo".

Namesto zaključka - vizija

Globalizacija je problem, obenem pa zakonitost, ki ji je človeštvo podvrženo že od praskupnosti dalje. Ko sem v naslovu predavanja zapisala termin "moderna globalizacija" sem s tem želela poudariti pojem globalizacije sedanjosti in prihodnosti.

Globalizacija v pomenu počasnega poenotenja človeštva v svetovno družino poteka po mojem mnenju kontinuirano, v vseh časih, prilagojena tehnološkim dosežkom posameznega obdobja. V 20. stoletju smo

tako doživljali prehode iz globalizacije v pomenu tradicionalne kmečke - patriarhalne družbe, znane vsem kulturam sveta ne glede na politične režime, v industrijsko družbo t. i. delavske kulture (Hoggart 1957), ki je počasi zaobsegla vse kulture sveta, ne glede na politične režime. Medtem ko je etnologija razmeroma dobro obdelala in raziskala kulturne identitete posameznih ljudstev, kultur, narodov in skupnosti predindustrijskih, tradicionalnih, večinoma na kmečkem gospodarstvu zasnovanih kultur, se z meščanskimi, delavskimi in drugimi, na industrijskem in trgovskem gospodarstvu zasnovanimi kulturami, pravzaprav bolj ukvarja antropologija.

Ko smo v Goriškem muzeju pripravili razstavo Spomini naše mladosti, smo poskušali prikazati etnološke elemente različnih kulturnih identitet na lokalnem območju Goriške na slovenski strani meje, vpetih v širše slovensko in evropsko kulturno območje časa po drugi svetovni vojni. Na podlagi etnoloških elementov, ki zadevajo materialno, socialno in duhovno kulturo ter kreirajo in formirajo kulturno identiteto specifične lokalne skupnosti, smo prepoznavali in ob tem poskušali analizirati razmerja med tradicionalnim in sodobnim, med vsakdanjim življenjem in visoko politiko, med gospodarstvom, socialnimi premisami in duhovnim življenjem posameznega kraja. Ustavili smo se pri letu 1991, ki je za slovenski narod v več pomenih prelomno.

Prelomno je tudi v pomenu prehoda svetovne kulturne identitete v novo obdobje, ki bo skladno z novo gospodarsko osnovo, temelječo na informacijski tehnologiji, zaživel v povsem novi kulturni identiteti. Če je človek - zelo posplošeno - še do nedavnega živel kot kmet, včeraj še kot delavec - bo jutri zaživel kot intelektualcelec. V tovrstno kulturno identiteto se bodo vključevali različni dejavniki, ki bodo ob globalizaciji narekovali iskanja novih identitet posameznikov in skupnosti.

Primer pomena lokalne identitete v okviru globalne

5 Empirična izkušnja doživljanja jezika kot ključnega orodja miselne svobode v današnjem času marsikdaj umanjka. Primorci so "pod Italijo" doživljali prepoved javnega in privatnega govora v slovenščini. Moji starši so prav tako obiskovali italijanske šole in deloma je izkušnja razdvojenosti med prisiljenim in "svojim" jezikom prešla tudi na nas otroke. Razlika med prisilo govorjenega jezika in prostovoljno odločitvijo za jezik pa mi je znana po izkušnji matere. Moj "materni" jezik v pomenu "jezika, ki ga je izvorno govorila moja mati" je namreč hrvaščina. Vendar sem zrasla ob slovenskem jeziku, ki ga je uporabljala mama, hrvaški jezik pa je nekako samoumevno spadal zraven. Do razkola je prišlo ob političnih dogodkih ob koncu osemdesetih let, ko sem leta 1989 sama doživela, da sta mi srbska kamionista na mejnem prehodu Vrtojba oporekala slovenski jezik, češ: v državi Jugoslaviji se govori "jugoslavenski". Emocija groze nad dejstvom, da ti nekdo prepoveduje komunicirati v svojem lastnem jeziku, je privedla do osebne in politične odločitve in preloma s preteklostjo. Ob pomisli, da bi nekdo meni in mojim otrokom prepovedoval slovenščino, da bi se torej ponovil položaj Primorske pod Italijo, je tudi psihološki prelom z Jugoslavijo postal neizbežen.

6 Etnologi smo sicer dosegli, da se ljudje izogibajo terminu "narodna noša" s poudarkom na "narodu", pač pa se poudarek prenese na termin "ljudska" ali še raje povsem lokalno poimenovanje kot npr. "bovska noša", "solkanska noša", "vrtojbenska noša".

skupnosti ilustrira Kropar dr. Dušan Petrač, ki v intervjuju za Dnevnik izjavlja: "V Kropi sem doma in se tako tu tudi počutim. Čeprav sem pol življenja preživel po svetu, imam stalno bivališče še vedno na naslovu Kropa 13". (Petráč 2000). Primer pove, kako se lahko človek v majhnih vaških skupnostih počuti doma, ukoreninjen, čeprav dela pri NASI v Pasadeni (Kalifornija, USA). Na popotovanju, kot turisti, prek antropologije in etnologije bomo lahko iskali in spoznavali identifikacijske elemente posameznih ljudskih skupnosti, ki so vsaka po svoje "eksotične". Upati je, da se bo s spoznavanjem krepila toleranca do drugih kultur in razumevanje le - teh.

Literatura in viri:

- BANKS, Marcus 1997(1996): *Ethnicity: Anthropological Constructions*. Routledge, London, New York.
- BASKAR, Bojan 2000: The long way home: popotovanje od avtentičnosti do imobilnosti. V: *Emzin X*, št. 3-4, 55-59.
- BRUMEN, Borut 2001: Ksenofobija se (s)plača! Prebežniki v Sloveniji. V: *Dnevnik*, 10. 2. 2001, št. 38, 22-23.
- CHOMSKY, Noam 1997 (1973): Jezik in svoboda. V: *Somrak demokracije*, Studia humanitatis, Ljubljana.
- GELLNER, Ernest 1999 (1995): *Antropologija in politika*. Studia humanitatis, Ljubljana.
- HOGGART, Richard 1957: *The Uses of Literacy*. Penguin Books, London.
- JUŽNIČ, Stane 1993: *Identiteta*. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- LÉVI - STRAUSS, Claude 1978 (1962): *Divlja misao*. Nolit, Beograd.
- KREMENŠEK, Slavko 1995: Osamosvajanja, združevanja, cepitve. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), *Razvoj slovenske etnologije. Od Šteklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 141-146.
- KUČAN, Ana 1998: Krajina kot nacionalni simbol. Zbirka *Spekter* 1/98, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- KUHAR, Boris 1972: *Odmirajoči stari svet vasi*. Prešernova družba, Ljubljana.
- MAKAROVIC, Marija 1997-1999: Tako smo živeli. *Življenjepisi koroških Slovencev* 1-7. Krščanska kulturna zveza, Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, Mohorjeva družba, Celovec, Tinje, Dunaj, Ljubljana.
- MAKAROVIC, Marija, Mojca RAMŠAK (ur.) 1997: *Vrednotenje življenjskih pričevanj*. Studi Slavi N° 8, Tinje/Tainach.
- MENCINGER, Jože 2000: Globalizacija uničuje konkurenco. V: *Dnevnik*, 7. 10. 2000, št. 274, 28-29.
- MIKLAVČIČ - BREZIGAR, Inga 1998: Spomini naše mladosti. *Etnološki pregled povojnih dogodkov na Goriškem*. Acta Histriae VI. Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Znanstveno-raziskovalno središče, Koper.
- MURŠIČ, Rajko 1995: Oddaljeni pogled na preplete etnološke samorefleksije: etnološki raziskovalni programi. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), *Razvoj slovenske etnologije. Od Šteklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 147-154.
- NASTRAN - ULE, Mirjana 2000: *Sodobne identitete v vrtincu diskurzov*. Zbirka SOPHIA 6/2000, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- PETRAČ, Dušan 2000: NASA ne skriva nobenih vesoljčkov. V: *Dnevnik*, 30. 9. 2000, št. 267, 24.
- SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid 1995: Med narodopisjem in antropologijo. O razdaljah in bližinah. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), *Razvoj slovenske etnologije. Od Šteklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 125-140.
- - 2000: *Etnologija na Slovenskem: med čermi narodopisja in antropologije*. Založba ZRC, SAZU, Ljubljana.

PUŠTAK, Antonija, Ivanka POČKAR (ur.) 1998: *Iz časov ječmenove kave: Življenjepisi Štajercev in Kranjcev ob sotočju rek Krke, Save in Sotle*. Dolenjska založba, Novo mesto.

RODMAN, Magda, Marija MAKAROVIC (ur.) 2000: *Življenje ob trti in kršinu. Življenjska pričevanja krajanov iz Vipave in okolice*. Občina Vipava.

ŠOLA, Tomislav 1997: *Essays on Museum and their Teory (towards the cybernetic museum)*. Finnish Association of museums, Helsinki.

- - 1998: Muzeji so najprej hiše idej, šele potem predmetov. V: *Ljubljanski dnevnik*, 18. 7. 1998, št. 192, 22-23.

ŠTRAJN, Darko 2001: Dežela na Zahodu. V: *Dnevnik*, 10. 2. 2001, št. 38, 23.

ŽIŽEK, Slavoj 1997: *Kuga fantazem*. Analecta, Društvo za teoretsko psihoanalizo, Ljubljana.

ETIČNI VIDIKI ETNOLOGA V VARSTVENI DEJAVNOSTI

*K razmišljanju o tej tematiki me je
vzpodbudila priprava debatnega gradiva in
diskusija ob predstavitvi temeljnih načel
etnološke poklicne etike, ki naj bi opredelila
moralno ustrezno delovanje etnologov
nasploh. Ob tem delu so se izostrili - poleg
vsebinske dvojnosti etnologa, ki se ukvarja z
bazičnimi raziskavami, in etnologa v
varstveni dejavnosti - še posebno etični
problemi oziroma vprašanja, ki se
vzpostavljajo ob delovanju etnologov
konservatorjev.*

Dejstvo je, da si tako etnologija kakor konservatorstvo prizadevata za kar najbolj ustrezen družbeni razvoj. Zaradi njunih različnih temeljnih interesov in stališč, še posebno v praktičnem delu načrtovanja in izvedbe obnovitvenih posegov, kljub enakim ciljem pogosto prihaja do nepremostljivih konfliktov z lastniki dediščine.

Kot izhodišče moramo upoštevati pomembno ugotovitev, da se delo varstvenih organizacij odvija na očeh javnosti in da jo bolj kot katero drugo dejavnost ocenjujejo in ji (ne) zaupajo. Njihova družbena vrednost je v premem razmerju s kakovostjo njihovih storitev. Zanje intelektualna zmožnost in strokovno znanje etnologa konservatorja sama po sebi ne zadostujeta, mora ju dopolnjevati tudi etično vedenje na visoki ravni. Po drugi strani pa prihaja do vsebinske dvojnosti etnologa, ki se ukvarja z bazičnimi raziskavami, in etnologa v varstveni dejavnosti, ki poraja etične probleme oziroma težko rešljiva vprašanja, pojavljajoča se ob rednem delu etnologov konservatorjev.

Osrednja naloga etnološkega preučevanja je raziskovanje ljudske kulture in načina življenja vseh socialnih in profesionalnih skupin na ravni sedanjosti in

vsakdanjosti. Bistveni vidiki sodobne etnologije so zgodovinskost in razvojno gledanje na širšo kulturno problematiko.

Strokovni interes etnologov ni več usmerjen samo na kulturne sestavine, temveč in predvsem na odnos raziskovanih skupin do sestavin v povezavi z vsakokratnim naravnim in grajenim okoljem.

Bistvo etnološkega vidika pri raziskovanju nepremične kulturne dediščine je poleg odnosa človeka do obravnavane stavbe tudi raziskovanje vzrokov za njen nastanek, predelave, dograjevanja, rušenja in prestavitve. Iščemo pomen stavbe za okolico in tudi povratne vplive okolja (fizičnega in družbenega) nanjo v preteklosti in danes. Predvsem iz poznavanja načina, oblik gradnje, stanovanjske opreme in vseh ostalih vrst gospodarstva, družbenega in duhovnega življenja izluščimo spoznanja, ki označujejo njene lastnike, uporabnike, nosilce, udeležence itd.

Varstvo kulturne dediščine je v najširšem smislu ustvarjanje smiselnih in ugodnih okoliščin za njeno ohranitev, ki se izvaja z rednim vzdrževanjem in ohranjanjem izvirnih dediščinskih vrednot ter pričevalnih prvin. V varstvo še zlasti uvrščamo preprečevanje posegov, s katerimi bi spremenili lastnost, vsebino, obliko, značaj ali neposredno okolje. To obsega konservatorstvo kot neposredno varstvo in še vsa dodatna prizadevanja, ki uresničujejo ohranitev stavbe kot dela gmotne zapuščine preteklosti, njeno pravilno vzdrževanje in uporabo kot kakovostnega dela sodobnega življenjskega okolja. Varstvena prizadevanja nadalje omogočajo tudi raziskovanje in ogled zapuščine. Ne nazadnje zagotavlja finančne in vse druge potrebne pogoje različnih dejavnosti za uresničitev njene poglavitne, kulturne funkcije. Varstvo je torej zbirni, najširši pojem, ki obsega tudi konservatorstvo in družbeni odziv nanj. Združuje vse aktivnosti, ki ohranjajo vso vredno gmotno zapuščino preteklosti, in jo omogoča pravilno rabiti.

Konservatorstvo je interdisciplinarna stroka, ki temelji na rezultatih raziskovanja bazičnih ved, praktične naloge pa izvaja skupinsko, na podlagi aplikativnih raziskovalnih disciplin. Ravna se po načelih, ki jih določajo izkušnje, zakonska določila, mednarodni dogovori in priporočila. Tako lahko sledimo usmeritvam od najširše zasnovanih kulturnih pravic, opredeljenih v univerzalni deklaraciji Združenih narodov o človekovih

pravicah, do ratificiranih konvencij, deklaracij in listin, ki opredeljujejo najnujnejši okvir delovanja, ki ga vsaka država podpisnica razvije ustrezno svoji lastni varstveni doktrini, pogojem in potrebam. Poleg njihovega skupnega imenovalca, izpostavitve ključnega pomena dediščine kot skupnega spomina človeštva za razvoj posameznika in družbe kot celote, opozarjajo še posebno na pomen dostopnosti, nenadomestljivosti in avtentičnosti dediščine.

Načela konservatorskih etičnih standardov pri posegih v spomeniške stavbe ne glede na posamezno zvrst, kar v zadnjem času v naši teoriji in praksi že presegamo, so naslednja:

1. Stanja, metode in gradiva, ki se v postopkih uporabljajo, je treba jasno dokumentirati.
2. Dokaze preteklosti je treba v celoti zabeležiti; ne smejo se uničiti, ponarediti ali odstraniti.
3. Izvesti se smejo samo najnujnejši posegi, s preizkušenimi in nasploh ustreznimi gradivi in postopki.
4. Vsak poseg se mora podrediti estetski, zgodovinski in fizični celovitosti stavbe in njene neposredne okolice
5. Posegi morajo:
 - biti reverzibilni, povratni, če je le tehnično mogoče, oziroma ne smejo škodljivo delovati na prihodnje posege, če bi bili ti potrebni;
 - biti izvedljivi v etapah, če je le možno;
 - omogočati kasnejši dostop vsakemu definiranemu gradivu, ki je vgrajen v stavbo;
 - dopustiti, da se ohrani največji možni obseg obstoječega gradiva;
 - uskladiti dodatke, če so ti potrebni, v barvi, tonu, teksturi, obliki in gradivu, morajo pa se identificirati;
 - biti ustrezno izvedeni (posege naj izvajajo tehnični delavci, ki so ustrezno usposobljeni in imajo izkušnje).

Pri določanju posegov v stavbe in območja si stroka pomaga s tremi varstvenimi režimi, pri katerih je merilo za stopnjevanje strogosti režima predvsem to, katere sestavine stavbe ali območja moramo obravnavati po konservatorskih načelih.

Neformalno upošteva stroka tudi nenapisana etična merila, ki tako rekoč povzemajo člene zdravniške etike, opredeljene v "Ženevski zdravniški prisegi", ki temelji na starodavni "Hipokratovi prisegi". Bistvena načela te etike, ki jih lahko smiselno prenesemo na varstvena, so brezpogojno delovanje v prid spomeniških stavb, strokovna odgovornost le svoji stroki, skrb za čast svojega poklica in sodelavcev ter še posebno prepoved "evtanazije" v prid podaljšanja obstoja zavarovanih stavb z odstranjevanjem vzrokov in posledic degradacijskih procesov.

Etnolog konservator je strokovni delavec v službi varstva kulturne dediščine. Zakonsko predpisane naloge so:

- evidentiranje stavb in območij;
- inventariziranje, dokumentiranje, izdelava topografij, vrednotenje, posredovanje podatkov v zbirni register dediščine, priprava strokovnih podlag za razglasitev stavb in območij kulturne dediščine za kulturni spomenik;
- sodelovanje pri pripravi strokovnih zasnov za varstvo dediščine, ki so obvezne sestavine večnivojskih

urbanistično-planskih dokumentov;

- priprava kulturno-varstvenih mnenj ob postopku sprejemanja prostorskih dokumentov in kulturno-varstvenih pogojev ter soglasij za posege na nepremični dediščini in na zavarovanih območjih;
- vključevanje v interdisciplinarne procese prenoje;
- vnašanje etnološkega vidika v interdisciplinarno proučevanje vseh zvrsti kulturnih spomenikov in kulturne dediščine;
- priprava izhodišč za izdelavo konservatorskega programa;
- vodenje spomeniško varstvenih akcij, s poudarkom na prenovi nepremične dediščine vsakdanjega življenja;
- svetovanje imetnikom stavb kulturne dediščine oziroma kulturnih spomenikov glede rednega vzdrževanja in obnovitvenih posegov;
- popularizacija varstva nepremične dediščine vsakdanjega življenja;
- izvajanje raziskovalne dejavnosti in lastno izobraževanje;
- mentorstvo in poučevanje;
- spremljanje razvoja bazične in varstvene stroke.

Ob navajanju nalog moramo opozoriti, da je njihova izvedba pogosto odvisna od politične volje javnih oblasti (razlašanje, sprejem planskih in izvedbenih dokumentov) ter interesov lastnikov stavb, ki so ovrednotene kot kulturna dediščina, oziroma spomenikov, kar še dodatno hromi konservatorski strokovni in osebnostni razvoj. Vse premalo se zavedamo, da je osrednja skrb etnologov konservatorjev posvečena delu z imetniki kulturnih spomenikov, ki jih s prepovedmi in posebnimi strokovnimi zahtevami v zvezi z želenimi posegi omejujejo pri izvrševanju njihove lastninske pravice v vsakdanjem življenju in delu. Konservator dnevno usklajuje interese lastnika z javnim interesom, opredeljenim v varstvenih zahtevah, in ob preudarni preučitvi potrebnih metod in postopkov ter dokumentiranosti vseh faz dela odloča o najugodnejši rešitvi – sprejemljivi za obe strani.

Ob upoštevanju moralno-etičnih načel, opredeljenih v predlogu dopolnjenega poklicnega etnološkega kodeksa in konservatorskih etičnih standardov, se etnolog konservator prej ali slej znajde v dokaj brezizhodnem stanju. Konflikti se pojavijo, ko želi slediti usmeritvam etnološke bazične znanstvene discipline – ta le pasivno beleži vse zanj zanimive pojave – ki so pogostokrat za varstveno dejavnost nesprejemljivi (kot npr. neustrezne predelave, rušenja, novogradnje). Zahteve "aktivne" konservatorske stroke so pogostokrat represivne in nasprotujejo željam načrtovalcev razvoja ter lastnikov dediščine. Usklajevanje interesov varstvene stroke, načrtovalcev prostora in lastnikov je ena izmed ključnih in najtežje izvedljivih nalog v varstveni dejavnosti.

Vzrokov za nasprotujoče si interese in ob njihovem reševanju nastale tudi moralno-etične konflikte, ki se porajajo etnologom konservatorjem, je kar nekaj. Kot osrednje ocenjujemo preskromno poznavanje etnologije in konservatorstva s strani širše strokovne in laične javnosti, po drugi strani pa sposobnosti konservatorjev. Le-ti morajo v vsakdanjem delu čim ustrežneje premestiti in uskladiti načela obeh strok ter znova

preverjati tudi svoje psihofizične sposobnosti v smislu zmožnosti opravljanja zahtevnega in nepredvidljivega varstvenega poklica.

Vsekakor so za izboljšanje varstvene dejavnosti in posredno tudi položaja etnologov konservatorjev v njej nujne in že večkrat opredeljene mnogovrstne izboljšave na strokovni, zakonodajni, davčno-kreditni in izvajalski ravni.

Nujnost usmeritve dodatnih strokovnih naporov konservatorjev v predstavitev interpretacije vsebinskih razsežnosti dediščine, zasnovanih na poglobljenih interdisciplinarnih raziskavah ob stalni dokumentiranosti stanja in ukrepov, naj ne izzveni kot kritika. Vztrajati morajo pri komisijskem odločanju glede pristopov obnovitvenih posegov in vsebine stavb ter javnosti namenjenega vsakršnega strokovnega dela. Nevarnost rutinskega dela ob obilici rednih zadolžitvev naj ne zavre konservatorjeve človeške, znanstvene in poklicne poštenosti, ki mu bo omogočala vztrajati do ugodnih rešitev pri opredeljenih stališčih. Poiskala bo tudi sozvočje različnih interesov in prave argumente (ne takoj in za vsako ceno), ki bodo predvsem v prid dediščini.

Zaključek

Nujno bi morali usmeriti razpršene sile etnologov, še posebno etnologov konservatorjev, v popularizacijo vloge in nalog etnologije ter natančne predstavitve kompleksne varstvene dejavnosti. Treba bi bilo izpostaviti smisel njenega pomena, doktrine sodobnih usmeritev, njena praktična razmerja do lastnikov dediščine ipd. Le izdatnejše razumevanje in poznavanje obeh strok (tudi v razmerju do ostalih, ki se ukvarjajo s tem področjem) bo dolgoročno omililo mnoge nesporazume in z njimi povezane moralno-etične dileme etnologov konservatorjev.

Literatura

- CEVC, Tone idr. 1976: Stavbarstvo in stanovanjska oprema. V: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja, Vprašalnice 5, Ljubljana, 25-110.
- HELSINKI DECLARATION on the Political Dimension of Cultural Heritage Conservation in Europe Council of Europe. Helsinki 1996.
- DELAK KOŽELJ, Zvezda 1997: Problematika stanja in varstva ljudskega stavbarstva v Sloveniji, V: Varstvo spomenikov 36. Ljubljana, 103-117.
- - 1998: Izhodišča za nacionalni program varstva nepremične etnološke dediščine. V: Glasnik SED 18/ 3-4. Ljubljana, 72-77.
- - idr. 1999: Temeljna načela etnološke poklicne etike. V: Glasnik SED 39/2. Ljubljana, 38.
- - 2000: Temeljna načela etnološke poklicne etike. V: Glasnik SED 40/3-4. Ljubljana, 64
- FEILDEN, Bernard M. 1981: Uvod u konzerviranje kulturnog nasledja. Zagreb.
- KREMENŠEK, Slavko 1976: Uvod. V: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Ljubljana, 1-52.
- MIKL - CURK, Iva 1992-1993: Poklic? Konservator... V: Vestnik 10. Ljubljana.
- THE NARA DOCUMENT on Authenticity. Nara 1994.
- ICOMOS.
- UNIVERZALNA DEKLARACIJA človekovih pravic. New York 1948. Organizacija združenih narodov.
- SRUK, Vladimir 1986: Morala in etika. V: Leksikonu Cankarjeve založbe. Ljubljana.
- ZAKON O VARSTVU kulturne dediščine. V: Uradni list RS, 7 / 99.

Izvirni znanstveni članek/1.01

dr. Aleš Gačnik

ETNOLOGIJA RAZVOJA / ETNOLOGIJA, REGIONALNE KULTURE IN RAZVOJ

*Avtor v svojem
prispevku poudarja,
da mora etnologija
razvoja postati
specializirana
disciplina etnološke
vede. Temeljna*

*raziskovalna spoznanja naj se vključujejo v
načrtovanje in vodenje razvoja sodobnih
družb, temelječih na lokalnih in regionalnih
kulturah. Etnologi so soodgovorni za
prihodnost slovenske dediščine in družbe, kot
tudi za dvig kakovosti življenja v prihodnosti!*

Skrb za preučevanje lokalnih in regionalnih kultur ter odgovornost za načrtovanje regionalnega razvoja je v Spodnjem Podravju zaupana Znanstvenoraziskovalnemu središču Bistra Ptuj, skrajšano ZRS Bistra Ptuj.

- Razvilo se je iz Biroja za strateško tehnološki razvoj s skrajšanim imenom Bistra, ki je bil ustanovljen leta 1994 za potrebe načrtovanja in vodenja razvoja občine in bodoče pokrajine. Ustanovili sta ga nekdanja Občina Ptuj ter Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije.
- Med njegove osnovne naloge sta sodila in sodita povezovanje in prenos znanj iz univerz in inštitutov v realno družbeno okolje (lokalne skupnosti, gospodarstvo, malo gospodarstvo, kmetijstvo ...) in obratno, pomagamo soustvarjati ideje v podjetjih in lokalnih skupnostih, jih prenašati v raziskovalne institucije ter nato izdelati projekte tako, da lahko najprej kandidiramo za sredstva iz državnega

proračuna in iz evropskih skladov, nato pa te projekte tudi izvedemo v sodelovanju z različnimi projektnimi partnerji, tako v Sloveniji kot v tujini (domače in tuje univerze in inštituti, domače in tuje lokalne skupnosti in upravne enote, domače in tuje gospodarske družbe). Dejavnost zavoda je povezana z raziskovanjem, eksperimentalnim razvojem, svetovanjem in izobraževanjem, usmerjena je tako v temeljno raziskovanje kot še zlasti v aplikativnost in razvoj.

- Lastni institucionalni razvoj je narekoval odpiranje novih raziskovalnih polj, zlasti s področja družboslovja in humanistike. Nemogoče je celovito načrtovanje in vodenje razvoja, če pod tem pojmom razumemo le tehnološki, ne pa tudi splošni družbeni razvoj. Pri teh prizadevanjih nas je v obliki soustanoviteljstva podprl ZRC SAZU in tako je leta 1998 institucija dobila današnje ime. Zaradi že obstoječe prepoznavnosti smo prejšnje ime le ustrezno dopolnili.
- ZRS Bistra Ptuj je postalo prvi "javni" raziskovalni zavod za interdisciplinarne raziskave in razvoj, kjer so zaposleni tako naravoslovci, tehniki, ekonomisti, družboslovci in humanisti.
- Ena izmed pomembnih stalnic našega delovanja je usmerjena k vzbujanju najrazličnejših oblik ustvarjalnosti med najmlajšimi potencialnimi raziskovalci ter k nenehni popularizaciji "znanosti za razvoj".
- V naslednjih mesecih želimo pridobiti status regionalne razvojne agencije, ki bo zadolžena za načrtovanje in vodenje regionalnega razvoja.
- Med naše najpomembnejše dolgoročne cilje sodi umestitev Ptuja na zemljevid univerzitetnih mest.

***Velike svetovne razstave / kultura,
znanost, tehnologija in razvoj***

Kako in kje lahko odčitavamo različna prizadevanja pri zburjanju ustvarjalnosti, ki temelji na invencijah in inovacijah, kot tudi na različnih tradicijah in identitetah lokalnih skupnosti, regij in narodov? Odličen pokazatelj razmerij med visokimi tehnologijami, lokalnimi in

regionalnimi kulturami so tudi velike svetovne razstave – razstave sveta.¹ Zaznamovane so z lastno in prepoznavno tradicijo, staro več kot sto let, zato lahko razumemo zgodovino velikih svetovnih razstav kot smerokaz poti razvoja v prihodnost ter tudi kot svojevrstno svetovno zgodovino invencij in inovacij, nacionalnih, regionalnih in celo krajevnih kultur in identitet. Izpostavimo le dva, vsem dobro znana primera (Apih 2000).

1. Na veliki svetovni razstavi v Parizu leta 1889 je Alfred Eiffel postavil tristometrski stolp, da bi dokazal domet inženirske tehnologije, ki bo Francijo popeljala v 20. stoletje – danes je to prepoznaven element Pariza, francoske in evropske kulture, inovacijski in tehniški spomenik na prelomu 19. v 20. stoletje.

2. Na veliki svetovni razstavi v Bruslju so leta 1958 Belgijci z velikanskim modelom železovega atoma atomium simbolizirali človekov pohod v skrivnost materije in vesoljske eksistence – postal je zaščitni znak Bruslja, belgijske in evropske kulture.

Tovrstni množični spektakli ilustrirajo raznolike nacionalne ustvarjalnosti, nacionalne identitete in najpomembnejše dosežke na področju znanosti, tehnologij, umetnosti in oblikovanja. So kot globalni družbeni detektor, ki priča o odkritih in prepoznavnih preteklostih ter želenih prihodnostih različnih narodov sveta. Velike svetovne razstave so svojevrstna promocijska in oglaševalska industrija, ki v današnjem času, po mnenju kritičnega poznavalca svetovnega oglaševanja – Jureta Apiha (2000), postaja velikanski prijazen lunapark, pravljica dežela lepih idej, obet ljudomilejše prihodnosti in resna zaveza odgovornosti do planeta in njegovih ljudi. Zato nas ne preseneča, da sta današnja prevladujoča materiala les in papir, narava in skrb za okolje pa glavni vrednoti.

Ob številnih kritičnih analizah sejma EXPO 2000 v Hannoveru zasledimo zapisane misli, ki kažejo na nove etnološke priložnosti: ko tehnologija in denar nista več najpomembnejša, predvsem pa ne najbolj razlikovalna argumenta, je na velikem pohodu etnologija. Korenine in spomin naroda, njegova drugačnost in samosvojost sta zapisana v njegovih običajih, pesmih in plesih, nošah in vzorcih, zato letošnja razstava v mnogočem bolj spominja na etnološki ali turistični sejem in zdi se, kakor da bi bili bolj ponosni na tisto za nami, kot pa bi se postavljali s tistim, kar nas še čaka. (Apih 2000)

Apihova razmišljanja moramo dopolniti s poudarkom, da je ne le raziskovalni, ampak tudi razvojni odnos do tradicij tisti, ki etnologiji razvoja odpira prostor za številne etnološke invencije, usmerjene v ustvarjanje in uveljavljanje koristnih, v zgodovini že preverjenih novosti vseh vrst (zakonov, storitev, izdelkov ...).

Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – včeraj za jutri

Pred več kot dvema desetletjema (konec oktobra 1974) je bil nekdanji Raziskovalni skupnosti Slovenije v javno razpravo predložen predlog projekta "Način življenja Slovencev XX. stoletja". Pripomb na obrazložitev

projekta ni bilo. Že nekaj mesecev kasneje je bila z omenjeno raziskovalno skupnostjo sklenjena pogodba za prvo leto dela pri projektu, ki naj bi predvidoma trajal petnajst let, v katerem bi slovenski etnologi podali t. i. sintetični prikaz načina življenja Slovencev in ljudske kulture v vseh oblikah njene pojavnosti, še posebno v XX. stoletju, in to iz želje, kot je leta 1980 zapisal prof. dr. Slavko Kremenšek, da bi etnološke raziskave rabile tudi praktičnim potrebam razvoja današnje (beri takratne) slovenske družbe (Kremenšek 1980, 11). S tem v zvezi bi rad še prav posebej opozoril na naslednje njegove vizionarske in strateške misli iz leta 1976, in sicer, da etnologi potrebujemo skupen, enoten in jasen raziskovalni načrt z decentraliziranim izvajanjem in stopenjskimi rešitvami. (Kremenšek 1976, 6)

Raziskovalni projekt ETSEO lahko označimo kot primer regionalizacije slovenskega etničnega ozemlja, v katerem je vodja projekta prof. dr. Slavko Kremenšek izbral sistem regionalizacije po občinah (1963–94), vanj pa vključi tudi zaokrožena območja s slovenskim prebivalstvom v Avstriji, Italiji in na Madžarskem. (Bogataj, Hazler 1996, 148)

Iz Kremenškovih zaključkov ob izidu Uvoda v Etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja, skrajšano ETSEO, moramo izpostaviti devet poudarkov z dodanimi lastnimi dopolnili. (Kremenšek 1976, 41–43)²

1. Kompleksno preučevanje načina življenja posameznih krajev, vasi, trgov, mestnih četrti je oblika etnološkega raziskovalnega dela, ki na Slovenskem še nima ustrezne veljave. (op.: Formulacijo moramo oplemeniti z manjšim dopolnilom: kompleksno, sistematično in mednarodno primerljivo raziskovanje ...)
2. Preučevanje naselij kaže uokviriti v tri stopnje, recimo na triletna razdobja: arhivsko, terensko, pisanje študije. (op.: Danes bi morali raziskovalni proces časovno skrajšati vsaj za polovico, že izpostavljenim trem stopnjam pa moramo dodati še četrto – vključevanje rezultatov raziskave v vizijo in strategijo razvoja preučevanega naselja.)
3. Etnološka tipologija Slovencev je ena najbolj nujnih nalog, ki jih je treba v okviru projekta opraviti. (op.: Takšna tipologija bi morala tudi danes predstavljati osnovno etnološko informacijo, bazo podatkov, na osnovi katere bi lahko razglabljali o načinu življenja na Slovenskem, tako zgodovinsko kot razvojno.)
4. Čeprav se etnologija ne omejuje na nobeno zgodovinsko obdobje, so praktični razlogi tisti, ki pri kompleksnih študijah običajno narekujejo usmeritev

1 Velike svetovne razstave so študijski primeri in raziskovalne priložnosti, ki bi jih morali vsi, ki razmišljamo o vlogi inoviranja pri pospeševanju regionalnega razvoja, obiskovati vsaj tako redno kot abonenti gledališke predstave ali gurmani gostilne. Ti množični dogodki ilustrirajo vizije, strategije in identitete, iz katerih se lahko načrtovalci regionalnega razvoja veliko naučimo.

2 Poudarke iz zaključkov izpostavljam zato, ker kažejo na žal pozabljene, a še vedno izredno strateške usmeritve slovenske etnologije, katerih aktualnost in smotnost narašča iz dneva v dan. Tovrstna strateška raziskovalna polja bi lahko tudi danes oz. predvsem danes osmišljala vlogo in poslanstvo etnologije v sodobni slovenski družbi.

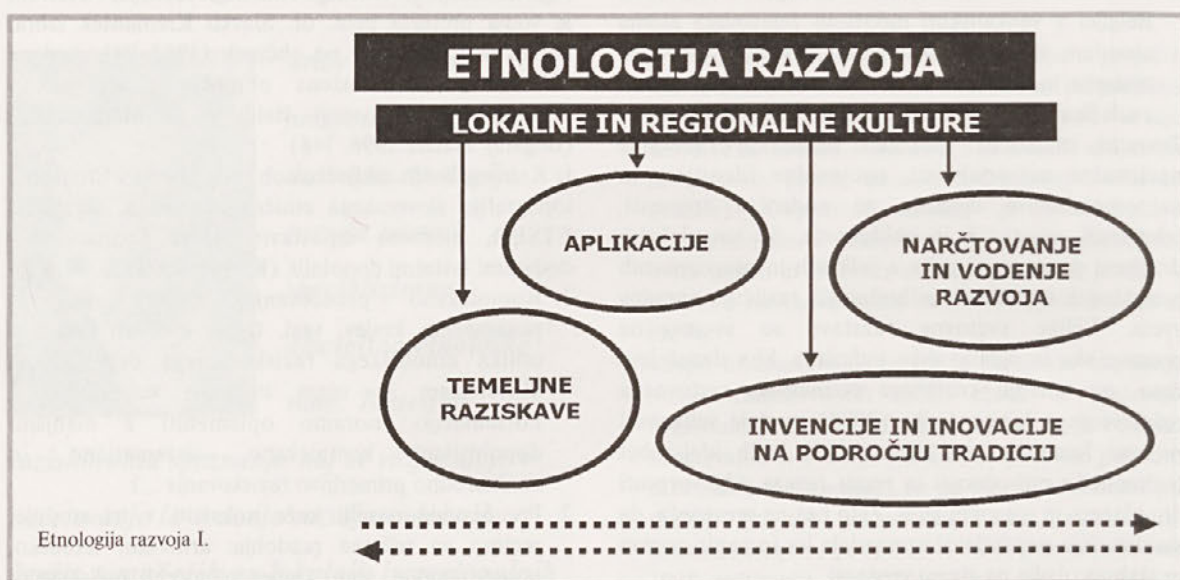
le na novejšo dobo. (op.: Zavedati se moramo, da bodo tovrstne skoraj vse sodobne etnološke raziskave, v kolikor ne želimo deaktualizirati ter predvsem marginalizirati vloge in pomena etnologije v slovenski družbi.)

5. V periodičnem smislu kaže preučevanje načina življenja razdeliti na čas do prve svetovne vojne, na razdobje med obema vojnama, razvoj po osvoboditvi. (op.: Tem operativnim periodičnim določitvam moramo dodati še obdobje od vzpostavitve slovenske države.)
6. Kar najhitreje je treba preučiti dosežke slovenskih sociologov, zgodovinarjev, geografov itd. pri preučevanju posameznih krajev. (op.: Interdisciplinarne raziskave navedene tematike se bodo v bližnji prihodnosti zrcalile zlasti v integralnih

Opozarja namreč na izredno pomembno strokovno nalogo, povezano s ponovnim preverjanjem družbenega pomena in vloge naše znanstvene discipline v našem družbenem prostoru. (Kremenšek 1974, 190) Bila so torej sedemdeseta, obdobje, ko so si vsaj nekateri etnologi zastavljali podobna strateška vprašanja, kot bi si jih morali zastavljati tudi danes. Družbeni status neke znanstvene discipline in znanstvenikov je temeljno strokovno in etično vprašanje, ki nikakor ne sme biti potisnjeno na obrobje naše raziskovalne zavesti.

Etnologija razvoja

Uvodoma želim izpostaviti lastno definicijo etnologije, ki jo označujem kot vedo o zgodovini, sedanjosti in prihodnosti načina življenja in kulture.

razvojnih programih posameznih lokalnih skupnosti in regij.)

7. Potrebno je sistematično razkrivanje tradicionalne ljudsko-kulturne podobe posameznih območij. (op.: Zdi se, kakor da se v današnjem času množice individualnih raziskovalnih projektov in poetik zanemarljivo potreba po celostnem sistematičnem preučevanju načina življenja na Slovenskem.)
8. Topografske akcije tradicionalnega značaja so v teoretičnem pogledu manj zahtevne, kljub temu pa sta bili ugotovljeni njihova koristnost in celo neizogibnost. Ena temeljnih metod in nalog, na katero kaže misliti v tem kontekstu, je etnološka kartografija. (op.: Pomembnost in potrebnost le-te je nemara prav danes še izrazitejša kot pred desetletji.)
9. Treba je razviti ustrezen informacijski sistem, nepogrešljiva pa bo tudi nekompromisna in teoretično poglobljena strokovna kritika. (op.: V času sodobne informacijske tehnologije je ta nepogrešljiva naloga neprimerno lažje rešljiva kot nekoč; takšna primerljiva baza podatkov predstavlja vsebinsko in programsko osnovo etnoloških normativov in standardov, etnološkega izrazoslovja in slovarja.)

Že izpostavljenim vizionarskim Kremenškovim mislim moramo dodati še eno, ki prav tako datira v leto 1974.

Etnološko raziskovalno delo na Slovenskem je usmerjeno predvsem v raziskovanje etnoloških pojavov v preteklosti in manj tistih v sedanjosti. Načrtovanje prihodnosti kot strateške razvojne naloge ostaja zunaj sistematičnega etnološkega preučevanja bodisi raziskovalcev bodisi programskih usmeritev etnoloških institucij, ki se ukvarjajo z dokumentiranjem, varovanjem, raziskovanjem, izobraževanjem in predstavljanjem načina življenja na Slovenskem in drugod po svetu.

Razvoj etnologije ni povezan le z razvojem in razmahom temeljnega raziskovalnega dela, ampak je odvisen v enaki meri tudi od uporabnosti in prenosa teh spoznanj v realno družbeno okolje. Izgraditi moramo koncept t. i. etnologije razvoja kot specializirane discipline etnološke vede, ki narekuje usmeritev etnologije v aplikativnost in še zlasti v razvoj. Le takšna, družbeno potrebna usmeritev etnologije, ki presega lastno strokovno in družbeno samozadostnost, je porok za njen potreben razmah v prihodnosti. Naloga etnologov torej je, da vzpostavljajo družbeno povpraševanje po mednarodno primerljivem etnološkem raziskovalnem delu na lokalni, regionalni in nacionalni ravni. Prav zato je usmeritev etnologije od zveličavne "člankomanije" v razvoj porok za povečan družbeni ugled etnologov in etnologije ter

POSPEŠEVANJE RAZVOJNE ODLIČNOSTI

INFRASTRUKTURNO
POSPEŠEVANJE RAZVOJA

VSEBINSKO
POSPEŠEVANJE RAZVOJA

izgradnja
informacijske,
prometne,
komunalne,
okoljevarstvene,
itd.
infrastrukture

nenehno zagotavljanje:

- upravljalških,
- metodijskih,
- programskih,
- tehnično-tehnoloških,
- organizacijskih,

invencij in inovacij

Pospeševanje razvojne
odličnosti (Čelan
2000a, 44)

hkrati priložnosti za odpiranje novih delovnih mest, ki botrujejo takšni strateški razvojni usmeritvi. V obdobju, ko število študentov na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani močno narašča, to ne postaja le nuja ter etični dolg oddelka in fakultete, ampak predvsem vizionarsko in strateško razvojno vprašanje, ki bo zaznamovalo celotno podobo stroke v naslednjih desetletjih.

Regije, pokrajine, območja ali ozemlja, ki jih družijo podobne ali enake naravne in družbene značilnosti³ ter regionalne kulture, so tista raziskovalna okolja, znotraj katerih je potrebno veliko družboslovnega in humanističnega dela. So okolja, ki jih humanisti, zlasti etnologi, v primerjavi z naravoslovci, tehniki ali ekonomisti poznamo bolj celovito in podrobno. Zato je še toliko bolj nerazumljivo, da smo prav etnologi prispevali tako malo pri oblikovanju regij⁴ in regionalne politike na Slovenskem. In to v obdobju, ko postaja Evropa regij dejstvo, saj v EU že danes poteka odločanje o sofinanciranju gospodarskega in družbenega razvoja prek regij.

Med redke,⁵ a zato toliko bolj dragocene poskuse etnološke regionalizacije slovenskega ozemlja, se pravi, regionalne členitve ozemlja na enote po skupnih značilnostih⁶, sodi prizadevanje prof. dr. Janeza Bogataja in prof. dr. Vita Hazlerja iz leta 1995. Gre za poskus določitve posameznih (96) območij Slovenije glede na njihove etnološke posebnosti in lastnosti, pri čemer se avtorja zavedata, da bo podrobnejšo določitev mej posameznih območij, predvsem pa njihovega števila in imen, omogočilo šele nadaljnje raziskovanje. (Bogataj, Hazler 1996, 148)

Razvoj posameznih držav znotraj EU bo potekal prek regionalnega povezovanja sorodnih evropskih regij, ki bodo gradile na medsebojno primerljivih razvojnih potencialih (univerzitetna območja, industrijska območja, agrarna območja, finančno diplomatska območja, območja, bogata z naravno in kulturno dediščino itn.). Naloge etnologov morajo biti usmerjene v razvijanje različnih konceptov regionalizma, v sistematično raziskovanje regionalnih kultur ter v vključevane znanstvenoraziskovalnih spoznanj v

izdelave različnih lokalnih ali regionalnih integralnih razvojnih programov.

Navsezadnje: zakaj naj bi se v humanistiki ukvarjali samo s preučevanjem tega, kako posamezne socialne in starostne strukture ljudi v različnih kulturnih okoljih razumejo invencije in inovacije, načrtovanje prihodnosti in regionalnega razvoja v določenih zgodovinskih obdobjih. Priložnosti in naloge humanističnih znanosti na Slovenskem tičijo v aktivnejšem poseganju v načrtovanje in vodenje regionalnega razvoja sodobne slovenske družbe. To ni le naša strateška raziskovalna in razvojna priložnost, ampak predvsem velika strokovna in etična odgovornost. (Gačnik 2000, 32)

Sistemi teoretiki navajajo dva temeljna pogoja, ki vplivata na razvoj današnje sodobne družbe: prvi, ključni pogoj in temeljni gonilni element je dvig kakovosti življenja. Drugi pogoj je povezan z ugotavljanjem smisla – zakaj naj bi se s strateškim razvojem sploh ukvarjali? Pot od raziskovanja k razvoju nas vodi k razvojni odličnosti, kjer moramo etnologiji

3 Regija, Slovar slovenskega knjižnega jezika, CD-rom, SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in avtorji, DZS, Ljubljana 1998.

4 Regije Slovenije so praviloma opredeljevali geografi, med katerimi lahko postavimo prvo celovito naravno-geografsko regionalizacijo Slovenije Svetozara Ilesiča iz leta 1957, razmejeno na pet pokrajin: primorske, alpske, predalpske, kraške pokrajine notranje Slovenije in subpanonske pokrajine. (Regionalizacija, V: Enciklopedija Slovenije 10, Ljubljana 1996, 146).

5 Po mnenju prof. dr. Bogataja in prof. dr. Hazlerja so se pojavili prvi poskusi regionalizacije Slovenije pri J. V. Valvasorju, ki je na podlagi enakih ali podobnih sestavin načina življenja in kulturnih oblik na določenem območju razlikoval območja dežele Kranjske. Sicer pa so začetki regionalizacije povezani s t. i. regionalno etnologijo, ki se je začela razvijati v drugi polovici 19. stoletja, pa čeprav se ta smer v slovenski etnologiji ni tako razvila kot pri nekaterih drugih slovanskih narodih. Prvo pravo regionalizacijo etničnega ozemlja je opravil dr. Vilko Novak, ko je leta 1958 pri strukturiranju slovenske ljudske kulture določil slovenska etnična ali kulturna območja. Določil je štiri temeljna območja: alpsko, osrednjeslovensko, sredozemsko in panonsko. Novakova spoznanja povzema tudi dr. Niko Kuret. (Bogataj, Hazler 1996, 48)

6 Regija, Slovar slovenskega knjižnega jezika, CD-rom, SAZU in ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša in avtorji, DZS, Ljubljana 1998.

nameniti ustrezno mesto znotraj t. i. vsebinskega pospeševanja razvoja, zlasti med metodskimi, programskimi in organizacijskimi invencijami in inovacijami.

Žal se skoraj praviloma dogaja, da so razmišljanja o razvoju Slovenije povezana samo s pospeševanjem tehnološkega razvoja, kar je tako z vidika celostnega načrtovanja razvoja kot z vidika etnologije oz. humanistike velika napaka, za katero pa smo pretežno krivi prav humanisti, ki s svojo pasivno raziskovalno držo nemo opazujemo aktivno skrb za razvoj med kolegi ekonomisti in tehniki. Delo pri konkretnih integralnih

horizontalni in vertikalni osi. (Šoster 2000, 74)

Vertikalna os:

- spodbujanje inovativnosti na makro ravni (državni in paradržavni podsistemi),
- spodbujanje inovativnosti in globalne konkurenčnosti na mikro ravni (gospodarski in drugi podsistemi, mreže...).

Horizontalna os:

- iskanje identitete z aktualiziranjem integrativnega mišljenja in vrednot,
- razvoj inovacijskih potencialov (vzgoja in izobraževanje).

razvojnih projektih kaže, da je nemogoče začrtati vizijo in strategijo razvoja posamezne lokalne skupnosti ali regije brez vključevanja družboslovnih in humanističnih znanosti, med katerimi je lahko vzvišeno mesto dodeljeno prav etnologiji, zlasti etnologiji razvoja in regionalni etnologiji. Navsezadnje, stroje si izmišljajo ljudje, in to zato, da ljudem služijo.

Čas je, da tudi etnologi prispevamo k temu, da se na Slovenskem preusmerimo od rutinskega centralistično-investicijskega razvojnega modela, ki omogoča pravico do neodgovornosti, saj se posameznik vedno skriva za centralistično oblastno odločitvijo, k invencijsko-inovativnemu razvojnemu modelu, kjer so za razvoj odgovorni tisti, ki v danem okolju živijo in delujejo. Način življenja ni le zgodovinska, ampak predvsem razvojna kategorija. Sistemski teoretik prof. dr. Matjaž Mulej vzpostavlja vez med kulturo in razvojem, saj je ključ do inoviranja najprej povezan s posodabljanji na področju kulture (v najširšem pomenu besede), šele nato lahko pride do zelenega regionalnega razvoja. Izpostavimo lahko dve njegovi strateški in razvojno naravnani vprašanji, ki sta v svojem bistvu najtesneje povezani s predmetom preučevanja etnologije razvoja:

1. Ali kultura neke regije sprejema tehnološki razvoj?
2. Kako spreminjati določeno regijsko kulturo v inovativno?

Regionalni razvoj postane učinkovit in trajen šele takrat, ko okolje razvija potenciale v vseh štirih smereh na

Ne glede na to, s kakšnim razvojem se bomo etnologi ukvarjali in pri kakšnem razvoju bomo soudeleženi, pa se moramo zavedati štirih temeljnih in univerzalnih osnov, na katerih sploh lahko gradimo strateške oblike inventivnega in inovativnega razvoja. Vsak razvojni projekt moramo načrtovati in graditi na:

1. razvojni viziji,
2. globalni strategiji,
3. strateških razvojnih področjih in njihovih strategijah,
4. odgovornih nosilcih.

Zastavljena vprašanja so zanimiva, ko npr. razmišljamo o razmerju etnologije do drugih znanstvenih disciplin, o Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo danes in še zlasti jutri, o načrtovanju muzejskih razstav, prireditve itn.

Dediščina in razvoj

Zastavimo si nekaj strateških vprašanj, ki odstirajo vsebino problemov in dilem, povezanih z etnologijo razvoja:

1. Ali se ne sliši paradoksalno in morda celo nemogoče, da lahko v različnih dediščinah, ki označujejo in pripadajo kraljestvom preteklosti in deloma sedanjosti, iščemo izzive za invencije in inovacije, ki vpeljujejo kraljestvo ali prekletstvo prihodnosti?

2. Kako lahko raziskovalci tradicij sploh razmišljajo razvojno, razvojniki oz. razvijalci pa zgodovinsko?
3. Ali se alternative pri načrtovanju sodobnih družb skrivajo samo v visokih tehnologijah, novih materialih, v novem razumevanju in vrednotenju časa, v zanikanju tradicij ipd.?
4. Zakaj naj bi v času sodobne informacijske družbe in splošnih globalizacijskih procesov sploh razmišljali o lokalnih in regionalnih kulturah, se pravi, z makro vidika o nekih majhnih, marginalnih temah in tegobah?

Razvoj ne opredeljuje le etnologije razvoja. V novejših raziskavah je tudi ena od štirih temeljnih funkcij v sistemu in strukturi etnološke muzeologije.⁸ V čem je torej bistvena razlika v odnosu do razvoja z vidika etnologije in etnološke muzeologije? V sistemu in strukturi etnološke muzeologije načrtujemo vizijo in strategijo razvoja na osnovi dediščin in kultur, naravnih in človeških potencialov, v etnologiji pa tudi znotraj sodobnih pojavov na ravni vsakdanjosti, očiščenih vsake zgodovinskosti. (Gačnik 2000b, 40)

Ena izmed najpomembnejših nalog sodobne etnologije razvoja mora postati skrb za sistemsko vključevanje številnih tradicij oz. dediščin v različne oblike celostnega in moralnega (Rusconi 2001) razvoja družbe. Dediščina, ki se je ustalila v življenju določene skupnosti s prenašanjem iz roda v rod, ni le zgodovinska kategorija, ampak tudi razvojna, saj je ena od temeljnih značilnosti tradicij prav njeno nadzorovano spreminjanje, nenehno preverjanje in prilagajanje. V nasprotnem primeru so dediščine podvržene še intenzivnejši eroziji tradicionalnih pomenov in vrednot, neuporabnosti in naposled pozabi.

Res je, da številne tradicije tonejo v pozabo, in to zato, ker ne opravljajo več svoje družbene vloge. Toda prihodnost globaliziranega sveta bo zaznamovana predvsem z njimi. O tem pričajo strukturalni globalni megatrendi na prelomu tisočletja, kjer sta dva izmed desetih prav tesno povezana z invencijami in inovacijami na področju regionalnega razvoja: to je megatrend renesanse umetnosti (Naisbitt, Aburden 1990), znotraj katere se izpostavlja tudi t. i. muzejski bum, saj bodo lokalne in regionalne identitete ne le narodovo zgodovinsko ogledalo, ampak predvsem izhodišče za načrtovanje prihodnosti. Za vse raziskovalce in načrtovalce regionalnega razvoja pa je omembe vreden zlasti megatrend, ki bo kljub internacionalizaciji načina življenja usmerjen v vračanje k lokalnim tradicijam in kulturam. Skratka, tudi globalni strukturalni megatrendi so nam naklonjeni.

Dediščina ni muzealiziran družbeni fenomen, zaprta in pozabljena zgodovinsko dejstvo ali pojav, ampak razvojni proces, kjer se identiteta posameznega družbenega pojava kaže skozi njegovo kontinuiteto. Dediščina je družbeni seizmograf, ki priča o invencijah in inovacijah iz naše preteklosti na ravni sedanjosti. Je zgodovinsko določljiv pomnik ustvarjalnemu načinu življenja vseh družbenih plasti, ne le na področju znanosti, tehnologij in t. i. "visoke" kulture, ampak tudi med raznovrstnimi oblikami t. i. ljudske ustvarjalnosti in načina življenja na ravni vsakdanjosti.

Dedovano bogastvo v tradicijah nas nagovarja, da ni vse

slabo, kar je staro, kot tudi, da ni vse slabo, kar je novo. In obratno: da ni vse dobro, kar je bodisi staro bodisi novo. Dediščina vsebuje elemente kakovosti, ki pa niso vsi "uporabni" za potrebe današnjega sodobnega načina življenja. To pa še ne pomeni, da je treba tradicije zavreči, saj se alternative ponujajo v njihovih številnih modifikacijah, metamorfozah in inovacijah. Dediščina kot preverjena blagovna znamka in kot element prepoznavnosti (lokalne, regionalne, nacionalne ipd.) nam lahko služi kot alibi za ustvarjalno mednarodno primerljivo načrtovanje projektov v sedanjosti in prihodnosti.

V času "sodobne", hitro spreminjajoče se informacijske družbe, ko večina ljudi živi predvsem iz dneva v dan, brez zgodovinskega spomina in čaščenja tradicij, lahko nemara nekateri označujejo razmišljanja o dediščini kot razvojni kategoriji oz. o dediščini kot elementu družbenega razvoja bodisi kot nekritično, idealistično, nostalgичno ali folkloristično početje bodisi kot utopični izziv za znanstveno fantastiko ali futuriste. Za takšna stereotipna razmišljanja o vlogi in pomenu tradicij v sodobnih družbah smo deloma krivi tudi humanisti.

Če sprejmemo tezo, da je eno od dveh najpomembnejših gibal razvoja v sodobnih družbah prav dvig kakovosti življenja, potem je še toliko bolj pomembno, da gradimo svojo prihodnost na razvoju tistih dediščin, ki so zgodovinsko že preverjene in delujejo že desetletja ali stoletja, skratka, na vzpostavljanju inventivnega in invencijskega iskanja tistih kulturnih, gospodarskih in vseh drugih sestavin v zgodovini načina življenja na Slovenskem, ki jih lahko s pridom uporabimo kot kakovostno alternativo pri oblikovanju vizije in strategije.

Regionalne razvojne agencije (RRA)

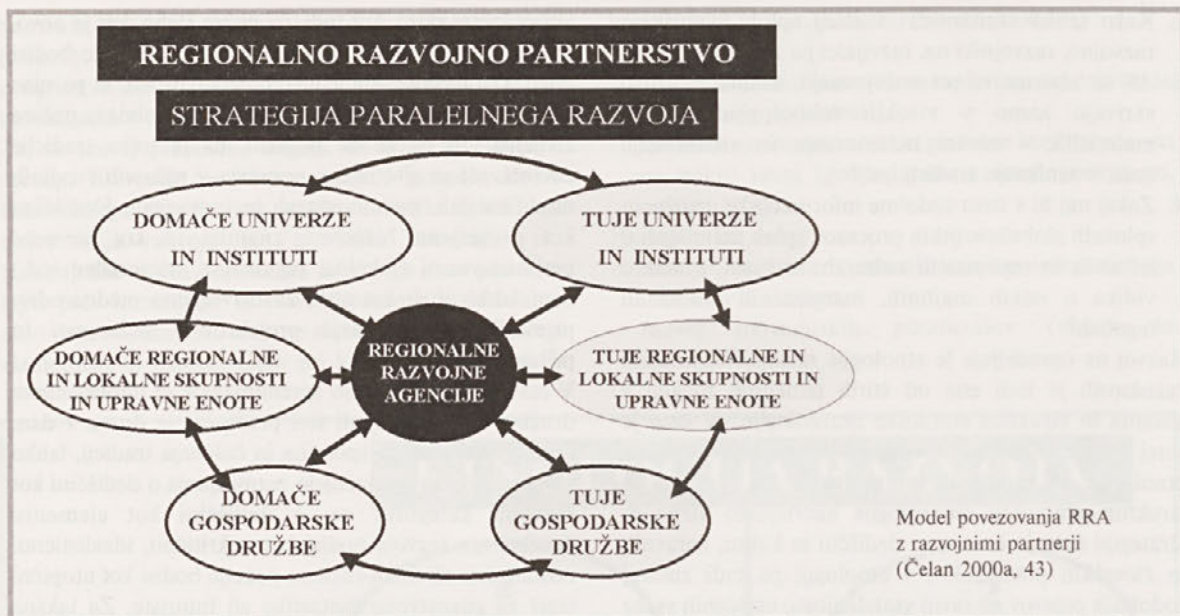
Načrtovanje in oblikovanje razvojnih vizij ter vodenje posameznih razvojnih projektov morajo opravljati profesionalne institucije z interdisciplinarno kadrovske sestavo, ki samostojno ali ob pomoči projektnih raziskovalnih ali razvojnih ekip načrtujejo in izvedejo posamezni raziskovalno-razvojni projekt. Po mnenju dr. Štefana Čelana je najprimernejša organizacijska oblika javni zavod, ki ga ustanovijo ustrezna državna ministrstva, lokalne skupnosti in posamezni gospodarski in negospodarski subjekti. (Čelan 2000a, 41)

Sam si težko predstavljam, da bi bodoče RRA obstajale ter samozavestno in učinkovito delovale brez humanistov in družboslovcev, saj so celostni, integralni, regionalni, razvojni programi že po definiciji interdisciplinarni ali multidisciplinarni. Kot takšni ne morejo biti v domeni niti ene posamezne znanstvene discipline, pa naj gre za tehnične, naravoslovne,

7 Iz predavanja prof. dr. Matjaža Muleja na 21. Podimu v Mariboru. Več o tej tematiki v: Mulej 2000.

8 Več o razvoju kot etnološko muzeološki kategoriji v: Gačnik 2000b, 19-47.

9 Več o organiziranosti, delovanju in poslanstvu regionalnih razvojnih agencij v: Pravilnik o organizaciji in pogojih za opravljanje nalog regionalne razvojne agencije 2000; Čelan 2000a; Čelan 2000b; Piry 2000.

družboslovne ali humanistične znanosti. V takšnih institucijah sta z vidika razvoja pomembna tako ekonomist kot inženir ali etnolog. In nenazadnje, regionalni razvoj ni le ekonomska, tehnološka ali politična kategorija, ampak predvsem humanistična. Z organizacijskega vidika mora RRA skrbeti za povezovanje med sodelujočimi v razvojnem partnerstvu. Na sliki je prikazan model sodelovanja med razvojnimi partnerji, ki je primeren za Slovenijo kot majhno ekonomijo. Razvojno priložnost gradimo na t. i. strategiji paralelnega razvoja, ki že v zgodnji razvojni fazi izdelka, procesa, storitve itd. načrtuje partnersko povezovanje med znanostjo, razvojnimi institucijami in gospodarskimi sistemi. (Čelan 2000a, 42) Kot tako zastavljena RRA že deluje naša institucija - Znanstvenoraziskovalno središče Bistra Ptuj. Temeljna dolgoročna naloga RRA in razvojnega partnerstva je "odkrivanje razvojne moči regije in igranje nanjo" (Čelan 2000a, 44), kar v praksi pomeni, da bo treba vse tesneje povezovati znanost z gospodarstvom, umetnostjo in oblikovanjem, in to z namenom dvigniti kakovost načina življenja na Slovenskem.

Epilog I. / Etnologija jutri

Ker verjamem v sisteme in v sistemsko razmišljanje, saj nas prav ti vodijo k novim invencijam in inovacijam v znanosti ter njeni družbeni uporabljivosti, sem prepričan, da moramo v slovenski etnologiji prednostno pozornost nameniti odgovorom na naslednja vprašanja o položaju slovenske etnologije:

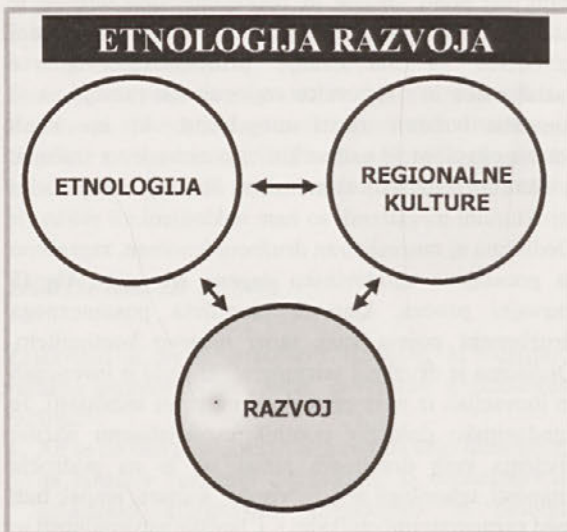
1. Kakšna je vizija in strategija razvoja etnologije na Slovenskem?
2. Kako je le ta podprta z vizijo in s strategijo razvoja najpomembnejših etnoloških institucij na Slovenskem, ki so:
 - Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani,
 - Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU,
 - Glasbenonarodopisni inštitut in
 - Slovenski etnografski muzej.

3. Katera so etnološka strateška raziskovalno-razvojna področja?¹⁰

4. Ali slovenski etnologi potrebujemo mednarodno primerljiv, povezovalni, vizionarski in strateški, raziskovalno-razvojni, nacionalni etnološki projekt, pa naj ga poimenujemo kot ETSEO - II. oz. kot ERTS - Etnološka regionalna topografija Slovenije? Zagotovo!

Epilog II. / Etnologija in razvoj

Zastavimo si provokativno, a dobronamerno vprašanje: Ali sploh koga zanimajo etnološke raziskave, čemu le-te služijo in ali jih sploh lahko komu prodamo? Kot etnolog, ki se vse bolj ukvarja z raziskovanjem za razvoj, lahko zatrdim, da je povpraševanja po etnološkem raziskovalnem delu veliko, sami pa bi lahko vzpostavili še neprimerno večjo potrebo po našem delu, saj smo prav etnologi dobri poznavalci lokalnih in regionalnih kultur, številnih drobcev iz zgodovine načina življenja na Slovenskem, ki jih je treba vtakati v različne mednarodno

Etnologija razvoja je vpeta v interaktivna razmerja med etnologijo, regionalnimi kulturami in razvojem.

primerljive vizije in strategije razvoja slovenske družbe. Pred nami je odgovorna naloga, da preidemo od pasivnih opazovalcev in raziskovalcev posameznih kulturnih sestavin do smelih načrtovalcev splošnega družbenega razvoja, temelječega na slovenski dediščini in kulturi, naravnih in osebnih potencialih.

Naloga etnologov je, da se inventivno vključujejo v regionalne študije ter interdisciplinarne integralne razvojne programe različnih lokalnih skupnosti in regij na Slovenskem ter v iskanje in povezovanje strateških razvojnih partnerjev drugod po svetu. Skratka, etnologi moramo aktivneje poseči v načrtovanje in vodenje razvoja sodobne slovenske družbe.

Etnologija razvoja mora postati specializirana disciplina etnološke vede, usmerjena tako v preteklost in sedanjost kot tudi v prihodnost, ki ni le futurološka ampak predvsem razvojna kategorija, kjer temeljna raziskovalna spoznanja vključujemo v različne aplikacije in še zlasti v najrazličnejše oblike družbenega in ekonomskega razvoja. Razvoj moramo načrtovati profesionalno in na znanstvenih osnovah, temelječih na najrazličnejših interdisciplinarnih raziskavah. Paradigma etnologije prihodnosti je paradigma etnologije razvoja.

Epilog III. / *Apel*

Etnologi smo soodgovorni za prihodnost slovenske dediščine in družbe (Gačnik 2000b, 1) kot tudi za dvig kakovosti življenja!

Viri in literatura:

- APIH, Jure 2000: Svetovna razstava je razstava sveta. Expo 2000. V: Delničar, 31. 8. 2000, 6.
- BOGATAJ, Janez, Vito HAZLER, 1996: Regionalizacija. V: Enciklopedija Slovenije 10. Ljubljana, 145-148.
- ČELAN, Štefan, Mitja SLAVINEC, 2000: Vloga in pomen regionalnih razvojnih agencij pri pospeševanju tehnološkega razvoja. Pospeševanje tehnološkega razvoja Slovenije. V: Zbornik 5. letne konference, Ustanova Slovenska znanstvena fundacija. Ljubljana, 41-44.
- - 2000a: Regionalna razvojna agencija - upravno administrativna ali invencijsko inovacijska in inovativna organizacija. V: 21. Podim, Vloga inoviranja pri pospeševanju regionalnega razvoja. Zbornik povzetkov, Slovensko društvo za sistemsko raziskovanje, ZRS Bistra Ptuj, Mestna občina Maribor. Maribor, 34-36.
- GAČNIK, Aleš 2000: Dediščina kot izziv za inoviranje na področju regionalnega razvoja. V: 21. Podim, Vloga inoviranja pri pospeševanju regionalnega razvoja. Zbornik povzetkov, Slovensko društvo za sistemsko raziskovanje, ZRS Bistra Ptuj, Mestna občina Maribor. Maribor, 31-33.
- - 2000a: Človek z masko kot predmet etnološke muzeologije. Doktorska disertacija, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ptuj.
- KREMENSEK, Slavko 1974: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. V: Traditiones 3. Ljubljana, 189-191.
- - 1976: Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja. Uvod. ETSEO. Uvod. Poročila. Ljubljana, 1-52.
- - 1980: Način življenja Slovencev 20. stoletja: zasnova preučevanja, dosedanje raziskave in problemi. V: Slovensko etnološko društvo. Posvetovanje, Nova Gorica, Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva 1.
- MULEJ, Matjaž, Nastja MULEJ, 2000: Empirična slika odnosa do inoviranja v Sloveniji. V: 21. Podim, Vloga inoviranja pri

pospeševanju regionalnega razvoja. Zbornik povzetkov, Slovensko društvo za sistemsko raziskovanje, ZRS Bistra Ptuj, Mestna občina Maribor. Maribor, 45-46.

MULEJ, Matjaž, Zdenka ŽENKO, 2000: Regionalni razvoj in upoštevanje / ustvarjanje (inovativne) kulture regije v slovenskih zakonih o regionalnem in tehnološkem razvoju. V: 21. Podim, Vloga inoviranja pri pospeševanju regionalnega razvoja, Zbornik povzetkov, Slovensko društvo za sistemsko raziskovanje, ZRS Bistra Ptuj, Mestna občina Maribor. Maribor, 9-10.

NAISBITT, John, Patricia ABURDENE 1990: Megatrends 2000, The next ten years... major changes in your life and world. London, 338.

NAVODILO o minimalni obvezni vsebini in metodologiji priprave ter načinu spremljanja in vrednotenja regionalnega razvojnega programa 2000. V: Uradni list Republike Slovenije, 13. 6. 2000, št. 52. Ljubljana, 6979-6981.

PIRY, Ivo 2000: Priprava regionalnega razvojnega programa - priložnost za uveljavitev inovativnosti regij. V: 21. Podim, Vloga inoviranja pri pospeševanju regionalnega razvoja, Zbornik povzetkov, Slovensko društvo za sistemsko raziskovanje, ZRS Bistra Ptuj, Mestna občina Maribor. Maribor, 77.

PRAVILNIK o organizaciji in pogojih za opravljanje nalog regionalne razvojne agencije 2000. V: Uradni list Republike Slovenije, 13. 6. 2000, št. 52. Ljubljana, 6977-6979.

RUSCONI, Norma 2001: Museology, social and economic development, Provocative paper, tipkopi (ICOFOM / ICOM), brez paginiranih strani.

ŠOSTER, Goran 2000: Mitološka vloga inoviranja. V: 21. Podim, Vloga inoviranja pri pospeševanju regionalnega razvoja, Zbornik povzetkov, Slovensko društvo za sistemsko raziskovanje, ZRS Bistra Ptuj, Mestna občina Maribor. Maribor, 73-74.

UREDBA IN VREDNOSTI MERIL za določitev območij s posebnimi razvojnimi problemi in določitvi občin, ki izpolnjujejo ta merila 2000. V: Uradni list Republike Slovenije, 30. 6. 2000, št. 59. Ljubljana, 7646-7650.

ZAKON o spodbujanju skladnega regionalnega razvoja (ZSRR) 1999. V: Uradni list Republike Slovenije, 29. 7. 1999, št. 60. Ljubljana, 7674-7678.

10 Število etnologov je omejeno, tako kot denar za financiranje znanosti, raziskav in razvoja, zato je še toliko bolj pomembno, da v stroki opredelimo raziskovalne prioritete ter določimo strateška raziskovalna področja. Takšna razmišljanja niso uperjena proti »neomejenim« znanstveni svobodi, ne skrunijo, ne kratijo in ne zavirajo razvoja individualnih raziskovalnih poetik, ampak vodijo k večji družbeni prepoznavnosti in potrebnosti slovenske etnologije. Navsezadnje ni vseeno, ali slovenski znanstveniki postavljamo med raziskovalne prioritete preučevanje neevropskih kultur, preučevanje Balkana ali mednarodno primerljivo preučevanje naših lokalnih in regionalnih kultur. Izogibanje določevanju strateških raziskovalnih polj v slovenski etnologiji je vse prej kot modro početje, ki ne vodi k sistematičnemu razvoju znanstvene discipline, temelječe na mednarodno primerljivi in prepoznavni viziji ter strategiji razvoja, načrtovanega na bogatih izkušnjah v zgodovini matične stroke. Med pomembne naloge slovenske etnologije moramo pristeti tudi ponovno odkrivanje že pozabljenih »etnoloških klasikov«.

Izvirni znanstveni članek/1.01

Natalija Vrečer

ALI JE KONCEPT ČLOVEKOVIH PRAVIC RELEVANTEN ZA ANTROPOLOGIJO?

*Primer beguncev in begunk v Sloveniji**

Upoštevanje človekovih pravic je pomemben pokazatelj stopnje procesov demokratizacije, ki so del sodobnih transformacijskih

procesov v Srednji in Vzhodni Evropi. V pričujočem prispevku me bo zanimalo, kakšen je odnos antropologije kot discipline do koncepta človekovih pravic. Ker se skozi zgodovino spreminja, bom predstavila kratko genezo tega odnosa. Moja teza je, da je proces učenja obojestranski. Ne le, da je koncept človekovih pravic uporaben za antropologijo, temveč nudi tudi antropologija pomembna spoznanja za razvoj koncepta človekovih pravic.

Koncept človekovih pravic v obdobju sodobnih transformacijskih procesov v Sloveniji pogosto omenjajo, prav tako tudi v drugih državah Srednje in Vzhodne Evrope, zlasti v zadnjem desetletju. Upoštevanje človekovih pravic je namreč pomemben pokazatelj stopnje procesov demokratizacije, ki so del

omenjenih transformacijskih procesov. Zlasti je pomembno, da koncept človekovih pravic upoštevajo pridružene članice, ki želijo postati del Evropske unije. Človekove pravice so namreč vrednota, katere stopnjo upoštevanja opazujejo v praksi, kot spremljajo vključevanje tega koncepta v pravne norme.

V prvem delu pričujočega prispevka me bo zanimalo, kaj imamo v mislih, ko govorimo o človekovih pravicah. Ker so mnenja glede koncepta človekovih pravic deljena, ne le v slovenski javnosti, temveč tudi v stroki ter v zgodovini stroke v tujini in ker še nisem zasledila, da bi kdo o tem pisal, se mi je zdelo potrebno, da vključim tudi zgodovino odnosa antropologije kot discipline do koncepta človekovih pravic in sodobne poudarke. Da zadeva ne bo ostala zgolj na abstraktnem nivoju, bom v tretjem delu ilustrirala uporabo koncepta človekovih pravic v antropoloških raziskavah o begunstvu, ki jih izvajam od leta 1992.

Teza mojega prispevka je, da je proces učenja obojestranski, ne le, da antropologija kot disciplina lahko opozarja na pomembne pomanjkljivosti koncepta človekovih pravic, temveč tudi koncept človekovih pravic nudi pomemben izziv za antropologijo. Zlasti so ta spoznanja pomembna za antropološko disciplino pri redefiniranju njene vloge v obdobju pospešene globalizacije. Neodkrita predindustrijska plemena so namreč vedno redkejša, kot tudi tista ljudstva, ki se jih je globalizacija dotaknila v manjši meri. Poleg tega so se pripadniki in pripadnice iz nekaterih predindustrijskih družb že pritoževali nad antropologi in antropologinjami, ki jih jemljejo zgolj kot akademski subjekt in niso naklonjeni razvoju njihovih družb. Menim, da je lahko koncept človekovih pravic uporabno orodje pri dviganju kvalitete življenja v družbah in kot tak zlasti uporaben za humanističnega in družboslovnega raziskovalca/raziskovalko, ki se spopriema s sodobnimi družbenimi problemi.

Pričujoči prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta, ki ga je finančno podprla Fundacija Open Society Institute v letu 2000

Vsebina koncepta človekovih pravic

Nanaša se zlasti na tiste pravice, ki so zapisane v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah iz leta 1948. Da sta avtorja omenjene deklaracije dva juda, ki sta preživela holokavst, seveda ni naključje, saj sta med drugo svetovno vojno dodobra okusila pomanjkanje ustreznega človekovega vedenja in pomembnih vrednot, ki zadevajo medčloveške odnose. To praznino sta poskusila zapolniti s Splošno deklaracijo o človekovih pravicah. Naj naštejemo nekatere: vsa človeška bitja so rojena svobodna, enakopravna, imajo pravico do človeškega dostojanstva in človekovih pravic, pravico do življenja, svobode in varnosti, nihče ne sme biti izpostavljen mučenju, nečloveškemu in ponižujočemu ravnanju ali kaznovanju, vsi ljudje so pred zakonom enaki. Obstaja pravica do svobode gibanja, pravica do dela in pravične nagrade, pravica do državljanstva, do osebne lastnine, svobode misli in izražanja, izbire religije, do iskanja azila, svobode pred suženjstvom, do socialne varnosti, do socialnih, kulturnih in ekonomskih pravic, pravica do počitka, prostega časa, izobraževanja itd. Splošno deklaracijo o človekovih pravicah pomembno dopolnjujeta Mednarodni sporazum o civilnih in političnih pravicah ter Mednarodni sporazum o socialnih, ekonomskih in kulturnih pravicah ter na regionalnem nivoju Evropska konvencija o človekovih pravicah.

Teoretiki človekovih pravic zagovarjajo njihovo univerzalnost; vsakdo ima namreč pravico do njih. Ker izhajajo iz domneve o skupnih potrebah in interesih človeštva, predpostavljajo tudi določeno skupno človeško naravo. To pa je tudi trditev, ki so ji antropologi in antropologinje najbolj nasprotovali in mnogi ji še danes. V antropologiji so namreč več pozornosti posvečali razlikam kot podobnostim. Le psihološka antropologija kot poddisciplina in redki posamezniki so poskušali videti oboje: podobnosti in razlike. Poleg tega koncept človekovih pravic vsebuje humanistične vrednote liberalne tradicije moderne zahodne kulture, ki so izrazito individualistične in antropocentrične. Mnogi kulturni relativisti so mnenja, da te politične vrednote niso univerzalne, kot jih poskuša predstaviti veliko zagovornikov koncepta človekovih pravic.

Antropologija kot disciplina in človekove pravice

Odnos antropologije kot discipline do človekovih pravic se skozi zgodovino spreminja.

Herskovits je izoblikoval stališče Ameriške antropološke zveze že leta 1947. Zavzel je radikalno relativistično pozicijo. V skladu z Boasovo tradicijo je gledal na človekove pravice kot na "etnocentričen podaljšek absolutističnih zahodnih vrednot" (Wilson 1997, 2). Kultura je bila postavljena kot najvišja etična vrednota, ki sama določa moralna pravila in ne neke univerzalistične moralne vrednote, kot so na primer človekove pravice. Kritikov Herskovitsove pozicije je

bilo več (na primer Barnett, Steward, Washburn), Wilson pa mu očita prevelik "kulturni optimizem", saj je Herskovits menil, da lahko v primeru slabega političnega sistema kulturne vrednote ponovno vzpostavijo družbeni red. Po mnenju Wilsona (1997, 2) je druga svetovna vojna s holokavstom, ki so ga povzročili nacisti, dokaz, da kulturne vrednote same niso preprečile tretjega rajha. Ravno nasprotno – med drugo svetovno vojno je prišlo do izraza dejstvo, da lahko določene kulturne prakse celo pospešijo kruta in nehumana dejanja. Kulturne vrednote o antisemitizmu so namreč v Evropi povzročile genocid.

Diskusije o univerzalizmu in relativizmu na področju človekovih pravic so pogoste še danes, pa ne le med antropologi in antropologinjami, temveč tudi med teoretiki, ki se s področjem človekovih pravic ukvarjajo z zornih kotov drugih disciplin (glej, na primer, Vincent 1986). Sodobne antropološke debate pa se zlasti osredotočajo na vlogo kulture v razmerju do univerzalizma in relativizma. Mnogi želijo preseči omenjeno dihotomijo. Pomemben predstavnik te perspektive je Wilson (1997), ki poskuša upoštevati sodobne teorije o kulturi hkrati z empiričnimi opazovanji globalizacije človekovih pravic. Po avtorjevem mnenju oba, univerzalizem in relativizem, nekaj nudita etnografu. "... zaradi univerzalizma so primerjave sploh možne, relativizem pa poudarja kontekste in s tem omogoča senzitivnost na različnost" (Wilson 1997, 3). Zdi se mu pomembno, da se osredotočimo na pomen in uporabo človekovih pravic.

Dandanes je globalizacija zahodnih vrednot, pred katero je svaril Herskovits in ščuval antropologe in antropologinje proti njej, nekaj vsakodnevnega. To je seveda postalo jasneje zlasti v devetdesetih, ko meje kulturnih svetov niso določene z državnimi mejami in nimamo več opravka z izoliranimi enotami, temveč z odprtostjo in migracijami. Številne organizacije, ki promovirajo človekove pravice, tvorijo eno izmed globalnih mrež, po kateri se povezujejo družbe v svetu (Wilson 1997, 10). Amnesty International je ena izmed vodilnih nevladnih organizacij na tem področju, koncept človekovih pravic pa promovira tudi vedno več nacionalnih nevladnih organizacij po svetu.

Wilson šteje človekove pravice "za enega izmed utopičnih idealov, ki so še ostali" (1997, 1). Pravi, da človekove pravice niso proizvod družbenih odnosov, temveč so v teh odnosih imanentne, locirane na dveh področjih družbenega: na področju agensa in moči. Relacije moči pa so tema, ki bi se ji antropologija morala več posvečati, kot je zapisal že Barrett leta 1984. Ta kanadski antropolog meni, da ni dovolj, da ščitimo marginalizirane kulture in se osredotočamo zgolj nanje, saj so te vedno odvisne in v odnosu s tistimi strukturami, ki imajo moč. Tako bi antropologi in antropologinje več prispevali k razkrivanju struktur moči v družbi. Menim, da povezava antropologije s področjem človekovih pravic ta cilj že pomaga uresničevati.

Nekaterim v naši stroki, doma in v tujini, so ideje svobode in kvalitete življenja, povezane človekovimi pravicami, blizu in se jim zdi omenjeni koncept pomemben in učinkovit. Slednjim se pridružujem, čeprav menim, da mora ostati koncept človekovih pravic

odprt in mora dopuščati tudi redefinicije, kar nudijo prav druge kulture. Veliko prispeva prav antropologija, kot so opozarjali v Ameriški antropološki zvezi leta 1999, ko so redefinirali svoje stališče do koncepta človekovih pravic.

Begunci, begunke in človekove pravice

14. člen Splošne deklaracije o človekovih pravicah pravi, da ima "vsak pravico, da išče in uživa v drugih državah zatočišče pred pregonanjem". Kljub temu je trend v Evropski uniji v devetdesetih letih zapiranje meja pred prihajajočimi begunci in begunkami, še zlasti pred tistimi, ki ne pripadajo Evropski uniji. Problem je namreč že v tem, da ima vsak pravico, da išče in uživa azil, ni pa zagotovljene pravice, da azil tudi dobi. Prav tako je iz medkulturnih raziskav razvidno dejstvo, da so beguncem in begunkam pogosto kršene človekove pravice v državi gostiteljici, tudi če azil dobijo (prim. Krulfeld in MacDonald 1998, 1).

V Sloveniji živi trenutno še 2870 bosanskih beguncev in begunk. Spomladi 1992 je bila ta številka največja, približno 45.000. Polovica jih živi v zbirnih begunskih centrih, polovica pa je nastanjena zasebno. Bosanski begunci imajo pravnoformalni status oseb z začasnim zatočiščem. Tak status je imelo tudi 1500 kosovskih beguncev in begunk, vendar jim je junija 2000 potekel, in so se morali vrniti na Kosovo. Točno število tistih, ki so še ostali, ni evidentirano, saj MNZ in Urad za priseljevanje in begunce ne vodita več podatkov o njih, odkar so ostali brez statusa.

Situacija bosanskih beguncev in begunk je zlasti neugodna in nehumana, saj sta jim že osem let v Sloveniji kršeni dve temeljni človekovi pravici: pravica do dela in pravica do enakopravne vključenosti v socialno in kulturno okolje države, v kateri živijo. Drugo ime za slednjo je integracija. V Sloveniji torej lahko govorimo o odsotnosti integracije, z izjemo delne integracije otrok, ki se lahko šolajo. Ker ni omogočena integracija družin, so večje medgeneracijske razlike med člani družine, kot so bile v Bosni in Hercegovini oziroma kot so značilne za slovenske družine.

Etnografska analiza njihovega vsakdanjega življenja je pokazala, da kršenje omenjenih človekovih pravic bosanskih beguncev in begunk veča razlike med spoloma, saj se zlasti moški pogosto znajdejo v identitetnih krizah, ker so izgubili svojo vlogo glavnega prinašalca denarja v družini, medtem ko se v skladu s patriarhalno tradicijo težje prilagajajo na novo samostojnost žena. Te namreč poskušajo preživeti v begunstvu tudi tako, da mnoge prvič opravljajo začasna dela. Največkrat so to občasna gospodinjstva opravila za slovenske družine. Na žalost to ne zadostuje za socialno varnost. Pri tem ne gre pozabiti, da je večina preostalih bosanskih beguncev in begunk iz ruralnega okolja Bosne in Hercegovine, kjer je bila patriarhalna tradicija bolj zasidrana kot v mestih, zato nekatere prej niso bile zaposlene. V begunstvu se torej spreminjajo medosebni odnosi na različnih ravneh.

Posledice kršenja omenjenih temeljnih človekovih pravic je zaznati tudi v dolgoletnem psihološkem stanju

vakuma, v katerem so osebe z začasnim zatočiščem že osem let brez možnosti aktivnega vključevanja v državo gostiteljico ali vrnitve v Bosno in Hercegovino, kot tudi v intenzivnejših procesih žalovanja za izgubami.

Pri opravljanju zagovorniške vloge, ki je ena izmed možnih vlog antropologov in antropologinj, sem ugotovila, da je koncept človekovih pravic pravzaprav edino orodje, ki ga lahko uporabim, ko poskušam izboljšati kvaliteto življenja omenjenih beguncev in begunk. Koncept človekovih pravic je edino, poleg etnografskih argumentov seveda, na kar se lahko oprem, ko komuniciram s strukturami oblasti. Po mojih izkušnjah torej koncept človekovih pravic pomeni pot iz indiferentnosti do informatorjev in informatork v naših prizadevanjih, da raziskave ne bi obležale le na zaprašenih policah knjižnic, zlasti še, ko imamo opravka z zelo marginaliziranimi družbenimi skupinami in sodobno družbeno problematiko.

Naj se za zaključek povrnem k naslovu simpozija Slovenska etnologija v zavesti sodobne družbe in dodam, da bo, tako menim, slovenska etnologija in antropologija toliko bolj v zavesti družbe, kolikor se bo ukvarjala s sodobnimi družbenimi problemi. Seveda za stroko niso zanimivi le sodobni fenomeni, dokler pa jih večinoma ne upošteva, se marginalizira kar sama.

Literatura

- BARRETT, Stanley R. 1984: The Rebirth of Anthropological Theory. Toronto, University of Toronto Press.
- HELTON, Arthur C. 1999: Displacement and Human Rights: Current Dilemmas in Refugee Protection, V: Nagy Boldizsar in Helton Arthur (ur.), Human Rights and Forced Displacement, vol. 1, gradivo za poletno šolo Prisilne migracije in človekove pravice: interdisciplinarni vidik, Central European University, Budimpešta, 5. 7. - 16. 7. 1999, 220-276.
- KRULFELD, Ruth M. in MACDONALD, Jeffrey L. (ur.) 1998: Power, Ethics and Human Rights: Anthropological Studies of Refugee Research and Action. New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- VINCENT R. J. 1986 (1997): Human Rights and International Relations. Cambridge: Cambridge University Press.
- VREČER, Natalija 1999: Begunci in begunke ter človekove pravice: antropološki vidik. V: Bilten Amnesty International, december 1999, let. VIII, št. 25, 9-11.
- WILSON Richard A. (ur.) 1997: Human Rights, Culture & Context: Anthropological Perspectives. London, Pluto Press.

PROSTOR NA GALA PLESU IN BOJNEM POLJU ETNIČNE, NARODNE TER NACIONALNE IDENTITETE: IZBRANI TEORETSKI VIDIKI

Besedilo sprva predstavi nekatere teoretske poglede v razumevanju prostora in prikaže pomen skupnosti oziroma družbe v človekovi (a)percepciji prostora. Sledi prikaz etnične, narodne in nacionalne identitete ter vloge prostora, krajev in prostorskih prvin pri etničnem, narodnem in nacionalnem identificiranju.

Prostor je ob spremljevalcu – času, dimenzija, ki je neizbrisljiva v družboslovni in humanistični misli. Toda zaradi svoje "prostrane" in "izmuzljive" narave se ga posamezne stroke in strokovnjaki le redko in neradi dotaknejo. To besedilo nikakor ne želi in niti ne more podati neke pregledne slike o tem, ne samo pregovorno rečeno, "neskončnem" kupu idej in konceptov; ampak se relativno ozko omeji na pomen prostora kot komponente etnične, narodne in nacionalne identitete. Pri tem je treba osvetliti nekatera širša teoretska razumevanja v tem "prostorskem" kompleksu, predvsem tista, ki se dotikajo razmerja med prostorom in družbo. Glede na to, da so navedena (prostorska) vprašanja predmet izrazitega interdisciplinarnega preučevanja, "na široko" posegam po študijah okoljske psihologije, krajinske arhitekture, številnih poddisciplin sociologije, geografije, antropologije itd.

Nekateri teoretski pogledi k razumevanju koncepta prostora

Koncept prostora

Prostor, ki ga zaznavamo kot morje, nebo, kopno ali kot mesto, ki se razteza pred nami z razgleda visoke stavbe, prostor kot prostor ulice, kot notranjost ali zunanost stavbe, prostor na zemljevidih in načrtih, v kozmologijah, geometrijski prostor, konstruiran matematični prostor, medzvezdni prostor, prostor, ki ga posedujejo predmeti, ali prostor, ki si ga lastijo države ali je posvečen bogovom – vse to in še veliko več spada v naše izkušnje in razumevanje prostora.

Prostor – amorfen in nerazumljiv, je vse prej kot enota, ki jo je mogoče neposredno opisati in analizirati. Narava prostora je bila rdeča nit številnih diskusij filozofov in raziskovalcev različnih strok, ki pa so ostale brez končnega ločila. Ni namreč preprosto postaviti ograj, kamor bi vpeli oblike prostorov, ki so bile identificirane in spoznane za pomembne. Ne bi bilo smiselno, da bi se pregloboko spuščal v te vrste diskusij, prav pa je, da vsaj v zelo omejenem obsegu predstavim raznovrstno razumevanje oziroma dožemanje prostora glede na konceptualni in izkustveni kontekst. Tipologija, ki jo podajam v nadaljevanju, je povzeta po humanističnem geografu Relphu (1976, 8–28).

1. **Pragmatični ali primitivni prostor** je prostor instinktivnega vedenja in nezavednih dejanj, v katerem vedno reagiramo brez premišljanja. Gre za organski prostor, ki je ukoreninjen, v stvareh stvaren in konkreten, strukturiran nezavedno z osnovnimi

individualnimi izkušnjami, asociiran z gibi telesa in čuti.

2. **Perceptualni prostor** je najneposrednejša oblika zavedanja; je egocentrični prostor, ki ga zaznava vsak posameznik. Je že prostor, za razloček od pragmatičnega, ki ima vsebino in pomen ter kot tak ne more biti ločen od izkušenj in namer. Perceptualni prostor je prostor dejanj, osredotočenih na osnovne potrebe in prakse, ter ima tako že jasno razvito strukturo.

3. **Eksistenčni prostor** je notranja struktura prostora, ki se pojavlja v konkretnih izkušnjah z okoljem članom posamezne kulture/družbe. Je intersubjektivni in zato "odgovoren" vsem članom skupnosti. Pomeni eksistencialnega prostora torej koreninijo v kulturi, oziroma so tisti, ki jih individuum izkusi v kulturi. Le izjemoma so vsota pomenov individualnih perceptualnih prostorov. Eksistenčni prostor torej ni zgolj pasiven prostor "čakajoč na izkustva", temveč je permanentno ustvarjajoč in dopolnjujoč se s človeškimi aktivnostmi. Eksistenčni prostor lahko razdelimo na posvečeni in geografski.

3.1. **Posvečeni prostor** je prostor arhaičnih religioznih izkustev; je trajno razlikujoč se in obdan s simboli. Posvečeni prostori so središča sveta - točke, kjer so tri kozmične ravni (nebesa, zemlja in pekli) v stiku in kjer je možna njihova medsebojna komunikacija. Teh središč seveda ne moremo razumeti kot geometričnih enot in njihovo število je lahko v določeni regiji neskončno.

3.2. Odkar imamo v sodobni družbi opraviti z desakralizacijo, je izkustvo svetega za večino ljudi nedosegljivo. Tako imenovani **geografski prostor** je podoba človekovega osnovnega zavedanja sveta, njegovih izkustev in vezi z okoljem. Je pomemben prostor za določeno kulturo, tako da je "kultiviran" s poimenovanjem (prostora), s "kvalitetami" za človeka in s preoblikovanjem - da služi potrebam človeštva. Geografski prostor ni objektivni in nevtralen, ampak je zapolnjen z različnimi pomeni. Geografski prostor je enkraten; ima svoje ime - Švica, Maribor, Štajerska, Gvinejski zaliv itn.

Geografski prostor ima zelo razpoznavno strukturo tako v vertikalni kot v horizontalni smeri. Govorimo o prostoru nacij, kontinentov ali regij, ki so nedosegljivi našemu neposrednemu izkustvu. Naslednja stopnja so pokrajine, ki so v ozadju človekovih dejanj in odslkavajo njegove interakcije z okoljem na najvišjem nivoju. Sledi urbani nivo, ki se od prejšnjega razlikuje po tem, da je v prevladujoči meri zgrajen s človeškimi napori in nameni. Na še nižji stopnji je ulica kot bazična izkušnja mesta in dalje dom kot središčna referenčna točka človekovega obstoja (Norberg-Schulz 1971). Seveda je podana lestvica le ena izmed številnih možnih. Na splošno se zdi, da živimo v svetu različnih ravni, vedeti pa moramo, da smo v določenem trenutku osredotočeni zgolj na eno; ko volimo, smo osredotočeni na državni nivo, ko iščemo parkirni prostor, nam je pomemben prostor ulice ali mesta. Na vsaki od omenjenih stopenj je tudi bolj ali manj jasno razpoznaven horizontalni nivo, ki vsebuje tri elemente: področja, poti, ki odslkavajo smeri in intenzivnost namer ter izkustev, vzlišča ali centri

poudarjenih pomenov.

4. **Arhitekturni prostor in prostor prostorskega planiranja** nista osnovana na izkustvu prostora, ampak sta primarno povezana z dvodimenzionalnim kartografskim prostorom. Za razloček od eksistenčnega prostora, katerega dejavnosti so brez formalne konceptualizacije, vsebujeta premišljen poskus ustvarjanja prostorov.

5. **Kognitivni prostor** je sestavljen iz abstraktnega konstrukta prostora, ki je izpeljan iz identifikacije prostora kot objekta refleksij in poskusov razvitja teorij o njem. Esenca koncepta tega prostora leži v relativnosti lokacije, ki je najbolj nazorno predstavljena v Evklidskem prostoru, kjer je kraj (osnovno) razumljiv kot lokacija s koordinatami. Kognitivni prostor je homogen, uniformiran in nevtralen, z enakimi vrednostmi na vseh mestih in v vseh dimenzijah. Je prostor geometrij, zemljevidov (kartografske projekcije so najnazornejše podobe kognitivnega prostora) in teorij prostorske organiziranosti.

6. **Abstraktni prostor** se od kognitivnega razlikuje po tem, da je bil zadnji "identificiran". Je prostor logičnih odnosov, ki nam dopuščajo, da odkrivamo in opisujemo prostore, ne da bi jih našli v empiričnih opazovanjih, zato je svobodna kreacija človeške domišljije.

Poenostavljeno lahko rečemo, da pragmatični prostor človeka povezuje z "naravnim", "organskim" okoljem, perceptualni prostor je bistven za človekovo identiteto, eksistenčni prostor ga vzporeja s socialnimi in kulturnimi enotami, kognitivni prostor pomeni, da je človek sposoben razmišljati o prostoru (Norberg-Schulz 1971, 11). Seveda podana klasifikacija ni edina možna. Tuan (1975), ki povzema druge avtorje, razlikuje transcendentalni, praktični, fizični, socialni in matematični prostor. Sonnenfeld (1976) z vidika vedenjske geografije razlikuje štiri prostore: geografskega kot objektivni prostor, ki zaobjema ostale prostore; operativnega, v katerem se odvijajo različni sočasni procesi, ki vplivajo na človekovo vedenje; perceptivnega kot del operativnega prostora, ki ga človek neposredno dojema prek lastnih izkušenj; vedenjskega kot del perceptivnega prostora, v katerem se dejansko odvijajo človekove aktivnosti.

Prav tako je treba poudariti, da meje med podanimi prostori niso jasno razpoznavne, kot se zdi na prvi pogled. Poglejmo le na nekatere antične zemljevide, kjer se prepletata kognitivni in posvečeni prostor, ali k nekaterim "prvobitnim" kulturam, kjer so meje med posamičnimi prostori povsem zabrisane (Relph 1976).

Vsekakor gre za razliko ali razdaljo med okoljem, prostorom kot objektivno danim dejstvom in procesi človekovega doživetja oziroma zaznavanja te danosti. Prostor se ne kaže le v mejah naše perceptivne možnosti, ki jo določajo naša čutila; torej apersepcija prostora ni le individualna. Naše predstave o prostoru so odvisne od družbe in kulture: tako ljudje iste stvari različno vidijo, čeprav razpolagajo z enakimi čutili. S tem hočemo povedati, da vidimo prostor, ki nas obdaja, različno; te predstave so namreč del kulture. Vsaka

družba prek verskih predstav, ideologije in najrazličnejših oblikovalcev družbene in kulturne zavesti ustvari posebno predstavo o prostoru, pa naj gre za kozmos kot najširši dojemljiv prostor, za državni prostor ali prostor neke kulture, prostor bivanja itn. (Južnič 1987, 297-298).

Predmet besedila je prostor, ki se pripadnikom kulture pojavlja v konkretnih izkušnjah z okoljem, torej eksistenčni prostor: posvečeni in geografski. Analiza koncepta kraja¹ oziroma prostora, ki jo je podal Lukermann (1964), najnazorneje predstavi značilnosti prostora, o katerem spregovori besedilo v nadaljevanju:

1. Ideja lokacije in še posebno ideja lokacije, ki se nanaša na druge prostore, kraje in predmete, je prav gotovo osnovna. Lokacijo lahko označimo z notranjimi oznakami (lega) in z zunanji povezavami z drugimi lokacijami (položaj). Prostor ima tako svojo notranjost in zunanost.
2. Prostor vsebuje integracijo elementov "narave in kulture". Vsak prostor ima svoj notranji red, ki ga loči od drugih prostorov. Vsak prostor je tako enkratna - neponovljiva entiteta.
3. Kljub enkratnosti prostora so ti med seboj povezani s sistemom prostorskih interakcij in transferjev. Različni prostori tako sodelujejo oziroma so sestavni deli v procesu kroženja [circulation].
4. Prostor je razmejen; je del večjih prostorov in je sestavljen iz manjših. Prostor je tako osredotočen na sistem razmejevanja.
5. Prostori "umirajo in se rojevajo". Z zgodovinskimi in kulturnimi spremembami prihajajo novi elementi in stari elementi izginjajo. Prostor ima tako razpoznavno zgodovinsko komponento.
6. Prostor ima pomen; karakteriziran je z verovanji in prepričanju človeka.

Lukermann razume kraj oziroma prostor kot skupek integracij narave in kulture, ki se je razvil in se razvija na specifični lokaciji, povezani s pretokom ljudi in predmetov iz drugih prostorov. Prostor tako ni samo "nekje" nečesa; je lokacija z vsem potrebnim, kar oblikuje to lokacijo v integriran in smiseln "fenomen".

Esenca prostora in vloga družbe/skupnosti

V vsakdanjem življenju prostorov ne zaznavamo kot neodvisnih, jasno definiranih entitet, ki bi bile preprosto opisljive z lokacijo in videzom. Prostori so tako največkrat zaznavani kot skupek lokacije, pokrajine - zunanjega videza prostora, ritualov, drugih ljudi, osebnih izkušenj, skrbi in navezanosti na dom ter povezav, kontekstov z drugimi prostori. Prostori se med seboj prekrivajo, interpretirajo drug drugega in so široko odprti različnosti interpretacij. V želji po razumevanju prostora kot fenomena pa nam ta različnost in kompleksnost povzročata glavno težavo. Pot k razumevanju omenjenega fenomena je možna, če ločimo posamične lastnosti prostora, npr. lokacijo, zunanji videz, osebno vpetost v prostor itn. V nadaljevanju besedila bom v odnosu do prostora predstavil in tako v njem poudaril le vlogo družbe oziroma skupnosti.

Družbene poteze skupnosti, njen sistem vrednot,

verovanj in kolektivnega spomina opredeljujejo odnos posameznika do prostora. Delovanje posameznika in njegov odnos pa sta v nasprotni smeri sestavni del oblikovanja odnosa celotne družbe do istega prostora. Pri tem gre za vzajemno delovanje med posameznikom in družbo (Simmel 1993) in iz tega izvirajočo družbeno spremembo. Rezultat medsebojnega vplivanja in nenehne spremembe je tudi človekov zapis v prostor. Čeprav je raba prostora posledica prostorskih danosti, je način prilagajanja rabe vedno odvisen od ekonomskih, tehnoloških, kulturnih zakonitosti družbe, od ideologije in politične strategije² (Kučan 1997, 4).

Družbeni odnosi, ki jih označuje določen kraj, so enako ali bolj pomembni za proces navezovanja na kraj³ kot fizična konfiguracija (Altman in Low 1992, 5). Do enake ali podobne ugotovitve je prišla tudi kraljeva komisija lokalnega angleškega parlamenta: pri tem ko navezanost na "domače okolje" narašča s trajanjem bivanja v tem okolju, je ta navezanost pretežno primarno oblikovana z interakcijo posameznika z drugimi ljudmi in manj z odnosom osebe do fizičnega okolja samega (Relph 1976, 33). Taki poudarki na pomenu skupnosti oziroma družbenih odnosov se zde grobo zanikanje vloge prostora in njenega izkustva, če ne upoštevamo preprostega dejstva, da se človeški odnosi, na katerih je zgrajen občutek identitete, največkrat oblikujejo med ljudmi, ki si delijo isti del prostora. In dejstvo, da nismo vedno navzoči v "našem" okolju, ne daje prostoru nič manj veljave, saj iz tega "našega" okolja oblikujemo našo in pojavnost drugih, ki je bistveni del osebne identitete (ibid.). Zaznavno okolje, torej tisto in tako, kakršno človek dojema in zaznava v svoji zaznavi, je namreč bistvenega pomena v identifikacijskem smislu (Južnič 1993, 149).

Stokols v pregledu psiholoških, socioloških in antropoloških raziskav, ki se ukvarjajo s problemom simbolizma v prostoru, poudarja, da fizične prvine prostora in kraji zaradi trajajoče povezave s skupinskimi dejavnostmi in izkušnjami postopoma pridobijo družben pomen; tako vpeljane simbolne kvalitete fizičnega okolja postanejo nadomestni vir družbene moči - njihov vpliv na čustva in obnašanje posameznika se lahko pojavi tudi takrat, kadar ne pride do

1 Lukermann (1964) na tem mestu ne govori o konceptu eksistenčnega prostora, temveč o "koncept kraja" [concept of place]. Angleška strokovna literatura namreč dokaj natančno razlikuje med pojmom "prostor" [space] in "kraj" [place]. Glede na to, da v domači strokovni literaturi nisem opazil tako doslednega razlikovanja (Južnič, Kučan, Ogrin, Mlinar, Bufon itn.) oziroma da se večkrat uporablja pojem "prostor", kjer bi bil v angleški strokovni literaturi uporabljen pojem "kraj", se tudi sam ne držim strogega "anglosaškega" razmejevanja in sledim domačim avtorjem.

2 Zelo nazoren primer je sprememba sestave in podobe angleške krajine v 18. stoletju, ki jo je izzval parlamentarni odlok o ogradah. Široka in odprta polja so zamenjale veliko manjše parcele, ograjene z živimi mejami. Prav ta urejena in negovana krajina je v angleško zavest vstopila kot simbol njihove identitete (Kučan 1997, 4).

3 V nadaljevanju uporabljam pojma "navezanost na kraj" in "prostorska identiteta", katerih vsebini in pomena bom podrobneje pojasnil v nadaljevanju.

neposrednega stika (Kučan 1997, 3-4). Podobno Smith ugotavlja, da so za etnične identitete "bolj kot prebivanje na nekem kraju ali njegova posest, pomembni dodani pomeni in asociacije, ki jih kraj vzbuja. Temu kraju namreč pripadamo." (Smith 1991, 23). Pomen take pripadnosti prostoru in skupnosti najdemo pri župah - slovanskih rodbinskih zadrugah, ki so nastale po trajni naselitvi, vendar pred individualno lastnino zemlje. Za pripadnost župi je bil namreč kraj prebivanja pomembnejši od porekla po rojstvu (Kučan 1997, 13-14). Povezanost skupinske identitete neke družbene skupine s prostorom, v katerem biva, se torej prav tako oblikuje skozi družbene odnose in ne izhaja iz prostora samega. Če bi prostorska identiteta izhajala zgolj iz prostora kot takega, potem pri izseljenjskih skupnostih ne bi obstajala navezanost na "izvirni" prostor, saj zdaj bivajo drugje.⁴ Prostorska identiteta se torej oblikuje iz vzajemnega delovanja med posameznikom, družbo in prostorom (ibid., 14).

Navezanost na kraj,⁵ navezanost na določen prostor

Človekovo istovetenje s prostorom ima ontološke korenine v tem, kar Heidegger razume kot bivanje - proces, s katerim ljudje spreminjajo kraj svoje eksistence v svoj dom, kar vsaj delno temelji na čustvenem doživetju sveta. Vsekakor je človekova eksistenca tudi prostorsko opredeljena, kar velja tako za posameznika kot za skupnost (Kučan 1996, 1).

Čustven odnos do okolja je osnova topofilije [topophilie] in iz tega izhajajoče potrebe po preučevanju človekove navezanosti na kraj. Topofilija vključuje vse človekove čustvene vezi z materialnim okoljem (Tuan 1974, 3) in jo je mogoče razvijati v različnih oblikah oziroma kontekstih, od fizičnega stika, estetske privlačnosti, življenjske povezanosti z domačim krajem do patriotizma (Seamon 1984). Preučevanje čustvenega odnosa do okolja je pomembno zato, ker pogojuje sistem vrednot - pogojuje vrednotenje posamičnih delov prostora in izbiranje med njimi (Kučan 1996, 4).

Čustven odnos do prostora pa je skoraj vedno povezan s spoznanji (mišljenjem, znanjem, prepričanjem) in s praksami (dejanji, obnašanjem). "Navezanost na kraj", navezanost na določen prostor tako vključuje skupek med seboj povezanih čustev, znanj, prepričanj, obnašanja in dejanj (Altman in Low 1992, 4-5; Proshansky et al. 1983). Tako lahko govorimo tudi o "emocionalni" in/ali "sociokulturni" komponenti navezanosti na kraj.

Pri razumevanju kompleksnosti pojma navezanosti na kraj nam je lahko v pomoč pregled različnih pristopov k preučevanju pojma. Razmejimo lahko štiri pristope (Altman in Low 1992, 8-9):

1. **biološki pristop** proučuje evolucijske in psihološke prilagoditve človeške vrste na določena okolja;
2. **okoljsko zasnovane teorije** na primer razlagajo, da okolje oblikuje odnose med človekom in prostorom prek interakcije tehnologij in virov (kulturna ekologija), prilagoditev človeka na lastnosti in razpoložljivosti okolja (geomorfološki regionalizem)

ali vplive okolja na vse aspekte človekovega bivanja (okoljski determinizem);

3. **psihološki nivo** navezanosti na kraj se dotika predvsem spoznavnih in čustvenih povezav posameznika z določenim krajem oziroma prostorom;
4. zadnji pristop vključuje **socialnokulturni pomen in dinamiko** navezanosti na kraj. Socialnokulturna definicija navezanosti na kraj sloni na spoznanju, da obstaja pretvorba izkustva kraja ali določenega prostora v kulturno smiselni simbol, kar kraj oziroma prostor je (Low 1992, 166). Richardson (1982) razlaga, da omenjena fenomenologija kaže na to, da ljudje povezujejo kraje s kulturnimi atributi; kot recimo v Cartagu - Kostariki: urejenost okolja in vedenje na *plazi* le-to definira kot prostor "kulture" in ustreznega obnašanja, nered in hiter tempo tržnice pa jo oblikuje v prostor pametnih in prebranih ljudi. Richardson tako nadaljuje, da preoblikovano izkustvo izzove simbol (*plaza*, tržnica), ki nas opominja na kulturne pomene in socialne implikacije prostora. Toda za mnoge kraje ali prostore razmerje med prostorom in človekom ni vzpostavljeno prek pretvorbe izkustva. O navezanosti na kraj lahko govorimo tudi v primeru mitoloških prostorov, ki jih človek ne more izkusiti, ali v primeru posesti zemlje, državljanstva itn., ki simbolično vključujejo socialnopolitične, zgodovinske in druge pomene. Ključni aspekt socialnokulturne navezanosti na kraj je, da je simbolično razmerje med posameznikom oziroma skupnostjo in krajem ali prostorom lahko izpeljano iz kulturno vrednotenega izkustva ali iz pomenov drugih socialnopolitičnih, zgodovinskih in kulturnih virov (Low 1992, 166).

Lowova (1992) je na podlagi več študij prišla do tipologije šestih simboličnih povezav med človekom oziroma skupnostjo in prostorom - šestih tipov socialnokulturno pogojene navezanosti na kraj:

1. geneološka povezanost s prostorom skozi zgodovino in družinsko-rodovne vezi;
2. povezanost skozi izgubo kraja oziroma prostora ali skozi uničenje skupnosti;
3. ekonomska povezanost s prostorom, ki vključuje lastništvo, nasledstvo in politiko;
4. kozmoloka povezanost s prostorom skozi religiozne, duhovne ali mitološke povezave;
5. povezanost s prostorom skozi religiozna in sekularna romanja, praznovanja in kulturne dogodke;
6. narativna povezanost s prostorom skozi pripovedništvo in poimenovanje krajev oziroma območij.

Fenomen navezanosti na kraj, na določen prostor, ki je največkrat kraj bivanja, se torej udejanja v pripisovanju posebnega (simboličnega) pomena krajem ali prostorskim prvinam. Kot smo že omenili, pri tem ne gre za neposredno navezanost na kraje ali prostorske prvine kot take, temveč te simbolizirajo družbene povezave in medsebojne stike. Tu gre posledično za skupinsko pripadnost - ljudje, ki se družijo, izmenjujejo mnenja, gradijo svoj vrednostni sistem, bodo v posamičnih prostorskih prvinah in krajih prebrali določene simbolne pomene. Simboli, ki so tako razumljivi le v določenem družbenem kontekstu,

človeku omogočajo, da razume in strukturira svoje okolje in skladno s tem usmerja svoje ravnanje. Iz tega sledi, da so pomensko obogateni kraji in prostorske prvine lahko nosilke tako osebne kot skupinske identitete – simboli pripadnosti določeni skupini (Kučan 1996, 21).

Pri fenomenu navezanosti na kraj je treba omeniti še eno, do zdaj ne najbolj jasno predstavljeno razlikovanje. Posameznik ali skupina si dodelita prostor, ki mu rečeta "dom" ali "domovina". Ta, kakor jo imenuje Južnič (1987, 292–298) "sentimentalna orientacija", je po eni strani opredeljena kot identifikacijska, po drugi pa kot prestižna. Pri prvi gre za teritorij kot prostor bivanja in z njim povezano domačnost ter ni vedno povsem natančno institucionalizirana. Prestižna pa je povezana z vrednotenjem posamičnih delov okolja glede na pomen, ki mu ga pripisujeta družba in kultura, in je s tem že povsem institucionalizirana. Južnič nato poudari še "simbolično orientacijo", ki je povezana s kulturno uveljavljenimi vrednotami, ki jih prostoru pripisujejo ljudje; tudi mimo in ne glede na dejansko vrednost prostora. V to orientacijo lahko štejemo tudi tiste vrednote, ki prostoru pripisujejo estetske, moralne, verske, etnične pomene.

Etnična, narodna in nacionalna identiteta v odnosu do prostora

Etnična, narodna in nacionalna identiteta kot skupinske identitete

Osnovni merili, ki opredeljujejo vsako identiteto, sta kontinuiteta in diferenca. Mlinar (1992, 454) jo na kratko definira: "Karkoli že razlikuje enega od drugih in ga dela istega skozi čas, ustvarja identiteto. [...] Tisto, kar združuje, vsebuje tisto, kar izključuje."

Pojavnih oblik identitete je več. Predmet raziskave je skupinska identiteta, čeprav, kakor bomo videli kasneje, med skupinsko in osebno identiteto ni vedno popolnega soglasja. Posameznik se lahko odredi kakšni družbeni zavezanosti, zataji pripadnost in zanika identiteto, iz katere sicer izhaja (Južnič 1993, 140).

Skupinska identiteta izvira iz občutka pripadnosti, varnosti in vključenosti; je nosilka zgodovinskega spomina. Pripadnost se izraža na številne načine: od življenjskega stila, šeg in navad, ki se skupinsko določajo, jezika, komuniciranja in kolektivnega spomina, ki veže generacije in utrjuje prepričanje o trajanju skupine, pa do z zakoni urejenih pravic in obveznosti, zavarovanosti, pristojnosti in navezanosti. Skupinska identiteta je uravnotežena – iz česar izhaja pritisk na posameznike, ki se morajo podrežati določeni posplošni "tipičnosti" (140).

Posameznik z večjim ali manjšim poudarjanjem nosi v sebi več skupinskih identifikacij, ki se raztezajo od družbenih spon in zavezanosti, ozemeljske namestitve do svetovnonazorskih prepričanj, religioznih pripadnosti, političnih opredelitev in ideoloških zaverovanosti (141).

Za lažje razumevanje besedila v nadaljevanju na kratko

obnovimo že (pre)večkrat (pre)preslišano zgodbo o etniji, narodu in/oziroma naciji ter med njimi poiščimo razlike in podobnosti.

Ključni kriterij razlikovanja med etnijo, narodom in nacijo je po mnenju večine avtorjev stopnja politizacije, oziroma v kolikšni meri se določena etnična skupina kot skupnost (od znotraj in od zunaj) prepozna in kako si lasti pravico do državnosti.

Opredelitev pojma **etnijske** tako ni absolutna, ampak je postavljena v iskanje razlik med etnijo, narodom in nacijo. Etnija je v primerjavi z narodom opredeljena kot neko "splošnejše stanje", v katerem še ni močnih političnih in ideoloških razčlenitev, značilnih za narode. Etnije so potencialni narodi, a ni nujno, da pri njih pride do procesa narodnega izoblikovanja. Že Max Weber govori o etničnih skupinah v pomenu potencialnih narodov, ki v etničnem oziru dobro vedo, kaj niso, in šele potem, ko se zavedajo, kaj so, se oblikujejo v narod (Rizman 1991, 18).

Osnovne komponente etničnosti so po Smithu (1987, 22–29) naslednje: povezanost z določenim prostorom, skupna zgodovina, distinktivna kultura, skupno ime, mit o skupnem izvoru in občutek solidarnosti. V tem sklopu je mit o skupnem poreklu *sine qua non* etničnosti. Podobno Južnič (1993, 286) pojem etnije veže na pet kontinuitet: teritorialno, biološko genetično (resnični ali namišljeni skupni izvor), jezikovno komunikacijsko, politično in pogojno še gospodarsko (utrjuje komunikacije na določenem teritoriju).

Najpogostejši kriteriji etničnega razlikovanja so jezik, religija, zgodovinski spomin in zgodovinski miti. Med temi je jezik prav gotovo najbolj zanesljiv kriterij razlikovanja med etnijami in ima pri oblikovanju etnij središčni pomen (Južnič 1993).

Smith⁶ (1987, 144) razlike med etnijo in **narodom** povezuje z vprašanjem teritorialnosti, državljanstva,

4 Trditev je oprta na številne raziskave in poročila o "slovenskih" izseljencih, npr. Čebulj Sajko (1992), Drnovšek (1991), Žigon (1999) itd. Na navezanost izseljenskih skupnosti na "izvirni" prostor kaže tudi pogosta raba krajevnih imen, kot so npr. Triglav, Bled, Jadran, Slovenija itd., v poimenovanjih njihovih društev, glasil in periodičnega tiska. Triglav, Bled, Brezje, lipa ali njen list, stereotipizirana – "domačijska" slovenska krajina itd. so tudi zelo pogosti motivi v izseljenskih publikacijah.

5 Navezanost na kraj v pomenu, na kakršnem sloni pričujoča razprava, se je lahko razvila šele pri sedentarnih kulturah. S stalno naselitvijo se je razvila notacija zemljiške posesti – lastništva na zemlji, ki ga nabiralniške selitvene kulture ne poznajo, kar je začelo na svojevrsten način pogojevati osebno in skupinsko identiteto. Kot primer nelastniškega dojemanja prostora lahko navedemo kulturi severnoameriških Indijancev in avstralskih domorodcev, kjer sta človek in zemlja eno in isto, ne pa drug od drugega ločena (Šumi 1990, 152–157; Kučan 1996, 1).

6 Smithov pogled na narode in vse, kar sodi zraven, velja za "primordialističnega" – poudarja neko zgodovinsko kontinuiteto nastajanja narodov, ki imajo po njegovem mnenju opraviti s takimi prvinskimi vezmi, kot so občutja sorodnosti in razširjene družine. Temu pogledu nasproti stojijo nekateri avtorji (Anderson, Hobsbawm itd.), ki razumejo narode kot namišljene konstrukte, ki so nastali pod pritiskom različnih elit, da bi zadovoljile svoje politične in ekonomske cilje (Rizman 1991). Razumevanje naroda kot obstoječega zgodovinskega procesa ali na drugi strani kot konstrukta implicira tudi različno videnje vloge prostora oziroma teritorija v odnosu do pojava naroda in vsega, kar sodi zraven.

pravic, pravnega kodeksa in politične kulture. Južnič (1993, 278) najde osnovo obravnavanega razhajanja predvsem v velikem pomenu politike, politične kulture in ideologije za obstoj naroda. Narod je, kot plastično ponazarja Rizman (1991, 18) in kot je bilo že prej v podobni analogiji rečeno, "samozavestna etnična skupina, ali drugače povedano: medtem ko je etnična skupina kot taka spoznana po drugih (od zunaj), pa se narodi spoznajo kot taki sami."

Nacija je pogojena z oblikovanjem države oziroma pokrivanjem enega samega naroda (v tem primeru nacije) in države, ko lahko govorimo o nacionalni državi. Nacionalna identiteta se tako pokriva s pojmom državljanstva in lahko celo rečemo, da se nacionalna identiteta ugotavlja na osnovi državljanstva. Ločevanje med etničnostjo in državljanstvom tako na primer postavlja dvojno identiteto, s katero se vsakodnevno srečujejo izseljenci, pripadniki narodnih manjšin itd. Na tem mestu pa šele pošteno vstopimo v jezikovno džunglo, skozi katero smo že skozi teh nekaj vrstic težko, počasi in previdno premikali.

Prostor kot nosilec etnične, narodne in nacionalne identitete

Posameznik oziroma skupnost se najprej identificira z **ozemljem, teritorijem**; človek začrta meje svojega bivališča. Na osebnostni ravni je to prostor konkretnega bivanja, ki mu rečemo "dom", na skupinski ravni pa je ta teritorialna identiteta "domovina", pojmovana kot država ali kakšna druga ozemeljska enota. "Teritorialna identifikacija", kakor jo imenuje Južnič (1987, 293), se vedno prepleta z drugimi vezmi pripadnosti: s sorodstvom, sosedstvom, skupnim jezikom, z etničnostjo, narodnostjo itd. Ozemlje, posebej če je natančno definirano v povezavi z zaključeno skupnostjo, ima zelo veliko identifikacijsko vlogo (Južnič 1993, 146). Še enkrat moramo poudariti, da se povezanost skupinske identitete neke družbene skupine, tudi naroda z ozemljem, v katerem biva, oblikuje skozi družbene odnose in ne izhaja iz prostora *per se*. Ozemlje, samo po sebi brez pomena in pasivno, dobi pomen z družbeno akcijo in verovanji (Knight 1982, 515). Tako Smith (1991) in Južnič (1993) razlagata, da etnije in njihova povezanost s prostorom obstajajo, tudi če so že davno ločene od domovine; za primer navedeta Armence in Jude, pri katerih je navezanost na domovino kot ozemlje oziroma kot kraj bolj simbol kakor živ spomin.

Williams in Smith (1983) v analizi nacionalnega oziroma narodnega ozemlja poudarita osem vidikov, ki se kažejo tako v nacionalističnih ideologijah kot v ljudskih emocijah v odnosu družbe do njenega prostora. Prvi vidik se nanaša na pojem "habitata", za katerega posamezne skupnosti sodijo, da so našle najugodnejše življenjske oziroma ekološke razmere. Ta vidik, ki je bil prisoten že pri prvih stalno naseljenih skupnostih na Bližnjem vzhodu, je dobil v obdobju romantike poudarjen pomen, ko so številni avtorji opozarjali na kvarne vplive urbanizacije družb oziroma narodov, ki s tem izgubljajo povezanost s svojim "naravnim" okoljem,

tradicionalno podobo in značilnosti. Vidik ljudske kulture, ki se v veliki meri nanaša na vidik "habitata", poudarja povezanost posameznih kulturnih skupnosti s pokrajino, katero z dolgotrajnim bivanjem preoblikujejo v posebno kulturno pokrajino, ki pa ima obraten vpliv na posameznike in družbo pri oblikovanju njihove kulture. Vidik meja se v odnosu skupnosti do svojega teritorija posredno kaže v kontekstu identifikacijskih "in-grup" in "out-grup" ter njihove sočasne percepcije (Bufon 1996). Vidik domovine je prav gotovo ključni oziroma najtrdnější element odnosa neke skupnosti: etnije, naroda ali nacije do svojega ozemlja. Domovina je enkratno, razpoznavno in predvsem "zgodovinsko" ozemlje, katere pravica do posesti se prenaša prek prednikov skozi generacije. Identiteta naroda je povezana z zgodovino in ta zgodovina ima korenine v domovini.

Prostor, ki ga družba naseljuje, ima v kulturnem smislu simbolične pomene, v družbenem pa je praviloma semantično strukturiran (Južnič 1997, 283), zato se pripadnost prostoru pri človeku ne more izražati zgolj z opredelitvijo teritorialnih meja. Če je ozemlje ena izmed osnov za oblikovanje etnične, narodne in nacionalne identitete, potem mora v zavesti etnije, naroda in nacije obstajati določeno videnje tega prostora. Tako se etnična, narodna in nacionalna identiteta ne vežejo zgolj na ozemlje, določeno z mejami, temveč tudi na **kraje in krajin** oziroma **pokrajine**.⁷

V smeri posebnega identificiranja, narodnega ali religioznega, so pomembni predvsem zgodovinski kraji.⁸ Povezava narodne identitete z določenimi deli ozemlja, z določenimi kraji znotraj njih ima mitsko in subjektivno vrednost (Smith 1991). Tudi Južnič (1993, 148) poudarja velik naboj zgodovinskih krajev za istovetnost naroda. Hkrati pa poudari vlogo "svetih" krajev, dežel in celo rek za povezanost skupinske identitete s prostorom, ki je strukturiran na različne enote in je več kot zgolj določen z mejami. Religija je sploh lahko močno vplivala na utrjevanje etnične zavesti, saj so se z njo izražale skoraj vse družbene predstave arhaičnih družb (ibid. 1987, 228).⁹ Poudarjen pomen za uokvirjanje etničnega, narodnega in nacionalnega prostora so dobila tudi mejna območja ali prizorišča zgodovinskih bitk (Kučan 1996, 15).

Veliko avtorjev (Daniels 1993, Lowenthal 1994, Kučan 1996 itn.) poudarja, da se narodna in nacionalna identiteta ne veže samo na teritorij kot prostor, začrtan z mejami, temveč da so narodni in nacionalni simboli tudi **krajine** oziroma **krajinske prvine**. "Zaradi vsaj do zdaj relativno počasnega spreminjanja so krajine videti trdno vpete, nepremakljive, in zato varne [kot nosilke identitete]. V njih vidimo preteklost, kakršno smo si zapomnili in kakršno si želimo." (Lowenthal 1994, 4). Danielsova analiza slikarskih upodobitev angleških krajin odkriva njihovo vlogo pri oblikovanju družbene predstave o prostoru in razčleni sorodnosti in razlike s predstavami v Združenih državah. Daniels razlaga, da posamične krajine simbolizirajo določen moralni red in določeno estetiko ter kot take pridobijo status nacionalnih ikon. S primeri dokazuje, kako so krajine postale ozadje mita nacionalne identitete, in kaže, kako so slikarji in arhitekti oblikovali nacionalno identiteto v

Angliji in Združenih državah (Kučan 1996, 12).

Tako kraji kot krajine in krajinske prvine so simbolno vlogo identifikacije narodnega prostora verjetno prevzeli v procesu abstrakcije (ibid., 148).

Prostorski simboli so uporabno sredstvo komunikacije. Ozemlju, krajem in krajinskim prvinam pripisan pomen ima lahko simbolno vlogo pridobivanja in ohranjanja pripadnosti neki določeni skupini, tudi ali predvsem etniji, narodu in naciji. Žal ali na srečo; kakor kdaj in kakor za koga. To pa raje pustimo za naslednjo zgodbo. Naslovov ne "manjka".¹⁰

Literatura

- ALTMAN, I., M. S. LOW 1992: Introduction. V: Place Attachment. A Conceptual Inquiry. New York, Plenum Press, 1-12.
- BUFON, M. 1996: Naravne, kulturne in družbene meje. V: Annales 8, 177-186.
- - 1999: Problematika teritorialnosti v politični in kulturni geografiji. Tipkopis, 11.
- ČEBULJ - SAJKO, B. 1992: Med srečo in svobodo. Ljubljana.
- DRNOVŠEK, M. 1991: Pot slovenskih izseljencev na tuje. Ljubljana.
- JUŽNIČ, S. 1987: Antropologija. Ljubljana.
- - 1991: Identiteta. Ljubljana.
- KNIGHT, B. D. 1982: Identity and Territory: Geographical Perspectives on Nationalism and Regionalism. Annals of the Association of American Geographers 72, 4, 514-531.
- KUČAN, A. 1996: Dejavniki nacionalne prostorske identitete v Sloveniji. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- LOW, M. S. 1992: Symbolic Ties That Bind. Place Attachment in the Plaza. V: Place Attachment. A Conceptual Inquiry. New York, Plenum Press, 165-185.
- LOWENTHAL, D. 1991: British National Identity and the English Landscape. V: Rural History 2, 2, 205-230.
- LUKERMANN, F. 1964: Geography as a formal intellectual discipline and the way in which it contributes to human knowledge. V: Canadian Geographer 8, 4, 167-172.
- MLEKUŽ, J. 1999: Etnološka in geografska študija o Slovencih v Mendozi. Mendoza, Bovec, Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo in Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. Tipkopis.
- MLINAR, Z. 1992: Teritorialne identitete v nastajajoči svetovni družbi. V: Teorija in praksa 2, 5-6, 450-462.
- NORBERG-SCHULZ, C. 1971: Existence, Space and Architecture. New York, Praeger.
- PROHANSKY, H., A. FABIAN, R. KAMINOFF 1983: Place-Identity: Physical Word Socialization of the Self. V: Journal of Environmental Psychology 3, 57-83.
- RELPH, E. 1976: Place and placelessness. London, Pion Limited.
- RICHARDSON, M. 1982: Being-in-the-market versus being-in-the-plaza. V: American ethnologist 9, 421-436.
- SEAMON, D. 1984: Emotional Experience of the Environment. V: American Behavioral Scientist 27, 6, 757-770.
- SETHA, M. L. 1992: Symbolic Ties That Bind. Place Attachment in the Plaza. Place Attachment. A Conceptual Inquiry. New York, Plenum Press, 165-185.
- SIMMEL, G. 1993: Temeljna vprašanja sociologije. Individuum in družba. Ljubljana.
- SMITH, A. D. 1987: The Ethnic Origins of Nations. Oxford, New York, Basil Blackwell.
- - 1991: National Identity. University of Nevada Press.
- SONNEFELD, J. 1976: Geography, perception and the behavioral environment. Man, Space and Environment. New York, 244-251.
- ŠUMI, I. 1990: Staroselska etnična renesansa v Združenih državah Amerike. Geneza, pregled in označitev. Magistrska naloga. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

TUAN, Y. 1974: Topophilia. A Study in Environmental Perception Attitudes and Values. New York, Columbia University Press.

- - 1975: Space and place: Humanistic perspective. V: Progress in Geography 6, 211-252.

WILLIAM, C. H., A. D. SMITH 1983: The national construction of social space. V: Progress in Human Geography 7, 4, 502-518.

ŽIGON, Z. 1999: Otroci dveh domov: slovenstvo v Južni Ameriki. Ljubljana, ZRC SAZU.

7 Slovenska geografija (in tudi nekatere druge nacionalne geografije) dokaj strogo ločijo med terminoma pokrajina in krajina. Pokrajina se uporablja v (holističnem) pomenu kot celota fizičnogeografskih prvin (kamnine, prsti, klima, vodovje, vegetacija, relief itd.) in družbenih dejavnikov (poselitev, kmetijstvo, promet, industrija, politika itd.). Pojem krajine pa geografi omejujejo le na zunanje, vizualne prvine pokrajine oziroma prostora. Večina drugih strok (krajinska arhitektura, arheologija, etnologija itd.), ki se ukvarjajo z vprašanji pokrajine oziroma krajine, uporabljajo v veliki večini primerov termin krajina (npr. kulturna krajina), ne glede na navedeno razlikovanje terminov. Ker gre v besedilu predvsem za zunanji, vizualni videz in ne toliko za strukturno kompleksnost prostora, uporabljam termin krajina.

8 Sem bi lahko šteli na primer Gospo Sveto, ki ima poseben pomen za Slovence, ali pa Kosovo polje s srbsko posvečenostjo.

9 Kot zgovoren primer prekrivanja etnične in religiozne identitete, ki je vezana na eno samo svetišče ali sveti hram, navedimo sikhovski tempelj v Armitsarju, ki je osrednje "križišče" verske in etnične identitete. Prav v tej luči je moč razumeti, zakaj so Sikhi tako ostro reagirali, ko je indijska (centralna) vlada z oboroženo silo zavzela Armitsar, da bi iz njega izgnala sikhovske skrajneže (Južnič 1993, 149). Močan naboj "svetih krajev" v smeri (skupnega) narodnega in religioznega identificiranja je bilo moč opaziti tudi med drugo svetovno vojno in po njej med v Argentino priseljenimi Slovenci. V veliki večini obiskanih družin so se med stenskim okrasjem ponavljale fotografije in slike Brezij, ki so bile ob obiskih Slovenije najbolj obiskan kraj (Mlekuž 1999).

10 Kot iskrico za razmišljanje vam podarim dva, dobro znana, ki se mi slučajno te dni "motatata" po glavi: Na svoji zemlji in Na zahodnih mejah. Upam le, da se ne vidimo (Nasvidenje) v naslednji vojni. Čao.

Strokovni članek/1.04

Marija Kozar - Mukič

ARHIVSKI PODATKI KOT VIR ZA ETNOLOŠKO PREUČEVANJE SLOVENCEV NA MADŽARSKEM

*Poleg preučevanja
sodobnega življenja
narodne manjšine bi
bilo potrebno tudi
„klasično”
raziskovanje Porabja,
ki bi odkrivalo*

*družbenozgodovinski razvojni proces na tem
področju pred letom 1900. Taka raziskava bi
bila lahko temelj za poučevanje slovenske in
lokalne zgodovine v porabskih šolah. Avtorica
v svojem prispevku predstavlja nekaj
arhivskih podatkov, ki pričajo o načinu
življenja porabskih Slovencev v obdobju
med 17. in 20. stoletjem.*

Posvetovanja Slovenskega etnološkega društva v Brežicah leta 1978 sem se udeležila kot absolventka etnologije, moj prispevek pa je bil objavljen v 2. številki Glasnika za leto 1978, z opombo "prva diplomantka iz Porabja". V prispevku sem opozorila na pomen etnološkega raziskovanja narodnih manjšin in prebrala predlog za načrt etnološkega raziskovanja Porabja.¹ Izmed predlogov se je uresničila ustanovitev slovenskega muzeja v Monoštru, vzpostavilo pa se je tudi sodelovanje slovenskih in madžarskih etnologov v obliki vzajemnega sodelovanja na konferencah, pri izmenjavah razstav med Etnološkim muzejem v Budimpešti in Slovenskim

etnografskim muzejem, med Muzejem Savaria v Szombathelyu, Muzejem Avgusta Pavla v Monoštru in Pokrajinskim muzejem v Murski Soboti in na Ptuj. Probleme, ki zadevajo intimno življenje Porabcev, sta – po načrtu – raziskovali domači etnologinji Marija Kozar in Katarina Hirnők. To je zahtevalo metodo neposrednega opazovanja z udeležbo. Pri obdelavi tem sta se avtorici posvetovali tako z madžarskimi kot s slovenskimi etnologi.

Pri raziskovanju narodnih manjšin na Madžarskem je poudarek na t. i. tradicionalni kmečki kulturi. Za družbo v drugi polovici 20. stoletja pa ni bil več značilen le način življenja kmetov, temveč polkmetov, delavcev in drugih socialnih skupin. Socialna razslojenost se je spremenila tudi v Porabju. V drugi polovici 20. stoletja je bilo največ polkmetov, z mlado generacijo pa se je hitro večalo število delavcev.

Etnološka raziskovanja niso imela le znanstvenega značaja, zadostila so tudi praktičnim potrebam porabske slovenske manjšine. Tako tudi vključitev Porabja v akcijo ETSEO s topografijo Slovenskega Porabja in monografijo Gornjega Senika. Poskus sinteze raziskovanj preteklih dvajsetih let pa je Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem. Poleg preučevanja sodobnega življenja narodne manjšine bi bilo potrebno tudi "klasično" raziskovanje Porabja, ki bi odkrivalo družbenozgodovinski razvojni proces na tem področju pred letom 1900. Taka raziskava bi bila lahko temelj za poučevanje slovenske in lokalne zgodovine v porabskih šolah.

Porabje je bilo vključeno v dolgoročno raziskovalno akcijo slovenskih etnologov Način življenja Slovencev v 20. stoletju, ki se je začela ob koncu sedemdesetih let. Kot sestavni del dolgoročnega projekta so izšle tri knjige Marije Kozar: etnološka topografija Slovenskega Porabja (1984), etnološka monografija Gornji Senik (1988) in Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem (1996).² Pri vseh treh knjigah je avtorica kot osnovni vir uporabljala spoznanja, ki so ohranjena le v spominu najstarejše generacije oziroma v strokovni literaturi, ki se neposredno nanaša na te podatke in to pokrajino. Uporabljeno je bilo le malo arhivskih virov, ker zahteva

arhivsko raziskovanje veliko časa. Raziskovalec Porabja pa je bil prisiljen raziskovati predvsem na terenu, saj so informatorji, priče načina življenja v 20. stoletju umirali, do danes praktično tudi izumrli. Idealno bi bilo, če bi sproti raziskovali na terenu in v arhivu, toda za to ni bilo dovolj strokovnjakov in ne dovolj časa. Avtorica treh knjig je sicer že od leta 1982 poskušala raziskovati tudi v Arhivu Železne županije in je tudi objavila nekaj prispevkov iz zbranega gradiva.³ Intenzivno se je lotila arhivskega raziskovanja po izidu etnološkega slovarja. V uvodu letga je bilo namreč nakazano, da "vsebinsko bogastvo gesel se lahko še poglobi z novimi, predvsem zgodovinskimi, arhivskimi podatki ... kar napoveduje, da bo prej ko slej potrebna nova, popravljena in dopolnjena izdaja."

V nadaljnjem bi rada predstavila nekatere izmed do zdaj zbranih arhivskih podatkov, ki pričajo o načinu življenja porabskih Slovencev od 16. do 20. stoletja.

Iz 16. stoletja so ohranjeni *urbarji*, ki pričajo o vinogradništvu, o posestnih in družbenih razmerah, o priimkih in krstnih imenih prebivalcev. Med datjavami v Ritkarovcih leta 1593 je zapisano slovensko "syrošnicza, ozemnazeth" (sirotka, osemnajst) in "zbirica". Zadnje je skupno ime za dajatev, ki je vsebovala kokoš, gos, sir, maslo, jajce, fižol, laneno in konopljeno seme, laneno predivo in seno. Iz *urbarja* za leto 1642 lahko izvemo, da so na Gornjem Seniku podložnikom še dovolili lovljenje rib in rakov v tamkajšnjem potoku. Prepovedali pa so pretirano podiranje dreves v gozdu.⁴

Prve podatke o kmetijskih orodjih, noši, živini in pridelkih smo zasledili v pritožbi gornjeseniškega kmeta svojemu zemljiškemu gospodu. Leta 1663 so kmeta oropali in hoteli ubiti. Roparji so večkrat vdrli v klet in hlev. Ukradli so: 13 pintov (7 l) masla, dve motiki za krčenje gozda (kar priča tudi o krčenju), neko drugo motiko, koso, srp, hlače in belo obleko, dve kravi in telico.⁵ Turki so ropali po porabskih slovenskih vaseh že pred monoštrsko bitko (1664). Iz arhivskih dokumentov je med drugim razvidna družbena sestava vasi. Turki so ugrabili ugledne vaščane (protestantskega predikanta, kovača, župana, upravnika posestva ipd.) in zanje zahtevali odkupnino.

V popisu iz leta 1720 in 1728 so podatki za poljedelstvo, živinorejo in trgovino. Razvoj gospodarstva lahko spremljamo v odgovorih na devet vprašanj pred davčno rektifikacijo Marije Terezije (1767). Zadnji popis pred odpravo tlačanstva leta 1828 priča o kvaliteti zemljišča, o gojenju žitaric (več rži kot pšenice, ovsu ali ajde), o krompirju, koruze. Orali so tako, da so *pripregali* po štiri goveda. Kosili so samo seno, otave ne, ker je voda poplavlila travnike. Precej podatkov je o vinogradništvu, o obdelovanju vinogradov. Za stanovanje v hiši pri vinogradih in za plačilo v pridelku so obdelovali vinograde vaščanov *vinčarji*. V popisu so zapisana tudi njihova opravila, dolžnosti in pravice. Enocelične hiše *vinčarjev* so narisane na katastrskih mapah (npr. Gornji Senik 1840).

Popis omeni *sezonestvo*. Porabski Slovenci so si daleč od doma služili kruh na žetvi, mlačvi in pri drugih poljedelskih opravilih.⁶ O družinsko sorodstvenih vezeh, podedovanju lahko beremo v *oporokah*. O ženitovanjskih šegah, ljudskem pravu pričajo pogodbe, v katerih mati

ali oče oženi hčerko z moškim, ki bo skrbel za gospodarstvo. Po letu 1848 je zemljiški gospod podpisal pogodbo s svojimi bivšimi podložniki o zemljiški odvezi in izmenjavi zemljišč.⁷

V 19. stoletju pričajo o načinu življenja porabskih Slovencev med drugim tudi *inventarji*. Iz teh je razvidno, v kakšnih hišah so živeli, kakšna kmetijska orodja so uporabljali, kaj so pridelovali. Spoznamo družinsko sorodstvene vezi in dednopravne razmere.⁸

V začetku 20. stoletja so začeli Porabci odhajati s trebuhom za kruhom čez morje, v Ameriko. Iz dokumentov, ki so nastali v zvezi s *potnimi listi*, in zapisnikov o nameravanem ilegalnem izseljevanju, se lahko razbere reven način življenja v porabskih vaseh.

Po drugi svetovni vojni – od 1950 do 1990 – so se ohranili *zapisniki in poročila krajevnih svetov in okrajnega partijskega odbora*. Socialistična javna uprava in stranka sta skrbeli tudi za kmetijstvo. Iz teh zapisnikov izvemo, kako so odkrili prvega koloradskega hrošča, kako so morale pionirske čete pod vodstvom gasilcev v poletnih počitnicah iskati in uničevati *koloradske hrošče*. V petdesetih letih, ko je bilo obvezno oddajanje pridelkov, so se ljudje večkrat pritoževali, ker niso smeli doma mlatiti. V porabskih vaseh je bilo v tem času namreč še veliko s slamo kritih hiš. Za kritje so lahko uporabljali le z roko omlačeno rženo slamo, država pa je dovoljevala le skupno *mlačev* z *mlatilnicami*.

Socialistična stranka je predpisala določene roke za konec žetve, pospravljanje koruze in podobno. Vasi – na Gornjem Seniku tudi hišne skupine – so tekmovalle med sabo. Leta 1952 je na primer Gornji Senik pozval vse vasi na Madžarskem, da bi *tekmovalle* v tem, katera bo pred rokom oddala določeno število perutnine in jajc. Državnega rezultata ne poznamo, v monoštrskem okraju pa je zmagal Gornji Senik.⁹

Arhivski podatki za Gornji Senik so objavljeni v

1 Marija Kozar - Mukič, Pomen etnološkega raziskovanja narodnostnih manjšin, v: Glasnik SED 18 (1978)/2, 46–48.

2 Slovensko Porabje, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stoletje, Ljubljana, Szombathely 1984. Gornji Senik. Način življenja Slovencev v dvajsetem stoletju, Monografije, Szombathely, Ljubljana 1988. Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem, Monošter, Szombathely 1996.

3 Etnološko gradivo Štefana Lūlika (prispevek k zgodovini slovenske etnologije), v: Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije 1, Ljubljana 1982, 75–76.

Arhivski podatki o načinu življenja Slovencev v okolici Monoštra na Madžarskem (18. stoletje), v: Razmerja med etnologijo in zgodovino, Gradivo s posvetovanja v Mariboru, november 1984, Ljubljana 1986, 90–95.

Podatki o načinu življenja prekmurskih Slovencev v 18. stoletju, v: Zbornik soboškega muzeja 4, Murska Sobota 1995, 77–89.

4 Arhiv družine Batthyány, Državni arhiv Madžarske, mikrofilmi, MOL Batthyány lt. P. 1322. IV. fol. 109.

5 Arhiv družine Batthyány, Državni arhiv Madžarske, mikrofilmi, MOL Batthyány lt. P. 4339. 9. sept. 663.13.

6 Popis iz l. 1828, Arhiv Železne županije.

7 Pogodba zemljiškega gospoda s podložniki iz Gornjega Senika l. 1866, Arhiv Železne županije.

8 prim: Marija Kozar-Mukič, Iz porabskih inventarjev, v: Traditiones 25, Ljubljana 1997, 125–130.

9 Zapisniki sej krajevnih skupnosti na Gornjem Seniku 1951, 1953–1967, Arhiv Železne županije in dokumenti okrajnega odbora Madžarske socialistične delavske stranke v Monoštru, Arhiv MADS, Szombathely.

zgodovinsko-etnološki monografiji vasi, ki je pravkar izšla v seriji "Knjižnica stotih vasi/v letu tisočletnice madžarske državnosti".¹⁰

Precej podatkov je zbranih za *dopolnjeno izdajo Etnološkega slovarja Slovencev na Madžarskem. V inventarjih slovenskih vasi monoštrske opatije* (Slovenska ves, Števanovci, Otkovci, Andovci, Verica) s konca 18. in začetka 19. stoletja sem našla podatke za 60 gesel. Odkrila sem do zdaj prvi znani podatek o *sezonsstvu* v inventarju vasi Andovci iz leta 1781. Iz 1793 je podatek o tem, da so hodili Andovčani na sezonsko delo tudi na Alföld, nižinski del Ogrske, ki je oddaljen od Porabja 300–400 kilometrov. Pomemben podatek za dopolnitev gesla o *stavbnem gradivu* je, da so v Otkovcih leta 1785 že gradili hiše iz blata, pomešanega s slamo. Taka hiša se je imenovala "sauc", kar je zapisano v slovenščini (Satz). Drugod je ohranjen porabsko-slovenski narečni izraz za greben (šket). V Števanovcih se pojavi hiša s črno kuhinjo in sobo z *lončeno pečjo* že ob koncu 18. stoletja (1794). Informatorji v preteklih dvajsetih letih niso več poznali kašče. Inventar Otkovčana iz leta 1793 našteva med nepremičninami tudi *kaščo*. Poleg materialne kulture najdemo tudi podatke za družbeno kulturo. V Sakalovcih so si leta 1822 delili dediči tudi stroške *pogreba*. Duhovnik in učitelj sta dobila 2 forinta 24 krajcarjev, za pogrebščino in grobarja so dali 2 forinta 15 krajcarjev, "molitev za pokojne duše" je stala forint, deske za krsto so kupili za forint 45 krajcarjev. Stroški pogreba so skupno znašali 6 forintov 84 krajcarjev. Toliko je bil takrat enoletni zaslužek hlapca.

Pri geslu "kovač" se lahko uporabljajo podatki o opremi *kovačnice* v Slovenski vasi iz leta 1794. Najtežje je najti opis kmečke noše, zato je dragocen inventar ženske in moške noše z Verice, leta 1797. Med kosi ženske noše je omenjena *avba*, ki so se je spomnili le redki informatorji. Iz Števanovcev (1793) in Andovcev (1783) je podatek o *sušenju hrušk in sliv* ter o pleteni posodi, na kateri jih sušijo. *Brana z železnimi zobmi* se pojavi v Otkovcih že ob koncu 18. stoletja (1785). Zanimiva je opomba o tem, da so iz Slovenske vasi hodili ječmen kupovat v Gradeč.¹¹

O načinu življenja Slovencev na Madžarskem pričajo tudi dokumenti *Škofijskega arhiva v Szombathelyu*. Prvi škof, János Szily je podpiral Slovence v Slovenski okroglini. Njegova prva vizitacijska pot (1778) je vodila na Gornji Senik. V vizitacijskem zapisniku so ohranjena *ledinska imena* cerkvene posesti (Topoldje, Dečkin breg, Cerkevni gaj, Grebenjšček ipd.).¹²

Arhivski podatki so torej lahko vir za etnološko preučevanje Slovencev na Madžarskem. Za raziskovanje je potrebno znanje madžarščine, veliko časa ter potrpežljive vztrajnosti.

10 Mária KOZÁR, Felsőszölnök, Száz magyar falu könyvesháza, Budapest 2000.

11 Dokumenti monoštrskega sodišča, Arhiv Železne županije, IV. 193/d.

12 Škofijski arhiv, Szombathely, Canonica visitatio 1778.

SODOBNO PRIPOVEDNIŠTVO NA KOROŠKEM

Avtorica v članku predstavlja raziskave t. i. sodobnih zgodb (contemporary legends) in probleme, ki se pojavljajo pri določanju raziskovalnega predmeta in vsebine. Tovrstne raziskave že potekajo v avstrijskem in slovenskem prostoru, na Koroškem pa temu doslej niso posvečali posebne pozornosti.

O pripovednem izročilu in drugih oblikah t. i. ustnega izročila že od konca 19. stoletja naprej beremo, da izginjajo v pozabo. Modernizacija, gospodarske spremembe, opuščanje skupinskega dela na kmetih, rahljanje sosedskih vezi tudi na vasi in večje možnosti za izobrazbo, so le nekateri izmed vzrokov za postopno izumiranje tega izročila.

Kako je torej pripovedno izročilo sploh še lahko v zavesti sodobne družbe? Pri tem ni mišljeno poznavanje izročila po tiskanih dokumentih – do 21. stoletja se je nabralo precej pisnih dokumentov, knjižnih zbirk in drugih zapiskov – temveč živo posredovanje, pripovedi in pesmi, ki gredo "od ust do ust".

Na začetku 21. stoletja smo v dobi povsem spremenjenega načina komunikacije po internetu in doživljamo soobstoj dveh povsem različnih načinov "pripovedništva". Na eni strani je v drobcih še ohranjeno pripovedništvo starejše generacije, z žanrskim sistemom, ki omogoča uvrščanje pripovedi v ustaljene kategorije, kot so pravljica, povedka, legenda, anekdota itn. Po drugi strani pa nastajajo "nove" pripovedi med mlajšo generacijo, za katere ugotavljajo, da so po strukturi podobne izročilu starejše generacije, a imajo vendarle povsem nove vsebine. Žanrsko jih uvrščajo med povedke.

V Ameriki raziskujejo ta pojav že od šestdesetih let. Linda Degh (Indiana University, Bloomington) je prva opozorila na uveljavljanje novih pripovednih vsebin v študentskih domovih in širjenje le-teh po Severni Ameriki.¹ Ameriški folklorist Jan Brunvand je v letih od 1981 do 1993 objavil pet zbirk sodobnih zgodb,² za katere uporablja izraz *urban legends*, torej *mestne povedke*, za razliko od tradicionalnih povedk, ki so bile

udomačene predvsem v podeželskem, kmečkem okolju. Pojem *urban legends* so v nadaljnjih raziskavah zavrnil, saj so ugotovili, da se te pripovedi ne širijo le v mestnem okolju.

Od začetka osemdesetih let je postalo to področje predmet proučevanja tudi v Evropi, predvsem v Angliji in v skandinavskih državah. Na sheffieldski univerzi je bil pobudnik raziskovalnega središča za t. i. *contemporary legends* (sodobne povedke) Paul Smith, ki je izdal tudi dve zbirki sodobnih zgodb iz Anglije.³ V Sheffieldu so se od leta 1982 vrstile konference, ki so se jih udeleževali evropski in ameriški raziskovalci. Leta 1988 je bila kot nadaljnja pobuda sheffieldskega delovnega krožka ustanovljena *International Society for Contemporary Legend Research (ISCLR)*, ki je začela izdajati glasilo *Foafale News*. Izraz *foaf* je okrajšava za *friend of a friend* (told me...),⁴ pojem *foafale* pa je bil nadomestni izraz za pripovedno zvrst, ki še ni bila dokončno poimenovana. Od leta 1991 *International Society for Contemporary Legend Research* letno izdaja zbornik *Contemporary legend*,⁵ v katerem objavljajo strokovnjaki raznih strok (folkloristi, psihologi, literarni zgodovinarji, zgodovinarji, sociologi idr.).

1 Linda Degh, The "belief legend" in modern society, Form, function and relationship to other genres, v: Wayland D. Hand (izd.), *American folk legend, A symposium*, Berkeley, Los Angeles, London 1971, 55–68.

ista, *Neue Sagenscheinungen in der industriellen Umwelt in der USA*, v: Lutz Röhrich, *Probleme der Sagenforschung*, Freiburg 1973, 34–51.

2 Jan Harold Brunvand, *The Vanishing Hitchhiker, Amerikan Urban Legends and Their Meanings*, New York, London 1981.

isti, *The Choking Doberman and Other "New" Urban Legends*, New York, London 1984.

isti, *The Mexican Pet: More "New" Urban Legends and Some Old Favorites*, New York, London 1986.

isti, *Curses! Broiled Again!: The Hottest Urban Legends Going*, New York 1989.

isti, *Baby Train: And Other Lusty Urban Legends*, New York 1993.

3 Paul Smith, *The Book of Nasty Legends*, London 1983.

isti, *The Book of Nastier Legends*, London 1986.

4 Skupna značilnost teh pripovedi je, da jih je slišal prijatelj od prijatelja.

5 Paul Smith (ur.), *Contemporary legend. The Journal of The International Society for Contemporary Legend Research* Vol. 1, 1991.

Ob koncu sedemdesetih let so s podobnimi raziskavami pričeli tudi na Švedskem⁶ in Finskem, od konca osemdesetih let pa zasledimo tovrstne raziskave tudi v nemškem kulturnem prostoru.

Leta 1990 je Rolf Wilhelm Brednich izdal prvo zbirko sodobnih zgodb v nemškem prostoru in s tem načel vprašanje, v kakšni obliki se v sodobnem nemškem prostoru pojavlja t. i. ljudsko pripovedništvo. Brednich je zbirko naslovil *Sagenhaften Geschichten von Heute* (*Čudežne zgodbe v današnjem času*), ker se je želel izogniti definicijam *moderne* ali *zeitgenössische Sagen*, torej *moderne* ali *sodobne povedke*, kar naj bi bil nemški termin za *contemporary legends*.

V predgovoru Brednich ugotavlja, da historične pripovedne oblike, kot so pravljica, povedka, legenda, šaljiva zgodba, anekdota in primer, danes niso žive. Te spoznavamo le prek knjig, kaset in drugih medijev, ne posredujejo pa jih več ustno. Kriterij ustnega prenašanja, ki je bistven za *historično* ustno izročilo, je tudi pomemben kriterij t. i. *modernih* ali *sodobnih* zgodb, zato Brednich te pripovedi uvršča k ljudskemu slovstvu (Volksliteratur) in ne k trivialni literaturi. Seveda kriterij ustnega posredovanja ne velja absolutno, saj se sodobne zgodbe širijo tudi s pomočjo tiska, predvsem prek sredstev javnega obveščanja, vse bolj pa tudi po elektronskih medijih. Brednich ugotavlja, da širjenje pripovedi po tiskanih predlogah ni nov pojav, saj so po tiskanih predlogah povzemali pripovedne in pesemske motive, odkar obstaja tisk.

Tovrstne pripovedi žanrsko uvršča k povedkam. Poleg kriterija ustnega posredovanja ugotavlja podobnosti pri *sodobnih* in *starejših* povedkah tudi v vsebini in v pripovedni strukturi. *Starejše* povedke navadno opisujejo človekovo spopadanje z nadnaravnimi bitji in kršitve tabujev ali pa razlagajo nastanke raznih pojavov ali spomenikov. Jedro povedke je navadno nekaj čudežnega, nenaravnega in skrivnostnega. Podobno se v sodobnih zgodbah v racionalnem svetu industrije in tehnike pojavlja iracionalni svet. Tudi tehnološki napredek ni odpravil strahu in verovanja v nadnaravne pojave. V starejših povedkah nastopajo nadnaravna bitja – demoni, čarovnice, smrt, hudič itn., v sodobnih povedkah pa tisto, kar je nepredvidljivo, nedoumljivo in zbuja strah. Slednjega danes ne povzroča magični svet duhov in čarovnic, temveč človekovo neposredno betonsko in atomsko okolje. Trditev, da gre za povedke, Brednich utemeljuje še s tem, da povedka razlaga, poučuje, ponazarja in svari, kar je značilno tudi za sodobne povedke.⁷

V prvi zbirki je pripovedi uredil po sledečih poglavjih: zgodbe o avtomobilih in prometu, zgodbe o dopustih v tujih krajih, o nakupih, o jedači in pijači, zgodbe o otrocih, o živalih, zgodbe, povezane s hišo in stanovanjem, zgodbe, povezane z delom in s tehniko, zgodbe o zdravlilih in drogah ter zgodbe o nadnaravnih pojavih in čudežnih slučajih.

Prvo zbirko, z naslovom *Die Spinne in der Yucca-Palme*, je Brednich pripravil skupaj s študenti na univerzi v Göttingenu. Knjiga je bila dobro sprejeta in sledile so še tri zbirke, v katerih so dodali študentske zgodbe, vojaške zgodbe, računalniške zgodbe, zgodbe o spolnosti, o sreči in nesreči, kuriozne zgodbe in druge⁸.

Podobne raziskave so se po padcu berlinskega zidu začele potekati tudi v bivši Vzhodni Nemčiji (DDR). Ulla Fix je raziskave – podobno kot R. W. Brednich – opravljala s pomočjo študentov na univerzi v Leipzigu v zimskem semestru 1990/91. Pri zbranih pripovedih je ugotovila, da obstajajo zgodbe, ki bi se lahko dogodile kjerkoli na svetu, in zgodbe, ki imajo tipičen scenarij bivše Vzhodne Nemčije in tako predstavljajo njeno realnost.⁹

V Avstriji raziskujejo to področje na etnološkem oddelku univerze v Innsbrucku, kjer pripravlja Ingo Schneider tipni indeks tovrstnih zgodb. V članku *Geschichten über Aids* (*Zgodbe o aidsu*), ki ga je objavil leta 1992, je ponazoril, kako nastajajo neresnične zgodbe o širjenju aidsa.¹⁰ Leta 1996 je izpod njegovega peresa nastal članek o pripovedovanju prek interneta, v katerem je izpostavil zlasti vprašanje komunikacije v t. i. debatnih skupinah (newsgroups). Posebej je predstavil debatne skupine, ki se posvečajo šalam.¹¹

Na etnološkem inštitutu na Dunaju (Institut für Europäische Ethnologie, Universität Wien) ponujajo v zimskem semestru 2000/2001 predavanje, ki ga vodi lektor Bernd Rieken, z naslovom *Erzählforschung, autobiographisches Erzählen, Tiefenpsychologie* (*Raziskava pripovedništva, avtobiografsko pripovedovanje, globinska psihologija*). Cilj tečaja je spoznavanje tradicionalnih in sodobnih pripovednih oblik, po drugi strani pa tudi vsakdanjih in avtobiografskih pripovedovanj, predstavili pa bodo tudi funkcijo globinske psihologije za raziskovanje pripovedništva.¹²

Na Koroškem so že na simpoziju o ljudskem pesništvu, ki ga je priredil koroški Volksliedwerk leta 1991, opozorili na Brednichovo delo in ga predstavili kot eno izmed možnih raziskovalnih izhodišč za bodoče raziskave.¹³ Iz preteklih izkušenj vemo, da so nemško govoreči koroški etnologi sledili raziskovalnim novostim v nemškem prostoru, še posebej graški in dunajski šoli. Na etnološkem inštitutu v Gradcu se temu področju ne posvečajo posebej, na etnološkem inštitutu na Dunaju pa v letošnjem semestru že ponujajo predavanja tudi o novih pripovednih oblikah. Največ se z raziskovanjem pripovedništva ukvarjajo na etnološkem inštitutu v Innsbrucku, po zaslugi Inga Schneiderja in Leandra Petzolda.

Koroški Slovenci iz izkušenj vemo, da predstavitev katerekoli teme v dvojezičnem prostoru ni preprosta. Primer iz preteklosti je Graberjevo nemško usmerjeno delo, ki je od koroških Slovencev zahtevalo repliko na njegove enostranske poglede in teze. Graberjevo delo je znanstveno ovrgel Pavle Zablantnik, vendar je Graber poleg ugodnih zgodovinskih okoliščin za svoje nacionalne teze imel še to prednost, da je bil prvi in je prvi usmeril (javno) mnenje, tako da danes mimo njega ne more nihče.

Prepričana sem, da se bodo tudi na Koroškem prej ali slej pojavile zbirke sodobnih koroških pripovedi. Pri tem se na podlagi navedenega postavlja vprašanje, kdo se bo prvi posvetil temu raziskovalnemu področju in, še zlasti, kakšne pripovedi bodo zajete?

Na Koroškem je Brednichovo delo znano, zato lahko sklepamo, da bo usmerjalo raziskave na tem področju. Med njegovimi iztočnicami najdemo tudi sledeče

ugotovitve:

za Brednich so sodobne pripovedi izraz bojazni, želja in predsodkov današnjega človeka. Včasih pa služijo tudi diskriminaciji "drugačnih", obrobni skupin in tujcev. Pri izboru pripovedi za objavo je Brednich kot urednik izločil vse pripovedi, v katerih je opazen negativen odnos do manjšin, tujih držav, določenih jedi in pijač. Kljub temu se mi mogel izogniti vsem pripovedim te vrste; čeprav so problematične, so prav tako del današnje družbe.¹⁴

Koroška je dvojezično območje, kjer so predsodki in stereotipne predstave močno zasidrane. Tisti, ki se bodo resno lotili raziskav – Nemci ali Slovenci – ne bodo mogli mimo teh pripovedovanj. Kdor bo prvi, bo usmeril javno mnenje ali pa vsaj opozoril na nekatere nove vsebine, s katerimi se bo "naslednji" moral ukvarjati. Slovenci na Koroškem imamo tokrat še možnost, da se odzovemo prej kot nemški sodeželani. Vprašalnike za sodobne pripovedne vsebine je mogoče sestaviti na podlagi že obstoječih zbirk. S teoretičnimi razpravami pa lahko posežemo tudi v razprave o definicijah in vsebinski določitvi obravnavanega predmeta.

V slovenskem prostoru je na to raziskovalno področje že opozorila Monika Kropelj leta 1996 v Glasniku SED s "prošnjo za sodobne zgodbe".¹⁵ Sodobno pripovedništvo je predstavila s primerom o nenavadnem vltomu, opozorila pa je še na zgodbe o čudnih in nenavadnih potegavščinah, goljufijah, skrivnostnih avtoštoparjih, duhovih, domačih živalih, neznanih letečih predmetih, avtomobilskih zgodah in nezgodah, ljubezenskih avanturah itn. Zbrane zgodbe od leta 1996 izhajajo v rubriki Zgodbe vsakdana v Glasniku SED, izšla pa naj bi tudi posebna zbirka. Z zbiranjem sodobnih zgodb na Koroškem bo mogoče prispevati tudi koroški delež v načrtovano slovensko zbirko.

Iz prvih raziskav na Koroškem je razvidno, da so močno v zavesti zgodbe o pravilnosti ohranjanja lastne identitete. Večinoma gre za zgodbe, v katerih je jedro pripovedi neprostoovoljno razkritje prave identitete asimiliranih oseb. Najbolj znana je pripoved o hudem nemčurju¹⁶, navdušencu za Hitlerja, ki se mu zgodilo, da je na smrtni postelji, v zadnjem tednu svojega življenja, na veliko presenečenje okoli stoječih v bledežu govoril samo slovensko, ko prej že dolga leta ni hotel spregovoriti niti besede v tem jeziku. Domači so bili v zadregi pred nemško naravnanimi obiski, skriti pa ga niso mogli. Sorodniki, zavedni Slovenci, pa so ob tem dobili svoje zadoščenje, češ, prav se mu je zgodilo, navsezadnje pa le ni mogel skriti svoje narodnosti.¹⁷ Razširjene so tudi zgodbe o nemčurju, ki se je npr. urezal z žago, stopil na grablje itn. in po slovensko zaklel. Znanje pa so tudi zgodbe o nemčurjih, ki jim v prepričanju s Slovenci zmanjka nemških besed. Skupna značilnost teh pripovedi je, da se iz prvotnih "morda" resničnih zgodb izoblikujejo samostojne zgodbe, v katerih so kraji in osebe izmenljivi (ali pa sploh niso pomembni). Ljudje te zgodbe pripovedujejo, kot da bi se zgodile v neposredni sosesčini človeku, ki se ga navadno ne spomnijo, ali pa nekomu nekje na Koroškem.

Pojavu širjenja podobnih zgodb lahko sledimo tudi pri drugih manjšinskih skupnostih, ne le jezikovnih. Omenjene zgodbe imajo funkcijo opozarjanja na

pomembnost ohranjanja in zagovarjanja lastne identitete, še zlasti tiste, ki družbeno ni priznana. Ponazoritev "neprostoovoljnega outinga", ki se lahko zgodi vsakemu, ki zakriva pravo identiteto, pa je opozorilo, da prave identitete nikoli ni mogoče skriti.

Pri tem se postavlja vprašanje, ali tovrstne pripovedi žanrsko lahko uvrščamo med povedke, še zlasti, če upoštevamo jasne definicije t. i. klasičnih povedk s strani literarne zgodovine.¹⁸ Pri tem je važno tudi vprašanje pristojnosti strok za to področje. Medtem ko si raziskave klasičnega pripovednega izročila delijo literarna veda in etnologija, to raziskovalno področje meji na psihologijo, družboslovne, zgodovinske in komunikacijske vede. Že Brednich ga je previdno definiral in se je skušal (vsaj v naslovih zbirk) izogniti izrazom *sodobne* ali *moderne* povedke, zato jih je imenoval *čudežne zgodbe v današnjem času*.

Sklepno lahko ugotovimo, da je to raziskovalno področje na Koroškem povsem odprto, s tem pa so tudi možne zlorabe in tendencioznofunkcionalne raziskave. Če bi se to zgodilo, bomo Slovenci znova v defenzivnem položaju in bomo odgovarjali, oporekali, skratka, mimo tega ne bomo mogli.

Ker to raziskovalno področje že predstavljajo na inštitutih za etnologijo na avstrijskih univerzah, je vsekakor nujno, da razvoju sledimo in se tudi vključimo v razprave, na podlagi katerih bo mogoče to področje opredeliti za bodoče raziskave.

6 Bengt av Klintberg, Rättan i pissan, Stockholm 1986.

7 Rolf Wilhelm Brednich, Die Spinne in der Yucca-Palme, Sagenhafte Geschichten von Heute (predgovor), München 1990.

8 Rolf Wilhelm Brednich, Die Maus im Jumbo-Jet, Neue sagenhafte Geschichten von Heute, München 1991.

isti, Das Huhn mit dem Gipsbein, Neueste sagenhafte Geschichten von Heute, München 1993.

Isti, Die Ratte am Strohhalm, Allerneueste sagenhafte Geschichten von Heute, München 1996.

9 Ulla Fix, Moderne Sagen in der DDR, Ein Projektbericht, v: Fabula, Zeitschrift für Erzählforschung, Bd. 35, Berlin, New York 1994, 94–109.

10 Ingo Schneider, Geschichten über aids, Zum Verhältnis von Sage und Wirklichkeit (= Österreichische Zeitschrift für Volkskunde, Bd. XLVI/95, Heft 1), Wien 1992, 1–27.

11 Ingo Schneider, Erzählen im Internet, Aspekte kommunikativer Kultur im Zeitalter des Computers, v: Fabula, Zeitschrift für Erzählforschung, Bd. 37, Berlin, New York 1996, 8–27.

12 Domaca stran: <http://www.univie.ac.at/volkskunde/index.html>

13 Oskar Moser, Die deutsche Volksdichtung in Kärnten, v: Kärntner Volksliedwerk (Hg.), Mageregger Gespräche zur Volkskultur in Kärnten, Volksdichtung in Kärnten, Klagenfurt 1992, 17–25.

14 Prim. opomba 7.

15 Glasnik SED 36/1, 1996, 51.

16 Pejorativni izraz za asimiliranega Slovenca.

17 Prim. tudi Anton Trstenjak in Erwin Ringel, O slovenskem človeku in koroški duši, Celovec, Ljubljana, Dunaj 1993, 107.

18 Andre Jolles, Einfache Formen: Legende, Sage, Mythe, Rätsel, Spruch, Kasus, Memorabile, Märchen, Tübingen 1982 in Hermann Bausinger, Formen der "Volkspoesie", Grundlagen Germanistik, Bd. 6, Berlin 1968.

SOCIOLINGVISTIČNO RAZISKOVANJE V REZIJI TER ODMEV TEGA DELA V VZGOJNO- IZOBRAŽEVALNEM SISTEMU IN V DRUŽBI

Izhodišče prispevka je jezikovno načrtovanje v rezijanskem narečnem prostoru, ki je vodilo do izdaje rezijanskega pravopisa leta 1994.

Rezijanska skupnost si je že od leta 1980 želela svojo posebno pisavo in tudi slovnico.

Po potresu leta 1976, ki je povzročil ogromno materialnih in tudi duhovnih poškodb, so

Rezijani tako kot Furlani doživljali veliko izgubo in so tudi na splošno začeli valorizirati svoje izročilo. Jezik je najmočnejši izraz

identitete in Rezijani so si odločno prizadevali za ohranitev svojega.

Nekaj let kasneje, po konferenci z naslovom *Fondamenti per una grammatica pratica resiana* (v prevodu: Temelji za uporabno rezijansko slovnico), ki jo je organizirala občina Rezija leta 1991, je nizozemski raziskovalec Han Steenwijk sprejel projekt, s katerim je bil pooblaščen, da določi rezijanski pravopis in na osnovi terenskih raziskav napiše rezijansko slovnico. Projekt sta torej podpirala rezijanska občinska uprava in predvsem bivši župan Luigi Paletti, ki je promoviral lepo število publikacij o rezijanskem jeziku in kulturi. Prvi sadovi Steenwijkovega dela so bili predstavljeni leta 1994 s

knjigo *Tö jošt rozajanskë pisanjê/Ortografija resiana*, ki vsebuje pravopis ne samo standardne rezijanščine, ampak tudi štirih glavnih rezijanskih govorov: Bila/San Giorgio, Njŕwa/Gniva, Osoanë/Oseacco in Solbica/Stolvizza. Leta 1999 je objavil prvi del slovnice z naslovom *Grammatica pratica resiana. Il sostantivo* (v prevodu: Uporabna rezijanska slovnica. Samostalnik). Po istem konceptu kot v pravopisu obravnava slovnico standardne rezijanščine in že omenjenih štirih govorov. Standardna rezijanščina je pravzaprav knjižni jezik, ki naj bi pomenil enotno izrazilo za vso rezijansko jezikovno skupnost. Prav tu je zanimivo jedro vprašanja, ker knjižni ali standardni rezijanski jezik ne obstaja kot govorno izrazilo, ampak je namenjen samo pisni rabi. Vsekakor imajo Rezijani vedno možnost pisave v štirih govorih. Standardna rezijanščina združuje najpogostejše značilnosti le-teh, vendar pa je Rezijanom še vedno tuja, zato vsak raje uporablja svojo (pisno) različico. Le redki pišejo v materinem jeziku, ker je funkcionalnost pisne rezijanščine pravzaprav zelo omejena. Največji prostor funkcionalnosti ima še vedno italijanščina. Na nivoju ustnega rezijanskega jezika obstajajo, kot že rečeno, samo različice, ker vsak govorec strogo uporablja svojo in se s tem natančno razlikuje od drugih. Vsak Rezijan obvlada italijanščino, nekateri tudi furlanščino.

S podobnimi problemi in vprašanji se soočajo tudi Furlani, ki imajo na razpolago uradni pravopis, določen po deželnem zakonu št. 15/1996. Tudi državni zakon o manjšinskih jezikih v Italiji št. 482/1999 nekako ščiti furlanski jezikovni prostor. Različne pisne tradicije kljub zakonu še ne sprejmejo uradne oblike pravopisa. Tako kot Rezijani tudi Furlani nimajo enotne oblike govornega jezika, ker se narečja med sabo precej razlikujejo. Bistvena razlika je v tem, da je (domnevno)

700.000 furlanskih govorcev, medtem ko rezijansko prebivalstvo znaša v dolini približno 1300 uradno prijavljenih. Presenetljivo pa je prizadevanje Rezijanov za uveljavljanje jezika. Uspešno so uresničili del projekta celo pred sprejemom zaščitnega zakona o Slovencih v Italiji 14. februarja 2001. To gotovo izraža neko specifično samozavest, ki jo lahko zasledujemo kot poseben pojav znotraj slovenske skupnosti v Italiji.

Rezijanske jezikovne različice sicer kažejo določene razlike, ampak tudi veliko skupnih potez. To se zrcali tudi v dojemanju drugačnosti znotraj rezijanske skupnosti. Po eni strani posameznik močno potencira pripadnost vaški skupnosti, vsi pa doživljajo globoko skupno identiteto kot narod posebnega oz. neznanega izvora, ki živi pod Kaninovo senco in se razlikuje od vseh ostalih bližnjih narodov. Takšno, na prvi pogled kontradiktorno, ampak dinamično doživljanje identitete Rezijanov lahko zasledujemo ne samo v njihovem življenju, ampak seveda tudi na jezikovnem nivoju.

V tem prispevku, ki ni rezultat sociolingvističnih sistematičnih raziskav, skušam vsaj razumeti odnos Rezijanov do lastnega jezika kot izraz identitete. Po desetletnem opazovanju slovenskih skupnosti na videmski pokrajini lahko trdim, da so si procesi doživljanja identitete v Reziji, Terski in Nadiški dolini precej podobni. Neracionalnost stališč določenega dela prebivalstva, ki ne priznava slovenskega izvora, kaže, da je najgloblji dejavnik tega obnašanja mogoče podzavestni asimilacijski nagon. Asimilacija širšemu okolju pomeni približevanje italijanskemu svetu, mogoče tudi rešitev problema drugačnosti, ki je zelo verjetno pretežno breme v današnji družbi. Iz tega zornega kota je zanimiv odnos do pisnega jezika, ki povzroča celo vrsto reakcij. Dokler ostane rezijanščina le ustno sredstvo, se vsi Rezijani strinjajo z njeno rabo, medtem ko v zvezi s pisnim jezikom nastajajo nasprotna si stališča, ki pomenijo tudi določeno ideološko in politično opredelitev. Opazoval sem torej rabo rezijanskega pisnega jezika v lokalnem časopisju in tisku od leta 1995, torej takoj po izidu rezijanskega pravopisa. Lokalno časopisje sta predvsem župniški list *Ta pod Canynowo sinco/All'ombra del Canin*, prisoten skoraj v vsaki rezijanski hiši, in *Novi Matajur. Tednik Slovencev Videmske Pokrajine* z omejenim številom bralcev. Druge vrste lokalni tisk so plakati, oglasi in vabila. Na splošno se je izkazalo, da se je prostor rezijanskega pisnega jezika precej širil, čeprav se ne uporablja samo novi standardni pravopis. Določeni članki in prispevki, napisani v drugih pisavah, se razumejo tudi kot odklonilni odgovor na predlog standardne rezijanščine. Dejstvo je, da vsak ohrani svoj način pisave tudi zato, ker je za uporabo standardnega pravopisa zaradi specifičnosti grafemov le potrebna neka izobrazba. Treba je še poudariti, da je bila do zdaj italijanščina edini šolski jezik na Videmskem. Izjema je le dvojezična šola v Špetru in tako bo najverjetneje kljub zakonu tudi v prihodnje. To pomeni, da nima rezijansko prebivalstvo nobene kompetence v slovenskem standardnem jeziku, ki uporablja diakritične znake, kot so na primer č, ž, š, precej tuje za večino Rezijanov. Ovire pisne rabe rezijanščine so tudi družbenopolitične narave, ker Rezijani zaradi določenih znakov v novem rezijanskem

pravopisu (npr. c, č, ž, š) nekako identificirajo pisno rezijanščino s slovenskim knjižnim jezikom in jo zato zavračajo. Dejstvo pa je, da večina Rezijanov odklanja tudi slovensko etničnost in ne ločuje etničnega porekla od državljanstva. Starejše generacije so imele drugačen odnos do Slovenstva. Do začetka 20. stoletja in kasneje, v obdobju, ko je bilo še veliko kramarjev oz. sezonskih izseljencev in brusačev, ki so potovali po Avstro-Ogrskem in torej tudi po Sloveniji, so imeli več stikov s slovenskim prebivalstvom. Veliko rezijanskih družin je živelo na Slovenskem, kasneje pa se jih je kar nekaj vrnilo v dolino. Danes so taki stiki zelo redki tudi zato, ker se je tradicionalni gospodarski sistem spremenil, s tem pa so se izgubili tudi stiki z Bovškim zaradi pašnikov in drugih dejavnosti na meji. Zadnje politično obdobje Slovenije do razpada bivše Jugoslavije je tudi dejavnik, ki zelo vpliva na poglede zamejskih Slovencev, predvsem v Reziji in Benečiji.

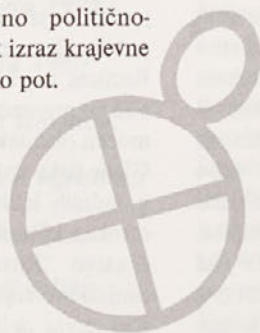
Rezultati opazovanja jezikovnih navad so delno razvidni tudi v 24-minutnem videofilmu z naslovom *Govor in pisava v Reziji danes* (Produkcija AVL ISN ZRC SAZU, Ljubljana, junij 2000), kjer skušam prikazati trenutno stanje pisne rezijanščine in odnos do pisnega jezika. Najprej prenašam stališče nekaterih, ki na različne načine uporabljajo pisno obliko rezijanskega narečja v javnosti. To so Silvana Paletti, pesnica in prevajalka rezijanskih besedil, Luigia Negro, predstavnica Zveze slovenskih kulturnih društev, Sandro Quaglia, kulturni delavec, in Paola Coss, učiteljica v vrtcu in osnovni šoli. V zvezi z vprašanjem standardnega jezika po nekaj letih od prve objave rezijanskega pravopisa so izrazili svoje mnenje. To se ujema z rezultati opazovanja rabe pisnega jezika v javnosti oz. v krajevnem tisku in drugih publikacijah zadnjih let. Končno se je izkazalo, da Rezijani najraje uporabljajo krajevno različico, kot je bilo že prej rečeno. To odseva in potrjuje njihov izredno močen občutek identitete.

Glede tiska knjig in učbenikov za otroke so bili Rezijani v zadnjih letih zelo prizadevni. Izšlo je več knjig za otroke, ki upoštevajo rezijanski pravopis. Kulturno društvo "Rozajanski dum" je leta 1997 objavilo dvojezično knjigo *Ta prawā pravicā od liščā od Rezija/La vera storia della volpe di Resia*. Jezikovna različica je govor iz Osojan (Oseacco). Prva otroška knjiga, napisana v standardnem jeziku, je *Po nās. Primo libro di lettura in resiano* iz leta 1998. Leta 1999 so izšle tri naslednje knjige, to so *Didido za otroke*, zvezek z jezikovnimi vajami, *Le o le o kē na ē*, kjer skozi besedila iz ljudskega izročila pridejo do izraza vse jezikovne različice, izpričane v Reziji. Ta knjiga simbolizira trenutno stališče kulturnih delavcev, naj bo rezijanščina zaščitena, vendar pa naj vsak uporablja svoje naravno komunikacijsko sredstvo. Tretja knjiga *Wärtac. Pisanja anu dizinjavi od tih razajanskih utruk od leta 1975 dardo 1999* vsebuje otroška besedila in risbe iz publikacije *Värtac. Moja vas*.

Posebno pozornost sem posvetil razvoju in položaju jezika v pedagoškem procesu v vrtcu in osnovni šoli v Reziji na koncu šolskega leta 1999/2000. Odstotek šolskih otrok, ki aktivno obvladajo rezijanščino, je izredno nizek (10-15 %), zato ker je v družini in v javnem življenju raba italijanščine vedno bolj prodorna.

Znotraj družine glede posredovanja jezikovnega izročila opažam podobne ovire kot na Furlanskem: mešani zakoni, negotovost staršev zaradi neupravičenega strahu, da otrok ne bo sposoben govoriti italijansko, če se najprej nauči narečje, večja mobilnost in s tem večji vpliv večinskih jezikov in podobno. Trenutno stanje jezika med rezijanskimi šolarji kaže, da bi lahko rezijanščina precej hitro izumrla. Projekt, ki omogoča dve uri rezijanščine za dve skupini otrok od prvega do petega razreda osnovne šole, poteka že drugo leto. Isti projekt predvideva tudi določene dejavnosti v vrtcu, kot uvod v rezijansko kulturo in jezik. Vsekakor so pedagoški kriterij v vrtcu in v osnovni šoli podobni. Otrok naj pridobi znanje o lastnem kulturnem svetu skozi izraze rezijanske kulture, kot so na primer igre, ljudska besedila, glasba, ples in gledališče. V tej eksperimentalni fazi niti otroci niti učitelji nimajo dovolj izkušenj v rezijanskem pisnem jeziku. V vrtcu in osnovni šoli je ena sama rezijanska učiteljica in ena zunanja sodelavka. Otroci se sicer želijo seznanjati z jezikom, vendar je odstotek aktivnega in celo pasivnega znanja zelo nizek. Posebne ure z rezijansko kulturo in jezik so predvidene tudi v nižji srednji šoli (Scuola media inferiore). Tam poučuje zunanji rezijanski kulturni delavec, ki nima specifične pedagoške kompetence.

Na koncu želim poudariti, da je rezijanščina zelo odvisna od sprejemanja krajevnega jezika v šolski sistem. Zaščitni zakon, "člen" 12, predvideva, da se v vrtcih in drugih obveznih šolah obravnavajo tudi vprašanja o krajevnem izročilu, jeziku in kulturi. Kako bodo pooblaščenici interpretirali duh zakona, še ne vemo. Le upamo lahko, da ne bo uveljavljanje identitete s pomočjo jezika in izročila podrejeno politično-ideološkim silnicam, ampak da si bo vsak izraz krajevnega kulture svobodno ustvaril svojo življenjsko pot.

POLETNA ŠOLA VIZUALNEGA

Audiovizualni laboratorij Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU bo organiziral peto Poletno šolo vizualnega v Novi Gorici.

Zaradi dogovarjanja z mentorji natančen datum še ni določen, predvidoma pa bo šola potekala od 7. do 17. septembra 2001.

Poletne šole vizualnega so posebna oblika izvenšolskega usposabljanja na področju sodobnih metod snemanja, analize in montaže audiovizualnega gradiva.

Namenjene so dijakom, študentom, kulturnikom, mentorjem in raziskovalcem, ki bi želeli pri svojem delu uporabljati videokamero oziroma lastno vizualno gradivo.

Ideja šole sloni na domnevi, da je lahko večšina neumetniškega filma in videa, kot se uporablja v znanosti, osnova za vsestransko uporabo vizualnih informacij na področjih izobraževalne, kulturne in raziskovalne dejavnosti.

Prepričani smo, da je vizualna kultura naše civilizacije polno osmišljena šele z enakovrednim razumevanjem tehnološke in metodološke komponente. Poznavanje tehnologije ali zgolj teorije ne zadošča, temveč morata biti obe komponenti primerno uravnoteženi tako pri razumevanju vizualnih pojavov kot pri realizaciji vizualnih izdelkov. Eden izmed glavnih namenov poletne šole je, da bi prenesla v izobraževalno prakso dognanja s področja vizualnih raziskav, ki potekajo večinoma na področju etnologije in kulturne antropologije.

Poletno šolo vodijo trije ali štirje predavatelji, običajno domači in tuji. Letos bodo predavali Allison Jablonko (ZDA) in Peter Crawford (Danska), iz Slovenije pa Tone Rački in Naško Križnar.

Tisti, ki jih zanima udeležba na tej šoli, naj se oglasijo na našem naslovu:

Audiovizualni laboratorij ISN ZRC SAZU

Gosposka 13

1000 Ljubljana

tel.: 01/4706 343, fax: 01/ 425 77 52

e-pošta: nasko@zrc-sazu.si

Strokovni članek / 1.04

dr. Naško Križnar

TRENUTEK SLOVENSKEGA ETNOGRAFSKEGA FILMA

V svojem referatu bom prikazal nekaj korakov slovenskega etnografskega filma, ki se mi zdijo ključni za razumevanje njegovega sedanjega položaja in za predvidevanje ter načrtovanje njegove prihodnosti. Pri tem se ne bom ukvarjal s predzgodovino slovenskega etnografskega filma v obdobju od začetkov kinematografije do druge svetovne vojne, v t. i. Badjurovem obdobju. (O tem glej Križnar, 1994 in 1995)

Januarja leta 1958 je Odbor za etnografski film pri Slovenskem etnografskem društvu objavil elaborat "Slovenski etnografski film – predlogi in dosežki". Pri njegovem sestavljanju so s svojimi predstavniki sodelovali Seminar za etnologijo pri Univerzi v Ljubljani, Inštitut za slovensko narodopisje SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut, Slovenski etnografski muzej in Tehniški muzej Slovenije.

Pod naslovom Perspektivni načrt za izdelavo slovenskih etnografskih filmov so v elaboratu zbrane 103 teme, ki bi jih bilo treba po mnenju predlagateljev čimprej posneti na filmski trak. Pri vsakem naslovu so označili ali predlagajo izdelavo filma za arhiv ali za distribucijo. Prvič v slovenski etnologiji je nekdo razmišljal o zvrsteh etnografskega filma.

Zbrane teme so bile razdeljene v tedaj standardna etnološka poglavja: Stavbe in naselja, Poljedelstvo in živinoreja, Čebelarstvo, Ljudska prehrana, Ljudski lov, Ljudska noša, Domača delavnost, Domača obrt, Ljudski promet, Ljudska umetnost, Ljudski običaji, Ljudska igra, Ljudska pesem, Ljudska glasba, Ljudski ples in Razno. Največ naslovov je predlaganih med Ljudskimi običaji (30), sledijo Domače obrti (22), Poljedelstvo in živinoreja (14) itd. Pesem, glasba in ples nimajo predlaganih konkretnih naslovov (razen filma ob obletnici smrti avtorja pesmi Gor čriez izaro...), temveč samo splošna navodila in usmeritve. Pod Razno so

predlagani portreti posameznikov in ustanov ter delo etnografske terenske ekipe (6).

V drugem delu elaborata so navedeni doslej realizirani slovenski etnografski filmi, 29 po številu. Največ jih je iz filmskih podjetij Triglav filma in Vibe filma. Navedenih je pet kratkih dokumentarcev, ostalo so odlomki Filmskega obzornika. Navedeni so tudi filmi Inštituta za slovensko narodopisje, med njimi Lavfarji v Cerknem (1956), in sedem enot še nezmontiranega gradiva iz obdobja 1956–1958. Ni veliko, posebno če pomislimo, da največ omenjenih filmov spada po današnjih merilih med filme na etnografske teme in ne med etnografske filme. Med njimi najdemo dva povojna Badjurova filma (Pomlad v Beli Krajini, 1952, in Kroparski kovači, 1954), medtem ko v spisku ni Bloških smučarjev (1932) in Badjurovih filmskih fragmentov izpred druge svetovne vojne (npr. Narodne noše v Ratečah, 1929, Jurjevanje v Črnomlju, 1930, in Škofjeloški narodni običaji, 1930), ki niso nič manj zanimivi kot fragmenti Inštituta za slovensko narodopisje.

Čisto drugačna pa je slika po prenehanju delovanja Odbora za etnografski film. Kaže, da je srečevanje etnografov in filmarjev v Odboru vplivalo na slednje, da so vse več posegali po etnografskih temah v svojih dokumentarnih filmih. Verjetno je, med drugim, prav po tej zaslugi Odbora Triglav film postal eden največjih producentov dokumentarnih filmov na etnografske teme v tedanji Jugoslaviji (Drljača, 110). Kuret seveda s tem ni bil zadovoljen, saj je v nekaterih svojih spisih postavil etnografskemu filmu ambicioznejše cilje. Tako

Lavfarji v Cerknem, 1956

Štehanje (1959), Viba film, scenarij Niko Kuret, režija Ernest Adamič, 35 mm, barvni, zvočni, 279 m. Hrani Filmski arhiv Arhiva RS Slovenije.

npr. leta 1957 zapiše: "Normalni 35-milimetrski filmi z etnografsko oziroma folklorno tematiko, ki smo jih uvrstili v nocojšnji spored, niso znanstveni filmi, marveč režirani, tako imenovani kulturni ali dokumentarni filmi. Naj takoj povem, da teh mi ne bomo posnemali" (Kuret 1997, 13).

Za delovanje Odbora za etnografski film je značilen razkorak med načrtovanim in uresničenim. To je pri tako gigantskem načrtu tudi razumljivo. Šlo je predvsem za koncept urgentnega snemanja. Ideja je zamrla s prenehanjem delovanja Odbora. Pa ne samo, da so predlagane kulturne sestavine zamirale, čas je prinesel nove etnološke strategije in metodologije. Zato je spisek zanimiv tudi kot dokument takratnih etnoloških izhodišč. Zelo dobro dokumentira metodološko usmerjenost etnologije in stanje na terenu. Predlagatelji so večinoma posegli po izumirajočih sestavinah ljudske kulture. Že takrat bi se bilo treba posluževati rekonstrukcij, če bi hoteli posneti vse predlagane teme na filmski trak. Danes pa to lahko ugotovimo za večino od njih. Kje bi npr. danes še lahko v živo posneli: požigalnštvo, oranje z ralom, lov na divje golobe, smolarstvo, kolarstvo, platnarstvo, vavhanje sukna, izdelovanje vrvi, zlatarje na Muri, vodne riže in drče, splavarstvo, nastrižno kumstvo, da omenim samo nekatere od njih? Isto bi se lahko vprašali o mlačenju s cepcem, o domači železarski obrti, panonskih Lucijah ali o ljudskem lutkarstvu. Veliko število tem pa se je ohranilo, čeprav preoblikovano, in je lahko še vedno predmet vizualnega dokumentiranja. Take so npr. naslednje teme, ki jih najdemo v Predlogih in dosežkih: stavbarstvo, značilne vasi v raznih etničnih območjih, košnja, paša v dolini in v planinah, sejmi, vinogradništvo, čebelarjenje, prehrana, lov, ribolov, noša, lončarstvo, žagarstvo, oglarstvo, suha roba, pletarstvo, izdelovanje cokel, čipkarstvo, mlinarstvo, izdelovanje živinskih zvoncev, piparstvo, promet, življenje na kmetih, pustne šege in maske in druge letne šege, življenjske šege, romanja, pesmi, godčevstvo in ples.

Po toliko letih je zanimivo pogledati, koliko filmov na predlagane teme je bilo realiziranih in v kakšni obliki.

Čeprav je bilo to vprašanje že obravnavano na drugem mestu (Križnar 1996, 69–70), naj vseeno povzamem glavne ugotovitve. Neposreden rezultat Odborovih predlogov je film Štehanje (1959), Nika Kureta in Ernesta Adamiča. V krog Odborovega delovanja sodita verjetno še filma Borovo gostuivanje (1958) Borisa Kuharja, Bizoviške perice (1959) Jožeta Bevca in Kraški kamnarji (1959) Ernesta Adamiča.

Ko je delovanje Odbora že ponehaval, so nastali še naslednji dokumentarni filmi, katerih teme so bile predlagane tudi v Odborovem elaboratu Predlogi in dosežki: Ti si kriv (1961) Zvoneta Sintiča in Jesenska noč med slovenskimi polharji (1962) Dušana Povha.

Pri nacionalni ljubljanski televiziji so v vseh desetletjih, od prenehanja delovanja Odbora do danes, nastajale zanimive oddaje in serije na etnološke teme. Med njimi je vredno omeniti npr. serijo Pri naših pravljicarjih, s sodelovanjem Milka Matičetova, leta 1967. Posnetih je bilo osem oddaj. Mirko Ramovš je začel sodelovati s televizijo leta 1973 pri seriji Slovenski ljudski plesi. Do leta 1996 je bilo posnetih 28 oddaj. Ivan Sedej je sodeloval pri izdelavi serije Regionalna arhitektura (1972–73) in pri njeni ponovitvi Arhitektura slovenskih pokrajin (1988). Janez Bogataj pa pri seriji Domače obrti na Slovenskem (1989–93).

Ko smo leta 1978 snovali šolsko filmsko serijo Kako živimo (o kateri bo več govora v nadaljevanju), na žalost nismo poznali Kuretovih prizadevanj in dokumentov Odbora za etnografski film, ker niso bili nikjer objavljeni. Kljub temu bi skoraj vse teme iz te serije našli že v predlogih Odbora, npr.: planšarstvo, mlačev, vinogradništvo, mlinarstvo, platnarstvo, nabiralništvo, promet.

S televizijo so sodelovali še mnogi drugi etnologi. Nevede so prispevali svoj kamenček v mozaik vizualnih upodobitev slovenske ljudske kulture, katerega vizijo je prvi podal Kuret s svojim Odborom. Naloga je bila prevelika, da bi jo lahko uresničila ena generacija. Morda je k zastoji projekta prispevalo tudi dejstvo, da je bil usmerjen pretežno v t. i. "urgentno snemanje". Ali to pomeni, da je z izumiranjem "ljudskih" dejavnosti odmrila tudi ideja tovrstnega etnografskega filma? Ali se

Kresni večer v Njivi, 1963

je Kuret umaknil s področja filma, ker ni prepoznal njegove drugačne vloge, kot je urgentno snemanje? Kakorkoli, s pobudami Nika Kureta in Odbora se je v razvoju slovenskega etnografskega filma zaključilo obdobje, ki ga označujejo idealizem, utopičnost in pomanjkanje realizacijskih sredstev ter metodologije. Določilom tega obdobja bi lahko dodali tudi strokovni aktivizem, saj kasneje na tem področju pri nas ni bilo tako močnih združevalnih pobud.

Značilna filma Odborovega obdobja sta Lavfarji v Cerknem (1956) in Štehanje (1959). Odražata takratno strategijo Mednarodnega odbora za etnografski film (CIFE), ki je nagovarjala znanstvenike k sodelovanju s profesionalnimi filmarji oz. k delitvi znanstvene in cineastične odgovornosti.

Po prenehanju delovanja Odbora se je pobuda za uporabo filma pri etnološkem raziskovanju prenesla z Inštituta za slovensko narodopisje SAZU na Glasbenonarodopisni inštitut. Uroš Krek in Valens Vodusek ter njuni sodelavci so v šestdesetih letih s svojim zgledom pospeševali filmska snemanja na raziskovalnih terenih. Najprej so skušali snemati na 16-milimetrskem traku (Kostelsko, 1961, Predgrad v Beli Krajini, 1961), kasneje pa so ostali pri 8-milimetrskem. Nastali so filmi iz Rezije (Rezija - deveta dežela, 1962, Kresni večer v Njivi, 1963, S poti po Reziji, 1963) in tudi iz drugih krajev in na druge teme. Film Lončene piščalke (1964) Uroša Kreka je bil celo nagrajen na enem od festivalov amaterskega filma. Eksperimentirali so s sinhronim tonskim zapisom na ločenih magnetofonskih trakovih. Njihovi filmi so bili opremljeni z glasbo in s komentarjem.

Leta 1975 je bil ustanovljen Odbor za film pri Slovenskem etnološkem društvu. Spodbujal je izdelavo filmske dokumentacije v etnoloških ustanovah. V Goriškem muzeju so nastajali kratki filmski dokumenti na 8-milimetrskem traku od leta 1972 dalje (Bosanski ovčarji v Vipavski dolini, 1972, Pustovanje v Drežnici, na Lohkah, na Črnem vrhu, v Tolminu, 1973, Planina Za skalo, 1973, Bičevniki, 1974, Gora nad Ajdovščino, 1974, Blumarji, 1975 in 1976, Pustovanje na Banjšicah, 1976, Breginj pred rušenjem, 1976, Prisotnost in odsotnost oseb in predmetov, 1981, itd.).

Z dogovorom med Slovenskim etnološkim društvom in Goriškim muzejem je bil leta 1979 ustanovljen neformalni Center za etnološki film, s sedežem v Goriškem muzeju. V sodelovanju z etnološkimi oddelki v pokrajinskih muzejih in z Oddelkom za etnologijo na Filozofski fakulteti so nastali naslednji filmi: Galjevica (1977) na Oddelku za etnologijo, Arhitektura v Dolini (1977) v sodelovanju z Gorenjskim muzejem, Slivarji (1981) v sodelovanju s Posavskim muzejem in Izola - fragmenti 1979-1984 (1984) v sodelovanju z Medobčinskim zavodom za spomeniško varstvo v Piranu.

Omenjena produkcijska oblika je napovedovala možnost ustanovitve profesionalne produkcijske enote, ki jo je predlagal Niko Kuret že leta 1967 in 1968 Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Predlog se je imenoval Centralni arhiv etnografskih filmov (CAEF). Leto kasneje pa je predlagal še ustanovitev posebne produkcijske enote pri SAZU, ki naj bi se posvečala proizvodnji znanstvenih etnografskih filmov. Tako moremo razumeti ustanovitev Avdiovizualnega laboratorija pri ZRC SAZU, leta 1983, kot rezultanto zavrženih in pozabljenih Kuretovih pobud, filmskega delovanja Glasbenonarodopisnega inštituta ter avtonomnega prizadevanja Slovenskega etnološkega društva ter posameznih proizvodnih jeder etnografskega filma v drugi polovici sedemdesetih let.

Medtem pa je leta 1978 Odbor za film pri SED koordiniral nastajanje šolske filmske serije Kako živimo, v proizvodnji Dopisne delavske univerze, založbe Univerzum, v Ljubljani. Urednica je bila Mirjana Borčič, strokovni koordinator pa Naško Križnar. Od leta 1979 do 1980 je nastalo deset kratkih dokumentarnih filmov na etnološke teme: Kruh (Boštjan Vrhovec, Fanči Šarf), Od setve do mlačve (Boštjan Vrhovec, Fanči Šarf), Lan (Peter Zobec, Jože Dular), Planšarstvo v Bohinju (Naško Križnar, Anka Novak), Sirjenje na ovčji planini (Naško Križnar), V mlinu (Vasko Pregelj, Janez Bogataj), Vinogradniki (Filip Robar - Dorin, Majda Čeh), Promet (Vasko Pregelj, Janez Bogataj), Nabiralništvo (Franci Slak, Zmago Šmitek), Ribišstvo (Miroslav Zajec, Cveto Ros). Realizirali so jih profesionalni filmarji pod strokovnim vodstvom slovenskih etnologov, od katerih so se nekateri prvič srečali s pisanjem za film, vsi pa smo se učili prenašati strokovna spoznanja v vizualni medij. Filmu so brez komentarja, dodana jim je tiskana brošura z metodičnimi napotki učitelju in s strokovnim komentarjem ter z bibliografijo.

Pionirsko dejanje tega obdobja je proizvodnja prve videoprodukcije v slovenski etnologiji. To je video film Oris stanovanjskih načinov v Novi Gorici (1980), v proizvodnji Goriškega muzeja. S skromno videotehniko so predstavljeni nastanek in razvoj mesta ter struktura sodobnih bivanjskih oblik, od udobnih stanovanj v zasebnih hišah do ubožnih začasnih bivališč sezonskih delavcev. Glavnino filma predstavljajo intervjuji s stanovalci. Danes je ta izdelek dostopen samo na tehnično slabi kopiji na VHS formatu, ker za format, v katerem je bil posnet (Philips VCR), ni več aparatur. Avdiovizualni laboratorij pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU je bil ustanovljen leta 1983. Sprva je

Oris stanovanjskih načinov v Novi Gorici (1980), Goriški muzej, scenarij in realizacija Naško Križnar, VCR in VHS, barvni, zvočni, 70 min.

deloval v okviru Glasbenonarodopisne sekcije Inštituta za slovensko narodopisje, nato kot posebna enota ZRC SAZU, od leta 1999 pa kot sekcija Inštituta za slovensko narodopisje. Načrtovan je bil kot tehnološka podlaga za izdelavo avdiovizualnih dokumentov Glasbenonarodopisnega inštituta. Kasneje se je vse bolj usmerjal v t. i. vizualne raziskave v etnologiji, v raziskovanje metodologije in snemanje raziskovalne vizualne dokumentacije, zlasti za potrebe etnoloških raziskav. Nastajala je zbirka vizualne dokumentacije – arhiv, ki danes (leta 2000) šteje 650 enot pretežno etnološke vsebine na različnih nosilcih, od filma do različnih videoformatov.

AVL je tudi izvršni producent strokovnih filmov za sorodne ustanove. Doslej je pri izdelavi dokumentarnih video filmov sodeloval z Dolenjskim muzejem, Gorenjskim muzejem, s Pomorskim muzejem Sergej Mašera, Slovenskim etnografskim muzejem in Triglavskim narodnim parkom. V njegovem okrilju nastaja serija videokaset Podobe znanosti, ki jo Založba ZRC izdaja od leta 1993. Prvi etnografski film v tej zbirki je bil Peka božičnega kruha (1995).

Leta 1994 so se na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo začela izbirna predavanja predmeta Vizualna antropologija za študente 2. letnika samostojne študijske smeri. Pred tem je več let potekala Video delavnica – vaje iz video snemanja, ki je dala posebno dobre rezultate. Nastalo je več odličnih študentskih filmov kot sestavnih delov seminarov in diplomskih nalog. Med njimi je vredno omeniti filma Nadje Valentinčič, Prodajalci Mladine v Ljubljani (1988) in Študentsko naselje (1990), prvi za seminarsko in drugi za diplomsko nalogo.

Zdaj ob predavanjih poteka tudi seminar, študentje pišejo seminarske in diplomske naloge s področja vizualnih raziskav.

Predmet Vizualne raziskave, katerega referenčni podlagi sta etnologija in vizualna antropologija, je predlagan tudi v predmetniku nove Fakultete za humanistične študije, bodoče Primorske univerze v Kopru.

Značilnosti obdobja po Odboru do današnjega časa so: demokratizacija medija, razdrobljenost proizvodnih jeder in s tem fleksibilnost proizvodnje. Vse to odraža prvi slovenski etnološki video dokumentarec Oris stanovanjskih načinov v Novi Gorici (1980), ki ima tudi svojevrstni amaterski videz. Ta je bil prepoznan že v času proizvodnje na 8-milimetrskem traku. Niti Uroš Krek, niti Julijan Strajnar, niti Naško Križnar niso šolani filmski snemalci.

Vprašajmo se, kakšen je današnji položaj slovenskega etnografskega filma in kakšna je njegova prihodnost.

Pridobivanje vizualne dokumentacije, vizualnih zapisov se je drastično pocenilo. Temu primerno bi se morala spremeniti tudi strategija proizvodnje etnografskega filma. A kljub temu nimamo danes nič več proizvodnih jeder etnografskega filma kot v bližnji preteklosti, res pa je, da imamo dve profesionalizirani mesti, to sta Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU (AVL) in Kustodiat za etnografski film pri Slovenskem etnografskem muzeju (KEF). Prvi se navezuje na videostudio, ki je opremljen z analogno snemalno opremo in digitalno montažo, drugi pa je opremljen z analogno in digitalno snemalno opremo, nima pa montažne tehnologije. Medtem ko se AVL posveča vizualnim raziskavam in proizvodnji vizualnih zapisov za znanstveno raziskovanje, KEF izdeluje predvsem vizualne zapise in proizvode za muzejsko prezentacijo. Sama od sebe se vsiljuje misel o združitvi tehnoloških zmogljivosti v okviru slovenske etnologije in tudi širše, ki bi oplemenitila dosedanja vlaganja na tem področju. Doslej je bila namreč vizualna tehnologija dokaj draga

za razmere v znanosti in kulturi. Glede na obseg proizvodnje etnografskega filma v Sloveniji bi bilo nesmiselno, da bi vsaka etnološka ustanova v Sloveniji razvila tehnološki park za celovito vizualno proizvodnjo. Zato bi morali ravnati ekonomično in združiti vsaj postproduksijske zmogljivosti. To bi bila skupna infrastrukturna skupina (Nacionalni center za znanstveni film) za proizvodnjo znanstvenoraziskovalne vizualne dokumentacije in etnografskih filmov, ki bi jo sestavile tri osrednje etnološke ustanove: AVL ISN v imenu ZRC, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo ter KEF v imenu Slovenskega etnografskega muzeja. Skupni tehnološki park bi vsestransko koristil razvoju etnografskega in znanstvenega filma nasploh, saj bi morda spodbudil odpiranje novih delovnih mest, ki si jih posamezne ustanove ne morejo privoščiti, ter dvignil kvaliteto raven izdelkov in pospeševal razmišljanja o novih načinih uporabe vizualnih zapisov v etnologiji. Toda ali nismo že zamudili pravega trenutka za omenjeni podvig? Pred nami so že novi izzivi.

V današnjem času vidim naslednje značilnosti, možnosti in dileme:

Povečala se je dostopnost do vizualne tehnologije. Kvalitetno snemalno opremo obvlada tudi priučen raziskovalec. Digitalna tehnologija omogoča manipuliranje z gradivom v osebem računalniku, ki bo kmalu imel montažni software že med serijsko opremo. A sprašujem se, ali se ne bo zgodilo nekaj podobnega, kot se je v času po Kuretovi "avanturi"? To je: navdušen zagon, a nizka medijska raven, do katere bo morda prišlo zaradi nizke ravni obvladovanja snemalske in montažne večšine. Podoben pojav smo opazovali v svetu po "boomu" elektronske tehnologije.

V tem trenutku je najšibkejša točka slovenskega etnografskega filma izobraževanje raziskovalcev za proizvodnjo vizualij z novo tehnologijo ter za analizo in manipulacijo z gradivom. Tudi ta podatek govori v prid ustanovitvi osrednje infrastrukturne enote, ki bi zagotavljala visoko kvaliteto izdelkov in tudi izobraževanje etnologov raziskovalcev.

Do neke mere rešuje to zagato Poletna šola vizualnega v Novi Gorici, ki jo vsako leto pripravi AVL, a se vanjo vpisuje še najmanj etnologov. Prevladujejo sociologi, antropologi in kulturni delavci. Študentje, diplomanti in podiplomci etnologije so v manjšini, čeprav je bila šola ustanovljena predvsem z mislijo nanje.

Ob problemih tehnološke baze etnografskega filma in šolanja za vizualno proizvodnjo v znanosti pa se pojavlja še vprašanje ustvarjanja meril za znanstvenost etnografskega filma. Ta merila so temelj za bodoče upoštevanje vizualij pri evalvaciji znanstvenega dela. Vizualne objave danes niso obravnavane enakopravno s tiskanimi objavami in vendar včasih vanje vlagamo več dela kot v pisanje. To ni samo problem slovenske etnologije. Z njim se ubadajo vsi znanstveniki, ki se posvečajo tudi proizvodnji vizualij.

Na ZRC SAZU se tega problema že dolgo zavedamo. Zato smo konec leta 1997 poslali ustrezni komisiji Ministrstva za znanost naslednji predlog, ki ga navajam v celoti:

Predlog za dopolnitev 25. člena (ocena bibliografskih podatkov) Pravilnika o vrednotenju kakovosti in financiranju Programov razvoja JRO

Obrazložitev problematike

V naši znanosti, zlasti v humanistiki, se poleg knjižnih objav vse bolj uveljavljajo tudi objave na drugih nosilcih: film, videokaseta, diafilm, zgoščenka (CD) in večpredstavitvena zgoščenka (CD-ROM).

Založba ZRC SAZU v svojem pravilniku izenačuje objave znanstvenih dosežkov na omenjenih nosilcih s knjižnimi oz. tiskanimi objavami. To je posledica dejstva, da ta založba izdaja tudi znanstvene filme, ki jih izdeluje Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU v uredništvu Redakcije za znanstveni film, in zgoščenke ter večpredstavitvene zgoščenke, ki jih občasno izdelujejo drugi inštituti ZRC SAZU.

Omenjena politika Založbe se ujema z našim prizadevanjem za popularizacijo slovenske znanosti. Po drugi strani pa znanstveniki raziskovalci niso dovolj nagrajevani za svoja prizadevanja pri uveljavljanju novih medijev.

Zato podpisani predlagamo komisiji za vrednotenje bibliografskih podatkov pri MZT, da pri točkovanju upošteva tudi publiciranje raziskovalnih dosežkov na omenjenih neknjižnih nosilcih.

Značilnosti objave znanstvenih dosežkov na neknjižnih nosilcih.

- 1. Objava znanstvenega (video) filma, diafilma, zgoščenke ali večpredstavitvene zgoščenke izhaja neposredno iz rezultatov raziskovalnega dela.*
- 2. Značilnost večine teh del je večdisciplinarnost.*
- 3. Gradivo in podatki za izdelavo teh del praviloma izvirajo iz znanstvenega dela in zbirk raziskovalnih inštitutov oz. ustanov, ki jih podpira tudi MZT z namenskim financiranjem.*
- 4. Vsa omenjena dela so javno dostopna v COBISS-u in po zakonu tudi v evidenci NUK-a.*
- 5. Sodelovanje pri izdelavi omenjenih del lahko razdelimo v naslednje postavke:*
 - predhodna znanstvena raziskava oz. ureditev obstoječega gradiva,*
 - pisanje besedila, scenarija oz. spremnega besedila,*
 - strokovno vodstvo po terenu ali pri odločitvah za izbiro gradiva,*
 - režija filma oz. uredništvo izdelka.*

Opis meril za vrednotenje

Podpisani že v začetku predlagamo visoka merila za vrednotenje objave znanstvenih dosežkov na neknjižnih nosilcih.

V kategorijo znanstvenega filma, video filma, zgoščenke ali večpredstavitvene zgoščenke lahko sodijo samo dela, ki izkazujejo znanstveni značaj po vsebinski, teoretični in metodološki plati ter končno tudi po avtorskem poreklu oz. po statusu ustanove sodelujočega raziskovalca.

Produkcijo neknjižnih znanstvenih objav mora praviloma

voditi ustrezno uredništvo, ki opravi recenzijski postopek, podobno kot pri knjižnih objavah. Na ZRC SAZU sta to uredniški odbor Zbirke ZRC in Redakcija za znanstveni film.

Vsak film ali video dokumentarec, vsak diafilm, vsaka zgoščenka ali večpredstavitvena zgoščenka še ni znanstveno ali strokovno delo zgolj zato, ker je pri njihovi izdelavi sodeloval znanstvenik raziskovalec. Zato v to kategorijo ne sodijo TV-oddaje, razni promocijski filmi in reportaže o raziskovalcih ter njihovi dejavnosti.

Sklep

Predlagamo, da se 3. točki 25. člena (Izdane knjige in druga gradiva za recenzijo) doda naslednja alineja:

- *Objava znanstvene raziskave ali njenega dela v neknjižni obliki (film, video, diafilm, zgoščenka ali večpredstavitvena zgoščenka) 1– 5 točk.*

Predlog točkovanja prispevkov sodelavcev pri neknjižnih znanstvenih objavah:

- predhodna raziskava oz. priprava gradiva	1
- pisanje besedila ali spremnega besedila	2
- izdelava oz. pisanje scenarija	1
- strokovno vodstvo pri realizaciji dela	1
- režija filma oz. uredništvo dela	5 točk

Posebne dosežke na področju znanstvenega filma, zgoščenke ali večpredstavitvene zgoščenke bi kazalo še posebej ovrednotiti.

Na primer:

- nagrajeni znanstveni film na mednarodnem festivalu znanstvenih filmov 5 točk
- sodelovanje na festivalu s selekcijsko komisijo 3 točke

Opomba: Te točke si razdelijo sodelujoči raziskovalci ustrezno njihovem deležu pri realizaciji.

Ob koncu naj pripomnimo, da omenjeni predlogi izvirajo iz raziskovalne prakse, ki v Sloveniji že poteka. To ni nekaj novega, kar pri nas šele uvajamo v znanstveno raziskovalno sfero. Zato bi kazalo pri MZT razmisliti o ustanovitvi posebne komisije za izdelavo meril vrednotenja in financiranja neknjižnih objav v naši znanosti, ki bi stalno spremljala razvoj tega izseka znanosti.

Predlog je podpisalo sedem predstojnikov institutov oz. vodij enot pri ZRC SAZU.

Zaključek

Digitalizacija vizualnih zapisov poteka na vseh ravneh vizualne proizvodnje. Medtem ko v fazi snemanja in montaže zgolj nadomešča bivšo analogno tehnologijo, pa jo v fazi komunikacije močno prekaša. V mislih imam CD-ROM in svetovni splet z njuno interaktivnostjo. Digitalna tehnologija odpira nove prostore za vizualno komunikacijo in s tem v zvezi se že postavlja vprašanje delitve domen v cyber prostoru. Združevanje sil zdaj ne bo več potrebno samo na ravni proizvodnje, pač pa tudi na ravni predstavitve vizualnih podatkovnih zbirk v virtualnem prostoru. Kako bomo odgovorili na te izzive? Digitalizacija ni sama sebi namen. Je samo osnova za

hranjenje vizualnih podatkov in za hitrejšo manipuliranje ter komuniciranje z njimi. Vse kaže, da bodo baze podatkov v virtualnem prostoru postale največji kapital znanosti, a samo, če jih bomo znali pravočasno izkoristiti.

V zadnjem času nas vabijo v številne domene v cyber prostoru, kjer naj bi se pojavili s svojimi podatkovnimi zbirkami. Naj navedem primer iz bližnje Italije. V Furlaniji postavljajo dva portala, ki vključujeta tudi kulturno dediščino sosednjih dežel. Imenujeta se Territori ipermediali (Gemoni) in Laboratorio didattico della Valcanale. Oba bosta omogočala vstop v svet večdisciplinarnih informacij in bosta služila predvsem za kvalitetno informiranje v turizmu in šolstvu. Dežela Furlanija in avtonomna provinca Bolzano skupaj postavljata projekt L'archeotopo. Memoria e progetto del sito storico, ki naj bi združeval zgodovinsko arheološke in kulturne dobrine celotnega področja ter jih predstavil v obliki virtualne biblioteke v svetovnem spletu. To so gotovo hvalevredne pobude, ki se jim ne bomo mogli izogniti. Hkrati pa nas navajajo na zamisel, da bi sami ustvarili nekaj podobnega. In tu vidim priložnost za združevanje moči slovenskih etnologov, zlasti tistih, ki lahko ponudijo kvalitetne slikovne informacije iz svojih zbirk. Zato v Inštitutu za slovensko narodopisje snujemo svoje spletno mesto, AVL pa poseben portal za predstavitev vizualnega arhiva. Radi bi povabili tudi druge vizualne arhive v Sloveniji in v sosednjih deželah. Združevanje informacij v digitaliziranem prostoru se mi zdi enako pomembno kot združevanje infrastrukturnih zmogljivosti slovenskega etnografskega filma. Tako bi zagotovili, da naše znanje ne bo ostajalo mrtev kapital. Slovensko etnološko društvo je lahko primerno mesto za dogovarjanje o omenjenih projektih, glavno breme pa bi morale nositi ključne etnološke ustanove: Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo pri FF in Slovenski etnografski muzej, a ne brez sodelovanja drugih ustanov in posameznikov.

Literatura:

- DRLJAČA, Dušan 1972: Jugoslovanski dokumentarni film z etnološko tematiko. V: Slovenski etnograf XXIII–XXIV, 105–112.
- KRIŽNAR, Naško 1982: Slovenski etnološki film, Filmografija 1905–1980. Slovenski gledališki in filmski muzej, Ljubljana.
- - 1994: Narativne sheme petih Badjurovih filmov. V: Ivan Nemanič, Filmi Metoda in Milke Badjura 1926–1969, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 29–49.
- - 1995: Antropologija filmov Metoda Badjura. Filmska ustvarjalnost Metoda in Milke Badjura 1926–69. Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 16–25.
- - 1996: Vizualne raziskave v etnologiji. Ljubljana.
- KRIŽNAR, Naško (ur.) 1997: Etnološki film med tradicijo in vizijo. Ljubljana.
- KURET, Niko 1997: Uvodna beseda k večeru etnografskega filma. Kongres ZFDJ v Varaždinu 1957. V: Naško Križnar (ur.), Etnološki film med tradicijo in vizijo, 13–15.

Strokovni članek/1.04

Darja Skrt

AVDIOVIZUALNO NA ETNOLOŠKIH RAZSTAVAH

*Audiovizualni element
na razstavi deluje kot
medij s svojimi
zakonitostmi,
posebnostmi in
sposobnostmi
komuniciranja.*

*Zato je treba poiskati teoretske smeri in
praktične napotke na področju kinemato-
grafskega, cineastičnega in medijskega, da
lahko dodobra izkoristimo vse možnosti, ki
nam jih mediji ponujajo, in z njimi
obogatimo prezentacijo izbrane tematike.
Poleg tega se audiovizualno vključuje na
razstavo z dvema različnima razmerjema, in
sicer s kinematografskim in televizijskim.
Razmerji obstajata in se razvijata zunaj
muzealskih razstavnih zidov, zato vnašata v
razstavo večplastnost obstoja nekega medija.*

Ponavadi se pri pripravi razstav posveti ogromno časa, energije in raziskovalnega dela za iskanje, dokumentiranje in strokovno obdelavo predmetov, pisanje teksta in izbor fotografij. Na koncu pa vedno zmanjka časa, energije ali pa največkrat denarja, da bi presegli predmetno in stopili na polje filmskega oziroma audiovizualnega.

Ponavadi rečemo: "Tako, razstava je pripravljena, tu pa bi dali televizor in pokazali še kakšen filmček!" Tako se konča ukvarjanje z audiovizualnim medijem, zato le-ta

ponavadi čemur neke v kotu, popolnoma neizkoriščen in nekoliko "aut" iz celotnega razstavno-miselnega koncepta predstavljene tematike. Audiovizualni medij je le redko povsem izkoriščen, saj se ga največkrat ne obravnava kot samostojni element, pač pa podrejeno in vedno le površinsko. V taki vlogi se ne počuti najbolje, kar lahko opazi vsak povprečen obiskovalec, ki se, ponavadi ob izključenem televizorju, sprašuje, zakaj je ta postavljen na razstavo in kaj neki dela tam v kotu. Velikokrat ga celo brez posebnega truda spregleda.

V teoriji muzeologije je predmet alfa in omega razstavnega koncepta. Dominira in kraljuje v razstavnih sobanah, vse ostalo pa se s terminom pomožnega elementa le ponižno približuje njegovemu visočanstvu – predmetu. Seveda temelji delo v muzeju na predmetih premične kulturne dediščine, zato ne preseneča, da je teorija muzeologije grajena predvsem na predmetu. Predmet je tisti, ki je nosilec dejavnosti, delitve dela in muzeološke teorije. Je prvi in poslednji, na njem se gradi vse, je glavni označevalec kulturne dediščine. Prek njega poteka proces identifikacije, evokacije, raziskave in analize. Predmet sam po sebi lahko zadosti semiološkemu označevalcu, toda odvzet iz življenja in iz konteksta časa in prostora ne spregovori, vse dokler ni postavljen v razstavni konstrukt. Maroevič govori o muzejskem predmetu kot o dokumentu; je izvor, nosilec in prenosnik informacij (Maroevič 1993, 120–160). Toda ne le predmeti, tudi ostali elementi kulturne dediščine so enakovreden transfer znanja in vedenja, zato je treba na razstavi vzpostaviti ravnovesje vseh elementov, ki tvorijo kozmični (muzejsko-razstavni) prostor.

Pojavijo se vprašanja, kako razumeti audiovizualne medije, kje jih obravnavati kot enakovredne in specifične in kako jih popolnoma izkoristiti v muzeološki etnološki praksi.

Na razstavi vstopa audiovizualno v dialog s predmetom, pri čemer se vzpostavi kot njegov antipod. Vse tisto, kar predmet ima, audiovizualno nima in nasprotno. Drug drugega dopolnjujeta in napolnjujeta vrzel, ki jo ima vsak posamezni medij oz. način predstavitve.

Poglejmo prednosti, ki jih ima audiovizualno (filmski ali video izdelek) pred predmetnim. Najprej je to gibanje, ki oživlja vsakršne podobe. Druga pomembna lastnost je zmožnost audiovizualnega medija, da obiskovalcu naravnost dostavi in predstavi srž predmetnega, ki pa ni

samo v vidnem. Imaginarna realnost se tako vizualizira in zaživi.

In kaj je tisto, kar predmet ima in avdiovizualno nima? To sta predvsem haptičnost (dotakljivost, otipljivost), snovnost in tridimenzionalnost predmeta. Obiskovalec se predmeta lahko dotakne, ga vidi v realnih dimenzijah in oblikah, lahko tudi preizkusi, kako deluje (kjer pač je to možno), in to v neposrednem prostoru. Predmetno-realna dimenzija je tu v popolnosti predstavljena.

Bistvena razlika med avdiovizualnim in predmetnim je torej ta, da pri predmetu obiskovalec šele skozi proces asociacije in evokacije pride do tistega spoznanja in vedenja, ki mu ga avdiovizualno ponudi kar takoj. To daje avdiovizualnemu samostojnost in neodvisnost, zato lahko na razstavi vstopa v razmerje s predmetom kot enakovreden partner. Če upoštevamo vse lastnosti avdiovizualnega medija in poudarimo razlike med njim in predmetom, vidimo, kako avdiovizualno učinkovito, aktivno in na različne načine zapolni vrzel, ki jo ustvari predmetno¹ na razstavi. Dobimo kompleksno celoto, ki obiskovalca hitro pripelje do spoznavnega zaključka.

Avdiovizualno se na razstavo vključuje z dvema različnima razmerjema, ki tudi sicer obstajata zunaj muzealskih in razstavnih zidov. To sta kinematografsko in televizijsko razmerje (Vogrinc 1995). Obe razmerji sta pogojeni tudi s formatom projekcije. Televizijsko razmerje vstopa v prostor s TV ekranom oz. televizorjem, kinematografsko pa s platnom. S formatom projekcije sta povezani tudi vsebina in estetika avdiovizualnega izdelka in seveda tudi predhodna izkušnja različnih načinov razmerij med medijem in gledalcem. Filmsko platno oz. večja projekcijska površina zahtevata premišljeno postavitev in vključitev v razstavo, saj deluje na obiskovalca kot sanje (Barthes 1987, 5–11) "iz daljave". Avtorji in oblikovalci razstav pa se najpogosteje odločajo za TV ekran, seveda bolj iz praktičnih kot vsebinskih razlogov. Televizor je dostopnejši, cenejši, manjši, lažje namestljiv in premakljiv ter seveda bolj "domač", zato med obiskom razstav najpogosteje naletimo prav nanje.

Poglejmo nekaj uspešnih primerov uporabe avdiovizualnega na etnološki razstavi. Prav vsi uporabljajo TV ekran, ki pa s predmeti, tekstom in fotografijami na eni ter z obiskovalci na drugi strani komunicira in deluje na različne načine.

Najprej naj omenim odličan primer na etnološkem delu razstave *Živeti v Celju 1900–2000* iz Muzeja novejšje zgodovine v Celju. Ambientalna rekonstrukcija obrtniške ulice v mestnem jedru odpira svoja vrata v različne obrtniške delavnice, ki so v 20. stoletju prevladovali v Celju. Med njimi sta tudi modistovska in krojaška delavnica. Postavitve razstave je posebno čudovito doživeti zase. Toda predmeti so le predmeti, brez življenja. Tega takšna muzejska predstavitev vsekakor ne more nuditi. Vrzel, ki ga nudi predmet na razstavi, je osvojila tudi Tanja Roženberger Šega, avtorica razstave, zato se je odločila in pred vstopom v ulico namenila kotichek, kjer si lahko pogledamo dva kratka dokumentarna videofilma z naslovom *Kaj se skriva pod klobukom ter Škarje in platno*. V prvem dokumentarcu prikazuje potek dela modistke pri izdelavi klobuka, izvemo več tudi o njenem položaju v

družbi in družini ter spoznamo obraze teh žensk. V drugem dokumentarcu spoznamo šolanje, delo in življenje dveh krojačev. S tema dvema dokumentarcema je Roženbergerjeva vdahnila predmetom, delavnicam in ulici življenje. Zapolnila je vrzel predmetnega dela razstave ter jo tako naredila vsestransko in celovito. Danes se avdiovizualno zapiše v podzavest kot del izkušnje (četudi je nismo doživeli), s katero prepoznamo stvari in predmete v vsej dimenziji. Ta razstava je res odličen primer uravnotežene uporabe vseh medijev (tako avdiovizualnih kot predmetnih), ki zrcalijo del kulture in način življenja v nekem času in prostoru.

Druga dva primera vključevanja avdiovizualnega medija na razstavo sta si zelo podobna. To sta razstavi Ljubezen je v zraku in Spomini naše mladosti.

Razstava Ljubezen je v zraku je bila postavljena v Etnografskem muzeju. Obravnavala je srečevanje mladih, izražanje naklonjenosti in ljubezni med fanti in dekleti, in sicer v času od začetka do konca 20. stoletja. Obdobje konca 20. stoletja je predstavljal prostor s TV ekranom in računalnikom. Na računalniku smo prek interneta lahko iskali svojega idealnega partnerja, na televiziji pa smo si lahko ogledali oddajo Zmenkarije. Prostor je bil oblikovan kot stilizirana dnevna soba, skoraj popolnoma gol, z minimalnimi in diskretno postavljenimi predmeti. Televizor je imel dvojno funkcijo: informativno in kontrapunktno.

Informativno funkcijo oblikuje kot predmet in kot medij. Kot predmet omogoča obiskovalcu razumeti, da se mladi pojavljajo na televiziji oz. da televizijo (ne samo estetsko-užitkarsko, pač pa tudi) funkcionalno gledajo in se tako primerjajo z drugimi. Druga informacija, ki jo lahko dobimo, pa se skriva v sami televiziji oz. v njeni oddaji Zmenkarije. Iz nje spoznamo celoten princip srečevanja mladih, njihov čustveni, miselni in vrednostni svet.

Kontrapunktni poudarek lahko pripišemo umeščenosti televizije glede na celotno razstavo. V prvem prostoru namreč spoznamo svet zaljubljenecv v začetku stoletja, kjer so si naklonjenost pokazali z rutami, robčki, lectovimi srci, s sklepniki, z oselniki ... Ko obiskovalec odhaja iz razstave, nosi vtis vseh prostorov, kjer nosilni okvir predstavljata prav ti dve točki: televizor in predmeti ruralnega sveta. Točki sta si glede toplote, ki jo oddajata, v kontrapunktu. Vendar le tako na razumljiv način prikazujeta hiter razvoj zunanjih in notranjih oblik odnosov med mladimi. Če bi se Bojana Rogelj Škafar odločila današnji svet mladih prikazati drugače, morda celo samo s predmeti ali s tekstom, bi bil učinek zagotovo drugačen, bolj šibek in manj enako prepoznaven za vse generacije. Tako pa je dosegla optimalno prezentacijo realnega.

Tretji primer uspešne uporabe avdiovizualnega medija je

¹ Pod predmetno razumemo tako predmete kot pisano besedo in fotografije. Vrzel, ki se razvije na razstavi, pa je večinoma posledica odtrganosti predmetnega iz nekega časovno-prostorsko-družbenega konteksta.

etnološka razstava Spomini naše mladosti v Goriškem muzeju. Razstava je obravnavala način življenja na Primorskem od leta 1947 (priključitev Primorske k matičnemu narodu) pa vse do današnjih dni. Razstava je temeljila na evokativnem in informacijskem pristopu. Evokacijo obiskovalca so sprožali predvsem predmeti iz tega obdobja, izčrpno informacijo pa je nudilo besedilo, in sicer strokovni tekst avtorice Inge Miklavčič Brezigar in tudi odlomki člankov iz časopisov in revij. Kljub živosti razstave je nekako manjkal živi duh predvsem začetnega obdobja (to so predvsem petdeseta in šestdeseta leta), saj je, predvsem mlajši populaciji obiskovalcev, nekoliko tuj. Zato so na razstavi stilizirano oblikovali dnevno sobo (sedežna garnitura iz tistega časa) in vanjo vključili televizor. Obiskovalci so si lahko po lastnem izboru ogledali različne oddaje in dokumentarce iz tega obdobja (Slovensko Primorje - Metod Badjura; Kje je železna zavesa - Mako Sajko; Odlomke iz Filmskih obzornikov - Kako so snemali film Kekec, Mlinarstvo - ter Marš sirkovih metel - Marko Radmilovič). Med gledanjem teh arhivskih filmov je duh predstavljenih let v celoti zavladal nad obiskovalčevo percepcijo ter čutno in mentalno reakcijo. Zdelo se je, da smo se resnično preselili v tisti čas. Preteklost je postala sedanost. Sedanost, ki jo živimo, pa se je popolnoma umaknila.

Vsi trije primeri imajo različna razmerja do razstave oz. predmetov na njej, v osnovi pa delujejo kot enakovreden partner v dialogu s predmetom in predstavljajo njegov antipod oz. dopolnjujejo t. i. vrzel razstave. V razstavo prinašajo razumljivost in transparentnost uporabe nekega predmeta oz. poteka dela, pričarajo osebno noto doživljanja dogodka, predvsem pa pred obiskovalca razprostrejo atmosfero in duh časa, ki biva le še v spominih.

Vsem trem avtoricam razstave se je uspelo izogniti podvajanju informacije, podane že s tekstom ali pa s fotografijo. Z enakovredno oz. samostojno uporabo medija so na razstavi vzpostavile novo figuro, ki daje obiskovalcu možnost kompleksnega doživljanja in ga tako hitreje napoti k epistemološkemu.

Pred postavitvijo razstave je treba dobro razmisliti, kakšno informacijo oz. kateri segment načina življenja bomo predstavili s predmetom ali pa tekstom in katerega z avdiovizualnim medijem. Naslednji zelo pomemben premislek je tudi prostor avdiovizualnega medija na razstavi. Ni vseeno, kam televizor ali platno umestimo. Ni vseeno, kako se povezuje s predmetnim ali prostorskim delom razstave. Če se s tem problemom ukvarjamo in o njem razmišljamo, se nam zagotovo odprejo vse možnosti za dobro postavitev. Na koncu koncev smo tudi sami predstavniki vedno bolj avdiovizualne kulture novega tisočletja.

Literatura:

BARTHES, Roland 1987: Ko grem iz kina. V: Lekcija teme. Zbornik filmske teorije. Ljubljana, 5-11.

- - 1992: Camera lucida. ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana.

BURCH, Noël 1972: Praksa filma. Institut za film, Beograd.

CHION, Michel 1987: Tri meje. V: Lekcija teme. Zbornik filmske teorije. Ljubljana, 209-233

DELEUZE, Gilles 1991: Podoba-gibanje. ŠKUC in Filozofska fakulteta, Ljubljana.

KRIŽNAR, Naško 1996: Vizualne raziskave v etnologiji. V: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Ljubljana.

MAROEVIĆ, Ivo 1993: Uvod u muzeologiju. Zavod za informacijske studije, Zagreb.

MIKLAVČIČ BREZIGAR, Inga 1999: Tri razstave o Sloveniji in Slovencih v času po 2. svetovni vojni. V: Časopis slovenskih muzejev. Narodni muzej Slovenije, 42/2, 121-126

ROVŠNIK, Borut 1998: Kako in zakaj vrednotiti muzejske razstave. V: ARGO, Časopis slovenskih muzejev, 41/1, 2 125-131.

VOGRINC, Jože 1995: Televizijski gledalec. Apes 3, Ljubljana.

OD DOKUMENTARNE K ETNOLOŠKI FOTOGRAFIJI

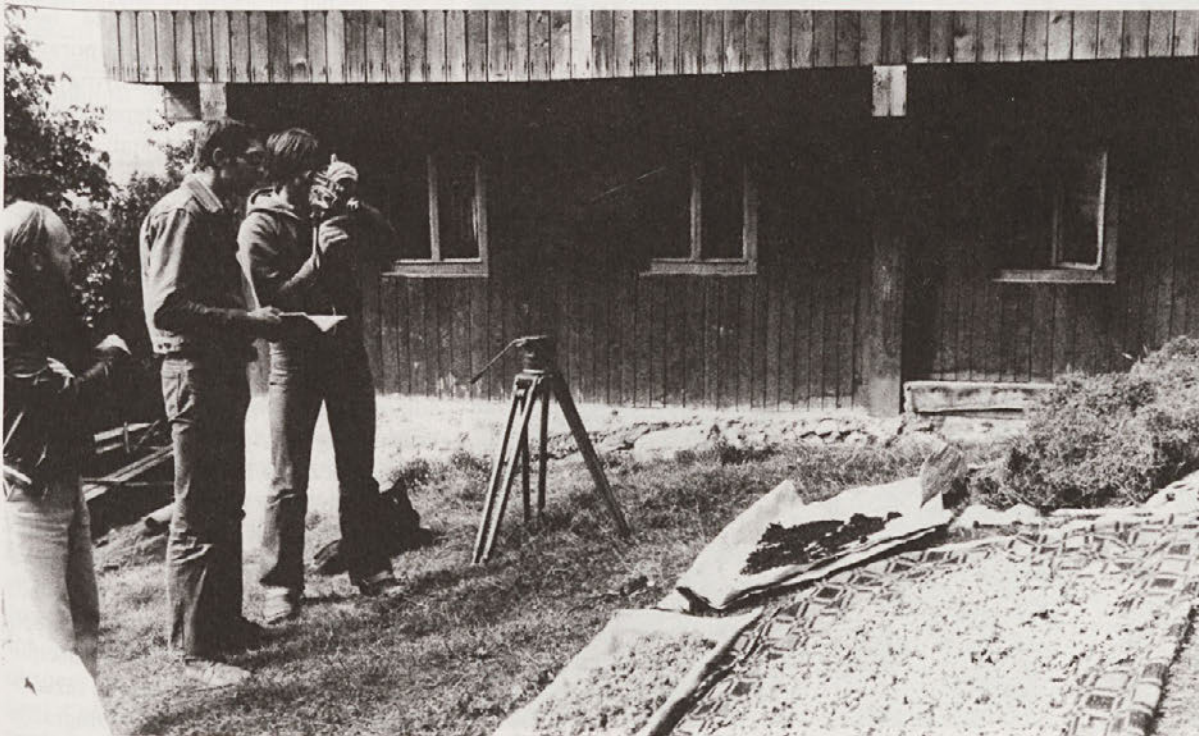
Fotografija kot objekt ali dokument ima lahko zelo različno vlogo tako v življenju kot v znanosti. Avtorica v prispevku pokaže nekaj oblik obravnave fotografije v znanosti in termin etnološka fotografija utemelji na primeru fotografske zbirke Vitanje.

Fotografija ima tudi v etnološki vedi že dolgo tradicijo. Etnologi so jo uporabljali kot ilustracijo, kot posnetek stacionarnih objektov ali pa kot slikovni dokument za prikaz že ugotovljenih kulturnih fenomenov (Prošić - Dvornić 1982). Zanimanje etnologov pa je usmerjeno v raziskovanje in spoznavanje vseh oblik in pojavov tako v načinu življenja kot v ljudski kulturi. Zato posvečajo veliko pozornost tudi zbiranju terenskega gradiva, "ki ga je treba šele zbrati v

življenjskem okolju, ki je predmet raziskave". Tako pojave opisujejo, (iz)merijo, rišejo, fotografirajo; dogodke pa opisujejo, fotografirajo in snemajo. Tako zbrano gradivo je poleg ostalih uporabljenih virov "podlaga za nadaljnje stopnje znanstvenoraziskovalnega dela" (Kremenšek 1980, 9). Fotografije nas zanimajo kot nosilci določenih informacij z vidika spoznavanja in razumevanja, razvoja ter sprememb v življenju ljudi. Fotografija je dokument, ki pripoveduje, razlaga in vizualno obnavlja preteklost – vizualno posreduje stanja o določenih razmerah v določenih časovnih obdobjih na določenih krajih (Hudelja 1999, 42).

Tako kot ima fotografska tehnika svoj zgodovinski razvoj, ga ima tudi fotografija. Fotografska tehnologija se venomer izpopolnjuje, tako da nekateri teoretiki govorijo kar o "fotografski revoluciji", ki je povezana z zgodovinsko tranzicijo k postmoderni dobi. V zadnjih desetletjih je opaziti vedno večje zanimanje ne samo za dosežke na področju tehnologij ter pridobivanja znanj na tem področju, pač pa tudi za praktično uporabo sodobnih tehničnih vizualnih pripomočkov. Bogataj (1978, 6) je v prispevku o etnološki fotografiji ugotavljal,

ETNOLOGIJA V ZAVESTI SODOBNE DRUŽBE

Etnološka ekipa pri delu na terenu. Vitanje 1978, foto: Borut Križ.

Prihod neveste. Vitanje, julij 1977, foto: Jože Hudales.

Ko teta bere slovo, svatje jokajo. Hudinja, april 1975, foto: Zora Pavlin.

Krstni obred. Vitanje julij 1977, foto: Jože Hudales.

da je "do uvedbe fotografije kot sredstva neposrednega raziskovanja ... morale preteči še precej časa" in da je šele v obdobju med obema vojnama fotografija postala splošna raziskovalna metoda. Vsekakor ne gre spregledati dejstva, da je bila uporabnost fotografije v etnološki stroki metodološko določena že pred dobrim stoletjem (Križnar 1995, 174). Tako kot je bilo v začetku z uporabo filma v etnologiji, "ko so raziskovalci trdno verjeli, da je film najboljši pripomoček za dokumentiranje življenja" in so to tehniko pač v skladu z možnostmi poskušali čimveč uporabljati, tako je bilo tudi s fotografijo. Raziskovalci so se le zavedali pomembnosti in koristnosti teh tehnik, niso jih pa znali utemeljiti (Križnar 1995, 177). V etnologiji je že nekaj desetletij povsem uveljavljena uporaba izraza "etnološki film", zato menim, da tudi fotografija glede na svojo zgodovino v etnološki stroki in zlasti na zgodnjo uporabnost zasluži, da ne govorimo samo o fotografiji, dokumentarni fotografiji ampak predvsem o etnološki fotografiji. Prav tako je še neraziskano področje (čeprav je izredno veliko velikih fotografij shranjenih v arhivih, muzejih, institutih) razmerje etnologija - fotografija in nasprotno. To razmerje - če izhajamo iz preteklosti ter upoštevamo sedanost, odpira vprašanja, katerim se slovenski etnologi niso dovolj posvečali, npr. kakšen je (bil) njihov odnos do fotografskega gradiva nasploh, aplikacija fotografij v poteku in v rezultatih raziskav; kakšna je (bila) odzivnost etnologov na nove tehnične, za njihovo delo uporabne pripomočke/orodja; kvalitativna in kvantitativna primerjava s terenskimi ali kabinetnimi risbami/skicami; katera etnološka področja prednjačijo po številu fotografij, kje je njihova pomanjkljivost, tudi razlogi zato, itd.

Dokumentarna fotografija

Kaj je tisto, kar opredeljuje fotografijo kot dokumentarno v splošnem pomenu? Vsaka fotografija je lahko dokument, če vsebuje uporabne informacije o predmetu ali subjektu, ki je v procesu proučevanja. Označena mora biti vsaj z letnico nastanka in kraja, to je, biti mora postavljena v prostor in čas (Newhall, 1982). Fotografija se je najprej in najbolj trdno "udomačila" v zgodovinskih disciplinah. Poenostavljeno povedano, raziskovalec zgodovine pomeni fotografija "vizualen dokumentaren zgodovinski vir",

"Kožuhanje" v Ljubnici pri Vitanju. Oktober 1975, foto: Zmago Šmitek.

kajti fotografija "nam pripoveduje, razla-ga in obnavlja našo lastno zgodovino, tudi tisto, ki šele nastaja". (Suhadolnik 1993, 11). Pridevniška oblika besede dokumentaren¹ označuje neko določeno obliko, tradicijo, gibanje, stil, proces in prakso. Sama beseda dokumentaren pa ne kaže samo na eno od lastnosti, npr. unikaten stil, metodo, tradicijo. Če se fotografija odlikuje po eni od naštetih lastnosti, še ni nujno, da jo to opredeljuje kot dokumentarno. Bolj se približamo tej definiciji, če definicija izraža povezavo z določenimi oblikami raziskovanja (Price 1997, 63). Stott pravi, da je vsebina fotografije tisto, kar jo opredeljuje kot dokumentarno. Kajti vsebina sproži komentar in poudari njegov pomen, gledalce sooča z empiričnimi dokazi takšne ali drugačne narave, kjer ni prostora za napačne ali nepotrebne razlage. V vsebini fotografije pa so poudarjeni dokazi (Stott, citiran v Price, 1977). Legitimnost dokumentarne fotografije sega v trideseta leta 20. stoletja. Približno sočasno je doživela svoj razvoj v Ameriki in v Evropi (Nemčija, Velika Britanija). Price navaja, da je v tridesetih letih zaradi takratnih družbeno-socialnih in gospodarskih razmer nastala paradigma-tična oblika dokumentarnosti na vizualnem področju. V Ameriki se je kot protiutež vzponu in uveljavitvi filma² pojavila tudi fotografija z oznako dokumentarna. Tako na filmskem kot na fotografskem področju so se nekateri ustvarjalci usmerili v realizem – prikazati tudi "manj lepe plati življenja", ki so bile predvsem odraz nestabilnih gospodarskih razmer, dobe recesije, velikih migracij. Fotografiji so iskali motive iz vsakdanjosti, na katerih so izstopali spontanost, pristnost, naravnost predmeta in okolja. Takšen je na primer način dela fotografkinje Dorothee Lange, ki je pogosto citiran v strokovnih delih. Karkoli fotografira, ni "nameščeno", "nastavljeno", pri tem pa upošteva okolje in čas. Predmet na fotografiji daje občutek, da je v stiku z okoljem ali, v prenesenem pomenu, s koreninami in v času – pa naj bo to preteklost ali sedanjost.³ Tako v tem pogledu že z vso gotovostjo govorimo o dokumen-

tarnem pristopu, pojavijo pa se tudi fotografski eseji. Ta vidik fotografije oziroma fotografiranja so kot metode dela začeli vključevati v svoje raziskave tudi znanstveniki/ raziskovalci iz različnih disciplin. Tudi številne etnološke in antropološke raziskave iz tega obdobja imajo tovrstni pristop. Vsekakor sodita Margaret Mead in njen sodelavec Georg Bates med pionirje etnološke/ antropološke fotografije. Knjiga *Balinese Character* je rezultat njenega raziskovalnega dela, ki je po metodi in zlasti obliki predstavitve rezultatov – povezanost zapiskov s terena v besedni in fotografski obliki – še danes visoko cenjena.

Etnološka fotografija

V Enciklopediji kulturne antropologije (926 -927), kjer je fotografija predstavljena z vidika fotografske komunikacije, je označena kot etnografski dokument, ki jo odlikuje pridobivanje kompletnih in natančnih slikovnih zapisov, npr. o tem, kako določena skupina ljudi živi, da so bili fotografi med to skupino in so to, kar so fotografirali oziroma kar prikazujejo fotografije, tudi sami videli. Bolj precizno definicijo navaja J. C. Scherer (1992, 34; 1995, 201), ki označi fotografijo kot etnografsko, kadar jo uporabljamo za zapis kulture in

Mrtvaški oder v hiši. Julij 1977, foto: Borut Krž.

1 Slovar slovenskega knjižnega jezika opredeljuje termin dokaj skopo – dokumentaren (pridevnik), s katerim se kaj dokumentira, utemeljuje (448).

2 Sprva je bila ta oznaka namenjena filmu, da se loči od zvrsti hollywoodskega sanjskega filma.

3 Beaumont Newhall navaja v knjigi *The History of Photography* (1982) primere fotografov iz tridesetih let, ki so postali slavni s fotografijami z dokumentarno vrednostjo. Pomemben poudarek je bil na predstavitvi fotografije, ki je samostojna, saj vsebuje sporočilnost, torej nič več zgolj ilustracija.

4 *Encyclopedia of Cultural Anthropology*, vol. 3, New York 1996, 926-927.

Polaganje temeljnega kamna za novo samopostrežno trgovino. Vitanje, oktober 1977, foto: Duša Krnel Umek.

razumevanje kulture (ali kultur), pri čemer je poleg subjekta vključen tudi fotograf. Na vprašanje, kaj opredeli fotografijo kot etnografsko, odgovarja, da je bistveno, kako je uporabljena in predvsem da gledalca etnografsko informira. Raziskovalna metodologija za uporabo etnografske fotografije v antropoloških raziskavah vključuje naslednje prijeme:

- podrobno analizo vsebine in primerjavo z drugimi fotografijami,
- poznavanje zgodovine fotografije tudi s tehničnega vidika,
- raziskavo/analizo fotografovih namenov in ciljev ter način uporabe fotografije,
- raziskavo etnografskega subjekta ter
- pregled podobnih zgodovinskih podatkov, ki zajemajo pregled uporabe podobnih fotografij drugih fotografov.

Čim več je v raziskavi vključenih teh prijemov, tem bolj so rezultati raziskave poglobljeni.

Po mnenju Naška Križnarja je v etnološki fotografiji poudarjena njena faktografska vloga, kadar gre za tradicionalno pojmovanje fotografije v etnoloških krogih. Kljub temu, "da 'skozi' fotografski aparat opazujemo, zapisujemo in raziskujemo družbene odnose ... drobne vsakdanje aktivnosti" (Bogataj 1978, 6), pa se "avtorji v besedilih ne sklicujejo na svoje vizualne priloge, kot da v njih niso niti iskali niti našli informacij za svoje sklepe, ali pa kot da prepuščajo bralcem samim, da si postrežejo s slikovnimi informacijami" (Križnar 1996, 41). To je tudi posledica pomanjkanja ali pa nerazvitega "analitskega sistema za razbiranje podatkov" v etnologiji (Križnar 1996, 42).

Interpretativne strategije osmislijo etnološke fotografije. Do zdaj sta bili najbolj v ospredju strategiji, ki sta obravnavali fotografijo kot zapis realnosti in kot umetnostni - estetski objekt. S širjenjem razumevanja procesov fotografske komuni-kacije na splošno se že približujemo prepoznavanju in raziskovanju vidika komunikacije etnologije in fotografije, ki bi morala potekati v obeh smereh. Kje najti etnološko percepcijo zaznavanja? Z originalno dokumentacijo okoliščin, v katerih je bila fotografija narejena, ki vsebuje podatke *kdo, kaj, kje, od koga, zakaj in kako*, pa že predstavlja osnovo za razvijanje in nastajanje zakonitosti etnološke fotografije.

Fototeka Vitanje

Predmet etnološke monografske raziskave v letih 1975 do 1979 je bilo Vitanje z okoliškimi vasmi. Metodološka in metodična vprašanja, kot so "izbira podatkov in interpretacija, objektivnost, posploševanje, kritika virov, stacionarna metoda in druge metode, skupinsko delo, oblika predstavitve" (Slavec Gradišnik 2000, 478-488), so zelo natančno predstavljena v uvodnem delu knjige o Vitanju. Omenjeno je tudi zbiranje starih fotografij in fotografiranje na terenu (Šmitek 1987, 1-10). "Metoda raziskovalnega dela je bila stacionarna. Ker smo se skušali čimbolje vživeti v okolje in osebno spoznati kar največ prebivalcev Vitanja in okoličanov, smo v kraju ostajali nepretrgoma tudi po 10 do 14 dni. Bili smo navzoči ob vseh pomembnejših koledarskih praznikih in spoznali vse faze v življenju in delu domačinov." (Šmitek 1987, 6). Najrazličnejše gradivo, ki je bilo zbrano v času

raziskave, hranijo v dokumentaciji Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo. Omejila se bom na prikaz fotografskega gradiva, ki je povezan z negativoteko. Fototeka šteje 1254 fotografij, 264 fotografij so preslikave, vse ostale fotografije pa po vsebini in letnici nastanka lahko štejemo za "terenske vizualne zapise". Prav pri pregledovanju fotografij pa "vizualni zapisi" odsevajo metodologijo in namen raziskovalcev, stacionarno metodo, opazovanje z udeležbo za določen čas, ki je potreben za navezovanje stikov z osebami (domačini), ter beležijo zapise oziroma podatke o vsakdanjem življenju in kulturnih procesih (Scherer 1995, 205). Fotografije, ki so razvrščene po geslih etnološke sistematike, že kažejo podobo zastavljene raziskave. "Ker smo sklenili raziskovati način življenja v izbranem kraju historično, je bilo pomembno, da so ohranjeni in dosegljivi vsaj poglobljeni pisni in slikovni viri za zadnjih sto let" (Šmitek 1987, 2).

Kakšna je bila funkcija fotografije v kontekstu raziskave? O pomembnosti upoštevanja in prisotnosti fotografije v raziskavi zvemo iz Šmitkovega zapisa (4) o primerjanju in preverjanju podatkov s terena. Podatki in tudi fotografsko gradivo niso bili zbrani "za vse skupine prebivalcev in za vsa zgodovinska obdobja". Če ni bilo težav z ustnimi informacijami kmetov in delavcev, pa je bilo drugače s "premožnimi trškimi rodbinami". "Vzrok je v tem, da je v Vitanju ostalo le malo predstavnikov nekdanjega bogatega trškega sloja, prav tako je bila odnesena ali uničena večina njihovih osebnih dokumentov in fotografij."

In v rezultatih? Kljub temu, da je bilo v knjigi objavljenih dokaj veliko fotografij, kar 87, pa so samo 12 fotografij posneli raziskovalci na terenu, vse ostale pa so preslikave. Fotografije prikazujejo kraj in ljudi v različnih časovnih obdobjih, ob različnih vsakodnevnih ali prazničnih dogodkih.

Z vsemi mogočimi atributi, ki jih različni avtorji navajajo pri svojih obravnavah, pa ni preprosto postaviti kriterijev za univerzalno definicijo fotografije. Omejitve so vezane tudi na posamezne discipline. Vendar če upoštevamo Harperjevo (Krese 1996, 12) tipologijo vizualne etnografije, kjer označi za znanstveno fotografijo tisto, ki nam daje informacijo in jo je možno "klasificirati, organizirati, primerjati ali kakorkoli drugače obdelovati", smo lahko že pri etnološki fotografiji.

Literatura:

- BOGATAJ Janez in Naško Križnar 1978: Človek skozi objektiv etnologa. Razstava etnološke fotografije. Vodič k razstavi 3. Posavski muzej Brežice.
- LEWINSON David in Melvin Ember (ed.) 1996: Encyclopedia of Cultural Anthropology, vol. 3. New York.
- HUDELJA, Mihaela 1999: Življenje Slovencev na fotografiji. V: Fotografija 8.
- KREMENŠEK, Slavko 1980: Veda (razvoj etnološke misli). V: Angelos Baš (ur.), Slovensko ljudsko izročilo. Ljubljana.
- KRESE, Meta 1996: Ali je resničnost sploh kdaj tako popolna kot uprizoritev. V: Glasnik SED 36, št. 2-3, 11-13.
- KRIŽNAR, Naško 1995: Območji besede in slike v slovenski etnologiji. V: Rajko Muršič in Mojca Ramšak (ur.), Razvoj

slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj: zbornik prispevkov s kongresa. Ljubljana, 174-180.

- - 1996: Vizualne raziskave v etnologiji. Zbirka ZRC 15. Ljubljana.

KRNEL UMEK, Duša in Zmago Šmitek (ur.) 1987: Kruh in politika: poglavja iz etnologije Vitanja. Ljubljana.

NEWHALL, Beaumont 1982: The History of Photography. New York.

PRICE Derrick 1997: Surveyors and Surveyed. V: Liz Wells (ed.), Photography: A critical Introduction. London, New York, 63-102.

PROŠIČ DVORNIČ Mirjana 1982: Mogućnosti korišćenja fotografije u proučavanju materijalne kulture. V: Etnološke sveske IV. Beograd, 103.

SUHADOLNIK, Jože 1993: Fotografija kot zgodovinski vir, način urejanja in strokovna obdelava. V: Kulturni spomeniki in njihov pomen: zbornik povzetkov raziskovalnih nalog osnovnošolcev. 24. srečanje mladih raziskovalcev in 1. srečanje mladih geologov. Ljubljana.

SCHERER, Joanna C. 1992: The Photographic Document: Photographs as Primary Data in Anthropological Enquiry. V: Elisabeth Edwards (ed.), Anthropology & Photography 1860-1920. New Haven and London, 32-42.

- - 1995: Ethnographic Photography in Anthropological Research. V: Paul Hockings (ed.), Principles of Visual Anthropology, Sec. Edition. Berlin, New York, 201-217.

ŠMITEK, Zmago 1987: Uvod. V: Duša Krnel Umek in Zmago Šmitek (ur.), Kruh in politika: poglavja iz etnologije Vitanja. Ljubljana.

UVOD K REFERATOM ETNOLOGOV MUZEALCEV

V sklopu referatov, ki so jih na posvetovanju ob 25-letnici Slovenskega etnološkega društva v Novi Gorici predstavili etnologi, zaposleni v slovenskih muzejih, smo poslušali štiri referate: Darja Skrt iz gostujočega Goriškega muzeja je predstavila možnosti vključevanja avdiovizualnega elementa v etnološke razstave, kustodinje Slovenskega etnografskega muzeja (Irena Keršič, Bojana Rogelj - Škafar, Polona Sketelj in Janja Žagar) so razmišljale o kriterijih in strategijah zbiranja materialne kulturne dediščine in njenih etnoloških interpretacijah, Tanja Rožembergar - Šega iz Muzeja novejšje zgodovine v Celju je podala široko ponudbo pedagoških muzejskih programov, Tita Porenta, kot predstavnica Tržiškega muzeja pa je opozorila na težnjo po preoblikovanju tradicionalnih oblik dela v manjših muzejih v smeri tesnejšega povezovanja z lokalnimi skupnostmi.

Razen kustodinj iz Slovenskega etnografskega muzeja, ki so podale dobra teoretična izhodišča za oblikovanje nove zbiralne politike, se ostale referentke ukvarjajo predvsem s področjem posredovanja kulturne dediščine, kar je povsem razumljivo. Iskanje vedno novih možnosti za pripravo aktualnih in zanimivih razstav, oblikovanje široke pedagoške ponudbe in drugih programov za

privabljanje obiskovalcev in uporabnikov muzejev ter za zadovoljevanje njihovih specifičnih potreb postaja eksistenčna nuja, pred katero si ne moremo več zatiskati oči.

Ena od možnosti, kako obiskovalcu "dinamično in prepričljivo" približati temo muzejske razstave, je uporaba avdiovizualnega medija, ki je po mnenju Darje Skrt svojo vlogo dobro odigral zlasti na treh etnoloških razstavah v zadnjem času: na razstavi "Živeti v Celju" (Muzej novejšje zgodovine), "Ljubezen je v zraku" (Slovenski etnografski muzej) in v "Spominih naše mladosti" (Goriški muzej). Etnolog - avtor avdiovizualnega prispevka na razstavi, je temeljno znanje nadgradil z muzejskimi in medijskimi, predvsem s kinematografskimi in cineastičnimi znanji.

Množico različnih muzejskih dejavnosti, s katerimi nevsiljivo obujajo, vzpodbujajo in razvijajo zavest obiskovalcev o etnološki dediščini, so razvili v Muzeju novejšje zgodovine v Celju. Tanja Rožembergar - Šega skozi ta vidik muzejskega dela razmišlja o vlogi muzejev v sodobni družbi. Muzej je znan zlasti po Hermanovem brlogu (s slaščičarno), ki je namenjen najmlajšim obiskovalcem, v letu 2000 pa je bila odprta tudi Ulica obrtnikov, ki nudi pristen in predstavljen stik obiskovalcev z obrtno dediščino, saj so na muzejski razstavi prisotni posamezni mojstri.

Tita Porenta je v svojem referatu predstavila organizacijske spremembe Tržiškega muzeja v letu 2000. Te ponujajo nove vsebinske možnosti za delo muzeja v okolju, ki ima sicer bogato kulturno dediščino, vendar premalo ustrezne kadrovske zmogljivosti. Rešitev večnega problema tesnejšega sodelovanja z lokalno skupnostjo na račun strokovnosti dela muzeja vidi v postopnem preoblikovanju dela muzejskih tradicionalnih nalog v ekomuzej, ki je v lokalno družbo vključen skozi razvoj kulturnega turizma in ima vlogo opazovalca preoblikovanja lokalne identitete v procesu globalizacije.

Ob različnih nalogah, ki jih opravljamo muzealci nasploh in bi jih sistematično lahko predstavili posamezni kustosi etnologi, je zelo dragocen referat štirih kolegic iz Slovenskega etnografskega muzeja, ki so pripravile poglobljeno teoretično razpravo o zbiralni politiki predmetov industrijske družbe oziroma kulturne

dediščine, ki je del tudi nas samih. Ob opisu specifičnosti teh predmetov predlagajo kriterije in strategije zbiranja, formiranje zbirk in ob splošni bojazni, da si bomo v vseh muzejih ogledovali enake predmete, opozarjajo na različne interpretacije novih in starih zbirk ter pomen prepoznavanja originalnih primerkov te dediščine v morju ponaredkov, ki lahko v raziskovalnem procesu nudijo le malo informacij. Kljub temu, da naj predmeti modernega človeka zaradi množične produkcije »ne bi imeli statusne vloge«, pa je njihov kontekst pri vsakem posamezniku drugačen. In prav dokumentacija tega konteksta nas navdaja z bojaznijo neobvladljive neskončnosti našega dela.

Z nenehnim izobraževanjem v muzejski stroki v zadnjem desetletju smo se etnologi muzealci počasi zlili z ostalimi akademskimi vedami v nove metodološke pristope (interdisciplinarnost), ki nas ločujejo od ostalih etnologov. Kompleksnost načina življenja spoznavamo skozi materialno kulturo in jo skušamo čim bolj poustvariti v spremenjenih muzejskih kontekstih v obliki razstav, delavnic z lastno udeležbo obiskovalcev in drugih programih. Pod zastavo "varovanja premične kulturne dediščine" pa se ob koncu 20. stoletja začenjajo kazati vedno večje razlike med možnostmi delovanja posameznikov v okoljih, ki se različno zavedajo pomena svoje dediščine in strokovnega ravnanja z njo.

Izvirni znanstveni članek / I.01

Irena Keršič, Bojana Rogelj Škafar,
Polona Sketelj, Janja Žagar

IZBIRANJE, ZBIRANJE IN INTERPRETIRANJE

O kriterijih in strategijah zbiranja materialne kulturne dediščine in njenih etnoloških interpretacijah

Članek skuša opozoriti na nejasne kriterije zbiranja sodobnih uporabnih predmetov, posledice česar so nesistemične zbirke v slovenskih muzejskih institucijah.

Spremenljivost družbenih razmerij na eni in razvoj etnoloških metodoloških izhodišč na drugi strani nam nalagata ponovno ovrednotenje delovnih prijemov. Zato podaja članek nekaj misli o kriterijih zbiranja predmetov industrijske družbe, o fazni strategiji zbiranja muzejskih predmetov, tipih kolekcij in o pomenu zbiranja originalov in vlogi poustvarjenih muzejskih predmetov.

V večini slovenskih muzejev so zbirke predmetov 20. stoletja še vedno pomanjkljive in nesistemične, toliko bolj, ko gre za zbirke vsakdanjih, uporabnih predmetov. Prve generacije etnologov muzealcev so imele jasno zbiralno predstavo: zbirali so predmete iz "izginjajočega kmečkega sveta", prežitke predindustrijske družbe; predmete sprotne serijske in industrijske proizvodnje so puščali ob strani, prav tako od splošnega odstopajoče predmete (npr. izume, tehnično prilagojene in izboljšave ...). Povojne generacije etnologov muzealcev so se vedno bolj zavedale dejstva, da imajo ravno sodobni uporabni predmeti kratko življenjsko dobo in da jih njihovi uporabniki hitro zavržejo. Množična produkcija omogoča cenejše produkte; tako postanejo dostopnejši in nimajo več statusne vloge. Številčno in raznoliko produkcijo je težko sprotno evidentirati, težje dokumentirati in še težje zbirati. Medsebojno razmerje med

ljudmi in stvarmi je spremenljivo, vselej poteka v obeh smereh. Videnje tega razmerja je odvisno od kulture, iz katere izhaja, kulture, ki razmerje evidentira, dokumentira, hrani in varuje, pa tudi od vsakokratne kulture, ki ji je znanje o razmerju posredovano. Govorimo seveda o izdelovalcih, uporabnikih, kustosih etnologih in muzejskih obiskovalcih.

Izbiranje in zbiranje mora biti tesno povezano z etnološkimi raziskavami, kajti šele metodološka naravnost neke vede zmora utemeljiti kriterije, po katerih smemo življenje v vsej njegovi pojavnosti interpretirati kot kulturno dediščino. Zaradi pomanjkanja dorečenih kriterijev zbiranja materialne kulturne dediščine, ki bi etnološko teoretično misel prevedli v praktične napotke, se muzealci do danes še nismo zares lotili sistematičnega zbiranja predmetov industrijske družbe.

Predmeti so podvrženi procesom uporabe, izrabe, vzdrževanja ali zanemarjenosti in ponovne uporabe. V trenutku, ko se predmet ne uporablja več, se začasno ali za stalno odloži. Stalna odložitve pomeni "smrt" predmeta. Začasna odložitve pomeni "stanje mirovanja" njegove fizične in pomenske substance in možnost reaktiviranja v nekem drugem času. Kadar je predmet izbran in prenesen v muzej, se njegova eksistenca nadaljuje, vendar s povsem drugačno funkcijo. Uporabno vrednost zamenja dokumentarna, tržno pa kulturna, ki se meri z reprezentativnostjo oz. pričevalnostjo. Odnos do predmeta je veliko bolj zapleteno vprašanje, kot se na prvi pogled zdi, zato je pomembno, da pri zbiranju tvarnih elementov kulture ne pozabimo na predmetov kontekst, ki ga je treba natančno dokumentirati. In ta je, čeprav so predmeti enaki, pri vsakem individuumu drugačen. Povod za odločitve, da izbrani predmet iztrgamo iz življenjskega konteksta in prenesemo v muzej, kjer postane muzejski predmet, je prav gotovo njegova informacijska struktura. Slednja temelji na reprezentativnosti izbranega predmeta, ki jo ima glede na niz istovrstnih predmetov ali glede vezanosti na določene procese in pojave, o

katerih lahko kvalitetno priča.

Kriteriji zbiranja predmetov industrijske družbe za muzejske zbirke so med drugim:

1. množičnost oz. splošnost: v smislu splošne razširjenosti neke kulturne sestavine, kar je odraz splošnih razmer in navad neke družbe;
2. tipičnost oz. specifičnost: v smislu specifičnega prilagajanja določene poklicne, starostne, interesne ... družbene skupine splošnosti (gl. točko 1);
3. posebnost, izjemnost, inovativnost: v smislu prilagajanja individualnih potreb, okusa, zmožnosti, okoliščin ... splošnosti in specifičnosti (gl. točko 1 in 2).

Kriteriji so vezani na izdelavo, izbiro in prilagojeno uporabo, manj pa na dosedanje prakso ločevanja družbenih skupin (kmetje, meščani, plemiči, delavci). Družbe, ki bi svojo struktuiranost odražala tudi z relativno samostojno materialno kulturo, oblikovno povsem drugačno od drugih, v času masovne produkcije in potrošniške naravnosti ni več. Še vedno gre za strukturiranost, vendar so to poklicno-izobrazbene, krajevne (v smislu oddaljenosti od domačih in tujih nakupovalnih centrov), generacijske, interesne in spolne strukture, med katerimi so razlike razpoznavne, če so ugotovljene preko raziskave ali sobivanja v prostoru in času. Zbiranje, katerega rezultat naj bi odrazil te notranje razločke, je zato dovolj zahtevno in do neke mere teoretično sporno glede na ustaljene kriterije zbiranja muzejskega gradiva, ki so za starejša obdobja ostali nespremenjeni, npr. časovna distanca (včasih je veljalo za nepisano pravilo časovne distance, ki naj bi že omogočila pravično samoselekcijo, petdeset let). V današnji "družbi izobilja" (v smislu karikirane primerjave z razmerami do konca 19. stoletja, ko splošna naravnost navad ni narekovala kopičenja stvari, tudi če bi bile na voljo in če bi jih omogočalo posameznikovo gmotno stanje) tak časovni odmik kot pogoj za vključevanje predmeta v muzejsko zbirko, ne zdrži.

Iz tovrstnih razlogov se zdi smiselna **večfazna strategija zbiranja** muzejskih predmetov, vsaj tistih, ki so "del vsakega", pa imajo kratko in funkcionalno spreminjajočo se uporabno dobo. Gre za način zbiranja, ki je nastal nekako sam od sebe skozi ponujanje dokaj novih odsluženih predmetov muzeju z večnim vprašanjem Ali zbirate tudi to, ali to sodi v muzej? (Vrgla bi stran, pa nekako ne morem, ker mi je takrat toliko pomenilo.). To pa je že del omenjene samoselekcije, vezane na vnos nosilčevih vrednotenj, ki se v novih razmerah pokaže pač v nekoliko drugačni luči. Večfaznost kolekcioniranja je v praksi nekako takšna:

V *prvi fazi* je zbiranje široko, odprto, sledi kriteriju množičnosti oz. splošnosti. Predmeti, zbrani v tej fazi, so pridobljeni z naključnimi najdbami, darili, volili, manj z nakupi ipd. Po osnovnih podatkih in obliki so povedni za splošen oris nekega kulturnega fenomena. Ni nujno, da postanejo v naslednjih fazah tudi pravi muzejski predmet, zato tudi celovita inventarizacija ni nujna. Potrebna je le osnovna dokumentacija o vходу v muzej, vendar je usoda teh predmetov lahko različna:

- postanejo lahko pravi muzejski predmeti, ki ustrezajo kriterijem muzejske in etnološke selekcije in katerih globina in širina pričevalnosti je odvisna od podatkov, ki jih "vsebinsko polnijo";
- ostanejo lahko na ravni splošno ilustrativnega (predmetnega) gradiva, ki dokazuje, ilustrira, razlaga, ponazarja nek širši kulturni pojav;
- ob dodatnem, za muzej pridobljenem gradivu istega tipa, ki je po svoji vsebini in obliki ustrežnejše za "institucionaliziranje" kulturne dediščine, je moč prvotne predmete iz zbirke dovolj preprosto izločiti (muzejska selekcija gradiva); včasih traja deset ali tudi več let, da se stvari "izčistijo" in postane jasno, kaj je zares pomembno in kaj ima v resnici nepomemben, prehodni značaj;

V *drugi fazi* je zbiranje usmerjeno, zavestno, vezano na ožjo raziskavo ali na načrtno dopolnjevanje zbirk; predmet preide v tej fazi med muzealije neposredno ali kot ostanek "na situ časa in selekcije" iz 1. faze. Povednost tega predmeta je vezana na kriterij tipičnosti oz. specifičnosti proučevane skupine uporabnikov, je odraz te ali one skupinske identitete. Lahko je uporabljen v različnih pripovednih kontekstih muzejskih razstav.

Tretja faza pomeni zavestno vključevanje posebne skupine "individualiziranih" predmetov množične, serijske, industrijske ... izdelave v zbirko; ti predmeti po svojem nastanku in prvotni obliki niso enkratni, pač pa so jih takšne napravili njihovi uporabniki z dodatnimi posegi; zadoščajo torej kriteriju posebnosti, izjemnosti, inovativnosti in so vidni izraz samozavedajoče se individualne identitete. Sem sodijo tudi predmeti množičnega nastanka, ki so se ohranili, ker so bili last neke znane osebnosti, obenem morda celo del nekega splošno pomembnega, izjemnega dogodka. Pomislimo pri tem na to, kakšno pozornost javnosti imajo javne dražbe predmetov znanih osebnosti! Pričevalnost takega muzejskega predmeta sega od povsem specifične informacije o individualnem, vendar vsebuje tudi vrsto informacij o skupinskem in splošnem; vključiti ga je moč v številne kontekste razstavnih zgodb. Pomena takšnih "individualiziranih" predmetov ne gre podcenjevati.¹

¹ Povednost oz. možne povednosti posameznega muzejskega predmeta je moč zelo dobro ilustrirati na primeru. Izberimo primer oblačilne sestavine – jeans hlače ("kavbojke"). Jeans hlače so se pod vplivom zahodne mode uveljavljale v slovenskem prostoru od začetka šestdesetih let, najprej seveda kot izjema, nato pa kot vedno bolj zeleno oblačilo mladih (študentov in srednješolcev) ali vsaj t. i. hipi generacije. V sedemdesetih je prave kavbojke pri nas težko kupiti, zato tako visoko kotirajo med mladimi (in posledično njihovimi starši). V osemdesetih se njihova uporaba razširi in prestopi generacijske meje; v devetdesetih so prisotne med večino mestne populacije in med mladimi na vasi. Nedvoumno so torej oblačilni kos, ki si je v zadnjih štirih desetletjih pridobil vso pravico postati tudi del muzealizirane kulturne dediščine (ne le slovenske). V fazi množičnosti oz. splošnosti jih pridobivamo nekako sproti, navidezno slučajno (navadno od ljudi, ki bolje poznajo muzej, etnologijo in etnologe); mnogokrat prihaja do takšnih donacij ob pospravljanju omar, ko se ljudje "zdaj pa čisto zares!" odločijo za temeljitejšo čistko starih oblačilnih zalog, ki so jih iz sentimentalnih ali "za vsak slučaj" razlogov hranili nekaj let, ne pa tudi uporabljali. Tako se jih (z boljimi ali slabšimi podatkovnimi ozadjem) nabere v zbirki kar

Formiranje zbirk (tipi kolekcij)

Naš cilj ni le zbiranje predmetov kot nosilcev informacij in znanja, temveč tudi formiranje zbirk. Pri formiranju novih in dopolnjevanju starih zbirk imamo v mislih štiri kategorije:

- priložnostne kolekcije, torej tiste, za katere se odločimo na osnovi ponudbe darovalcev in ne po lastni presoji, če imamo zanje fizične kapacitete (prostor, police ...);
- pridružene kolekcije, pri katerih omejeno število predmetov dosega kriterij za zbiranje, njihova prava vrednost se bo pokazala šele čez čas (teh predmetov še ne inventariziramo, da jih lahko kasneje iz zbirke tudi izločimo);
- reprezentativne kolekcije za posamezne strukture prebivalstva;
- sistematične kolekcije, ki so odvisne od stopenj raziskanosti že obstoječih zbirk in dopolnjevanje le-teh.

Če jih opazujemo z vidika načina oz. faznosti zbiranja,

nekaj po starosti, modelu in seveda zgodbi različnih. V tej fazi jih ne iščemo načrtno, ker zaenkrat še niso del nekega koncepta tematske študije ali razstave. Ve pa se, da bodo – zaradi vloge, ki so jo v splošni oblačilni kulturi druge polovice 20. stoletja odigrale. Njihova razvojna pot še ni končana; je še "na opazovanju".

V drugi fazi zbiranja bi se v zbirko neposredno uvrstile kavbojke določenih znamk, ki so "zapoved" te ali one skupine ali podskupine, ki bi bila predmet raziskave (npr. hipi generacije konca šestdesetih let (Super Rifle ...) ali skupine "raperjev" (Fubu, Wu-Wear, Johnny Blaze, Musher ...), "skejterjev" (Alphanumeric, Doors...), "čefurjev" (Big Star) s konca devetdesetih let) ali pa npr. raziskave o študentski in srednješolski populaciji v Ljubljani v zadnjih štirih desetletjih, raziskave o nakupovalnih migracijah v Trst v sedemdesetih letih ter še marsikaj. Načrtno zbiranje lahko prinese tudi razvojno oblikovni pregled sprememb v krojih, barvah, materialih in "dodelavah" (razbarvanje, cefranje, paranje, ožanje, vstavki ...) kavbojk in oblačil, "ki se jih nosi zraven", prav tako tudi razvoj okoliščin in skupin ljudi, katerim se kavbojke po splošnem mnenju prisojajo in katerim ne. In tako naprej.

V tretjo skupino sodijo kavbojke te ali one znamke, ki so odigrale v življenju posameznika dovolj izrazito vlogo, da je nanje vezan sentimentalno, navadno je dodana njegova "zgodba", ki se včasih odrazi tudi v zunanosti predmeta (individualni posegi kot npr. napisi, našitki, namerne raztrganine, dodani, odparani ali odtrgani deli oz. šivi, barvanje oz. razbarvanje). O pridobitvi tega tipa smo spregovorili v Etnologu 8/1998. Lahko bi bile to tudi npr. kavbojke, ki jih je v času študentskih gibanj leta 1968 nosil kdo izmed današnjih znanih osebnosti (politikov, umetnikov, gospodarstvenikov ali znanstvenikov).

2 Spreminjanje kriterijev pri zbiranju muzejskih predmetov lahko ponazorimo na primerih zbirke ljudske umetnosti in zbirke vezenin, obeh iz Slovenskega etnografskega muzeja.

Prvi primer: Zbirke t. i. ljudske umetnosti v SEM in tudi v drugih slovenskih muzejih so nastajale kot zbirke predmetov, ki so jih ustvarili od 16. stol. do obdobja med obema svetovnima vojnima, pretežno pa v 19. stol. Za predmete, ki so jih uvrščali v zbirke ljudske umetnosti, velja, da so bili bodisi izdelani na kmetijah ali kupljeni in prineseni na kmetije, kjer so bili tudi v rabi. Skupna značilnost teh predmetov je, da so bili deležni zavestne "obdelave" v smislu preseganja gole uporabnosti z dodajanjem estetske komponente. Kupovalo, izdelovalo in uporabljalo jih je ljudstvo – pripadniki nižjih družbenih plasti, katerih položaj je bil pravno in gospodarsko deprivilegiran. Predmeti t. i. ljudske umetnosti so zato narejeni iz razmeroma cenjenih gradiv, so skromne izvedbe in rezultat relativno nizkega znanja obrtnikov.

lahko ugotovimo, da dajejo faze zbiranja vsebinsko ustrezne zvrsti kolekcij: prva faza zbiranja tvori priložnostne in pridružene kolekcije, druga in tretja faza pa reprezentativne in sistematične. Ti dve zvrsti zbirk zahtevata načrtno zbiranje v smislu aktivnega iskanja predmeta s točno določenimi karakteristikami. Torej obratno kot je pasivno čakanje, da nek predmet bolj ali manj slučajno "najde pot do muzeja".

Novi vidiki starih zbirk

Vsako razvrščanje predmeta v določeno zbirko ali na razstavo ga postavlja v nove, pomembne odnose z drugimi predmeti iz zbirnega fonda, kar nam omogoča, da se spreminja tudi predstava, ki jo imamo o njem. S tem se zožuje polje nedoločnega, ki se nikdar ne zapira do konca. Vsako novo obdobje, vsaka nova generacija raziskovalcev odkriva v muzejskih predmetih nove podatke, včasih zaradi novih znanstvenih odkritij, spet drugič zaradi drugačnih pogledov stroke.²

A kako pojmovati t. i. ljudsko umetnost v industrijski in postindustrijski dobi? Kakšno je razmerje med predmeti in njihovo muzealizacijo in kateri so kriteriji zbiranja t. i. ljudske umetnosti? Dopolnjevanje obstoječih zbirk sledi kriterijema množičnosti določene oblike "ljudsko-umetnostne" ustvarjalnosti in izjemnosti oz. odstopanja od doslej znanih ugotovitev. Vsekakor pa velja, da je temelj zbiranja predmetov prepoznavanje družbenozgodovinskih struktur ter njihovih odnosov do "estetske nadgradnje". V tem smislu naj se ovrednotijo:

- a) izbira na trgu dostopnih izdelkov množične produkcije,
- b) njihovo preoblikovanje v smislu dodane "estetske vrednosti",
- c) ustvarjalnost posameznikov in skupin na različnih področjih, ki ni plod formalnega izobraževanja,
- d) ustvarjalnosti posameznikov in skupin, ki sledi ali je nadgradnja/preoblikovanje znanih tradicionalnih vzorov.

Drugi primer: Vezensko okrašeni predmeti so bili predmet zanimanja in zbiranja muzealcev od začetkov institucionaliziranega muzejskega zbiranja; zanimali so jih z vidika lepega, likovno povzdignjenega predmeta, njegove motivike in kompozicije, z vidika likovnega izraza "narodnega", tudi predindustrijsko-kmetijskega; kasneje so vezeno opremo uzrli z stališča družbeno in funkcionalno strukturiranega kulturnega elementa, ki je zgovorno pričal ne le o sebi, ampak tudi o celoti oz. o svojih "nevezanih" protipolih. Vidiki vezenin so polagoma prešli na izdelovalca in uporabnika, njegovo vrednotenje predmetov in široke vidike življenja, ki so sopogojevali predmet. Tudi stare zbirke lahko v luči novih vprašanj etnologije ponovno prevetrimo: morda nas ne bodo več tako intenzivno zanimali v likovno-kraslinem smislu ali z vidika uporabljenih veziljskih tehnik, v povsem posrednem pomenu pa nam bo zato dal morda misliti likovno in tehnično povsem nepomemben napis na vezeni "kuharici", ki je med svetovna vojna krasila velik del slovenskih stanovanj: "Čista kuća dobro jelo, to je vrijedne kuharice djelo.", "Ne delaj si preveč skrbi, ker Bog vse najboljšje uredi", "Mužić u lonac mi ne diraj, Za kuhinju ti se ne brigaj", "Dež za solncem mora biti, za veseljem žalost priti", "Pridnost več velja, kakor kup zlata", "Še enkrat poljub mi daj Dokler cveti cvetje in maj", "Premnogo premog nas velja, Zato pa štedi kar se da!", "Lepšega na svetu ni če na sreči dom sloni", "Si lep in si mlad, u skušnjavi zapeljuješ rad!" itd. (napisi s stenskih prtov iz zbirke SEM).

Glede na poudarke, ki jih tak predmet (lahko) prinaša, ga tudi muzeološko lahko izpostavimo na povsem različne načine (ploskovito-vitrinsko, ploskovito-panojsko, kompozicijsko v kombinaciji z drugimi predmeti, navidezno nevidno vključenega v interiersko postavitve razstave ipd.).

O pomenu originalov in poustvarjenih predmetov

Ne glede na vrsto predmetov (glede na njihov krajevni in časovni izvor) se v muzeju kaže potreba po zbiranju originalov, medtem ko so poustvarjeni predmeti (kopije, replike, ponaredki, ponazorila)³ uporabni le za dodatne, sekundarne muzejske naloge. Le originali so namreč nosilci celega spektra informacij, ki jih razbiramo (ali jih bomo šele sposobni razbrati) iz njih in jih sporočamo tudi drugim. Originalni predmeti so neposredni fizični dokazi kulture, ki jih je ustvarila, so opredmeteni drobci preteklega in so kot taki vsaj v določenem delu neodvisni od subjektivnih interpretacij. Takšne moči nimajo ne replike ne kopije in ne ponaredki, čeprav vsi vizualno sledijo originalu, a se od njega odmikajo po snovi, merah, tehniki, enkratnih potezah izdelave in uporabe. Le originalni predmet oddaja v okolico sporočilo oziroma duha ljudi in življenja, katerega del so bili; vsi ostali lahko sporočajo zunanjo lupino, pogojno še sestavo in še bolj pogojno tehniko izdelave. Njihova "notranja govorica" ni zgovorna. Šibka plat originalov je pravzaprav hkrati njihova prednost: enkratnost, ki je težko nadomestljiva. Zaradi minljivosti in občutljivosti je original težko hraniti in varovati, še težje z njim manipulirati tako, da bo njegova sporočilnost dosegljiva tudi drugim. Prednost replik, kopij, ponaredkov in tudi ponazoril je prav nezahtevnost hranjenja in varovanja, saj jih lahko brez večjih težav nadomestimo z novimi, domala enakimi predmeti. Tovrstni predmeti so "vredni zlata", ker zadostijo potrebam prijemanja, enostavnega razstavljanja, nazornih predavanj, delavnic ipd. Naštete naloge se originalom pač zaradi možnosti poškodb odreka. Prednost poustvarjenih predmetov je še v zmožnosti zasilnega "pokrivanja belih lis" v muzejski zbirki ali v hoteni razstavni interpretaciji (npr. v razvojnih spremembah nekega kulturnega elementa ali v maketnem prikazu elementov, ki so za muzejske razstave prevelikih dimenzij ali po svoji naravi neprenosljivi). Zbirke sodobne kulture so v razstavni interpretaciji za

obiskovalce zanimive kljub standardnim pričakovanjem, da bodo v muzeju videli stare predmete (opazovanje "na /časovno/ daljavo" je "zrenje na drug svet" in nima nič manj eksotičnega pridiha kot opazovanje geografsko-kulturnih drugačnosti).⁴ Ker se s takšnim muzejskim gradivom obiskovalec zlahka neposredno identificira, saj je lahko nekaj podobnega tudi del njegovega življenja, dobi muzejska razstava "o drugem svetu" takoj značaj "mojega sveta", tj. obiskovalcu lastnega. A tudi lasten svet je mogoče celoviteje ovrednotiti, ko je za "korak" oddaljen. Prav ta oddaljenost ponuja sodobni uporabni predmet, ki je skozi zbiralne kriterije stopil v svojski svet simboličnih pomenov in znakov (muzejsko zbirko). Ponuja možnost, da obiskovalec svojo osebno kulturo spominov in izkušenj sooči s skupno zavestjo o sedanjosti in posredno tudi o preteklosti. Obiskovalcu lastni predmeti (pri tem ni mišljeno posedovanje), interpretirani na muzejski razstavi kot mozaične sestavine nekega širšega reda ali splošnega vrednostnega sistema, spodbudijo v obiskovalcu potrebo po ponovnemu ovrednotenju samopodobe in podobe širše družbene skupine. Prav to nalaga muzejskemu zbiranju načrtnost in odgovornost pri vzpostavljanju kriterijev. Prednost razstav s sodobno tematiko je tudi v možnosti takojšnjega preverjanja ustreznosti kriterijev zbiranja, saj le-ti omogočajo učinkovit odziv obiskovalcev.

Naj bo na tem mestu le omenjeno eno od razmišljanj o novih, modernih muzejih ali razstavah, ki naj bi z novimi tehničnimi možnostmi (virtualni svetovi, medmrežij in interaktivne predstavitve) nadomestili muzejske predmete. Težava teh razmišljanj ni v moči virtualnih senzacij, ki uspešno stimulirajo svet dožemanja in čutenja obiskovalcev. To je navsezadnje eden izmed ciljev vsake muzejske razstave. Problematična pa se zdi ambicija, naj bi tovrstni "času ustrenejši mediji" postavili pod vprašaj smiselnost zbiranja, hranjenja in razstavljanja originalnih muzealij. Takšna gotovo ne more biti plod poznavanja pravih pomenov in notranjih razlik med klasičnimi muzeji in raznovrstnimi kulturnimi dogodki.

³ *Replika*: v umetniški izvirnemu kipu ali sliki enaka umetnina istega umetnika (SSKJ); kopija ali reprodukcija lastnega umetniškega dela (Verbinc, Slovar tujk). V etnoloških muzejskih zbirkah je izdelava in uporaba replike, ki jo po definiciji označujejo isti videz, isti material, ista tehnika in celo isti izdelovalec, bolj izjemna, predvsem če gre za starejše predmete oz. neznanega izdelovalca.

Kopija: izdelek, ki nastane pri kopiranju; kar je narejeno čemu tako podobno, da vzbuja vtis pravega, originalnega (SSKJ); prepis izvirnika, posnetek izvirne podobe, odtis, odlitek, natančna reprodukcija umetnine (Verbinc, Slovar tujk). Po definiciji se kopija od replike razlikuje le v izdelovalcu oz. poustvarjalcu in seveda času nastanka (replike navadno nastajajo v seriji, ki ima kot celota isti čas nastanka, navadno jih oštevilči izdelovalec). V muzejskem okolju torej lahko obstaja, a se od originala ne sme razlikovati ne vizualno, ne po materialih in ne po uporabljenih tehnikah. Kopije so izdelane v omejenem številu, navadno so oštevilčene in opremljene s certifikati.

Ponaredek, imitacija: ponarediti – narediti kaj čemu tako podobno, da vzbuja vtis pravega; posnetek česa (SSKJ). V muzejskih dejavnostih je poleg ponazoril ponaredek najpogosteje uporabljana oblika poustvarjenih predmetov, ki se od originala v zunanem videzu (vključno z merami) ne ločijo, lahko pa odstopajo glede na material, uporabljene tehnike, izdelovalca oz. poustvarjalca.

Ponaredki smejo (za razliko od kopij in replik) enkratne »napake« na predmetu, ki so nastale ob izdelavi, uporabi ali zaradi preprostega staranja (patina), prezreti (za razliko od kopij in replik). Tudi dobri ponaredki, opremljeni s certifikatom, ki opominja na odstopanje od originala, so izdelani v omejenih količinah, priporočljivo je, če so oštevilčeni. Vsako oštevilčeno serijo ponaredkov in njihovih odstopanj je treba namreč preverjati in potrjevati, tako kot kopije. Tudi v muzejski dejavnosti lahko s pridom uporabimo ponaredke slabše kakovosti, če o odstopanjih od originala odkrito spregovorimo. Ti navadno niso oštevilčeni, skladna s tem je tudi njihova cena (če gre npr. za prodajo). Uporabni so povsod, kjer uporabljamo sicer tudi ponazorila.

Ponazorilo: kar zaradi svoje nazornosti pripomore k boljšemu razumevanju obravnavanega (SSKJ). Od originala lahko odstopa po velikosti, materialu, dovršenosti zunanjega videza, tudi notranji sestavi, če to ni na škodo njegovi nazornosti. Navadno gre za stilizacijo oz. ponazoritev nekega kulturnega elementa (npr. poljska razdelitev, tipi naselij, makete stavbnih tipov ipd.) oz. nazorni prikaz delovanja, izdelovalnih oz. razvojnih faz ipd.

⁴ Izpostavljamo dve uspešni domači predstavitvi kulture sodobnega življenja: razstava Inge Miklavčič Brezigar »Spomini naše mladosti« v Goriškem muzeju Nova Gorica (1998) in novo stalno postavitev v Muzeju novejšje zgodovine v Celju.

Literatura:

CENDRENIUS, Gunilla 1995: Sodobna dokumentacija predmetov in ljudi. V: ZMS Museoforum, zbornik muzeoloških predavanj 1993/1994. Ljubljana.

DEAN, David 1994: Museum exhibition. Theory and Practice. London, New York.

JOHNSDOTTER, Malin 1995: Sodobna dokumentacija vsakdanjega življenja. V: ZMS Museoforum, zbornik muzeoloških predavanj 1993/1994. Ljubljana.

MANUEL of Curatorship. A Guide to Museum Practice, London 1986.

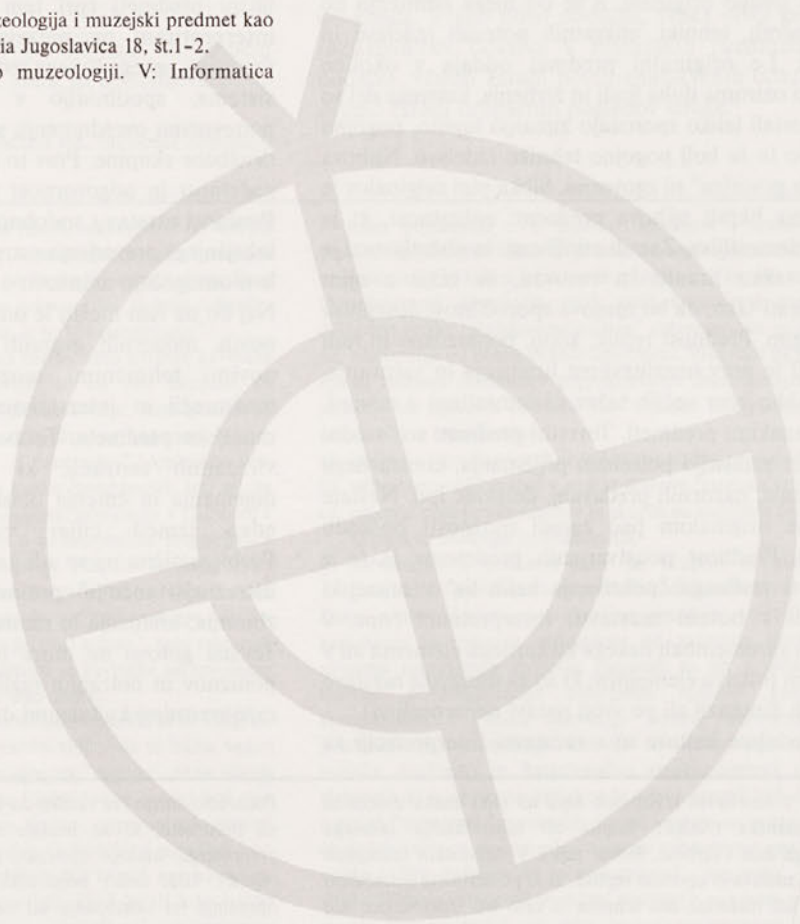
HOOPER - GREENHILE, Eileen (ur.) 1995: Museum, Media, Message. London, New York.

PEARCE, Susan M. 1995: On collecting. An investigation into collecting in the European traditio. London, New York.

ROHMEDER, Jürgen 1977: Methoden und Medien der Museumsarbeit. Pädagogische Betreuung der Einzelbesuchen im Museum. Köln.

VAN MENSCH, Peter 1986: Muzeologija i muzejski predmet kao nosioci podatkov. V: Informatologia Jugoslavica 18, št.1-2.

- - 1988: Strukturalni pristup muzeologiji. V: Informatica Museologica, št. 1-2.

Strokovni članek/1.04

Tanja Roženberger Šega

MUZEJSKA PONUDBA ETNOLOŠKIH VSEBIN

Prispevek govori o vlogi muzejev v sodobni družbi, njihovi prihodnosti ter hkrati o položaju etnologije znotraj njih. Predstaviti poskuša pisano paleto možnosti, ki jih ima etnologija znotraj muzejskih zidov, ter opozarja na nekatere bele lise v etnološki muzejski praksi.

Muzeji na pragu novega tisočletja

Najverjetneje je klasična, stereotipna predstava o muzejih kot neprijaznih in dolgočasnih ustanovah še vedno prisotna med širšo javnostjo, čeprav smo ta nivo v slovenskem muzejskem prostoru že večkrat uspešno presegli.

Kaj se v resnici dogaja z muzeji? So prehodili pot od letargičnih ustanov do dinamičnih, odprtih in prijaznih? Potrdimo lahko, da v zadnjih dveh desetletjih zaznamuje razvojno pot muzejev preobrazba iz spečih ustanov v neke vrste izobraževalne centre ter prostore prijetnega obiska za obiskovalce različnih starosti. Muzej postaja dinamični ustvarjalec širjenja kulture. Kot kriterij za označevanje njegove kvalitete se vse pogosteje uporablja izraz "public quality" – kvaliteta za obiskovalce, oziroma

kvaliteta zadovoljevanja potreb in želja muzejskih obiskovalcev. Izraz je leta 1996 uvedel komite Evropskega muzejskega foruma.¹ Tako stopa v ospredje muzejskega dela obiskovalec, dialog med njim in muzejem pa postaja temeljno vodilo. Obisk muzeja naj bi nudil prijetno izkušnjo, ki vsestransko zadovoljuje potrebe obiskovalca. Celostna muzejska ponudba se z razstavljenimi vsebinami šele prične in ne konča, ne obsega več le kvalitetne in obiskovalcu prijazne razstave, temveč tudi bogate spremljajoče programe s spremnim gradivom, dodatne prireditve, skorajda obvezni sta muzejska trgovina in restavracija ali kavarna. Sodoben muzej je muzej po meri obiskovalca!²

Seveda je takšna preobrazba logično odzivanje na smeri razvoja sveta. Da bi si ogledal velike raritete, umetniška dela, originale in različne izjemne predmete ni treba obiskati muzeja, saj ta predstavlja svoje zbirke na spletnih straneh prek interneta. Videokasetam s predstavami razstav so se pridružili popularni CD-romi, ki poleg vsebin ponujajo še mnogo več in na različne načine.³ Posledično se ustvarjajo obiskovalci virtualnega muzeja. Še več – so celo t. i. virtualni muzeji, zbirke in razstave, ki v stvarnem svetu sploh ne obstajajo.

Zaradi takšnih sprememb je muzej nekoliko izgubil na "udarnosti", ki so jo nudili eksponati sami po sebi in je zato okrepil vlogo "muzeja kot doživetja". Seveda pa to nikakor ne pomeni, da se sodobni muzeji spreminjajo v nekakšne zabavišne parke. Kvaliteta, ki jo ponujajo navzven, je predvsem odraz notranje kvalitete – zbirke in profesionalnosti tam zaposlenih.

¹ Evropski muzejski forum je neodvisna in neprofitna mednarodna organizacija, ki širi znanja in izkušnje na področju muzeologije, razvija različne standarde ter deluje kot informativni center. Forum vsako leto podeli evropske muzejske nagrade za evropski muzej leta (EMYA).

² Pokojni profesor, muzeolog dr. Kenneth Hudson deli muzeje na dve skupini: psihološko hladne in psihološko tople. Topel muzej je tisti, ki ustvarja prijetno vzdušje ob prihodu obiskovalca in stori vse, da bi se ta dobro počutil, hladen muzej pa z vsemi sredstvi poudari le eksponate, zato so zanj obiskovalci le naključni in celo vredni pomilovanja.

³ V sklopu mednarodne muzejske organizacije ICOM že deset let deluje tudi poseben komite za avdiovizualne tehnologije AVICOM, ki ob svojih vsakoletnih festivalih pretrpe bogato muzejsko produkcijo.

Kakšen pa je položaj etnologije znotraj muzejev?

Poglejmo si zastopanost etnologije v slovenskih muzejih in zbirkah. Od leta 1923 imamo svoj nacionalni muzej – Slovenski etnografski muzej, imamo etnološke zbirke in razstave v muzejih pokrajinskega tipa, medobčinskih in mestnih muzejih. Etnološke vsebine so pogoste tudi v t. i. posebnih muzejih, npr. v Tehniškem muzeju, kjer vdahnejo življenje razstavljeni tehnični dediščini oziroma jo na nek način obudijo (npr. predstavitev kmečkih opravil in različnih domačih obrti), na razstavi o načinu življenja trapistov na gradu Brestanica, ki spada pod okrilje Muzeja novejšje zgodovine iz Ljubljane, in ne nazadnje na stalni razstavi v Muzeju novejšje zgodovine Celje z naslovom *Živeti v Celju* ter v njihovem otroškem muzeju.

Kaj pa dislocirane enote? Največ je spomenikov z etnološkimi vsebinami, kot so na primer Tonina hiša v sv. Petru (dislocirana enota Pomorskega muzeja), Oplenova hiša Studor pri Bohinju (dislocirana enota Gorenjskega muzeja), Kraška hiša v Štanjelu, v kateri je Goriški muzej uredil etnološko muzejsko zbirko, Kavčnikova domačija pri Zavodnjah (Muzej Velenje) in še bi lahko naštevali. Zato imamo dodatno možnost in ne zadnje tudi prednost pred ostalimi znanostmi, ki so zastopane v muzejih in v muzejskih postavitvah v različnih, "in situ", obnovljenih objektih.

V rojstnih hišah pomembnih Slovencev so spominske sobe z osebnimi predmeti ponavadi dopolnjene z avtentično notranjo opremo doma (Finžgarjeva rojstna hiša, Prešernova hiša, Prežihova bajta, rojstna hiša pisatelja Janeza Jalna) ali pa so zajete celo celotne domačije, kot so Jurčičeva domačija na Muljavi, Pleteršnikova in Javerškova domačija. Še več, etnologi imamo celo samosvojo obliko muzeja – to so muzeji na prostem.

Že nanizana dejstva pomenijo določene prednosti v muzejski praksi. Znotraj sodobnih usmeritev muzejev pa se etnologiji odpirajo še dodatne, široke razsežnosti komuniciranja s sodobno družbo. Zavedajmo se, da je koncept "aktivnega muzeja" etnologiji pisan na kožo.

Etnološka muzejska ponudba lahko poleg zbirk in razstav etnoloških vsebin v matični stavbi ter konservatorsko obnovljenih objektih in situ obsega še različne palete spremljajočih prireditev (ravno etnološke teme so med najprivlačnejšimi), etnološko obarvano ponudbo v muzejski trgovini (kopije predmetov iz etnoloških zbirk so priljubljeni prodajni izdelki) in ponudbo v muzejski okrepčevalnici, sodelovanje s šolarji (npr. v projektu izbirnih vsebin, ki jih lahko učenci izvajajo v muzejih) in študenti (poletni raziskovalni etnološki tabori).

Naše področje je priljubljeno tudi med zasebnimi zbiralci. Zasebne oziroma prek različnih oblik (društva, združenja) organizirane, lokalno naravnane zbirke so etnografske, saj v njih zbiralci zaobjamejo največ svojih spominov in občutij ter so hkrati odraz iskanja in potrditve lokalnih identitet. To so pogosto zbirke kmečkega orodja in naprav ali pa izdelkov in pripomočkov domače obrti ali hišne opreme (npr.

etnografska zbirka Marije Sušnik obsega predmete s področja vinogradništva, večje kmetijske stroje; muzej na prostem Ralo, muzejska zbirka Laško, muzejska hiša Kočevarjev v Kočevskih Poljanah). Žal ne znamo ali pa ne utegnemo omenjenega potenciala na terenu izkoristiti oziroma preplesti s strokovno muzejsko etnološko prakso. Odgovor na vprašanje, zakaj je tako, pa iščimo najprej pred svojim pragom.

Kljub tej pestri ponudbi etnologije znotraj muzeoloških konceptov pa bi poudarila še dve raziskovalni področji, ki jih etnologija v muzejih krivično zanemarja. To je raziskovanje in predvsem dokumentiranje urbanih sredin. Mnoge ulice in lokali so prav v zadnjem desetletju popolnoma spremenili videz in vsebine, kar je posledica raznovrstnih sprememb, ki so sledile osamosvojitvi Slovenije ter spremembi družbenopolitičnega sistema. Nič bolje ni s konservatorsko etnološko prakso na tem terenu. Kakor da je za etnološke spomenike rezervirano le podeželje! Čigav predmet raziskave je npr. stara klobučarska delavnica v meščanski hiši? Prav tako zaostajamo tudi na področju zbiranja in dokumentiranja sodobnosti. Glede na osnovne funkcije muzeja, ki so zbiranje, hranjenje in dokumentiranje, bi slovenska etnologija sodobnosti z muzejsko prakso pridobila zanimive fonde različnih predmetov, fotografij, videodokumentacij ter drugih dokumentov časa, katerih izpovedna in dokumentarna moč sega še daleč izven meja muzejskih ustanov.⁴ Iz njih bi lahko črpali dodatno etnološko ponudbo.

Ponudba etnoloških vsebin v Muzeju novejšje zgodovine Celje

Ob koncu bi rada predstavila muzejsko ponudbo etnoloških vsebin za najmlajše obiskovalce, ki so seveda le ena izmed ciljnih publik Muzeja novejšje zgodovine Celje.

Otroški muzej, imenovan Hermanov brlog, posreduje etnološke vsebine na različne načine. Poleg razstave, ki je prilagojena otroškemu dožemanju in spoznavanju sveta, ponujamo mladim obiskovalcem pisano paleto ustvarjalnih delavnic, v katerih se na nežen in nevsiljiv način seznanjajo z našo preteklostjo. Del muzeja je tudi slaščičarna, ki z razstavljenimi eksponati ter izdelki obuja dediščino svečarsko-medičarske obrti. V slaščičarni lahko otroci praznujejo rojstni dan, kar je hkrati možnost za seznanjanje z bogato dediščino naše duhovne kulture. Predstavljamo otroške pesmi in pravljice in stare otroške igre. S pomočjo pravljičnih in legendarnih junakov iz preteklosti in ne s »cartoon networka« jim odpiramo oči za podobe, ki so v vsakodnevnem svetu prikrite in vse bolj tonejo v pozabo. Tako prispevamo k poznavanju naše dediščine, jo ohranjamo in ponujamo možnost izbire na sodoben način.

Omenila bi še en primer približevanja določenih etnoloških vsebin najmlajši publiki. Muzejsko ulico obrtnikov, ki je del stalne razstave *Živeti v Celju*, sestavljajo avtentično opremljeni obrtni lokali. Tako zasnovana postavitev omogoča predstavitev izbranih

obrotniških del in opravil v avtentičnem, sicer muzejskem okolju. Obrtniki na razstavi ustvarjajo pristen in predstavljen stik z obrtno dediščino, predstavljajo svoje delo, hkrati pa so vir dodatnih informacij. Vsebina je hkrati osnova za različne dodatne programe. Najmlajšim obiskovalcem približamo obravnavane teme tudi tako, da izhajamo iz njihovega sveta. S pravljico oziroma zgodbo, katere vsebina se navezuje na določeno temo, prijazno uvajamo otroka v spoznavanje le-te (npr. zgodbo V deželi klobučariji preberemo v modistovskem lokalu, Krojaček Hlaček, Šivilja in škarjice v krojaški delavnici in podobno).

Sklepna misel

S širokim spektrom različnih muzejskih dejavnosti obujemo, vzpodbujamo in razvijamo našo zavest o etnološki dediščini. Etnologija ima kar nekaj prednosti in poraja se vprašanje, ali je ravno etnologija najbolj muzeološka znanost, ki ima največ možnosti za uveljavljanje v muzejih? Ali govorim o svetli prihodnosti? To je odvisno le od nas.

4 Več o tem: Tanja Rozenberger Šega, Kustos etnolog kronist mesta, v: Etnolog 9/1999 št. 2, 119-125.

Strokovni članek/1.04

Tita Porenta

POSREDOVANJE ETNOLOŠKE DEDIŠČINE V TRŽIŠKEM MUZEJU

*V članku je avtorica
želela predstaviti
kratek razvoj
etnografske zbirke ter
trenutne možnosti in
vizijo delovanja
kustodiata za*

etnološko dediščino v Trziškem muzeju.

Načini interpretacije lokalne etnološke

dediščine so se spreminjali skladno z

razvojem muzeja, z zaposlitvijo etnologa pred

desetimi leti pa se stalno izpopolnjujejo in

širijo. Za uspešno ohranjanje skupnega

zgodovinskega spomina se trudi ustvariti

muzej, v katerem se bodo tradicionalne

muzejske naloge prepletale s sodobnimi

načini interpretacije gradiva in žive

komunikacije.

Trziški muzej je bil kot profesionalna institucija ustanovljen leta 1964. Razvil se je iz ljubiteljske dejavnosti domačega turističnega oziroma muzejskega društva, ki je sredi petdesetih let udejanilo idejo o domačem muzeju, že vsaj polstoletno željo kulturno osveščenih Tržičanov. Poleg bogate domače tehniške dediščine, ki so jo člani društva zelo dobro poznali, saj so jo sami ustvarjali, so se pri ustanavljanju muzeja

zavedali tudi etnološke raznolikosti in enkratnosti občine Trzič. V zbiralnih akcijah so v prvem obdobju svojega delovanja zbrali kup predmetov in jih organizirali v številne zbirke, med drugim tudi v t. i. etnografsko zbirko. Ta je vključevala predmete za vsakdanjo rabo, po izvoru večinoma iz okoliških vasi. Ob ureditvi Kurnikove hiše ob koncu šestdesetih let so prav ti eksponati predstavljali bivanjsko kulturo manj premožnih rokodelcev, ki so na obrobju trga živeli v marsičem podobno kot bližnji kmečki živeli.

Za naš muzej bolj značilne stalne tehniške zbirke so se oblikovale že veliko prej v osrednji muzejski stavbi, v Polakovi kajži, kjer domujejo še danes. Z njimi so želeli člani muzejskega društva predstaviti predvsem delovno okolje, postopke dela, pripomočke in delno izdelke trziških obrtnikov, medtem ko so se ostali segmenti načina življenja, tako trziških rokodelcev kot prebivalcev okoliških vasi, s katerimi so bili gospodarsko tesno povezani, interpretirali le z vodenjem po zbirkah. V tem prvem obdobju delovanja muzeja je nekaj let potekalo zelo živahno zbiranje zgodovinskih in etnoloških podatkov tudi v lokalnem časopisu Trziški vestnik, ki je izhajal do uvedbe radia Trzič leta 1961.

Leta 1972 se je do tedaj samostojen Trziški muzej združil z občinskimi izobraževalnimi in kulturnimi ustanovami v Zavod za kulturo in izobraževanje, v okviru katerega je muzej razvil še nekatere dejavnosti, ki bi jim lahko pripisali etnološki značaj. V povezavi s turističnim društvom so začeli v začetku sedemdesetih let raziskovati nekatere običaje, kot so gregorjevo, vleka lomskega ploha, šušarska nedelja s frajšprehungo, raglanje na veliki petek in podobno. V sodelovanju z osnovnimi šolami pa so začele potekati terenske delavnice.

Proti koncu osemdesetih let se je pojavila zamisel, da bi v okviru stalnih tehniških zbirk izpostavili čevljarstvo ter začeli sistematično zbirati gradivo na to temo iz celotnega slovenskega ozemlja in ga predstavljati. Zamisel je leta 1990 pripeljala do prve stalne zaposlitve kustosa etnologa, in sicer avtorice tega referata.

V tem času sem se poleg zbiranja, raziskovanja, načinov shranjevanja in podobnih nalog veliko ukvarjala tudi z

možnostmi predstavitve čevljarkega gradiva. Obiskala sem nekaj znanih evropskih čevljarke muzejev in se učila iz njihovih predstavitvenih zloženk in katalogov, kar je močno vplivalo na precej raznovrstno vsebino mojih občasnih razstav ob različnih priložnostih. Za nov koncept stalne čevljarke zbirke žal še do danes nismo zbrali dovolj sredstev. Z našo najbolj znano ambientalno postavitevijo – čevljarke rokodelsko delavnico iz konca 19. stoletja smo se predstavili tudi zunaj Tržiča, najbolj odmevno na 1. slovenskem muzejskem sejmu v Ljubljani leta 1991. Do začetka sanacije Kurnikove hiše pred tremi leti je v njej delovala celo živa čevljarke delavnica, sprva kot pedagoška ponudba za srednješolce, kasneje pa kot redna razstavna dejavnost našega muzeja. Edini čevljar, ki je bil obiskovalcem pripravljen pokazati ročno izdelavo čevlja, je imel izreden posluš za naše delo in je bil neusahljivi vir znanja in podatkov o načinu življenja tržičkih čevljarjev v 20. stoletju.

Pri svojem delu na področju čevljarstva sem se na začetku le stežka znašla tudi med neurejenim gradivom, ki ga hrani naš muzej, zato sem veliko časa posvečala urejanju in dokumentiranju muzejskega fonda in pri tem povzemala sistem dokumentiranja, ki so ga vpeljali v Slovenskem etnografskem muzeju. Nekaj rezultatov dokumentiranja sem tudi objavila v osrednjih slovenskih etnoloških in muzejskih publikacijah. Tako sem počasi spoznavala tudi širše etnološke posebnosti občine Tržič kot celote. Poleg stalne čevljarke postavitev je od lanskega leta z etnološkimi vsebinami dopolnjena tudi stalna oglarska zbirka, ki jo je postavila kolegica zgodovinarica. V Kurnikovi hiši je po ukinitvi žive čevljarke delavnice zaživela peka kruha, zlasti na pobudo osnovnošolcev iz Loma. Ti so namreč pred nekaj leti zelo uspešno zaključili raziskovalno nalogo o Kurnikovi hiši – speči Trnuljčici, s katero so nam predlagali novo pedagoško vsebino spominske hiše.

Z letošnjim letom je poslovni preobrat Tržičkega muzeja naše dosedanje strokovno delovanje skoraj povsem zavrl in ga preusmeril. Prisiljeni smo iskati nove načine posredovanja izsledkov našega dela. Naš muzej je namreč po šestindvajsetih letih skupnega poslovanja v Zavodu za kulturo in izobraževanje z občinsko splošnoizobraževalno knjižnico in ljudsko univerzo ponovno zaživel kot samostojna institucija. Od tega si kljub trendu razvoja muzejev v smislu kulturnih centrov v strokovnem pogledu obetamo lepšo prihodnost. Začenjamo znova, pod povsem drugačnimi pravnimi, finančnimi, kadrovskimi in organizacijskimi pogoji. V novih ustanovitvenih aktih je Tržički muzej opredeljen kot javni zavod za opravljanje splošne muzejske in galerijske dejavnosti v občini Tržič. Med številnimi nalogami je omenjena tudi skrb za ohranitev etnološke dediščine v okviru verificiranih dejavnosti, kot so dejavnost muzejev, knjižnic, arhivov, obratovanja objektov za kulturne prireditve, prirejanje razstav, sejmov in kongresov, izdajanje revij in periodike ter ostalo založništvo in še nekatere druge dejavnosti. V letu dni razdruževalnih procesov smo uspeli doreči tudi novo organiziranost zavoda, in sicer na muzej in galerijo. V enoti muzej smo oblikovali kustodiat: kustodiat za etnološko dediščino, v katerega smo poleg obstoječih, pretežno tehniških zbirk mestnega jedra, vključili tudi

zbrano topografsko gradivo okoliških vasi in Kurnikovo hišo, kustodiat za kulturno zgodovino ter poseben oddelek – specialno knjižnico z dokumentacijo. Kustodiat niso bili ustanovljeni, da bi gradivo delili po vsebini, ampak zaradi nujne vzpostavitve odgovornosti kustosov do posameznega gradiva, kar je žal novost v našem muzeju. Delo posameznih kustodiatov je odvisno predvsem od usklajenega dela celotnega muzeja in njegove poslovne, strokovne in kadrovske politike. V statutu predvidevamo direktorja, ki bo hkrati poslovna in strokovna eminenca zavoda. Občina Tržič, ustanovitelj in glavni financer muzeja, ima precej brezbrizen odnos do naših strokovnih programov, ki temeljijo na tradicionalnem načinu muzejskega dela, kar kaže, da pričakujejo precej več prilagajanja lokalnim avtoritetam in njihovim potrebam. To pa pomeni slabše pogoje za strokovni razvoj muzeja v njegovi tradicionalni vlogi. Za začetek so za več kot polovico zmanjšali število strokovnega kadra, pomožnega pa nadomeščamo z javnimi delavci. Tržički muzej potrebuje v novih razmerah dober strateški načrt za delo z obiskovalci oziroma uporabniki in nove načine interpretacije dediščine, pri tem pa želi karseda ohraniti strokovnost dela. Poiskati moramo tudi načine, kako pridobiti večji delež lastnih sredstev za delovanje.

In kakšne možnosti ima naš muzej ob vedno večjih in bolj zapletenih administrativnih obveznostih na področju izvajanja osnovne muzejske dejavnosti s poudarkom na posredovanju krajevne etnološke dediščine in ohranjanju lokalne identitete?

V majhnih muzejih, kjer ni veliko zaposlenih, je najpomembnejši skupni enotni nastop navzven in stalna komunikacija s stroko. Z lokalnimi oblastmi trenutno lahko komuniciramo samo prek zakonskih določil, kjer nismo preveč doma, zato tak način ponavadi precej zamegli prave strokovne osnove naših programov. Naša glavna naloga pri ohranjanju skupnega zgodovinskega spomina bo ustvariti muzej, v katerem se bodo tradicionalne muzejske naloge prepletale s sodobnimi načini interpretacije gradiva in žive komunikacije. Pri tem se ne moremo izogniti besedi globalizacija, tako na področju dela v muzejih kot na splošno v procesih spreminjanja družbe. V obeh primerih ima globalizacija pozitiven in negativen prizvok. Ko gre za poenotenje dela v muzejih, stalno izobraževanje, stike s kolegi in možnost sodelovanja v vseslovenskih muzejskih projektih, ima globalizacija pozitiven pomen, saj nam daje občutek bolj prizadevnega in hkrati pravilnejšega delovanja, kljub temu pa se muzejska stroka tako hitro razvija in specifikira, da je treba imeti za obvladovanje vseh nalog na voljo preprosto več kadra. Ker ga nimamo, gremo težko v korak z razvojem. V drugem primeru pomeni spremljanje procesa globalizacije lokalne družbe ažurno dokumentiranje le-tega in interpretacijo sprememb identitete ter možnost, da se končno vključimo v lokalno skupnost kot upoštevanja vreden subjekt. Toda ta preobrat spet pomeni nove obveznosti, novo kadrovske postavitev in bojazen, da bodo v primeru, če lokalnim oblastem in domačinom, ki globalizacijo podpirajo, realno predstavljena podoba

občine ne bo všeč, še bolj posegali v našo strokovno kompetenco.

Pred uvedbo zakona o lokalni samoupravi v zadnjih letih je veljala občina Tržič za manjšo slovensko občino. Tudi kasneje je ostala v istih teritorialnih okvirih, danes pa sodi s 155 km² med večje upravne enote v Sloveniji. Sestavlja jo 35 naselij, ki se povezujejo v 13 krajevnih skupnosti. Občina šteje nekaj več kot 15.000 prebivalcev. Naseljenost je 97 prebivalcev na km². Za tržiški okoliš so značilne precejšnje razlike v konfiguraciji terena, zato se razlikuje tudi način življenja med prebivalci starega mestnega jedra in okoličani, tako v osnovnih preživetvenih strategijah kot v duhovni in socialni kulturi. Življenje v pretežno rokodelskem Tržiču je v srednjem veku omogočila obilna vodna moč in 80% gozdov. V drugi polovici 19. stoletja je začel trg dobivati izrazito industrijsko podobo. V okoliških vaseh, stisnjenih v prehodnih dolinah, Dolini in Jelendolu, in v Lomu pod Storžičem so dolgo ohranjali pretežno avtarkično gospodarstvo, gojili lan in kuhali oglje. Šentanska dolina je bila zaradi rudnika živega srebra in živahnega prometa čez stari Ljubelj nekoliko bolj odprta za spremembe. Na pobočjih Karavank in Kukovnice se je pasla drobnica, na Kriškem polju in na prisojeh Dobrče pa so se ukoreninili kmetje, poljedelci in sadjarji.

Danes ni treba biti ravno strokovnjak, da bi videl očitne spremembe v občini. Industrija se ni modernizirala, ampak propada, zaradi česar narašča brezposelnost (12%), saj je več kot 50% občanov zaposlenih v industrijsko predelovalnih panogah. Obratuje le še nekaj tovarn, pa tudi te ne na zavidljivi ravni. Sanacija propadajoče industrije je v pristojnosti države. Občina želi ekološko nesprejemljivo industrijo odstraniti iz mestnega jedra. Zaradi propadanja industrije in zmanjševanja delovnih mest grozi občini, da bo postala spalno in bivalno naselje večjih in gospodarsko močnejših središč, prebivalci pa bodo kraju še bolj odtujeni.

Postopno zapiranje industrijskih obratov, komercializacija medijev, pogosta menjava tujih trgovskih znamk v starem mestnem jedru in naseljevanje mestnega prebivalstva v slikovitih okoliških vaseh vztrajno spreminjajo podobo občine. V vedno slabšem odnosu do tradicije in dediščine, ki je še pred nekaj desetletji živila v zavesti Tržičanov, bo težko najti pot do konstruktivnega sodelovanja med njimi in muzejem, ki kot lokalna proračunska služba ne ustvarja "kruha". Morda pa bi veljalo za reševanje problemov globalizacijskih sprememb, ki se odražajo tako v našem delu kot v okolici, uporabiti model ekomuzeja po vzoru tistega v pokrajini Bergslagen na Švedskem. Ta model bi bil morda za naš muzej uporaben, saj se v zakonih nikjer na svetu ne razlikuje od krajevnega muzeja, gre le za spremembo načina dela. Ustanove, ki se prepoznajo kot ekomuzeji, so po mnenju njihovih poznavalcev (Jean-Claude Duclos) tako različne in tako nepodobne, da imamo pri povzemanju že obstoječih primerov še vedno precej možnosti prilagoditve lastnim razmeram. Model ekomuzeja v pokrajini Bergslagen na Švedskem mi je všeč prav zato, ker me podoba tamkajšnjega družbenega

okolja močno spominja na tržiški okoliš in ker je podkrepjen tudi z osnovami metodološkega pristopa. Moč njihovega koncepta se skriva v tem, da se s podporo muzejskih in drugih strokovnjakov tudi prebivalci naučijo pravilno ravnanje s svojo lastno dediščino in z njo upravljati, da se posredovanje dediščine sedanosti, ki pripoveduje tudi zgodbo o preteklosti, razširi na geografsko okolje, iz katerega izhaja, in da končno poskušamo delati skupaj in povezano. Način dela po tem vzoru bi v občini spodbujal kulturni turizem, pozitiven odnos do dediščine in vsaj malo prispeval k ekonomskemu razvoju za preživetje tako tržiške družbe kot muzeja. Uveljavitev modela ekomuzeja pa ni zgolj naloga muzeja, ampak celotne občine. V okviru te ideje bi muzej pametno in koristno posređoval rezultate evidentiranja premične in nepremične dediščine, naloge, ki je zapisana v aktu o ustanovitvi, in veliko bolje spoznal teren. Ideja je drzna, vendar se je tega zaradi potencialov kulturne krajine vredno lotiti.

Tržiški muzej ima navsezadnje še vedno prednostno nalogo skrbeti za sedanje in bodoče zbirke. Menim, da so tradicionalne muzejske naloge ob stalnem izobraževanju kustosov osnovnih znanstvenih ved v muzejih postale veliko bolj prepoznavne, kot so bile še pred leti. Toda še vedno ostaja ključno vprašanje, kako prepričati krojače naše usode, da bi upoštevali cel kup opravil, ki so potrebna, preden lahko nekaj postaviš javnosti na ogled. Naj predstavim le nekatera:

1. Naša zbiralna politika je usmerjena v dopolnjevanje že obstoječih zbirk s predmeti, ki pričajo o stopnji ohranjanja ali izginjanja posameznih kulturnih fenomenov, zlasti pa tržiških tradicionalnih obrti.
2. Ureditev depojskih in razstavnih prostorov je odvisna od uspešnega zagotavljanja finančnih potreb precej dotrajanih in nevdzdrževanih stavb. Za konserviranje lesenih predmetov smo pripravili strokovni, kadroviski, prostorski in finančni predlog, katerega realizacija je še daleč.
3. Raziskovanje v našem muzeju pomeni identifikacijo številnih predmetov, o katerih nimamo nikakršnih dokumentiranih informacij.
4. Dokumentacija celotnega muzejskega fonda že nekaj let teče po ustaljenem načinu povezovanja informacij med posameznimi vrstami gradiva. Reference, zabeležene v okviru do sedaj obdelanih zbirk, so naslednje:
 - historiat zbirke,
 - popis predmetov, ki smo jih uvrstili v posamezno zbirko (pri večjih zbirkah so označene podzbirke),
 - fotografsko gradivo,
 - arhivsko gradivo,
 - avdiovizualno gradivo,
 - bibliografija,
 - muzeološka pomagala,
 - razstave in objave,
 - slikovni material,
 - terenski zapiski.

Informacije še vedno beležimo v računalniškem programu Modes in v Windows okolju. Sistem deluje kljub tehnološkim pomanjkljivostim.

Za razliko od nalog, ki jih znamo opravljati, pa sta nova izziva prepletanje s sodobnimi načini interpretacije gradiva in vzpostavitev stalne žive komunikacije. Ti dve novi nalogi prinašata bistveno spremembo v dosedanjem načinu dela, razporeditvi delovnega časa in kraja delovanja. Pomenita večjo tehnološko opremljenost muzeja, skupinsko delo, od kustosov pa zahtevata večje upravljalске, izobraževalne in povezovalne sposobnosti. Delo novoustanovljenega kustodiata se bo v bodoče zato tesno prepletalo z delovanjem drugih enot. Ob realizaciji predlagane sistemizacije delovnih mest nas čaka veliko dela.

Če razmišljamo o našem trenutnem načinu posredovanja rezultatov zgoraj omenjenega dela v obliki stalnih in občasnih razstav, ne moremo mimo grenke ugotovitve, da naše stalne zbirke niso bile prenovljene že več kot deset let. Potreben je nov konceptualni in strokovni pristop. Predlogi za obnovo se nagibajo v smer enotne predstavitve načina življenja Tržičanov, tako večinskega trškega prebivalstva kot z njimi povezanega zaledja.

Za ohranjanje stalnih domačih obiskovalcev so nujno potrebne tudi občasne razstave, manjše priložnostne prireditve, predstavitve, predavanja in dogodki. Idej in volje je precej, manj pa kadra in financ.

Informiranje domačinov o delu muzeja je za naš obstoj zelo pomembno. V letošnjem letu smo začeli redno objavljati kratke informativne članke v lokalnem časopisu Tržičan, po vzoru večine domačih podjetij in društev pa smo uredili tudi izložbeno okno v podhodu Občine Tržič. Žal na večji odziv še nismo naleteli. V pripravi imamo še občasne predstavitve na Radiu Gorenjec, vendar je postal bivši lokalni radio pred nedavnim povsem komercialna radijska postaja ...

Pedagoška dejavnost zaradi neurejenih prostorov še vedno temelji na vodenju kustosov po stalnih zbirkah in pripravi učne ure z učnimi listi. Ostalih pedagoških potencialov, kot so muzejske delavnice, študijski krožki, poletne prireditve, predavanja, računalniške projekcije in podobno, še nismo izkoristili.

Poskusili smo se tudi v založniški dejavnosti. Ob mednarodnem dnevu muzejev, 18. maja, smo v netiskani obliki predstavili poskusno številko zbornika Tržiškega muzeja, v katerem smo v poljudni obliki zbrali poslovno in vsebinsko poročilo našega muzeja v letu 1999. Vizija zbornika je zapolniti vrzel na področju objavljanja strokovnih člankov o domači naravni in kulturni dediščini. V njem bodo našle svoje mesto tako javne službe, ki so zadolžene za opravljanje varovanja dediščine, kot društva in posamezniki.

Muzejska knjižnica se razvija v smeri specialne in domoznanske zbirke tiskanih publikacij za znanstvena, strokovna in teritorialna področja, ki jih pokriva naš muzej.

Vse te naloge že izvajamo, da bi posredovali čim več informacij o gradivu, ki ga hranimo, da bi pridobili nove uporabnike in seznanjali domačine o neizmernih virih znanja in idej, kako dediščino uporabljati tudi v sodobnem načinu življenja. Ob nenehnem razvijanju znanja in metod za njihovo uresničitev pomenijo tudi vizijo dela Tržiškega muzeja v naslednjih letih.

Strokovni članek/1.04

Tatjana Dolžan Eržen

ETNOLOGIJA IN ŠTUDIJSKI KROŽKI

Študijski krožki so gibanje, v katerem se vsako leto v več kot 150 skupinah neformalno izobražuje skoraj 2000 odraslih. V letnih poročilih ACS jih 11 do 17 odstotkov nosi oznako "etnološki", a se v resnici noben krožek ne imenuje tako. Pravzaprav etnologije in etnologov sploh ne omenjajo in verjetno niti ne poznajo. Združujejo ljubitelje, ki bi potrebovali strokovno pomoč za svoje napredovanje. To je odlična priložnost za predstavitev etnologije javnosti.

Izobraževanje odraslih je postalo ob koncu 20. stoletja tako pomembno, da govorimo o vseživljenjskem izobraževanju in prav v oktobru se vsako leto zvrsti množica prireditev, ki dokazuje živost tega pojava.

Kaj so študijski krožki?

Študijski krožki so neformalna oblika izobraževanja, zasnovana tako, da je kar najbolj prilagojena značilnostim in potrebam odraslih. Drugače kot v tečaju, na katerega se prijavimo in s tem tudi privolimo, da se bomo izobraževali po vnaprej določenem in nespremenljivem programu, si v študijskem krožku udeleženci sami določijo cilje, predlagajo poti in metode.

Kako poteka delo v študijskem krožku?

Projekt študijski krožki je naravnani v osebni razvoj vseh udeležencev, z njihovim delovanjem pa tudi v razvoj skupnosti, v kateri živijo. V praksi to pomeni, da si člani krožka poleg izobraževalnega zadajo tudi akcijski cilj, na primer narediti razstavo ali izdati

publikacijo. Krožek vodi usposobljen mentor ali mentorica, ki mora člane krožka podpirati, usmerjati k zadanemu cilju in zagotavljati rešitve problemov. Za uresničenje obeh ciljev so zelo pomembni tudi dobri medsebojni odnosi in vzpodbudno vzdušje na srečanjih, saj naj bi krožki delovali kot šola demokratičnega dialoga in delovanja. Člani znotraj krožka izberejo animatorja, ki je zadolžen za ustvarjanje dobrih medsebojnih odnosov, za družabnost in prijetno počutje. Zaradi vsega naštetega poteka učenje v študijskih krožkih precej spontano in svobodno, povezano je z izkušnjami, željami in s potrebami krožka. Pogosto je izobraževalen cilj celo manj pomemben, ker ga zasenči akcijski, s katerim se člani močno identificirajo, saj jim omogoči uresničitev osebnih želja in hotenj. Prav to je največja odlika tega projekta, saj vzpodbuja sodelovanje in druženje na poti proti skupnemu cilju.

Ali je učenje v študijskih krožkih novost za Slovence?

Novost sta ime in oblika organizacije, ideja neformalnega izobraževanja z nekim skupnim ciljem pa ne. Meščani so v drugi polovici 19. stoletja in vse tja do druge svetovne vojne v marsikaterem slovenskem mestu organizirali neformalne krožke, v katerih so se pod strokovnim vodstvom (enega od njih z ustrežno izobrazbo) učili tuje jezike, na primer francoščino, slovanske jezike, in tudi ročna dela, streljanje ipd. Na podeželju so obstajale t. i. strojne zadruge in druge oblike vzajemne pomoči, kjer so se prav tako učili, da so lahko dosegli zastavljene cilje. Žal je bila tradicija tovrstnega samoorganiziranja civilne družbe po letu 1945 nasilno prekinjena in smo jo kar pozabili. Način učenja v študijskem krožku in takšno poimenovanje po vzoru skandinavskih študijskih krožkov so v osemdesetih vpeljale dr. Nena Mijoč, dr. Ana Kranjc in Dušana Findeisen, članice Andragoškega društva Slovenije. Pravi razmah je doživela ta oblika v devetdesetih letih kot eden izmed vodilnih projektov novoustanovljenega Andragoškega centra Slovenije (v nadaljevanju ACS).

Kako je projekt organiziran?

Študijske krožke je povsem financiralo Ministrstvo za šolstvo in šport. Leta 1993 so delavci ACS organizirali prvo usposabljanje za mentorje in vodje študijskih krožkov, kar se je nadaljevalo nekaj let zapored. Danes ima licenco za izvajanje študijskih krožkov 405 Slovencev in Slovenk. Ministrstvo že nekaj let ne financira projekta v celoti, zato je treba usposabljanje plačati. Če želi ustanova, ki organizira krožke, pridobiti sredstva za njihovo izvajanje na vsakoletnem razpisu Ministrstva za šolstvo in šport, potrebuje licenco. Mentorji in vodje so dolžni Andrigoškemu centru oddati poročilo o izvedbi tako financiranega krožka, da je mogoče projekt tudi kakovostno spremljati in vrednotiti. Treba pa je pripomniti, da je teh sredstev vsako leto manj, ker naj bi se krožki v prihodnosti večinoma vzdrževali s sponzorstvi oz. naj bi jih financirale občine.

Kdo so mentorji in vodje študijskih krožkov?

Mentorji so višje ali visoko, celo akademsko izobraženi, zaposleni v kateri od izobraževalnih ustanov za odrasle oziroma ustanovi, ki organizira študijske krožke. Sama sem se udeležila usposabljanja v juniju 1994 kot posameznica, vendar sem se zaradi načina financiranja potem morala dogovoriti z mojim delodajalcem, da smo študijske krožke sprejeli v redni program Gorenjskega muzeja. Licenco za izvajanje teh krožkov ima le malo etnologov, poleg mene še tri kolegice, morda še kdo.

Kakšna je razširjenost krožkov?

V letu 1999/2000 je 58 organizacij izpeljalo 169 krožkov, v katerih je sodelovalo 1834 udeležencev. Po tretjino študijskih krožkov so izpeljali zasebni izobraževalni zavodi (31 %), ljudske univerze (30 %) in različne druge ustanove – centri za socialno delo, (29 %), najmanj pa društva (10 %), med njimi na primer Zgodovinsko društvo Gornja Radgona. Med organizatorji študijskih krožkov je Gorenjski muzej Kranj edini, ki se ukvarja z varovanjem kulturne dediščine.

Kje krožki potekajo?

V letu 1999/2000 je največ krožkov delovalo v Ljubljani in okolici (18 %), v Mariboru in okolici (12 %), sledijo Celje z okolico in Gorenjska (vsaka po 11 %), Koroška in Dolenjska (vsaka po 9 %), Pomurje (8 %), Notranjska (7 %), Primorska (6 %), najmanj (1 %) jih je bilo v Posavju. Krožki torej delujejo povsod po Sloveniji, projekt pa bo dosegel cilj, ko jih bo več na podeželju, kjer ni drugih oblik izobraževanja odraslih.

S kakšnimi vsebinami se ukvarjajo?

Vsebine študijskih krožkov običajno določijo mentorji, ki vedo, kakšne so možnosti (prostori, sredstva, predavatelji) in potrebe v okolju. Vseh sedem let, kar krožki potekajo, so zelo priljubljene različne ročne spretnosti (21 %), izobraževanje oz. osebnostni razvoj (14 oz. 13 %) ter etnologija, ki je s 17 % vseh krožkov v prejšnjem letu upadla na 11 %, ker se je znižal delež tistih, ki so se ukvarjali z etnološkimi posebnostmi domačega kraja. Kaj je etnološko, določi vodja projekta, zaposlen na Andrigoškem centru Slovenije, na osnovi lastnega poznavanja etnologije ob pripravi poročila, ko razvršča krožke v vsebinske skupine.

Kaj je vsebina t. i. etnoloških krožkov?

Treba je povedati, da je poimenovanje *etnološki študijski krožki* zgolj termin iz letnih poročil Andrigoškega centra Slovenije. Noben izpeljan krožek se še ni tako imenoval. Krožek običajno dobi ime po tematiki, ki jo obdeluje. Nekaj primerov iz minulega šolskega leta:

- Krašenje brkinskih pirhov – Ljudska univerza (LU) Ilirska Bistrica,
- Obrti, ki izumirajo – LU Murska Sobota,
- Praznične jedi na Postojnskem – LU Postojna,
- Družinski prazniki in praznovanja – Društvo za zdrav osebnostni razvoj, Radovljica,
- Spoznavajmo ljudsko in narodno zabavno glasbo – Društvo podeželske mladine Dravska dolina,
- Družinski rodovnik – Društvo za razvoj civilnih iniciativ,
- Baška grapa v turistični ponudbi – Agencija Tolminska, Tolmin.

Že iz naslovov je razvidna izjemna pestrost vsebin, kar je pravzaprav običajno. Ni je teme, ki je ne bi bilo mogoče etnološko obdelati! In nasprotno – tema še ne zagotavlja etnološke vsebine, zato sem se morala podrobneje seznaniti z delom t. i. etnoloških krožkov, da bi ugotovila, kakšno mesto ima etnologija v zavesti mentorjev in članov krožkov. Žal je s krožki tako kot z muzejskimi razstavami; ko minejo, ostanejo le redki materialni dokazi o njihovem obstoju – razen, če so izdali knjižico, videokaseto ipd. Na Andrigoškem centru Slovenije hranijo arhiv izdelkov študijskih krožkov, ki bi po ustvarjalnem bogastvu bolj sodil v javen arhiv na primer Šolskega muzeja. Naštela bom nekaj izdelkov, ki lahko ponazorijo stopnje "etnološke" zavesti mentorjev in krožkarjev.

Celostne obravnave posameznih krajev, ročna dela in obravnave starih obrti (pletenje iz slame ali šibja, čipke, vezenine), prazniki in šege ter prehrana so najpogostejše teme etnoloških študijskih krožkov.

Gre za ljubiteljske poskuse ujeti preteklost, preden dokončno umre s starimi ljudmi, podobne drugim ljubiteljskim predstavitvam preteklosti domačega kraja (na primer Stanko Košir, Rutarška pomnenja, 1994). Zbrano gradivo nekateri zapišejo vsaj v obliki računalniškega izpisa, spetega v mapo ali zvezanega s spiralo, včasih pa s finančno pomočjo lokalnih oblasti tudi izdajo v knjižni obliki. ŠK domačinov Sv. Antona

pri Kopru (Ljudska univerza Koper, 1995, kasneje je na Koprskem bolj aktivna Vita Koper) je v biltenu Odkrivajmo svoj kraj, sak an tin tin izdal prvo daljše besedilo. Tako so domačini sami zastavili delo za zbornik, ki so si ga želeli, v upanju, da se jim bodo nato pridružili tudi strokovnjaki. Zapisali so družinska imena, praznike in običaje, ter primere besedne umetnosti – modrosti in primere v domači obleki, pesmi, anekdote, besede – opisali družinsko življenje, zdravljenje z domačimi zdravili in po domačih nasvetih, domače igrače. Podobno so v rokopisnem biltenu zapisali preteklost člani študijskega krožka Remšnik, naš kraj (Društvo podeželske mladine Remšnik, 1996). Dva študijska krožka, eden zgodovinarski (zgodovina kraja do 2. sv. vojne) in drugi etnološki (običaji in navade v preteklosti), na Krasu pa sta izdala skupno knjižico Komen skozi čas in običaje, 1996. Podobno so se svojega domačega kraja lotili še mnogi drugi študijski krožki, na primer Krajevni odbor Ponikva Društva kmečkih žena Sp. Savinjske doline. ŠK je organizirala zasebna organizacija Alfabet iz Štor/Celja; leta 2000 so izdali so videokaseto in knjižico z naslovom Ponkova miza ob petkih in svetkih. Vsem je skupno, da etnologi v sadovih njihovega truda najdemo izjemno zanimivo lokalno gradivo, vendar razdrobljeno – vsega po malem. Precej je tudi starih fotografij, ki so včasih zelo natančno dokumentirane. Knjižne objave imajo na koncu praviloma seznam literature in virov, včasih tudi računalniški izpis. Pravzaprav se šele ob takšnem gradivu zavemo, da je od ljubiteljskih objav iz romantičnih časov stroka zelo napredovala in oblikovala svoj sistem. Zavemo pa se tudi, da mora naša generacija etnologov ta sistem smiselno nadgrajevati, da bo dajal sodobnim potrebam ustrezne odgovore. Kajti ko prebiramo z ljubeznijo zapisane strani in si ogledujemo bogastvo zbranih fotografij, podvomimo, da bi etnolog lahko spisal tako pristržno knjižico, saj bi ga omejevala zahteva po objektivnosti stroke. Ljubiteljem lahko nudimo znanje, ki bo to ljubezen vodilo in ji dajalo rast, ne pa je omejevalo. Domačin bo vedno vedel več kot strokovnjak, ta pa mora znati dejstva pojasnjevati. Nekateri so namesto knjižne oblike izbrali videokaseto: Skrilje skozi čas (Zveza prijateljev mladine Ajdovščina, 1998) in Šentanel skozi video (Društvo podeželske mladine Slovenj Gradec, 1998). Izbor medija je povezan tudi z željo po turistični promociji domačega kraja. Omenjena izdelka sta zelo zanimiva in dobro narejena, usmerjena bolj v sedanost in prihodnost kot preteklost. Pomoč etnologa bi bila dobrodošla tako pri teh kot pri ŠK, ki so se ukvarjali s turistično ponudbo kraja, saj bi jim pomagal razvijati nove ideje in razmišljati bolj celostno.

S pomočjo raziskovanja preteklosti in zbiranja krajevnih posebnosti je turistično promocijo pripravila Drežnica; 1994/95 je tam deloval študijski krožek v organizaciji Agencije Tolminska in pripravil knjižico Drežnica, ali te poznam, v kateri je svojim (bodočim) gostom predstavil preteklost in posebnosti, med njimi tudi nekaj receptov krajevnih jedi. Za knjižico sicer velja podobno kot za zgoraj omenjene monografske predstavitve krajev, le da je gradivo zapisano bolj racionalno, z mislijo na turiste. Krožek je poskrbel tudi za promocijo in ureditev vasi, da

bi tako pritegnili obiskovalce. Agencija Tolminska je nato podobne študijske krožke organizirala v Tolminu (naredili so fotokopirano knjižico s kuharskimi recepti z naslovom Tipične tolminske jedi) in Baški grapi.

Nekateri krožki so obudili šege ali delovne spretnosti na turističnih prireditvah. Center za socialno delo Radlje ob Dravi je tovrstno naravnane krožke s pomočjo občinskih oblasti vključil v Dneve doživetij, ki jih v okviru čezmejnega sodelovanja prirejajo v projektu Phare. Leta 1998 so pripravili vsaj dvajset lokacij; izdelali so flos, kuhali oglje, klali šinkeljne, predli, izdelovali vrvi, ročno žagali deske, tesali korito, kovali, se igrali otroške igre itd.

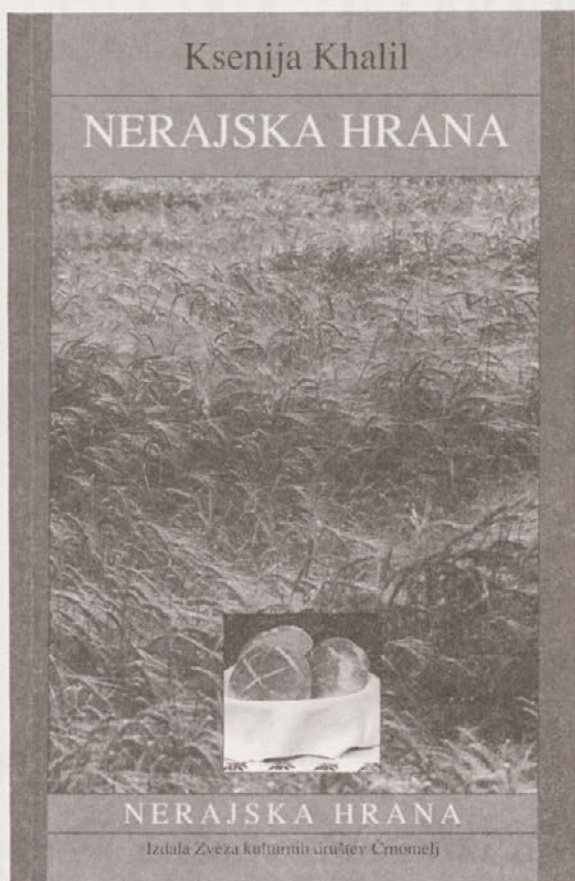
Ohranjanje dediščine je bila vsebina več krožkov, zlasti v Prekmurju, kjer so snovali celo naftni muzej (ZKO Lendava, več let do 2000). K temu lahko prištejemo tudi obujanje nekdanjih ročnih spretnosti, kar so zaključili z razstavo izdelkov članov krožka in starih predmetov. Posebno zanimivi so študijski krožki LU Murska Sobota, ki učijo uporabljati dediščino v sedanem načinu življenja, na primer: Dediščina moje babice in moja ustvarjalnost, 2000. Prav izvirna je ideja ŠK Lipačke iz Črenšovcev. Napisali in odigrali so lutkovno predstavo za otroke o gostovanju, da bi najmlajšim predstavili kulturno dediščino Prekmurja.

Vseslovensko gibanje študijskih krožkov etnologije kot stroke skoraj ne pozna

V študijskih krožkih je veliko idej, etnologije kot posebne stroke pa zelo malo. Krožkarji se ukvarjajo s temami, ki so etnologom blizu, ne da bi etnologijo omenili, in le izjemoma si pomagajo s strokovno literaturo. In vendar so mentorji fakultetno izobraženi ljudje. Ali nam, etnologom, to kaj pove?

Obstajajo seveda tudi izjeme. Študijski krožek pod vodstvom mentorice Ksenije Khalil je za strokovno vodenje zaprosil kolegici Marinko Dražumerič in Marijo Makarovič. Primer jasno pokaže, v čem se razlikuje izdelek, če krožek deluje ob pomoči strokovnjakov: Prehrana v Velikem Nerajcu, Zavod za izobraževanje in kulturo Črnomelj, 1998. Leto kasneje je mentorica krožka Ksenija Khalil izdala knjigo Nerajska prehrana, ki je zelo dober prispevek k etnološkim raziskavam prehrane na Slovenskem.

Dejstvo, da se ob dvajset in več krožkih letno z etnološko vsebino niti eden ne imenuje etnološki ali kako drugače ne izpostavi stroke, ki bi mu največ lahko pomagala pri delu, nam pove, da etnologija preprosto ni v zavesti Slovencev. Čeprav so mentorji seznanjeni s poročili ACS, ki vsako leto izpostavljajo etnološke krožke kot nekaj posebnega, ni videti, da bi to vplivalo na njihovo delo. Etnologi bi morali stroko promovirati, ker jo najbolj poznamo. Tako bi se z ljubitelji srečali na področju, ki ga imamo oboji radi – pri značilnostih in posebnostih naše kulture.

Animiranje za etnologijo

Povedala bi rada zgodbo svojega študijskega krožka. Odkrijmo svojo deželo pri Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Kranju. Člane sem štiri leta zapored zapletala v etnologijo, pa so si vedno raje izbirali predavanja iz umetnostne zgodovine in zgodovine. Šele peto leto, ko ni bilo druge izbire, so poslušali predavanja (z diapozitivi!, s predmeti, z razstavljenimi literaturo) o različnih šegah, ljudskem stavbarstvu, zdravilstvu, umetnosti, lončarstvu in tudi sami zbirali podatke o nekdanjem materialnem, duhovnem in socialnem življenju v vaši Stražišče v okolici Kranja. Pri delu so uživali in mi izrekli priznanje, da jim je všeč, ker so izvedeli veliko novega. Zakaj so se je otepali prej? Ker so etnološke teme v primerjavi z umetnostno zgodovinskimi na videz manj eksotične – kmečko stavbarstvo proti stilnemu stavbarstvu cerkva, gradov in mest, brezimni nešolani ljudski ustvarjalci proti imenom svetovno znanih umetnikov itd. Pa tudi zato, ker je imel dr. Cene Avguštin številne diapozitive in je znal izvrstno pripovedovati. Jaz sem si diapozitive in spretnost predavanja šele pridobivala. Ker nisem odnehala s predstavljanjem etnologije, pa sem na koncu odkrila tudi, da so jo zapostavljali, ker so o njej zelo malo vedeli, z umetnostno zgodovino pa so se spoznali na potovanjih, v televizijskih oddajah in iz številnih lepih knjig. Izvirni greh mojih težav in kompromisov je bil v tem, da sem se strinjala, da bom vodila skupino, ki se je želela ukvarjati z umetnostno zgodovino, pa ni našla mentorja. Z etnologijo sem torej seznanjala ljudi, ki jim ni bila blizu.

Vse drugače, verjamem, je z mentorji in člani t. i. etnoloških krožkov. Ti gojijo ljubezen do domačega kraja, njegovih značilnosti in posebnosti, preveva jih nostalgija za kmečkim načinom življenja v preteklosti in vsega, kar je z njim povezano. To jih opredeljuje, pogosto tu iščejo sebe in tudi identiteto svojega kraja. Predstavljanje etnologije in njenih strokovnih metod takšnim ljudem bogati tudi predavatelje.

Predstavitve etnologije mentorjem in članom študijskih krožkov

ACS je pravzaprav s tem že začel. Pred nekaj leti je povabil dr. Marijo Makarovič, ki je mentorjem ŠK predavala o življenjskih zgodbah in o tem, kako jih zapisovati. Takšna predstavitev etnologije se zdi najboljša, zato bi se morali dogovoriti za to obliko. Tako bi mentorjem ŠK, ki jim je tematika zanimiva, pomagali pri njihovem delu. Vendar so takšna predavanja lahko največ dvakrat letno. Hitrih rezultatov pri takšnem tempu ne moremo pričakovati. Morali bi se dogovoriti za več predavanj in delavnic, za več terminov in izdelati dober načrt njihovih vsebin. Podobna je bila akcija Etnologija v šoli, v organizaciji Slovenskega etnološkega društva pred nekaj leti. Glede na dosedanje delo mentorjev ŠK bi bilo treba poleg splošne predstavitve stroke (institucija, etnološke publikacije in periodika, dosegljivost na internetu ipd.) poseči po temah iz metodologije in metodike v povezavi s temami – kmečko gospodarstvo, obrti, prehrana, šege, ustno slovstvo, ohranjanje dediščine in njena uporabnost za sedanjí rod. Znanje pač, ki jim bo pomagalo pri njihovem delu, namesto da ponovno odkrivajo Ameriko.

Še bolj pomembno kot posredovanje strokovnega znanja množici mentorjev z različnimi zanimanji se mi zdi animiranje, da bi iskali strokovno znanje tam, kjer ga je največ. Animiranje pravim, ker smo Slovenci pač takšni, da nam je težko stopiti do koga in ga prositi za uslugo. Sistematično se je treba truditi, da bi se navadili poiskati pomoč pri etnologih. Najprej bi morali razčistiti, ali smo si delavci v muzejih in zavodih pripravljeni vzeti čas za nekoga, ki pride po strokovno nasvet? Menim, da je to poklicna dolžnost muzealcev. Stroko bi lahko enkrat na leto predstavili v Noviškah, glasilu ACS: etnološke institucije, publikacije in periodiko, naše strani na internetu, naslove elektronske pošte ... s povabilom mentorjem in članom ŠK, naj pridejo k nam. Tudi etnologi jih lahko poiščemo v našem okolju, saj vsak krožek pripravi vsaj eno javno predstavitev svojega dela. Tako bi se z mentorji in organizacijami, ki imajo etnološke ŠK, tesneje povezali in sodelovanje bi steklo. Sčasoma se jim bo zdelo povsem samoumevno, da najprej poiščejo strokovno literaturo, torej sad našega truda. Ljubitelji bodo tako dobili orodje za delo, mi pa široko podporo, ob kateri bo tudi lažje delati. Etnologija bo Slovencem prišla v zavest le, če jo bo sprejel najširši krog ljubiteljev, ki bo širil vedenje o njej in ljubezen do stroke. Peščica profesionalcev ne zadostuje.

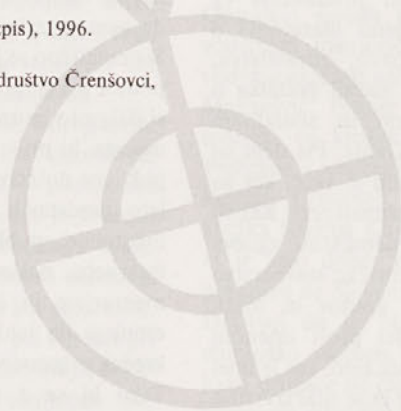
Seveda obstaja še ena pot vključitve etnologov v gibanje ŠK – mentorstvo posameznih krožkov. SED lahko postane eden izmed organizatorjev in oblikuje svoj

program študijskih krožkov. Nekaj etnologov že ima licence, marsikdo si jo lahko še pridobi. Treba pa je reči, da je v vsak krožek vloženega toliko truda, da je mentorstvo pogojeno z veseljem in zanimanjem posameznika za takšno delo. Morda bi lahko celo organizirali krožek za mentorje in vodje krožkov, da bi se spoznali z etnologijo?

Čez čas bo etnologija globlje v zavesti Slovencev, kot je zdaj. Naša veda je razmeroma mlada, čeprav ima stare korenine. Promocija, če ni povezana z velikimi sredstvi, pač počasi napreduje. Prepričana pa sem, da bi se morali etnologi in tudi nedavno preimenovani antropologi bolj zavedati pomena naših dejanj za stroko in vpliva (ne)popularnosti naše stroke na nas in zlasti na možnosti za delo. Predstavljanje etnologije bi moralo biti zelo dobro, zavestno in načrtno. Študijski krožki so odlična priložnost za to.

Viri in literatura:

- ANALIZA delovanja študijskih krožkov v šolskem letu 1997/1998. ACS (računalniški izpis), Ljubljana 1999.
- ANALIZA delovanja študijskih krožkov v šolskem letu 1998/1999. ACS (računalniški izpis), Ljubljana 1999.
- ANALIZA delovanja študijskih krožkov v šolskem letu 1999/2000. ACS (računalniški izpis), Ljubljana 2000.
- ČIPKA kot okras; Ravne na Koroškem (zloženka ob razstavi), 1996.
- DREŽNICA, ali te poznam. Drežnica 1995.
- KHALIL, Ksenija 1999: Nerajska prehrana. Ljubljana.
- KOMEN skozi čas in običaje. Komen 1996.
- MOJ kraj Šentanel. (videokaseta), 1998.
- OB PRAZNIKI pri nas doma. Radovljica (računalniški izpis), 1997.
- ODKRIVAJMO svoj kraj, Sak an tintin. Sv. Anton (računalniški izpis), 1995.
- PEROVIČ Mirjam, Marta BERGINČ, Ema ŠTIH, 1994: Tipične tolminske jedi. Tolmin (rokopis).
- PONKOVSKA miza ob petkih in svetkih. Ponikva pri Žalcu (publikacija in videokaseta), 1999.
- REMŠNIK, naš kraj. Remšnik (računalniški izpis), 1996.
- SKRILJE in Skriljani. (videokaseta), 1998.
- Z VEZENINO bogatimo svoj dom. Kulturno društvo Črenšovci, 1997.

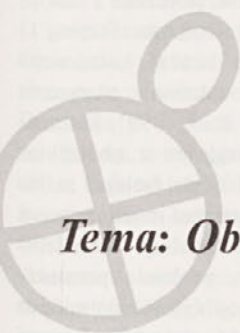

MUZEJSKA POLETNA DELAVNICA ROGATEC 2001

20.- 24. avgust 2001

*Teme: konservatorstvo,
oblačilni videz, pletarska obrt*

Prijave in informacije: Tanja Rozenbergar Šega
Muzej novejšje zgodovine Celje
tel.: 03 428 64 15, e-mail: tanja.rozenbergar@guest.arnes.si

Tema: Obrti v Slovenski Bistrici

POLETNA DELAVNICA SLOVENSKA BISTRICA

1.- 6. julij 2001

Št. udeležencev: 6

Prijave: Tanja Hohnec
Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje,
tel.: 03 426 03 12, e-mail: thohnec@hotmail.com

DEDIŠČINA ZA PRIHODNOST

*etnološka
raziskovalna delavnica
Kozjansko 2001*

1. - 14. julij 2001

Raziskovalne teme in mentorji:

I. DUHOVNA KULTURA KOZJANSKEGA

Mentor: dr. Mirjam Mencej, asistentka,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo

II. RELIGIOZNO ŽIVLJENJE IN ROMANJA NA KOZJANSKEM

Mentor: Boštjan Kravanja, mladi raziskovalec,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo

III. PREHRANA IN GOSTINSTVO NA KOZJANSKEM

Mentor: Peter Simonič, asistent,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo

IV. NAČRTOVANJE RAZVOJA PODEŽELJA

Mentor: mag. Tadeja Primožič, asistentka,
Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo

TURIZEM V ETNOLOŠKEM KONSERVATORSTVU

V prispevku avtorica na nekaterih konkretnih primerih predstavlja vlogo kulturnega spomenika v turistični ponudbi, pri čemer opozarja na zakonodajno problematiko dveh različnih ministrskih kabinetov. Avtorica ugotavlja nekatere pomanj-

kljivosti ter hkrati poudarja njuno nujno povezavo in sodelovanje za dokončno uspešno predstavitev in trženje dragocene kulturne dediščine.

Slovenska etnologija je posegala na področje turizma že v šestdesetih in sedemdesetih letih tega stoletja s prispevki dr. Borisa Kuharja, Jerneja Šušteršiča, Anke Novak in, največ, dr. Janeza Bogataja. Na temo turističnih kmetij, obravnavanih z etnološkega vidika, so bile na oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani do srede devetdesetih let izdelane le tri diplomske naloge in do danes nekoliko več seminarjskih nalog. S turizmom na podeželju se pretežno ukvarjajo agronomi, gostinci in ekonomisti, na navedenih strokah pa temelji tudi najnovejši Pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih, dodatek zakona o gostinstvu (UL RS št. 1/95), ki ga želim tokrat vzeti pod drobnogled.

S kulturno dediščino v turizmu, obravnavano z etnološkega vidika, se sistematično ukvarjam že vrsto let. Tako kot v devetdesetih, tudi ob dandanašnjem vsakodnevnem srečevanju s podeželjem in vedno bolj s turizmom, čarobno besedo in "rešilno bilko" številnih kmetov, ugotavljam, da so možnosti, ki jih nudi etnološka veda, še vedno premalo izkoriščene. Tokrat imam v mislih področje etnološkega konservatorstva, natančneje tiste kulturne spomenike, ki po obnovi "in situ" izgubijo svojo primarno funkcijo in s

prilagojeno namembnostjo poskušajo služiti sodobnosti, na primer, postati turistična kmetija oziroma kmetija odprtih vrat ali vinotoč. Pri tem naleti lastnik na številne težave, povezane z zakoni s področja konzervatorstva in turizma. Stavba, ki ima strokovno ovrednoten značaj kulturnega spomenika, je varovana z zakonom o varstvu kulturne dediščine (UL RS št. 7/1999), kulturni spomenik pa je uradno razglašen z občinskim odlokom. Ob prenovi s turistično vsebino in ob oblikovanju projekta prenove pa mora povsem zadostiti Pravilniku o minimalnih tehničnih pogojih, ki se nanašajo na poslovne prostore, opremo in naprave, ter o pogojih glede minimalnih storitev v posameznih vrstah gostinskih obratov, pri sobodajalcih in na kmetijah (UL RS št. 23/1996), v nadaljevanju Pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih. Tu so seveda še mnogi drugi zadržki ob pridobivanju uporabnega dovoljenja: zdravstveni, požarni in drugi tehnični pogoji. Lastnik je vsekakor dvakrat kaznovan. Praksa doslej kaže, da mora "popuščati" etnološka konservatorska stroka, če želi, da spomenik vendarle dobi funkcijo, v nekaterih primerih zamišljajo tudi zdravstvene inšpekcije, vendar je to slaba, subjektivna in predvsem nezakonita tolažba. Sedovska domačija v Strtenici št. 21 v občini Šmarje pri Jelšah predstavlja svojevrsten fenomen reševanja bogate arhitekturne dediščine v sodobnosti. Leta 1998 z občinskim odlokom občine Šmarje pri Jelšah razglašen kulturni spomenik (UL RS št. 58/1998) je predlagan za kulturni spomenik državnega pomena. Zapuščena domačija je ob konservatorskem odkritju leta 1996 kazala bolj klavarno podobo. Zaenkrat tudi ni upanja na ponovno vzpostavitev primarne kmetijske dejavnosti, saj so jo podedovali daljni sorodniki z lastno, dovolj veliko kmetijo, čeprav te misli ne gre povsem zavreči. Izziv torej, kako po konservatorskih načelih obnoviti ter v sozvočju muzejske predstavitve oblikovati turistično ponudbo z razpoznavnostjo domačije velikega kmeta in obrtnika 19. stoletja.

Sedovska domačija leži na zahodnem robu Zibiške doline. Sedem stavb je nanizanih ob južnem vznožju vrha Sedovec, v istoimenskem zaselku

razloženega naselja Strtenica. Do leta 1992 je tu prebivala poslednja stanovalka Jera Rodež, ki je sedaj na preužitku pri dedičih Mužerlinovih v Brezju. Makadamska pot, ki vodi do domačije, se odcepi od križišča poti za Šmarje pri Jelšah, Sv. Štefan in Zibiko. Sodeč po pisnih virih¹ je mimo domačije v 19. stol. vodila glavna trgovska pot iz Šmarja pri Jelšah v Zibiško dolino. To potrjujejo tudi stavbe ob poti, ki se vsebinsko navezujejo na funkcijo trgovanja in tudi potreb na kmetiji. V širšem časovnem razponu 19. stol. z znanimi datacijami je bilo postavljenih sedem stavb v smeri sever-jug:

- kovačija (1826),
- gostilna (dvoje datacij 1855, 1866),
- hiša (datacija ni znana, vris v franciscejskem katastru z reambulacijo 1840),
- kapelica (1846),
- hlev s pokritim vodnjakom (1877),
- manjši hlev s prizidanimi svinjaki (datacija ni znana, vris v franciscejskem katastru z reambulacijo 1840),
- gospodarsko poslopje (1828, 1831).

Ohranjeno je tudi stavbišče nekdanje zidanice v vinogradu na vzhodnem pobočju domačije.

Domačija je v celoti ohranjena z vsem pripadajočim zemljiščem, torej gre za domačijo oziroma kmetijo v celku, ki je od leta 1879, o čemer priča seznam parcel v franciscejskem katastru, do danes ostala nespremenjena. Odlikujejo jo številni detajli: kamniti portali z vklesanimi letnicami in inicialkami, kamnite okenske obrobe (peščenjak so lomili v lastnem kamnolomu za kovačijo na vzhodnem pobočju Sedovca), bogato členjena fasada s sončno uro na gostilni, v celoti ohranjena hiša s črno kuhinjo in opremo ipd. Prvotno slamnato kritino je od začetka 20. stoletja do danes postopoma zamenjala cementna ali opečna. Sedovška domačija se je vedno dedovala po ženski liniji. Kot kažejo inicialke na portalih, je tod najprej gospodaril Pilkov rod, kot smo lahko razbrali iz matičnih knjig, pa moških potomcev ni bilo, tako da je domačija prešla v roke Novakovih, nato Rodeževih in, kot že rečeno, leta 1988 Mužerlinovih. Sedovski domačiji je očitno namenjena drugačna, nekmetijska usoda. Konservatorski program predvideva obnovo skladno z muzejsko, galerijsko in turistično ponudbo z možnostjo organiziranja nekaterih prireditev, pri čemer bi nujno morali pritegniti k sodelovanju druge službe, saj menim, da je zaloga celovite ponudbe (kolikor jo pač želimo bogatiti) na domačiji za eno družino prevelik. Sicer bo čas prinesel marsikatero novo odločitev.

Leta 1998 je Območna enota JZVKD Celje v sklopu kulturnovarstvenih akcij s sofinanciranjem Ministrstva za kulturo in občine Šmarje pri Jelšah pričela obnavljati posamezne objekte; najprej kovačije, nato gospodarskega poslopja z novo namembnostjo – vinotočem. Omeniti moram, da imajo Mužerlinovi v Brezju zidanico (prav tako razglašen kulturni spomenik) z vinogradi in lastnim stekleničenjem, odtod ideja in želja lastnika po ureditvi vinske kleti in dodatni kulinarčni ponudbi. Ker je najstrožje varovano ožje domačijsko jedro z vplivnim območjem vseh pripadajočih parcel, je bila zadrega, kako oblikovati turistično ponudbo, ne da bi pri tem s posegi

preoblikovali spomenik, toliko večja. Arhitekt je konservatorski jezik prevedel v projektno zasnovo ureditve vinotoča, pri čemer je moral upoštevati Pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih. Tlorisna zasnova je ostala nespremenjena: v nekdanji kašči bo urejen prostor za pripravo hrane, v podu in prešnici pa za goste. Gospodarsko poslopje ima v desnem delu pripojen dvojni kozolec, ki bo omogočal ureditev prostora za goste na prostem. Urediti je bilo treba vodovodno in električno napeljavo s priključki, strop prilagoditi višini 2,40 m, ustrezno tlakovati pohodno površino (peščenjak), urediti sanitarije skladno s 33. členom navedenega Pravilnika, pri vsem tem pa dobrohotno sprejeti navodilo 65. člena, ki določa, da morajo biti "zunanja ureditev, prostori in oprema kmetije prilagojeni krajevnim arhitekturnim značilnostim in avtentični okolju."²

Vse to in še več bogato razkazujejo številni etnološki kulturni spomeniki: npr. Cejkova domačija v Gočah (OE Gorica), kjer se prav tako predvideva ureditev vinotoča, Miklavževa hiša v Mislinji (OE Maribor), ki je obnovljena za potrebe kmetije odprtih vrat, Markežičeva hiša v Pregari (OE Piran), ki ji je namenjena funkcija osmice, in še veliko podobnih primerov.

Cejkova domačija v Gočah (OE Gorica) zaradi značilne vipavske tlorisne zasnove v prvotni obliki črke L in z zaprtim dvoriščem v vsem omogoča obratovanje vinotoča, zlasti prostorsko, vendar brez težav tudi tu ni šlo. Danes obnovljen kulturni spomenik je "model tipične goške domačije iz 19. stol., kjer so predstavljeni naslednji prostori. Bivalni del: kuhinja z ognjiščem, veža, musož, soba ter gospodarski del: klet, faladur, klenica, vodnjak, dvorišče."³ Predstavlja torej združitev tistega, kar na podeželju ekonomisti najbolj želijo tržiti: arhitekturo, številne kamnoseške detajle, ponudbo, notranjo opremo in tudi "domačo izbo", kot pravi 71. člen omenjenega Pravilnika.

Miklavževa domačija v Mislinji na Pohorju predstavlja samotno gručasto kmetijo z ohranjeno leseno vrhletno hišo iz leta 1843. Čeprav so ostale domačijske stavbe mlajšega izvora, pa avtentičnosti lokacije in podobe stare hiše ne motijo. Na severni strani jo zapira gozd, na zahodni strani jo slikovito dopolnjuje sadovnjak s čebelnjakom, na vzhodni strani pa ograjen cvetlični vrt. Eno izmed posebnosti sicer lesene konstrukcije je mogočno, kamnito dvoravno stopnišče. Dragocena je tudi ohranjenost opreme (kosi pohištva) in številnih drobnih detajlov, kot je npr. stensko okrasje (slike, fotografije, drobni uporabni predmeti), tako da Miklavževa hiša predstavlja idealno združitev nepremične in premične dediščine z nadgradnjo v turistični ponudbi. Hiša naj bi v prihodnje služila dejavnosti kmetije odprtih vrat oziroma izletniške kmetije. Temu ustrezno so opremili kuhinjo in uredili sanitarije. Velika in mala hiša ter štiblc so namenjeni gostom in opremljeni z novim pohištvo, izdelanim po

1 Franciscejski kataster 1825, reambulirano 1840, pisni del 1879.
2 UL RS št. 23/1996, 1850.

3 A. ŠČUKOV, V. Goče, Po poteh ljudskega stavbarstva Slovenije, 1994, 32.

ohranjenih starih vzorcih. Dokler bo kmetija sprejemala do petdeset gostov (več bi bilo nesmiselno), bo lahko obratovala brez večjih težav. Sicer počakajmo, da prvi kulturni spomenik dobi obratovalno dovoljenje. Problem javnih prostorov oziroma kulturnih spomenikov je tudi ureditev parkirišč in označevanje, ki mora biti usklajeno s Pravilnikom o označevanju kulturnih spomenikov iz leta 1981 (v pripravi nov pravilnik) in skladno s 4. členom Pravilnika o minimalnih tehničnih pogojih. Tu je seveda še problematika varnostnih ukrepov (snegolovi, žlebovi, pohodne površine ipd.) in še bi lahko naštevali. Zahtevnejši so tisti kulturni spomeniki, ki lahko sprejmejo več kot petdeset gostov, saj morajo v tem primeru upoštevati še 25., 26., 27. in 29. člen omenjenega pravilnika, ki natančneje opredeljujejo tako imenovane poslovne prostore za pripravo in strežbo jedi in pijače.

Glede na to, da je Pravilnik o minimalnih tehničnih pogojih podpisal minister za gospodarske dejavnosti v soglasju z ministrom za okolje in prostor in z ministrom za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, sem mnenja, da bi ga moral podpisati tudi minister za kulturo. Tudi sicer je sodelovanje na ravni ministrstev različnih usmeritev nezadostno, npr. med kmetijskim in kulturnim v projektu vinskih cest.

Omenjeni pravilnik bi se moral dopolniti s posebnim členom (še bolje bi problematiko uredili kar s posebnim pravilnikom), ki bi obravnaval oblikovanje turistične dejavnosti na ravni kulturnih spomenikov. Le-ti so najprej predmet obravnave kulturnega ministrstva oziroma posredno Javnega zavoda RS za kulturno dediščino, za obnovo pa so odgovorni pooblaščenici konservatorji, ki so strokovno usposobljeni za način varovanja spomenika. Morda bi z drugačnim vrstnim redom, s podrejanjem gostinske zakonodaje Zakonu o varstvu kulturne dediščine, manj kompromisno, predvsem pa bolj življenjsko rešili prenekateri etnološki spomenik.

Prepričana sem, da želimo oblikovati sožitje dragega kulturnega spomenika in drugačnega načina življenja ter oblikovati in doživeti novo, predvsem dragoceno turistično izkušnjo.

Literatura in viri:

- HOHNEC, Tanja 1999: Obnova Sedovške domačije. Strtenica 21 (konservatorski program), ZVNKD Celje.
 MEDVED, Lilijana 1990: Konservatorski program Mislinja 289, p.d. Miklavž, ZVNKD Maribor.
 PRAVILNIK o minimalnih tehničnih pogojih, UL RS št. 23/1996

Strokovni članek/1.04

Andrejka Ščukovt

EVIDENTIRANJE, INVENTARIZIRANJE IN REVIZIJA ETNOLOŠKE DEDIŠČINE OZ. ETNOLOŠKA STAVBNA DEDIŠČINA V OBČINI IDRİJA

V prispevku predstavljam delo etnologa konservatorja pri varovanju nepremične kulturne (etnološke) dediščine, in sicer evidentiranje (etnološke) dediščine, pregled le-te na določenem območju in izdelavo inventarja. Inventar dediščine so obdelani evidentirani (etnološki) objekti ter naselbinska območja, ki imajo po izdelanih kriterijih vrednotenja status dediščine ali spomenika. Po pomenu razvrščamo dediščino na več stopenj.

Evidentirano dediščino je treba obdelati tudi do stopnje celovite topografije, če je le možno v kulturno geografsko zaključeni celoti.

Evidentirani in inventarizirani objekti so zato t. i. vademekum – temelj za nadaljnje delo etnologa konservatorja na Zavodu za varstvo kulturne dediščine.

*Že izdelani inventarji nepremičnine kulturne dediščine v občini Idrija
Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica*

Na novogoriškem Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine, kjer sem zaposlena, so se konservatorji že v sedemdesetih letih sistematično lotili izdelave inventarja dediščine. Tako so pregledali in zavarovali nepremično kulturno dediščino v vseh sedmih občinah, ki so spadale pod varstvo zavoda. Rezultat njihovega dela so t. i. spomeniškovarstveni elaborati za prostorske plane takratnih občin.¹

Prvi temeljni pregled etnološke dediščine v občini Idrija je leta 1976 (takrat je občina obsegala idrijsko in cerkljansko območje) za novogoriški zavod opravil dr. Ivan Sedej, ob pomoči Pavla Medveščka, ki je delal kot etnolog konservator na novogoriškem zavodu. Izdelan je bil elaborat Etnološki spomeniki na območju skupščine občine Idrija. Poleg osnutka odloka o spomeniškem redu je vseboval tekstualni opis, kategorijo in varstveni režim za vsak spomenik oz. objekt ali območje. Na začetku osemdesetih let, ko so na zavodu zaposlili prve izšolane etnologe, se je evidenca ljudskega stavbarstva še dopolnjevala. Nanovo so evidentirali in inventarizirali še mnoge etnološke objekte; to velja tako za občino Idrija kot tudi za vse ostale občine, ki spadajo pod varstvo zavoda. Nove evidence so nastale tudi po letu 1981, v

¹ Na novogoriškem ZVNKD so bile v celoti izdelane topografije nepremične kulturne dediščine od leta 1980 do leta 1987.

luči novega Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine. Ta je objekte ločeval na kulturno dediščino in kulturne spomenike. Že leta 1980 so bile za občino Idrija izdelane strokovne osnove za izdelavo planskih in prostorskih dokumentov oziroma t. i. spomeniško-varstveni elaborat za prostorski plan občine Idrija,² v katerem ima vsak objekt svoj evidenčni list s triindvajsetimi rubrikami (pomembnejše so ime, lastništvo, opis, stanje, spomeniška oznaka, varstveni režim, način varovanja, stopnja zaščite). Na osnovi tega inventarja so bile nato leta 1984 izdelane Strokovne osnove za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter območij v občini Idrija.³ S tako stopnjo zaščite so bili spomeniki varni pred samovoljnimi posegi.

Pregled stanja etnološke dediščine v občini Idrija

Pobuda za revizijo oz. pregled stanja nepremične kulturne dediščine, tako tudi etnološke, je prišla iz občine Idrija oziroma njene upravne enote. Za posege na spomenikih izdajamo kulturnovarstvene pogoje in končna soglasja, za objekte kulturne dediščine pa mnenje, ki je ali pa tudi ni obvezujoče v končnem projektu.

Revizija je nastala zaradi potreb vključevanja kulturne dediščine v posamezne sklope prostorskih sestavin dolgoročnih in srednjeročnih planskih aktov občine v luči nove zakonodaje.⁴

Skozi ves postopek, od evidentiranja do upravljanja z dediščino, bi sicer morali na zavodih pristojni konservatorji opravljati nadzor in beležiti podatke o stanju na dediščini,⁵ vendar je zaradi raznovrstnih opravil, za katere je zadolžen (etnolog) konservator (od dokumentiranja, spoznavanja dediščine, vrednotenja, pravnega varovanja, vključevanja dediščine v planske dokumente do ukrepov za vzdrževanje in izboljšanje stanja dediščine - t. i. konservatorske akcije ter popularizacije itd.), nadzor nad dediščino le občasen.⁶

Svet sodobnega človeka se naglo spreminja. Glede na to, da je od osnovne topografije preteklo že dobrih dvajset let, smo predvidevali, da se je medtem na dediščini marsikaj spremenilo. Žal so ljudje prav v tem obdobju zavračali vse, kar je staro, adaptirali in ponovno gradili. Objekte so gradbeno in oblikovno spreminjali, tudi pod tujimi vplivi in tudi zaradi tipskih projektov. Spremembe na dediščini se zato kažejo predvsem v gabaritih, naklonu strehe in kritini, povečavi okenskih odprtih in odstranitvi kamnitih elementov

(portalov, okvirjev).

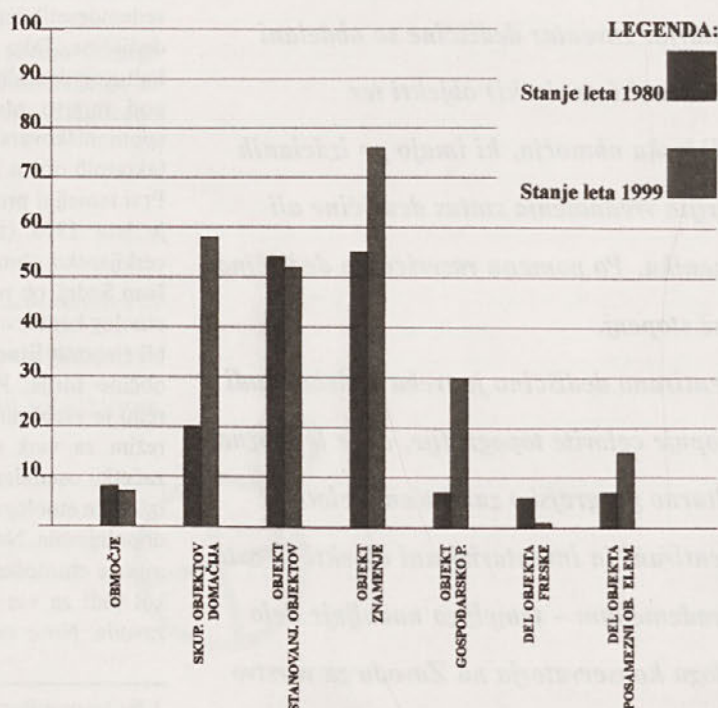
Revizijo etnološke stavbne dediščine sem opravljala ob rednem delu, ki ima seveda prednost, ker je vezano na roke, določene v upravnih postopkih. Terensko delo sem opravljala od pomladi leta 1998 do jeseni leta 1999. Na terenu so mi bili v veliko pomoč lokalni poznavalci terena, zlasti domačini, ki so me usmerjali k "starim hišam". Sprva je bil namen terenskega dela le revizija že evidentirane etnološke dediščine in spomenikov oziroma ugotoviti stanje že zavarovanih enot. Izkazalo pa se je, da je pri nekaterih že evidentiranih in zavarovanih enotah prišlo do sprememb ali celo uničenja, nekatere objekte pa je bilo treba ponovno evidentirati oziroma inventarizirati in zavarovati.

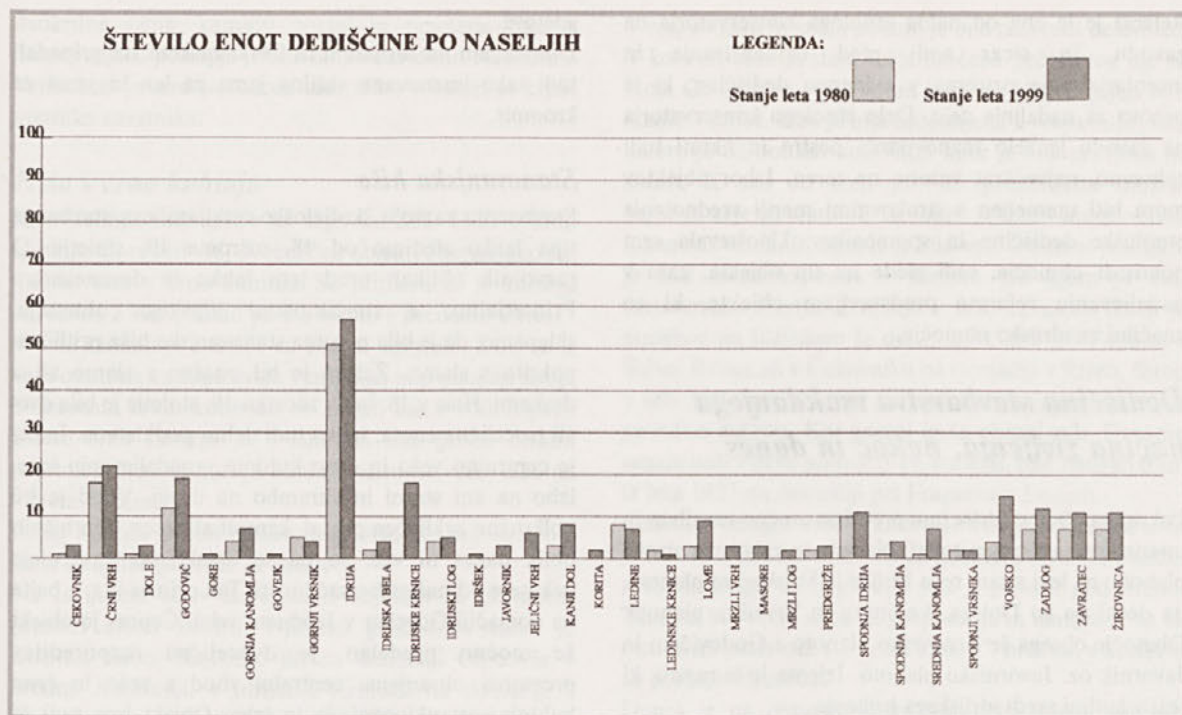
Tako sem ob kapilarnem prečesavanju terena dodatno evidentirala nove enote. Ob zaključku terenskega dela se je pokazalo, da je etnoloških objektov več, kot jih je bilo leta 1980, kar na objektih vsakdanjega življenja po logiki časovnega razpona dobrih dvajset let, razvoja ter sprememb sprva nisem pričakovala. Ob zaključku terenskega dela sem izdelala statistiko inventarizirane in zavarovane etnološke dediščine leta 1980 v primerjavi z današnjim stanjem⁷ v dveh tabelah.

V prvi tabeli je prikazano stanje inventariziranih in zavarovanih enot etnološke dediščine leta 1980 v primerjavi z enotami leta 1999. Iz tabele ugotovimo, da se je zmanjšalo število enot zavarovanih naselbinskih območij⁸ in da naglo propadajo freske, povečalo pa se je število evidentiranih posamičnih etnoloških objektov na račun znamenj in gospodarskih objektov kot tudi domačij. Pojasnim naj še, da sem prav vsa evidentirana znamenja uvrstila v seznam dediščine.

V drugi tabeli sem primerjala enote leta 1980 in leta 1999, evidentirane po posamičnih naseljih. Ta tabela

ŠTEVILO ENOT EVIDENTIRANE DEDIŠČINE

pokaže, da leta 1980 kar v štirih naseljih ni bilo zavarovane niti ene enote etnološke dediščine. Nanovo je bila evidentirana etnološka stavbna dediščina na območju Kanjega dola, Javornika, Mrzlega vrha, Masor, Idrijskih Krnic, Kanomlje in tudi Vojskega.

Pripomnim naj še, da je marsikateri starejši (19. stoletje), adaptiran objekt ohranil tradicionalno notranjo zasnovo prostorov (v pritličju vežo, kuhinjo, izbo, kamrco in shrambo; v nadstropju sobe in pod streho celo t. i. rauf kamro). Vendar pa ohranjeni tloris še ne pomeni, da objekt zavarujemo.

Vsekakor se moramo zavedati, da je ločevanje pomembnih od manj pomembnih objektov, območij in pojavov odgovorno in strokovno opravilo. Da bi določeni objekti, skupina objektov ali območje sploh postali kulturna dediščina, morajo biti izdelani natančni kriteriji oz. merila vrednotenja dediščine.¹¹ Le dobro poznavanje dediščine pripomore k natančnemu ugotavljanju identitete območja in nato omogoči njeno aplikacijo na naš čas. Dediščina in spomeniki¹² ostajajo tako žive priče tradicij dolgih preteklih obdobij.¹⁰

Podatki o posamični enoti ali območju so zaradi preglednosti izpisani na inventarnem listu. Rubrike so povzete po že uveljavljenemu standardu in delno prilagojene tudi s tistimi, ki so potrebne za vpis v centralni register dediščine. Inventarni list ima 23 rubrik oziroma več sklopov.¹³ Izpisani so samo tisti podatki, ki so v rubriki. Pri manjkajočih podatkih komentar ni natisnjen, zato tudi obrazci niso enaki. Vsakemu inventarnemu listu so priloženi topografska karta v merilu 1 : 5000, zemljiški kataster in fotodokumentacija. Za nekatere enote smo izvedli tudi tehnični posnetek stanja.

Z inventarjem etnološka dediščina v občini Idrija sotako predstavljene revidirane in nanovo evidentirane enote dediščine. *Namen inventarja* je varovanje in ohranjanje etnološke dediščine, in sicer:

- pravno zavarovanje,¹³
- planiranje,

- varstvo na osnovi upravnega postopka,
- vzdrževanje in prezentacijska dela,
- popularizacija,
- usmerjanje v raziskovalno delo.

2 Spomeniškovarstveni elaborat za prostorski plan občine Idrija, Zavod za spomeniško varstvo Nova Gorica, december 1980.

3 Strokovne osnove za razglasitev nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov ter območij in naravnih znamenitosti v občini Idrija. Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica, december 1984.

4 Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana RS (UL RS 7/99).

5 Ugotavljanje stanja ali monitoring dediščine je osnova za določanje stopnje ogroženosti, obsega poškodb, pojavov ali posegov, ki ogrožajo dediščino.

6 Spomeniki so pod stalnim nadzorom.

7 Glej tabeli.

8 V tem primeru sicer le za eno naselbinsko območje; to je območje naselja Zadlog v Zadloški kotlini.

9 Spomenik je vsaka konstrukcija (s pripadajočim zemljiščem, opremo in vsebinami, ki so njen sestavni del), ki jo opredeljuje njen zgodovinski, arhitekturni, umetnostni, znanstveni ali etnološki pomen.

10 Iz preambule Beneške listine.

11 Uporabila sem merila (kriterije), ki jih je izdelal za potrebe etnološkega konservatorstva dr. Vito Hazler. Glej Etnolog 8(59)/1998. Kriterije za izbor objektov in območij za etnološke spomenike državnega pomena pa smo etnologi konservatorji sprejeli novembra leta 1999.

12 V inventarnem listu so tudi nekatere rubrike iz zbirnega registra dediščine. Zbirni register dediščine je jedro informacijskega sistema. Vsebuje osnovne podatke o posamezni enoti nepremične kulturne dediščine in ji določa enotno klasifikacijo. Vodi ga Ministrstvo za kulturo oz. Uprava RS za kulturno dediščino. Pobudo za vpis dediščine lahko da vsaka fizična ali pravna oseba, največkrat pa vpis naredi prav konservator na pristojnem zavodu. Zaradi lažjega prenosa podatkov v zbirni register dediščine so v inventarni list vnesene rubrike iz registra.

13 V luči nove zakonodaje, Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD) - Uradni list RS št. 7/99, 5. člen, je lahko status spomenika državnega ali lokalnega pomena.

Referat je le ena od nalog etnologa konservatorja na zavodu, in sicer sodi med evidentiranje in inventariziranje oziroma v evidenco dediščine, ki je osnova za nadaljnje delo. Delo etnologa konservatorja na zavodu je zelo raznovrstno, pestro in hkrati tudi zahtevno, največkrat vezano na teren. Izbor objektov mora biti utemeljen s strokovnimi merili vrednotenja etnološke dediščine in spomenikov. Upoštevala sem pokritost območja, tudi glede na tip objekta, zato v nadaljevanju referata predstavljam objekte, ki so značilni za idrijsko območje.

Dediščina stavbarstva vsakdanjega načina življenja, nekoč in danes

Pokrajina občine Idrija ima pretežno močno razgiban in intenzivno razčlenjen relief. Nastale so relativno visoke planote: na levi strani reke Idrije je Vojskarska planota, na desni pa so Dolska, Ledinska in Vrsniška planota. Območje obsega še Žrnovrsko planoto z Godovičem in Javornik oz. Javorniško planoto. Izjema je le mesto, ki leži v kotlini sredi idrijskega hribovja.

Poselitev se je izoblikovala in se še danes kaže v okviru treh tipov: kot poselitev samotnih kmetij po pobočjih, poselitev v zaselkih in v manjših gručastih vaseh, ki so razporejene po pobočjih ali po dolinah.

Glede na etnološko regionalizacijo je območje uvrščeno v idrijsko-predalpsko. Prevladuje škofjeloško-cerkljanski stavbni podtip, ki je varianta alpskega tipa. Ta je ohranil identiteto tako v kulturni krajini kot v stavbarstvu.

Etnološka stavbna dediščina na obravnavanem območju je rezultat geografskih danosti, zgodovinskih dogajanj in prilagodljivosti prebivalcev na ta hriboviti svet. Eden od ključnih dejavnikov, ki so vplivali na način življenja ter posredno na gradnjo objektov, pa je bila tudi narava.

Na Idrijskem se pojavlja več tipov dediščine stavbarstva vsakdanjega načina življenja. *Domačija* kot celota obsega *stanovanjske in gospodarske objekte, kmečka hiša* je enoten objekt, posebna kategorija pa je *hiša idrijskega rudarja*. V mestu se pojavljajo še t. i. *prhavzi, rudarski bloki*, kot posebna kategorija socialnih (rudarskih) bivališč. V varovano etnološko dediščino so vključena tudi *znamenja*. Teh je na Idrijskem veliko. V 18. in v 19. stoletju se na objektih t. i. kmečkih fasad pojavijo poslikave oziroma *freske*.

Domačija

Domačije so lahko locirane v zaselku ali v vasi. Večina je samotnih domačij, pogosto so postavljene na pobočja in dominirajo v krajini.

V okviru domačije leži v gruči več samostojnih objektov. Število in velikost le-teh sta bila vedno odvisna od socialnega statusa. Manjše domačije obsegajo v povprečju stanovanjsko hišo, hlev in kozolec. Večji domačiji pripadajo še svinjak, drvarnica, senik, pašva in kašča. Premožnejše domačije so imele tudi hišo za gostove – bajto, ki je bila lahko združena s kaščo. K domačiji je včasih spadal tudi mlin. Marsikatera domačija je imela svojo kovačijo – kot samostojen objekt ali pa je bila v nadstropju preužitkarska hiša, tudi hiša za

gostove.

Domačijam na Idrijskem in Cerkljanskem sta pripadali tudi tako imenovana sušilna jama za lan in jama za krompir.

Stanovanjska hiša

Stavbnemu razvoju škofjeloško-cerkljanskega stavbnega tipa lahko sledimo od 18. oziroma 19. stoletja. O razvojnih oblikah pred tem lahko le domnevamo. Primerjalno, z značilnostmi alpskega območja, sklepamo, da je bila prvotna stanovanjska hiša pritlična, pokrita s slamo. Zatrep je bil opažen s slamo ali z deskami. Hiša v 18. in na začetku 19. stoletja je bila dvo-ali trocelična enota, lahko tudi delno podkletena. Imela je centralno vežo in črno kuhinjo v nadaljevanju le-te, izbo na eni strani in shrambo na drugi. Vhod je bil polkrožno zaključen portal, kamnit ali lesen. Teh hišnih oblik danes ni več, so pa še objekti, ki izpričujejo nekatere od naštetih značilnosti. Tak primer je t. i. bajta na domačiji Govekar v Jeličnem vrhu. Čeprav je objekt že močno predelan, je dvocelična razporeditev prostorov ohranjena: centralni vhod z vežo in črno kuhinjo, ostanki ognjišča in izba. Objekt ima tudi še strmo streho, ki je bila prvotno pokrita s slamo. Drugi tak objekt je v Idrijskih Krnicah na domačiji V Logu. Objekt je pravokotniškega tlorisa, delno podkleten in nadstropen. V pritličje pridemo skozi polkrožno zaključen portal, ki je na zatrepni fasadi. Prostori so tu tradicionalno zasnovani: obokana veža, kuhinja, izba in manjša soba. Iz veže vodijo stopnice v prvotni bivalni del objekta, kjer je troceličen prostor; veža s črno kuhinjo, izba in dve manjši shrambi. Vsi prostori so velbani.

V 19. stoletju se prično na celotnem območju postopoma preoblikovati starejše stavbne zasnove, kar pomeni zvišanje ravni kulture bivanja. Nekateri elementi starejših, prvotnih stavbnih zasnov, ki so predvsem geografsko pogojeni, se še ohranjajo: pravokotniški tloris, strma dvokapna streha, manjša okna. Poveča se tlorisni in višinski gabarit; objekt se torej zviša za eno etažo, kar v zatrepu predstavlja troetažno fasado. V etaži se pojavijo spalnice (izboljšanje bivalnega standarda v primerjavi s starejšo hišo, kjer je bila spalnica kar v izbi). Tipološke značilnosti zunanjsčine objekta so:

- strma dvokapna streha, pokrita s slamo (kasneje se pojavi opečnata kritina ali eternitna);
- ozka in visoka čelna fasada, zatrep je lahko opažen z deskami;
- objekt je lahko delno vkopan oziroma ima klet;
- okna so dvokrilna, večjih dimenzij v obliki pokončnega pravokotnika;
- vhod v objekt je še vedno v centralni osi in najdaljši stranici, opremljen je lahko z lesenim ali kamnitim portalom, na katerem so pogosto vklesane letnica in inicialki gospodarja;
- vhodna vrata so dvokrilna in kasetirana z intarzijo.

Na območju občine Idrija se pojavljajo tudi t. i. kmečki dvorci, katerih osnovne tipološke značilnosti so: visoka, nadstropna hiša; strma in dvokapna streha, včasih tudi na čop, ki se lahko podaljša v hlev; troosno deljen širok zatrep; okenske odprtine v obliki pokončnega pravokotnika z lesenimi okenskimi okvirji, dvojna

dvokrilna okna; kamniti portal in ometana fasada. Stanovanjsko poslopje je bilo lahko okrašeno s freskami. Velikokrat je nad portalom tudi niša, v kateri je kipec svetnika zavetnika.

Hiša s črno kuhinjo

Hiše delimo tudi glede na lego kurišča. Hiša s črno kuhinjo mora biti vsaj dvoceličen objekt: obsega izbo oz. hišo in vežo s črno kuhinjo. So primeri, ko je kuhinja združena z vežo, lahko pa sta ločeni s predelno steno. V črni kuhinji je kurišče za peč in ognjišče. Dim se iz veže oziroma kuhinje dviga v ostrežje, pod obokan strop. V majhnih črnih kuhinjah so kuhali kar v votlini peči. Bistvo črne kuhinje je v tem, da ima glavni bivalni prostor peč, ki se kuri iz kuhinje oziroma veže, tako da v njem ni dima.

Poleg kurišča je bila ponavadi še svinjska peč oziroma kotel za kuhanje krme za prašiče.

Na Idrijskem so v zapuščenih objektih še ohranjeni primeri črnih kuhinj. Njihovo gradbeno stanje je nasploh slabo. Najdemo jih na domačiji Obidovše v Srednji Kanomlji, v Idrijskih Krnicah na domačiji v Podbrdu in na domačiji V Logu ter v Spodnji Kanomlji na domačiji Krkoč. Razmišljati velja o prezentaciji vsaj ene izmed njih.

Kuhinja z zidnim štedilnikom

Črne kuhinje so konec 19. stoletja nadomestili zidani štedilniki (datiran štedilnik na domačiji Furlan, Šajsna Ravan). Z njimi se je uredil odvod dima (zidan dimnik). Kurišče z lastnimi dimovodi je omogočilo tudi višjo raven bivanja. Tudi štedilniških kuhinj je še nekaj ohranjenih. So celo primeri, ko je prostor ostal zakajen (črn), vendar ima že zidan štedilnik. V kuhinji je lahko še vedno svinjski kotel, kurišče za krušno peč in celo ognjišče (domačija Otuše v Masorah ali domačija št. 15 v Žekovniku).

Notranja razporeditev prostorov v stanovanjskem objektu

Stanovanjska hiša iz konca oziroma začetka 19. stoletja je imela naslednje prostore: vežo, kuhinjo (glej črna kuhinja oz. kuhinja s štedilnikom), klet, hišo oziroma izbo, kamro in *prvo nadstropje* ali *ta gorenjo hišo*.

Vhod v vežo je bil skozi kamniti ali leseni portal. Veža je bila večji prostor, saj je prvotno obsegala še črno kuhinjo. V veži je bila ponavadi stopa za ječmen in proso (več ohranjenih primerov, npr. v starem objektu Korita 6). Stopa je okroglo izklesan kamen z vdolbino, ki je položen v tlak. Veža je bila največkrat tlakovana s kamnitimi ploščami. Pogosto je bila po tleh tudi stepena ilovica. Kasneje so jo od kuhinje ločili s predelno steno. Dokler je bila v hiši še črna kuhinja, se je dim valil tudi v vežo. Stopnice (kamnite ali pri manjših objektih lesene) so vodile iz veže v nadstropje ali klet.

Tretjina stanovanjskega objekta je običajno podkletena. Starejše kleti so velbane. V kleti so shranjevali pridelek, npr. krompir, repo in sadje.

V hišo vodijo vrata iz veže. Je največji prostor v objektu.

V njej so jedli in spali, pozimi je bila tam tudi delavnica. V kotu za vrati je stala večja lončena peč, okrog nje pa klop. Ob zidu na vsaki strani je bil na klop pritrjen še t. i. zdič – sedež. Izba je bila opremljena z večjo mizo, nad katero je bil bohkov kot. Klop mize je bila pritrjena na steno. K eni od sten je bila prislonjena omara, najpogosteje ob vratih, ki so vodila iz izbe v manjšo sobo – kamro. Vzidanih omaric je bilo več. Ob steni pod okni je stal mizarski bank – birštat. Na njem je bilo raznovrstno orodje. Življenje v tako opisanih izbah je ponekod na Idrijskem še danes živo, npr. pri Furlanu v Šajsni Ravan ali v Čekovniku na domačiji v Rižeh. Strop v izbi je lesen. V sredi ga podpira močan tram, ki je navadno datiran. Kar precej je še ohranjenih. Datacije segajo tudi v prvo polovico 19. stoletja, npr. datiran tram iz leta 1827 na domačiji pri Francetu v Lomah.

Kamra je manjša soba, v katero se vstopi iz hiše. Ta soba je bila spalnica ter shramba za nekatera živila in obleke. *Prvo nadstropje* ali *ta gorenja hiša* je prostor pod streho. Tam sta bili večja soba za gospodarja in manjša soba za otroke ter ponavadi t. i. "rauf kamra", prostor, v katerem so prekajevali meso.

Danes je na obravnavanem območju veliko starejših stanovanjskih objektov, ki so adaptirani. Spremenjena je predvsem zunanost (povečane okenske odprtine, odstranjen portal, dodan balkon), ohranila pa se je tradicionalna notranja zasnova (razporeditev) prostorov.

Rudarska hiša

Hiša idrijskega rudarja sodi v tip nekmečkih hiš. Od kmečke se loči po tem, da je večnadstropna in večstanovanjska. Z dominantno, zatrepno fasado je orientirana na glavno komunikacijo. Fasado oblikujejo urejene okenske osi (kvadratična okna). Vhod ima po zunanem stopnišču. Strma dvokapna streha je bila prvotno pokrita s škodlami, kasneje z bobrovci in zarezniki. Hiša idrijskega rudarja je opremljena tudi z zaprtim lesenim gankom in dodatnimi lesenimi lopami in drvarnico. Hiša je z vsemi koti in koticami izredno funkcionalna, dodaten prostor so si pridobili s t. i. frčadami oziroma ajkerli. Značilna oblika rudarske hiše se je najverjetneje razvila med 18. in 19. stoletjem.

Hiša je imela osrednjo črno kuhinjo in vežo v sredini ter hišo in kamro na obeh straneh v vsakem stanovanju, torej najmanjšo možno tlorisno površino, ki je nastala iz potrebe po kar najbolj smotrni naselitvi rudarskih družin.

Kletni del je zidan, pritličje in nadstropje pa sta grajena s stavbnim lesom, ki so ga rudarji dobivali po polovični ceni od rudnika. Brunasto konstrukcijo je prekrival omet. Glede na zasnovo je bila verjetno zgrajena po vzoru podobnih idrijskih in cerkljanskih kmečkih hiš (prostor za postavitev, oblikovni elementi) in tudi po tujih vzorih, ki so jih rudarji prinašali predvsem iz nemških dežel.

Kot vzorčen primer je konservatorsko obnovljena in muzejsko predstavljena rudarska hiša v Bazoviški ulici v Idriji.

Prhavzi

V drugi polovici 19. stoletja se je v Idriji število zaposlenih rudarjev izrazito povečalo. Stanovanjska stiska je bila velika in uprava rudnika je bila prisiljena rudarju in njegovi družini priskrbeti dom, zato so določene mestne četrti uredili z enotnim načrtom in s podobnimi stavbami. Nastali so t. i. prhavzi – rudarski bloki oz. rudarska stanovanja. Najprej so jih zgradili leta 1872 na Brusovšah, v neposredni bližini rudnika. Sledila je gradnja na Prejnuti 1882, Lejn štu 1885 in v Cegovnici leta 1890. Leta 1898 so na Brusovšah zgradili nove prhavze. Območje Brusovš (Rudarska ulica) je zato edino kompleksno naselje rudniških blokov v Idriji. Prvotno so bili objekti zgrajeni iz kamna in lesa, kasneje iz opeke. Velikost stanovanja je od 35–50 m². Prhavzi so večinoma enonadstropni in delno podkleteni.

Gospodarski objekti

Pri predstavitvi stavbnega tipa obravnavanega območja nikakor ne smemo prezreti *gospodarskih objektov*. Številni gospodarski objekti se pojavljajo kot samostojne enote, ki so postavljene v gruči v okviru domačije. Tipični objekti so:

- *kozolec* (Pojavlja se kot tip stegnjenega kozolca z več okni ali kot tip dvojnega kozolca – stog. Je lesen in ima strmo dvokapno streho.);
- *hlev* (Včasih je celo večji od stanovanjskega objekta. Pogosto je križno obokan z močnimi zidanimi ali kamnitimi stebri.);
- *klet oz. kašča* (Ima funkcijo shrambe za živila in tudi drugega blaga. Je reprezentančno zidana, saj ima statusni simbol. Pogosto je okrašena s freskami oz. slikarji: dekorativno poslikani šivani robovi, čopi pod napuščem, figuralne in ornamentalne slikarije na stenah.);
- *pajštva* (Sušilnica za sadje je zaradi požarne varnosti ponavadi postavljena nekoliko izven domačije. Je zidana, kvadratnega ali pravokotniškega tlorisa, z dvokapno streho, prvotno pokrito s slamo.);
- *jama za krompir* (Razmeroma malo je ohranjenih. Gre za prostor, izkopen v zemljo, obzidan, manjšega pravokotniškega tlorisa in pokrit z dvokapno ali betonsko strešico. Funkcija jam je bila shranjevanje krompirja in tudi repe. Jame za krompir so imele tiste domačije, ki niso imele kleti.);
- *vodnjaki oz. štirne* za vodo (Malo ohranjenih. Bile so povsod tam, kjer ni talne vode oz. studenčnice. Deževnico so zbirali prek (prvotno lesenih) žlebov v vodnjak. Vodnjaki se pojavljajo kot tip pokritega manjšega objekta, pod katerim je cisterna – zbiralnik za vodo. Zgornji del vsake štirne je zavarovan s kamnito ali betonsko ograjo. Če je štirna kamnita, je prednja stranica večji obdelan kamniti kvader. V nekaterih primerih smo na kamnu zasledili tudi datacije. Na domačiji pri Tomincu v Zadlogu so vklesane letnice in inicialke gospodarjev domačije Tominc. Sledimo jim lahko vse od leta 1791 T P (Tominec Peter). Vodo iz cisterne so vlekli v vedrih s pomočjo (lesenega) vretena.);
- *sušilna jama za lan* (Lanena jama se pojavlja kot eden izmed najmanjših gospodarskih objektov na domačiji.

Opuščati so jih pričeli že v času med obema svetovnima vojnoma, zato jih skoraj ni več. Orlove ekipe Slovenskega etnografskega muzeja so okrog leta 1958 fotodokumentirale dve sušilnici za lan v Kanjem dolu, eno pa v Gorenjih Novakih na Cerkljanskem. Konec devetdesetih pa smo evidentirali le eno sušilnico, in to na domačiji Abrht v Zadlogu. Ta je zidana iz kamna, pravokotniškega tlorisa, s polkrožno (betonsko) streho. V objektu je še deloma ohranjeno kurišče.).

Primer večje in etnološko nasploh zanimive domačije, ki je obsegala večje število gospodarskih objektov, je domačija Šturmovci v Gorenji Kanomlji. Domačija ima večjo stanovanjsko hišo, hlev, kozolec, pajštvo in kaščo oz. klet.

Znamenja

Na območju občine je več kot sedemdeset znamenj. Nastala so iz duhovnih in zlasti verskih vzrokov in spominjajo na pomembne dogodke, zaobljube, prošnje in zahvale. Nekaj znamenj stoji ob starih poteh in označuje smeri. Znamenja so odraz načina življenja določenega obdobja in tudi ustvarjalnosti.

Največ je znamenj v obliki *kapelice* z odprto nišo. Niša je v tem primeru zavarovana s kovinsko ograjo. Lesena *razpela* so znamenja v obliki Križanega. Zavarovana so z dvokapno strešico. Sledijo zidana *slopasa* znamenja. To so kapelice s polkrožno nišo v zgornjem nivoju.

Znamenja so lahko v obliki *niše* na vhodni strani stanovanjske hiše. Še več pa je niš, ki se nahajajo na glavnih fasadah gospodarskih objektov, predvsem na hlevih in celo na stebrih kozolcev. V niši je največkrat kipec sv. Florijana.

Freske

Iz virov vemo, da so na Idrijskem in Cerkljanskem na kmečke objekte pričeli slikati šele v zadnji tretjini 18. stoletja, pod vplivom sosednjega škofjeloškega prostora oz. delavnic ali ljudskega slikarja. Upodobitev na kašči Kendove domačije v Spodnji Idriji, ki je datirana 1790, sodi med starejše datirane poslikave v občini. Vhodna fasada kašče je poslikana s figuralnimi in ornamentalnimi motivi. V tem primeru naj bi šlo za delo ljudskega slikarja iz okolice Škofje Loke.

Iz začetka 19. stoletja je ohranjena poslikava na objektu domačije Šturmovci v Gorenji Kanomlji. Freske so datirane z letnico 1802.

Nekateri ohranjeni primeri izpričujejo, da so se pojavile freske na stanovanjskih objektih že takrat, ko so bili ti objekti še pritlični, na primer na domačiji pri Brnku, v Zavrnatcu 15. Objekt je bil po letu 1887 povečan in zvišan, dodan je bil hlev. Poslikava izpričuje prvotno zasnovo objekta. Sledovi fresk so v pritličju zatrepne in vhodne fasade.

S freskami poslikan objekt na domačiji pri Rupniku, v Zavrnatcu 21, prav tako izpričuje njegovo prvotno zasnov. Predelan je bil v dvajsetih letih 20. stoletja, njegova funkcija je bila spremenjena iz stanovanjske hiše v gospodarski objekt – svinjak.

Freske so pogoste na kaščah. Stenska poslikava (okras) na kaščah govori o pomenu tega objekta; to je shranjevanje živil in tudi drugega blaga. V idrijskem

prostoru je ohranjenih še nekaj kašč s freskami. Ti primeri zaslužijo posebno pozornost (npr. kašča pri Mžinotu v Zavrtaču, v Gorenji Kanomlji na domačiji Ivaniš in v Srednji Kanomlji pri Mohoriču) zaradi značilnosti in tudi redke ohranjenosti.

Na objektih je največkrat poslikan venec pod napuščem, poudarjeni oz. zarisani so šivani robovi, okenski okvirji, narisani so tudi cvetlični motivi, v enem primeru celo sončna ura (Zadlog 26). Kot figuralni motivi se pojavlja motiv Križanega, motiv device Marije in svetniki (sv. Florijan, sv. Anton). Kašči v Gorenji Kanomlji na domačiji Ivaniš in v Srednji Kanomlji na domačiji Mohorič je najverjetneje poslikal isti avtor. Obe imata naslikani francoska vojaka.

Kašča na domačiji Ivaniš je v notranjščini na tramu datirana z letnico 1823.

Tehniška dediščina

Mesto Idrija, kot središče občine, je znano predvsem po rudniku živega srebra, vendar pa je tudi širša okolica Idrije in občine bogata s tehniško dediščino. Narava je od ljudi, ki še danes žive po strmih bregovih in relativno visokih planotah, zahtevala veliko vztrajnosti, prilagodljivosti in tudi iznajdljivosti, da so lahko tam preživel.

V dolini Idrijce je bilo celo več žičnic. Z njimi so prevažali tovor in tudi ljudi. Uporabljali so jih namesto mostov, da so se v vozičkih potegnili čez vodo. Ohranjenih je le še nekaj brvi oz. lesenih mostov. Primer tehničnega znanja so tudi elektrarne, ki so jih imele posamične domačije že v dvajsetih letih 20. stoletja. Nekatere domačije so že takrat delovale kot samooskrbovalne. Veliko je bilo takih, ki so imele v sklopu domačije mlin, žago ali kovačijo. Ti tehnični objekti so pričeli naglo propadati predvsem po drugi svetovni vojni. Vzrokov za prenehanje delovanja je več. V Spodnji Kanomlji na domačiji pri Svetiku je na primer moral mlin prenehati delovati zaradi preusmeritve vodotoka. Vodo je odvzela bližnja tovarna. Danes spominjajo na žage in mline le še ruševine. Na domačiji Smodin na Vojskem ali v okviru domačije Reven v Gorenji Kanomlji pa sta kovačiji ohranjeni z napravami in inventarjem vred.

V okvir samooskrbovalne kmetije je sodila tudi kovačija. V njej je delal kdo od domačih ali pa potujoči kovači. Na Vojskem je potujoči kovač koval še v petdesetih letih 20. stoletja.

Primer tehniške dediščine in ljudske iznajdljivosti pa je domačija pri Furlanu v zaselku Šajsna Ravan v Kanjem dolu. Zaradi zelo ostrih in zasneženih zim so na začetku stoletja zgradili predor pod cesto, to je med stanovanjsko hišo in hlevom, da so prišli do živine. Kako so bili odvisni in navezani na živino, pove tudi podatek, da je svinjak še danes sestavni del stanovanjske hiše in leži med kletjo ter hodnikom.

Viri in literatura:

- HAZLER, Vito 1999: Podreti ali obnoviti? Ljubljana.
 MAKAROVIC, Gorazd 1981: Slovenska ljudska umetnost. Ljubljana.
 JERAM, Janez 1977: Kmečki dom. V: Idrijski razgledi XXII, 61-68.
 PIRKOVIC, Jelka 1987: Vrednotenje kulturne dediščine. V: Varstvo spomenikov 29. Ljubljana, 29.
 ŠARF, Fanči 1975: Rudarska hiša in oprema stanovanj ob prelomu stoletja. V: Idrijski razgledi XX, 42-52.
 ZADNIKAR, Marjan 1991: Slovenska znamenja. Ljubljana.
 GEOGRAFSKI ZBORNIK. Acta geographica XXVII, Ljubljana 1987.
 IDRIJSKA OBZORJA. Pet stoletij rudnika in mesta, Idrija 1993.
 DOKUMENTACIJA Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica.

Izvirni znanstveni članek/1.01

dr. Marjetka Golež Kaučič

MED TRADICIJO IN INOVACIJO ALI POLOŽAJ FOLKLORISTIKE V SODOBNI ZNANOSTI

*Razprava želi
predstaviti položaj
folkloristike v sodobni
znanosti na
Slovenskem ter njeno
gibanje med tokovi
tradicije in inovacije.*

Namen razprave je poudariti vlogo in pomen folkloristike na Slovenskem tako v znanstvenem kot v izobraževalnem procesu, nujnost uveljavljanja njenih spoznanj ter potrebo po samostojnem znanstvenem polju in morda celo samostojnem oddelku znotraj slovenske univerze. Razprava posveča pozornost tudi Glasbenonarodopisnem inštitutu, v katerem potekajo kompleksne raziskave folkloristike, ki je s 65. leti obstoja najstarejši inštitut ZRC SAZU, s tem pa opozarja tudi na to, da je folkloristika institucionalno starejša od svoje krovne stroke etnologije.

Že po definiciji je znanost tista, ki naj bi odkrivala novosti in tradicionalno puščala za seboj. Toda vsaka znanost temelji na tradicionalnih spoznanjih, ki so bila nekoč inovacija. Humanistične vede vse svoje znanje

utemeljujejo s preteklimi spoznanji, vendar vsako konvencijo, ki se je zasedrila v humanistiko, lahko vsak trenutek spodnese novo izvirno spoznanje. Toda tudi konvencija lahko izide iz inovacije.

Ljudsko duhovno izročilo, predmet raziskovanja folkloristike, prehaja iz osi konvencij z majhnimi modifikacijami v smeri inovacij v paradigmo tradicije, medtem pa njeno "nasprotje", t. i. visoka umetnost, prehaja z osi inovacij v os konvencij ter nato v paradigmo tradicije. Inovacije v ljudsko izročilo počasneje prodirajo in se kasneje dalj časa obdrže kot konvencije. V t. i. visoki umetnosti pa je prodiranje novosti hitro in le-te se šele v daljšem časovnem obdobju spremenijo v konvencije. Inovativni postopki, ki se danes zdijo "okamenela tradicija" (H. Bloom), so bili nekoč inovacija. Vsaka tradicija ni nujno pozitivna, kot tudi vsaka inovacija ni nujno negativna.

Tako se raziskovalec humanistike, bolj določno, ljudske duhovne kulture – folklorist, giblje med osmi tradicij, potuje pa prek osi inovacij, ki prehajajo v časovni premici v tradicijo in ustvarjajo znanstveni kanon. In ta kanon ustvarja nacionalni potencial zavedanja ustvarjalnih vzgibov in identitete nekega naroda. Sodobna znanost pa včasih tako gibanje zanika in spodbuja samo tisto, kar je izšlo iz nove zavesti sodobnega človeka. Folkloristika je torej tista veda, ki naj bi raziskovala tako sinhrona kot diahrona gibanja v ustvarjanju ljudske glasbe, pesmi in plesa, ljudskih pripovedi idr. ter spajala ta spoznanja z novimi globinskimi vpogledi v ljudsko duhovno izročilo predrazsvetljskega časa, v kontinuirano ljudsko ustvarjanje ne glede na časovno obdobje, pa tja do njegovega oživljanja in preobrazbe v sodobnem času. Čeprav se folkloristika večinoma ukvarja s preteklostjo oziroma s tradicijo, se v raziskavah srečuje tudi z inovacijami, ki pa s prehajanjem v tradicijo postanejo konvencije. Tradicija se povezuje s kategorijo nacionalno, saj je nacionalno kategorija, ki utemeljuje folkloristične raziskave – saj, kot pravi A. B. Lord, mora biti ustvarjalec neke ljudske pesmi nujno član istega naroda: tako na primer Slovenec ne more ustvariti angleške ljudske pesmi ali obratno, četudi pozna vse

značilnosti stila, petja, ne pozna pa t. i. etnosa jezika. Vendar prepoznavamo v raziskavah ljudskega izročila tudi internacionalne prvine. Če je temeljni pomen humanističnih ved nacionalni, da se z njihovo pomočjo Slovenci celostno prepoznavamo in umeščamo v svet, sta pomen in namen folkloristike, da se ukvarja z znanstvenimi raziskavami ljudske duhovne kulture, ki je najtransparentnejša za ugotavljanje nacionalne identitete. Pojem ljudska kultura zajema vse oblike spontane ustvarjalnosti, ki se razvija, ohranja ali izgublja po lastnih zakonitostih. Ljudska duhovna kultura vsega sveta ima nekatere univerzalne elemente – sorodne ali celo podobne, ne glede na narod ali kraj njihovega nastanka. Geografsko in kulturno oddaljene etnije ustvarjajo skupne elemente, zaradi katerih lahko spontano in nešolano glasbeno, pesemsko in plesno ustvarjalnost poimenujemo kot ljudsko. Šele analize univerzalnosti pa omogočajo raziskave in spoznanja specifičnosti posameznih etnosov. Ti ustvarjajo lastna, t. i. ugnježena jedra, ki so skupek tradicij, pravil, spoznanj in civilizacijskih sprememb. Ta so temelj etnične identitete in samoniklosti. Zato folkloristika trdi, da so elementi ljudske duhovne kulture najjasnejši pokazatelj etničnih značilnosti posameznega naroda. Specifičnosti identitete se ne da jasno izluščiti niti iz ljudske socialne in materialne kulture, zato ostaja ljudska duhovna kultura najbistvenejša za raziskave samoniklosti Slovencev.

Vse prej naštetu je vsebinska in ciljna opredelitev Glasbenonarodopisnega inštituta, ki je v novembru 1999 praznoval 65-letnico svojega delovanja in je najstarejši inštitut ZRC SAZU ter tako tudi edina ustanova v Sloveniji, kjer potekajo kompleksne raziskave folkloristike. Zato je o tem najstarejšem inštitutu ZRC SAZU treba povedati še nekaj splošnih in zgodovinskih dejstev. Zаметke folklorističnega raziskovanja najdemo že ob koncu 18. stoletja pri nas in v tujini, saj smo imeli v 19. stoletju mnogo zbiralec ljudske pesmi, že prve zbirke (na primer Korytkova) in tudi organizirane zbiralne akcije. Ob koncu stoletja so začele izhajati Slovenske narodne pesmi Karla Štreklja, ki je bil obenem tudi predsednik Odbora za nabiranje narodnih pesmi, in od leta 1906 so na njegov poziv zbiranci iz vse Slovenije do prve svetovne vojne zbrali nad trinajst tisoč pesmi. V 20. stoletju se je začela ljudska pesem raziskovati še z etnomuzikološkega vidika. Leta 1934 je bil ustanovljen Folklorni inštitut, ki je dal znanstvene temelje današnjemu GNI. Naloge inštituta, ki jih je takrat opredelil njegov ustanovitelj France Marolt, so baza današnjim: "Marolt poudarja, da je treba sestaviti čim popolnejšo zbirko slovenske glasbene folklorne – čim dosegljive zapise narodnih pesmi in skrbeti za njihovo dopolnilo, zbrati material urediti, katalogizirati, muzikološko raziskati in pripraviti kritično izdajo ter zbrati znanstvene publikacije, ki se nanašajo na slovensko glasbeno folkloro, ter ustvariti stike z vsemi sorodnimi tuzemskimi in zunajzemskimi inštituti," delovne naloge pa naj bi bile zapisovanje in fonografiranje folklornega gradiva po neraziskanih in premalo izkoriščenih okrožjih slovenskega etničnega ozemlja. (Kumer 1999, 12) Vse to in še sistematično in izčrpno raziskovanje slovenske ljudske pesmi, glasbe in

plesa na osnovi terenskih raziskav, evidentiranja in kritične obdelave virov in gradiva, sistematizacije in katalogizacije terenskega arhivskega gradiva s poudarkom na zaščiti in preureditvi zvočnega arhiva, teoretičnih raziskav, objav razprav, virov in gradiva, izdelavi pesemske, zvočne in plesne dokumentacije v obliki knjižnih izdaj, plošč, kaset, CD-jev idr. na sodoben način in s sodobnimi znanstvenimi metodami pa so naloge današnjega inštituta, ki ima devet raziskovalcev, tehničnega delavca in dva zunanja sodelavca. Inštitut ima svoj program raziskave slovenske ljudske glasbene in plesne kulture, projekt z naslovom Temeljne raziskave slovenske ljudske pesmi, glasbe in plesa in projekt v okviru področja Naravna in civilizacijska podoba Slovencev in Slovenije. Posebnost inštituta sta presnemalni studio in zvočni arhiv z več kot 50.000 enotami tako rokopisnega kot zvočnega, avdio, video in slikovnega gradiva, opisov šeg itn., ki je eden največjih tovrstnih arhivov v Evropi. Izdaja korpus Slovenske ljudske pesmi, ki so unikum v evropskem merilu, kjer takih zbirk še nimajo. Zbirka se po pomembnosti lahko primerja s Slovarjem slovenskega knjižnega jezika. Ali po besedah predsednika SAZU, prof. dr. Franceta Bernika: "In kakšna je znanstvena vrednost slovenskih ljudskih pesmi, od katerih so od leta 1970 do danes izšle štiri knjige, peta je v pripravi? Kaj nam pove temeljno delo slovenske etnomuzikologije, v širšem smislu etnologije kot take? Predvsem je mogoče na temelju ljudskih pesmi rekonstruirati duhovno kulturo naroda v preteklih stoletjih, ugotoviti stičišča in razlike z duhovno kulturo drugih narodov, kar je raziskovalni cilj primerjalne etnomuzikologije. ... Hkrati ljudska kultura ali folklor sama razkriva ustvarjalno moč naroda, izraža njegov značaj, t. i. narodni značaj, arhetipske mislensjske in vedenjske modele naših prednikov ..." Z arhivom kandidiramo tudi v svetovnih zbirkah Unesca, ki se imenujejo Spomin sveta – Memory of the World. Inštitut oziroma folkloristika, ki je starejša od polja etnologije, kamor danes sodi, je tako še vedno brez samostojnega polja in ni priznana kot samostojna znanstvena veda.

Pomen inštituta za folkloristiko in humanistiko je njegovo celostno osvetljevanje ljudske duhovne kulture (seveda treh področij le-te; glasbe, plesa in pesmi), v njem se lahko celovito usposablja mladi raziskovalci, ki drugod o metodah in teoriji folkloristike ne morejo pridobiti znanja. Inštitut že zaradi narave svojega dela (ima tudi zelo razvejano terensko raziskovanje) povezuje več disciplin v eno – uporablja interdisciplinarni način, rezultati njegovih raziskovanj so zato večplastni in pomembni tako za identiteto Slovencev kot za aplikacijo in razvoj znanosti. Tako dano gradivo, ki ga raziskuje inštitut, osvetljuje vzroke, način življenja in specifično ljudske kulture, kar je pomembno še za druge družboslovne in humanistične vede, ki že črpajo podatke iz folklorističnih raziskav. Za aplikacijo lahko rečemo, da so poleg izdaje znanstvenih in poljudnih knjig velike uporabne možnosti v medijih: to je izdaja kaset in plošč z arhivskimi posnetki, ki so namenjeni tako strokovnjakom kot ljubiteljem. Do zdaj najmočnejša možnost uporabe folklorističnih raziskav je v pedagoškem delu. Veliko aplikativnih možnosti je v

turizmu, predvsem v še neizkoriščenih priložnostih pri promociji Slovenije v svetu. Vsakdanja uporabnost gradiva in znanstvenih rezultatov je splošen pojav, saj je GNI postal informacijsko-znanstveni center za vse, ki gradijo in dopolnjujejo kulturološko podobo Slovenije in Slovencev. Aplikativne možnosti pa je moč doseči le s stalnim usmerjanjem (objavami) v spoznavanje lastne dediščine in z opredeljevanjem ljudske kulture kot najpomembnejšega kazalca nacionalne identitete. Pomen inštituta in širše folkloristike je najbolje označil France Bernik, ki je v svojem govoru ob 65. obletnici GNI dejal: "Dejstvo je, da letos praznuje Glasbenonarodopisni inštitut petinšestdeseto letnico delovanja, pove vsaj dvoje. Najprej, da je etnomuzikologija na Slovenskem institucionalno tj. s samostojnim inštitutom starejša od svoje krovne stroke, od etnologije. In drugič, da je prvotno zanimanje slovenskih etnografov in etnologov veljalo ljudski duhovni kulturi, slovenskim ljudskim pesmim in pripovedim, in da je stroka nanje v največji meri osredotočena še danes." Ugotavljamo, da se nove znanstvene discipline kar množijo, potrjujejo se nova znanstvena polja, folkloristika pa, ki ima tako tradicijo, svojo metodologijo in lasten predmet obravnave, ostaja vključena v polje etnologije.

In kaj sploh je folkloristika, kaj obravnava, kakšna je njena osnovna definicija in kako je bila vključena v znanstveno delovanje Slovencev v preteklosti? Folkloristika je veda o folklori, ki raziskuje značilnosti, oblike in ozadje nastanka in življenja ljudske duhovne kulture. Pojem folkloristika se je uveljavil po svetu leta 1846 z odkritjem besede folklor. Zаметki slovenske folkloristike kot vede segajo že v 19. stoletje, vendar nikoli ni bila priznana kot samostojna veda, vedno znotraj etnologije, in ni imela samostojne katedre na Univerzi. Do leta 1993 je bila ljubljanska univerza edina v Evropi, ki ni imela folkloristične katedre. Od tega leta pa je folkloristika vsaj univerzitetni predmet na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo FF, čeprav svojega lastnega samostojnega oddelka še vedno nima. Na evropskih in ameriških univerzah je folkloristika upoštevana kot samostojna veda, v različnih organizacijskih oblikah in načinih povezovanj. Tako je na primer kot samostojni oddelek na Univerzi v Indiani, na UCLA, na Harvardu, v vseh skandinavskih deželah, razen Švedske (Ethnographic Studies Internet Resource Page), drugače pa se povezuje z antropologijo ali pa je del oddelkov za nacionalni jezik in književnosti. Zakaj pa naj bi jo potrebovali? Že vsa leta ugotavljamo, da je raziskovanje slovenske ljudske pesmi, glasbe, plesa, pripovedi, likovne umetnosti idr. oziroma slovenske ljudske duhovne kulture izjemno specifično: gre za raziskovanje ljudskega pesemskega, glasbenega in plesnega idr. izročila, ki se ukvarja z vprašanji njihove funkcionalne in ustvarjalne komunikacije ter ugotavlja drugačnost obravnavanih elementov glede na visoko umetnost, popularno in trivialno ustvarjanje ter različnosti v strukturi, funkciji, poetiki in v življenjskem kontekstu. Etnomuzikolog, etnokoreolog, tekstolog ter drugi, ki ta področja raziskujejo, doživljajo težave že pri temeljnem dodiplomskem študiju (da o izobraževanju na osnovnošolskem in srednješolskem nivoju sploh ne

govorim), saj na slovenski univerzi ni mogoče študirati navedenih področij znotraj ene vede, ker ni samostojnega oddelka, ki bi ta področja zajel. Zato raziskovalci ljudske duhovne kulture poskušamo ob svojem delu najti odgovore na vprašanja, na katera naletimo v vedah, ki nam bodo nanje odgovorile. Raziskovalec je ob pridobivanju znanja razpet med tri oddelke: med oddelkom za muzikologijo, slavistiko in etnologijo. Da bi se izognili tej razdeljenosti, je nastala folkloristika, veda, ki je razvila svoje metode preučevanja ljudskega duhovnega izročila v slovenski znanosti, ki pa žal, kot smo že rekli, ne nastopa kot samostojno raziskovalno področje in nima svojega lastnega pedagoškega zaledja, temveč je del etnološke znanosti, kar je seveda premalo za kompleksen raziskovalni uvid. Podiplomski študij raziskovalci nato izberejo na že prej omenjenih oddelkih, ki pa jim ne nudijo interdisciplinarnega pogleda v stroko, tako da vse znanje nabirajo večinoma le v glasbenonarodopisnem inštitutu in drugje. Zato je danes temeljno vprašanje raziskovanja ljudskega izročila, kako pridobiti vedenje o vsem, kar je za sodobno folkloristično znanost značilno, ob nenehni razdvojenosti med tri različne znanosti in ob pridobivanju znanja s treh različnih področij. Kako lahko raziskovalec ugotavlja spremembe v kontekstu ljudskih pesmi, v spreminjanju okolja, v katerem človek sedanjega časa živi, če ne pozna temeljnih etnoloških procesov, kako lahko raziskovalec ugotavlja vsebinske in formalne zakonitosti besedila ljudske pesmi, če ne pozna temeljev literarne teorije, in še, kako naj raziskovalec uspešno raziskuje melodijo neke ljudske pesmi, če ne pozna temeljev etnomuzikologije. Vse to naj bi mu dala folkloristika, ki je v dosedanjem razvoju razvila svoj metodološki aparat in interdisciplinarno vključila svoja spoznanja v spoznanja drugih strok. Morda je prav to široko obzorje, ki ga mora raziskovalec slovenskega ljudskega izročila imeti, pogoj, da lahko poišče na primer iz ljudskih pesmi tako sociološke prvine človeka preteklosti, njegovo mišljenje, čustvovanje, idejna obzorja in družbene ter zgodovinske razmere, v katerih živi. Folklorist lahko iz ene pesmi razbere tako življenjski kontekst, v katerem je pesem nastala, zgodovinsko in družbeno obzorje, način razmišljanja, način ustvarjanja, vse elemente, ki določajo pesem kot umetniški organizem, njeno funkcijo v vsakdanjem in prazničnem življenju človeka, pravne usedline, psihoanalitična in psihološka spoznanja, identiteto tako subjekta pesmi kot tistega, ki je pesem zložil, ter celotnega procesa potovanja pesmi skozi variantni proces sprememb. Spremlja lahko razvoj ljudske duhovne kulture, njeno spreminjanje in prilagajanje družbenim in zgodovinskim razmeram in ugotavlja vlogo ljudskega izročila tudi za današnji čas. Iz slovenske balade Brat ali ljubi, na primer, lahko razberemo zgodovinski in socialni čas, v katerem je pesem nastala, in prav zaradi poznavanja le-tega razumemo, zakaj se dekle ob odločanju med bratom in ljubim odloči za brata. Pesem je nastala prav zaradi srednjeveškega zakona, ki je določal, da nad žensko, ko ta postane vdova, prevzame skrbništvo brat, ki odloča o njenem prihodnjem življenju ter življenju njenih otrok. Pesem veliko pove tako o vlogi ženske v tistem času, o njenem

čustvovanju in življenju, o odnosu med moškim in žensko in o nesvobodni izbiri ter o krvni zvezi, ki je bila močnejša od ljubezenske. Iz pesmi je viden način ustvarjanja besedila in melodije, tako metroritmični elementi kot umetniške prvine – simbolika in metaforika, ki so drugačne od prvin umetne poezije in glasbe. Pesem je vezana na kontekst, na vedno znova drugačne razmere ob izvajanju pesmi, na to, ali se je pela ob obredu, ob prazniku ali v vsakdanjem življenju, kdo jo je pel in kako je v variantah potovala po Sloveniji. Iz ene same ljudske pesmi lahko razberemo celotno podobo človeka, in sicer kot subjekta ali kot objekta pesmi, ter celoten življenjski kontekst, ki ga obdaja. Prav tako lahko ob tem ugotovljamo spremembe življenjskega konteksta v današnjem času s primerjanjem sodobnosti s preteklostjo. Raziskovanje tega segmenta slovenske ljudske duhovne kulture je pomembno za humanistični pogled na svet, saj iz njega zajemamo najrazličnejša pretekla spoznanja o človeku in svetu, v katerem je živel, iz preteklih spoznanj pa lahko poiščemo tudi odgovore na vprašanja o sebi in svetu, o lastni nacionalni identiteti in jeziku.

Že desetletja ugotavljamo, da je humanistika v naši družbi v primerjavi z drugimi znanstvenimi vedami neenakopravno obravnavana. V letu 1994 je bila zato sprožena akcija ugotavljanja položaja in razvoja humanističnih ved, vendar ni prinesla posebnih rezultatov. Čeprav so si nekatere redke vede v humanistiki pridobile boljši položaj, nekatere so dobile celo samostojno polje, pa za področje folkloristike tega ne moremo reči. Ko smo bili tudi raziskovalci slovenske folklorne leta 1994 povabljeni z Ministrstva za znanost in tehnologijo, da ugotovimo stanje posameznih humanističnih ved na Slovenskem in ugotovimo, ali si folkloristika zasluži svoje samostojno polje, se nam je zdelo, da je napočil čas, ko se bo folkloristika izvila iz ovoja krovnih stroke in bo vstopila v sodobno slovensko znanstveno sfero kot samostojna veda, ki je razvila svoj lasten način raziskovanja in svoje metode. Slovenska folkloristika je namreč s svojim delom že dolgo priznana v mednarodni znanstveni skupnosti. Tudi doma so folkloristi s svojim dosedanjim delom že dokazali, da je ljudska duhovna kultura najpomembnejše in najbolj natančno sredstvo pri določevanju prepletanj, razlik in akulturacij različnih etnij ali narodov in je najtransparentnejša pri določanju nacionalne identitete, njene demarkacijske črte navzven in hkrati element spoznavanja univerzalnega v planetarni kulturi (Terseglav). Žal pa naši argumenti, ki smo jih navedli, niso bili dovolj tehtni za takratni vrh znanstvene sfere, čeprav se zdi, da je prevladal finančni vidik in ne strokovni. Folkloristiko kot samostojno vedo so takrat zavrnil. Zanimivo je, da ob mednarodni Frascati klasifikaciji znanstvenih disciplin ugotavljamo, da je Folklor – H 400 uvrščena v to klasifikacijo, medtem ko etnologije ni, saj je verjetno uvrščena v razdelek antropologija. Vede, ki preučujejo posamezne aspekte ljudskega izročila, folkloristiki priznavajo njeno specifično raziskovalno metodo in samosvoj predmet obravnave, kar jo določa kot samostojno znanstveno disciplino. S tem pa se pojavlja absurd, da specifično folkloristično delo ocenjujejo strokovnjaki drugih ved, ki

sploh ne poznajo folkloristike, njene teorije in metodologije, s čimer se oddaljujemo od sodobnega razumevanja znanosti in folkloristiko potiskamo v okvire ljubiteljskega razumevanja 19. stoletja.

Danes, ob 65-letnici ustanove, v kateri folkloristične raziskave večinoma potekajo, pa se ponovno sprašujemo, kako lahko veda s tako tradicijo delovanja, ki je začela raziskovati še pred krovno vedo, ostane na obrobju in prav zaradi heterogenosti, neke vrste interdisciplinarnosti, ostaja pastorka znanstvene sfere, medtem pa nastajajo nove znanstvene discipline, ki so kar takoj sprejete kot samostojne, ker so sodobne, pa čeprav še nimajo izdelanih metod in teorije raziskovanja (npr. kulturologija). Ob branju članka Enotna klasifikacija znanosti v Republiki Sloveniji sem postala pozorna na definicijo samostojne znanstvene discipline: "...pri raziskovalnem področju, kjer raziskovalci različne disciplinarne provenience ob proučevanju skupnega predmeta komunicirajo in sodelujejo med seboj v tolikšni meri, da že tvorijo posebno, navznoter povezano skupnost, ki deluje kot posebna, samostojna entiteta in jo širša znanstvena skupnost kot tako tudi prizna, lahko že govorimo o nastanku nove znanstvene discipline. V različnih znanstvenih okoljih se bo to zgodilo ob različnem času in na različne načine, v nekaterih med njimi morda sploh nikoli in tam posamezna disciplina pač ne bo dobila domovinske pravice." (Kosmač, Sorčan 1996, 46) Potemtakem folkloristika sodi med tiste znanosti z visoko stopnjo "znanstvene komunikacije", poleg tega pa še z raziskovalno tradicijo, pa si ne glede na to ni pridobila lastne domovinske pravice in zato domuje v polju etnologije kot najbližjem znanstvenem polju v humanistiki. Zaradi iskanja "znanstvenega domovanja" in s tem v zvezi tudi pedagoškega imajo raziskovalci nemalo težav ob podiplomskem študiju, ko se morajo prijavljati na različne oddelke, ko jih vsi ti oddelki obravnavajo kot tujek ali pa želijo, da se popolnoma podredijo eni vedi in zanemarijo druge. Težava ob nepriznavanju folkloristike, a ne samo nje, to je problem humanistike nasploh, pa je njeno vrednotenje. Tudi rezultati specifičnega načina raziskovanja, ki temelji na gradivu in terenskem delu, se vrednotijo drugače – primer je znanstvena izdaja Slovenskih ljudskih pesmi, ki je v COBISSU ovrednotena kot neke vrste zbornik oziroma so avtorji uvrščeni v sekundarno avtorstvo. Vsaka knjiga iz zbirke, ki prinaša gradivo od prvih zapisov do danes, je plod petletnega dela štirih "urednikov" in avtorjev ter še dodatnih avtorskih prispevkov, ki oblikujejo celoto. To delo bi moralo biti ovrednoteno kot znanstvena monografija ali pa bi morali za njo poiskati tako rubriko, ki bi ovrednotila delo kot temeljno in s tem omogočila avtorjem, da pridobijo točke za evalvacijo.

Če se bo folkloristika razvijala le znotraj raziskovalne institucije in ne bo imela pravega strokovnega in znanstvenega zaledja v univerzitetnem procesu, bo venomer razcepljena v več znanstvenih disciplin ter ne bo širila kroga svojih raziskav, zato se bo morala spajati v interdisciplinarne povezave ali pa bo svoje parcialne raziskave poskušala plasirati znotraj že prej naštetih znanstvenih ved in tako prilagajala svoje metode in teorijo. Poseben problem se zdi objavljanje raziskav, ki

so tako specifične, da jih znanstvene revije posameznih ved zavračajo z izgovorom, da ne spadajo v njihovo usmeritev. Tako lahko folklorist objavlja predvsem v eni znanstveni reviji, to je *Traditiones*, pa še tam, če je na primer bolj muzikološko ali literarno usmerjen, naleti velikokrat na negativen odziv nekaterih recenzentov. Raziskave, ki jih objavlja v *Traditiones*, redko berejo literarni zgodovinarji ali muzikologi, tako da so spoznanja folkloristike velikokrat prezrta. Folkloristika si brez celostnega izobraževanja ne bo mogla utrditi baze mladih raziskovalcev, ki bi se osredotočili v vse spektre raziskovanja ljudskega izročila. Raziskovali bodo znotraj drugih disciplin, vendar ne bodo znali povezovati, saj bo njihovo znanje enostransko, zato bi morala Univerza uvideti, kako potreben je študij folkloristike kot samostojne vede. Na oddelku za slovenistiko je ustno slovstvo predstavljeno kot predstopnja umetne književnosti, pa še to iz literarnega vidika; na muzikologiji je ljudska glasba redko vključena kot samostojni predmet, saj ni kadrov, ki bi etnomuzikologijo poučevali.

Ko smo se raziskovalci slovenskega ljudskega pesemskega, glasbenega in plesnega izročila zavezali folkloristiki (in znotraj te etnomuzikologiji, tekstologiji, etnokoreologiji) in raziskovanju le-te, smo se z njo začeli ukvarjati z enakim navdušenjem kot naši predniki, spopadamo se z enakimi (če ne še večjimi) finančnimi, kadrovskimi, prostorskimi in drugimi težavami, z nerazumevanjem in pogosto s premajhnim poznavanjem pomena tega raziskovanja za znanost in celotno slovensko družbo, saj folkloristiko velikokrat zamenjujejo s folklorizmom, ki je narobe razumljena folklor. Želimo, da bi se ustanove, ki nam krojijo usodo, zavedale pomembnosti slovenske ljudske ustvarjalnosti, ki nas umešča v svet kot Slovence, da nas po njih prepoznajo in ločujejo od drugih narodov. Znanstveniki našega področja v tujini nam priznavajo vrednost že s tem, da iščejo našo pomoč pri urejanju lastnih zbirk, katalogizaciji in arhiviranju ter raziskovanju v folkloristiki, da so naše publikacije vzor, po katerih se ravna v Evropi in svetu in ne nasprotno, da smo z znanstvenimi raziskavami, ki jih predstavljamo slovenski in tuji javnosti, bolj ovrednoteni in iskani v tujini kot doma. Želeli bi, da bi folkloristiki priznali njeno samostojno delovanje, jo bolj dejavno vključili v pedagoški proces na vseh stopnjah izobraževanja, da bi tako lahko vse željne novih raziskovalnih poti s tega področja usposobili za sodobna prizadevanja v folkloristiki ter da bi povezali razpršene vidike raziskovanja ljudskega izročila v znanstveni splet ter tako omogočili kvaliteto izobraževanja in raziskovanja tistih elementov slovenskega glasbenonarodopisnega izročila, ki nas določajo kot narod.

Ko se v današnjem času naše raziskave gibljejo med preteklostjo in sodobnimi časi, ko folkloristika s spremembami v družbi in kulturi, ki neizogibno vplivajo na ustvarjanje ljudskega duhovnega izročila, išče aktualizacije svojega predmeta na sodoben način in s sodobnimi sredstvi, se zdi še bolj poklicana k iskanju novega smisla raziskav za ovrednotenje in sintezo tradicije z inovacijo.

Literatura:

- BLOKOM, Harold 1973: *The Anxiety of Influence. A Theory of Poetry*. London, New York.
 BOLE - KOSMAČ, Daša, Stojan SORČAN 1996: Enotna klasifikacija znanosti v Republiki Sloveniji. V: *Raziskovalec* let. XXVI, št. 2. Ljubljana, 46.
 KUMER, Zmaga 2000: Ustanovitev in razvoj do jeseni leta 1999. V: Marko Terseglav (ur.), 65 let Glasbenonarodopisnega inštituta ZRC SAZU. Ljubljana, 12.
 LORD, B. Albert 1988: Some Characteristics of Oral-Traditional Poetics, V: Svetozar Petrović (ur.), *Oral and Written Literature in Literature and Culture/ Usmeno i pisano/pismeno u književnosti i kulturi*. Zbornik referatov 21. - 23. 9. 1987, 19.
 SELJAK, Tomaž in SORČAN, Stojan 1997: Bibliografije raziskovalcev v sistemu COBISS. V: *Raziskovalec* let. XXVII, št. 3. Ljubljana.
 STANONIK, Marija 1991: Terminološke vzporednice slovstveni folklori. V: *Traditiones* 20, Ljubljana, 79-94.
 TERSEGLAV, Marko 1990: Ustno slovstvo in folkloristika kot predmeta univerzitetnega študija. V: *Traditiones* 19, Ljubljana, 233-260.

ANTROPOLOŠKI VIDIK SLOVSTVENE FOLKLORE

(delna objava)

Po uvodni definiciji kulturne antropologije in predstavitvi njenega uvajanja v slovenski kulturni prostor se članek sooča z razmerjem med slovstveno folkloristiko in kulturno antropologijo, in sicer v stalni navezavi na razvoj obeh disciplin v Sloveniji.

Poročilo "o novih smereh v nemškem narodopisju" sredi šestdesetih let dvajsetega stoletja je sredi sicer etnološke problematike zadelo na slovstveno folkloro: "Mnogoteri premiki v strukturi ljudstva vodijo do propadanja izročila, a tudi do novih tvorbo: pripovedovanje in petje v domačem krogu ali v krogu soseske se vidoma umikata pasivnemu poslušanju, ki ga omogočajo s svojim tehničnim posredovanjem množična občila: tisk, film, radio, televizija. Tesno s tem se spreminjajo oblike družabnosti in zabave: Čut krajevnosti in pokrajinske pripadnosti gine ali pa se utaplja v širših skupnostih. Nastal je položaj, ko se narodopisec ne bo smel ukvarjati samo z ostanki stare ljudske kulture, ampak bo moral raziskovati človeka - tudi kot nosilca družbenih in kulturnih funkcij v kompliciranem spletu vsakokratnih življenjskih območij, ki se neprestano diferencirajo."¹ Vendar ni prav jasno, ali je to stališče N. Kureta ali prenaša stališča gostitelja, ko nadaljuje, da "spremenjenemu delovnemu področju ne ustreza več ne stari pojem ne dosedanj naziv narodopisne vede", da je le-ta "historično gledano, pač bistveno izhodišče za kulturno in socialno antropologijo; lahko tudi rečemo, da je narodopisje tisto, ki v stavbi evropske znanosti to obsežno disciplino šele utemeljuje, vendar bo v njej tudi poniknilo."² Prikazana novost je bila povod za kritičen prikaz ameriške kulturne antropologije na evropskih tleh, saj je močno vznemirila Slavka Kremenška, ki je po načelu klin se s klinom zbija, skušal dokazati škodljivost nove sape:

1. Posredoval je stališča tistih nemških avtorjev, ki jim nova ameriška smer ni bila pogodu zaradi "nostranosti", ki se pod njenim vplivom pojavljajo v nemškem družboslovju.

2. Skliceval se je na ameriške avtorje in dokazoval, kako blizu sta si kulturna antropologija kot disciplina sintetičnega značaja in obča sociologija.
3. Meni, da ni nikakršna specifičnost kulturne antropologije, če ima za svoj predmet obdelave tudi sodobno ali razvito kulturo, saj poznamo "v več evropskih etnologijah od ameriške kulturne antropologije neodvisne in tudi starejše paralele"³ te vrste.
4. Vprašljiva se mu zdi "delitev na tako imenovano 'historično' narodopisje, ki naj bi imelo v zakupu 'gineče izročilo', in na 'kulturnoantropološko' smer obravnave 'nastopajočih sprememb o ljudskem življenju'.⁴
5. Predvsem pa je kritičen, ker kulturna antropologija metodološko vedno znova spregleda historiografsko načelo: "Največji del ameriških kulturnih antropologov ali etnologov ne vidi v zgodovinskem razvojnem procesu študijskega predmeta, ki bi omogočal odkrivanje narave človeka in zakonitosti v njegovem načinu življenja. Odgovore na ta vprašanja ne iščejo v zgodovini, pač pa v psihologiji. Tako so se izoblikovali metodološki principi funkcionalizma, kulturnih modelov, tako imenovane vrednostne teorije itd. (...) Historiografije ne najdemo med vedami⁵, ki so vštete v kulturnoantropološke okvire."⁶

1 Niko Kuret, Nove smeri v nemškem narodopisju, v: Naši razgledi 14, št. 15 (326), 7. avgusta 1965, 303. (izpostavila tu in v nadaljevanju M. S.)

2 N. Kuret, n. d., 303.

3 Slavko Kremenšek, Kulturnoantropološka načela, v: Naši razgledi 14, št. 18 (329), 25. septembra 1965, 367.

4 S. Kremenšek, n. d., 367.

5 "Arheologijo, etnografijo, etnologijo, folkloristiko, socialno antropologijo, lingvistiko, vedo o odnosu med kulturo in osebnostjo ter tako imenovano uporabno antropologijo pogosto navajajo kot kulturnoantropološke sestavne dele. Kulturna antropologija naj bi tako nudila zaključke o človeku kot kulturnem bitju, ki jih omogočajo detaljne raziskave naštetih ved." S. Kremenšek, n. d., 367.

6 "Pri tem pa nikakor ne gre za naključje. Težko je tedaj razumeti, kako se naj v pogledu predmetnih mej naša etnologija ravna po kulturnoantropoloških načelih." S. Kremenšek, n. d., 367.

N. Kuret se v odgovoru na ta izvajanja sicer presodi kot "star narodopisec 'historične' smeri"⁷, toda nereflektirano je prezrl, da je zasledovanje "biologije" pojavov – vsaj verbalno – bližje antropološkim kot historiografskim izhodiščem. S. Kremenšek s pojasnilom ni bil zadovoljen, vendar sta se s Kuretom našla v njegovi naslednji formulaciji: *"Doba psihologije in sociologije je postavila človeka dokončno v središče vsakega narodopisnega raziskovanja. Narodopisci poslej ne raziskujejo več pesmi in pravljic, šeg in noš zaradi njih samih, marveč kot funkcijo človeka, ki je ud neke družbene skupine, sledijo jim v njihovem zgodovinskem razvoju, v njihovi povezanosti z družbenim in gospodarskim dogajanjem določenega kraja in določenega časa."*⁸ S tem je bila "kulturnoantropološka pravda" končana – a le s starejšo generacijo. Ko je "antropologizacija etnologije" postala splošen vzhodnoevropski proces,⁹ je bilo samo vprašanje časa, kdaj bo dosegel njene bregove pri nas. Kamen mu je odvalil Zmago Šmitek, ki je ob kritiki, da "na (slovensko) kulturo še vedno gledamo predvsem v makrokategorijah naroda, ljudstva ali širokih družbenih slojev"¹⁰ izpostavil nasproti temu dve bistveni lastnosti po njegovo pojmovane antropologije "komparativni in holistični" pristop. *"Če naj v resnici izpelje načelo usmerjenosti na nosilca kulture, mora etnologija¹² zatorej v bolj uravnoteženem razmerju upoštevati tudi posameznika, prav ameriška kulturna antropologija je vpeljala t.i. 'personality studies',"* poudarja Z. Šmitek in nadaljuje: *"Ko govorimo o posamezniku, so npr. kriteriji povprečnosti, vsakdanjosti, splošnosti drugotnega pomena: odkrivati je mogoče tudi vsakovrstna odstopanja, ki so prirojena, privzgojena ali stvar posameznikove trenutne izbire, ali drugače rečeno, emocionalna in intelektualna. Slovenska etnologija se je izogibala obravnavam teh vprašanj v obeh ekstremih: nadpovprečnih posameznikov (folkloristika: pravljicarji, godci ipd.) in socialne patologije. Šele oba ekstrema vzpostavljata dialog o povprečnosti. Ker torej posameznik kot nosilec kulture ni opredeljen le kot etnično bitje niti samo kot član različnih družbenih skupin (čeprav sprejema še toliko družbeno posredovanih vzorcev obnašanja), se mi zdi ime antropološke stroke, ki izhaja iz pojma človek, po svoji vsebini sprejemljivo. (...) Če se bo moja ocena pokazala za veljavno, bo morebiti postal*

*razumljivejši tudi odnos etnologije do folkloristike, ki je (tako kot antropologija) usmerjena tudi v individualno psihološko sfero in zato nekako 'moteč' element."*¹³ Simptomatično je, da je folkloristika upoštevana brez predsodkov šele na razpotju, ko se etnologija že spogleduje z antropologijo.

Da antropologija v današnjem času "ni moda in le muha enodnevnica njenih zagovornikov", dokazuje korporativni nastop Zmaga Šmitka in Božidarja Jezernika: *"Antropološka vprašanja so večna, ker se osredotočajo na univerzalno zanimanje za človekovo življenje in vedenje."*¹⁴ Avtorja vztrajata, da *"tudi med antropološko in etnološko tradicijo na Slovenskem ni mogoče preprosto potegniti enačaja in da gre za dvoje tradicij, ki sta se sicer pogosto prepletali in prekrivali, vendar sta se pogosto razvijali tudi ena mimo druge"*. Bistven razloček med etnologijo in antropologijo je v tem, da je predmet etnologije človek kot kolektivna (etnična) entiteta,¹⁵ predmet antropologije pa človek kot posameznik.¹⁶ V primerjavi s prvim Šmitkovim člankom v tej zvezi je tu nov poudarek, da je antropološka tradicija *"predvsem problematizirala vprašanje, kaj je človek, kakšno je njegovo poreklo in proces kulturnega dozorevanja, kaj je tisto, po čemer se razlikuje od živali, medtem ko etnologija na Slovenskem tega vprašanja ni eksplicirala kot problem in se še vedno obnaša, kot da je to nekaj samoumevnega."* V nasprotju s Kremenškom¹⁷ fizično antropologijo v skladu z ameriški nazoni štejeta za del kulturne antropologije.¹⁸ Navajata slovarsko definicijo antropologije kot *"študij človeka glede na razširjenost, izvor, razvrstitev in razmerja med rasami, fizične lastnosti, razmerja v družbi in npr. v etnični okolju in kulturi"*.¹⁹

Izraz antropologija je bil prvič uporabljen leta 1501, a za njenega začetnika imajo že Herodota. Navezujejo jo na srečanja s pripadniki drugih, drugačnih, tujih kultur. Različnost kultur je za antropologijo bistvena in praviloma je 'antropolog "profesionalni tujec", ki se zaveda določenega (kulturnega) položaja,²⁰ s katerega opravlja primerjavo. Brez primerjave²¹ antropologija kot znanost sploh ni mogoča.²² Potreba po sistematičnosti in

7 Niko Kuret, "Kulturnoantropološka" pravda: čemu?, v: Naši razgledi 14, št. 19 (330), 9. oktobra. 1965, 389: "Lahko ga pomirim: 'kulturnoantropološka smer' pri nas res še ne 'škili' čez mejo', vsaj ne po moji zaslugi! Dr. Kremenšek bi lahko vedel, da na svojem ožjem področju – pri običajih in igrah – dosledno upoštevam tisto, kar imenujem 'biologijo' običaja ali igre, da torej raziskujem ves razvoj od vznika do sodobnosti."

8 Slavko Kremenšek, Metodološke dileme, v: Naši razgledi 14, št. 21 (332), 6. novembra 1965, 433: "Če pogledamo skozi tako začetni etnološki aspekt, ki mu gre samo potrditi, na problematiko 'metodoloških pregraj', je za večji del naše etnologije res težko trditi, da je že napravila naznačeni premik."

9 Povezan tudi s preimenovanjem oddelkov: "Tako se je npr. Oddelek za etnologijo Univerze v Budimpešti že preimenoval v Oddelek za kulturno antropologijo, etnologi iz Lodza so se preimenovali iz Oddelka za etnografijo v Oddelek za etnologijo, a v septembru 1991 prirejajo simpozij na temo urbana antropologija, etnologi beograjske univerze so svoj oddelek preimenovali v Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo ... Podobne spremembe so značilne tudi za Sovjetsko zvezo. Da gre v zadnjem času za sintezo vzhodne etnološko orientirane in zahodne

kulturno- oz. socialnoantropološko naravnane smeri, nakazujejo, med drugim, tudi nekateri naslovi referatov Inter-Congressa IUAES, ki je bil v Lizboni septembra 1990, kot je npr. prispevek V. Kryukova z Inštituta za vzhodne študije v Moskvi: 'Beyond the ethnos: Perspectives of Dialogue with western Anthropology'. Natalija Vrečer, Etnologija ali/in kulturna antropologija: to je zdaj vprašanje, v: Glasnik Slovenskega etnološkega društva 31, št. 1-2, 1991, 20.

10 Zmago Šmitek, Kam z antropologijo?, v: Glasnik Slovenskega etnološkega društva 31, št. 1-2, 1991, 17: "S klasifikacijo posameznikov v takšno ali drugačno čredo (in še to le po nekaj stereotipnih kriterijih) ostajajo finešne družbene in duhovne povezave med njimi za etnologa praktično nedosegljive ... zato slovenska etnologija izrazito zanemara 'visoko' kulturo nekdanjega plemstva in meščanstva."

11 Ingrid Slavec Gradišnik, Med narodopisjem in antropologijo, v: Razvoj slovenske etnologije (Od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj), Slovensko etnološko društvo, Ljubljana 1995, 134-135: "Holizem se v antropologiji kot sprepletu znanosti o človeku rabi v dveh pomenih:

1. kot pogled na človeka – tj. pojmovanje, da je človek celota – bitje

narave in bitje kulture,

2. kot pogled na kulturo – kultura je dinamična, funkcionalna in pomenska struktura.

Šele metodološka konceptualizacija v širšem pomenu, tj. kako raziskovalec vidi, razume in preiskuje človeka, ljudi in njihov svet, ki je včasih tudi njegov svet, odgovarja na temeljni vprašanji: kaj je skupno, splošno vsem ljudem, in od kod kulturna raznoterost. Na temeljni perspektivi, imenujmo ju "univerzalistična" ali splošno antropološka in "partikularistična", kaže tudi njun zgodovinski razvoj. Združeni govorita o hkratnem sožitju univerzalnih, splošnih in skupnih potez človekovega bivanja, o nekakšnem univerzalnem kulturnem vzorcu, ki naj bi temeljil na enotni biološki podlagi, in raznovrstnosti družbenokulturnih sistemov in načinov življenja. Shematično rečeno je bila prva od nekaj bolj usmerjena k poskusom posploševanj in primerjav, druga bolj k pojasnjevanju kulturne raznorodnosti in vzrokov za različnost, iskanju kulturnih posebnosti ljudstev. Obe sta domovali združeni v razsvetljenski antropologiji in pozneje v ameriški antropologiji, druga pa se je utrjevala predvsem v razvoju narodnih etnologij od razsvetljenstva naprej in dobila v romantiki močan etnični in narodni pomen. Nič manj pa ni bila značilna za univerzalistične posplošitve. Z druge strani pa tudi v romantičnem pojmu narodnega duha lahko vidimo univerzalne razsežnosti. Epistemološka ločnica med bolj deduktivno in bolj induktivno potjo more biti le analitična, med njima je generična vez: prve perspektive brez druge ne more biti.

12 Zmago Šmitek, Božidar Jezernik, Antropološka tradicija na Slovenskem, v: *Etnolog* 2/2 (53), Ljubljana 1992, 260: "Razlog za uveljavitev izraza in vsebine etnologije na Slovenskem lahko iščemo v občutku nacionalne ogroženosti v 19. stoletju in v prvi polovici 20. stoletja, ko je bil v evropskem merilu relevanten politični dejavnik narod kot kolektivna entiteta in ne človek kot posameznik."

13 Zmago Šmitek, Kam z antropologijo?, v: *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 31, št. 1–2, 1991, 17.

14 Prim. Z. Šmitek, B. Jezernik, n. d., 260.

15 Z. Šmitek, B. Jezernik, n. d., 260–261: "Že sam izraz etnologija implicira prepričanje, da je etnična pripadnost bistvena. Ime etnologija je po doslej znanih virih nastalo v drugi polovici osemnajstega stoletja, in sicer v vzhodnem delu Srednje Evrope. Takrat se je pojavila disciplina etnologija, da bi pripomogla k razreševanju problemov, ki jih je sodobnikom, zlasti seveda avstrijskemu dvoru, zastavljala etnična pestrost prebivalstva v Podonavju, na območju, ki je bilo osvobojeno in vzeto turškemu cesarstvu. V tem smislu je uporabil naziv etnologija Adam Franc Kollár leta 1783. Pojmaval jo je kot intelektualno dejavnost, v kateri se s proučevanjem jezika, običajev in institucij posameznih ljudstev odkrivajo njihovi izviri in prvotna bivališča. Etnologija naj bi se torej ukvarjala z etnično zgodovino posameznih skupnosti. Že izraz etnologija implicira, da je bistvena etnična pripadnost."

16 Z. Šmitek, B. Jezernik, n. d., 261: "Vendar je za človeka kot posameznika pogosto pomembnejša njegova spolna, rasna, verska, starostna, poklicna, razredna itd. pripadnost. Etnična pripadnost je dobila poseben poudarek in pomen v evropski zgodovini 19. stoletja v obdobju romantike, ki je odkrilo državotvorno moč nacionalne zavesti. Zunaj Evrope je ni in tudi ne v Evropi, kjer je temeljni subjekt človek kot državljan ne glede na svojo nacionalno, versko, rasno, spolno pripadnost."

17 S. Kremenšek, Kulturnoantropološka načela, n. d.: "Med številnimi opredelitvami discipline, ki nas tukaj zanima, je verjetno najsplošnejša pač tista, ki označuje kulturno antropologijo poleg t. i. fizične antropologije za del splošne vede o človeku."

18 Zmago Šmitek, Božidar Jezernik, "Življenje je kaos," v: *Etnolog* 3 (54), Ljubljana 1993, 274.

19 Z. Šmitek, B. Jezernik, Antropološka tradicija na Slovenskem, n. d., 260.

20 Za to najdemo lep primer v knjigi: Stane Južnič, *Lingvistična antropologija*, Ljubljana 1983, 9–11. Avtor torej ne ravna subjektivno, ampak docela v skladu s teoretičnimi propozicijami stroke, ko predstavi svoje osebne motive za študij lingvistične antropologije, in to z opravičilom, "naj bi pomagalo izogniti se disciplinarnim nesporazumom, kajti bilo je treba segati na številna področja, ki si jih družboslovci ne more povsem lastiti, je pa

mogoče, da niti ne sodijo k njegovemu trdnemu znanju. Je pa bilo mnogokaj, kar zadeva jezik, avtorju, ki to delo predstavlja, že dolgo v mislih in pri srcu. Pravzaprav so bila prav jezikovna vprašanja njegovo vztrajno in neodjenljivo spremstvo skozi življenje. Postala so nekakšno pletivo umstvenega zorenja. Rojen na slovensko-hrvaški meji, je bil že s tem prostornim (= prostorskim) determinizmom soočen z jezikovnimi dilemami, v precepu tekmujočih jezikovnih rab in vedenj, izročil in zagotovil. Na tej meji, po dolini zgornje Kolpe, se stikata dve jezikovni skupnosti, dotikata in prepletata v nečem čudnem ločevanju. Uradna jezikovna meja namreč seka govorno sosesko, kajti na obeh straneh vzpostavljene jezikovne meje so ljudje govorili enako ... Osnovna šola je zarisala prvo razpoznavno ločnico. Bila je to tudi prva brazda jezikovne napetosti in razpetosti ... Najprej je ta ustanova organiziranega izobraževanja izkopala precejšen prepad med materinim jezikom, ki ga je obeležila ali celo stigmatizirala kot narečje in manj vredno jezikovno vedenje, in standardno slovenščino oziroma standardno hrvaščino. Ti imata veljavo pravega, pravilnega in za resno jezikovno občevarje primerne jezika. Prva velika zagata pa je bila v tem, da je na eni strani Kolpe veljalo nekaj, kar je primerno za Slovence, in na drugi nekaj drugega, kar je veljalo za Hrvate, kajti vrstniki, ki so jih posadili v dve različni šoli, so bili deležni dveh različnih zagotovil. Kljub šoli smo govorili še naprej po domače in enako. Naslednja nerazumljiva trditev pa je že zahtevala opredelitev. V šoli so povedali, da je tisto, kar govorimo, slovensko narečje, v hrvaški šoli so zatrjevali, da je hrvaško (gorsko-kotarska kajkavščina). Pa smo potem res rekli, da na slovenski strani govorimo kostelsko in na hrvaški goransko. ... Jezikovni življenjepis se je še bolj zapletel, ko je pristal v ljubljanskih šolah, komaj enajstleten. Otroci smo takojšnje govorili kostelsko. V Ljubljani pa seveda ni moglo biti takojšnje spremembe, materin jezik je prišlec prinesel s seboj. Za večino sošolcev in marsikaterega učitelja povrh ni bilo dvoma, da nenavadni jezikovni spodrsrljaji kažejo na manjvrednost, nedoučenost, morda celo duševno zaostalost ... Bolj prizanesljivi so skomigovali z rameni in dopuščali, da gre za nekakšno polhrvaško djačenje. Ta skušnja je morala biti grenka in ponižujoča. Ni popuščal vztrajni pritisk, da obstaja lepo in grdo govorjenje na osi med jezikom in narečjem. ... Prebiti se je torej bilo treba v tako imenovani narodni jezik. Ta preboj pa je prav zaradi neke travmatičnosti utegnil biti tudi nekaj več, neka nova spodbuda, začetek drugih prebojev. V tej luči je morda logično teženje k drugim jezikom, hotenje in prizadevanje naučiti se več jezikov. Po tej poti so se prav verjetno blažile mnoge napetosti, ki so nastale v srečanju z dejstvom, da se moraš celo temeljnega jezika svoje 'bolj učene' komunikacije naučiti. Vsekakor prehod v večjezičnost pomeni veliko več kot le znanje še kakšnega jezika. Naravnost vabi k razmišljanju, ki prav gotovo 'samo' v enem jeziku ni možno. Sicer pa dialektofobija, sovraštvo do tako imenovanih narečij, ni bila le slovenska posebnost. Tak bolezenski strah je spremljal nastajanje vseh nacionalnih, standardiziranih in strogo normiranih jezikov po XIX. stoletju. Razume se, da je tudi tu nastajal zelo umetelen ključ, s katerim so bili mnogi 'ven zaklenjeni' v izobraževalnem sistemu. Tu je bila stroga selekcijska črta, ki je ni bilo lahko prestopiti, še posebej pa je bil prestop težak, če se je marginalni materinščini pridružila podeželska oddaljenost od mestnih središč in številne druge razdalje v družbenih razpetostih in napetostih. Kako so šele razdalje velike tam, kjer izobraževanje pomeni pravi preskok v povsem drugačen in materinščini niti malo podoben jezikovni sistem. Selekcija v dihotomičnosti 'kranjščine' in nemščine je bila ostra in groba: drastična pa je bila in ostala jezikovna distanca zlasti v kolonialni situaciji. Osebo izkustvo, ki morda niti ni bilo na tej relaciji najbolj izrazito, je veliko prispevalo tudi k zanimanju za take probleme. – Opisane okoliščine, z osebnim jezikovnim izkustvom – v katerih sem postal dovzeten za jezikovna vprašanja, se mi zdijo pomembne kot sporočilo o pričujočem delu."

21 S. Južnič, n. d., 23–24.

22 Z. Šmitek, B. Jezernik, Antropološka tradicija na Slovenskem, n. d., 260–261: "Antropolog je lahko nezadovoljen in kritičen do svoje kulture, lahko je nekritičen in zadovoljen, lahko indiferenten, toda ne more brez enega od teh stališč. Zato je njegov pogled nujno obremenjen s kulturnim okoljem, v katerem je bil socializiran."

metodičnosti v tej zvezi se kaže od 17. stoletja dalje v različnih navodilih za zbiranje ustreznih podatkov. Med njimi so bila posebno ugledna navodila angleškega naravoslovca Roberta Boyla. Vse kaže, da se je po njih zgledoval tudi slovenski polihistor Janez Vajkard Valvasor za svojo enciklopedično Slavo vojvodine Kranjske (1689). "Valvasorjevo metodo lahko imenujemo antropološko²³ zaradi njegove naravoslovne usmerjenosti in holističnega obravnavanja, po katerem je kmečki življel nerazdružni del narave. Valvasor je zbiral podatke na kraju samem, predvsem zaradi znanstvene skepse, ker je vse hotel videti in preveriti na svoje oči. Njegova terenska metoda je obstajala tudi v opazovanju, spraševanju in skiciranju."²⁴ Za vajo v študiju antropološkega zornega kota pri obravnavi posameznih del se lahko ustavimo ravno ob baronovem slavnem delu.²⁵ Lewis Cass, Albert Gallatin ali Henry R. Schoolcraft iz prve polovice 19. stoletja so pojmovali antropologijo kot stroko, ki vključuje etnologijo, fizično antropologijo, arheologijo, sociologijo in lingvistiko. Prve ameriške antropološke vprašalnice za terensko delo so bile natisnjene leta 1823. V procesu oblikovanja ameriške kulturne antropologije ima pomembno mesto misijonar slovenskega rodu Friderik Baraga, čigar "znanstveno delo imenujemo antropološko predvsem zato, ker je črpal vzore in pobude iz ameriške antropološke literature".²⁶ Njegova monografija o Indijancih iz leta 1837 kar v treh jezikih (ponatis v francoščini 1845) je eno od najboljših tedanjih del, "tudi z metodičnega in metodološkega stališča (stacionarna metoda, poznavanje jezika domačinov, odmik od potopisnega stila opisovanja, objektivnost, razporeditev snovi)".²⁷ Leta 1846 je bil ustanovljen Smithsonian Institute, nekakšno "antropološko topografijo" pa je še istega leta zasnoval in vodil Schoolcraft. Baraga mu je poslal izpolnjen sveženj vprašalnic o kulturi čipevskih Indijancev.²⁸

Tako je mlajša generacija nekdanjih študentov ljubljanske etnologije globoko zajela v svoja jadra antropološki veter, ki je zadnji čas zavel po Evropi. Pri tem je opozorila, da smo bili per negationem že tedaj seznanjeni tudi z antropološkimi teorijami,²⁹ da pa bi bila njihova dejanska raba v etnološki praksi zanjo vsekakor poživljajoča injekcija.³⁰ Hvalevredno je, da najde prostor v njihovih obravnavah tudi folkloristika,³¹ kot samostojna usmeritev, v nasprotju z etnološko šolo "uničujočega totalitarnega štiridesetletja".³² Ivan Lozica posreduje stališče Claude Lévy-Straussa v njegovi

Strukturalni antropologiji, da so etnografija, etnologija in antropologija tri stopnje, etape enotnega, enega raziskovanja in ne tri različne discipline:

a) Etnografija opravlja začetna znanstvena dela, opazovanje in opis. Lévy-Strauss v krog etnografije vključuje še tudi metode terenskega dela, razvrščanje in opis.

b) Etnologija bi bila v tem sistemu za stopnjo bližje sintezi (ki je lahko geografska, zgodovinska ali kombinirana).

c) Antropologija bi predstavljala najvišjo stopnjo, usmerjeno k celovitemu poznavanju človeka. Tu postane I. Lozica, v nasprotju s siceršnjimi težnjami njegove generacije, kritičen, ker da je položaj antropologije kot krovne znanosti o človeku že nekaj časa sporen. Kot se svojčas sociologiji ni posrečilo zadržati prvenstva med družbenimi znanostmi, tako tudi antropologija polagoma izgublja svoj sijaj, predeljujoč se pogosto v brezdelno igro, katere namen je intelektualno igrakanje; ali je to propad metode ali nemoč znanosti, bo pokazal čas. Lozica dvomi v to slavno objektivnost, ki je za Lévy-Straussa "prva ambicija antropologije" in bi antropologu morala omogočiti, da se dvigne nad vrednote lastne družbe, seveda tudi nad način mišljenja lastnega okolja, in to tako, da se pri tem ustvarjajo formulacije, veljavne za najrazličnejše raziskovalce. Strukturalna antropologija Lévy-Straussa se želi konstituirati kot znanost sinteze, ki je usmerjena k totaliteti (totaliteta je druga ambicija antropologije).³³ Taka antropologija bi zamenjana "neznanstveno" filozofijo in bi bila vrhunska znanost o človeku, tako da se tudi sociologija obravnava kot poseben primer antropološkega preučevanja (tj. antropologija lastne družbe). Tako antropologija želi od discipline, ki preučuje tuje, daljne in "primitivne" družbe, postati univerzalna humanistična znanost.³⁴

Med slovenskimi avtorji se je razmerju med kulturno antropologijo in etnologijo najbolj študiously posvetila Ingrid Slavec. Relativizira tiste postavke, ki jih ljubljanska kulturna antropologija poudarja nasproti sosednji etnologiji: tako razmerje med posameznim in skupnim, za katero ugotavlja, da so bili v antropoloških disciplinah od nekdaj poudarki enkrat bolj na prvem, drugič na drugem členu, s čimer hoče reči, da pozornost do posameznika ni absolutna novost vpeljane vede.³⁵ Zato bi bilo dobrodošlo njeno pojasnilo o vzrokih zadržanosti do (slovstvene) folkloristike. Omeni jo zgolj mimogrede, ko gre za povezavo antropologije s posameznimi vedami in mednje predmetno in

Prim. S. Južnič, n. d., 24: "Usmerjenost na terenske raziskave, specifične metode neposrednega opazovanja in osebnega stika in tako rekoč vživljanja v raziskovano družbo in kulturo, vse to je neizogibno zahtevalo znanje jezika raziskovanih. To znanje je potemtakem postalo bistveno orodje raziskovanja." Od slovenskih raziskovalcev je te antropološke kriterije nereflektirano najbolj zastopal Milko Matičetov pri raziskovanju slovstvene folklore v Reziji, saj se je naučil rezijanščine in dosledno upošteval bivalno (= stacionarno) metodo.

23 Cathie Carmichael, "Za filozofa preveč romantičnega pridiha":

Nekaj zapažanj o Valvasorjevi etnografiji, Traditiones, Ljubljana 1995, 95–106: Nekaj poudarkov iz opazanj o njem: a) Vojvodino Kranjsko je avtor opazoval z "očmi tujca" (alien eye) – to prakso je razvil pri svojih potovanjih na tujem. b) Nato se avtorica veliko posveča vprašanju jezika v habsburški monarhiji, razmerju med slovenščino, nemščino, italijanščino. Slovenščina je zelo bogata z besedami za naravne pojave in še vedno najprimernejši in najbolj funkcionalen jezik za poimenovanje kraških pojavov. "Mnoge besede v strokovni rabi v tej posebni veji geologije izvirajo iz južnoslovanskih jezikov. Na primer, Geologisches Wörterbuch,

objavljen 1992, ima gesla za *dolina, uvala in polje*. V določeni meri lahko kontinuirano rabo teh kmečkih terminov pripišemo prav Valvasorju, ki je s svojim delom postavil jezikovni standard na tem področju. Valvasor se je dobro zavedal, da pozna geografijo tega področja bolje od prejšnjih piscev in da zaradi svojih stikov z lokalnim prebivalstvom lahko zbira terenske podatke. V svoji zgodovini geologije Zittel navaja Valvasorja kot začetnika sodobne speleologije in vzporeja njegovo delo z delom Leipniza, ki je pisal o gorovju Harz. Vendar pa kljub temu, da se v Valvasorjevih besedilih pojavlja "skrta" slovenščina, kranjskega barona ne moremo predstaviti kot glas monolingvalnega kmetstva. Valvasor ni bil kmet; bil je plemič in del privilegirane, literarne, "visoke" kulture v Ljubljani 17. stoletja, kot član Kraljevskega društva pa tudi del skupnosti evropskih znanstvenikov. Njegova poročila o ribolovu v Cerkniškem jezeru so dober prikaz tega problema ... Čeprav je mogel Valvasor komunicirati s kmeti neposredno v slovenščini, izkazuje distanco in indirektnost etnografa v teh nenavadnih anekdotah, v katerih na pol hvali praktično aplikacijo znanja o Cerkniškem jezeru in se ji hkrati tudi na pol posmehuje. Kot pripominja Gerald Stone, sta bili nemščina in italijansščina značilni za patricije, medtem ko je bila slovenščina značilna za plebs. Izbiro jezika je verjetno določala situacija. Potemtakem ni izključeno, da je bila raba slovenščine pri Valvasorju (in od tod njegovo zanimanje za "dogajanje" na kmečkem podeželju na Kranjskem) preostanek njegove navezanosti na služničad iz otroštva, morebiti celo na njegovo dojiljo. c) Če naj opredelimo antropološko vsebino Valvasorjevega pisanja, potem bi bilo po vsej priliki najbolj ustrezno označiti ga kot "predrazsvetljiškega etnografa" (Peter Burke uporablja termin "etnograf" za obdobje pred razsvetljenstvom, ker gre za termin z nižjo specifično vrednostjo, kot jo ima "antropolog", ki ga je po njegovem mnenju mogoče rabiti šele po razsvetljenstvu) ... Le da je za razliko od Montaignea, ki je potoval zato, da bi razkrival pomanjkljivosti svojega socialnega okolja, Valvasor utrjeval "slavo" vojvodine Kranjske. Kot znanstveno delo se Slava vojvodine Kranjske upira opredelitvi, saj je njena vsebina veliko odvisna od tega, kaj se je Valvasorju zdelo pomembno ali zanimivo. Spisal je pravzaprav neke vrste različico "lokalne vednosti" 17. stoletja. Na njegovo delo torej moremo gledati kot na most med razpravo in zgodbo, med teorijo in prakso, ne da bi v celoti ponazarjala eno in drugo. ... Antropolog Robert Redfield je obravnaval vprašanje, kako "majhne tradicije in velike tradicije" oziroma idejni krogi eksistirajo v simbiozi. V civilizaciji obstajata velika tradicija razmišljajoče manjšine in majhna tradicija pretežno nerazmišljajoče večine ... Tradiciji sta medsebojno odvisni. Veliko in majhno tradicijo je mogoče razločevati kot dva tokova misli in akcije, čeprav se stalno pretakata drug v drugega in odteka drug od drugega. e) Valvasorjeva pozicija posrednika med visoko in ljudsko kulturo je najbolj jasno vidna v njegovem predstavljanju naravnih pojavov na Kranjskem. d) Pri pisanju o poljih je Valvasor pomešal svojo klasično izobrazbo z ljudskim verovanjem, v prizadevanju, da bi razložil zvoke, ki so se pojavljali v gozdovih ob priložnosti, ko so polhi zapustili brloge in se v strahu razbežali ... Ciničen antropolog bi lahko ob tem pripomnil, da je pripoved o hudiču kmetom dobro služila in jim omogočala bogato oskrbo z dobrim mesom, po katerem ni bilo povpraševanja drugod. Kmečki ljudje pa so lahko občutili averzijo iz drugih razlogov. Valvasorjevi kritiki so skušali ovreči njegovo "praznoverje" z dognanji, da je pokanje z bičem ponoči v resnici vrečanje sove ... V tem primeru lahko vidimo, s kakšnimi težavami so se soočali kasnejši pisci, ki niso poznali krasi tako dobro kot Valvasor, ko so skušali pojasniti "lovsko" ali "ribiško zgodbo". e) Poleg tega, da nam nudi vpogled v ljudsko vednost o naravnih pojavih, lahko Valvasorjev tekst uporabimo tudi za odkrivanje posameznih verovanj notranjskega kmetstva ... V Slavi je Valvasor opisal še precej različnih ljudskih verovanj in šeg iz nekodificirane ljudske kulture: v njej so številne ilustracije plesov in noše z različnih področij. Zabeležil je tudi obstoj vere v čarovnice in spode med slabimi čarovniki (Vedaveze) in dobriimi duhovi (Sentiansaveze) v dolini reke Pivke ter pisal o hribih Slivnica in Javornik in njunem simboličnem pomenu v ljudskem verovanju ... "Na gori, imenovani Javornik, ki leži pri jezeru, sta dve luknji ali silno globoki brezni, v katerih ostaja čez vso zimo mnogo tisoč divjih golobov; ko se bliža jesen,

gredo vanju; ko pride pomlad, pridejo ven. Ni znano, s čim se hranijo v teh votlinah, vendar mislim, da s solitrnim peskom. Na drugi gori, imenovani Slivnica, imajo čarovnice svoj sabat ali zbor: taka je vera, ker se večkrat vidijo lučice v obliki isker, ki letajo sem ter tja in poskakujejo. Na vrhu ali temenu te gore je luknja neznane globine, iz katere se zelo pogosto dvigajo podzemeljski hlapi, ki povzročajo za prebivalce škodljiva neurja, strele, grom in točo."

V tem primeru Valvasor ni le zabeležil primarnih virov, temveč je postavil tudi *Urtext* za kasnejše pisce, kar lahko obravnavamo kot drugo veliko pomembnost njegovega dela. Folklorist Anton von Mailly je v dvajsetih letih 20. stoletja zabeležil tudi zgodbo o Javorniku in Slivnici, ki na nek način spominja na ideje, o katerih je poročal Valvasor: "Poleg Cerkniškega jezera sta dve visoki gori, obrnjeni druga proti drugi: Javornik in Slivnica. Ljudje verjamejo, da tam živijo čarovnice in hudiči. Na Javorniku sta dve jami in tukaj plamenče figure pogosto poplesujejo, in kot pripovedujejo, hudič vodi svoje čarovnice na sobotnih pleish. Temu pripisujejo isti izvir kot pojavom na Javorniku. Ob teh istih nočeh duhovi plavajo nad površino jezera in zlovesče lučke migotajo na vodni površini." Von Mailly je kot svoj vir navedel "ljudska usta". Ta popotnik iz dvajsetih let 20. stoletja je opazil, da je bila v gostilni v Cerknici Slava edina knjiga. Knjigo je bral tudi angleški znanstvenik Humphrey Davy, ko je bil tam na ribarjenju. Glede na dostopnost Slave vojvodine Kranjske v 19. stoletju se lahko vprašamo, ali so verovanja iz 17. stoletja, o katerih je poročal Valvasor, preživela v tej obliki ali so Cerkničani "ponovno iznašli" tradicijo za potrebe zvedavega folklorista. Primer von Maillyja lahko služi kot poučno svarilo vsakemu raziskovalcu, ki se skuša približati preteklosti s pomočjo Valvasorjevega besedila. Kranjskega barona niso pozabili, temveč se je s tem ali onim namenom nanj sklicevala vsaka naslednja generacija piscev ... Podobno kot žanr, v katerem je pisal, pa Valvasorjeve identitete ni mogoče prevesti v preproste razredne in etnične koncepcije. Zdi se, da je najbolj ustrezno označiti njegovo identiteto kot regionalno, skovano v času, ko je lahko pomenil nekaj vsemu ljudstvu. Intelektualni temelji njegovega znanja niso bili ne povsem znanstveni niti folklorni, temveč so bili Valvasorjeva specifična verzija "lokalne vednosti" in "grobe deskripcije".

24 Z. Šmitek, B. Jezernik, Antropološka tradicija na Slovenskem, n. d., 263-264.

25 C. Carmichael, "Za filozofa preveč romantičnega pridiha": Nekaj zapažanj o Valvasorjevi etnografiji, n. d., 95-106.

26 Z. Šmitek, B. Jezernik, Antropološka tradicija na Slovenskem, n. d., 265.

27 Z. Šmitek, B. Jezernik, "Življenje je kaos", n. d., 275.

28 Z. Šmitek, B. Jezernik, "Življenje je kaos", n. d., 275.

29 Prim. Slavko Kremenšek, Obča etnologija, Ljubljana 1973.

30 Rajko Muršič, O razmerju med etnologijo in kulturno antropologijo ter predvsem o teoriji v etnologiji, Glasnik Slovenskega entološkega društva 34, št. 1-2, Ljubljana 1994, 10-16.

31 "Poleg združevanj neposrednih empiričnih pristopov in komparativne analize (kar naj bi bil sinonim 'stare' etnologije, še posebej v navezavi na obravnavanja neevropskih ljudstev iz tradicije nemške 'Völkerkunde') je sodobna etnologija (na Slovenskem) pohrustala tudi (v veliki meri iz slavistike izšlo) 'narodopisje' in 'narodoznanstvo', 'narodoslovje', katerega del se je osamosvojil v 'folkloristiki', ki je 'postala' nekoliko samostojna, nekoliko pa je ostala nekakšna podveda etnologije. Status folkloristike je bil v korpusu akademskih predavanj na Oddelku za (takrat še) etnologijo (brez kulturne antropologije) zelo zamegljen." R. Muršič, O razmerju med etnologijo in kulturno antropologijo, n. d., 11.

32 R. Muršič, O razmerju med etnologijo in kulturno antropologijo, n. d., 11.

33 Prim. spredaj holizem, to je celostnost.

34 Ivan Lozica, Metateorija u folkloristici i filozofija umjetnosti, Narodna umjetnost 16, Zagreb 1979, 40-41.

35 I. Slavec Gradišnik, n. d., 136: Razmerje med posameznikom, družbo in kulturo je bilo pojmovano raznorodno; danes govorimo o treh ravneh sociokulturne celote ali sistema. Kako se mu raziskovalci približujejo, je odvisno od metodologije, pogosto utemeljene na razumevanju kulture.

metodično šteje tudi folkloristiko,³⁶ iz česar lahko sklepamo o njeni "antropologizaciji"³⁷. (Kulturna) antropologija je v tukajšnji obravnavi sprejeta kot dejstvo – brez polemične nastrojenosti. Toda že dosedanje bežne omembe njunih stikov so nakazale vprašani:

a) ali se folkloristika šteje za sestavni del kulturne antropologije³⁸ in je le-tej podrejena,

b) ali sta v enakovrednem/enakopravnem razmerju,³⁹ o čemer se lahko prepričamo tudi iz tuje literature, le da je to morda zaradi neprimerne prevoda zamegljeno predstavljeno.⁴⁰

Prispevek k slovenski antropološki tradiciji

Že v drugi polovici 19. stoletja je bilo jasno, da je antropologija "znanstvo človeške nature", za razliko od etnologije/etnografije ali "narodoznanstva", "popisovanja narodov".⁴¹

1. Konec julija 1879 je bilo v Ljubljani prvo mednarodno zborovanje antropologov in arheologov.⁴² Kombinacija navedenih ved sploh ni presenetljiva, če se le zamislimo nad njunim prvotnim pomenom. Ob imenu navzočega kustosa Karla/Dragotina Dežmana se posveti, da gre prejkone njemu zasluga, da je bila ta prireditev ravno v njegovem mestu, saj ne more biti golo naključje, da se je, po poročevalcu, večina obravnavane konkretne stvarine nanašala na današnje slovensko ozemlje. Iz kratke razlage temeljnih pojmov izvemo tedaj nekoliko drugačno strukturo antropologije od današnje, kar dokazuje postopno izčiščevanje njenega pojmovanja: "Antropologija je grška beseda ter sploh pomeni nauk ali znanstvo o človeku in v tem obziru ima za predmet njegovo telesno (fizično) kakor duhovno (psihično) natoro. Naravna smer te vednosti je spoznanje samega sebe in po mnogobrojnem opazovanju – človeka sploh. Ako si izbere za predmet samo delovanje duše, potem se imenuje dušeslovje ali psihologija, če se ozira na truplo, zove se somatična, fiziološka ali fizična antropologija, takrat pa, kedar se peča z medsebojno razmero med dušo in telesom, jej pravijo sintetična antropologija, pa tudi pragmatična, to je, na življenje obrnena, ki uže bolj modroslovni vedi pripada ter ima pospeševati človekoznanstvo. In v tem slučaju se sme imenovati antropognozija. Iz tega se razvidi, da je delokrog te vednosti zelo obširen; tu se srečujejo bogoslovci, modroslovci in medicinarji. Učenjaki torej, ki se s to stroko vede pečajo, nazivljejo se antropologi. Kake vrste učenjaki so se pa zbrali k ljubljanskim obravnavam? Kakor se je pokazalo iz poznejših razgovorov, in sicer iz njihovega splošnega delovanja, ukvarjajo se oni z opazovanjem in preiskavanjem človeka kot natornega bitja po telesu ter njegovih razmer in odnošajev v svetovni zgodovini. In tukaj ravno se strinejo z zgodovinarji. Ker pa se vsi ti učenjaki posebno brinejo razjasniti dozdaj še temno in nezanesljivo starinsko dobo na podlagi raznih izkopanin in najdb iz starodavnih časov, o katerih se še celo pred deceniji ni dosta vedelo, tedaj od danih zanesljivih, na skušnjo se opirajočih reči sklepajo na žitek in bitek starodavnih ljudstev in njihovih plemen in se primerno imenujejo antropologi in prazgodovinarji (predzgodovinarji)⁴³ ali starinoslovci...⁴⁴ Temu je bilo

posvečeno metodološko/metodično naravnano predavanje Alfonsa Müllnerja.⁴⁵ Predstavljena koncepcija bo morda vsaj presenetila, če ne tudi razveselila koga tako izmed ljubljanskih etnologov kot tudi kulturnih antropologov. A slovstvena folkloristika prihaja na svoj račun v razlagi Karla/Dragotina Dežmana o "najnovejših najdbah v gomilah šmarjeških na Dolenjskem". Tako imenovani "ajdovski grobovi" so po vsej Evropi, posebno pogosto pa po slovenskih krajih, kjer se sploh imenujejo "gomile", "grobovi", sem ter tje tudi "šaci", to je kraji, kjer se nahajajo zakladi (star denar, bron, orodja itd.). Gomila je prav slovensko ime iz "mogila", ki se v narečjih razno spreminja ter se nahaja celo v besedi "gamulja". Tako moremo tudi slovenske "Gamejine" razložiti. Sploh so to večji kot navadni, sedanji grobovi, njih večina je pa zelo obsežna in se na polju, travnikih ali gozdihi vidijo kakor grički okroglaste podobe. ... Poudarjalo se je, da kjer se nahaja ime Šmarjeta, se sme z gotovostjo smatrati to za prazgodovinsko ali saj rimsko najdbo, kar učeni benediktinec dr. Neumann s tem razlaga, da sme iz svojih arheoloških študij z gotovostjo sklepati, da cerkve sv. Marjete, sv. Jurija in sv. Mihela stoje na tleh prvega pokristjanjevanja dotičnih prebivalcev. Ti svetniki se nam predstavljajo v boji z drakonom, katerega mečejo v brezno, tedaj znamenjujejo zmago - krščanstva nad poganstvom. Zato so si jih ravno v takih krajih radi izvolili za patrone...⁴⁶

2. Če smo bili pri prvi točki tukajšnjega pregleda priče sprijetosti antropologije s tako imenovanim starinoslovjem (arheologijo), smo tu v zadregi zaradi nejasnega razmejevanja antropologije z etnologijo/etnografijo, kakor kaže naslov vprašalnice F. Kraussa⁴⁷ iz leta 1884: vsebuje "740 vprašanj o jeziku, o kulturi, razmerah, običajih, narodnih praznikih, veri, vražah, kletvah, sanjah, o porodu in smrti, o narodnih lekih, o sorodstvu, o pobratimstvu, o ženitovanjskih šegah, in o zakonskem pravu, o zadrugah, ob obiteljskem pravu, o pošlih, o zemljiškem in zgodovinskem pravu, o prestopkih in hudodelstvih, občini, in sodnikih." Pod naslovom "Pripitovanja etnografska" je bila namenjena najprej Srbom in Hrvatom zastoj, "kdor bi bil voljan odgovarjati kateremu koli si bode izmed 740 vprašanj ter s tem postati dopisnik antropološkega društva dunajskega". Zato je poročevalec prizadet in se priporoča tudi za slovenski prevod: "Srčno želimo, da bi to društvo izdalo knjižico tudi v slovenskem jeziku in uverjeni smo, da bi si s tem pridobilo v Slovencih mnogo pridnih dopisnikov; Kajti izkušnja nas uči, da naši dijaki, učitelji, duhovniki, uradniki in celo priprosti, med narodom samim živeči ljudje kaj radi nabirajo narodno blago, a da največkrat ne poznajo nobene sisteme, kako jim je zbirati in zapisovati take stvari. Omenjena knjižica bi jim dala v roke pravo vodilo in prišla bi na dan sicer pozno, a vendar še o pravem času."⁴⁸ Naslovi omenjene vprašalnice (jezik, kultura, običaji, narodni prazniki, vera, vraže, kletve ...) in namig o terenskem delu slovenskih izobražencev in drugih (prim. "narodno blago") kažejo, da tudi tu (slovstvena) folkloristika ne bi ostala praznih rok.

3. Že naslednje leto, leta 1885, Jožef Pajek priporoča "našim književnikom",⁴⁹ – poleg terenskega dela jezikoslovju v prid,⁵⁰ podobno naklonjenost slovstveni folkloristiki, ne da bi jo posebej poimenoval,⁵¹ a v skladu z nakazano tradicijo ravna, ko takoj za tem preide na

predmet tukajšnje obravnave in ga povezuje z arheologijo: "Važna stroka, a pri nas še jako malo obdelovana, je antropologija ali človekoznanstvo, predmet, ki ga obdelujejo posebno Angleži, Francozi in Nemci, v novejši dobi tudi Slovani. Početke vidimo že pri Hrvatih, nobenih pa še ni pri Slovencih. S človekoznanstvom naj bi se družilo tudi starinoslovje, ki pri važnej zgodovinske preteklosti naše zemlje mnogo zanimivega sadu obeta."³²

4. Iz koncepcije grofa Wurmbrandta "o nalogi antropologije v Avstriji", ki jo je predstavil na že omenjenem ljubljanskem zborovanju, njene vsebine skoraj ni videti, tako se prekriva s prazgodovino. Vsaj po poročilu sodeč: "Omenivši, kako se je začela antropološka veda v severnih deželah, Nemčiji, Belgiji, Franciji, pravi, da se je tudi pri nas jelo gibati; nasledek tega je bilo ustanovljenje dveh antropoloških društev na Dunaju in v Gradcu. Potem opisuje, kako plodonosno so društva delovala, kar priča npr. prazgodovinska karta Nemčije od Virchova in konečno pravi, kako bi le edinostno ravnanje antropoloških društev v Avstriji moglo kaj zdatnega doseči. Želeti bi bilo, da bi se tudi v Ljubljani

osnovala stalna družba, kateri zadača bi bilo prazgodovinsko preiskavanje kranjske dežele."³³ Vendar so se zadeve očitno premikale stroki v prid, kakor razberemo iz poročila leta 1889: "Naučno ministrstvo hoče osnovati učni stolici za antropologijo in etnografijo na vseučiliščih na Dunaju in v Pragi. Vprašalo je že v tej zadevi akademski senat Dunajskega vseučilišča za njegovo mnenje."³⁴ Simonu Rutarju razmerje med vsebinami posameznih strokovnih disciplin še ni jasno oziroma se zdi, da enači narodopisnost in antropološkost, kakor se dá razbrati iz sintagm v njegovem poročilu o dveh knjigah, ki bi jih danes definirali kot domoznanski. Takole piše: "Zelo lepo nalogo so si postavili naši učitelji, opisati namreč vse šolske okraje na Kranjskem v zgodovinskem, zemljepisnem in narodopisnem oziru. Taka namera je zelo hvalevredna in zasluži naše popolno priznanje, ker do sedaj je kranjska dežela v krajepisnem in antropološkem oziru (obakrat poudarila M. S.) še vse premalo poznana."³⁵ Medtem ko se prvi člen v obeh podčrtanih sintagmah pomensko ujema ("zemljepisno" "krajepisno"), preseneča njun drugi del, saj primerjava med njima napeljuje k sklepu, da avtor enači

36 I. Slavec Gradišnik, n. d., 135: "Hkrati s sociologi (študij funkcioniranja in razvoja družb), s psihologi (preučevanje spoznavnih procesov, razmerja osebnost – kultura), z zgodovinarji (preučevanje procesov kulturnih sprememb), s folkloristi in z religiozologi (raziskave simbolne kulture), z geografi (antropogeografski in demografski problemi), z ekologi itn. Na sečiščih s temi vedami so nastale tudi specializirane antropološke discipline (psihološka a., etnozgodovina, kognitivna a., simbolna a., kulturna ekologija). V teh povezavah razrešujejo nekatere pomembne kulturološke probleme: analizirajo povezanosti med naravo in kulturo, med kulturo in psihičnim v človeku, med kulturo in človeškim mišljenjem, med zgodovino in kulturo, med družbeno organizacijo in kulturo in med raznimi kulturami."

37 I. Slavec Gradišnik, n. d., 130. Le iz zveze mimogrede: "Tako se lahko 'antropologizirajo' preteklo narodopisje, folkloristika in muzejska etnologija," je videti, da te panoge med seboj ločuje. A to je tudi vse. Vsekakor premalo za našo obravnavo.

38 Prim. S. Kremenšek, Kulturnoantropološka načela, n. d.

39 Prim. I. Slavec Gradišnik, n. d., 135.

40 Sigmund Freud, Predavanja za uvod v psihoanalizo, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1977, 166, 164. "Koliko bogatejša in zanimivejša bi bila takšna zbirka, ki je ne bi pripravili diletanti, kakršni smo mi, temveč pravi strokovnjaki za mitologijo, antropologijo, jezikoslovje in folkloro (= folkloristiko, op. M. S.). Pri psihoanalitičnem delu se navezujejo stiki z vrsto drugih duhovnih ved, tako z mitologijo, jezikoslovjem, folkloro (= folkloristiko, op. M. S.), psihologijo ljudstev in z religiozologijo." Iz zvez z drugimi vedami je očitno, da gre tudi tu lahko edino za stroko in ne za snov, česar še danes marsikdo ne loči. Folklor je snov, gradivo slovstvene folkloristike kot vede. Težava izhaja iz tega, ker je tudi v izvirniku dolgo obstajala ena in ista beseda za oboje. Danes pa že tudi v angleščini obstajata dvojinci, Folklore: Folkloristics.

41 Z. Šmiter, B. Jezernik, "Življenje je kaos", n. d., 275.

42 A. Ž. (= Anton Žlogar?), Shod antropologov in zgodovinarjev v Ljubljani, Kmetijske in rokodelske novice 37, 1879, 269.

43 Povezava antropologije in arheologije se zdi prvi hip nenavadna, vendar ne izjemna, kakor kaže podoben razvoj tudi npr. v Kolumbiji. Prim. Blaž Telban, Razvoj antropologije v Kolumbiji, Glasnik Slovenskega etnološkega društva 26, št. 3–4, 1986, 114: "Antropologija je kot veda v Kolumbiji dobila svoje znanstveno identiteto in bila institucionalizirana v novem času. To je bilo ob koncu tridesetih let tega stoletja, ko so bila zbrana razna dela preteklih misljenj in akcij, ki jih danes označujemo za antropološka. Bilo je leta 1938, ko je član gibanja Bachue Gregorio Hernandez de Alba ustanovil Arheološki narodni servis..." (podčrtala M. S.)

44 A. Ž., n. d., 269.

45 A. Ž., n. d., 269: "Podlaga za npr. kranjsko arheologijo mora biti topografija (krajepis), kajti starinoslovca že samo krajevno ime mnogokrat opozori na prazgodovinsko najdbo. Kraji: groblje, gomila, gradišče, razdrto, ruše, prezid, podzid, pregrad, V zideh, trnovo itd. kažejo starinske sledi. Imena slovenska so že zato silno važna, ker precizno znamenjujejo stvar in preiskovalca tudi čas svojega postanka opominjajo. Tako kaže 'Gradišče' vselej na staro predrimsko ali saj rimsko trdnjavo (castell), medtem ko se srednjega veka razvaline nikdar ne imenujejo 'Gradišče', ampak le 'Stari grad'. Čuda! enakih imen se največ nahaja, koder so peljale rimske ceste..."

46 A. Ž., n. d., 269.

47 /brez navedbe avtorja/, Ethnographische Fragebögen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien I, Südslaven, Von dr. Friedrich Krauss, Wien 1884, 8, 48 str., Ljubljanski zvon 4, 1884, ur. F. Levec, 633.

48 Ethnographische Fragebögen ...

49 Iz konteksta se dá razbrati, da s tem ne misli toliko na književnike v današnjem pojmovanju, ampak bolj na slaviste.

50 J. Pajek, n. d., 160: "Trebal bi nabirati besede za naš slovar, oblike za našo slovnico, gradivo za naš naglas in za poznavanje slovenskih narečij, ktera so jako množna. Iz tega gradiva bi se potem izbiralo, kar bi bilo najpotrebnejšega k edinosti in popolnosti našega jezika, kakršnega še davno nimamo, a ga dobiti moramo."

51 Josip/Janko Pajek, Nekoliko literarnih opazek, Kres 5, 1885, 160. "V družbi s tem nabiranjem naj bi se tudi narodne priloge, reki itd. še naprej kakor se to zdaj hvalevredno godi, zapisovali. Sicer pa ta stroka nikakor ni nova, v naši literaturi, le nje obseg in nje temeljnost morate biti večji. Davorin Trstenjak in dr. Krek sta nam pokazala pot, kako se iz tega gradiva pobira vredno znanje, a M. Valjavec je pokazal uzoren način, kako se narodno gradivo za znanstvene potrebe pridobiva in prideluje." (podčrtal avtor)

52 J. Pajek, n. d., 160.

53 A. Ž., n. d., 278.

54 Popotnik 10, 1889, 285.

55 "In ravno učitelji v tem pogledu lahko največ store, ker so v vedni dotiki z deželo in z narodom, ker imajo vsak dan priliko oboje opazovati, v tem ko se drugim učenjakom le redkokdaj in le slučajno taka prilika ponudi, tako da so njih opazke mnogokrat jednostranske ali vsaj nepopolne. Z veseljem pozdravljamo torej dva do sedaj izdana zvezka, tj. Kočevsko okrajno glavarstvo spisala Št. Tomšič in Fr. Ivanc, Ljubljana 1887, in v naslovu te ocene navedeno delo. Ali kakor se veselimo takih literarnih pojav, skali se nam vendar že precej to veselje, ako navedeni knjigi skozi in skozi prečitamo. Res je, da gg. učitelji niso hoteli podati 'učeno pisanih knjig, niti suhoparno naštetih

narodopisnost in antropološkost. Iz nadaljevanja odlomka pa nastaja vtis, da navedeni zvezi ("v ... narodopisnem oziru", "v ... antropološkem oziru") izenačuje s pojmom folkloristika, najprej v smislu današnje etnologije ("V obeh knjigah pogrešamo nečesa, kar bi nikakor ne bilo smelo izostati, pogrešamo namreč opisa narodnih šeg, ki nam vidoma ginejo pred očmi, zatem narodnih nošenj (če jih je še kaj) ter narodnih pripovedek (resnih!) in pesmij. Saj vsakdo ve, kako vsi narode ravno sedaj folkloristiko goje, in mi Slovenci tudi ne smemo v tem oziru ostati za njimi"), saj poved vsebuje sestavine družbene (šege), materialne (nošnja = oblačilna kultura) in duhovne (povedke, pesmi) kulture. Nazadnje omeji folkloristiko pravzaprav samo na področje, ki jo tu profiliziramo s pojmom slovstvena folklor: "Zato pa še ni zadosti, ako se le nekaj tujih besed iz narodove govorice zabeleži (želeli bi bilo, da se take besede tudi raztolmačijo, ker ne more vsakdo vedeti n.pr. kaj pomeni "drvišati"), nego potreba je narod globlje opazovati in zateči ga pri svojem najskrivnejšem mišljenju in čutenju ter videti, kako on to svoje mišljenje in čutenje v ..."⁵⁶

Kako težko je v našem primeru razmejevati posamezne stroke in njihov predmet, dokazuje navedek "o prvih početkih folklorističnega študija, ki je bilo samo še zbiranje,"⁵⁷ - v katerem se prepletajo - z današnjega vidika gledano - (slovstvena) folkloristika, etnologija in antropologija: "Kakor hitro pa se je k temu zbiranju narodopisnih, eksotičnih kuriozitet pridružilo znanstveno raziskovanje, psihološko poglobljeni študij "narodnega blaga", pa se je pokazal pomen takega študija za človeštvo. Pokazalo se je obenem tudi, da tako narodopisje ne vodi samo do novih znanstvenih spoznavanj, ampak da človeka uči tudi ljubezni do domovine in do svojih rojakov, na kar navaja folklorista že metoda njegove znanosti, ki je ob enem zgodovinska in prirodoslovna, in ki se peča z objektom, ki je takemu znanstveniku najbližji, namreč njegov rojak v vseh banalnostih in intimnostih njegovega telesnega in duševnega dejanja in nehanja ..."⁵⁸ Ni primera, v katerem bi se folkloristika, narodopisje = etnologija in antropologija tako prekrivale kakor tu in se folkloristika tako rekoč izenačuje z antropologijo.

Premislek o (kulturni) antropologiji

Božo Škerlj je preprosto, a učinkovito utemeljil, zakaj zagovarja gledanje na antropologijo kot celostno vedo o človeku. Saj je "misleči dvonožec"⁵⁹ "psihofizična celota in enota". Od tod splošna antropologija korenini tako v bioloških kot družbenih vedah. Zato se mu zdi vprašljivo kategorialno ločevanje antropologije⁶⁰ in etnologije,⁶¹ saj izhaja iz dualističnega filozofskega nazora, ki razbija človeka na zgolj telo in zgolj dušo, kar pa se pri študiju o njem slej ko prej izkaže za zgrešeno. "Tako je jasno, da obsega antropologija - veda o človeku - v širšem pomenu mnoge veje, ki smo jih svojčas izključevali, tako npr. tudi etnologijo, tudi psihologijo itd., to je vsaj deloma socialno kulturne stroke. Ni stroge meje med temi vedami, ni niti stroge meje s historičnimi vedami, kajti zgodovino ustvarja človek. Vse to združuje v osnovah novejša pa bazična splošna antropologija."⁶² Po Škerlju moramo vsak pojav

raziskovati "dialektično" in "evolutivno", to je upošteva vse vplive, ki nanj učinkujejo tako na zgodovinski osi kot na sinhroni ravni.⁶³ Toda to je le eno od gledanj na "občo vednost o človeških bitjih", saj se je pojmovanje antropologije, vse odkar je znan ta izraz, živahno razvijalo. Temeljna lastnost antropologije je njena polivalentnost. Le po tem, kam usmerjajo težišče raziskovanja, se ločujejo med seboj njene posamezne šole. Spočetka je pomenila "filozofsko proučevanje človeka", v 18. stoletju je pomenila psihologijo in moralo, v 19. stoletju naravoslovno dejavnost, v 20. stoletju poklic. Vsebina in usmeritev antropologije sta se neprenehoma spreminjali - seveda vedno z določenimi filozofskimi predpostavkami in tudi glede na ideološko primernost - in se razvejili v celo vrsto "t. i. znanosti o človeku - socialna, kulturna, lingvistična, politična, fizična antropologija". Po M. Foucaultu te "znanosti o človeku" niso neposredne naslednice klasične filozofske antropologije, ampak so rezultat "v zahodni kulturi" "vsiljivega racionalizma", ki je hočeš nočeš prestavil človeka med predmete znanstvene obdelave, in to z znanstvenimi koncepti in s pozitivnimi metodami.⁶⁴ Ko Braco Rotar pri posredovanju téz M. Foucaulta naenkrat začne govoriti o "humanistiki kot ničti instituciji", ki zato nujno razpade na različne "discipline", in so njene posebnosti množina disciplin, presenetljivo povezovanje, preseganje meja posamičnih področij, kar vse da je "folklor humanistike", "neprosojnost", neizčrpnost kot madež predmeta humanistike, kar je pogosto vir frustracij pri humanistih, saj predmet posamične discipline pripada predmetu vsake druge discipline posebej in predmetu "vseh skupaj", predmetu humanistike,⁶⁵ se zavemo, da njeno področje pokriva večidel antropoloških disciplin, saj ju povezuje (v prevodu dobesedno) človek, človeško. Rotar slikovito predstavi težavnost enoumne opredelitve antropologije,⁶⁶ vendar najde skupni imenovalec, ki jo (kot binom: humanistika in družboslovje) razločuje "od naravoslovja oziroma "fizikalnih znanosti": To ni dejstvo, da si te vede svoj predmet sproti izdelujejo in da imajo navsezadnje formo svojega predmeta ... marveč to, da je v konceptualno delo humanistike in družboslovja zajet tudi subjekt izjavljanja s svojim mestom in da je zato sleherni operacija, s katero se producira spoznanje, hkrati pristranska, zainteresirana in zadevajoča tistega, ki jo izvršuje. Subjekt humanističnega in družboslovnega diskurza je prva surovina, ki jo diskurzivni stroj neprenehoma predeluje, pri tem pa spreminja svojo naravo, naravo učinkov (spoznanj) in naravo same konceptualne operacije. Tako je mogoče razložiti, zakaj so humanistična in družboslovna spoznanja hkrati vselej tudi slepila in ideološke blokade: nikoli niso nevtralna, nikoli dokončna in ne vsebujejo druge garancije kakor legitimnost konceptualne operacije, ki jih je producirala. S tem pa je nekaj vendarle povedano o naravi antropologije."⁶⁷

Medtem ko smo bili uvodoma priče osamosvajanja antropologije v slovenskem intelektualnem obzorju z vidika njenega drugovanja z etnologijo, smo tu dobili potrditev o njeni samostojnosti z epistemološkega vidika. Naslednji korak ga pogloblja in metodološko/metodično sistemizira. Franc Pediček kronološko in

sistemsko loči štiri strukturalne sestavine ali podstati znanosti:

1. **Predmetnost** je *conditio sine qua non*.
2. **Metodologizacija**. Zanj se je trudil novi vek.
3. Današnji čas si prizadeva za njeno **terminologizacijo**.⁶⁸
4. **Antropološkost** je znamenje prihodnosti in pogojev človekovega preživetja. Enoravninska logika pojmov, kavzalnško razumevanje in tehnološko razmišljanje o stvareh, pojavih in procesih "zunaj" človeka so človeštvo privedla v krizo. Pediček vidi rešitev zanj v paleti "spoznavnosti resničnosti v dosegu človeka in za človeka", in to na podlagi "spoznavnosti takšne totalne resničnosti gnomoloških umevkov, s katerimi segamo po bistvenostih stvari, pojavov, procesov, funkcij, odnosov in razmerij globalne naravne, človeške in družbene resničnosti". Vse to prenaša težišče "od naravoslovja in pozitivističnega družboslovja v človekoslovje ali v krog današnjih antropoloških znanosti, ki niso samo "rezultat" prikazanih vzrokov, temveč so predvsem njihovo prožilo".⁶⁹ Dosedanji mehanistično-empirističen zamenjuje nov, celostno antropološko snovan vzorec znanosti.⁷⁰
18. in 19. stoletje sta rodila in bogato razvila naravoslovje z ustrežno industrijsko tehnologijo, gluho za bivanjsko človekovo okolje, 20. stoletje pa je zajelo do skrajnosti agresivno in vsezasegajoče družboslovje. "V sistemu znanosti sta tako do danes avtokratsko kraljevala dva podсистema: naravoslovje in družboslovje. Osrednje avtentične stvarnostne postavke oziroma znanstvene predmetnosti, to je človeka, ni bilo nikjer. Kartezijansko-

*newtonska paradigma znanosti, vsa prepojena in zasežena z mehanicizmom in empirizmom v naravoslovnem, pa tudi v družboslovnem sklopu znanosti, je v času njene dodanašnje vladavine značilno antiantropološka. Toda ta mehanicistično-empiristična paradigma znanosti se danes prelamlja in umika. Med naravoslovje in družboslovje se vse bolj vztrajno umešča podsystem znanosti - človekoslovje. Med naturologijo in sociologijo se tako vgrajuje na dno znanosti - antropologija. S tem šele se celotna stavba človeške znanosti potrebno dograjuje in utemeljuje, pa tudi osmišlja, saj imata naravoslovje in družboslovje svoj *raison d'être* šele s postavko človeka kot rodovnega, individualnega in socialnega bitja. Brez človeka v svoji fundamentalnosti in intencionalnosti sta namreč lahko naravoslovje in družboslovje dva, prej ali slej - poleg vseh nespornih dosežkov! - razvojno odklonska, nehumana in neekološka podsystema znanosti. Da je to res, smo danes žive zgodovinske priče! ... V tem položaju je mogoče imeti antropologijo, kot preučevalno področje človeka v pojavnosti in funkcionalnosti vsega naravoslovja in vsega družboslovja. Kakor hitro je namreč človek črtan iz njunega teoretsko tematizacijskega in empirično raziskovalnega dna, začne teči njun razvoj proti človeku, proti njegovemu bivanju in razvoju. To je pa ena temeljnih kontraindikacij vsake znanosti, pa naj bo še tako visoko scientistično razvita in slavljena. Pomeni, da vse naravoslovne in družboslovne znanosti dobe svojo razvojno upravičbo šele z "razvojno pobudnostjo" v službi človeku, njegovemu bivanju in delu, njegovi zgodovini, civilizaciji in kulturi. ... Antropologija je znanost o človeku kot*

zgodovinskih in statističnih podatkov, nego poučno berilo.' Mi se s tem popolnoma ujemamo in tudi več ne zahtevamo ali, kar se nam podaja, podaj se nam točno, pregledno in v zanimivi (tudi lepi) obliki. S. R. (= Simon Rutar), Postojnsko okrajno glavarstvo, v: Ljubljanski zvon 1889, 635.

56 S. R., n. d., 635-636.

57 "... ki je povsodi naletelo na začudeno neumevanje ali celo na prezirjanje" Joža Glonar, Saintyves P., Manuel de folklore, v: Časopis za zgodovino in narodopisje 33, Maribor 1938, 121.

58 J. Glonar, n. d., 121.

59 Prim. Božo Škerlj, Mislječi dvonožec, Ljubljana 1963.

60 Če razumemo z antropologijo le študij in opis fizičnega pojava človeka.

61 Če razumemo z etnologijo študij in opis njegove kulture.

62 Božo Škerlj, Ljudstva brez kovin, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1962, XVII.

63 B. Škerlj, n. d., XVII-XVIII.

64 Braco Rotar, Vrnitev antropologije, v: Borec, Revija za antropologijo, zgodovino in literaturo 43, št. 1-3, 1991, 67, 68.

65 B. Rotar, n. d., 67-69.

66 B. Rotar, n. d., 69-70. "Ko začnemo govoriti o antropologiji, se na prvi pogled zdi, da ni nič lažjega kakor določiti njen predmet, njeno področje in doseg ... Lahko bi, denimo, ponovil nič kolikokrat ponovljeno zgodbo o ameriškem, francoskem, nemškem itn. izviru današnje antropologije, o razločkih med šolami in avtorji in pri tem po tihem domneval, da gre za disciplino ali vedo, v kateri pač različne šole in različne osebe različno obravnavajo isti predmet: človeka. Zmerom človeka, a zmerom kot nekaj: kot zoološko vrsto, kot družbeno, politično, simbolizirajoče, govoreče, kulturno bitje ... predmet 'človek', o katerem bi govorili, ni predmet znanosti, ampak predmet samoumevnosti, ki ga ustvarja nereflektirana izkušnja, bil bi empirični realni predmet, ki v analitičnih postopkih znanosti o človeku ali humanističnih ved pravzaprav sploh ne obstaja, kot parcialni objekt teh znanosti ali ved pa nastopi tisto, kar smo naštevali kot človekove attribute: organizem, družba, politika, simbolizacija, govorica, kultura. In kar

na lepem se razblini iluzija o jasno omejenem področju vede o človeku, namesto njega pa se v neskončnost širi množica konceptualnih postopkov humanističnih in družbenih ved brez središča, brez sinteze in brez jasnih, premočrtnih hierarhičnih razmerij med njimi. Humanistične in družbene vede (tj. znanosti o človeku) ne sestavljajo mreže, ki bi zajemale pojavne oblike enega predmeta, prav tako ni mogoče reči, da se nanašajo na različne realnosti, ki druga z drugo niso v nikakršni nujni povezavi. Prehodi med temi vedami so ponekod neverjetno lahki, druge pa spet popolnoma nemogoči, enkrat so navidezni, drugič celo neopazni. Prenašanje konceptov in konceptualizacij je tako enkrat produktivno, drugič fiktivno, tretjič pa nezaslišano."

67 B. Rotar, n. d., 69-70.

68 Franc Pediček, Prispevki za teorijo terminologije v znanosti - tudi pedagoški, Ljubljana 1990, 52: "Toda, znanostne terminologizacije ne kaže pojmovati le kot razvojni proces, ki se bolj ali manj spremljevalno pojavlja ob razvijanju določene znanosti, temveč je treba terminologizacijo znanosti imeti za nujno, to je 'tretjo' konstituanto identičnosti in samostojnosti sleherne znanosti (ob že preseženi naslednji predmetnosti in metodološkosti ter prihodnji 'četrti' njeni podstati, to je 'antropološkosti'!)."

69 F. Pediček, n. d., 62-64.

70 "Razkrita, paradigmatsko pogojevana dvoravninska sestavnost ali strukturnost jezika, ki se uporablja v znanosti, pa vpliva tudi na semantično členitev njega samega v smislu in pomenu, da je treba ločevati jezik znanosti, boljše, govorico znanosti (langage) - ali po naši znakovnosti! - znanostni jezik od znanstvenega jezika, boljše, znanstvenih jezikov v pomenu posebnih znakovno-pomensko-sporočilnih sistemov v naravoslovnih, antropoloških, humanističnih in družboslovnih znanostih (langue). Od tega obojega pa je še mogoče razlikovati uporabo govora (parole) v znanosti, kakršna je značilna za posameznega znanstvenika v govornem ali pisnem sporočanju. Pri vsem tem pa gre za dialektiko občega, posebnega in posameznega!" F. Pediček, n. d., 118, 119.

*mikrokozmosu; o pojavnostnih in funkcionalnih ravneh njegovega bivanja, ovedanja ter delovanja.*⁷¹ Po klasičnem vzoru Pediček razločuje troje ravni antropologije:

- a) občo – kot podsistem znanosti (umeščena med naravoslovje in družboslovje!);
- b) posebno – samostojno področje znanosti (fizično-biološko, sociokulturno, filozofsko-humanistično);
- c) posamezne discipline, ki sestavljajo in razčlenjujejo posamezna antropološko-znanostna področja.⁷²

Na podlagi predstavljenih pojmovanj antropologije se ne zdi nenavadno, da hoče biti antropološko relevantna tudi literarna veda. Če je prepričevanje, da *"ni resnične pesniške umetnine, ki bi dosegla skrajno mejo narodno svojstvenega, ne da bi hkrati izpovedala nekaj splošnočloveškega,"* še v ključu nezavedne antropologizacije,⁷³ je Emil Staiger snoval svojo poetiko že zavestno kot **prispevek literarne vede k vprašanju antropologije na splošno**, tj. trudi se slediti, kako se pojavlja bistvo človeka na področju pesniškega ustvarjanja. Bistvo človeka je v tem, kar misli o sebi v globini svoje zavesti. Pri odgovoru na vprašanje, kaj je človek, se odločamo za določeno možnost. Stojimo na določenem stališču, upoštevamo določeno ozadje. Izhodišče je lahko različno; zaznavanje ostaja objektivno in se dopušča verificiranju. Pokrajina. Ko opazuje pokrajino taktik, je vsak hribček, drevo ali hiša vreden v taktičnem pogledu. Drugače opazuje kmet, ki spet ureja vse, hribček, drevo in hišo, v celoto. Lahko rečemo: v vsakem sistemu, metafori kakega pesnika se uresničuje nekaj od tega, kar je človek nasploh. Resničnost kake take metafore pravzaprav ne sporoča, kaj je človek v dnu svojega bivanja. Kajti človek sam na sebi sploh ne obstaja. Ali obstaja le v duhu, ki ga moramo imenovati božjega. Resničnost se meri tudi tu le po tem, kolikor je rodovitna, koliko je primerna osvetliti našo sedanost in preteklost. Vedno obstaja nek univerzalen red, ki se historično določa, predstavlja tradicionalno povezanega duha. Vsakemu ostaja odprto, da reče Prav ta red me sploh ne zanima. Ne sme pa iti dalje in reči, da ta red ni objektivni. Tako, se mu zdi, more njegov poskus ustoličiti novo poetiko.⁷⁴ Staiger loči troje časov – 1. **deroči čas**, 2. **čas kot trenutek**, 3. **mirujoči čas** – kot moč pesniške domišljije. Čas je treba v Staigerjevem smislu razumeti kot obliko pogleda na svet in s tem kot bistvo lastnega jaza, za pojem časa, ki spada v metafizično osnovo splošne antropologije. Tu se matematične in fizične kategorije časa zabrišejo, pojem preteklosti in prihodnosti se prepleta s sedanostjo. Tako pridemo do neke čiste in prvobitne oblike človeškega bivanja. ...⁷⁵

Tako kot nastajanje literarnega dela gleda v luči celostnega človekovega bivanja, se enako ravna pri interpretiranju literarnega dela. Literarno zgodovino, ki je sicer samostojna veda, je treba prav tako študirati s stališča človeškega bivanja. Po Diltheyju so se oblike človeškega bivanja spreminjale in v teh spremembah je treba iskati vzroke, ki so določali človeka.⁷⁶ Staiger se opira nanj v prepričanju, da nam na vprašanje, kaj je človek, to lahko pove samo zgodovina. Kdor sega vanjo z antropološkim instrumentarijem, je bližje pravi

resnici, kot kdor sprašuje, kaj neka taka poetika more služiti literarni zgodovini. Odklanja preveliko togost pri opisovanju literarne umetnine in poudarja, da mora biti naše obzorje dovolj široko, da konkretne pojave vključimo v celoto in lahko obdržimo hermenevtični krog, da je posamezno razumljivo iz celote in da celotno zopet lahko razložimo le s posameznim. Ob prvem stiku z umetnino jo le slutimo, nato skušamo korak za korakom s strokovnim opisom ugotoviti pravilnost naše slutnje. Tak opis je obenem že razlaga umetnine.⁷⁷ Zdi se, da se današnji čas zbližuje z navedenimi Staigerjevimi prizadevanji.⁷⁸

(Kulturna) antropologija in slovstvena folklor – teoretično

Dosedanji razdelki so pomenili postopno približevanje tukajšnji problematiki, saj smo se o navezavi slovstvene folklor in antropologije srečevali v njih vsaj mimogrede, Staigerjeva zavestna odločitev za poetiko kot prispevek k splošni antropologiji pa je teoretična podlaga za premislek o podobnem gledanju na celotno besedno umetnost, torej tudi na slovstveno folkloro. Lutz Röhrich zagotavlja, da imata moderna (slovstvena) folkloristika⁷⁹ in moderna literarna zgodovina vrsto podobnih teženj in si lahko druga drugi pomagata. Na primer: če literarna zgodovina trdi, da se drama razvija od znotraj navzven v obliko sodišča, ne more biti vseeno, da se opazja rast pustnih iger iz grajalnih pravi in sploh nagnjenje ljudskega teatra k sodnim igram. Slovstveni folklorist bo potrdil, kar je zapisal E. Staiger v svoji Poetiki, da bistveni zakoni ne dozoriijo šele v višjih formah, ampak obstajajo že v nižjih plasteh. Marsikateri se kaže čistejši v začetkih, nekateri šele na višjih razvojnih stopnjah. Očarljivost, ki pri folklornih pripovedih izhaja iz nenavadnosti, najdemo spet pri Baudelairu ... Predmet obeh znanosti je različen. Jasno, osrednji predmet literarne zgodovine so jezikovne stvaritve, v slovstveni folkloristiki pa življenjske oblike. Toda obe sta služabnici splošne antropologije, splošne znanosti človeka in njegovega sveta. Živimo v času, ko se ne brišejo le meje med poklicem in stanom, ampak vsaka med znanostmi. Kljub specializacijam, ki so nasledek metodoloških vzrokov, ne obstaja med folkloristiko in literarno vedo nobena absolutna ločitev.⁸⁰ Zaledje za tako Staigerjevo razmišljanje bi bilo mogoče najti že pri Andreju Jollesu.

Znanstvena usmerjenost primerjalne literarne zgodovine se je začela pravzaprav s tematologijo in folkloristiko vred, posebno v Nemčiji, kjer so se že od romantike vneto ukvarjali z "zgodovino snovi" (Stoffgeschichte) in skušali na tej podlagi utemeljiti prva metodološka načela nove vede. Nekateri znanstveniki so jo hoteli v začetku dvajsetega stoletja s strogo literarnozgodovinskih vidikov povsem razvrednotiti (P. Hazard), vendar jo mnogi komparativisti še vedno upoštevajo, kolikor omogoča ugotavljanje snovnih vplivov na nastajanje umetniških del in skuša kronološko razložiti prehajanje snovi od naroda k narodu. Ko Anton Ocvirk predstavlja

tematologijo s strani slovstvene folkloristike, le da še s terminologijo, nerazjasnjeno v njegovem času, ima pred očmi metodo t. i. finske šole: "Folklor se ukvarja posebno s **primerjalnim razpravljanjem** o izvoru, razširjenosti in preobrazbah pripovedk, pravljic, bajk, legend, basni, pregovorov, izrekov, parabol, skratka, vsega anonimnega ljudskega blaga, ki se je stvarjalo v davni, nejasni preteklosti in se polagoma širilo med narodi. V skrajnih mejah se folklor večkrat dotika celo mitografije in **etnografske antropologije**."⁸¹ Metoda, ki je dala celó ime pripadnikom določene raziskovalne usmeritve – "komparativisti"⁸² – je prvovrsten kriterij za dokaz o bližini dveh na videz tako različnih ved. Kot pglavlitno metodo vsake antropologije poudarjajo primerjavo, kakor je le-ta eno od temeljnih vodil pri slovstveni folkloristiki (in primerjalni literarni vedi). "Pri preučevanju f o l k l o r e se literarni zgodovinar opira bistveno na načela **primerjanja**, to se pravi, da opredeljuje pripovedke, bajke ali legende po njihovi snovni enakosti, podobnosti, sorodnosti in vsebinski skupnosti. Vendar pa ni samo vzporejanje njegov poslednji namen, dasi more prav za prav le tako ugotoviti variacije ene in iste snovi ter razbrati vse posebnosti, ki ločijo na primer po vsebini enako indijsko pripovedko od arabske, grške, francoske, nemške, slovanske in drugih. Zanima ga zlasti to, odkod so vse te snovne enakosti pri pripovedkah najrazličnejših narodov in obdobj, odkod njihove sorodnosti: ali so vzniknile vse v skupni pradomovini ali pa so nastajale neodvisno druga od druge?"⁸³ Na podlagi teh vprašanj sta nastali dve teoriji o izviru folklornih motivov:

1. Migracijska ali tako imenovana indijska

“Pripovedke o Pepelki ne nahajamo le v Franciji, na Portugalskem, v Italiji, Nemčiji, na Škotskem, Danskem, Norveškem, Finskem, Poljskem, v Rusiji, Albaniji, moderni Grčiji. na kratko, skoraj pri vseh evropskih

narodih, ampak tudi v Afriki, Mali Aziji in prav v osrčju Indije. Tako je nastala Benfeyeva teorija o indijskem izvoru evropskih pripovedk in v istem smislu razlaga tudi E. Cosquin nastanek evropskih pravljic in bajk, češ da so polagoma prihajale k nam iz svoje prvotne domovine Indije preko sosednjih narodov. Ali je sploh mogoče natančno ugotoviti praoblike in pravsebino pravljčnih snovi in natanko zarisati čas njihovega prehajanja od naroda k narodu?⁸⁴

2. "Antropološka" ali "poligenetska"⁸⁵

Antropološko teorijo je vpeljal Anglež Edvard Tylor (1832–1917)⁸⁶. Dve temeljni postavki te teorije sta:

a) podobne življenjske razmere življenja na približno isti stopnji razvoja človeških skupnosti izzivajo v zavesti ljudi podobne predstave o življenju v naravi in zato tudi podobna verovanja – po istem modelu morejo samoniklo nastajati na različnih straneh sveta motivi slovstvene folklore ("poligeneza motivov").

b) enkrat ustvarjene predstave, kot realiteta določene stopnje razvoja kake človeške skupnosti, se ohranjajo v zavesti ljudi tudi po že davno preseženih pogojih, ki so jih izzvali (teorija o ostankih preživelega, prežitki, survivali). Na primer verovanja o relativno samostojnem obstoju duše (ali duha) reči in ljudi (= animizem) so se pojavila na nizki stopnji razvoja, toda obdržala so se v zavesti ljudi in kulturnih skupnosti do danes.

Krepak razvoj antropoloških študij v drugi polovici 19. stoletja je poleg drugih dosežkov odkril tudi fantastične predstave, motive in cele pravljice, podobne evropsko-azijskim, v Avstraliji, osrednji Afriki in Ameriki, pri primitivnih plemenih, ki so bila še vedno na zelo nizki stopnji razvoja, kjer niso imeli pismenstva niti stikov s kulturnim svetom. Na teh opažanjih temelji teorija o podobnosti motivov v pravljicah raznih narodov, t. i. "antropološka" ali po definiciji francoskega

71 Franc Pedičnik, *Antropologija - kaj si?*, v: *Naši razgledi*, 24. januarja 1992, 37.

72 F. Pediček, n. d., 37-38. Za tukajšnji namen je primerno opozoriti, da F. Pediček v orisu slovenske antropologije slovstvenega folklorista Milka Matičetovega uvršča v tako imenovani drugi antropološki krog. V prvega uvršča fizično oziroma biološko antropologijo (Niko Županič, Božo Škerlj), medicinsko antropologijo, v tretjega sociologijo in politologijo (Stane Južnič, Vesna Godina; Vojan Rus, sodelavci Anthroposa v četrtega antropološko snovano pedagogiko in končno zavidljivo razvito antropološko psihologijo. (dr. Anton Trstenjak). "Tudi po tem opusu smo samostojen, visoko kulturn in demokratičen narod."

⁷³ Anton Ocvirk, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, Ljubljana 1936, 49, 50.

74 Emil Staiger, *Grundbegriffe der Poetik*, Atlantis Verlag, Zürich 1966, 252-256.

⁷⁵ Mirko Križman, Emil Staiger v luči literarnih ved, *Dialogi* 9, Maribor 1973, 590-601.

⁷⁶ M. Križman, n. d., 590-591.

77 Darko Dolinar, *Hermenевitika (Literarni leksikon)*, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1991, 101, 102: "Po Emilu Staigerju se interpretiranje začne tedaj, ko delo med prvim branjem nagovarja bralca z neko svojo še neopredeljeno specifično potezo, bralec pa se mu odziva z občutkom ljubezni in občudovanja. Ta začetna emocija bralcu odpre oči, brez nje sploh ne bi dojemal bistvenih značilnosti dela in ga pozneje ne bi mogel racionalno opazovati. V prvem, emocionalnem stiku torej zaznava neko značilnost, ki prežema vse sestavine dela, in ki jo Staiger – vsaj pri interpretiranju

likirke – imenuje ritem. Od ritma napreduje bralec postopno k drugim vidikom dela, tako da naposled dojame njihovo popolno medsebojno skladnost, tj. stil dela, v katerem mu vsaka sestavina po svoje govori isto in mu potrjuje začetni občutek. Ljubitelj poezije to že zadostuje. Raziskovalec pa mora svoj evidentni občutek formulirati tako, da ga lahko sporoči drugim, in ga podpreti z dokazi. To je naloga interpretacije.”

78 Alla Latinina, Kultura je način, kako premagati kaos, Nova revija 12, št. 138, XXVII–XXVIII. J. Meletinski: "Naš mali inštitut se bo nagibal v smer komparativistike, tipologije. Naša glavna tema so jeziki kultur, zanimata nas zgodovinska antropologija in psihologija, problematika literarnih in kulturnih arhetipov, problemi zgodovinske poetike."

79 Avtor dobesedno sicer govori "etnografija", toda v slovenskem kontekstu je njegov izraz ustrezno prevajati kot slovstvena folkloristika.

80 Volkskunde und Literaturwissenschaft von Max Lüthi.
Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde 9, Sonderdruck [Ietnica
manika], 276, 277.

81 Anton Ocvirk, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, Partizanska knjiga, Ljubljana 1975, 81.

82 Prim. v Ljubljani "primerjalci" za študente primerjalne vede in svetovne književnosti.

83 A. Ocvirk, n. d., 81-83.

84 A. Ocvirk, n. d., 82.

85 "Ali jih ni morda veliko med njimi nastalo na različnih krajih in v raznih časih, neodvisno ena od druge?"

86 Edward Tylor, *Primitive Culture*, London 1871.

znanstvenika J. Bediera "teorija o poligenezi motivov". S poligenezo motivov in prežitkov v zavesti ljudi so Tylor in njegovi nasledniki pojasnjevali podobnost motivov v pravljičah in povedkah kulturnih in primitivnih narodov, med katerimi ni bilo močnih kulturnih stikov. Misel Wilhelma Grimma o možnosti izvirnega nastajanja "enakih ali med seboj bližnjih/sorodnih zgodb" je dobila v študijah E. Tylora in njegovih naslednikov konkretnjšo obrazložitev. Samo po sebi se razume, da je teorija o poligenezi motivov sprejemljiva samo v mednarodnih razmerjih in da se do prepričljivih rezultatov pride samo v primerih, kadar med dvema ali več človeškimi skupnostmi dokazano ni bilo nobenih kulturnih zvez. Rezultati antropoloških raziskav so pomembni tudi v tem, ker kažejo, da niti pravljičica niti kaka druga vrsta folklornih pripovedi, kot oblika miselne aktivnosti, ni morala nastati na natančno določenem mestu in se sčasoma širiti od tam, ampak se je mogla tudi samodejno ustvarjati na raznih koncih sveta. S tem je ovržena ena od predpostavk migracijske teorije – o stari Indiji kot zibelki pravljičice. Dokazi o izvirnem ustvarjanju pravljičice in podobnih zgodb v predrazredni družbi (primitivna plemena, pri katerih so moderni antropologi opazili pravljičico, so bila še vedno razredno nediferencirana) resno spodkopavajo teorijo o "potopljenih kulturnih dobrinah".

Finska znanstvenika Karl Krohn in Anti Arne sta sicer upoštevala mitološko in migracijsko teorijo, toda prednost sta dala antropološkim študijam, ko sta uvedla svojo "geografsko-zgodovinsko" metodo pri preučevanju pravljičice. Izhajala sta iz ideje: "folklorne pripovedi niso proizvod *enega* genialnega naroda", kot kultura ni delo *ene* rase, kar rezultira iz antropoloških študij.⁸⁷

Ugotovitev, da je veliko bajk, pripovedk in pravljič, ki so kljub raznim spremembam "na dnu enake" (Cosquin), izhaja iz mitološke teorije o njihovem nastanku. Začetke te teorije najdemo že v nauku bratov Grimm, da je pravljičica nastala iz ostankov razbitega mita in starogermanskih legend o herojih, torej da ni nič drugega kot med ljudstvo spuščena/znižana mit in legenda. To je voda na mlin teoriji o potopljenih kulturnih dobrinah, kakor tudi Benfeyevi predpostavki o staroindijskih pisanih zbirkah kot izvirih pravljičice prednjeazijskih in evropskih ljudstev. Zamisel, da slovstvena folklor, posebno njene epske pesmi, predstavlja med ljudstvom bolj ali manj sfolklorizirane stvaritve (Latković: "ponarodnjene tvorevine",⁸⁸ odtod slovensko: ponarodele!) "višjih razredov", posebno fevdalnega plemstva, se vleče skozi študije pripadnikov tako imenovane "zgodovinske šole", toda dokončno obliko ji je dal Hanns Neumann.⁸⁹

R. R. Marett je zadnji klasik angleške antropološke šole. Njegovo prvotno zanimanje je bilo etnološko, a ga je prerasel, ko se je bližal folklori. Koristilo mu je preučevanje antičnih, modernih in sodobnih filozofov ... Ni napisal kakega velikega dela, njegove knjige so pravzaprav zbirke esejev. Za preučevanje folklorne je temeljna knjiga Psihologija in folklor (1920). V njej je esej o tolmačenju prežitkov, zaradi katerega je aktualna cela knjiga. V drugih delih se ne oddaljuje od

tradicionalnega pojmovanja socialne antropologije, ki je "zgodovina človeka, razgorjena in prežeta z idejo o evoluciji". Vsekakor je bil prepričan, da antropologija je "znanost enako kot tudi zgodovina, da ni filozofija, a da se mora ujemati z njenimi potrebami". Glede na njegove prednike je to pomemben korak naprej: Marett pod vplivom Heglovega pojmovanja zgodovine, tj. da je zgodovina neločljiva od filozofije, ne zamenjuje filozofije z evolucionistično zgodovino človeka. Od svojih predhodnikov se je razločeval v tem, da je bila teorija evolucije zanj preprosto delovna hipoteza.⁹⁰ Angleška antropološka šola je s pojmom prežitka dobila pravo sredstvo za svojo obravnavo. Francoska sociološka šola se ni pomišljala jemati folklorne za del etnografije oz. etnologije. Marett se je temu uprl. Po njegovem ni naloga folklorista, da vidi le staro, kakor so to želeli njegovi predniki, ampak da staro preplete z novim. Zanj je samoumevno, da v folklori vse, kar umre, oživi v neki drugi obliki, da bi pozneje, ko konča svoj cikel, dalo življenje novim oblikam. Kadar neko praznoverje (prežitek) izgubi prvotni pomen, dobi(va) novega, brez katerega prežitek ne more živeti. Ni treba gojiti iluzije, da človek opravlja nek gib iz navade in da ta navada predstavlja (nezaveden) prežitek nekega totemskega kulta. Morda je tudi tako: če se človek vda temu gibu, to pomeni, da vanj veruje. Izhajajoč iz psihologije je Marett odkril enega izmed najpomembnejših načel, ki regulirajo življenje folklorne. Od tod vodi pot h kolektivni psihologiji W. Wundta, ki izključuje, da bi individuum zares mogel biti aktivni vzrok družbene evolucije. Emil Durkheim je prepričan, da psihološka indukcija ne zadošča za pojasnilo družbenih dejstev, tudi umetnosti in šeg ne, ker da ne izvirajo iz zbirke prispevkov individualne zavesti, ampak iz sinteze, v kateri se najde vsota elementov, ki jo ustvarjajo. Na tej podlagi se je začelo raziskovanje primitivne mentalitete (Levy-Bruhl), na katero so se sklicevali francoski sociologi ob preučevanju religije in magije. Nasproti ugotovitvam francoskih sociologov, ki so večinoma obnavljali in reševali ostanke Kantove filozofije v luči obnovljenega "Volksgeist", je angleška antropološka šola v bistvu delala na vzorcih nekake individualne psihologije, implicitno upoštevala tisto tradicijo, v kateri se uresničuje duh zahodne (krščanske in humanistične) civilizacije. Tylor in Fraser⁹¹ nista nikdar zmanjševala prispevka, ki ga divjak kot individuum s svojimi iznajdbami, kreacijami, ugledom daje družbi. Nista želela zmanjšati vrednosti družbe na etnološkem niti na folklornem polju. Zastopala sta trditev, da sta kolektivna in individualna zavest imanentni ena drugi. Na to načelo je navezal v svoji Antropologiji Marett. Zgodovina ne more zanemariti človeka z izrazito individualnostjo, izjemnega človeka, genialnega, bodisi da je pomemben mislec ali človek akcije. Še več, ta človek je velikokrat ustvarjalec zgodovine in kot takemu bi mu moral zgodovinar dati dolžno spoštovanje. Antropologija torej ne sme prezirati tistega, kar bi se lahko imenovalo zasluga zgodovinske zgodbe. Preučevanje zapleta brez preučevanja njegovih junakov nikdar ne more dati prave predstave o drami človeškega življenja. Mišljenje, ki ga je izrazil Marett o prežitkih, ne izključuje družbe, pa tudi posameznika ne.

Njegovo stališče se ujema s stališči tistih filologov, ki so izvir pesmi, bajk in novel po pravici pripisovali posameznikom. Po njegovem je individualni prispevek dajal etnični tradiciji večji smisel za ustvarjalni zamah. V tem so, po njegovem, evropski kmetje na isti ravni z "ljudstvi brez kovin". Tudi to je morda eden izmed vzrokov, ki so ga prisilili, da ne sprejme sklepov, do katerih je tisti čas prišel Levy Bruhl, ki je, za razloček od angleške antropološke in francoske sociološke šole, znova posumil v tisto edinstveno lastnost logične oblike mišljenja, ki je lastna tako prvotnemu kot učenemu človeku. Z Maretovimi ugotovitvami je angleška antropološka šola veliko pridobila. Ne glede na to, da je razumela predanimizem, animizem, magijo itn. kot temelj religije ali dejavnost določenih sil, je na koncu koncev v folklorni tradiciji videla tudi izvir moralnosti, prava, umetnosti. Antropološka šola ji je z razlago, kot da je zgodovina, ponudila svoje najmočnejše karte. In četudi je deloma res, da angleška antropologija ni precenjevala estetske funkcije slovstvene folklorne, se je, s širokim razgledom, lotila njenih najbolj vznemirjajočih problemov.⁹²

Novejša slovenska slovstvena folkloristika naravnost z zadoščenjem prestreza prizadevanje po razčiščenju razmerij med kulturno antropologijo in folkloristiko na angleškem govornem področju. Ni ji sicer v čast, da jih ni poznala, a po lastnih metodoloških poteh se je prebila do podobnih dognanj. Med tistimi, ki se je posvečal izrecno razmerju (kulturna) antropologija – (slovstvena) folkloristika, je William R. Bascom.⁹³ Najprej je skušal terminološko in pojmovno razmejiti področje pravljič, mitov, legend, ugank, pregovorov in drugih "slovstvenih oblik" od področja šeg, verovanj, obredov (customs, beliefs, rituals). To je slovenska slovstvena folkloristika dosegla z razločevanjem slovstvene folkloristike (v katero ravno spadajo pravkar omenjeni žanri) na eni strani in scenske, glasbene, plesne in likovne folkloristike na drugi. V antropologiji je folklor definiran kot besedna umetnost, pojasnjuje W. R. Bascom, zato se je v pogovorih s kolegom R. W. Watermanom utrnila misel, da bi bile pravljičice, bajke, legende, pregovori ipd. klasificirane s skupnim imenovalcem in tako razmejene od drugega gradiva, ki ga navadno tudi imamo za folkloro, a ga antropologi uvrščajo v druge kategorije. Očitno sta bila v svoji nameri premalo jasna, da se njun predlog nanaša le na omenjeni izsek folklorne in izsek kulture in ne na vse od njiju, zato sta doživela hudo kritiko in v odgovoru nanjo se avtor med drugim strinja s stališčem, da je ponesrečeno, ker si antropologi skušajo prilastiti besedo folkloro za označbo celotne kulture. Posipa si pepel na glavo, da so bili antropologi nekoliko predrzni, ko so pri klasificiranju vidikov kulture prevračali pomen besede folkloro za svoje lastne potrebe. Poudarja, da je le okrog petindvajset let po tistem, ko je W. Thoms opisal delovno polje folklorne, E. Tylor definiral kulturo s skoraj istim izrazoslovjem. Še več, folkloro se zelo dobro ujema s svojim izvirnim pomenom ljudskega znanja ali ljudskega učenja, kot je to v rabi zunaj antropoloških krogov. Odgovornost za terminološke težave v zvezi s folkloro nalaga veliko bolj antropologiji kot folkloristiki.

Take samokritičnosti v slovenski etnologiji, ki se je tudi samozvano spuščala na folkloristično področje, ni bilo srečati. Želi prispevati k terminološkim razčiščenjem, ker oboji, antropologi in folkloristi, čutijo potrebo po terminih za razločevanje pravljič, bajk, pregovorov, ugank in sporočenih oblik besedne umetnosti od drugega folklornega gradiva. Če je besedna umetnost središčno jedro folklorističnega interesa in raziskav (Herskovits) ali če to ni (Bayard), sme biti predmet prepričanja, da ni dvoma o potrebi za uvedbo termina za njeno razločevanje od vseh vrst gradiva, ki se klasificira kot folklor.⁹⁴

Iz razprave je zaslutiti, da gre za iskanje identitete dveh ved, ki imata marsikdaj skupen predmet raziskovanja, toda to še ne pomeni, da so enake njune delovne metode in cilji. Pravo olajšanje je spoznati, da je bilo v tem pogledu vroče tudi drugod in slovenski položaj (slovstvene) folkloristike ni nikakršna izjema. Tudi v tem ne, da je ubirala – nasproti etnologiji (tedaj alias kulturni antropologiji) – samostojno smer. Toda obstajajo tudi drugačne tendence, ki s semiotičnimi postopki brišejo meje med omenjenimi vedami, češ: kakor hitro folkloristi opustijo svojo ožjo specializacijo (literarno vedo, muzikologijo, koreologijo, teatrologijo itn.), da bi opazovali svoj predmet kot posebno vrsto komunikacije znotraj družbene skupine, ni več razlike med etnološkim, folklorističnim, antropološkim ali sociološkim raziskovanjem.⁹⁵

87 Vido Latković, Narodna književnost, Naučna knjiga, Beograd 1967, 69–71.

88 V. Latković, n. d., 70.

89 Hanns Neumann, Primitive Gemeinschaftskultur, Jena 1921.

90 Giuseppe Cochiara, Storia del Folklore in Europa, Torino 1971, 225, 227, 229.

91 Fraser: Nikdar ni treba a priori zavreči pojasnila, ki ga daje kak kmet o neki šegi, ne glede na to, da je vedno sad osebne razlage.

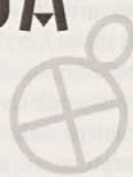
92 G. Cocchiara, n. d., 233–234, 236–240.

93 Prim. William R. Bascom, Folklore and Anthropology, v: Journal of American Folklore 68, 1955, 245–252.

94 William R. Bascom, Verbal Art, v: Journal of American Folklore 68, 1955, 245–252.

95 I. Lozica, n. d., 40–41.

SLOVENSKA ETNOLOGIJA MED LJUDSKO IN ALTERNATIVNO MEDICINO

*V prispevku so orisana dosedanja
prizadevanja slovenske etnologije
na področju raziskovanja ljudske medicine
in predstavljene že obdelane ter možne teme
v okviru današnje tako imenovane
alternativne medicine.*

S preučevanjem medicine (tukaj mislim na medicino v najširšem pomenu besede, ne le v pomenu medicinske znanosti, ki jo je razvil zahodni svet) v vseh njenih različicah se ukvarjajo različne stroke, na prvem mestu seveda medicina oz. zgodovina medicine. Določene odgovore lahko dajeta tudi kemija in farmacija. Ker pa medicina ni povezana le s človekom kot fizičnim bitjem, temveč je v precejšnji meri tudi družbeno pogojena, se je lotevata tudi vedi, kot sta sociologija (predvsem sociologija medicine) in antropologija (medicinska antropologija). Kot družbeni fenomen lahko medicina meji tudi na področje religije, saj sta bili v zgodovini dolgo povezani, vse do opredelitve medicine kot znanosti – v 18. stoletju je bila bolezen odvzeta religiozni sferi (Will 1990; 48), filozofije, etike, prava, ekonomije in psihologije – psihologija zdravja se je začela konstituirati v poznih sedemdesetih letih v ZDA (Selič 1994, 167). Glede na to, da nekatere metode alternativne medicine delujejo na meji dokazljivega oziroma so sploh nedokazljive, so lahko tudi predmet parapsihologije, ki je danes že uradno priznana znanstvena disciplina (Musek 1995, 7). Alternativna medicina je postala predmet raziskovanja različnih strok, bodisi da gre za poskuse preučevanja oziroma dokazovanja njenega delovanja ali za bolj družbeno oziroma kulturno usmerjene raziskave. Tudi nekateri evropski etnologi so že začeli zanimati zanjo. Na Hrvaškem je Zoran Čiča (1991) preučeval duhovno zdravljenje v krščanski verski skupnosti. Alternativna

medicina na Češkem je bila predmet disertacije Dane Motyčkové (1992). Danuta Penkala-Gawecka (1991) je preučevala alternativno medicino v majhnem poljskem mestecu Šlešinu. Alternativne medicinske tehnike so postale tudi predmet raziskav ruskih etnologov (Mursič 1994, 51). V Nemčiji naj omenim tovrstne raziskave, ki so bile opravljene v Münstru (Wiegmann 1987). Precej pozornosti so posvečali alternativni medicini tudi skandinavski avtorji (npr. Räsänen 1983). Bolgarska etnologinja Iveta Todorova Pirgova raziskuje ekstrasenze in bioenergetike na Balkanu.

Nekateri evropski in ameriški antropologi imajo kar nekaj izkušenj s preučevanjem alternativne medicine. Priznavajo sicer, da so jih zanimale predvsem tiste metode, ki se kažejo kot najbolj eksotične in so najdlje od uradne medicine, npr. filipinski duhovni kirurgi, zahodni spiritualizem, obredno zdravljenje (Sharma 1993, 15). Med pomembnejšimi evropskimi tovrstnimi raziskovalci sta finska antropologinja Tuula Vaskilampi in britanska socialna antropologinja Ursula Sharma.

In kako je z raziskovanjem alternativne medicine v Sloveniji? Dokaj skromen je prispevek sociologije (npr. Boh 1989), medtem ko so se farmacevti in biologi ukvarjali predvsem z ugotavljanjem učinkovitosti zdravilnih zelišč. Kljub nekako splošno razširjenemu mnenju, da zdravniki niso naklonjeni alternativni medicini, se zdi, da so oni tisti, ki so pri nas doslej o njej največ pisali (npr. Papuga, Rožman 1998). Tudi slovenska psihologija se je začela pred nedavnim zanimati za nekatere metode alternativne medicine, predvsem za tiste, ki so znanstveno nedokazljive in so lahko tudi predmet parapsihologije (Musek 1995). Slovenski etnologi se do pred kratkim z raziskovanjem alternativne medicine nismo ukvarjali, zbranega in objavljenega pa je bilo razmeroma veliko gradiva, ki kaže, da ima ljudska medicina marsikaj skupnega z nekaterimi današnjimi metodami alternativne medicine (Židov 2000, 139 - 152).

Kaj (nam) etnologom daje pravico, da se sploh lotevamo tovrstnih raziskav? Prav gotovo se lahko sklicujemo na dolgoletne izkušnje, ki jih imamo pri

preučevanju neuradnih zdravniških praks, predvsem v evropskih kmečkih družbah, podobno kot imajo antropologi tovrstne izkušnje v deželah tretjega sveta. V Sloveniji je bila etnologija ena izmed redkih ved, ki se je sploh ukvarjala z neuradno medicino in jo tako vsaj v nekaterih segmentih iztrgala pozabi. Zaradi metodološke usmerjenosti je šlo res predvsem za neuradno zdravljenje, ki je bilo pri nas razširjeno med preprostim kmečkim prebivalstvom. Kljub socialni omejenosti raziskav pa smo si nabrali nekaj znanja in izkušenj, s čimer si danes pomagamo pri podobnih raziskavah, ki imajo seveda sodobnejše metodološke temelje. Poglejmo vsaj na kratko, kakšna so bila dosedanja slovenska etnološka prizadevanja, povezana s preučevanjem neuradne, predvsem ljudske medicine.

Če se strinjamo s Kremenškovo tezo, da je Janez Vajkard Valvasor začetnik slovenske etnologije (Kremenšek 1978, 11), potem lahko trdimo, da je bila ljudska medicina že v Valvasorjevem času predmet etnološkega zanimanja. Prvi sistematični prispevek o ljudski medicini na Slovenskem sta po Kotnikovem mnenju (Kotnik 1952, 132) podala Pavel Košir in Vinka Möderndorfer leta 1926. Med vidnejše raziskovalce moramo uvrstiti tudi Antona Mrkuna (1937–1939), ki je pisal o ljudski medicini v Dobropoljski dolini. Pomemben prispevek o ljudski medicini na Dolenjskem je objavil Janez Bogataj (1973), o ljudskem zdravilstvu v Prekmurju pa je pisal Jože Zadravec (1985). Pomembni so prispevki Marije Makarovič, ki govore o ljudskem zdravstvu oziroma zdravstveni kulturi v različnih krajih (npr. 1977, 1978, 1984, 1983–1987).

Med tistimi, ki so skušali podati pregled ljudskomedicinskih prizadevanj za celotno Slovenjo, naj omenim Franceta Kotnika (1943, 1952), Vilka Novaka (1960) in Vinka Möderndorferja (1964). Delo slednjega, *Ljudska medicina pri Slovencih*, je doslej najboljše in tovrstna razprava in ohranila izročilo o ljudski medicini iz 19. in 20. stoletja. Pomemben prispevek k poznavanju zdravstvene kulture slovenskega agrarnega prebivalstva v 19. stoletju predstavlja obsežen članek Marije Makarovič (1988–1990). Ljudska medicina je bila vključena v nekatera monografska dela. Kljub temu da slovenski etnologi v zadnjem času, razen redkih izjem, ljudski medicini nismo posvečali posebne pozornosti, pa je bila vključena v shemo Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja (vprašalnice in monografije). Številne pri nas ohranjene rokopisne ljudskomedicinske bukve in zagovore (Dolenc 1999) imamo zbrane po zaslugi Milana Dolenca. Precej terenskega gradiva o ljudski medicini so po drugi svetovni vojni zbrale terenske ekipe Slovenskega etnografskega muzeja (Sosič 2000, 213–254), vendar so bili doslej objavljeni le določeni fragmenti.

V okviru slovenske etnologije je bilo več poskusov definicij ljudske medicine. France Kotnik jo je leta 1952 takole definiral: "*Pojem ljudske medicine obsega skupek od pradednine do danes izročeni zdravilnih metod in predstav o bolezni, kakor si jih ljudstvo predstavlja v nasprotju z moderno zdravstveno vedo in naprednim zdravljenjem današnjih zdravnikov. Zdravljenje po ljudski medicini se nam zdi danes večkrat nerazumljivo, predstave ljudstva o bolezni čudne, ker nasprotujejo spoznanju, ki ga*

imamo danes o naravi. Prepreženo je s praznoverjem, magijo in sto drugimi rečmi" (Kotnik 1952, 122). Osem let kasneje je ljudsko medicino definiral Vilko Novak: "*Ljudsko zdravilstvo ali ljudska medicina so načini in sredstva ljudskega zdravljenja ljudi in živali bodisi na osnovi stvarnega poznavanja bolezni in zdravilnih sredstev, bodisi na osnovi praznovernih, magičnih (čarovnih) sredstev in načinov. Pojem ljudskega zdravilstva vsebuje tudi ljudsko znanje in naziranje o boleznih ter njihovih vzrokih. Ljudsko zdravilstvo v celoti ne zasluži prezira in zasmeha, marveč je vredno in potrebno raziskavanja, saj je ono temelj sodobnega zdravljenja na znanstvenih osnovah.*" (Novak 1960, 261)

Sledila je definicija Vinka Möderndorferja: "*Ljudska medicina, ohranjena pri Slovencih v izročilu 19. in 20. stoletja, je skupek zdravilnih metod in predstav, kakršne je imel naš človek delno še v pradednini, ki jih je spopolnjeval v dolgi dobi svojega razvoja. Zato ima ljudska medicina pri Slovencih poleg svojih magičnih osnov tudi nekaj polznanstvenih metod glede uporabe vode, ognja, zraka, posebno pa še rastlin*" (Möderndorfer 1964, 7). V vprašalnicah Etnološke topografije slovenskega etničnega ozemlja zasledimo naslednjo opredelitev ljudske medicine: "*Ljudsko zdravilstvo ali ljudska medicina so načini in sredstva zdravljenja ljudi in živali na podlagi ljudskega znanja in naziranja o bolezni ter njih vzrokih. To zdravljenje temelji delno na stvarnem poznavanju telesa in bolezni ter zdravilnih sredstev in načinov, delno pa na čarovnem verovanju.*" (Plestenjak-Jemec, Novak 1977, 25)

Do druge svetovne vojne in tudi še nekaj časa po njej je bila predmet slovenske etnologije ljudska medicina v pomenu neuradne medicine, razširjene med neukim kmečkim prebivalstvom. Šlo je predvsem za zapise o načinih zdravljenja in pripomočkih za zdravljenje ter za predstave o vzrokih bolezni. Nekateri avtorji so skušali najti izvor ljudskomedicinskih metod ter primerjati gradivo, zbrano na slovenskem ozemlju, z drugimi slovanskimi narodi in tudi širše (prim. Saria 1937–1939). Zagovore so večkrat predstavljali z jezikovne platí, ne toliko s funkcionalne. Veliko je zapisov o zdravljenju z zelišči ter z zdravili živalskega, mineralnega in človeškega izvora, manj pa izvemo o dejanski uporabi in eventuelni učinkovitosti (prim. Makarovič 1988–1990, 501). Posamezne vrste zdravljenja skušajo nekateri avtorji razložiti (Kotnik 1943, 116). Delno so upoštevane širše družbene razmere, vendar ne v zadostni meri, kakor tudi ne socialna diferenciacija na slovenskem podeželju. Časovno so zapisi pogosto dokaj nedoločeni (v prejšnjih časih, nekoč), zato za številne načine zdravljenja ne vemo natančno, do kdaj so jih poznali oziroma do kdaj so bili v rabi.

Relativno skopi so podatki o uporabnikih in izvajalcih ljudske medicine ter njihovi socialni diferenciaciji. Največkrat so kot uporabniki omenjeni preprosti kmetje, le redki avtorji pa omenjajo tudi druge socialne sloje. Zelo redko zvemo kaj več o zdraviteljih in o položaju, ki so ga imeli v svojem okolju (glej Kotnik 1952, 125). Glede na to, da smo se slovenski etnologi še do nedavnega ukvarjali predvsem s kmečko kulturo, vemo le malo o tem, kako so se zdravili pripadniki drugih

slojev prebivalstva. Nedvomno so bile tudi med njimi razširjene neuradne metode in pripomočki, "mazači" pa so izhajali tudi iz njihovih vrst. Ko smo se začeli ukvarjati z delavsko kulturo, nas je začelo med drugim zanimati, kako se delavec sam zdravi v primeru bolezni (prim. Godina 1992).

Hkrati z raziskovanjem načina življenja in kulture, ki ni bila omejena le na ruralno okolje, smo morali v osemdesetih letih nekatere stvari nanovo definirati. Do tedaj uveljavljenemu pojmu "ljudska kultura", ki je postal preozek, smo dodali še "način življenja" (Kremenšek 1983, 99). Nova metodološka usmeritev je prinesla nova vprašanja. Spraševali smo se, na primer, kako ob naši novi metodološki usmerjenosti definirati ljudsko kulturo oz. množično kulturo (Kremenšek 1983, 127). Pojave so se težave pri umeščanju in definiranju ljudske pesmi, glasbe, plesa, umetnosti in stavbarstva (Kremenšek 1983, 115–126). Predlagana je bila uporaba pojma ljudska kultura "za pojave, ki izvirajo v fevdalni družbenozgodovinski strukturi, in pojma množična kultura za bolj ali manj podobne pojave obdobja meščanske družbe ..." (Kremenšek 1983, 127.)

Ljudska medicina v takratnih razpravah ni bila posebej omenjena. Morda smo zaradi vse večje dostopnosti in razširjenosti uradne medicine živeli v prepričanju, da so pri življenju le še preostanki ljudske medicine, in podobnih pojavov v bodoče sploh nismo pričakovali. Nekaterim se je zdelo, da moramo pohiteti z zbiranjem in zapisovanjem zadnjih drobcev, ki smo jih še našli na terenu; izginile naj bi predvsem magične sestavine ljudske medicine. "Znano pa je, da je magična ljudska medicina te vrste v naši prosvetljeni dobi zapisana smrti. Danes je za narodopisca skrajni čas, - ura tik pred dvanajsto -, da zbere še zadnje ostanke starosvetnih ljudskih izročil, preden popolnoma zamrejo. Magija v ljudski medicini bo s tistimi, ki jo danes v kakem zakotju vedno bolj redko še gojijo, že jutri pokopana. Ljudska medicina brez magičnih primesi pa bo preživela ter slej ko prej ostala predmet narodopisnih raziskovanj." (Zablatnik 1972, 184)

Od konca osemdesetih let so začeli posamezni slovenski etnologi opozarjati na nekatere nove vsebine, ki so se pojavile znotraj neuradne medicine. Šlo je za elemente ljudske medicine in nekatere druge pojave, ki so se v nekoliko spremenjeni ali celo v enaki obliki začeli uveljavljati v drugem kontekstu. Tako je npr. Janez Bogataj nakazal povezavo med sodobno radiestezijo in nekdanjo domačo obrtjo studenčarstvom (Bogataj 1989, 186), o pojavih "šušmarskega zdravilstva v današnjem času" pa piše tudi Marija Makarovič (1988–1990, 489). Gorazd Makarovič omenja današnji izbruh magijskih praktik, ki temelje zlasti na okultizmu in ezoteriki druge polovice 19. stoletja. Tipične oblike današnje magije naj bi bile "mejne znanosti", njihovi privrženci pa med drugim "operirajo z izmišljeno, fiziki neznano 'bioenergijo' in podobnim" (Makarovič 1991, 18). Nasprotno Niko Kuret v razpravi o sredozimskih maskah govori o posebni moči, s katero so obdarjeni posamezniki; imenuje jo bioenergija. "Pojav je bil dolgo časa v senci. O njem se ni pisalo in komaj kdaj govorilo. Zadnje čase pa je - deloma tudi zavoljo nemoči klasične medicine ob nekaterih boleznih - pobudil pozornost širokih krogov"

(Kuret 1995, 25). "V narodoslovju je bioenergija že nekaj časa znana. /.../ Gre za splošnočloveški naravni pojav" (Kuret 1995, 26). Kuret omenja tudi možnost, da so ljudski zdravitelji uporabljali bioenergijo obenem z drugimi načini zdravljenja, npr. z zagovarjanjem (Kuret 1995, 25, op. 59a).

Alternativna medicina se je začela v Sloveniji uveljavljati od sedemdesetih let dalje, njen položaj pa pravno še ni urejen. Ugotovljeno je bilo, da danes o alternativni medicini pri nas ni moč govoriti kot o pojavu, ki je vezan na specifično skupino ljudi, kot o nekem subkulturnem pojavu (Židov 1966, 181). Glede na pomen, ki ga ima v življenju ljudi, alternativna medicina vsekakor sodi med predmete preučevanja (slovenske) etnologije. Seveda etnologija ne more dati odgovorov na vprašanja o njeni učinkovitosti in načinu delovanja, vsaj v smislu medicinske preverljivosti ne. Vsekakor pa je alternativna medicina zanimiva kot kulturni fenomen. Doslej je bilo že nekaj povedanega o vzrokih za uveljavitev in širšem kontekstu alternativne medicine pri nas (Židov 1999), nakazani so bili razlogi, zaradi katerih jo zdravljenci uporabljajo (Židov 1997), kakor tudi nekateri vidiki zdraviteljstva (Židov 1997a). Seveda pa se odpira še mnogo drugih vprašanj, povezanih z načinom bivanja, prehranjevanja, preživljanja prostega časa, miselnim svetom ... posameznikov in skupin, ki so z alternativno medicino posredno ali neposredno v stiku.

Literatura:

- BOGATAJ, Janez 1973: Iz ljudske medicine na Dolenjskem. V: Zgodovinski oris zdravstva na Dolenjskem. Ljubljana, 26–43.
 - - 1989: Domače obrti na Slovenskem. Ljubljana.
 BOH, Katja 1989: Uspeh alternativnih metod zdravljenja - poskus sociološke analize. V: Zdravstveni vestnik let. 58, št. 4, 111–113.
 ČIČA, Zorjan 1991: Duhovno iscjeliteljstvo u vjerskoj zajednici Radosna vijest. V: Studia ethnologica 3, 117–135.
 DOLENC, Milan 1999: Zagovori v slovenski ljudski medicini ter zarotitve in apokrifne molitve. Ljubljana.
 GODINA, Maja 1992: Iz mariborskih predmestij: o življenju in kulturi mariborskih delavcev v letih 1919 do 1941. Maribor.
 KOŠIR, Pavel, Vinko MÖDERNDORFER 1926: Ljudska medicina med koroškimi Slovenci. V: Časopis za zgodovino in narodopisje 21, 85–112.
 KOTNIK, France 1937: Skoz potegniti, skoz vleči, skoz iti ali lesti - kot zdravilo in čarovno sredstvo. V: Časopis za zgodovino in narodopisje 32, 294–299.
 - - 1943: Iz stare ljudske medicine. V: Slovenske starosvetnosti. Ljubljana, 115–130.
 - - 1952: Iz ljudske medicine. V: Narodopisje Slovencev 2. Ljubljana, 122–133.
 KREMENŠEK, Slavko 1978: Družbeni temelji razvoja slovenske etnološke misli. V: Pogledi na etnologijo. Ljubljana, 9–65.
 - - 1983: O ljudstvu in ljudski kulturi. V: Etnološki razgledi in dileme 1. Ljubljana, 99–130.
 KURET, Niko 1995: Sredozimske maske: poglavje iz primerjalnega narodopisja. V: Etnolog 5, 13–49.
 MAKAROVIČ, Gorazd 1991: Votivi: zbirka Slovenskega etnografskega muzeja. Ljubljana.
 MAKAROVIČ, Marija 1977: Ljudsko zdravstvo: na primeru Podpeči v Istri. V: Zdravstveni vestnik let. 46, št. 2, 125–128.
 - - 1978: Ljudsko zdravstvo - na primeru Pregare v Istri. V: Zbornik radova 26. sastanka naučnog društva za historiju zdravstvene kulture Jugoslavije. Rijeka, 207–218.
 - - 1982: Strojna in Strojanci. Ljubljana.
 - - 1983–1987: Zdravstvena kultura ob zgledu dolenjske vasi. V:

Slovenski etnograf 31, 9–29.

– 1984: Zdravstvena kultura na zgledu Orove vasi. Polzela.

– 1985: Predgrad in Predgrajci, Ljubljana.

– 1988–1990: Zdravstvena kultura agrarnega prebivalstva v 19. Stoletju. V: Slovenski etnograf 33–34, 481–528.

MÖDERNDORFER, Vinko 1964: Ljudska medicina pri Slovencih. Ljubljana.

MOTYČKOVÁ, Dana 1992: Lidové léčitelství a jeho etnografický výzkum. V: Český lid 79, št. 4, 355–365.

MRKUN, Anton 1937–1939: Ljudska medicina v dobropoljski dolini. V: Etnolog 10–11, 1–10.

MURŠIČ, Rajko 1994: Obsedenost z nevpraskljivo "vrednoto na sebi" ali Tradicija in lov za izgubljenim zakladom. V: Glasnik Slovenskega etnološkega društva 34, št. 1–2, 51–53.

MUSEK, Janek 1995: Neznake duha: psihologija okultnega, paranormalnega in transcendentnega. Ljubljana.

NOVAK, Vilko 1960: Slovenska ljudska kultura. Ljubljana.

PAPUGA, Petar, Primož ROŽMAN 1998: Predstavitev in ovrednotenje nekonvencionalnih zdravilnih metod, stanje nekonvencionalne medicine v Evropi: nekonvencionalne medicinske metode: položaj in perspektive v svetu in pri nas leta 1998. V: Zdravniški vestnik 67, št. 6, 372–378.

PENKALA - GAWECKA, Danuta 1991: Medycyna komplementarna w Polsce i jej badanie (na przykladzie badań w małym miasteczku wielkopolskim). V: Lud 74, 43–54.

PLESTENJAK - JEMEC, Barbara, Vilko NOVAK 1977: Zdravilstvo. V: ETSEO Vprašalnice 11. Ljubljana, 25–39.

PROKIČ, Boško 1979: Uvod u sociologiju medicine. Beograd.

RÄSÄNEN, Olavi 1983: Hanna, the Healer: Case Study of a Finnish Spiritual Healer. V: Ethnologia Scandinavica, 65–78.

SARIA, Balduin 1937–1939: Srednjeveški zagovor iz Stične in njegove paralele. V: Etnolog 10–11, 245–253.

SELIČ, Polonca 1994: Biopsihosocialni model zdravja. V: Anthropos 26, št. 4–6, 150–169.

SHARMA, Ursula 1992: Complementary medicine today: practitioners and patients. London, New York.

– 1993: Contextualizing alternative medicine: the exotic, the marginal and the perfectly mundane. V: Anthropology today 9, št. 4, 15–18.

SOSIČ, Barbara 2000: Gradivo o ljudski medicini v zapisih terenskih ekip Slovenskega etnografskega muzeja. V: Etnolog 10., 213–254.

WIEGELMANN, Günter 1987: Die Situation der Volksmedizin in der Nachkriegszeit. V: Volksmedizin Heute. Münster, 1–9.

WILL, Herbert 1990: Fetiš zdravje. V: Časopis za kritiko znanosti št. 127, 48–59.

ZABLATNIK, Pavle 1972: Iz ljudske medicine pri koroških Slovencih. V: Traditiones 1, 181–185.

ZADRAVEC, Jože 1985: Ljudsko zdravilstvo v Prekmurju. Murska Sobota.

ŽIDOV, Nena 1996: Alternativna medicina v Sloveniji: etnološki vidik: doktorska naloga. Ljubljana.

– 1996a: Oris homeopatije v Sloveniji od začetka 19. stoletja do danes. V: Etnolog let. 6, 329–335.

– 1997: Jaz bi tudi gada požrl, samo da bi bilo bolje: zdravljenci in alternativna medicina v Ljubljani = I would even swallow an adder if it helped me to get better: the treated and alternative medicine in Ljubljana. V: Glasnik Slovenskega etnološkega društva let. 37, št. 3, 11–19.

– 1997a: Življenjske zgodbe zdraviteljev in preučevanje alternativne medicine = Life stories of healers and a study about alternative medicine = Lebensgeschichten von Heilkundigen und Untersuchung an alternativer Medizin. V: Vrednotenje življenjskih pričevanj / Zablatnikov dan in mednarodni etnološki simpozij, 24.–25. 5. 1997. Tinje/Tainach, Austria, Pisa, 150–160.

– 1999: Alternative medicine in Slovenia: the reasons for its establishment and the wider context. V: Cultural processes and transformations in transition of the Central and Eastern European post-communist countries. Ljubljana, 31–36.

– 2000: Ali so metode alternativne medicine v Sloveniji res nekaj povsem novega? = Methods of alternative medicine – are they really quite new in Slovenia? V: Etnolog 10, 139–152.

ŠE KAKŠNEGA, PROSIM!

Posvet "Slovenska etnologija v zavesti sodobne družbe"

je minil brez večjih pretresov in vznemirjenj. Grad

Kromberk je prijazno sprejel množico etnologov s te in

z one strani slovenske meje, ki je dva dni poskušala

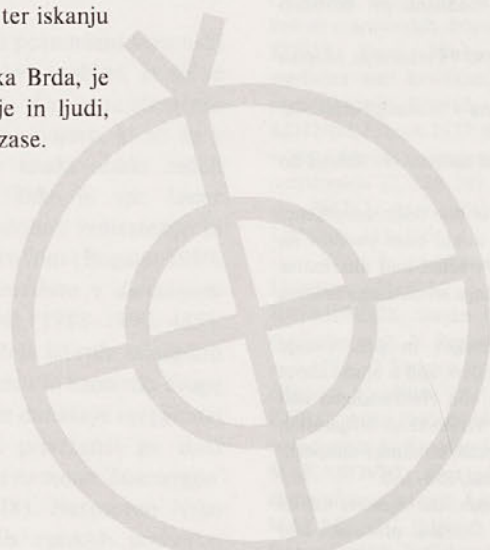
"najti" etnologijo v zavesti sodobne družbe, na koncu

pa ni bila več prepričana, da sploh kaj išče.

Poslušali smo kratke, a kakovostne referate, ki so že prvi dan pokazali, da bi moral posvet trajati vsaj tri dni ali celo več. Diskusije so zapeljale nekatere govorce v kalne vode, tako da so izgubili rdečo nit, vendar so prisebni moderatorji večinoma dosledno upoštevali nekoliko prestroge časovne omejitve. Te so marsikaj pokvarile, marsikomu preprečile, da bi izrekel svoje mnenje, vendar pa se verjetno ne bi strinjali z daljšimi razpravami na račun manjšega števila referatov. Čas za izmenjavo mnenj se je vselej našel za omizji med odmori, v bolj intimni atmosferi, ob dobri hrani in pijači.

Med študenti je posvet vzbudil precej zanimanja, tudi realna udeležba je bila presenetljivo velika. Vsekakor smo bili med najbolj zadovoljnimi, saj smo tako spoznali nekatere etnologe, s katerimi smo se do takrat "srečevali" le v literaturi, iz predstavljenih tem pa smo lahko razbirali tudi smernice za zaposlitev. Večina študentov se strinja, da so takšni posveti več kot dobrodošli in da bi morali pomagati pri razumevanju in povezovanju znotraj stroke ter iskanju rešitev za njen razvoj.

Za konec pa: vsem, ki ste zamudili ekskurzijo v Goriška Brda, je lahko žal. Zaključek posveta je vključeval prijetne kraje in ljudi, etnološke in enološke zanimivosti Brd pa so tako pojem zase.

MURKOVA NAGRADA IN PRIZNANJA ETNOLOGOM

Dobiti Murkovo nagrado za življenjsko delo pomeni tudi dolžnost pripraviti ob letu osorej slavnostni govor, ki naj bo "kratek in prijazen". * Torej moraš vanj vplesti nekaj svoje duše in srca – zelo neaktualno za današnji realistični čas, poln napetega ozračja, različnih obremenjenosti, lovljenja predpisanih rokov, administriranja, na drugi strani pa še vedno velikih načrtov za strokovno raziskovalno delo, veliko idej in razmišljanj. Z današnjo pametjo in izkušnjami se nam tu in tam zdi, da bi bil z malo več samozavesti, trme in predrznosti rezultat morda popolnejši, z malo več miru pa kvalitetnejši. Morda, ni pa nujno. Mislim, da je moji generaciji manjkalo samozavesti in včasih pridem v skušnjo, da bi prav to recimo "odliko" (ali pa tudi ne) mlajšim generacijam zavidala. Toda kaj pa, če je je preveč, da človeku zamegli širši pogled in nenadoma vidi le tisto, kar sam želi, in priznava le tisto, kar je sam naredil, pozabi pa, da so že pred njim bili ljudje, ki so orali ledino. "Ljudstvo mora spoznati sebe, da bo moglo in hotlo spoznavati druge" je leta 1859 zapisal Simon Šubic kot uvod v svoje razmišljanje o "poduku našega naroda". Da, spoznati sebe, sebe kot skupnost in ne kot posameznika, najprej spoznati jezik in kulturo svojega naroda, tistega, ki je skozi stoletja živel pod različnimi vladarji in državami, se oplajal z alpsko, panonsko in sredozemsko kulturo, jo sprejel, plemenitil in ohranil v zavesti, da jo je prevzel od svojih prednikov in da jo mora kot del evropske kulture predati svojim potomcem. Slepa zaverovanost vase pomeni prezreti ali zanikati prizadevanja starejših kolegov, ki so se v težkih razmerah trudili na tem kulturnem polju, v pisni obliki vračali ljudem to, kar so od njih prejeli, objavljali neštete članke v tujih jezikih, čeprav morda po mnenju nekaterih ne pri "priznanih tujih založbah" in tako marsikdaj navdušili tuje raziskovalce, da so v svoje primerjalne razprave pomembno vključili tudi ta naš raznolik kulturni prostor. (Glej bibliografijo v tujih jezikih objavljenih del od 1945 do 1972 v *Traditiones* 1: tam so predstavljena dela 14 avtorjev, skupaj 144 enot, in njeno nadaljevanje po sprotih bibliografijah ter tudi izbrana poglavja tujejezičnih razprav N. Kureta, ki jih pri nas ni bilo mogoče dobiti in smo jih leta 1997 prevedli in izdali kot *Opuscula selecta*.) In koliko temeljitih razprav na slovenske teme je tujemu

znanstvenemu svetu posredoval velik prijatelj slovenskih etnologov starejše generacije in zunanji član SAZU prof. dr. Leopold Kretzenbacher, ki je poleg mnogih drugih tujih profesorjev pogosto predaval na SAZU kot gost ISN. Njegova "*Slovenica*" obsega blizu 60 enot (zadnja razprava govori o "ljubljskem zmaju"). Koliko predavanj na tujih univerzah in pri tujih etnoloških društvih (pri katerih so celo častni člani) so imeli naši starejši kolegi, težko preštejem, da najvišjih evropskih priznanj Herderjeve in Pitrejeve nagrade sploh ne omenjam (gotovo pa niso padle kar tako z neba). Vzpenjati se po strokovni lestvi pri SAZU in tudi na fakulteti ni bilo preprosto in od tehtne bibliografije, potrditve znanstvenega sveta in poročila dveh ali treh akademikov oz. profesorjev je bilo odvisno, ali je kandidat srečno prestal reelekcijo in bil morda celo izvoljen v višji naziv. To pa je marsikdaj tudi pomenilo ostati v stroki. Prav je, da spoznamo tudi tuje kulture, prvotna ljudstva, čeprav moramo zato po knjigo k tujemu "priznanemu" založniku, in prav je, da so med nami pogumni diplomirani ali ljubiteljski etnologi, ki imajo nekaj sredstev in avanturističnega duha, da se odpravijo na take poti in si zapisujejo svoja opažanja. Ni pa prav, da v javnosti tiste, ki se potijo doma, ovenčajo s trnjem. **

Matija Murko, po katerem se imenujejo naše stanovske nagrade in priznanja, je imel dar, da je znal že zgodaj dojemati in spoznavati kulturo in jezik svojega naroda. Njegovemu očetu Martinu je godilo, kadar je slišal pohvale na račun svojega sina. In vendar mu je nekoč razkril svoje misli, češ, da bo postal "ali velik gospod ali velik falot". Z "gospodom" je seveda mislil na duhovnika, o čemer pa Matija ni sanjaril. Razočaral je vse sovaščane, ki so mu obljubljali razna darila, samo da bi v vasi imeli primicijo, pa so bili končno zadovoljni

* Pričujoče besedilo je govor Murkove nagradjenke mag. Helene Ložar Podlogar za leto 1998, ob podelitvi nagrade in priznanj za leto 1999.

** Članek Blaža Telbana "Trnuljčica, ki spi?" (Dnevnik, 24. oktobra 2000; tudi vsebinsko podoben referat na posvetovanju SED v Novi Gorici) je v stroki ostal brez odmeva. Da bi se oddolžila svojim profesorjem in starejšim kolegom – tudi Murkovim nagradencem – sem kljub slavnostnemu trenutku čutila kot svojo dolžnost razmakniti vsaj nekaj trnovih vej.

Murkova nagrajenka in prejemniki Murkovih priznanj za leto 1999 - z leve proti desni: Mojca Šifrer - Bulovec, dr. Marija Stanonik (Murkova nagrajenka), dr. Vito Hazler in Tanja Roženberger - Šega. Foto: Dušan Roženberger

tudi s tem, kar je postal, samo da ni bil "dohtar" tj. pravnik, ki jih kmetje nikoli niso imeli preveč v čisljih. S tistim "falotom" je oče verjetno mislil prav jezičnega dohtarja ali kakšnega državnega uradnika. Še bolj pa so ga ljudje spoštovali, ko so videli, da ga tujina ni potegnila v svoje valove, da ni pozabil svojega slovenstva in se je vedno znova vračal v svoje domače okolje.

Murko je v sklep ob izčrpnem poročanju o Narodopisni razstavi v Pragi 1895 vključil tudi Nauke za Slovence, ki po njegovih besedah " ... pozneje, nego katerikoli slovanski narod prihajamo s popolno zbirko naših narodnih pesmi ...". Poziva, da je treba zbrati še pravljice, pripovedke in pregovore (kar se je pri nas zadnjih petdeset let sistematično in pospešeno delalo, saj je to njiva, ki rodi skozi vse leto, vse dokler ne pride smrtna kosa, ki utiša še tako dobrega informatorja - pomislimo na usodo Loga pod Mangartom), dopolniti in deloma popraviti je treba Navratilovo zbirko vraž, opisuje naj se "kako ljudstvo poje in gode, pleše, se igra in veseli, pa tudi žalosti", v podobah (je treba) ohraniti nošo, hiše in gospodarska poslopja itd. Zavedal se je, da mora raziskovalca zanimati "ves človek in ves narod", da se ne "veruje več v popolnoma samobitno kulturo kateregakoli naroda, v popolno izvirnost in osebnost njegovega mišljenja in čutenja, ki se izraža v njegovih verovanjih, šegah in navadah, v pesmih, pravljičah in pregovorih...", saj so "...plodi človeškega uma ... romali od naroda do naroda in povsod pustili svoje sledove...". In če si kdaj že obledele šege in navade ne znamo več prav razložiti, svetuje, da poiščemo razlago v preteklosti, torej pri odkrivanju korenin ali pa pri kakem drugem, nesorodnem narodu. Prav s tem, da že zbranim šegam ali posameznim prvinam odkrivamo korenine in jih umeščamo v širši prostor, imamo doma še veliko dela.

Že zdavnaj smo presegli nacionalne ograde, ne oklepamo se več nečesa, kar naj bi bilo samo naše, slovensko; raziskovanje danes poteka vzporedno, širše, regionalno (če vzamemo za primer samo alpsko območje kot prepletanje slovanske, germanske in romanske kulture). Če se bomo spraševali, kaj je tipično slovensko, se bomo morali soočiti z dejstvom, da je slovensko tipičnost težko opredeliti. Vsekakor pa nas družijo tradicija srednjeevropskega prostora, v katero pa danes vdirajo tujki anglosaške in ameriške kulture. Vprašanje je tedaj, kako naj se etnologi obnašamo ob takih primerih. Z zakonom smo zaščitili naravo, zaščitili smo nepremično kulturno dediščino, mar naj sedanje take pojave preprosto registriramo, jih sprejmemo in potem raziskujemo? Morda pa bi le bila dolžnost etnologov tudi vzgajati. Če si jemljemo pravico kmetu preprečiti, da bi si predelal in moderniziral staro hišo zato, ker smo jo zaščitili kot del kulturne krajine, bi morali zaščititi tudi t. i. duhovno kulturo, predvsem jezik (da ne bodo več od nas zahtevali, da slovenske strokovne publikacije tiskamo zgolj v angleškem jeziku, pa naj bo angleščina že kakršnakoli in prevod naj plača kdorkoli) in tudi šege, da ne bomo na dan reformacije oz. na predvečer vseh svetih uprizarjali anglo-ameriške maškarade z imenom noč čarovnic in nevedno ljudstvo prepričevali, da smo odkrili neko staro pozabljeno slovensko šego.

Iskati kulturne vrednote v lastnem narodu, in to kritično, vendar brez predsodkov, brez zunanjih ukazov, raziskovati kvalitativno, če uporabim izraz, ki ga vedno pogosteje slišimo tudi v naši stroki, je dolžnost etnologije (ali kakorkoli smo ali bomo še imenovali to našo stroko), saj je kot humanistična veda za to najbolj

primerna. Če bomo vrednotam spet vdihnili življenje, bomo verjetno s svojim delom tudi sami bolj zadovoljni.

Za leto 1999 je Murkovo nagrado prejela dr. Marija Stanonik, Murkova priznanja za posebne dosežke v etnologiji na Slovenskem v letu 1999 pa Mojca Šifrer - Bulovec, dr. Vito Hazler in Tanja Roženberger - Šega.

V nadaljevanju objavljamo obrazložitve navedenih priznanj in nagrade.

Dr. Stanonik Marija (rojena 23. 5. 1947 na Dobračevi, Žiri) je leta 1974 diplomirala iz slavistike in etnologije na FF v Ljubljani, leta 1987 opravila magisterij iz etnologije in leta 1993 doktorirala v Zagrebu. Od leta 1974 je zaposlena na Inštitutu za slovensko narodopisje pri Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani, kjer je bila leta 1999 izvoljena za znanstveno svetnico. Od leta 1995 ima naziv docentke na FF v Ljubljani, kjer predava slovstveno folkloro, enako tudi na Pedagoški fakulteti v Mariboru. Njen študij je bil, prav tako kot vse njeno delo, zelo interdisciplinaren. Ves čas raziskuje zgodovino in teorijo slovstvene folklorne, etnološke in kulturno zgodovinske teme slovenskega območja in tudi zamejstva. Njeno delo bi lahko razvrstili v štiri kroge.

Prvi krog bi tako obsegal izdajanje slovenske slovstvene folklorne. Zasnovala je zbirko Glasovi, ki izhaja pri ČZD Kmečki glas od leta 1988. Doslej je izšlo v njej 22 knjig s skoraj 6000 slovenskimi domačimi in zamejskimi folklornimi pripovedmi. Do leta 1993 je zbirko vodila kot strokovna koordinatorka, leta 1995 pa je prevzela tudi uredništvo. Pri nastajanju zbirke je doslej sodelovalo vsaj dvajset terenskih sodelavcev, veliko pa jih še bo.

V drugi krog sodijo razprave iz zgodovine in teorije slovenske slovstvene folklorne in njena stičišča z literaturo. S slovstveno folkloristiko je najbolj seznanjena, ob delu s to tematiko pa je spoznala vso tujo kot tudi domačo literaturo in na podlagi dolgoletnega proučevanja teme napisala vrsto znanstvenih člankov s področja folkloristike. S tem odličnim poznavanjem je mogoče iskati folklorne paralele tudi v vedah psihologije, mitologije, zgodovinske, antropologije, celo geografije. Udeležila se je več strokovnih in znanstvenih posvetovanj doma in v Evropi (Avstrija, Češka, Italija, Madžarska, Nemčija, Poljska). Trenutno je nosilka projekta o slovenskih pregovorih. Temeljna dela na to temo: Slovstvena folkloro v domačem okolju, Ljubljana 1990 in 1993; Slovenska slovstvena folkloro, Ljubljana 1999; Od setve do žetve (Interpretacija in konkordanca svetopisemskih motivov v slovenski slovstveni folklori, Ljubljana 1999); Slovenijo je Bog nazadnje ustvaril (pretekle in sodobne slovenske folklorne pripovedi) / (God created Slovenia last, Past

and Contemporary Slovenian Folk Tales), Ljubljana 2000; V deveti deželi (Sto slovenskih pravljic iz naših dni, Ljubljana 1989).

V tretji krog sodijo prizadevanja ob zbiranju slovenskega pesništva med drugo svetovno vojno. Več kot deset tisoč enot je skrbno obdelala tako z etnološkega kot literarnozgodovinskega vidika in rezultate preučevanja strnila v naslednje knjige: Pozdravljeno trpljenje, Na tleh leže slovenstva stebri stari ... Ljubljana 1993; Iz kaosa v kozmos (Žanrski sistem in kontekstualnost slovenskega odporniškega pesništva, Ljubljana 1995 in 1999); Slovensko pesništvo pod tujimi zastavami (Pesnjenje slovenskih prisilnih mobilizirancev v nemško vojsko v drugi svetovni vojni od 1941 do 1945), Celje 1999; Most (Antologija pesmi iz druge svetovne vojne, ne glede na to, na kateri strani so se znašli njihovi avtorji), Novo mesto 2000.

V četrti krog spada njena postopna monografska obdelava Žirov z etnološkega in kulturno-zgodovinskega vidika. Poglavitna dela te vrste so: Promet na Žirovskem, Žiri 1987; Čebela - žlahtna spremljevalka slovenske kulture, Žiri, Ljubljana 1995; Štiri matere ena ljubezen, Ljubljana 1997, ponatis 1997. V obliki člankov je obdelano žirovsko čevljarstvo, čipkarstvo, prehrana, nabiralništvo itd.

V letih od 1994 do 1997 je bila urednica zbornika Inštituta za slovensko narodopisje Traditiones. Takrat so izšle štiri tematske številke: Naš živi jezik, Slovstvena folkloro, Besede in reči ter Res slovenica, quo vadis?

Njeno bibliografijo tvorijo še številni članki (po podatkih o znanstvenih raziskovalcih, Cobbis): 68 izvirnih znanstvenih člankov, 37 preglednih znanstvenih člankov, trije samostojni sestavki v znanstvenih knjigah, devet prispevkov za Enciklopedijo Slovenije. Navedenih je še mnogo znanstvenih predavanj, konzultacij in mentorstev.

Dr. Vito Hazler, univerzitetni diplomirani etnolog in umetnostni zgodovinar, je ob koncu sedemdesetih let začrtal svojo strokovno pot kot prvi redno zaposleni etnolog konservator na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje. Vodilna vloga pri strokovnem povezovanju etnologov konservatorjev, uveljavljanju bazične stroke v varstveni dejavnosti, izdelavi vzorčne metode vrednotenja in tipološkega obrazca za objekte dediščine vsakdanjega življenja ter pri uspehih obnovitvenih posegih in popularizaciji etnološke dediščine nasploh je botrovala njegovi zaposlitvi na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete.

Terensko delo z dodatnim teoretičnim izpopolnjevanjem je zaokrožil v publikaciji "Podreti ali obnoviti? Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem" (Ljubljana 1999), ki je natis njegove doktorske naloge. Sestavljena je iz treh delov in prilog. V prvem delu je predstavljena vloga etnologije v razvoju spomeniškega varstva na Slovenskem skozi časovne preseke, ki so bili odločujoči tudi za njeno uveljavljanje v konservatorski stroki. Drugi

del ponuja "eno od možnih metodologij raziskovanja nepremične kulturne dediščine", katere sestavni deli so merila izbiranja, obdelava evidenc, ugotavljanje tipologije, določanje ohranjenosti ter raziskovanje. Tretji del obravnava najpogostejše praktične naloge oziroma dvanajst modelov etnološkega konservatorstva na Slovenskem. Z njimi opozarja na zahtevnost in raznolikost dela na tem področju ter na nujnost nenehnega izpopolnjevanja in strokovne rasti. Knjigo dopolnjuje izčrpen pregled virov in literature, poročil, najrazličnejših gradiv, domače in mednarodne zakonodaje. Tekstovni del nadgrajuje 28 prilog dokumentarnega gradiva, zbranih v posebnem zvezku, iz avtorjeve bogate konservatorske prakse.

Dr. Vito Hazler je opravil v pričujoči knjigi dvojno delo: poleg zgodovinskega pregleda spomeniškega varstva nasploh in razvoja etnološkega spomeniškega varstva, ki sta najizčrpnější, temeljni besedili te vrste na Slovenskem, je uspel pokazati in dokazati vlogo etnologije v spomeniškem varstvu v najžlahtnejših razsežnostih, kakršnih nismo zasledili niti v evropskem merilu.

Višja kustodinja etnologinja **Mojca Šifrer - Bulovec** je začela strokovno delati na področju etnološke muzeologije po končanem študiju etnologije in zgodovine (Filozofska fakulteta v Ljubljani) leta 1990 v muzeju v Ribnici, kjer je prevzela skrb za lončarsko in suhorobarsko zbirko. Opravila je monografsko raziskavo načina življenja in gospodarjenja prebivalcev Loškega potoka v prvi polovici 19. stoletja, ki jo je kasneje objavila v Etnologu (Loški potok v luči franciscejskega katastra in cenilnega operata ter matičnih knjig od 1801 do 1840, v: Etnolog 6/LVII, Ljubljana 1996, 197-216). Leta 1995 je v Loškem muzeju v Škofji Loki prevzela odgovornost za nadaljevanje bogate strokovne dediščine njene predhodnice, muzejske svetovalke Mete Sterle. Mojca je, značilno načelna in natančna pri svojem delu, zbrano gradivo nanovo ovrednotila in dopolnila, tako da je leta 1997 začela prenavljati stalne zbirke o starih loških obrteh, najprej klobučarske in glavninarske, nato pa še čipkarske oz. klekljarske, sitarske, platnarske, barvarske, zbirke o malem kruhku in umetnem cvetju. Prenova je potekala po sodobnih načelih muzeološke stroke in je s pomočjo oblikovalskih domislic dipl. ing. arh. Mojce Turk zaživela v vsej svoji podobi.

Mojca Šifrer - Bulovec se je za razliko od običajnih ambientalnih predstavitev rokodelske dediščine pri prenovi zbirk odločila, da bo za ponazoritev zgodovinskega razvoja posameznih obrti in delovnih postopkov enotno izhajala iz predmetov, katerih govorico je sistematično dopolnjevala z opisi, fotografijami in drugim gradivom po izbranih vsebinskih sklopih. Ambient kot delovno okolje je inovativno le nakazano pri vsaki zbirki drugače: v klobučarsko zbirko vstopamo skozi stiliziran vhodni portal, imenovan "na koleno", posnetek portala na Spodnjem trgu, klekljarska in sitarska obrt pa sta razstavljeni v t. i. sobi s pravo kmečko pečjo in starim lesenim stropom iz 16. stoletja,

ki daje domačnost okolja, v katerem so tovrstne obrti tudi opravljali. Skrbno pripravljene vsebine o načinu življenja nekdanjih obrtnikov se skozi razstavljeno gradivo v zanimivih oblikovalskih rešitvah simbolično zrcalijo tudi na področju socialne in duhovne dediščine, ki jo je sicer v muzejskem jeziku težko predstaviti.

Prenovljene zbirke, ki so v mejah finančnih možnosti tudi fizično zaščitene, je Mojca Šifrer - Bulovec popularizirala tudi v zloženkah, v krajših prispevkih v Loških razgledih (Prenovljeni klobučarska in glavninarska zbirka v Loškem muzeju, v: Loški razgledi, št. 44/1997; Prenovljeni zbirki o sitarski in klekljarski obrti na Loškem, v: Loški razgledi, št. 45/1998) in na predavanju za mentorje krožkov mladih zgodovinarjev pri ZPMS (Zgodovina klekljane čipke na Loškem, v: Zbornik "Obrti v našem kraju", Strokovni seminar za mentorje zgodovinskih krožkov, Ljubljana 1998, ZPMS). Sodelovala je tudi na razstavah drugih avtorjev. Na Gorenjskem sejmu v Kranju, kjer je predstavila nekdanjo barvarsko obrt na Loškem, pa je leta 1996 prejela pisno priznanje za originalni turistični spominek, ki ga podeljujeta Turistična zveza Slovenije in Gospodarska zbornica Slovenije, in sicer za potiskane rutice.

Mojca Šifrer - Bulovec je s strokovnim znanjem in čutom za interpretiranje etnološko zanimivih vsebin na sodoben muzeološki način in v projektu prenove dela obsežne stalne etnološke zbirke Loškega muzeja nedvomno popestrila ogled in ugled enega od starejših muzejev v Sloveniji, ki je v lanskem letu praznoval tudi svojo 60-letnico delovanja. Gradivo, za katerega skrbi, je želela neposredno približati obiskovalcem, kar ji je vsekakor uspelo.

Čeprav gre pri predstavitvi načina življenja Celjanov od leta 1900 do 2000 za sodelovanje oziroma timsko delo vseh kustosov celjskega muzeja, vendarle izstopa tako imenovana Ulica obrtnikov, ki je, razen zlatarske obrti, v celoti dolgoletno delo etnologinje **Tanje Roženberger Šega**.

V muzejski Ulici obrtnikov so predstavljene obrti, značilne za urbano okolje, torej tiste, ki so bile v celjskem starem mestnem jedru v 20. stoletju najbolj prisotne, meščanskemu načinu življenja najbolj potrebne in imajo najdaljšo tradicijo: krojaška in šiviljska, frizerska in brivska, modistovska ter urarska in zlatarska obrt (slednja delo A. Rihter).

Tanja Roženberger Šega je od leta 1996 sistematično zbirala predmete in urejala dokumentacijo po posameznih obrteh. Istega leta je v okviru muzejske poletne delavnice s svojo raziskovalno skupino dokumentirala obstoječe obrtne lokale v Celju. Leta 1998 je pripravila razstavo Kaj se skriva pod klobukom?, kot napoved nove stalne postavitve in hkrati poskus z demonstracijami, čemur je sledila analiza medsebojnega učinkovanja demonstratorja in obiskovalcev. Po predhodnem scenariju je predstavitev obrti dosegla vrh v marcu 2000 v sklopu nove stalne razstave Živeti v Celju Muzeja novejšje zgodovine.

Avtorica Ulice obrtnikov ni želela "motiti" s klasičnimi in včasih kar motečimi muzejskimi zapovedmi: fotodokumentacijo, vidno inventarizacijsko opremo, dopolnilnimi zapisi in razlagalnimi pripomočki, dodatnimi svetlobnimi učinki ipd. Ulico je želela predstaviti čimbolj ambientalno, tako da dobi obiskovalec vtis pristnosti: hoja po tlakovani ulici in ogled izložbenih oken (tudi originalnih) to vsekakor potrjuje. Najdragocenejša pa je možnost vstopa v obrtni lokal, priložnost za sodelovanje in opazovanje, pri čemer se občasno sprožijo zvočni efekti, ustrezni določenemu lokalu. Tanja Rožembergar Šega je poskrbela za pravo muzejsko ulično obrtno doživetje, saj obrtni lokali tudi zares zaživijo. Upokojeni obrtniki mojstri vsak mesec dvakrat v dogovorjenem dnevu predstavljajo posamezne obrti. Kdor se tega ne more udeležiti, si lahko v intimnem kotičku ogleda dva videofilma, ki jih je avtorica posnela s sodelavci: Kaj se skriva pod klobukom? ter Škarjice in platno. Prvi je dokumentarni film o modistovski obrti, drugi pa prikazuje krojaško obrt.

Tanja Rožembergar Šega je z avtorskim pristopom dokazala svojo strokovno etnološko in muzeološko širino, pri čemer ostaja najpomembnejša govorica muzejskega predmeta. Kako ga k temu spodbujamo, je avtorjev scenarij, ki ga je Tanja Rožembergar Šega znala približati vsem generacijam. Osnovni namen muzeološkega izobraževanja je s tem presežen. Ambientalnost v muzejskih prostorih je dodelana v detajle in zaživi ter na eni strani izobražuje, hkrati ugaja, na drugi strani spodbuja radovednost, ustvarjalnost, užitek in sodelovanje. Največji uspeh in potrditev pa je vračanje obiskovalcev.

JUBILEJ

dr. SLAVKA KREMENŠKA

Kozjansko 1987, foto: Stanka Glogovič

Postojna 1997, foto: Vladka Kobal

*Še so neprehojene poti k ljudem,
črkam in dejanjem, ki čakajo na
iskrivost vaše strokovne misli
in osebne predanosti. Naj vam vse,
čemur ste se posvečali, ostane
v prijetno družbo. Mi pa smo Vam
hvaležni za skupaj predihana
etnološka desetletja in iskreno
nazdravljamo še na prihodnja.*

Uredniški odbor Glasnika SED
in izvršni odbor SED

ZGODBE VSAKDANA

Risba: Tamara Korošec

Lučke 2.

K' so l'dje iz Nadljeska k devetdnjeuncam pred božičem u Star trg hodile, pa so kar ene take lučke okruog letajle, pa nad morajlo najkaj časa, puol so se pa kar na kuonce šprikl obajle, pa se pstile nuost!
Učash so se pa tude kar u lasje zapljetae!!

*Pripovedovala je Ivanka Sirca, Kozarišče,
februar 1997*

Kaj je blu u tistem kupe, še zdaj ne vajm...

Smo šle, sjestre, z mamu po moline u gozd. Smo šle, pa smo imajle tiste ajmrje žje pounu, pa je mama rjekla: "Ala, fije, zdaj se usjedmo, da buomo pojajle." Najsmo majle veliku sabo, ampak useenu. Puol smo se pa posajle na kukr en grič zraun enga kupa smrajčja. Mama pa kar naenkrat: "Vidte kaj, tamla..."! Mje kar sedimo une kup se je pa kar pruzdigvat začjeu, pa kar šum't, pa kar pruzdigvat se!! Smo pobrale use, pa tjekle, da be čimprej od tam pršle!!

Kaj je blu u tistem kupe, še zdaj ne vajm, ampak nobena žvau se naj muogla zvlč med laune šprajne u vajah, da be lahku taku močnu kup pruzdigvala!!

*Pripovedovala je Ivanka Sirca, Kozarišče,
februar 1997*

Vile pr' grade

16 lajt je muogla takrat muoja sjestra m't!
Pa zvečjer ata praujo: "Pajdte no u vas zmjeraj se je šele zvečjer spumnu zajne!"
No, pa sta še sz starejšo sjestro šle u gostilno in k' sta se vračale je bla žje nuč!
Sta ble puozne pa sta se hitale, katjera bo praj pršla damu. Ta starejša je rjekla, da gre okul pristave, ta je rjekla, da grje pa pr grade.
Je pršla do une stežičke pr smrajkah k' vuode k cvingerje od grada.

Tam jo je pa kar najkaj ustaulu, da naj muogla napraj!!

Pa obrne glavo pruot vratam od cvingerja, je biu tak čas, da so se pod večjer meglice dajlale, pa zagljeda šjest vil plajsat!!!

Use bajle so ble pa lajpe, nuo strah postal, da so je šle kar lasje u luft!!

Je huotla teč mimu, pa jo je nazaj pahnilu... Zatu je stjekla kar nazaj, pa naraunost damu! Čez mnugu lajt je šla k vračare, vedeževauke. Pa je je ta rjekla: "K' ste bla 16 lajt stara vam je blu danu vid't vile. Ampak tiste vile so ble zle in ena od th vam je plunila na nuogo. Še zdaj nuoste tam madež!!"

In rajs, ..cajlu žiulejne je sjestro do smrte strašnu nuoga bolajla!!

*Pripovedovala je Ivanka Sirca, Kozarišče,
februar 1997*

Kača 1.

Kle k' grješ k Šmarate, čez Zagradne njive, so ble rante učash, prjedn stuopš u puole.

Pa so mama zmjeraj rjekle, da se je na tje pluotke hodila grajt kača. Raunu tam, k' stuopš na Šmarašku.

Kdur se je namjenu, da jo buo ubu, takrat je začjela juokat!!

Puol je pa kar zginla! So praule, da je bla tu kača Svete Margarete, k' varuje šmaraško cjerku!

Tude k' smo za pijske nabirale u podrastje smo zmjeraj prjedn smo začjele dajlat rjekle: "SVETA MARGARETA, KAČJA PASTIRICA, BODI MOJA POMOČNICA," da nas nje be kače! Tu so nas mama naučile.

*Pripovedovala je Ivanka Sirca, Kozarišče,
februar 1997*

Kača 2.

Smo šle, eno nedajlo popoudan maja z mamu k šmarncam u Šmarato. Pa sva šle, tamla okul Dijane, čez Zagradne njive.

Tiste čas je blu majnde, da so češarke odpadale. Jaz sm bla pa majhna, pa sm jh nabjerala ku zmajšana! Sm bla usa neumna najne, k' so ble taku lajpe!

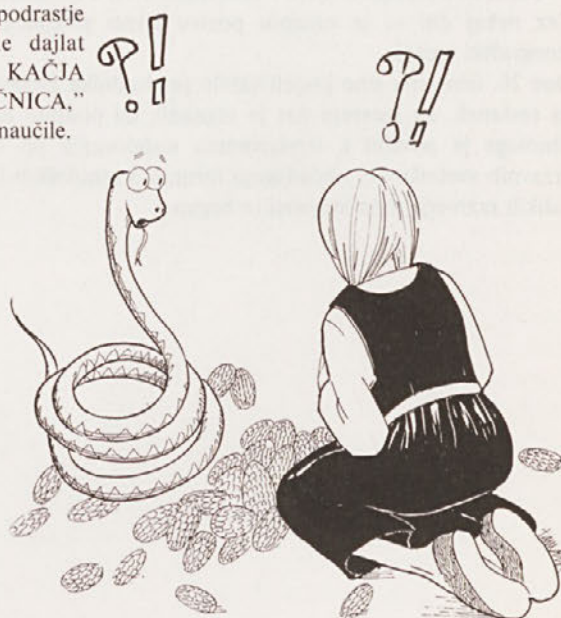
Kraj puotke je bla pa ku nalašč ena kotajnce pouna češarku!

"Jojs, mama, kaku so lajpe!" pa sm skočila nuotre, pa tuolšna kača kar naenkrat tamla!! Taku je bla velika, pa me je kar gljedala iz tistega kotajnčka, pa kar mežikala, pa kar gljedala!!!

Mama so začjele iskat palco, da be jo udarla! Pa je kar zginla!!

Kar zginla je bla, k' je palco vidla!

*Pripovedovala je Ivanka Sirca, Kozarišče,
februar 1997*

STRPNOST IN SVOBODA

Kako je prišlo do javne izjave Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU

Sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje smo se za javno izjavo o vprašanju prebežništva v Sloveniji odločili na seji kolegija, 29. januarja 2001. Takrat se je v javnosti stopnjevala napetost ob preseljevanju prebežnikov in azilantov iz Ljubljane na Goričko ter ob ugotovitvi o razvoju dogodkov. Zaostri so se odnosi med prebivalci številnih slovenskih krajev, kamor je policija preselila begunce, in državo ter med mediji in civilno družbo. Nastal je začaran krog dvomljivih potez države, enostranskega poročanja medijev, populistične državljanske pobude v Ljubljani in medsebojnih očitkov vpletenih strani.

Presodili smo, da je vprašanje prebežnikov in azilantov preseglo politično, varnostno, ekonomsko in humanitarno vprašanje ter postalo kulturno in etično. Svoj poziv je medtem objavila tudi skupina antropologov. Zdelo se nam je, da ta vnaša nepotrebno polarizacijo med zagovornike strpnega odnosa do tujcev oziroma da s premalo posluha obravnava konflikte, ki nastajajo ob srečevanju domačega prebivalstva s tujci.

Menili smo, da bi se etnologi in kulturni antropologi morali bolj usmeriti v preučevanje slovenske recepcije tuje kulture kot v nadomeščanje državnih organov pri reševanju prebežniškega vprašanja.

Vsi pa smo se strinjali, da dotedanje obravnavanje prebežnikov ni bilo v državi čast, zato smo želeli pozvati javnost k strpnemu odnosu do tujcev, odgovorne pa k stvarnejši in razvidnejši politiki do tega vprašanja.

Po elektronski pošti smo poziv poslali predsedniku Vlade RS, Državnega zbora in Državnega sveta, Ministrstvu za notranje zadeve, Slovenski tiskovni agenciji, uredništvu Dela, Večera, Družine, sorodnim ustanovam in nekaterim posameznikom na področju humanistike in družboslovja. Poziv je bil objavljen v Delu, v Večeru in obvestilo o njem v Dnevniku TVS 1 (6. februar 2001). Čez nekaj dni se je našemu pozivu javno priključil Slovenski etnografski muzej.

Dne 20. februarja smo prejeli vabilo predsednika Državnega sveta na sestanek, na katerem nas je seznanil, da podpira našo izjavo. Etnologe je povabil k strokovnemu sodelovanju pri obveščanju državnih svetnikov in občanskega foruma o etnoloških (kulturnih) vidikih razmerja med Slovenci in begunci.

Poziv k odgovornejši politiki do prebežnikov in azilantov

V trikotniku policija-mediji-javnost je pred dvema tednoma nastajala podoba nevarnosti, ki grozi Sloveniji. V reportažah smo spremljali lov na ljudi ob slovensko-hrvaški in slovensko-italijanski meji, na posnetkih smo gledali, kako so jih s silo tlačili v "center za odstranjevanje tujcev" in vse to snemali očitno proti njihovi volji.

Informacije o tihotapcih ljudi so vprašanje prebežnikov dodatno kriminalizirale. Nazadnje so prišle še novice o dveh nasilnih smrtih med prebežniki. V očeh javnosti je nastajal lik nepovabljenega, nevarnega in kužnega tujca. Tej podobi ni nihče nasprotoval; niti vlada, parlament, politične stranke, niti mediji, niti preostanki civilne družbe. Hvalevredni so bili mnogi požrtvovalni posamezniki, ki so v ozadju in v tišini prebežnikom lajšali položaj. Slovenska filantropija, Karitas in Rdeči križ so s tem ohranjali dostojno podobo države.

Zdelo se je, da država nima izdelane dolgoročne strategije ravnanja s prebežniki ter da so ji stvari ušle iz rok. Posledice so se pokazale najprej v porajanju državljanske pobude v Ljubljani, osnovane na nestrpnosti do tujcev. Oblast bi to lahko preprečila z učinkovitim odzivanjem na porast prebežništva in z ustreznim ravnanjem s prebežniki, zlasti pa z medijsko predstavitvijo druge plati medalje, v kateri bi npr. prebežniki sami spregovorili o sebi in se iz statistike spremenili v ljudi. Tako pa je dopustila, da so mediji ustvarili sovražno podobo tujca in z njim tudi lokalnega nestrpneža. Zakaj se potem čudimo, če se ljudje na podeželju upirajo sprejemanju tujcev v bližino svojih domov? Nihče jim ni dal zgleda za drugačno ravnanje.

Morda bi pomagalo, če bi se spomnili vsaj na to, da se Slovenci na obrobjih etničnega prostora od nekdaj srečujemo z drugačnimi kulturami, največkrat produktivno, poleg tega pa smo se v preteklosti tudi sami velikokrat znašli v položaju beguncev in izseljencev.

Prav je, da v zadnjih dneh v medijih spremljamo dogajanja, povezana s prebežniki in azilanti, ter odzive države in njenih državljanov nanje. Oblikuje se novo javno mnenje o tej problematiki. Objavljeni so bili številni prispevki novinarjev in komentatorjev ter strokovnih ustanov, ki predvsem popravljajo storjeno. Strinjamo se z vsemi, ki pozivajo k večji strpnosti do prebežnikov in azilantov ter k stvarnejšemu pristopu k tej temi. Ti želijo v prebežnikih videti soljudi, posameznike, pripadnike drugačne kulture in ne zgolj tujce. Zanimarjane, nesrečne in odtujene so jih naredile predvsem razmere, v katerih so se znašli proti svoji volji.

Zavedamo se, da vprašanje prebežništva ni preprosto, ne za Evropo ne za Slovenijo. Priča smo svojskemu preseljevanju ljudstev, ki je

postalo eno največjih civilizacijskih izzivov našega časa. Slovenija se mu ne more izogniti. Od odgovora nanj sta odvisni tudi naša svoboda in demokracija. Menimo, da se ne smemo odzivati zgolj z občutkom ogroženosti. Ogroženost je znak nesvobode, ki poraja nestrpnost: meje strpnosti do drugega so meje naše svobode.

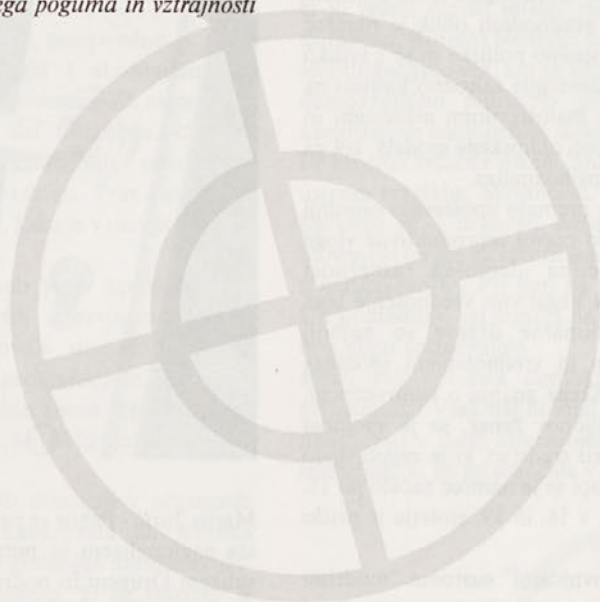
Pričakujemo, da se bodo najodgovornejši predstavniki države čimprej neomahljivo zavzeli za strpnost in opredelili proti sovraštvu do tujcev ter na tem načelu utemljili strategijo Slovenije do prebežnikov in azilantov. Pričakujemo, da ne bo vsiljena od Evropske unije, temveč bo v skladu z našimi gospodarskimi, družbenimi in demografskimi interesi in bo hkrati upoštevala sprejemljivost posameznih slovenskih okolij za nastanitev prebežnikov. Morebitni priseljenci bodo zaživel kot naši državljani, ko bo Slovenija nekoč del Evropske unije.

Prepričani smo, da bo strpna in odgovorna politika do prebežnikov in azilantov dobila večinsko podporo v Sloveniji, če bodo le predstavniki države zmogli dovolj političnega poguma in vztrajnosti za jasno opredelitev do tega vprašanja.

Sodelavci

Inštituta za slovensko narodopisje

Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU

Recenzija/1.19

Irena Destovnik

Marija Jurić - Pahor: "Narod, identiteta, spol"

Založništvo tržaškega tiska, Trst 2000 (Zbirka Smeri)

Knjiga "Narod, identiteta, spol", ki je tik pred novim letom izšla pri Založništvu tržaškega tiska v zbirki Smeri, je za knjižno izdajo prirejen doktorat, ki ga je avtorica Marija Jurić - Pahor, koroška Slovenka, ki zadnje desetletje živi in dela v Trstu, leta 1998 zagovarjala na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

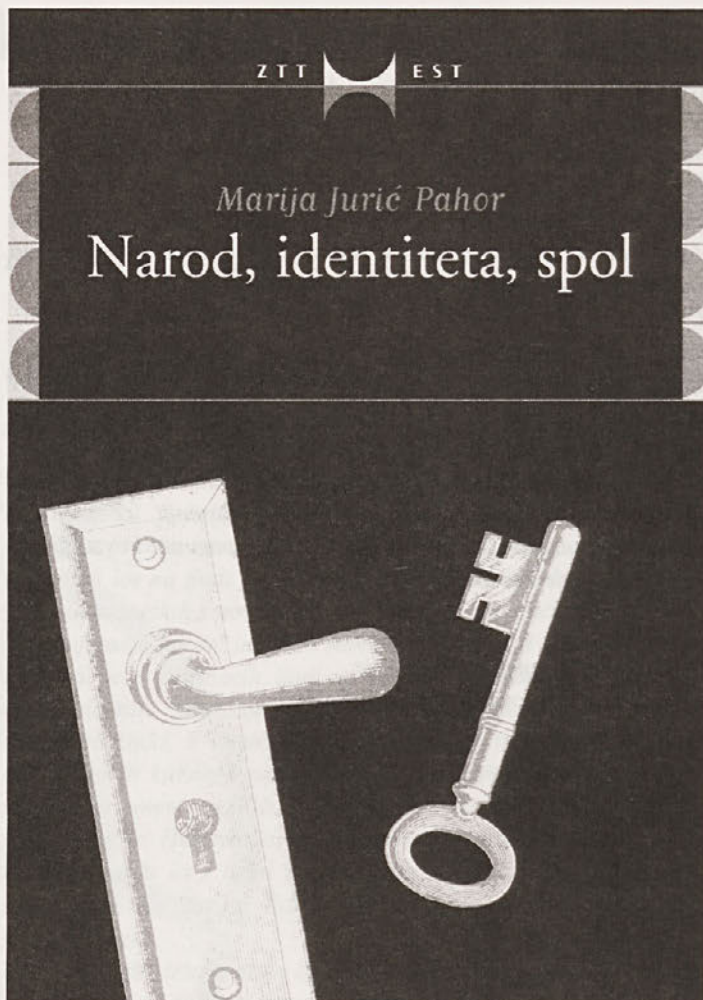
Pristop Marije Jurić - Pahor do tematike nacionalizma se razlikuje od večine drugih avtorjev predvsem iz dveh razlogov. Izvor in razvoj sodobnega nacionalizma in njegovih predhodnih oblik je namreč neločljivo povezala s tako imenovano spolno politiko in se s kritiko idej platonizma in krščanstva, ki sta utemeljila zahodno kulturo na modelu enega in mnoštva, pridružila maloštevilnim avtoricam in avtorjem, ki ne zagovarjajo univerzalnosti ojdipskega modela, kot ga ne samo razlaga, temveč tudi ohranja psihoanaliza.

Po mnenju avtorice nacionalne študije premalo upoštevajo osrednji pomen spolne politike ter zanemarjajo razvoj reproduktivne vloge žensk in dejstvo, da je bila odločilna ideološka razsežnost "narodnoprepornih" projektov prav negativno vrednotenje tega področja življenja. Narodi in nacionalne države so najbolj represivno bdeli prav nad pomenom in vrednotenjem spolnega življenja. S popolnim uničenjem babiškega znanja o kontracepciji, ko je na grmadah zgorelo nekaj milijonov žensk, se je spolnost vedno bolj spreminjala v reprodukcijsko sredstvo, ki je zagotavljalo dovolj ljudi za "narodni vzpon". V Evropi se je namreč začelo po 15. stoletju povečevati število prebivalcev, v 18. in 19. stoletju je prišlo do prave demografske ekspanzije.

Še na nekaj opozori avtorica: s "čarovnicami" oziroma "modrimi ženskami" ni zgorela le vednost o kontracepciji, temveč je šla v pozabo tudi širša kultura rojstva. S tem pojmom opredeljuje mitološke in obredne vzorce, torej šege in navade, ki še vsebujejo magično, čarobno religijsko zavest iz časa, ko bog še ni imel transcendentnega statusa in je še vladala matica-boginja. Puritansko asketska oblast namreč ni dopuščala magije, ker naj bi bili verniki le orodje božje volje. Z racionalno potlačitvijo mističnega naj bi prišlo do potlačitve celotne čutne in čustvene plati religije.

Nastanek nacionalizma kot idealiziranje in poudarjanje lastne nacije Marija Jurić - Pahor sicer umešča v čas merkantilizma in ga povezuje s protestantsko etiko, ki združuje duh kapitalizma tako z obvladovanjem sveta kot z obvladovanjem sebe, nas pa hkrati opozori, da bi ne bilo ne narodov ne nacionalizma, če ne bi prej obstajala etnija. Vendar pa se ta, za razliko od nacije v današnjem pomenu besede, ki se je oblikovala v času po francoski revoluciji s pomočjo vsega, kar nima nobene zveze z "na-roditvijo iz matere-ženske", navezuje na rojstvo in kraj.

Nacionalizem namreč išče izvor vsega izključno v sebi, v očetnjavi-patriji, prav tako kot krščanstvo, ki je zahtevalo odpoved matični identiteti in oblikovanje očetne. Iz teh razlogov naj bi krščanska cerkev preganjala šege in navade, ki so vsebovale magično, čarobno religijsko zavest in pridigala svojo resnico, po kateri so verniki le nemočno orodje božje volje. Tako nacionalizem kot krščanstvo sta utemeljena na avtoriteti Enega: Moškega, Očeta, ene Nacije, ene Države, enega Boga, ene same Resnice.

Marija Jurić - Pahor se ne strinja s splošno razširjenim mnenjem, da sta nacionalizem in potreba po asimilaciji, ki sta utemeljena na velikem Drugem in podrejena mnoštvu, za človeka konstitutivnega pomena. Zagovarja stališče, da sta moškemu in ženski kot biološkima in družbenima bitjema prirojena - prav nasprotno - potreba po medsebojnem sožitju, ki sta ga bila deležna že v času pred rojstvom, ko sta bila eno s telesom in z duhom matere. Pri oblikovanju te trditve je izhajala iz pojma "semiotičnega", s katerim Julija Kristeva poimenuje oblike medsebojne komunikacije in vplivanja med parom - materjo in otrokom. Pri tem se navezuje tudi na trditve Alfreda Lorenzerja, da si začne otrok prisvajati modele medsebojnega vplivanja že pred rojstvom. V tem smislu je maternica kot prvobitna matrica prvobitni model tolerance drugega v sebi in s sabo.

Za konstitucijo subjekta je po mnenju večine psihoanalitikov, ki se z navedenimi trditvami ne strinjajo, nujen proces separacije, v katerem se posameznik osvobodi tako imenovane avtoerotične in materinske zaprtosti. Avtorji, na katere se navezuje Marija Jurić - Pahor, med njimi je najpomembnejši Daniel Stern, namesto simbioze in zlitja uporabljajo pojem "self with other". Po njegovem mnenju otrokovo sožitje z materjo ni le pasivno zlitje, temveč medsebojna kooperacija. Za oblikovanje kasnejših vedenjskih vzorcev, ki priznavajo obstoj drugega/drugačnega, je namreč najpomembnejše, da ostanejo ohranjene meje med materjo in otrokom oziroma med sabo in drugimi.

Avtorica želi s svojim delom dokazati, da nuja oblikovanja po enem samem modelu, ki zaznamuje zahodnoevropsko civilizacijo, ljudem ni prirojena, temveč civilizacijsko pogojena. Slep sledenje

mislecem, ki so trdili, da je miroljubno uravnavanje odnosov nedosegljiv cilj in da je vojna vseh proti vsem naravno stanje, je zahtevalo proces poenotenja. Ta proces je v krščanskem svetu veljal celo za nekakšen *conditio humana*, ki naj potlači in sublimira človekove destruktivne gonske energije. Vendar pa pri tem ni šlo za potlačitev destruktivnih gonskih energij, temveč nedestruktivnih, k drugim usmerjenih, mehkih, matičnih. Avtorica izhaja iz trditve, da šele nasilna, od zunaj povzročena potlačitev matičnih gonov omogoča, da se človeški otroci sovražno obrnejo navzven in so sposobni sprejeti enotno voljo. Tako tudi lažje razumemo, zakaj so bile vse ideje v zgodovini, ki niso temeljile na podreditvi enotni volji, označene kot ženske oziroma utopične.

Avtorica citira besedila najpomembnejših mislecev, ki tovrstna zanikanja najbolj izrazito usmerjajo proti ženski in vsem, kar se je, ker ni bilo del množstva, enačilo z "ženskim". Ženska nikoli ni bila definirana kot avtonomen subjekt, temveč kot tisto, kar moški ni. Ideje filozofov in cerkvenih očetov o racionalni duši, ki presega telo in vlada nad njim, vsebujejo ideje moške vladavine nad ženskami: vse, kar je žensko, je po svoji naravi drugotno, manjvredno.

V drugem delu knjige se avtorica ukvarja z etnonacionalno identiteto koroških in tržaških Slovencev. Za avtorico je etničnost ali etnonacionalnost sestavni del identitete, človeku dodeljene z rojstvom, in izhaja iz prvobitne diade mati – otrok, ki se kasneje, v stiku z družbenim okoljem, še razvija. Prav zato je za "poistovetenost s samim seboj" pomembno, kako je v okolju sprejeta posameznikova etnonacionalna posebnost.

Študiji, v kateri je avtorica poleg različnih virov uporabila tudi odgovore, pridobljene v dvajsetih odprtih intervjujih tako na Koroškem kot na Tržaškem, so botrovale domneve, da se etnonacionalna identiteta ljudi v različnih geografskih in družbenih okoljih izraža na različne načine, ki se vedno znova reproducirajo. V tem sistemu etnonacionalnih stališč se oblikuje kolektivna družbena izkušnja.

Pri odkrivanju in razumevanju nezavednih dimenzij v odgovorih pogovornih partnerjev se je avtorica navezovala na Alfreda Lorenzera, po katerem je prevzela metodo globinske hermenevtike. Vsako besedilo je namreč kulturna produkcija, ki ne odkriva le nezavedno avtorja, temveč tudi kolektivne nezavedne fantazije. Marija Jurić - Pahor je bila najbolj pozorna na tisto, kar je v naši kulturi najbolj osovraženo in zatrto, na predsimbolno, na odnos do matere-ženske oziroma do prvotnih interakcijskih form, na tisto torej, kar zahodna kultura tako uspešno izganja že stoletja. Navezovala se je predvsem na Lorenzorjevo trditev, da primarna diada mati – otrok ni le temeljna odnosna forma, začetni kreator vseh kasnejših interakcijskih form, temveč tudi "vir", ki se kot prvinska povezanost kontinuirano ohranja. Pogovorni partnerji so v svojih odgovorih namreč navezovali prav na to mat(ern)ično ali materinsko sestavino. Z odgovori dokazujejo, da se etnonacionalna identiteta navezuje prav na odnos med materjo in otrokom v maternici. Avtorica poudarja, da so intervjuvanci ves čas "semiotično" asociirali s pozitivno energijo, ki daje varnost, ki hrani in je naravnana v "plodno medsebojno sožitje".

Tako Tržaška kot Koroška silita ljudi k dvojni identifikaciji, k razmerjem v razliki, kar nujno evocira nagnjenje k prvinskemu dialogu, ki spoštuje drugega v intersubjektivnem razmerju. Predojdipski otrok in s tem tudi odrasel nosita v sebi "naravno" nagnjenje do istovetenja z dvema in več skupnostima ali jezikom. Potrebo po enem samem, ekskluzivnem etnonacionalnem istovetenju je treba vrednotiti kot vsocializirano patološko in regresivno stranpot, ki ne ustreza primarnim, realno izkustvenim in telesno določenim interakcijam otroka. Placentarna ekonomija je uravnavana v spoštovanju do drugega, kar pomeni dragoceni resurs,

ki ga ne bi smeli potlačiti ali razcepiti, temveč gojiti in razvijati – kot tradicijo.

Avtorica predstavi koncept etnonacionalnih stališč kot konstrukt za ugotavljanje miselnih vzorcev določenih socialnih skupin, ki so pomemben dejavnik tudi pri vzpostavljanju obrambnih drž. Ugotovila je, da so tržaški Slovenci prej nagnjeni k simetrični (usmerjeni v identifikacijsko enotnost) in eksternalizirajoči (občutke odvisnosti in nemoči pripisujejo sovražniku) obrambi, koroški Slovenci pa h komplementarni (združitev posameznikov v pričakovanju, da jih štiti močna oseba) in internalizirajoči (težnja po kooperaciji, po razpustitvi meja) obrambi, kar je seveda predvsem zgodovinsko in družbeno pogojeno.

Za oblikovanje stališč in obrambnih drž so bila pri obeh narodnih skupnostih najpomembnejša prav dogajanja v desetletju pred prvo svetovno vojno. Na Tržaškem se je namreč med Slovenci in Italijani bil boj za totalno posest enega in istega prostora, kar seveda pomeni, da ga tako lahko zasede le eden ali drugi. Drugače je bilo v Avstriji, ki je želela razviti model mirnega sožitja različnih narodnostnih skupnosti. Koroški Slovenci naj bi čutili do Avstrije relativno močno identifikacijsko vez, kar se kaže tudi v zahtevi za vključitev v skupno demokratično politično gibanje in ne za delovanje znotraj samostojnih nacionalnih strank.

Po mnenju avtorice dikciji "trd bodi, neizprosno, mož jeklen", ki bolj ustreza tržaškim Slovencem, koroški Slovenci niso nikdar sledili. Sprašuje se o drznosti svoje domneve, ko trdi, da pri koroških Slovencih ne gre za identifikacijo s faličnim Bogom-moškim, temveč z matico-žensko. Pri tem pa predanost drugemu-ženski ne razume kot podreditev, saj temelji na zmožnosti ljudi, da se živijo v druge in z njimi sočustvujejo.

Kako vidi avtorica demokratično pravico do etnonacionalne pripadnosti? Vsak naj bi imel pravico razvijati svojo identiteto in jo nadaljevati v tistih intersubjektivno deljenih življenjskih formah in tradicijah, ki so ga določale v otroštvu in v katere se je vrasel.

Drugi članki ali sestavki/1.25

Zdenka Torkar Tahir

POROČILO O DELU KUSTOSINJE ETNOLOGINJE V GORNJESAVSKEM MUZEJU JESENICE ZA LETO 2000

Terensko delo in pridobitve

S svojim delom pokrivam teren treh občin. Zaradi novih pridobitev in ogledov sem se kar štiridesetkrat odpravila na teren, in sicer devetnajstkrat v kraje občine Žirovnice, po šestkrat v Kranjsko Goro in na Jesenice, štirikrat v Ljubljano, dvakrat v Radovljico ter po enkrat v Lesce, Kranj in v Adlešiče. Skupaj sem pridobila 396 muzealij. Z 266 novimi muzealijami, od katerih je bilo odkupljenih 91 ter podarjenih 175, sem dopolnila muzejske zbirke, za katere sem odgovorna, in sicer Liznjekovo hišo v Kranjski gori z 48 muzealijami, depojsko etnološko zbirko v Ruardovi graščini z 137 predmeti, Prešernovo rojstno hišo z 52 muzealijami in Finžgarjevo rojstno hišo z 20 novimi muzealijami.

Inventarizacija

Za muzejsko zbirko v Liznjekovi hiši sem popisala 61 inventarnih enot, in sicer od inv. št. 772 do 832, za zbirko v Finžgarjevi rojstni hiši 36, od inv. št. 302 do 337, in za zbirko v Prešernovi rojstni hiši 59 inventarnih enot, in sicer od inv. št. 540 do 599.

V novi in urejeni depojski etnološki zbirki v Ruardovi graščini sem odprla inventarno knjigo, v katero je bilo v letu 2000 inventariziranih 659 enot, in sicer od inv. št. 1 do 659. Predmeti so z inventarizacijo ločeni glede na krajevni izvor oziroma glede na občino, ki je finančno pokrila njihov odkup, zato ima 267 enot oznako JE (Jesenice), 125 enot Kr.G (Kranjska Gora) in 267 enot oznako ŽI (Žirovnica).

Delo v depojah ter priprave za konzervacijo in zaščita predmetov

Na novo sem uredila ter počistila depojske prostore (4) za etnološko zbirko, kamor sem na police, v omare in po prostorih sproti deponirala že inventarizirane predmete (659) in jih razvrstila po tematskih sklopih. Kustosinji za zgodovino železarstva sem pomagala pri identifikaciji še neinventariziranih predmetov železarske zbirke, ki so bili že pred leti prevzeti in opuščeni livarni in jeklarni.

Predmeti so bili osnovno očiščeni (400), 43 tekstilij je bilo zaščiteno proti škodljivcem, oblačilni kosi pa spravljani v embalažo ter na obešalnike kakor tudi 17 tekstilij, deponiranih v Liznjekovi hiši. V Vrbo je bilo deponiranih 12 predmetov, v Doslovče 31 ter v Kranjsko Goro še dodatno 26. Za konzervacijo je bilo izbranih 48 železnih predmetov. V juliju sem organizirala restavracijo šestih poškodovanih eksponatov – prtov in prevlek iz Prešernove rojstne hiše.

Proučevanje gradiva

1. Proučevanje literature o notranji hišni opremini v začetku 19. stoletja zaradi dopolnitve inventarja v Prešernovi rojstni hiši ter posveti na isto temo z Ireno Keršič iz SEM ter sprotno preučevanje ustrezne literature ob inventarizaciji etnoloških

predmetov.

2. Pregledovanje gradiva za mestno zgodovino Jesenic za potrebe bodočih vodičev ter za izdelavo vprašalnikov za šolsko tekmovanje.
3. Iskanje gradiva o mladinskem pisatelju Vandotu in njegovih delih za vodjo enote muzeja v Kranjski Gori.
4. Pomoč avtorici pri iskanju in izboru slikovnega gradiva za multivizijo Dežela Prešernovega otroštva in dokumentarnega gradiva za razstavo o obrteh in frizerjih ter pomoč arhivistki pri iskanju dokumentarnega in arhivskega gradiva za razstavo in tekst k razstavi o obrteh.

Razstavna dejavnost

V zadnjem letu triletnega muzejskega projekta prenove in nove postavitve stalne razstave Življenje in delo dr. Franceta Prešerna sem uredila dokončne tekste z vnosi lektorskih popravkov za zloženko, plakat in razstavne vitrine ter izdelala načrte in izbor eksponatov – knjig za razstavne vitrine, ter načrtno dopolnila zbirko z novimi knjižnimi izdajami. Pripravila sem izbor Lakovičevih grafik za nerealizirano izdajo koledarja. V tem letu sem z dogovori organizirala tudi izid prevodov kataloga – vodnika Prešernova Vrba, ter vanje poprej vnesla vse lektorske popravke in popravke popravkov prevajalcev, ki so nato izšli namesto v treh tujih jezikih le v nemškem in v angleškem jeziku.

Pred poletjem sem pripravila tekst in slikovno gradivo in organizirala prevajanje za izdajo dodatne turistične zloženke Dežela, ki smo jo nato izdali v štirih jezikih.

Konec novembra smo postavili razstavo (vitrine), tehnična izdelava razstavnih panojev, njihova postavitve ter ureditev razsvetljave pa so bile izvedene že pred tem. Z otvoritvijo stalne razstave 1. 12. v galerijskem prostoru Prešernove rojstne hiše sem tako zaključila svoj triletni muzejski projekt.

Pri občasni in gostujoči muzejskih razstavah sem opravila te aktivnosti:

V marcu sem pomagala pri postavitvi priložnostne razstave o trilobitu s paleontološko tematiko ob izdaji poštne znamke, ki smo jo postavili v sodelovanju s Pošto Slovenije v gradu Bor in nato še v Kosovi graščini.

Dogovorila sem se za organizacijo gostujoče etnološke razstave Ko bo cvetel lan v Liznjekovi hiši ter pomagala avtorici pri postavitvi v maju. Z isto hišo sem jeseni sodelovala tudi pri organizaciji in izvedbi gostujoče etnološke razstave Vinarske podobe iz Goriškega muzeja.

Za razstavo o obrteh in frizerstvu na Jesenicah sem sodelovala še pri izboru dodatnih predmetov iz etnološkega depoja, ki sva jih z avtorico vključili v razstavo, in pomagala pri postavitvi le teh.

Vodniško pedagoško delo

Opravila sem sedem vodstev obiskovalcev po stalni železarski razstavni zbirki.

Sodelovala sem pri otvoritvi stalne razstave v Prešernovi rojstni hiši 1. 12., pri otvoritvi občasne razstave o obrteh in frizerjih na Jesenicah 14. 12. ter pri otvoritvi razstave Vinarske podobe v Liznjekovi hiši 8. 12.

Članom zgodovinskega krožka OŠ Tone Čufar sem svetovala, kako naj zbirajo gradivo za pisanje nalog o zgodovini prehrane na Jesenicah.

Sodelovala sem pri pripravi in izvedbi muzejske delavnice (duhovno ljudsko izročilo) z Dušico Kunaver 17. maja v Čopovi hiši in pri pripravi ter izvedbi muzejske delavnice 23. 6. v Doslovčah (nabiranje in uporaba zdravilnih zelišč) z Nado Praprotnik ter se

dogovarjala in pomagala pri izvedbi muzejske prireditve 8. 2. v Vrbi (J. Kos in skupina Tantadruj) ter sodelovala pri spominski prireditvi 23. 6. v Doslovčah (pripovedno izročilo Bohinjcev v povezavi s F. S. Finžgarjem) z Marijo Cvetek in Vido Frajham. Pomagala sem pri izvedbi ogledov Poti kulturne dediščine in Triglavske muzejske zbirke ob Dnevih evropske kulturne dediščine (23. in 30. 9.).

1. 12. sem za spominsko muzejsko prireditev v Vrbi uredila pogostitev, reprezentančna darila, vlogo za zaporo ceste, osvetlitev in ozvočenje ter se dogovorila z izvajalci kulturnega programa.

15. 12. sem organizirala in izpeljala strokovno ekskurzijo (z M. Mirtičem) na Vransko, v Šentjur, Rogatec in v Rogaško za kolektiv muzeja.

29. 12. sem sodelovala pri organizaciji in izvedbi koledovanja v Doslovčah.

Posredovanje gradiva

1. študijsko posredovanje

Dvema dijakinjama sem posredovala gradivo o Stari Savi, diplomantu arhitekture pa o Planini pod Golico. Bojanu Knificu sem pomagala pri iskanju gradiva o noši v Žirovnici, za TD Jesenice sem poiskala članke o zgodovini Jesenic in Planine pod Golico, diplomantu zgodovine gradivo o času reformacije na Jesenicah, kustosu TM informacije o tuji literaturi na temo delavske etnologije, literaturo in foto gradivo za Rustja Karla o gorenjski železniški progi. Iskala sem podatke o spomeniku padlim v I. sv. v. na Dovjem ter za Enciklopedijo Slovenije podatek o streljanju z možnarji. Diplomantki zgodovine sem posredovala literaturo in vire o najnovejši zgodovini Jesenic.

2. uporabno posredovanje

TD Celje sem posredovala gradivo in informacije o Poti kulturne dediščine in opremila osemindvajset originalnih fotografij s podnapisi za fotoarhiv. Obiskovalcu sem svetovala glede vrednosti stare knjige. Vnuč A. Rjazanceva je želel podatke o darovanih predmetih muzeju.

Turistični agenciji v Murski Soboti sem nudila informacije o muzejskih zbirkah, osnovnošolki pa o zgodovini Hrušice.

Za arhivarja Acronija sem poiskala podatke o uradnikih KID, Ivanu Planinšku pa arhivsko gradivo o očetu, ki je bil izgnanec in talec.

Acronij je potreboval gradivo o HE Vintgar, delavka ČŠOD pa o favni in flori na območju Kranjske Gore. Posredovala sem podatke o Prešernovih portretih v Vrbi za razstavo v Kosovi graščini.

Objave in popularizacija dejavnosti

- Glasnik Slovenskega etnološkega društva, poročilo o delu etnologinje v letu 1999;

- Novice izpod Stola, članek o novi razstavi Življenje in delo dr. Franceta Prešerna;

- intervju za Radio Slovenija in intervju za RTV Slovenija ob otvoritvi razstave v Vrbi;

- recenzija tekstov o razstavnih zbirkah Gornjesavskega muzeja Jesenice, recenzija tekstov o nekaterih muzejih in zbirkah na Gorenjskem ter organizacija recenzij tekstov o večjih muzejih na Gorenjskem za pripravo novega vodnika po slovenskih muzejih, ki ga bo izdala Skupnost muzejev Slovenije.

Kot članica uredniškega odbora sem opravila tudi potrebno uredniško delo za celotno gorenjsko območje.

Strkovna srečanja in izobraževanje

- sestanek uredniškega odbora za pripravo novega vodnika po slovenskih muzejih 25. 1. in 19. 12.;

- sestanek odbora za obeležitev 200-letnice Prešernovega rojstva 15. 1. in sestanka komisije za izbor turističnih spominkov 16. 11. in 20. 11. na Občini Žirovnica;

- sestanek na Občini Jesenice v zvezi s turističnimi projekti v Planini pod Golico 26. 5.;

- sestanki z oblikovalko Mojco Bec v zvezi z novo razstavo o Prešernu 27. 2., 1. 6., 20. 6., 28. 6., 29. 9.;

- udeležba na študijskem krožku o lončarstvu in keramiki (arheološki in etnološki vidiki) 3., 10., 17. in 24. 2. ter 9. in 30. 3. v Gorenjskem muzeju v Kranju ter v okviru krožka strokovni ekskurziji 6. 4. v Gornji Grad, Komendo in Kamnik ter 11. 5. v Veliko Nedeljo, Ljutomer, Filovce in Mursko Soboto (ogledi lončarskih zbirk, delavnic, lončarjev pri delu in sodobnega izdelovanja keramike);

- udeležba na Muzeoforumu 15. 3. v SEM (predavanje Gorazda Makaroviča o kustosovem delu v muzeju in na Muzeoforumu v CD s predavanjem o ustnem izročilu, biografijah in življenjskih zgodbah kot virih raziskovanja);

- udeležba na posvetu Slovenskega etnološkega društva z naslovom Slovenska etnologija v zavesti sodobne slovenske družbe v Novi Gorici 25. 10.;

- sestanka s konzervatorji Zavoda za spomeniško varstvo iz Kranja glede namestitve spominske plošče A. Vovku v Vrbi 19. 5. in glede obnove skednja v Doslovčah 13. 9.;

- sestanek s predstavnico TNP-ja glede nalog muzeja v Pocarjevi hiši 17. 10.;

- sestanka na občini v Ajdovščini in v Čopovi hiši glede organizacije Furenge - furmanskega prevoza vina s Primorske na Gorenjsko do Vrbe (muzejska prireditve) 4. 4. in 14. 7.;

- sestanek v Vrbi z igralko ABV glede scenarija proslave 1. 12.;

- srečanje muzealcev Slovenije na zimskih muzejskih igrah 19. 1.;

- udeležba na strokovnih ekskurzijah muzeja na Štajersko 16. 6. z ogledom velenjskega premogovnika, muzeja in Kavčnikove domačije ter in 15. 12. na Vransko, v Šentjur, v Rogatec in v Rogaško;

- ogled razstave Mestnega muzeja v Ljubljani o Kopitarju v januarju, v Narodni galeriji razstave Meščanski portret v juniju, ogled gostujoče razstave o slovenskem ribištvu v Kosovi graščini, otvoritev razstave o Alešu Kunaverju v Trenti 17. 8.;

- opravljanje tečaja iz varstva pri delu 19. 6.

Razno

Opravila sem osem sobotnih dežurstev v Ruardovi graščini v železarski zbirki in eno nadomeščanje v Kosovi graščini, izdelala delovno poročilo za l. 1999 ter statistiko obiska po razstavnih zbirkah MJ za l. 1999 ter sodelovala pri inventurah prodajnega materiala po vseh šestih muzejskih hišah v začetku julija in decembra.

Udeležila sem se vseh strokovnih kolegijev MJ ter sej sveta zavoda MJ 14. 2., 12. 4. in 23. 10. in v januarju sestanka z oskrbniki. Sodelovala sem pri pripravi in oddaji projektne dokumentacije za novo razstavo v Vrbi.

Deset dni v februarju in v pol meseca v avgustu sem bila mentorica študentki geografije in etnologije, ki je opravljala obvezno etnološko prakso v muzeju, in ji kasneje pomagala inventarizirati približno 200 etnoloških predmetov.

Drugi članki ali sestavki/1.25

Magda Peršič

POROČILO ETNOLOŠKEGA ODDELKA NOTRANJSKEGA MUZEJA POSTOJNA ZA LETO 2000

V letu 2000 je bila prostorska problematika Notranjskega muzeja (pridobitev razstavnih prostorov) osrednji problem redne muzejske dejavnosti, saj se muzealije že nekaj let hranijo v neprimernih "depojskih prostorih", skrbno skrite očem obiskovalcev. Kadrovske spremembe v muzeju so povzročile dodatno nestrokovno delo vseh zaposlenih; sama sem prevzela nalogo sindikalne zaupnice.

Etnološki oddelek Notranjskega muzeja je v letu 2000 pridobil 23 predmetov (vsi so bili podarjeni). V okviru **muzejske dokumentacije** je bilo evidentiranih 86 predmetov, dokumentiranih 23, diateka se je povečala za 290 enot in fototeka za 82. Opravljenih je bilo 39 terenskih dni. Poleg etnološke dokumentacije sem kot bibliotekarka in vodja **muzejske knjižnice** odgovorna za inventarizacijo tekočega knjižnega gradiva.

Razstavna dejavnost se je odvijala izven muzeja – na Inštitutu za raziskovanje krasa SAZU v Postojni, kjer sem bila soavtorica priložnostne razstave Anthron nekoč in danes (1889–1999) na zborovanju slovenskih jamarjev ob 110-letnici Anthrona in Jamarske zveze Slovenije (7.–9. 4.) v organizaciji Krasoslovnega društva Anthron in Jamarske zveze Slovenije. Razstava je bila informativnega značaja, saj je obiskovalce historično in kronološko seznanila z delovanjem "starega" (1889–1911) in "novega" (1990) jamarskega društva Anthron. Skupaj s filatelistično zbirko je uspela prikazati del bogate speleološke in raziskovalne dejavnosti kraškega podzemlja.

Za Polharsko društvo Krim sem pripravila muzeološki scenarij razstave o polharski tradiciji in delovanju društva.

V prvi polovici leta sem posvetila večino časa **raziskovalni dejavnosti**:

- raziskava cerkniškega karnevala; mednarodni simpozij Maske in maskiranje v Sloveniji in zamejstvu na Ptuj (24.–25. februar), v organizaciji ZRS Bistra Ptuj in ISN ZRC SAZU Ljubljana;
- raziskava o Cerknškem jezeru (Jezero in Jezerci) za etnološki prispevek v monografiji o Cerknškem jezeru, v pripravi Nacionalnega inštituta za biologijo, Oddelka za biologijo na BF, UI in Društva ekologov Slovenije.

V sklopu **pedagoško animativne dejavnosti** sem predstavila delovanje in problematiko muzeja posameznim obiskovalcem in skupinam. Nekatere sem vodila po Polharski zbirki, depandansi muzeja na Pristavi gradu Snežnik.

Zgodovinskim krožkom na OŠ Prestranek in Knežak sem bila somentorica pri raziskovalni nalogi Kako so stanovali naši predniki: spremembe v bivalni kulturi.

Strokovne informacije sem za potrebe seminarskih nalog posredovala predvsem študentom Visoke šole za hotelirstvo in turizem v Portorožu.

Sodelovanje: s Turističnim društvom Loška dolina, TD Podgura, KS Zagorje, z Inštitutom za raziskovanje krasa, s Polharskim društvom Krim, z Ribiško družino Cerknica ter s posameznimi kustosi in etnologi v Sloveniji in tujini (kustos biologu Shusakuju Minatoju iz Kiyosate sem za potrebe nastajajočega polharskega muzeja v sklopu raziskovalno ekološkega parka predstavila muzeološki koncept Polharske zbirke).

V muzejski sekciji SED sem prevzela nalogo priprave etičnega kodeksa za etnologue muzealce v okviru Slovenskega muzejskega društva.

Kot predstavnica Notranjskega muzeja sodelujem v sekciji za dokumentacijo pri SMS.

Sodelovala sem v zgodovinski komisiji za ocenjevanje raziskovalnih nalog mladih raziskovalcev zgodovine pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije. Letos že drugič poteka zaključno srečanje na regionalni in državni ravni; kot članica strokovne komisije za primorsko regijo sem bila prisotna na regionalnem srečanju v Sežani in državnem v Piranu.

Izobraževanje:

- strokovna srečanja; Krasoslovna šola, sodelovanje v Krasoslovnem društvu Anthron, etnovečeri (SED, SEM), muzeoforumi;
- strokovna ekskurzija v Bolzano (v organizaciji SMD in Slovenskega arheološkega društva), obiski razstav, etnoloških in folklornih prireditev v Sloveniji in tujini.

Publicistično delo

Med strokovnimi objavami bi omenila prispevek o Akulturaciji etnične skupine N'Coakhoe na primeru organizacije Kuru Development Trust v Glasniku SED 40/2000, št. 1, 2 in spletno stran v The Dormouse Hollow s prispevkom "Poljši lov v luči slovenske nacionalne identitete" in predstavitev Polharske zbirke Snežnik (<http://www.glrarium.de/dormouse>; <http://www.glrarium.de/dormouse/snezni-castle.html>).

Drugi članki ali sestavki/1.25

Andrej Brence

POKRAJINSKI MUZEJ PTUJ POROČILO O DELU ODDELKA ZA ETNOLOGIJO V LETU 2000

Na oddelku za etnologijo Pokrajinskega muzeja v Ptuj smo zaposleni Monika Simonič (etnologinja), Andrej Brence (etnolog) in Smiljana Kovačec (dokumentalistka). Za etnološko zbirko v dislocirani enoti v gradu v Veliki Nedelji skrbi Nevenka Korpič (etnologinja). Pri delu smo največ pozornosti namenili predstavitvi gradiva, poleg tega pa smo skrbeli za zbirke, pridobivali in obdelovali gradiva, urejali dokumentacije in raziskovali na terenu. V Halozah smo zbirali podatke in dokumentirali maske ter pustne rekvizite oračev iz Zgornjega Gruškovja. V Podložah in Košicah, prav tako v Halozah, nas je zanimalo trikralljevske petje in petje ob svečnici. Dokumentirali smo pustno dogajanje v Ptuj in okoliških vaseh, Jurijev, Ožbaltov in Katarinin letni sejem ter še nekatere prireditve. V okviru raziskav o življenju in gospodarstvu v poplavnem območju Drave v Šturmovcu smo obdelali katastrske načrte k. o. Šturmovci, Markovci, Nova vas, Zabovci, Spuhlja, Videm in Pobrežje od sedemdesetih let prejšnjega stoletja do leta 1983.

Stalno zbirko pustnih mask smo februarja dopolnili z novima likoma, enojnima rusama – gambelama, in jo nanovo opremili z napisi ter pojasnili v slovenskem, nemškem in angleškem jeziku.

V Avstriji, v Potrni pri Radgoni, je bila v hiši Avgusta Pavla razstava o izumitelju in tovarnarju Janezu Puhu (april-maj), ki jo je pripravil Zgodovinski arhiv s Ptuja. V posebnem razdelku smo s predmeti iz muzejskega fonda predstavili bivalno kulturo v Slovenskih goricah ob koncu prejšnjega stoletja (avtor Andrej Brence). Maja smo zaprli razstavo o viničastvu (avtorica Monika Simonič), ki je bila na ptujskem gradu na ogled od novembra 1999. Ob 200-letnici rojstva Franceta Prešerna smo na gradu odprli dve razstavi: Obramba vinogradov proti toči od leta 1896 do prve svetovne vojne (avtor Andrej Brence) in Slike na steklo – slike z živo dušo (avtorica Monika Simonič). Razstavi sta spremljali zloženci in vabilo na otvoritveno slovesnost. Za vodstvo po grajskih zbirkah smo izdali zgoščenko, na kateri je tudi tekst o pustnih maskah. Za razstavo Mojstrovine Slovenije, ki je bila na ogled med junijem in septembrom v Los Angelesu v ZDA, smo posodili opravo pernatnega koranta.

Od 24. do 27. februarja je v viteški dvorani ptujskega gradu in na terenu potekala mednarodna konferenca Maske in maskiranje v Sloveniji in zamejstvu, ki jo je soorganizirala tudi naša ustanova. Glavna organizatorja sta bila ZRS Bistra s Ptuja in ISN ZRC SAZU. Na konferenci sta bila predstavljena referat o pustnih oračih iz Zgornjega Gruškovja v Halozah in tekst s fotografijami (Andrej Brence). Monika Simonič je sodelovala z muzejem v Freistadtu v Zgornji Avstriji, ki hrani veliko zbirko slik na steklu. Sodelovali smo tudi z vinskim muzejem iz Stockholma na Švedskem (ravnateljica Mirjam Lausson je oktobra obiskala naš muzej), z RTV Koper – redakcijo za italijansko govorno področje (reportaža o zbirki mask), Enciklopedijo Slovenije (vinarstvo) in drugimi.

Drugi članki
ali sestavki/1.25

Andreja Brancelj Bednaršek

BELOKRANJSKI MUZEJ METLIKA ETNOLOŠKI ODDELEK POJASNILO NAMESTO POROČILA

Leto 2000 je bilo za Belokranjski muzej nenavadno, drugačno, skratka daleč od utečenega muzejskega dela.

Po veliki prenovi strehe in ostrišja ter prvega nadstropja metliškega gradu, kar smo si v prisotnosti ministra za kulturo RS Jožefa Školčiča slovesno ogledali 18. maja 2000, so v drugi polovici leta sledila številna zaključna dela, ki so se zavlekla še v leto 2001, zato je bil Belokranjski muzej preteklo leto zaprt. Občasno smo odpirali le vinogradniško zbirko v grajski kleti, ki so si jo ogledali večinoma obiskovalci Slovenskega gasilskega muzeja v Metliki.

Šele proti koncu leta smo si zaposleni ponovno lahko uredili delovne prostore, saj so leto 2000 zaznamovale predvsem selitve. Trudili smo se, da smo tudi v takšnih razmerah opravljali redno muzejsko delo. Tako nam je uspelo med drugim zbrati 62 etnoloških predmetov, narediti nekaj sto fotografskih posnetkov, nekaj ur video posnetkov, precejšnje število plakatov, drobnega tiska itd.

Čeprav muzej trenutno nima zaposlenega kustosa etnologa (to področje pokriva direktorica, ki je tudi etnologinja), smo se strokovni delavci muzeja ukvarjali tudi z idejno zasnovo prenove stalne etnološke zbirke Belokranjskega muzeja, kar smo s prošnjo za sofinanciranje prijavili Ministrstvu za kulturo RS.

Sodelovali smo s številnimi posamezniki in institucijami, ki smo jim posojali etnološko gradivo bodisi za objave bodisi v študijske in raziskovalne namene. Začeli smo bolj intenzivno zbirati gradivo o obrtnikih v Beli krajini.

Po letu 2000, ki je bilo za nas specifično, bi v resnici iz "gradbenikov" spet radi postali muzealci.

Drugi članki ali sestavki/1.25 *Tatjana Dolžan Eržen*

POROČILO O DELU ETNOLOŠKEGA KUSTODIATA GORENJSKEGA MUZEJA V KRANJU V LETU 2000

Preteklo leto je minilo v pisanju člankov, pripravah na urejanje dokumentacije o predmetih v zbirki in vodenju študijskih krožkov.

Odzvala sem se na preveč vabil, ki so prihajala obratnosorazmerno s časom dogodka: za zborovanje SED že jeseni l. 1999, za zbornik v počastitev 90-letnice našega staroste Vilka Novaka pozimi, okoli novega leta za zborovanje o maskah na Ptuj, spomladi pa še za zbornik občine Žirovnica. Jeseni sem že pisala prispevek za Vodnik po Mojstrani (zbirka Vodniki po naravni in kulturni dediščini Slovenije), pozimi sem beležila gradivo o kovinarski šoli v Kropi, vmes je prišlo še pisanje gesla Umetno kovaštvo za Enciklopedijo Slovenija. Preveč tem, da bi jih zlahka zmogla v enem letu. Slabi občutki ob oddajanju besedila so seveda pozabljeni, ko je prispevek natisnjen.

Žal zaradi tolikšne angažiranosti v knjižnicah, na terenu in zlasti za računalnikom nisem prav dobro izkoristila enkratne priložnosti, s katero me je obdarila naša uprava. Želela sem dobro strojepisko prek javnih del, da bi pomagala pri obdelavi arhivskega gradiva, kjer že nekaj let pridno sedi naš prvi gorenjski muzejski prostovoljec Alojz Zavrl. Prišla je ga. Bernarda Jovanovič. Že nekaj let vzdihujem za še kakšnim etnologom, da bi si razdelila delo. Pa sem prek javnih del dobila še dve pripravnici – najprej geografsko Špelo Majnik, ker etnologije niso imeli, in manj kot mesec za tem še etnologinjo Marijo Marjanovič. Sreča res nikoli ne pride sama! V manjši pisarni, kjer sem bila pred nekaj leti sama, je zažuborel slap petih žensk. Peta je bila v. d. pedagoginja Helena Rant, ki je, hvala bogu, večkrat povabila obe pripravnici, da sta ji pomagali pri delavnicah za otroke. Veliko in zamudno delo je bilo popravljjanje računalniškega programa za vnos predmetov ZBIRKA (baza paradox, okolje windows). Med trajanjem mojega porodniškega dopusta ga je z računalnikarjem Klemnom Babičem z Brega pri Žirovnici oblikovala višja kustodinja za novejšo zgodovino Nada Holynski. Čeprav sva bili s kustodinjo za starejšo zgodovino Marjano Žibert sicer povabljeni, da sodelujeva s pripombami, sva jih imeli največ potem, ko naj bi program deloval. Marjana se je kmalu vrnila k družinskim projektom. Do decembra nama je s Klemnom uspelo program urediti, tako da sem lahko začela inventarizirati v ZBIRKI. V primerjavi z modesom, ki sem ga uporabljala doslej, je ZBIRKA predvsem prijaznejša za uporabo, iskanje pa prav otroče lahko. Izpisujem lahko inventarno knjigo in predmetne kartone. Prvo je že oblikovano, drugo pa le začasno.

Z Marijo in Špelo smo naredile velik premik pri predmetnem

Člani študijskega krožka Keramika (z leve): Marija Marjanovič, Saša Florjančič, Jože Štukl, Monika Rogelj, Barbara Štemberger Zupan, Mojca Šifrer Bulovec, Helena Rant, dr. Tone Cevc, spredaj mentorica mag. Tatjana Dolžan Eržen in Špela Majnik. Manjkajo Zdenka Torkar Tahir, Nada Sever in Jelka Selevšek.

katalogu. V naši dokumentaciji je bil dozdej samo en zapis vsakega predmeta, ki je služil za inventarno knjigo, čeprav je bil tako popoln, da bi lahko bil tudi karton. S fotokopiranjem, rezanjem in lepljenjem sta mi mlajši kolegici pomagali, da sem lahko začela predmete katalogizirati. Kakšen užitek naložiti na kupček vse skrinje! Okrog sto jih imamo, a jih vseh sploh ne poznam, ker so v depozu tako naložene, da je ogled nemogoč.

In to je veliki napredek slavnostnega leta 2000! Našla sem način, da pokupčkam predmete v zbirki in jih nato pregledam v depozu, začnem obdelovati in pripravim za stalno predstavitev. V posebno veselje mi je, da ne izhajam iz nekega teoretičnega modela, po katerem bi nato iskala ustrezne predmete v zbirki, ampak da obdelam dediščino moje predhodnice, muzejske svetovalke Anke Novak, ki je z veliko odgovornostjo in zavzetostjo zbiralala vse, kar je menila, da mora etnološka zbirka Gorenjske do srede 20. stoletja imeti. Mislim, da je čas za avtentično nastajanje takšne zbirke že minil, zdaj jo lahko predvsem raziskujemo in po potrebi dopolnjujemo, gradimo pa zbirko druge polovice 20. stol. in nato 21. stol.

In še poročilo o delovanju študijskih krožkov. Spomladi smo se ukvarjali s keramiko, lončarstvom. Zbrali smo se kolegice etnologinje in kolega arheolog iz različnih gorenjskih muzejev, pridružil se nam je dr. Tone Cevc. Poslušali smo predavanja arheologinje doc. dr. Verene Vidrih Perko, posamezne teme pa smo obdelali člani sami – kar je pač kdo znal ali se naučil. Praktično smo se v oblikovanju gline preizkusili v delavnici članice krožka lončarke Barbare Štemberger Zupan v Vogljah pri Kranju. Obiskali smo tudi nekaj muzejskih zbirk – v Gornjem Gradu, Veliki Nedelji, Murski Soboti in lončarje v severovzhodnem delu Slovenije. Za konec smo naredili razstavo v Mestni hiši v Kranju Gorenjska lončevina – dediščina in sodobnost (od 30. maja do 28. avgusta). Jeseni je začel delovati nov študijski krožek Umetno kovaštvo; v Kovaškem muzeju v Kropi smo dokumentirali izdelke, oblikovalce in izdelovalce kropske umetnokovaške proizvodnje po 2. svetovni vojni.

Drugi članki ali sestavki/1.25

Helena Rožman

JAVNI ZAVOD KOZJANSKI PARK – POROČILO O DELU KUSTOSINJE ETNOLOGINJE V LETU 2000

Muzejska dejavnost

Etnološka zbirka

Zaradi nerešene ureditve depojskih prostorov je urejeni del etnološke zbirke še vedno na začasnih lokacijah, kamor smo predmete preselili ob preureditvi zdaj že bivšega depoja v letu 2000. Med novimi pridobitvami v preteklem letu pa velja izpostaviti lončen kotel za žganjekuho in "cedilo" za sadje. Oba predmeta smo pridobili ob pripravi razstave Obirač in jabolko.

Terensko delo

Delo na terenu je bilo del priprav razstave Obirač in jabolko, kontinuirano pa teče v navezavi na register dediščine, ki ga urejamo v okviru projekta priprave strokovnih osnov za načrt upravljanja JZ Kozjanski park.

Razstave

Obirač in jabolko

Razstava, ki je bila postavljena v slovensko-bavarski hiši v Podsredi med 12. oktobrom in 4. decembrom 2000, je bila vključena v širše zastavljeno prireditev Praznik kozjanskega jabolka.

Z razstavo smo želeli domačinom in obiskovalcem predstaviti orodja, ki jih je kmet oz. sadjar uporabljal pri sajenju, cepljenju,

Detajl z razstave. Fototeka Kozjanskega parka, foto: Helena Rožman.

vzdrževanju, spravilu in predelavi plodov. V demonstracijskem delu smo predstavili orodja, ki jih povezujemo tudi z vinogradništvom – gre za mletje in prešanje sadja.

Večini pridelovalcem, ki so živeli znotraj današnjega zavarovanega območja Kozjanskega regijskega parka, je bilo sadjarstvo dodatna dejavnost, ki pa je marsikateri družini olajšala zimo. Odnos do sadja je na izjemno lep način opredelil informator, ki je med drugim povedal: "Eno veliko spoštovanje je blo v zvezi s tistimi shranjenimi jabbkami. In to nobena jabka se ni kar stran vrgla, de bi jo zagrizno pa v stran vrgu. Jabka se je spoštovala, mogoče malo manj kot kruh. Kljub temu de jih je blo, pa je bilo spoštovanje do njih." (J. Sok, terenski zapiski)

Božič 2000

V preteklih letih smo v sklopu božičnih razstavnih programov predstavili voščilnice, jaslice in okras božičnega drevesca. Letošnja razstava je bila nekakšna sinteza preteklih dogajanj, saj se je kolegica Jelka Pšajd odločila za predstavitev božičnega časa. Razstava "Prišli so z zvezdo trije kralji" je bila postavljena v slovensko-bavarski hiši med 8. decembrom 2000 in 12. januarjem 2001.

Pri pripravi programa smo upoštevali izkušnje preteklih let, ko je bilo božično dogajanje prvič tako široko zastavljeno – v mislih imam pripravo razstave, sejma in ustvarjalnih delavnic pa tudi praznično podobo trga Podsreda.

Otvoritev razstave "Prišli so z zvezdo, trije kralji" Fototeka Kozjanskega parka, foto Helena Rožman.

Pedagoško delo

Prebivalci Kozjanskega, zlasti otroci, imajo le redko priložnost, razen v okviru parkovnih programov, aktivno sodelovati v programih, ki se navezujejo na tradicijo šeg in običajev koledarskega ciklusa. Te predstavljamo v okviru programa "malih tematskih razstav". Tako smo pričeli že pred leti bogatiti razstavnih program z ustvarjalnimi delavnicami, predvsem v predvelikonočnem in adventnem času. Pred veliko nočjo smo oživljali običaje, povezane z oglašanjem velike cerkvene raglje, ki se je po dobrih treh desetletjih

ponovno oglasila s cerkvenega zvonika. Prav zato smo raglje izdelovali tudi v naših delavnicah (ukvarjali pa smo se še z izdelavo cvetnonedeljskih butaric in pisanic, ki smo jih krasili z različnimi tehnikami). Pri organiziranju božičnega programa smo sodelovali s podjetjem Okolus, kjer so nam omogočili ročno izdelavo papirja, z mojstrom domače in umetnostne obrti, rezbarjem Markom Kostajnskom ter mojstrico v izdelavi jaslic iz medenega testa in okraskov iz slanega testa Leo Babič. Izdelavo okraskov iz slame, krompirjevih močitev, pomandrov, origamov, svetilk iz papirja ter voščilnic in adventnega okrasja pa smo vodile Jasna Sok, Jelka Pšajd, Nataša Ferlinec, Vesna Zakonjšek in Helena Rožman iz Kozjanskega parka.

Dopoldanski program je bil praviloma namenjen osnovnošolcem, popoldanskega pa so se udeleževali ostali prebivalci zavarovanega območja; vseh je bilo kar 1253.

Z zadovoljstvom ugotavljamo, da ima Kozjanski park vedno več obiskovalcev – lani kar 16.677.

Izdelovanje pisanic. Fototeka Kozjanskega parka, foto: Helena Rožman.

Raziskovalni projekti

Kozjansko 2000 – dediščina za prihodnost

Program raziskovalnih delavnic, ki se navezujejo na področje etnologije, poteka neprekinjeno od leta 1994. Projekt Evidentiranje in dokumentiranje anonimne podeželske stavbne dediščine na območju Kozjanskega regijskega parka pa nas je vzpodbudil, da smo želeli tudi na etnološkem področju raziskovalno delo zastaviti tako, da bi zajeli čim večji del zavarovanega območja. Predstavljeni projekt pomeni začetek večletnega sodelovanja z Oddelkom za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Raziskovalna delavnica, ki je potekala med 9. in 29. julijem 2000 v sodelovanju z ZOTKS – vključevanje v program "Gibanje znanost mladini", bo podrobneje predstavljena v poročilu, ki so ga pripravili mentorji in sodelujoči študenti (objavljeno bo v naslednji številki Glasnika).

Raziskovalne projekte zadnjih dveh let smo javno predstavili v četrtek, 12. oktobra 2000, v okviru prireditve, ki smo jih organizirali v projektu "Praznik kozjanskega jabolka".

Predstavitev je zajela štiri programe.

1. Evidentiranje in dokumentiranje anonimne podeželske stavbne dediščine

Franci Zidar, direktor Kozjanskega parka

Helena Rožman, Kozjanski park

Volker Hamann, Visoka šola za gradbeništvo Regensburg

Stefan Zellner, Visoka šola za gradbeništvo Regensburg
 Petra Pferdenges, Visoka šola za gradbeništvo Regensburg
 Alexandra Gomse, Visoka šola za gradbeništvo Regensburg

2. **Kozjansko 2000 – dediščina za prihodnost**, predstavitev etnološke raziskovalne delavnice ter mednarodnih programov Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, ki se navezujejo na zavarovano območje Kozjanskega regijskega parka

Helena Rožman, Kozjanski park

dr. Božidar Jezernik, predstojnik Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo

Tadeja Primožič, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo

Peter Simonič, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo

dr. Mirjam Mencej, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo

Boštjan Kravanja, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo

Meta Kastelic, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo

3. **Popis ptic Kozjanskega parka in predstavitev tematske številke Acrocephalus**

Vesna Zakonjšek, Kozjanski park

Tomaž Jančar, DOPPS

4. **Projekt obnove starih travniških sadovnjakov**

Franc Kotar, strokovni vodja nacionalnega projekta

Bernard Goršak – predstavitev projekta v Kozjanskem parku

Pri vseh projektih je bil izpostavljen njihov pomen za izdelavo celostnih strategij ravnanja z dediščino na zavarovanem območju Kozjanskega regijskega parka.

Predstavitev so bile zaokrožene z okroglo mizo o dediščini kot sestavini razvoja "Človek – dediščina – politika" (koordinator Franci Zidar, direktor Kozjanskega parka). Sodelovali so:

- Stane Peterlin, MOP, Uprava za naravno dediščino;
- Zvezda Delak Koželj, Ministrstvo za kulturo, Uprava za kulturno dediščino;
- Simona Križaj, Ministrstvo za drobno gospodarstvo in turizem;
- dr. Živa Deu, Fakulteta za arhitekturo;
- prof. dr. Božidar Jezernik, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo;
- Tomaž Jančar, DOPPS;
- Bernard Goršak, Kozjanski regijski park;
- Helena Rožman, Kozjanski regijski park.

Glasbena dejavnost

Glasbene prireditve v Kozjanskem regijskem parku so lani že šestič potekale pod skupnim nazivom **Glasbeno poletje na gradu Podsreda**. Program se deli na koncertni in pedagoški, oba pa pomenita tudi priložnost za predstavitev vrhunskih glasbenih izvajalcev. Tovrstna ponudba obogati kulturno življenje ne le Kozjanskega, ampak tudi celjske in posavske regije oz. osrednjega slovenskega prostora.

Gostili smo komorne zasedbe, vokalne skupine in orkestre, ob tem pa so potekale tudi študijske in seminarske prireditve. Program koncertnih prireditev v Kozjanskem parku v minulem letu:

12. maj Klarisa M. Jovanović in Venio Dolenc
 27. maj MePZ Lesično-Pilštanj dirigentka: mag. Mojca Volavšek
 3. junij Camerata Carniola
 17. junij Komorni zbor AVE dirigent: Andraž Hauptman
 30. junij MePZ Bistrica ob Sotli in MePZ "Bilka" iz Bilčova na Avstrijskem Koroškem
 12. julij koncert slušateljev seminarja za violino
 14. julij koncert Zagrebskega kvarteta saksofonov, Tatjana Ognjanović, Dejana in Nine Prešiček
 21. julij koncert slušateljev seminarja za klasični saksofon
 4. avgust Glarner Madrigalchor in St. Galler Klaviertrio dirigent: Niklaus Meyer

avgust Coral Brasilia dirigentka: Elena Herrera

25. avgust koncert slušateljev seminarja za pozavno

4. september Nordbayerischer Jugendblasorchester
 dirigent: Ernst Oestreicher

Drugi članki ali sestavki/1.25

Helena Rožman

EVIDENTIRANJE IN DOKUMENTIRANJE ANONIMNE PODEŽELSKÉ STAVBNE DEDIŠČINE NA OBMOČJU KOZJANSKEGA REGIJSKEGA PARKA

Poročilo o izvedbi projekta v letu 2000

I. Uvod

Potem ko smo leta 1998 zainteresirane izobraževalne in druge pristojne institucije iz Slovenije in Bavarske podpisale pismo o nameri, smo leta 1999 začeli in v letu 2000 nadaljevali izvajanje projekta Evidentiranje in dokumentiranje anonimne podeželske stavbne dediščine na območju Kozjanskega regijskega parka. Projekt finančno podpirata Svobodna dežela Bavarska in Republika Slovenija in je sestavni del programa bavarsko-slovenske mešane komisije.

V mednarodnem, bavarsko-slovenski projekt, ki ga organizirata Kozjanski park in bavarsko-slovensko društvo, so vključeni Visoka tehniška šola iz Regensburga in obe slovenski univerzi.

II. Udeleženci

V delavnici, ki je potekala med 2. avgustom in 29. septembrom 2000, je sodelovalo dvanajst študentov arhitekture in gradbeništva iz Visoke tehniške šole iz Regensburga in Fakultete za arhitekturo v Ljubljani.

III. Strokovno vodstvo

Delo študentov na terenu je usmerjala strokovna skupina, ki so jo sestavljali Hubert Bauch, dipl. ing., višji konservator v pokoju, Klaus Löffler, dipl. ing. arch., in Roland Benke, dipl. ing. arch., ki je na začetku delavnice predstavil pilotni del projekta, izveden v letu 1999. S strani Kozjanskega parka smo v projektu sodelovali direktor Franci Zidar ter etnologinji Jelka Pšajd in Helena Rožman. Z ljubljanske Fakultete za arhitekturo je spremljala potek dela na terenu dr. Živa Deu, ki se je najbolj posvečala prevodu slovarja strokovnih terminov – "glosarja", ki je bil izdelan v okviru pilotnega dela projekta.

K sodelovanju so bili povabljeni tudi Zavodi za varstvo kulturne in naravne dediščine iz Celja, Novega mesta in Ljubljane ter Uprava za kulturno dediščino RS. Delo na terenu sta občasno spremljala etnologa konservatorja, Božena Hostnik in Dušan Strgar iz ZVNKD Celje in Novo mesto.

Med pripravi in izvajanjem projekta smo v Kozjanskem parku organizirali več sestankov s pristojnimi strokovnimi službami in z vodji projekta, da bi jih seznanili s potekom dela ter hkrati začrtati smernice za naslednja leta.

IV. Metoda dela

Na podlagi analize pilotnega projekta, ki je bili izveden predlani, je bila metoda dela na terenu v letu 2000 delno modificirana:

1. Posebna skupina opravlja kategorizacijo vseh stavb v izbranem območju in na podlagi te je bilo določeno nadaljnje delo na posamezni lokaciji.
2. Dopolnjen je popisni vprašalnik, tako da zbrani podatki omogočajo rabo rezultatov projekta za pripravo strokovnih podlag za vpis v Zbirni register dediščine.
3. Fotodokumentiranje je izvedeno le na objektih, ki so bili "obdelani" v okviru izbranih kvadrantov.

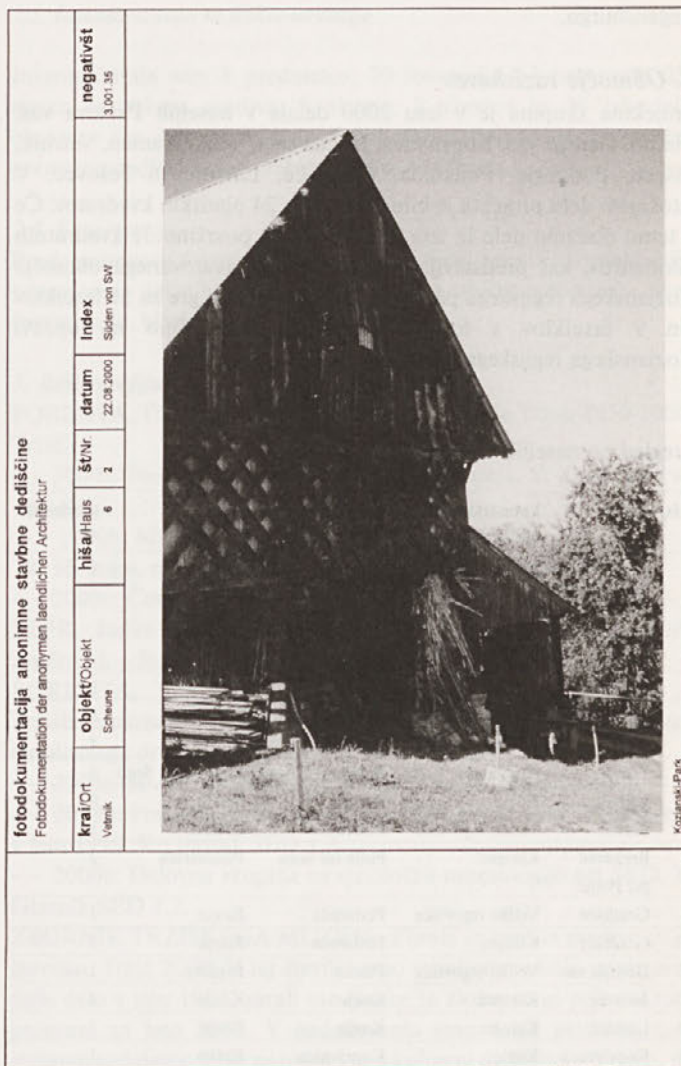
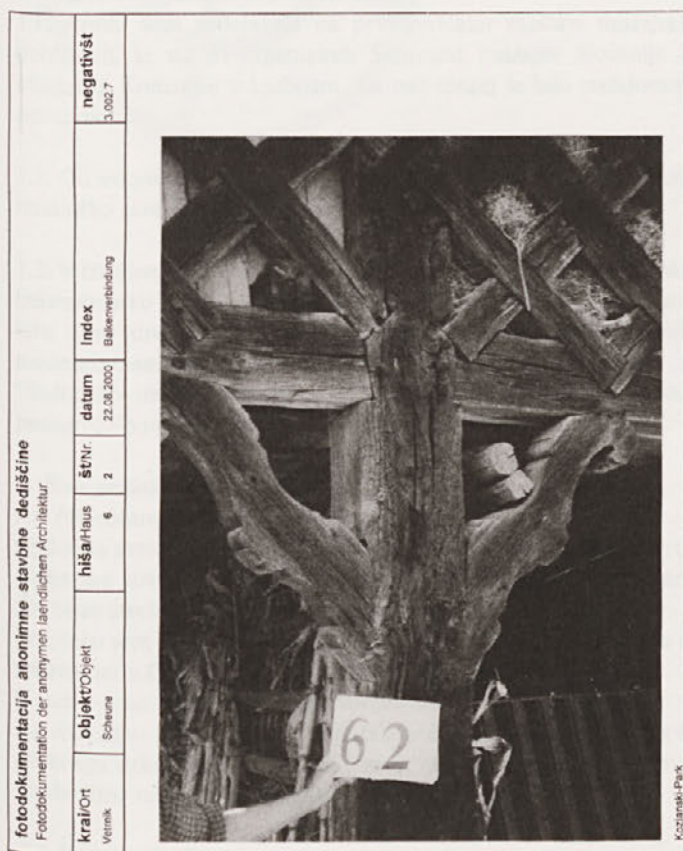
Med izvajanjem projekta so vsak ponedeljek in četrtek zjutraj v slovensko-bavarski hiši, kjer so bili tudi delovni prostori, potekali strokovni kolegiji, ki so se jih lahko udeleževali tudi zunanji opazovalci (strokovna javnost).

Delo v projektu:

1. Kategorizacija stavb

Opravljen je bil ogled vsakega objekta v izbranem kvadrantu. Vzpostavili smo tudi stik s stanovalci oz. lastniki. Celotno zavarovano območje je bilo že v prvem letu razdeljeno v kvadrate s površino kvadratnega kilometra. Na teh t. i. "planskih kvadratih" bo temeljil celoten popis dediščine. Stavbe so bile vpisane v načrt položaja kvadrantov (TTN 1 : 5000) z različnimi barvami:

- modra – zgodovinska stavba,
- zelena – tradicionalna stavba,

- rdeča – nova stavba,
- rdeča v modrem okvirju – stavba s historičnimi elementi,
- bela s črnim križem – razvalina ali podrti stavba.

2. Opis stavb, ki vsebuje opis fasade, etaže oz. etaž, strehe, fizičnega stanja, uporabo ter inventar, je bil izdelan na enotnih opisnih formularjih. Za posebne detajle so bile izdelane dodatne skice. Posebno pomemben in koristen je bil pri tem delu slovar strokovnih terminov, ki je omogočil enoten opis.

3. Skiciranje stavb

Risbe v merilu 1 : 100 so bile izdelane na risalni karton v velikosti DIN A 3. Praviloma je bil izrisan tloris in prerez stavbe, pri čemer so bile vpisane tudi najpomembnejše mere.

4. Fotodokumentiranje

Vsaka evidentirana in opisana stavba je bila tudi fotodokumentirana. Izdelani so posnetki fasad, celotne situacije in pomembnih oziroma izbranih detajlov.

5. Kabinetno delo

Gradivo, ki je bilo izdelano na terenu, je urejeno v fasciklih, najprej po krajih in potem po hišnih številkah. Sestavljen je bil pregled celotne vsebine (opisni in dokumentacijski del).

6. Zaključna dela

Podatki iz opisnih formularjev so bili vneseni v računalnik in izpisani z enotnim layoutom. Shranjeni podatki so vsakemu fasciklu dodani v obliki diskete.

Delovne faze 1–5 so bile opravljene od 2. avgusta do 22. septembra v Sloveniji, delovna faza 6, pa od 11. do 29. septembra v

Regensburgu.

V. Območje raziskave

Projektna skupina je v letu 2000 delala v naseljih Pavlova vas, Blatno, Dednja vas, Koprivnica, Mrčna sela, Veliki Kamen, Vettnik, Pišce, Podgorje, Podsreda, Gradišče, Lastnič in Ješovec. V letošnjem delu projekta je bilo obdelanih 24 planskih kvadratov. Če k temu dodamo delo iz leta 1999, dobimo površino 31 kvadratnih kilometrov, kar predstavlja 16% celotnega zavarovanega območja Kozjanskega regijskega parka. Popisno gradivo – gre za 51 fasciklov (in 9 fasciklov s fotodokumentacijo), hranimo na upravi Kozjanskega regijskega parka.

Pregled po naseljih in občinah (1999, 2000):

z.št.	naselje	katastrska občina	krajevna skupnost	občina	kvadrant
1	Bračna vas Pot na Zalce Sodarska pot Drenovec pri Bukovju	Veliko trgovišče	Bizeljsko	Brežice	1
2	Lastnič	Klanjec	Kozje	Kozje	1
3	Križe	Veliko trgovišče	Pečice	Brežice	1
4	Pišce	Veliko trgovišče	Pišce	Brežice	4
5	Trebeče	Klanjec	Bistrica ob Sotli	Bistrica ob Sotli	3
6	Vettnik	Kozje	Kozje	Kozje	6
7	Blatno	Veliko trgovišče	Pišce	Brežice	1
8	Brezovec pri Polju	Klanjec	Polje ob Sotli	Podčetrtek	2
9	Gradišče	Veliko trgovišče	Podsreda	Kozje	1
10	Gradišče	Klanjec	Podsreda	Kozje	3
11	Dednja vas	Veliko trgovišče	Pišce	Brežice	1
12	Ješovec	Klanjec	Kozje	Kozje	1
13	Lastnič	Klanjec	Kozje	Kozje	1
14	Koprivnica	Kozje	Koprivnica	Krško	1
15	Vojsko	Kozje	Podsreda	Kozje	1
16	Mrčna sela	Kozje	Koprivnica	Krško	1
17	Pavlova vas	Veliko trgovišče	Pišce	Brežice	2
18	Podsreda	Veliko trgovišče	Podsreda	Kozje	1
19	Podsreda	Klanjec	Podsreda	Kozje	1

VI. Predstavljanje in promocija

Program je bil skozi razstavo dvakrat predstavljen na Visoki tehniški šoli v Regensburgu in enkrat na Upravi Kozjanskega regijskega parka v Podsredi ter na X. konferenci Ljudska arhitektura Alpe Adria, v Gozd Martuljku.

Potek projekta so spremljali tudi v slovenskih in nemških časopisnih

in elektronskih medijih. Zapise hranimo v hemeroteiki Kozjanskega parka.

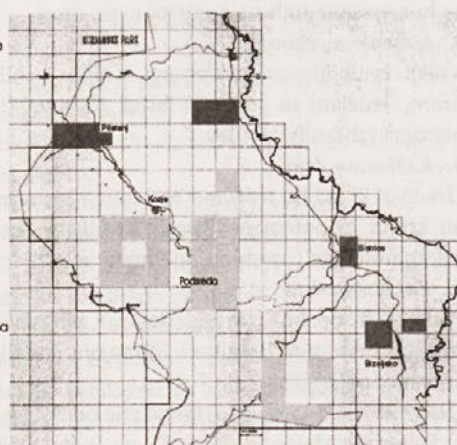
VII. Rezultati

1. Celovit pregled stavbnega fonda in dokumentiranje objektov, prepoznavnih kot stavbna dediščina ali kulturni spomenik. Metoda dela je lahko tudi vzorčna.
2. Pridobivanje kvalitetnih strokovnih podlag za vnašanje podeželske stavbne dediščine v upravljavski načrt zavarovanega območja Kozjanskega regijskega parka.
3. Dvig zavesti o pomenu, vrednosti in možni rabi dediščinskega stavbnega fonda med lokalnim prebivalstvom.
4. Promocija zavarovanega območja v slovenskem in mednarodnem merilu.
5. Vzpostavljane novih partnerstev med Slovenijo in Bavarsko na strokovni in neposredni osebni ravni.
6. Iniciranje novih raziskovalnih programov (Kozjansko 2000 – dediščina za prihodnost; Filozofska fakulteta – Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo).

1999 - celotna dokumentacija

1999 - fotodokumentacija

2000 - celotna dokumentacija

Karta: Prikaz obdelanih kvadrantov

POROČILO O DELU KUSTOSINJE ETNOLOGINJE V TRŽIŠKEM MUZEJU V LETU 2000

Tržiški muzej je kot splošen muzej v procesu razdružitve Zavoda za kulturo in izobraževanje v letih 1999 in 2000 svojo dejavnost in gradivo organiziral v kustodiate za etnološko dediščino, lokalno zgodovino, galerijsko-razstavno dejavnost in oddelek za muzejsko dokumentacijo. Za opravljanje vseh teh nalog so bili v letu 1999 zaposleni štirje, kmalu nato trije strokovni delavci, v letu 2000 pa sem celotno strokovno delo in del poslovnih nalog v muzeju prevzela sama. Galerijsko in del pedagoške službe je opravil tudi v. d. direktorja, za pomoč pri nekaterih delih pa sem prosila tehničnega delavca. V takih nemogočih pogojih dela se je vizija nacionalnega kulturnega programa začela tudi v praksi, kar bomo (ali smo že) z vsemi posledicami občutili – enkrat za spremembo prvi – prav kustosi v manjših muzejih. To pomeni, da nas na eni strani pripadnost stroki že omejuje pri opravljanju obilice novih birokratskih opravil, ta pa nas počasi, a vztrajno strokovno degradirajo.

1. Razstavna dejavnost in prireditve

1.1. Aprila sem sodelovala na prvi prodajni razstavi muzejskih publikacij, ki sta jo organizirali Skupnost muzejev Slovenije in knjigarna Konzorcij v Ljubljani. Za naš muzej je bilo sodelovanje odmevno.

1.2. Od avgusta do oktobra smo v Kurnikovi hiši gostili dvojezično etnološko razstavo avtorice Irene Destovnik "Ko bo cvetel lan".

1.3. V izložbenem oknu v podhodu avle Občine Tržič smo si uredili informacijsko točko za domačine in obiskovalce Tržiča. V lanskem letu smo uredili štiri take sklope informacij: ob 18. maju, mednarodnem dnevu muzejev, pred poletnimi počitnicami, za "Šušarsko nedeljo", oktobra pa smo predstavili novosti v naši pedagoški ponudbi.

2. Nove pridobitve in dokumentiranje gradiva

2.1. Pridobivanje gradiva

Pridobila sem devet predmetov, in sicer štiri pare čevljev iz Žirov, tri čevljske stroje, elektromotor za čevljski stroj in ročno kovane žeblje za strešne žlebove.

Fototeko sem obogatila s fotografijami raznih dogodkov v Tržiču in muzeju ter s CD-jem.

Gradivo smo, razen čevljskih strojev, dobili v dar.

Za specialno knjižnico sem pridobila več kot 300 knjižnih enot in drobnega neknjižnega materiala (razna vabila na lokalne prireditve, predvolilne reklame in zloženke slovenskih muzejev).

2.2. Urejanje gradiva

Nadaljevala sem z urejanjem zbirk po vrstah gradiva. Tako sem se lotila obsežne tekstilne zbirke in uredila arhivsko gradivo za področje tržiškega šolstva. Precej časa sem posvetila tudi urejanju domoznanskega dela naše muzejske specialne knjižnice.

2.3. Inventarizacija in dokumentacija

Inventarizirala sem 8 predmetov, 70 fotografij, 53 negativov, 0,7 metra arhivskega gradiva, 8 akcesij, 8 vhodov in 29 izhodnih obrazcev ter 324 knjižnih in 612 hemerotečnih enot. V register premične dediščine sem zabeležila dva predmeta.

2.4. Konservacija

Pred ponovno otvoritvijo Kurnikove hiše sem v konservacijo posredovala tekstilne predmete iz stalne zbirke spominske hiše (pregrinjala, blazino, posteljnino).

3. Bibliografija

PORENTA, Tita 2000: Petdeset let Glasbene šole Tržič: 1950-2000. Tržič.

– 2000a: Pedagoška dejavnost Tržiškega muzeja. V: Zgodovina v šoli, št. 3.

– 2000b: Muzeji za mir in harmonijo v družbi - letošnja tema ob 18. maju, mednarodnem dnevu muzejev. V: Tržičan, št. 5.

– 2000c: Čevljska zbirka v Tržiškem muzeju. V: Tržičan, št. 9. ŠTER, Janez in Tita Porenta 2000: Čevljski mojster Jože Zaplotnik - Rajmund. V: Tržičan, št. 11-12.

PORENTA, Tita 2000: Posredovanje etnološke dediščine v Tržiškem muzeju. Referat na posvetovanju ob 25-letnici Slovenskega etnološkega društva, Nova Gorica.

– 2000a: 50 let Glasbene šole Tržič. V: Šolska kronika 2001.

– 2000b: Poročilo o delu kustosinj etnologinj v Tržiškem muzeju v letu 1999. V: Glasnik SED 1,2.

– 2000c: Delovna skupina za etnološko muzeologijo pri SED. V: Glasnik SED 1,2.

ZBORNİK TRŽIŠKEGA MUZEJA. Zbrala in uredila gradivo za 1. številko, Tržič 2000. V tej številki smo v poljudni obliki predstavili naše delo v letu 1999, zbrali vse članke in zloženke in priložili tudi program za leto 2000. V nadaljevanju smo želeli pridobiti tudi zunanje sodelavce, ki bi napisali kaj o kulturni dediščini v Tržiču, pa žal večjega odziva za sodelovanje v zborniku za leto 2001 ni bilo.

4. Pedagoška dejavnost

V organizaciji Tržiškega muzeja so si v letu 2000 obiskovalci lahko ogledali stalne zbirke v Polakovi kajži, Kurnikovi hiši, galerijske razstave v galeriji Ferda Mayerja, staro mestno jedro, od junija pa tudi novo zbirko taboriščnikov oz. internirancev 2. svetovne vojne v Podljubelju.

Vodenje skupin je skoraj v celoti opravil v. d. direktorja, ker sem bila sama zadolžena za blagajniško poslovanje in vodenje dokumentacije o obiskovalcih. Kljub vsemu smo v našem muzeju v lanskem letu sprejeli več kot sedemdeset skupin osnovnošolske in srednješolske mladine, tri skupine slepih in slabovidnih, nekaj skupin iz raznih društev in takih, ki so jih posredovale turistične agencije. Med posamezniki so prevladovali družine in nekaj zdomcev. Skupno 9422 obiskovalcev.

V septembru smo v muzejskem parku organizirali prvo muzejsko čevljsko delavnico za predšolske otroke in šolarje do 3. razreda. Delavnica, ki jo je vodila absolventka Pedagoške akademije v Mariboru, je tako navdušila učence 1., 2. in 3. razreda OŠ Lom pod Storžičem, da so na svoji šoli pripravili celo razstavo vseh izdelkov iz delavnice in izpolnili poskusni vodnik za otroke po naši čevljski zbirki.

V lanskem letu je v Tržiškem muzeju iskalo informacije o gradivu, ki ni razstavljeno, petnajst obiskovalcev. Svetovali smo jim pri pripravljanju seminarskih ali diplomskih nalog. Povečalo se je zanimanje za našo zbirko razglednic. Žal smo izgubili stranke, ki so

pri nas iskale družinske in rodbinske podatke, saj nimamo več sodelavke, ki je do konca leta 1999 skrbela za osebne fonde in zunanjim uporabnikom posredovala tovrstne informacije.

5. Izobraževanje

V letu 2000 sem se udeležila naslednjih izobraževalnih programov:

- 5.1. Muzeoforumi, strokovna predavanja v organizaciji Slovenskega muzejskega društva:
 - 5.1.1. Muzeji ob izteku 2. tisočletja – Janusov pogled, Muzeoforum, 8. 5. 2000, Cankarjev dom, Ljubljana
 - 5.1.2. Vseživljenjsko izobraževanje in muzeji, Muzeoforum, 18. in 19. 9. 2000, Cankarjev dom, Ljubljana
 - 5.1.3. Ustni viri - sestavni del zbiralne politike muzejev, Muzeoforum, 6. in 7. 11. 2000, Cankarjev dom, Ljubljana

5.2. Delavnice

Delavnica muzejskega managementa Matra, od 4. do 9. junija 2000, Zreče

5.3. Posvetovanja

- 5.3.1. VIII. posvetovanje sekcije za specialne knjižnice: Izgradnja knjižničnih zbirk: Pridobivanje in izločanje gradiva, Ljubljana 16. in 17. november 2000
- 5.3.2. Etnologija v zavesti sodobne slovenske družbe, Posvet v Novi Gorici ob 25-letnici delovanja Slovenskega etnološkega društva, sodelovala z referatom Posredovanje etnološke dediščine v Trziškem muzeju

5.4. Ogledi razstav in muzejev

Ogledala sem si vse odmevnejše muzejske razstave po Sloveniji, v tujini pa tripartitno deželno razstavo v Lienzu, Brixnu in Besenellu in Južnotirolski arheološki muzej v Bolzanu.

6. Raziskovalna dejavnost in terensko delo

Raziskovalna dejavnost je bila vezana na pisanje Zbornika ob 50-letnici glasbene šole Tržič. Ker šola nima lastnega arhiva, sem informacije iskala v posrednih arhivskih dokumentih, predvsem v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, enota Kranj, Arhivu RS v Ljubljani in na terenu pri posameznih učiteljih.

Opravila sem tri terenske ogledе ponujenih eksponatov za muzej, in sicer v Ljubljani, Hrastniku in Tržiču.

7. Razno

7.1. Sodelovanje in vodenje korespondence med Trziškim muzejem in osrednjimi slovenskimi strokovnimi društvi

7.1.1. Skupnost muzejev Slovenije

Junija sem se udeležila delavnice o muzejskem managementu Matra 2000 v Zrečah, oktobra pa skupnega sestanka članic SMS v Piranu, kjer smo obravnavali predlog nacionalnega kulturnega programa.

7.1.2. ICOM (Mednarodni muzejski svet)

18. maja smo v Trziškem muzeju uredili informacijski pano v podhodu občinske avle, na katerem smo predstavili poslanstvo muzejev, lanskoletno temo "Muzeji za mir in harmonijo v družbi" in Valvasorjeve nagrajence za leto 2000. V Tržičanu je izšel tudi članek na to temo. O praznovanju 18. maja v Tržiču sem napisala obsežnejše poročilo v angleščini za slovenski odbor ICOM-a v Ljubljani.

Ob tej priložnosti se je pojavila tudi zamisel o 1. številki zbornika Trziškega muzeja, ki je izšel junija 2000.

7.1.3. Slovensko muzejsko društvo

V letu 2000 sem se udeležila strokovne ekskurzije na Tirolsko in v Italijo (Lienz, Brixen, Bolzano) in dveh sestankov sekcije za dokumentacijo pri SMD.

7.1.4. Slovensko etnološko društvo

Kot vodja sekcije za etnološko muzeologijo sem se v letu 2000 udeležila občnega zbora društva, za katerega sem pripravila poročilo o delu sekcije v letu 1999, marca sem s sekcijo za etnovečere pri SED soorganizirala etnovečer z dr. Gorazdom Makarovičem o načelih muzejske stroke, pripravila program za razpis na Ministrstvo za kulturo za leto 2001, organizirala 4. muzejsko delavnico v Ravnah, ki pa je žal nismo uspeli izpeljati, sodelovala v pripravi na posvet "Slovenska etnologija v zavesti sodobne družbe" v Novi Gorici in moderirala tisti del posveta, kjer so svoje referate predstavljali etnologi iz slovenskih muzejev, ter pripravila predlog in obrazložitev za Murkovo priznanje.

7.2. Drugo strokovno delo

Sodelovala sem v komisiji za zgodovinske krožke pri ZPMS. Pregledala in ocenila sem deset nalog na temo "Kako so stanovali naši predniki" in se udeležila zaključnega tekmovanja v Brežicah. Veliko časa sem porabila za administrativna in poslovna opravila: - korespondenca in razpisi na ministrstvo za kulturo, Občina Tržič, priprave poslovnikov, razna obvestila in dopisi.

V organizaciji Slovenskega etnografskega muzeja smo se odzvali tudi na projekt "Raphael - Virtual European Textile Heritage Sites' Itineraries". Izpolnila sem dva prispela vprašalnika, ki se navezuje na bogato tekstilno tradicijo Trziškega muzeja, ki v bližnji prihodnosti z obnovo celotne muzejske stavbe - Polakove kajže, načrtuje preselitev in postavitev nove tekstilne zbirke v sušilno podstrešje (zaradi tega tehničnega spomenika je bila ta stavba tudi pridobljena za muzejske namene). Hkrati smo začeli podrobno dokumentirati gradivo, ki ga že hrani naš muzej, in pripravljati poti po tekstilnih spomenikih v občini.

Drugi članki ali sestavki/1.25 **dr. Duša Krnel - Umek**

POROČILO O DELU SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA OD 1999 DO 2001

V letu 1999 so se začele priprave, v letu 2000 pa je bila izpeljana organizacija **posvetovanja ob 25-letnici ustanovitve Slovenskega etnološkega društva** na temo **Etnologija v zavesti sodobne slovenske družbe**. Posvet je potekal 24. in 25. oktobra 2000 v Gradu Kromberk pri Novi Gorici.

Društvo je podelilo vsakoletne **Murkove nagrade in Murkova priznanja**. V letu 1999 je Murkovo nagrado za življenjsko delo na področju raziskovanja šeg in navad prejela mag. Helena Ložar Podlogar. Murkovi priznanji sta prejela dr. Božidar Jezernik za knjigo *Dežela*, kjer je vse narobe: prispevki k etnologiji Balkana in dr. Marjanca Klobčar za knjigo *Kamničani med izročilom in sodobnostjo*. V letu 2000 je dobila Murkovo nagrado dr. Marija Stanonik za posebne dosežke na področju slovenske slovstvene folkloristike, Murkova priznanja pa dr. Vito Hazler za knjigo *Podreti ali obnoviti, zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem*, Tanja Rožembergar - Šega za predstavitev ulice obrtnikov v okviru stalne razstave *Živeti v Celju v Muzeju* novejših zgodovine Celje in Mojca Šifrer - Bulovec za prenovo stalnih zbirk o starih loških obrteh v Loškem muzeju Škofja Loka.

V okviru društva je redno izhajal **Glasnik SED** kot poljudnoznanstvena revija za etnologe in širšo javnost. Revija je dobila novo obliko in vsebino, s čimer je zapolnila do tedaj premalo upoštevano področje etnološke kulturne dediščine. Revija je dobila poljudnoznanstveni značaj in se tako bolje profilirala med etnološkim tiskom. Razširila je krog sodelavce revije in bralcev.

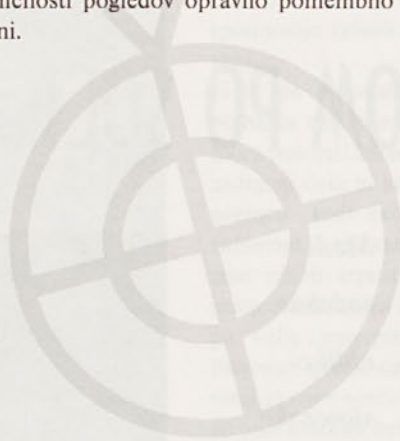
V **Knjižnici Glasnika SED** so izšle publikacije: *Etnološko delo pri Slovencih v zamejstvu* – zbornik s posvetovanja v Ljubljani leta 1998, ki so ga uredile Polona Sketelj, Nives Špeh in Duša Krnel - Umek; Mateja Habinc: *"Gresta v nedeljo popoldne na pokopališče?"* – O skrbi za grobove in njihovem obiskovanju na primeru brežiških pokopališč od 30. let 20. stoletja do danes; Špela Ledinek in Nataša Rogelja: *Potepanja po poteh Šavrinke Marije*; v tisku pa je publikacija *Etnološka fototeka Vilka Novaka*.

V društvu so delovale **strokovne delovne skupine** za konservatorstvo, muzeologijo, etnovečere, zamejstvo, izseljenstvo ter študentska skupina. Društvo ima svojo spletno stran na internetu. Na Ministrstvo za kulturo je bil za leto 2001 prijavljen program redne dejavnosti društva: podelitev Murkove nagrade in priznaja, izdaje Glasnika SED, Knjižnice Glasnika SED, projekt popisa in izdaje etnoloških zbirk v Sloveniji in pri Slovencih v Italiji ter Posvet o muzejskih zbirkah Slovencev v Italiji, ki ga bodo pripravili Skupina za zamejce in Skupina za muzeologijo SED ter Narodna in študijska knjižnica iz Trsta.

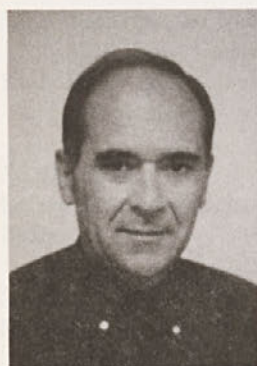
Skupina za etnovečere je pripravila v letu 1999 srečanje z Murkovimi nagradenci, v letu 2000 pa etnovečer s skupino za muzeologijo, ki ga je vodil **dr. Gorazd Makarovič** na temo **O treh načelih, ki so kompas in merilo muzejskega dela** (marec 2000).

Društvo je delovalo v okviru razpoložljivih sredstev, ki jih je dobivalo od Ministrstva za kulturo in Ministrstva za znanost in tehnologijo, sponzorjev in lastnih prihodkov. Brez prostovoljnega dela članov društva program ne bi bil izveden. Razprave v društvu in na posvetih so pokazale, da ima etnologija tudi v sedanjem času

veliko možnosti za strokovno in znanstveno delo na področjih, ki jih pokriva, in da je društvo z upoštevanjem in s spoštovanjem različnosti pogledov opravilo pomembno povezovalno vlogo med člani.

S KAJAKOM PO SOČI

*Med
sodobne
oblike
slovenske
prisotnosti
na vodnih
tokovih v*

goriškem prostoru (v Italiji) sodi kajakaštvo. V Gorici skrbi za to dejavnost društvo Šilec, ki privreja vrsto pobud rekreacijskega, priložnostnega in družabnega značaja. Že dvajset let se ustvarjajo novi običaji, nova zbirališča, nov žargon, novi "obredi". Vsekakor so značilna tudi oblačila in oprema.

Prihodnje leto bo o tem izšla fotografska monografija s spremnim besedilom.

Ljudje živimo v prostoru, skušamo ga dojeti, vstopati vanj, nositi ga v sebi, ne le v osebne, temveč tudi v kolektivnem spominu. Skušamo doživljati ostale v družinskem krogu, na delovnem mestu, ob kulturnih dogodkih, ob prostem času z vsemi zapletenostmi gibanja, premikanja, zasedanja in osvajanja prostora, izogibanja, iskanja, umikanja, ponujanja in zapuščanja. Zarisati si v zavest širši prostor z letenjem v turističnem enomotorniku, zajeti z enim samim pogledom rodno ali prisvojeno pokrajino in strniti celoten vtis, je eden od načinov. Vzpeti se vrh gore in povezati nevidne sledi, vtisnjene v travo, skale, drčje, melišča in steze v različnih letnih časih, je v

Kovinski čoln Igorja Čuka na Soči pri mostu v Gorici, 2000.

slovenskem prostoru dokaj razširjena navada.

Občutek vključenosti v prostor je dokaj pristen v gozdu. Ta te sprejme in objame, nizko rastle je prijazno in koristno, strezni te tišina "stoječega ljudstva", kot so drevesa imenovala nekatera plemena ameriških

domorodcev, osamelci izletnika zresnijo, mahovje razneži, smrečje pomiri, suho listje pootroči ... Slovenci smo v gorah prešerni, na morju nerodni, v mestih slabo vraščeni, na polju staromodni, v tovarnah zakrknjeni, v uradih ošabni ali priliznjeni, v gozdu skrivnostni: največkrat prijateljski, občasno

Kajakaški tečaj 1988, Soča obala po Permo

krvoločni, saj po tisoč petsto letih še nosimo v sebi prvotno domovino.

Kaj pa reke? Skoraj neznano, odmišljeno okolje. Komaj srečaš koga, ki doživlja reke. So pa takšni Solkanci in Bovčani. Taborniki hodijo že nekaj desetletij vsako poletje taborit na bregove Nadiže, Završnice, Savinje, Kolpe, Save, Martuljščice, Soče, Koritnice, Radovne in različnih Bistic. V prejšnjih desetletjih so tu in tam tudi zaveslali po njih, a je šlo za vzgojne pristope daleč od domačega prostora. Večina doživlja reke le v povezavi z bregovi, bližnjimi polji, mostovi in pristanišči, zelo poredko pa kot samostojne dejavnike naravnega okolja. Takšne so reke le, če se spustiš vsaj nekaj kilometrov po njihovi strugi.

Gorico in njena predmestja ter Sovodnje z bližnjimi vasmí zaobjemata dve reki: Soča in Vipava. Niti prebivalci italijanske narodnosti niti Slovenci že zdavnaj nimajo z njima nobenega stika, ki bi bil povezan z vsakodnevnimi opravili, kot je bilo nekoč pranje, napajanje goveda ali konjev, ribolov za večerni priboljšek, morda celo odžeganje med delom na polju in osvežitev s kratkim skokom v tolmun. Tudi gospodarske dejavnosti, kot so kopanje peska, pridobivanje proda za gradnjo dvorišnih zidov, če že ne stanovanjskih hiš, brodarjenje ... so zamrle.

V bližini Gorice se nihče več ne kopa v Soči, kot se je včasih dogajalo ob izlivu Pevmice, pri Podzemljuhu ali na Skrlah, še

manj v Vipavi kot nekoč pri Peči ali na Malnišču. Mladež ne skače več v sredino reke po gunganju na vrvi (srobotu), domiselno privezani na močno akacijevo vejo. Posamezniki ali pari se hodijo kvečjemu sončit v poletnih mesecih na rečni prod ali skale (zlasti okrog pevmenskega jezua in v bližini sovođenjskega avtocestnega mostu) pravzaprav zaradi iskanja samote. Zgodi se, da na več kot trideset kilometrov dolgem spustu do izliva Soče v morje srečaš na praznični dan (ob delavnikih še manj) le tri ribiče, ki v tišini ždijo med nizkimi vejami obrežnih dreves. Verjetno je prav zaradi tega odmišljanja rečnih tokov med prebivalstvom in odsotnosti ljudi v strugah Soče in Vipave v zadnjih dvajsetih letih, vsaj v širši okolici Gorice, naravno okolje še bolj privlačno in skrivnostno.

Nad večjimi jezovi pri Pevmi, pri Zagraju in na Vipavi pri Orehovljah je treba izstopiti, zlasti če je vodostaj nizek in ne omogoča zdrsa po gladki površini v spodnji tolmun. Čolne je treba nekaj deset metrov vleči skozi grmovje in med drevjem ob robu jezua. Na manjših in krajših brzicah poišče pot med čermi najprej čelni veslač, nato pa nakaže ostalim, kod je najbolj varno. Zgodi se, da se kdo prevrne tudi na lažjih mestih, na primer pod mostovi, kjer se voda zavrtinči: dva ali trije mu priskočijo na pomoč, da pride do brega, kajti sredi reke se ne da zlesti v plovilo. Na bregu je treba – pogosto je to naporno zaradi vej in kamnov

– najprej sprazniti vodo s preobračanjem plovila in včasih tudi z gobo, ki sodi k obvezni opremi, in nato s precejšnjo spretnostjo (zlasti če voda dere) spet sestati vanj.

Sicer pa se vsakdo rešuje iz kočljivega položaja tudi sam, saj je kajak, ki se ne more potopiti zaradi gumijastega mehurja v zadnjem delu in kakšnega kosa stiroporja v premcu, tudi rešilni čoln. Nerodno in zahtevno je reševanje vesla, ki ga kajakaš ne sme nikoli izpustiti iz rok, sicer ostane povsem neobglen na pol poti do cilja. Zato pa velja nenapisano pravilo, podobno tistemu v gorah, da se ne podajamo sami na reko, razen v predele, ki jih dobro poznamo, ali kjer kratkim brzicam sledi umirjen tok. Letos poteka trideset let, odkar je po drugi svetovni vojni kajakaštvo zaznavno prisotno med Slovenci na Goriškem (v Italiji). Kajake so v rekreacijske in (času ustrezne) tekmovalne namene uporabljali že med obema vojnoma v Podgori, od koder so po vojni prenesli izročilo v Solkan, kjer je tekmovalna kajakaška dejavnost dosegla zavidanja vredno svetovno raven.

Na Goriškem so začeli uporabljati kajake v taborniški organizaciji Rod modrega vala leta 1968, in sicer na poletnih taborjenjih v raznih krajih Slovenije. Tedaj sem se iz Trsta za stalno preselil v Gorico in kajake – tedaj še iz gumiranega platna, ki se je napenjalo z vstavljanjem notranjega lesenega ogrodja – prinesel s seboj za potrebe goriške taborniške družine. V začetku sedemdesetih let so se začnala pojavljati ta plovila, kupljena sicer v Solkanu, v soški strugi na italijanski strani meje in na Doberdobskem jezeru.

Drugo podobno jedro zanimanja se je oblikovalo v Štandrežu in v sovođenjskih vaseh. V okviru Združenja slovenskih športnih društev je zato nastala zamisel, da bi tem sorodnim pojavom dali skupni imenovalac. Tedaj sta bili – v duhu preseganja takoj po vojni dokaj zaprte meje – na Goriškem v razmahu dve množični rekreacijski dejavnosti: pohod in kolesarjenje prijateljstva. Obe pobudi sta potekali na obeh straneh meje. Prvo je prirejala italijanska stran, drugo pa novogoriški športni krogi. Tudi manjšinska narodna skupnost je želela sodelovati, zato smo se domenili, da ponudimo vodno in način preseganja meje.

Soška regata od Solkana do Podgore je stekla leta 1986, ponavlja pa se nepretrgoma 15 let (od začetnih 35 tudi do 200 udeležencev z obeh strani meje in tudi iz notranjosti Slovenije in Furlanije). Regata je bila prva leta povod, da so se zvrstile tudi ostale dejavnosti: tečaji za izboljšanje

tehnike (po 15 udeležencev), spusti od Gorice do Sovodenj z različnimi plovili (kajaki, kanuji, mali gumenjaki – 2x po 40 udeležencev, splav iz sodov) ter prosto veslanje posameznikov in skupinic v strugi pod mestom po reki navzgor do državne meje v duhu rekreacije, doživljanja vodnih tokov in spoznavanja obrežij. Povsem izven organiziranih dejavnosti, a v duhu pristnega stika s Sočo, je poleti vsak dan opaziti sicer maloštevilne starejše posameznike iz Pevme in Gorice, ki so si čolne zgradili z veliko domišljije (na priloženem posnetku je čoln, zgrajen iz pločevinastih krivin – Igor Čuk) in tehnični sposobnosti. Sredi devetdesetih let je trikrat zapored potekal plavalni maraton med Solkanom in pevmskim jezerom v organizaciji novogoriškega Društva za podvodne dejavnosti in zamejskih športnikov; vsi udeleženci so bili iz Slovenije.

Nato je prišla na vrsto tudi Vipava, da bi se na obeh rekah, ki zaobjemata Gorico z bližnjo okolico, srečevali slovenski kajakaši in poznavalci najrazličnejših koticov, ki so v ljudskem izročilu pribrežnih prebivalcev začeli toniti v pozabo. Na Vipavi, ki je mirnejša od Soče, so se zvrstila tudi hitrostna tekmovanja dvakrat v spustu (9 in 14 udeležencev) in dvakrat v slalomu (25 in 30 udeležencev z obeh strani državne meje) na ravni ljubiteljske dejavnosti, kar pomeni brez uradnih vpisov v vsedrjavno kajakaško zvezo. Medtem so stalni udeleženci tudi uradno ustanovili društvo z imenom *Šilec* (1994), kar po starem slovenskem izročilu pomeni kajak oziroma ozko in na koncih izostreno plovilo. Pred tem so nekatere pobude potekale v organizaciji dveh kulturnih društev, in sicer *Oton Župančič* iz Štandreža in *Andrej Paglavac* iz Podgore, na sedežu katerega so kajakaši pravzaprav dobili svoj domicil. Tam potekajo njihovi občni zbori in sestanki, v prostorih društva prikazujejo diapozitive, v sodelovanju z ribiškimi društvom Čarnik iz Pevme-Oslavja pa so postavili tudi večjo razstavo o vodnih dejavnostih.

Skupina, ki povezuje 25 do 30 kajakašev, si je omisllila tudi zahtevnejše podvige, povezane s spoznavanjem rečnega ekosistema. V enem dnevu (1992) so preveslali Vipavo od izvira do izliva (52 km), nato Sočo (1993) od Sovodenj do izliva v morje (32 km), kar so po treh letih ponovili, Sočo v zgornjem toku od Kobarida do Tolmina (1994) in Idrijco, nekajkrat pa so zaveslali po Doberdobskem jezeru, na katerem sicer samevajo le čolni priložnostnih ribičev. Leta 1994 je nastala nova pobuda, in sicer množičen spust (od 40 do 80 udeležencev z obeh strani meje)

Soča - Izliv Tolminke 2000, z Borisom Čemeljem pri njegovem čolnu.

po Vipavi od Renč do izliva v Sočo pri Sovodnjah (18 km). Isto leto je v okviru Šole preživetja potekal tudi ekipni triatlon, ki je predvideval vožnjo s kajakom od izliva Pevmice do jezera pri mostu na cesti Gorica-Ločnik, nato tek do telovadnice v Sovodnjah in na koncu kolesarjenje na krožni progi Sovodnje-Vrh-Gabrje ter prečkanje struge Vipave pri Peči (45 udeležencev). Na Soči pod Štandrežem se je odvijala tudi prava slalomska tekma z vratici, sojenjem in nagradami (1995), nekaj let prej (1988) pa hitrostna tekma s spustom od goriškega sejmišča do običajnega cilja pod avtocestnim mostom v Sovodnjah. Udeležba je bila kakovostna (34), saj so zaveslali tudi udeleženci mladinskega svetovnega prvenstva v Španiji iz kluba Soške elektrarne v Solkanu, ki tudi sicer sodeluje na čezmejnih prireditvah. Novoletni spust je vsekakor poseben dogodek (povprečno 10 udeležencev, od Gorice do Sovodenj), ki se od leta 1993 zgodi vsak prvi dan v letu okrog poldneva. Na isti razdalji je skupina dvanajstih kajakašev opravila dva nočna spusta z lučmi. Štandreška krajevna skupnost jih je spremljala z obrežno baklado, ki jo je organizirala v dobrodelne namene. Kajakaši so v temni strugi s prižganimi svetilkami vijugali v vrsti, opisovali kroge, se vračali po strugi navzgor in odzdravljali klicem z brega. Spust so zaključili na Pilošču v Štandrežu ob kuhanem vinu in sladcah.

Na koncu vsake prireditve pa tudi navadnih

skupinskih spustov ostali člani kluba ali sorodniki udeležencev pripravijo malico s čajem. Običaj je, da na koncu, zlasti pod avtocestnim mostom v Sovodnjah, udeleženci oblečeni poskačejo v vodo in nekako obredno zaplavajo v zahvalo vodnemu toku, ki jih ni med potjo prevračal ali se huje poigral z njimi. Ob množičnih pobudah prihod navadno ni skupinski, ker se med veslanjem čolni razpotegnejo v dolgo črto, ki se tudi prekinja, saj so sposobnosti in želje različne. Zato pa so toliko bolj slikoviti začetki, ko se na določen znak hkrati premakne na desetine raznobarnih plovil, rešilnih jopičev in čelad, medtem ko se dvojna vesla drobno svetlikajo nad rečno gladino.

Če je prireditev uradna, sodi na začetek ali konec kakšen pozdrav predstavnikov krajevnih upravnihi oblasti, podeljevanje priložnostnih pokalov najštevilnejšim skupinam ali tistim, ki so prišli iz najbolj oddaljenih krajev. Včasih priložnostne nagrade izžrebajo, ker je udeležencev preveč, da bi jih prejeli prav vsi. Ob koncu Soških regat je skupno kosilo na travniku okoli sedeža kulturnega društva Andrej Paglavac v Podgori, med množičnim spustom po Vipavi pa pripravijo krajani v Biljah malico z doma pečenim kruhom, sirom, mortadelo in pijačo, vzdolž struge pa se vedno najde kdo, ki z brega ponuja v okrepčilo kozarec domačega vinskega pridelka. Udeleženci regate na Soči in spusta po Vipavi prejmejo vsakokrat majico z napisi in simbolom prireditve. Običajno

spremljajo dogajanje novinarji, ekipa katere izmed televizijskih postaj in kakšen fotograf časopisne hiše.

Kajakaši v nepremočljivih letnih ali zimskih kombinezonih ali tudi brez njih, s čelado ali brez, vsekakor pa z rešilnim jopičem in s krovnico okoli pasu, ki jo pritrdijo na obod odprtine na plovilu, se podajajo na navadne vodne sprehode tudi sami. Z enosedežnimi, okrog štiri metre dolgimi plovili iz steklenih vlaken ali iz trde plastike (vesla pa so vselej lesena) tako intimneje doživljajo bregove, rastlinje in vodno aviofavno, ki je nepričakovano bogata prav v bližini mesta. Galebi so se v zadnjem desetletju čedalje više podali od morja do Gorice in včasih tudi čez, pri Sovodnjah je mogoče srečati divje gosi, v trideset metrov globoki strugi pod Gorico, z povsem zaraslimi bregovi, ki podobno kot marsikje na Vipavi spominjajo na okolja daleč od civilizacije, pa je nešteto rac in ponirkov, tudi nekaj labodov. Prav takšno plovilo, kakršno je kajak, omogoča, da veslač dokaj hitro, a hkrati neslišno zdrsne v neposredno bližino živali, preden prestrašena zafrfota in se požene v nizek let, zariše blago krivuljo in se ponovno položi na vodo.

Manj je rib, čeprav voda v Soči in Vipavi pod Livado, Štmavrom, Gorico, Pevmo, Podgoro, Štandrežem, Sovodnjami, Rupo, Pečjo, Gabrjami, Rubijami in Petoveljami ni tako onesnažena kot morda kje drugje. Včasih pa le švigajo cele jate po nizkem dnu in potrjujejo zgodbe o rekordnih ulovih somov, kar se včasih posreči zlasti članom sovođenjske ribiške družine. V takšnem okolju imajo kajakaši goriškega kluba Šilec možnost vzpostaviti stik z naravnim okoljem in spoznavati, kako v doživljanju narave z vrha gore prevlada moški, osvajalsko nestrpen pol, ponos nad opravljenim vzponom, izpostavljenost in načrtovanje. V strugi je lahko drugače: drznost je potrebna le na brzicah, sicer pa prevladuje razpoložljivost, umirjenost, dolgoročnost, varnost, skrivnostnost, ženskost. Gorski vrh lahko najde svoje ravnoesje v strugi, hrib v reki, greben v rečni dolini, špiček v krnici, kjer morda reka izvira.

Zakaj se torej, kljub tem prvinam, tudi na Goriškem tako malo deklet in žensk podaja s kajaki na veslanje (5%)? Odgovori so gotovo družbeno razložljivi, morda pa je kateri tudi strogo etnološke narave. Zlasti v Sloveniji se marsikdo sprašuje, kako da se v Gorici ali Sovodnjah niso razvile redne tekmovalne oblike kajakaštva z nastopi na prvenstvih in (mednarodnih) prireditvah, če je dejavnost pravzaprav relativno bogata in predvsem dolgotrajna. Vzrokov je več, a

ni tu prostora za razčlenjevanje. Mislim pa, da je eden izmed njih prav gotovo pojmovanje prisotnosti na vodi, kakršno je opisano z organizacijskimi in miselnimi prvinami v zgornjih odstavkih. Vsem članom in prijateljem *Šilca* je vsekakor več do ohranjanja in obnavljanja obrežnih slovenskih ledinskih imen kot pa do krčenja števila sekund med vratci.

page 8

dr. Borut Brumen

The Refolution of Slovene Ethnology and cultural Anthropology

The author's first statement is that the process of affirmation of cultural anthropology in Slovenia, just as in many other places in Central and Eastern Europe, was related to a redefinition of some basic methodological discourses, and to a reconstruction of histories, conflicts between generations, attempts at international (self-)presentation and new forms of (non-)communication within individual scientific communities. The author therefore first introduces the social and political context, together with the methodological trends of Slovene ethnology at the end of the 80's. In that period, ethnology was extended to include cultural anthropology, primarily thanks to Božidar Jezernik and Zmago Šmitek, and the Department of Ethnology was renamed the Department of Ethnology and Cultural Anthropology.

At the same time, the author claims that the introduction of cultural anthropology into the Department of Ethnology was due to methodological and personal/generational reasons, as well as the institutional circumstances in that period. Upgrading ethnology to include cultural anthropology triggered a process of discovering "new" scientific traditions, and consequently a reconstruction of its history. All this led to a redefinition of certain basic theoretical and methodological trends, and to the final affirmation of cultural anthropology. This is reflected in pedagogical practice and research results, as well as in interdisciplinary co-operation, and in international participation and affirmation of Slovene ethnology and cultural anthropology. All these results mark the end in Slovenia of the "fight" for the identity of the branch and its institutional affirmation, led by cultural anthropologists and those ethnologists who had not considered cultural anthropology as a threat but rather as a challenge. The author then suggests two preferential tasks for further developing Slovene ethnology and cultural anthropology, namely new job specifications for non-European anthropology and the establishment of a fund for postgraduate field research in Slovenia and abroad.

page 17

Blaž Telban

Slovenian Ethnology - The Sleeping Beauty, still asleep?

The author outlines the central issues which pertain to the development of ethnology/anthropology in Slovenia after the second World War. Slovenian ethnologists rarely publish books beyond their homeland and lately even articles in a renown international journals. This, in his view, is the main problem of Slovenian ethnology/anthropology.

page 19

dr. Rajko Muršič

Slovene Ethnology and Marxism

The development of Slovene ethnological thought and contemporary attitudes within the branch

In this period of a much-cited decline in great story-telling, we need to ask ourselves whether this is also true for Slovene ethnology. Not in the sense of potential revelations about the downside of the transitional blooming of thousands of flowers, but so that we might answer questions about the future of our branch at the dawn of the twenty-first century. One of them is undoubtedly a discussion about what sort of paradigmatic heritage we are taking with us into the future.

In his attempts to answer this question, the author will not present a detailed analysis of the past events within the branch but will instead, on the basis of an analysis of definitions of the central theoretical term in Slovene ethnology over the past few decades, i.e. the concept of "way of life", point out some opportunities which in his opinion have been missed.

These come to the surface when the definitions of "way of life" are compared to the concept of *habitus* and the more largely understood "theory of practice" of the French anthropologist and sociologist Pierre Bourdieu, or to the (cultural)materialistic division of society into infrastructure, structure and superstructure according to Marvin Harris, or to the search for a common cognitive basis for the disclosure of "universal" games of power and hierarchy according to Maurice Bloch, or to the analysis of the relationship between material production (the media) and complexes of ideas (nationalism) according to Benedict Anderson.

At the end of this promenade of comparisons, with occasional breaks even for the long-forgotten and often ridiculed Marx, the author will present a critical overview of those points of view which, instead of bestowing responsibility on scientists, insist only on following the ideals of the science that is purely neutral in its values, which always hide some sorts of hegemonic ideologies.

page 27

dr. Monika Kropelj

Myths of Slovenian Society, Myths of Ethnology

In the article are presented the main symbolical pictures and myths of contemporary Slovenian society. On the other hand are also pointed out some "myths" and stereotypes influencing ethnology i.e. cultural/social anthropology, leaving traces in ethnological research. In spite of progressive globalisation and general technocracy, people still live in their myths, identify themselves with them and represent themselves with them. So it seems that ethnology should make more of an effort to understand this aspect of society.

page 30

dr. Branka Berce Bratko

Spatial Planning and Ethnology

In the market economy where the free movement of capital requires oversectoral spatial planning it is of prime importance to have an integrated approach based on spatial and cultural identity. This means that an integrated spatial development and the spatial planning legislation are devised and adopted nationally, although Slovenia is to be associated in the EU.

Spatial planning still has a negative connotation in the Republic of Slovenia due to a former socialist political, and particularly to economic system, which was associated with planned economy. Therefore, it is of prime importance to distinguish between planning meaning profession which is dealing with spatial order, spatial development (urban and rural) on the basis of sustainable development and politics in terms of decision making by different political parties. Politics is not the same as policy which, however unfortunately, is for both meanings expressed with the same word in Slovene language.

The proper and sustainable development could only be attained professionally, i.e. spatial planning should be organised professionally. There has to be a clear cut between spatial elements and politics, i.e. between profession of spatial planning and legislation. There has to be a way of developing entrepreneurship in this particular sector with all the requirements put forward by environmental protection standards with a proper respect to ethnology which is incorporated by general and particular cultural identities. The latter includes: regional, local, spatial, economic, cultural proper and social identities, i.e. general and particular or complex identity (CI). The priority of both professions (spatial planning and ethnology) is to enhance spatial development and CI of the Republic of Slovenia.

In the paper the comparative relationship between profession and legislation is discussed, and some new techniques and methods are viewed in the context of the research of complex identity (CI) and spatial planning, more as a challenge for proper and sustainable development and an enhancement of the way of life and life style in the Republic of Slovenia.

page 34

Inga Miklavčič - Brežigar

Cultural Identity and Ethnology within the framework of modern Globalisation

Within modern globalisation, the research into cultural identity from the point of view of ethnology is becoming increasingly important for researching and recognising typical characteristics of individual local communities. What connects and what divides different places - this is the eternal question, which excites both local inhabitants, proud of their hometown, landscape, country, nation or state, and visitors, who look for special characteristics of the local culture in each of the geographic and cultural fields mentioned above.

A specific local community is recognised on the basis of ethnological elements referring to material, social and spiritual

culture, which create and form its cultural identity. At the same time, attempts are being made to analyse the relationship between the traditional and the contemporary, between everyday life and high politics, between economics, social premises and the spiritual life of a certain place.

In life there are many moments when the need to express one's own cultural identity is highlighted, for political, economic or social reasons which influence our everyday lives and try to deny the basic identification patterns of a local culture. Political pressure from fascist Italy between the wars and years of enforced silence and suppression of their own language encouraged the Slovenes from the Primorsko region to fight spontaneously after World War II for the unification of the Primorsko region into Slovenia, within what was then Yugoslavia.

After World War II, two basic developmental trends were created: the economic one, which transformed the traditional rural society with a peasant culture into a modern industrial society with a proletarian culture, and the social-spiritual political trend of development, which tried to incorporate the Slovene culture into the self-forming Yugoslav culture. The first one succeeded, while the second one did not, but did in consequence lead to the fight for an independent Slovenia.

Today the political or economic threat of suppressing local cultural identities no longer exists. What does exist, however, is the threat of general globalisation, providing the framework for the Europeanisation of a culture. Where is the key to preserving local identity, and can ethnology make a contribution towards the preservation of our own roots even in this stream? - this is the question that refers to the future development of ethnology.

page 41

Zvezda Delak Koželj

Ethical Issues from the Viewpoint of the Conservation Ethnologist

The preparation of debate material and the discussion on the occasion of the presentation of 'Fundamental Principles of Ethnological Professional Ethics' should provide a definition of the morally appropriate work of ethnologists in general. This work has brought into particular focus - apart from the essential duality of the ethnologist involved in basic research and the ethnologist in conservation activity - the ethical problems or issues which are raised by the work of conservation ethnologists.

When taking into account the moral/ethical principles defined in the draft of the supplemented professional code of ethics, the conservation ethnologist sooner or later finds himself in something of a cleft stick. This occurs when he tries to follow the principles of ethnology as a basic scientific discipline and at the same time satisfy the demands of the conservation profession and the wishes of development planners and the owners of heritage. Harmonising these aims is one of the key tasks of conservation activity.

The fact is that both ethnology and conservation strive for the most appropriate social development. Despite sharing an essentially identical goal their differing fundamental interests and positions, particularly in the practical work of planning and carrying out renovation work, often lead to insurmountable conflicts with the owners of heritage.

The reasons for these conflicting interests, and for the moral/ethical

conflicts experienced by conservation ethnologists when tackling them, are numerous. We consider the main reason to be insufficient knowledge of ethnology and conservation on the part of the general public, while on the other hand the capabilities of the conservators themselves are also a factor. In their everyday work conservators must coordinate as appropriately as possible the principles of both professions and re-examine their mental and physical capabilities in the sense of their ability to work in the demanding and unpredictable field of conservation.

Without a doubt the improvement of conservation activity urgently requires many improvements at the expert, legislative, tax/loan and implementation levels. Scattered forces need to be oriented towards the popularisation of the role and functions of ethnology and accurate presentations of the complex activity of conservation. We need to highlight its meaning, its doctrine, its contemporary orientations, its practical relations towards owners of heritage, etc. Only more ample understanding and knowledge of the two professions (also in relation to other professions involved in conservation) will in the long term mitigate the many disagreements and the related moral/ethical dilemmas of ethnologists/conservators which accompany these unwanted occurrences.

page 44

dr. Aleš Gačnik

Ethnology, regional Cultures and Development

In Slovenia, ethnological research is primarily oriented towards the research of ethnological phenomena from the past, and less towards present ones. Planning for the future as a strategic development task is left outside systematic ethnological research by both researchers and programme directives of ethnological institutions dealing with documentation, protection, research, education, and presentation of the way of life in Slovenia and abroad. The duty of each scientific branch is to be constantly studying and evaluating its own achievements, developing new methodological and methodical bases, and above all, questioning the sense of its own research work. The development of ethnology, and this refers to other scientific branches as well, is not connected just to the development and the range of the basic research work, but also, and to an equal extent, to the application and transferring of these findings into a real social environment. For ethnology to focus on application, and above all on development, a constant questioning of the theoretical starting points and findings at the level of practice and everyday life is required. Such socially-demanded orientation of ethnology is the only thing that can warrant its expansion in the future. The task of ethnologists is therefore to establish a social demand for internationally comparable ethnological research work at a local, regional and national level.

We began to tackle the questions of the position of Slovene ethnology in the consciousness of modern Slovene society decades ago, and we continue to do so. Let us continue tomorrow as well. Because I believe in systems and system thinking, this being the way towards new inventions and innovations in science and its social applicability, I am convinced that in Slovene ethnology, preference should be given to answering the following questions:

What are the vision and strategy of the development of Slovene ethnology?

How are they supported by the vision and strategy of the development of the most important ethnological institutions in Slovenia: with the trend towards "educational industry" at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at Ljubljana University's Faculty of Arts, the Slovene Ethnographic Museum, and the Institute for Slovene Folklore Research at the Scientific Research Centre of the Slovene Academy of Science and Arts?

Which are the ethnological fields and strategies for strategic research and development?

In our vision and strategy of development at the "Bistra" Scientific Research Centre at Ptuj, we pay special attention to the internationally comparable research into local and especially regional cultures, and their participation in the integral development programmes at the level of local communities and regions. The need for ethnological research is greatest precisely within the research environments of regions and regional cultures. There are certain environments into which the ethnologists have a much more complete and detailed insight than anthropologists, sociologists, technicians or economists. It is therefore even less understandable why ethnologists have contributed so little to the definition of regions and regional politics in Slovenia. In spite of this, Slovene ethnology now faces a number of important and unavoidable tasks related to researching the Slovenes' way of life. They are also related to the definition of strategic development knowledge and information, together with their integration into the development of individual local communities and regions, in their attempt to raise the general quality of living in Slovenia.

The Europe of regions is becoming a fact, since the decision-making process about co-financing economic and social development through regions is already underway in the European Union. Further development of individual countries within the EU will go through a stage of regional co-operation between similar European regions, which will build their connections on mutually comparable development potentials (university areas, industrial areas, agricultural areas, financial diplomatic areas, areas rich in natural and cultural heritage, etc.)

Ethnologists need to take part in the systematic researching of regional cultures, in the development of different concepts of regionalism, etc. This is the main reason why a reorientation of ethnology from a self-satisfactory "article-mania" into application, and more specifically into development, would warrant an enhanced social reputation of ethnologists and ethnology. At the same time, this is an opportunity for creating new jobs which bring about such a strategic development orientation.

Ethnologists are great connoisseurs of local and regional cultures, of numerous bits and pieces from the history of the Slovene way of life. That is why we are now facing the still more important task of making a transition, from passive spectators and researchers of individual cultural elements, to bold planners of general social development based on Slovenia's heritage and culture, and its natural and human potentials. Perhaps the time has come for a revitalisation of the great forgotten holistic, strategic, socially necessary and important ethnological project, i.e. the time for a "new", complemented ethnological topography of Slovene ethnical territory (ETSEO). With the ethnological regional topography of Slovenia, ethnologists will be able to take a creative and innovative part in interdisciplinary integral development programmes within different local communities and regions in Slovenia, and in searching and connecting with strategic development partners all over the world.

And last but not least: why should ethnologists only study how the different social and age structures of people in different cultural

environments understand planning for the future and development in certain periods of history? Why not take an active part in the planning and management of the development of modern Slovene society? This is not just a strategic development and research opportunity, but above all a scientific and ethical responsibility. The ethnology of development needs to become a specialised discipline within the branch of ethnology.

page 52

Natalija Vrečer

Is the Concept of Human Rights Relevant to Anthropology?

The concept of human rights is closely linked to the processes of democratization. It is especially important for the candidate countries of Central and Eastern Europe (and others) who wish to join European Union. Namely, the latter observes the level of human rights granted in candidate countries as the condition for accession. In this presentation the content of the concept of human rights is discussed, as well as the genesis of relation between anthropology as a discipline and the concept of human rights. In the third part the concept of human rights is applied to the anthropological studies of refugees. Focus is particularly on the Slovenian example. My hypothesis is that the process of learning is reciprocal. Not only that human rights concept is useful and a challenge for anthropology especially in the age of globalization when dealing with contemporary societal phenomena, but also anthropology has a lot to give to the development of the concept of human rights. Namely, the concept of human rights should develop all the time and remain an open concept.

page 55

Jernej Mlekuž

The role of Space in the Formation and Preservation of ethnic, national and statehood Identity

Together with time, space is the dimension which, willingly or not, cannot be denied (even) within humanistic and sociological thinking. Space, in the widest sense of the word, is a "vast" and intangible "thing". That is why different branches or experts deal with it only unwillingly, and when they do, they deal with it only partially. Space as described in the text is certainly the subjective interpretation of the author, and cannot be anything more than another attempt towards understanding this enormous corpus of ideas and concepts. The text soon sets its own limits (for ethnological use): it attempts to present a society for and against space, and to evaluate the meaning of this society in an individual's (non-)perception of space. The social characteristics of a community, its system of values, beliefs and collective memory, define the attitude of an individual towards space, while the bonds connecting the common identity of a social group with the space its members inhabit are equally created through social relations, and do not result from the space itself. Within these bonds with space,

or better still, the attachment to a certain space, there is an emotional attitude towards space, almost always related to findings (thinking, knowledge, beliefs) and practice (actions, behaviour). For a better understanding of the phenomenon of attachment to a place we divide the identification and the prestigious "sentimental orientation". The first one deals with territory as a dwelling space and familiarity that stems from it, while the prestigious one is connected to the evaluation of individual parts of the environment, according to the significance attributed to it by society and culture. It is thus almost completely institutionalised. In this sense, space as a carrier of ethnic, national and statehood identity plays the role of a territory, in our case this is a group territorial identification – "the homeland". If the territory is one of the bases for the formation of an ethnic, national and statehood identity, then there must be a certain perception of this space in the awareness of ethnic group, nation and state. Thus the ethnic, national and statehood identity are not only related to the territory, defined by borders, but also to places, landscapes and landscape characteristics.

page 62

Marija Kozar Mukič

Records as Source for ethnological Research on Slovenes in Hungary

The region of Porabje was a part of the research project called Life-style of Slovenes in the 20th century, which started in the late 70s and was carried out by the Slovene ethnologists. A part of the project was a publication of three books by Marija Kozar, namely: the ethnological topography Slovene Porabje (1984), the ethnological monograph Gornji Senik (1988) and the ethnological dictionary Slovenes in Hungary (1996). The source for all three books were memories of old people as well as resources with information about this region. Only a small number of records was at disposal. Consequently, the project was based primarily on interviewing old people, witnesses of events, among whom very few are still alive.

Records, collected in the books, talk about life-style of Slovenes in the region of Porabje from 16th to 20th century. Well preserved registers of landed property from the 16th century give information on vine-growing, ownership, social relations, family names and Christian names. In 1663 a peasant from this region was robbed and intended to be killed. From his letter of complaint to his landlord we gained information on tools, costume, cattle and produce. Wills are an important source of information on family relationships and inheritance, inventories, on the other hand, on condition of dwellings, tools and produce. Records from the period from 1950 to 1990, kept by local authorities and committees of communist party, are another source of information, as well as Episcopal archives in Szombathel.

page 65

Martina Piko - Rustia

Genres and Themes in the Region of Koroška Today and in the Past

In 1990 Rolf Wilhelm Brednich published the first collection of "contemporary folk-tales" from German speaking region and thus started the dispute about contemporary forms of "folk-tales" in this region. The same attempt was made by German researchers in 1991 at the symposium on folk-poetry, which was organized by Volksliedwerk of Koroška. So far, Slovene "contemporary folk-tale" in the region of Koroška has not been examined.

In the introduction R.W. Brednich states that "contemporary folk-tales" are based on oral tradition, just as they were in the past. Consequently, he classifies them as "folk-tales" and not as trivial literature. The themes deal with today's everyday life, showing the modern man in conflict with modern world, industry, technology and transport. The main feature of the modern man seems to be his relationship towards technology which man can not conquer and therefore experiences fear.

Further on, R.W. Brednich claims that "traditional folk-tales" show man in his battle with supernatural beings, with death, ghosts, devil and heroes, as well as good and bad forces, he feels threatened by. On the other hand, "contemporary folk-tale", a product of the rational world of modern industry and technology, also contains irrational elements. The unpredictable, the fearful and the incomprehensible of the magic world of ghosts and witches and the devil is in the "contemporary folk-tale" part of man's surroundings; they talk of unusual events from everyday life, like cunning crimes, kidnappings, wickedness, revenge, tragic events, but also cases of wit, mendacity and malice.

According to Brednich, "contemporary folk-tales" reflect fear, wishes and prejudices of the modern man. Sometimes they stigmatize those who are different, marginal groups and foreigners. When selecting the tales, Brednich took special care not to select any tale, showing negative attitude towards minorities, other countries, and special kinds of food and drink. He, nevertheless, could not omit them completely; even if problematic, they are a part of reality.

So far, in the region of Koroška collecting of "contemporary folk-tales" has not been suggested. As a part of the project "Literary folklore of Koroška", supported financially by the Slovenian Ministry of Science and technology, preparations for a documentation of contemporary folk-tale, its genres and themes, have been in progress. Many questions concerning genre and theme can be derived from similar collections from German or English speaking regions. However, special attention has to be paid to bilingual towns on the border between Slovenia and Austria and the question, whether this typical situation has any influence on the themes of the tales. Themes should certainly deal with prejudices against the other nation, the feeling of superiority and inferiority, respectively, and last but not least, fear of loss of national identity.

page 68

Roberto Dapit

Written and spoken Language in the Region of Rezija today

In his 24-minute-video-film the author tries to represent the recent situation of written language of Rezija. Initially, he presents the point of view of some people who use the dialect in public in its written form, which was published a few years ago as standardized dialect. This standardized dialect foresees, on one hand, a combination of four local dialects and, on the other hand, a separate version for each local dialect. It has been observed that people from Rezija basically do not use the combined form of the standardized dialect, neither in public nor in local publications, because it simply does not exist as spoken language. They stick to their local versions instead which proves strong feeling for identity, not merely at the level of region, but mainly at the level of each individual town or village. The author has devoted special attention also to the situation and development of the dialect among pre-school and primary-school children. Not many children can use it actively, which is understandable, as the dialect is nowadays more often used in families and in public. The doubts about whether to use the dialect in its written form or not, are in the region of Rezija similar to those in the rest of Europe. One of the reasons for not using the dialect in its written form lies in the similarity between some letters in the dialect and standardized Slovene language (i.e. c, č, ž, š). People identify these letters with standardized Slovene language and reject the dialect. However, it remains the fact that people from Rezija do not separate their ethnological origin from their Slovene nationality and that ethnologically they feel like people from Rezija.

page 72

dr. Naško Križnar

Ethnological Film

In January 1958, the Committee for ethnological film, then a part of Slovene ethnographical society and lead by Niko Kuret, published a detailed study with the title Slovene Film. Suggestions and achievements, which represented an encouraging plan for the development of ethnographical films. The main part of the study consists of a list of suggested ethnological themes (103): Seminar for ethnology at the University of Ljubljana, Institute for Slovene Ethnography at the Slovene Academy of Science, Institute for Ethnography and Music, Ethnographical Museum and Slovene Technical Museum. Later on two more initiatives were taken: in 1968 Kuret suggested to Slovene Academy of Science the foundation of National archives of Slovene ethnographical film and "the establishment of an independent body for production of scientific films".

It was the film producers Triglav, Viba film and Televizija Ljubljana who benefited mostly from the activities in those days. In the Suggestions, they found numerous themes for documentary films, produced in the 50s and 60s. Most important are: Borovo gostivanje (Bor's wedding) (Boris Kuhar, Televizija Ljubljana), Bizoviške perice (Washerwomen from Bizovica) (Jože Bevc, Viba film), Kraški kamnarji (Stone-men from karst) (Ernest Adamič, Viba film), Ti si kriv (You are guilty) (Zvone Sintič, Viba film), and

finally Štehvanje (Kuret, Adamič, Viba film). Many themes from the Suggestions will never be accomplished because, even in those days, some of the customs were not a part of everyday life anymore. On the other hand, in Kuret's time suitable methodology of visual production was not developed yet. If it had been, we would have one of the most accomplished archives of ethnographical films in Europe.

How do we nowadays evaluate the project of the Committee for ethnographical film? No one denies the importance of the film archives and video documentation, respectively. Researchers and university professors would certainly need it. However, approaches towards visual documentation have gone through a drastic change that is based on new approaches in visual technology, on different methodology and organization of ethnology. When new suggestions for the development of ethnographic or ethnological film were made, it became clear that Kuret's scheme, which was primarily based on cooperation with film producers, needed modification. The so-called Centre for ethnological film, which, in agreement with Slovene ethnological society, was (informally) active as part of Museum of Gorica since 1975, based its work chiefly on ethnologists. This intention became even clearer with the foundation of Audio-visual laboratory at Scientific Research Centre at Slovene Academy of Science, which is based entirely on independent production. The same intention can be observed with the foundation of the production centre at Slovene ethnographic museum.

We should, therefore, be thinking of a more global approach, now, that we are considering a foundation of a nationwide audio-visual archives for the needs of Slovene ethnology. One must not overlook enormous technological improvements. Firstly, film was substituted by electronics, while today we live in time of digital technology. Visual records are therefore not only a matter of analysis, but are primarily meant to be represented to audiences on completely different levels: in museums, in media (TV, internet), at universities, at home, or on CD-roms for different purposes. So, the problem is not merely the production of visual material, but mostly its representation. Ministry of Science, for example, when evaluating bibliographies, acknowledges only printed publications and rejects electronic and digital ones, which is not merely an ethnological, but a nationwide problem. Consequently, Scientific Research Centre at the Slovene Academy of Science has proposed to change this principle and has also suggested criteria for assessment of scientific value of electronic publications. European union for social anthropology, which carries out a strong emphasis on visual documentation, has been trying to achieve a similar goal.

Slovene ethnological society could once more enable a nationwide formation of producers of scientific audio-visual material. As such, it would represent a much bigger authority than individual producers and institutions when approving the scientific value of electronic publications.

page 78

Darja Skrt

Audio-visual Elements of ethnological Exhibition

Development of ethnology has to be considered from two aspects: the analytical and the representative. In this research project we will be focusing primarily on the representative aspect, especially the use of audio-visual technology at ethnological exhibitions. Audio-visual technology is a means of communication with specific principles and characteristics and as such it has to be systematically explored if we want to benefit from all the possibilities it offers.

Our goal is to find different ways of applying audio-visual technology at ethnological exhibition, which would certainly enrich the representation of chosen topics. Besides, by using it at various exhibitions, we would be able to see how it functions, how it affects visitors and how it can be combined with exhibited articles and accompanying descriptions.

page 81

Mihaela Hudelja

From documentary towards ethnological Photograph

The photographic fund in the documentation section of the Department of Ethnology and Cultural Anthropology is a collection of over 14,000 photographs, geographically covering the whole of Slovenia.

Taking the example of the "Vitanje" collection of photographs, we shall present a reflection and a thesis about the reasons for the use of the term ethnological photography as opposed to documentary photography. In ethnological and anthropological circles abroad, this is already an established practice.

We are interested in photographs as carriers of certain information related to cognition and understanding, development and changes in people's way of life. A photograph is a visual document which narrates, explains and visually restores our past, providing a visual transfer of data about certain circumstances in certain time periods in certain places.

Ethnologists understand photography primarily as a reflection of the truth, which shows the world of reality, both past and present; and as a document offering different approaches for interpretation of the photographic contents. The ethnological perception of a photograph focuses above all on photographic realism and determination of the object, which is interesting from the point of view of explaining or further clarifying ethnological themes. Each "reading" of a photograph first demands the definition of the criteria used to read and select visual information from the photograph. The meaning of the contents of a photograph can already be encompassed by the text, so that the photograph (the visual text) is complementary to it. In such a case, the photography takes the role of the primary source/the document. On the other hand, it can also serve as a mere illustration of the text - in this case the photograph is not necessarily connected to the text.

page 88

*Irena Keršič,
Bojana Rogelj Škafar,
Polona Sketelj,
Janja Žagar*

Selecting, Collecting and Interpreting. On Criteria and Strategies for Collecting the material Culture and its ethnological interpretation.

Relationship between people and objects changes and this change depends on culture, where the relationship comes from, further on culture that records and keeps it, and, finally, on every culture that deals with it.

Collections that would successfully represent the culture of the 20th century are insufficient and unsystematic. One can find many reasons for that. It is enormously difficult to gain evidence on, to document and even more to select from a vast number of objects and their users. Selecting and collecting have to be based on ethnological research because only a profession which is based on methodology can prove the criteria for the interpretation of life, in all its aspects, as heritage. The lack of appropriate criteria is the reason for not having started systematic collecting yet.

Criteria should be based on production of articles, on choice of the user and application. The following questions should be asked: Was an article massively produced? Is it universal? In what degree is it typical, specific, special or innovative?

A strategy of collecting that would be carried out at more than one stages seems to be most applicable in contemporary, consumer-oriented society. Criteria and this kind of strategy then form collections of different character.

Museums should keep original objects, while copies, replicas and falsified objects should be used in accompanying programmes only. Only original objects give a whole range of information which we can understand (or will be able to understand) and present to others. Each new era, each new generation of researchers discovers new details, sometimes because of new scientific discoveries, on other times because of a different interpretation.

page 93

Tanja Roženberger Šega

Ethnological Function/Capacity of Museums

In the last two decades the function of museums has undergone an important change. Museums that back then were institutions, exhibiting "dead" objects, have become dynamic educational centres and places for a pleasant visit. Consequently, the role of museums in contemporary society has changed too. The word "quality", used in various contexts, has become important also when talking about museums and the so called "public quality" could be defined as fulfillment of visitors' needs and wishes. The motto of our efforts is therefore to create a dialogue between museum and its visitors. Visitor-friendly exhibition of high quality is not enough any

more. It has to be followed by different programmes, additional performances, a museum shop and cafeteria are standard.

The more active part of museums in contemporary society claims, consequently, a more active engagement for various branches of profession that are involved in activities in museums. In my opinion, the concept of an "active museum" represents a special challenge for ethnology. It opens up new possibilities for communication with visitors of all possible interests and age.

The concept of Museum of Recent History of Celje is based on these new guidelines. Children's museum, called "Herman's den", pleases the interests of our youngest visitors. In the confectioner's shop "At Herman the Fox's", which is a part of the children's museum, we represent the traditional manufacture of candles. Workshops, birthday parties and souvenirs, which are offered in the museum shop, arouse children's interest in our heritage and inform them about it in an unpretentious way.

The Craftsmen's street, which is a part of the permanent exhibition, called To live in Celje, represents authentic workshops and enables presentation of traditional handicrafts in authentic surroundings. Having the chance to talk to craftsmen personally, arouses additional interest. Besides, they can offer a great amount of information and represent a vital source for additional programme. Offering a large spectre of activities, we hope to arouse the interest in our ethnological heritage in the new generation of visitors.

page 100

Tatjana Dolžan Eržen

Ethnology and Academic Circles

The project Academic circles has been in progress in Slovenia for seven years. As the aim of the project is to enable adults to broaden their knowledge and to encourage the development of the community, they are most valuable in communities, where there are no other possibilities of adult education. An important aspect of the project is its effect on everyday life: members organize an activity, which has a positive effect on the whole community. Since 1993/94, when there were 36 circles with 316 members, the number of circles has increased up to 169 with 1834 members in the year 1999/2000. Among them, a certain rate of circles (17% in 1998/99) has been working on themes, which could be categorized as ethnological.

In my article I am going to present various circles, their work and its result. Some were preparing brochures representing their home towns, others founded a local museum or prepared exhibitions and publications. From the choice of the theme of the project it can be concluded what expectations and interests members of the circles have. In most cases, mentors of circles are not professional ethnologists and hence are not aware of the possibilities that profession could offer. Consequently, ethnologists should take a more active part in circles in future, at least by giving lectures to mentors or interested members, which would by all means improve the relationship towards ethnology where this is most important - among people who love the heritage, their childhood, the past of their families or home towns, or to put it professionally, among people who search for their identity by the help of the way of life of their ancestors. It is the duty of ethnologists to help them and, accordingly, pay tribute to ethnology itself.

The ethnological Content of Tourism or Tourism in ethnological Conservation

Slovene ethnology had been dealing with the field of tourism as early as the 1960's and 70's, with the work by Dr Boris Kuhar, Jernej Šušteršič, Anka Novak and particularly Dr Janez Bogataj. By the 90's, three diploma works and a few more seminar works had been written on the theme of tourist farms, researched from the ethnological point of view, at the Department of Ethnology and Cultural Anthropology at Ljubljana University's Faculty of Arts. Even today, tourism in rural areas is still primarily a matter of interest for agronomists, caterers and economists. The latest Rules on Minimum Technical Conditions, as an appendix to the Law on Catering (Official Gazette of the Republic of Slovenia, no. 1/95) is also based on these branches.

I have been working on ethnological heritage in tourism for a number of years. When encountering rural areas and tourism (the magic word, and the saving grace of numerous small farmers) on a day-to-day basis today as in the 90's, I continually discover that people still do not take enough advantage of the opportunities offered by ethnology. What I have in mind is the field of ethnological conservation, or more precisely, those cultural monuments which, after a restoration "in situ", lose their primary function and adapt their purpose to serve contemporary society: to become a tourist farm, or rather an open farm or a wine-shop. In doing so, the owner encounters numerous obstacles concerning legislation on conservation and tourism. A building whose value has been confirmed by the experts and listed as cultural monument is on the one hand subject to the Law on Protection of Cultural Heritage (OG RS, no. 7/1999). After renovation and new touristic content, however, it needs to comply with the Rules on Minimum Technical Standards (relating to business premises, equipment and devices) and with standards about minimum services in individual types of catering premises, in room-rental and on farms (OG RS, no. 23/1996), (hereinafter referred to as the Rules on Minimum Technical Standards), to say nothing of other standards concerning health and fire protection and other technical standards. The owner is therefore punished twice. The practice shows that it is the ethnological conservation that needs to give way if it wants the monument to "live". In some cases even the health inspectors make a compromise. This, however, is an inadequate, subjective and above all illegal solution.

There is the example of a wine-shop on Cejkova farm in Goče (ZVNKD Gorica), where its opening was enabled by a specific ground plan concept, typical of the Vipava region, but even they had to overcome certain problems. This renovated ethnological monument shows a fusion of what the economists really want to trade with in the rural areas: the architecture, the items on offer, the interior details, even the "traditional chamber", as stipulated in Article 71 of the aforementioned Rules.

There is also the example of Sedovška farm in the Šmarje pri Jelšah municipality, which is a specific phenomenon of preserving the rich architectural heritage of the present time. In 1996, the farm with seven buildings has been listed as a cultural monument, and is now being proposed for being listed among cultural monuments of national importance. The abandoned farm with no hope of re-establishing primary agricultural activities, inherited by distant

relatives who already have a farm of their own, presents the following challenge: how to renovate according to conservation principles, and then present as a museum, a farm belonging to a large-scale farmer and craftsman of the 19th century, while at the same time respecting modern trends in tourism and catering. This was the wish of the owner, not an erroneous one, but with a strong emphasis on being market-oriented: the inherited financial burden needs to become profit-making as soon as possible. The goal: a wine-shop. The path to realisation is thus the shortest possible, but also complicated and at the expense of the cultural monument.

Bearing in mind the fact that the Rules on Minimum Technical Standards were signed by the Minister of Economic Affairs, together with the Minister of the Environment and Physical Planning and the Minister of Agriculture and Forestry, it is my opinion that it should also be signed by the Minister of Culture.

Furthermore, it should be complemented by a special clause about cultural monuments. These are subject to the Ministry of Culture, or indirectly the Slovene Institute for Cultural Heritage, while reconstruction is the realm of authorised conservators who develop a programme of conservation.

Perhaps a reverse order, where catering legislation should comply with the Law on Protection of Cultural Heritage, could lead to a less compromising and above all more viable solution for many an ethnological monument.

Keeping Records of fixed Cultural Heritage in the Case of Revising ethnological Heritage in the Municipality of Idrija

The present report is based on field research in the Idrija municipality, whose primary goal was a revision of ethnological fixed heritage and monuments. During the field research or the revision of the heritage, however, we realised the fact that some protected units had already been subject to inadequate adaptation or had been left to decay. In a more detailed survey of the area, some objects of ethnological heritage had to be recorded and inventoried all over again.

The record of fixed ethnological heritage is an overview of the building heritage of a certain area. The inventory of heritage is made up of the inspected and registered buildings and dwelling areas, which, according to the established evaluation criteria, then acquire the status of heritage or monument. The record and the inventory of heritage are thus the basis for all further specialised work of an ethnologist-conservator at the Institute for the Protection of Cultural and Natural Heritage.

At the conclusion of the field research, it was obvious that the number of recorded and inventoried units of ethnological objects was higher compared to those units in 1980. I have therefore prepared some statistics in the form of two tables about the state of the heritage. The tables show that the change has occurred in the number of protected units because the present record comprises a number of farm-edifices and several shrines.

The territory of the Idrija Municipality mostly has a remarkably fragmented relief. The area is inhabited in three types of settlements. As regards ethnological regionalisation, the area of the

municipality comprises the Idrija cultural territory at the foot of the Alps. Here we find several types of heritage in buildings belonging to everyday life: a farm as a whole, with a living-area and a number of other edifices. We also have two special categories in this area: a miner's house (the so called "prhavze") and miners' living quarters. The area is rich in numerous shrines (approx. 70 are recorded), mostly chapels and wooden crucifixes. The town of Idrija is well-known for its technical heritage, while the whole area is rich in sadly decaying mills and forges.

page 116

dr. Marjetka Golež Kaučič

The state of folklore Studies in modern Science

The purpose of the treaty is to establish and present the state of folklore studies in modern science in Slovenia, and its fluctuation between the trends of tradition and innovation. Folklore studies is a scientific branch dealing with the characteristics, forms and background of the creation and life of the popular spiritual culture. Abroad, it has been an independent scientific field since its beginnings, and has its own chair in University centres all over the world; or is connected to other chairs, in different organisational forms and ways. In Slovenia we did not even have folklore studies as a subject until 1993 when it became possible (i.e. when the subject had been introduced to the Department of Ethnology and Cultural Anthropology and the Faculty of Arts) to become acquainted with its methods and theory at a Slovene university as well. We have to emphasise that other similar branches do recognise folklore studies as an independent scientific discipline. Folkloristic research is carried out at the Institute for Music and Folklore, at the Scientific Research Centre at the Slovene Academy of Science and Arts. Among other things, the present treaty draws attention to the significance of folklore studies in modern science, since it enables the researcher to get a holistic view of all the crucial elements of popular poetry, music and dance heritage, and a synthetic understanding of popular spiritual culture. Neither an ethnological, nor a musicological, nor even a purely literary-theoretical science can provide such a view, since they all deal only partially with heritage. In the article, problems acquiring adequate folkloristic knowledge during the course of undergraduate and post-graduate studies are dealt with critically, as well as the question of introducing folklore studies as an independent scientific field, since it now acts as a host in the field of ethnology. According to the article, folkloristic research proves that popular spiritual culture is the most crucial and precise means of defining the intermingling and acculturation of different ethnical groups or nations, as well as the differences between them, and that it is most transparent in its definition of national identity.

page 121

dr. Marija Stanonik

An anthropological View of literary Folklore

To define the ratio between literary folklore and cultural anthropology in just a few words, one could use the following equation: literary folklore on the micro-level = cultural anthropology on the macro-level. What they both have in common is the multifaceted character of their object, i.e. man. Explanation: since the text needs to be researched, under the initiative of the American new folklore studies, together with the level of texture and the context, all of which together forms a folkloric event, one can no longer bypass the category of man in literary folklore studies. Because of their position among philological disciplines on the one hand, and humanistic ones on the other, these studies find the purpose of their activity in a harmonious intertwining of methods from both fields. The author of the present text has tried to achieve this since the very beginning – the first evaluation of her work brought forth this association with anthropology: "In such interdisciplinary work, it is *mutatis mutandis* also typical of anthropology..."

It should be borne in mind that cultural anthropology is not just another name for ethnology, neither are the two identical from the point of view of content. Cultural anthropology is a larger notion, perhaps adequate as a common denominator for ethnology and folklore studies, together with some other close scientific spheres. With such a large conception it is of course even more interdisciplinary than folklore studies. In the bureaucratic systematisation of science, folklore studies in Slovenia does not usually have its own place (yet). Instead it is divided, because such systematisation does not favour anything being interdisciplinary. Folklorists, however, are convinced that the future lies in intermingling and co-operation between scientists of different formation and profiles.

A new question is rising on the horizon, no less complicated and which can no longer be a subject merely of literary folklore studies or ethnology, but also of linguistics, economics, sociology, psychology – and why not of cultural anthropology? We are talking about a phenomenon where the authenticity of different phenomena and products exists only on the verbal level, while in reality, it does not exist (anymore). This goes for a number of marketed products, which have the reputation of being prepared according to the original instructions and recipes, as the commercials love to emphasise. *Home-made* bread, however, or a *home-made* potica, or *home-made* salami and *home-made* sausages, are only so in appearance, or perhaps a registered trade-mark for a certain level of quality, and even a trap for an emotional reaction with the intention of making a profit. It is already clear from the above examples that in this syntagma the most loaded is the adjective *home-made*, while this patriotic function within the same framework is mostly performed by the noun and the adjective *Slovene*, and references to the linden-tree. How cunningly an orientation towards folklore can combine "dulce et utile". The noun "home" has experienced a similar moving semantic shift. Home used to be the goal of our desire, security (cf. "at home", "homeward", "homely"), today it is a subject of fear and reluctance (cf. "Home", "into a home", "in a home").

In the past, literary science dealt primarily with man. Authors'

biographies and their influence on their work exhausted most of its forces. Then came the period of reification of literature, when literary science neglected man as a personality and a creator completely, but explores in great detail his (artistic) work. On the other hand, ethnology was first and foremost interested exclusively in objects, and in man only as a user of these objects, but not as a value in himself. Now it is man who is at the forefront of ethnological interest, while the world of objects is put into the background. However, it is worth reflecting on this, if we are aware that literature as a rule represents tendencies which are at the peak of the consciousness of the time, while ethnology represents phenomena proved by tradition. Is it not the case that the extreme attractiveness of so-called "oral history" is proof that today's civilisation (I generalise its Euro-American model, a part of its Asian-African one is different!) is saturated with information of a technical nature and is now turning back to its source: *the direct human word*. This, too, is a large field for the intermingling of literary folklore studies and cultural anthropology.

page 134

dr. Nena Židov

Slovene Ethnology between popular and alternative Medicine

Up until the Second World War, and even some time after it, one subject of Slovene ethnology was popular medicine, in the sense of unofficial medicine, spread among the ignorant rural population. A number of articles on Slovene popular medicine have been published both on the side of the ethnologists and the collectors of "popular material". Several reviews of popular medicine for the whole of Slovenia have been made, and a number of definitions of popular medicine have been created.

Considering that the majority of accounts of popular medicine were made in a period when Slovene ethnology dealt primarily with peasant culture, we know very little about the "official" or "unofficial" health treatment of other social strata. When we began some research in the 70's into a way of life and culture that was not limited to the rural environment, we had to make certain re-definitions. In treaties from that period, popular medicine was not given special mention. It seems that we were certain, considering the increasing availability and expansion of official medicine, that only the last vestiges of popular medicine had survived, and did not count on similar phenomena in the future at all.

By the end of the 80's, though, individual Slovene ethnologists began to draw attention to some new contents which started to appear within the framework of the unofficial medicine. We spoke about elements of popular medicine and some other phenomena, which started to appear in another context in a slightly changed or even identical form. For instance, a connection has been indicated between modern radiestasy and the former local craft of dowsing, attention has been drawn to examples of charlatan healing in our times, and an expansion of magical practices based on the occultism and esotericism of the second half of the 19th century. A possibility was mentioned that popular healers were already using bio energy together with other healing forms.

Alternative medicine became a subject of interest to Slovene ethnology in the 90's. In an attempt to define the difference between popular and alternative medicine, it has been emphasised that it is

not necessarily a difference in method, but that the larger context is important. It is of course clear that ethnology cannot answer questions about whether alternative medicine is efficient and in which way it works, at least not in the sense of medical fact. It can interest us, however, as a cultural phenomenon. As such, it opens up a number of questions to ethnologists.

page 162

Aldo Rupel

Kayaking in the Soča River

Environment is there for people: we live there, we try to understand it and we use it. It also makes our life better. Unfortunately, however, we have forgotten the rivers and they are not a part of our everyday life anymore.

In the region of Gorica there are two rivers: Soča and Vipava. We do not see washerwomen anymore, poachers who would catch fish for food have disappeared, catching fish for fun is rare. People do not collect washed-down wood anymore, no one uses them for swimming, the banks are sometimes used for sunbathing only.

It has been thirty years, since kayaking became a popular activity among Slovenes in the region of Gorica (in Italy).

Scouts have started it, Society Oton Župančič from Štandrež and Association of Slovene sport clubs have taken it over, by bringing together people from towns and villages at the banks of the two rivers. Ten years ago the society "Šilec" was founded, using the archaic Slovene name for a boat, similar to kayak. They organize various kinds of activities: New Year's Eve descent (for 8 years), descent from Solkan to Podgora (for 15 years), from Renče to Sovodenj (for 6 years), from Gorica to the mouth of the Soča river (32 km), Vipava descent (52 km), Torch-light procession (for 3 years), raftings from Gorica to Sovodenj, and others. A lot of recordings have been done and there is a great number of photographs, articles, television series, presenting equipment, rewarding, food, dams, pools, plants and birds. Next year, to celebrate the 50th anniversary of the regained independence of the community, a book about the activities in this region is going to be published.

BEDNARŠEK BRANCELJ ANDREJA, univ. dipl. etn., direktorica, Belokranjski muzej

BERCE - BRATKO BRANKA, dr., Državni zbor RS

BRENCE ANDREJ, univ.dipl. etn., višji kustos, Pokrajinski muzej Ptuj

BRUMEN BORUT, dr., Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF UL

DAPIT ROBERTO, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU

DELAK KOŽELJ ZVEZDA, univ. dipl. etn., Uprava RS za kulturno dediščino

DESTOVNIK IRENA, univ. dipl. etn., Ljubljana

DOLŽAN ERŽEN TATJANA, mag. etn., višja kustodinja, Gorenjski muzej

GAČNIK ALEŠ, dr., Znanstveno raziskovalno središče Bistra Ptuj

GOLEŽ KAUCIČ MARJETKA, dr., Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU

HOHNEC TANJA, univ. dipl. etn., konservatorica, ZVNKD Celje

HUDELJA MIHAELA, univ. dipl. etn., Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF UL

KERŠIČ IRENA, mag. etn., muzejska svetovalka, Slovenski etnografski muzej

KOZAR MUKIČ MARIJA, univ. dipl. etn., Savaria Muzeum

KRIŽNAR NAŠKO, dr., Avdiovizualni laboratorij ZRC SAZU

KRNEL UMEK DUŠA, dr., Pokrajinski arhiv Koper

KROPEJ MONIKA, dr., Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU

MIKLAVČIČ BREZIGAR INGA, univ. dipl.etn., višja kustodinja, Goriški muzej

MLEKUŽ JERNEJ, mladi raziskovalec, Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU

MURŠIČ RAJKO, dr., Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo FF UL

PERSIČ MAGDA, univ. dipl. etn., kustodinja, Notranjski muzej

PIKO - RUSTIA MARTINA, mag. etn., Narodopisni inštitut Urban Jarnik, Celovec

PORENTA TITA, univ. dipl. etn., višja kustodinja, Tržiški muzej

ROGELJ ŠKAFAR BOJANA, univ. dipl. etn., višja kustodinja, Slovenski etnografski muzej

ROŽENBERGAR ŠEGA TANJA, univ. dipl. etn., višja kustodinja, Muzej novejšje zgodovine Celje

ROŽMAN HELENA, univ. dipl. etn., višja kustodinja, Kozjanski park

RUPEL ALDO, Slori, Gorica

SKETELJ POLONA, univ. dipl. etn., višja kustodinja, Slovenski etnografski muzej

SKRT DARJA, univ. dipl. etn., višja kustodinja, Goriški muzej

STANONIK MARIJA, dr., Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU

ŠČUKOVT ANDREJKA, univ. dipl. etn., konservatorica, ZVKD Nova Gorica

TELBAN BLAŽ, univ. dipl. etnolog, Ljubljana

TOPLAK KRISTINA, absol. etnol., Ljubljana

TORKAR TAHIR ZDENKA, univ. dipl. etn., višja kustodinja, Muzej Jesenice

VREČER NATALIJA, mag. etn., Ljubljana

ŽAGAR JANJA, mag. etn., višja kustodinja, Slovenski etnografski muzej

ŽIDOV NENA, dr., višja kustodinja, Slovenski etnografski muzej

RAZPIS

*za podelitev Murkove nagrade
in Murkovih priznanj za posebne
dosežke v etnologiji na
Slovenskem za leto 2000*

*Na podlagi pravilnika o
podeljevanju Murkove nagrade in
Murkovih priznanj za posebne
dosežke v etnologiji na Slovenskem,
ki je bil sprejet na občnem zboru
SED 7. aprila 1999, objavljamo
razpis za podelitev nagrade in
priznanj za leto 1999.*

*Pri predlogih upoštevajte naslednja
temeljna izhodišča za podelitev
nagrade in priznanj:*

*Nagrado in priznanja prejme
posameznik ali ustanova, ki s svojim
delom prispeva k uveljavljanju
slovenskih etnoloških spoznanj in
spoznanj tujih etnologij o Sloveniji.
Nagrado ali priznanja lahko
prejmejo domači ali tuji strokovnjaki
s področja etnologije, domači in tuji
posamezniki, ki na tem področju
delujejo ljubiteljsko, oziroma
posamezne strokovne in ljubiteljske
ustanove in društva (2. člen
pravilnika).*

*Med posebne dosežke v etnologiji
na Slovenskem štejejo (3. člen
pravilnika):*

za podelitev Murkove nagrade

- *Izjemni etnološki znanstveni in
raziskovalni dosežki
posameznikov, skupin ali ustanov,*
- *Dosežki, ki jih zaokroža
življenjsko delo posameznikov*

za podelitev Murkovih priznanj

- *Dosežki na področju etnološke
vede na Slovenskem (ali o
Sloveniji) v preteklem letu.*

*Predloge bo pregledala in ocenila
komisija za Murkove nagrade in na
posebni svečanosti podelila po eno
nagrado in eno ali več priznanj.*

Podpisane predloge z utemeljitvijo pošljite do

15. septembra 2001

Naslov:

Slovensko etnološko društvo
Komisija za Murkova priznanja
Metelkova 2
1000 Ljubljana

Posvet "Slovenska etnologija
v zavesti sodobne družbe" -
tudi v sliki

malašolamuzeologije

Muzejska poletna delavnica

Mala Šola Muzeologije

Celje, 25. - 29. junij 2001

predavanja (dr. Janez Bogataj, mag. Jože Hudales, dr. Aleš Gačnik, mag. Irena Keršič)

ekskurzije

ogledi muzejev, zbirk, razstav

delo na terenu

udeležba velja kot obvezna študijska praksa
št. udeležencev omejeno
kotizacija 10.000 sit

prijave in informacije:
Tanja Roženbergar Šega
Muzej novejšje zgodovine Celje
03 4286415 / 041 726 560 / tanja.rozenbergar@guest.arnes.si

šola bo potekala v Domu sv. Jožefa v Celju
dom ima sodobno opremljene dvoposteljne sobe, večjo in manjšo predavalnico

Slovensko etnološko društvo, Metelkova 2, 1000 Ljubljana

